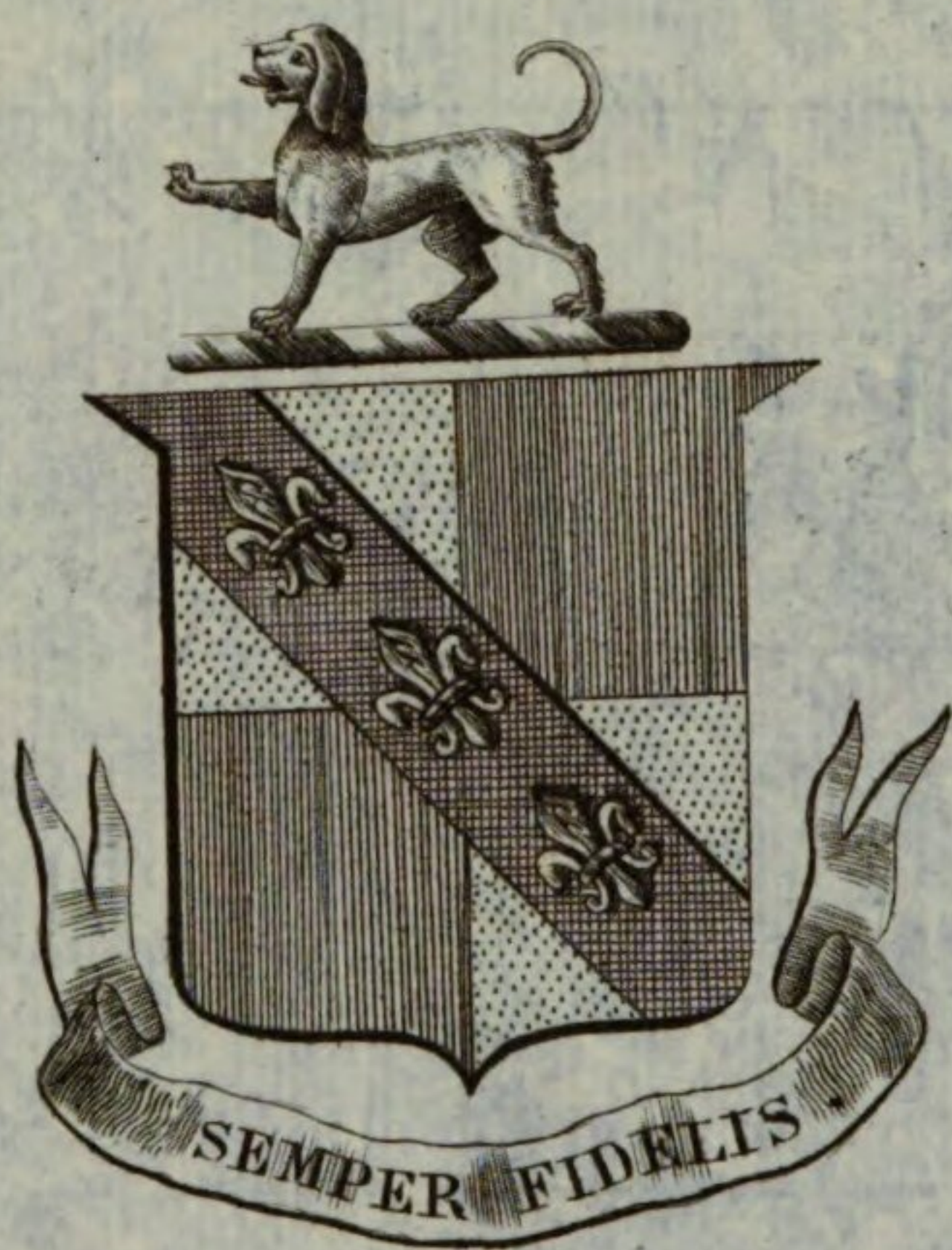
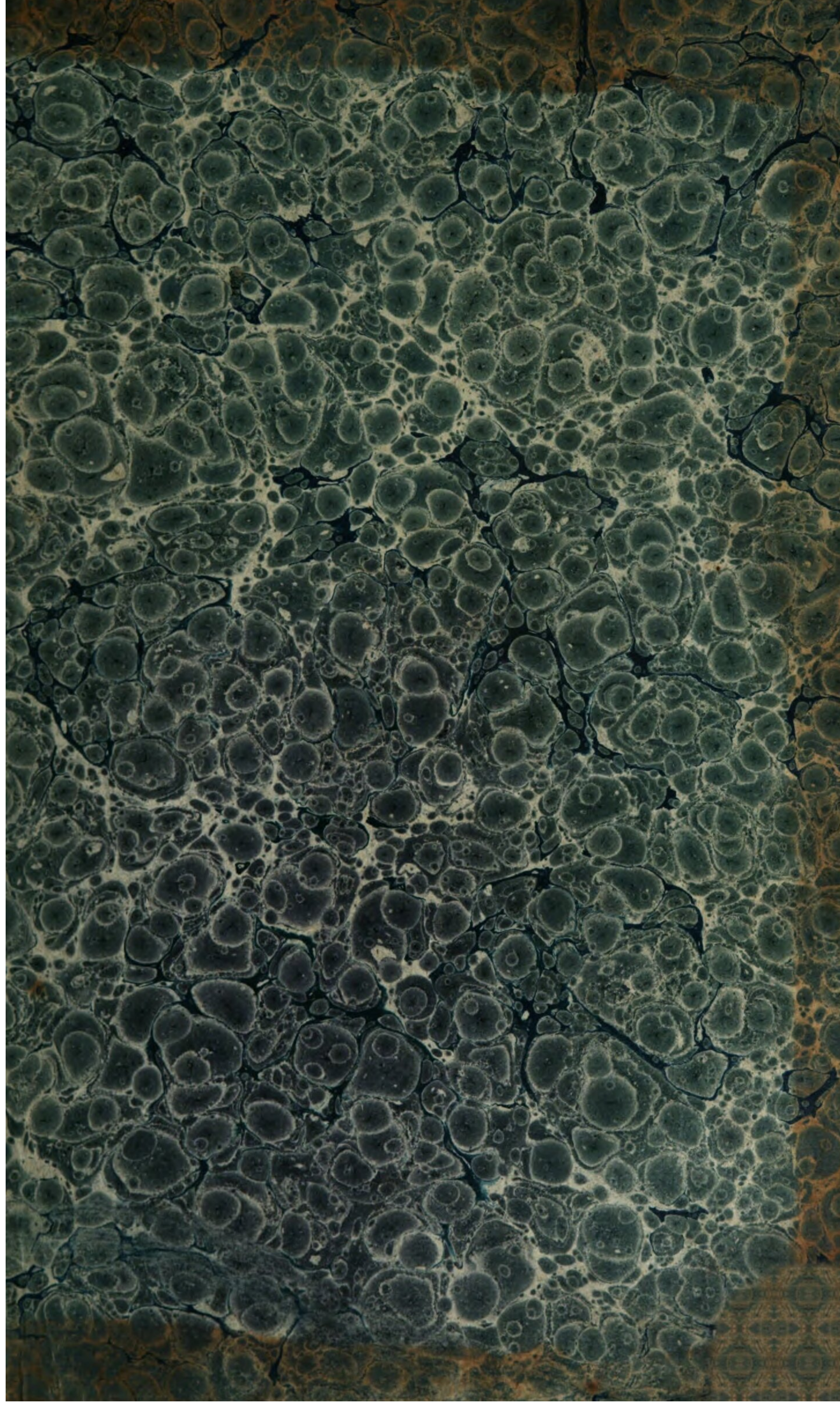

ex Libris G. P. Ivers.

A. gr. b. 1719 / 3

Herodot

HERODOTI

HALICARNASSEI

HISTORIARUM

LIBRI IX,

MUSARUM NOMINIBUS INSCRIPTI;

LATINE,

EX LAUR. VALLÆ INTERPRETATIONE.

TOM. III.

Oxonii,

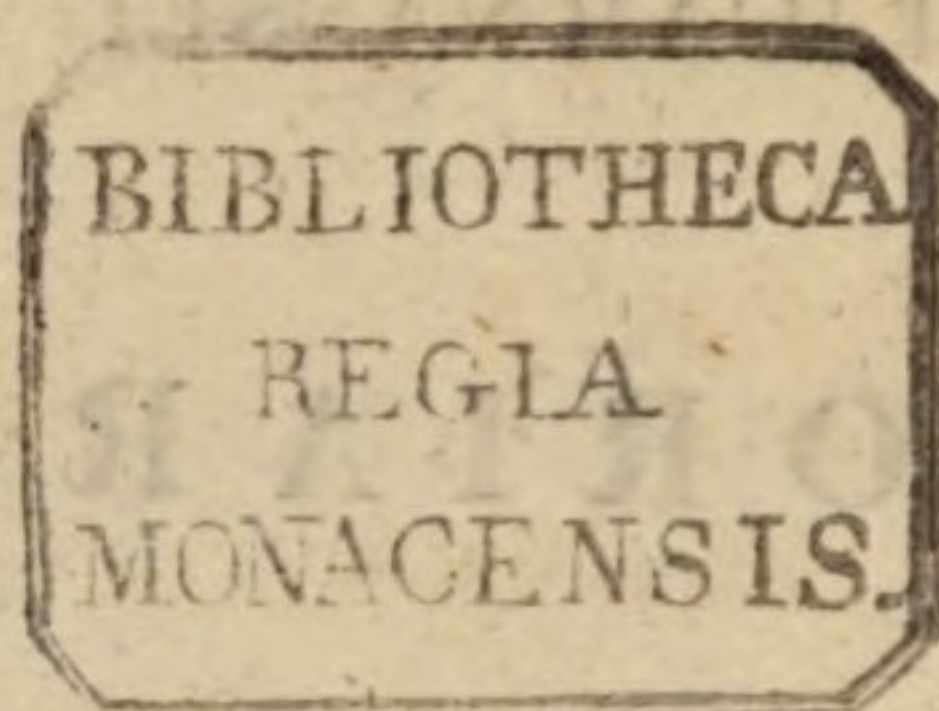
IMPENSIS N. BLISS: F. C. ET J. RIVINGTON;

W. H. LUNN; ET R. PRIESTLEY;

LONDINI.

—
1814.

HERODOTI

TOM. III.

LONDINI

1811

HERODOTI

HALICARNASSEI HISTORIARUM

LIBER PRIMUS,

QUI INSCRIBITUR

CLIO.

HERODOTI Halicarnassei historicae inquisitionis specimen hoc est : ut neque ea, quæ facta sunt ab hominibus, tempore exolescant, neque ingentia et admiranda opera, vel a Græcis edita vel a barbaris, gloria fraudentur, cum alia, tum vero etiam qua de causa inter se belligeraverint.

1. Persarum quidem igitur docti memorant dissensionis auctores extitisse Phœnicas, qui a mari, quod Rubrum vocatur, in hoc nostrum profecti, et hanc incolentes regionem, quam nunc quoque incolunt, longinquis continuo navigationibus incubuerunt : sic deportandis mercibus Ægyptiis et Assyriis cum in alias plagas, tum etiam Argos pervenerunt. Argos vero ea tempestate omnibus civitatibus regionis, quæ nunc Græcia nominatur, antecellebat. Huc porro appulsos Phœnicas mercimonia venum dedisse : et quinto sextove quam appulissent die, cunctis fere divenditis, feminas ad mare venisse cum alias multas, tum vero regis filiam, cui nomen esset idem quod Græci tradunt, Io filiam Inachi. Dumque hæ feminæ puppi navis assistentes ea mercarentur, quæ cujusque studium maxime ferebat, Phœnicas sese adhortatos in eas impetum fecisse : et ipsarum plerisque aufugientibus, Io cum aliis raptam fuisse : eisque in navem impositis Phœnicas in Ægyptum vela fecisse.

2. Sic quidem Io in Ægyptum pervenisse referunt Persæ, non quemadmodum Græci ; et hoc injuriarum principium extitisse. Post hæc Græcorum quosdam, quorum nomen non possunt memorare, narrant Tyrum appulsos, filiam regis rapuisse Europam : fuerint autem isti Cretenses. Sic illis par pari repensum. Verum postea Græcos secundæ injuriæ auctores extitisse. Longa enim nave vectos ad Æeam urbem Colchidis et ad Phasim fluvium, illinc, quum cetera transegissent, quorum gratia venerant, rapuisse filiam regis Medeam ; quumque ad pœnas de raptu petendas, et filiam reposcendam rex Colchorum caduceatorem misisset, Græcos respondisse, ut illi de

raptu Jus Argivæ pœnas sibi non dedissent; nec se igitur illis duros.

3. Secunda dehinc ætate ferunt, Alexandro Priami filio, quum ista audisset, voluntatem incessisse uxoris sibi per rapinam e Græcia comparandæ, certum habenti omnino se pœnas non daturum; nec enim illos dare. Ita quum is Helenam rapuisset, visum esse Græcis, primum missis nunciis et Helenam repetere, et pœnas de raptu poscere; illos vero, quum hi ista denunciavissent, protulisse ipsis raptum Medæ: tanquam qui, quum nec pœnas dedissent, nec tradidissent quum reposceretur, vellent ab aliis sibi pœnas dari.

4. Huc usque igitur inter eos mutuis solis rapinis actum. Ab hoc autem tempore quod accidit, Græcos omnino præcipue auctores extitisse, qui priores in Asiam, quam ipsi in Europam, militatum venire incepissent. Se quidem sentire iniquorum virorum factum esse rapere feminas: amentium vero, raptis ulciscendis operam dare: prudentium autem, nulla cura prosequi raptas; manifestum enim esse, si illæ non voluissent, nequaquam futurum fuisse, ut raperentur. Se quidem omnino ex Asia feminarum raptarum Persæ negant ullam habuisse rationem: Græcos autem Lacedæmonia mulieris gratia ingentem collegisse classem, et mox in Asiam profectos, imperium Priami evertisse: ex eo tempore semper existimasse sibi hostes esse Græcos. Siquidem Asiam et barbaras gentes, quæ incolunt, Persæ sibi vindicant, Europam vero et Græcos putant seductos.

5. Hunc in modum Persæ memorant accidisse, et Ilii excidium sibi hostilis iræ in Græcos extitisse principium comperiunt. Cum quibus non consentiunt de Io Phœnices, quam negant se in Ægyptum duxisse raptu usos, sed eam apud Argos cum nauclero navis rem habuisse: et quum se gravidam esse comperisset, veritam parentes, sic volentem ipsam cum Phœnicibus enavigasse, ne detegeretur. Et hæc quidem Persæ Phœnicesque referunt: ego vero, utrum ista sic gesta sint, an aliter, non pluribus persequar. Ceterum quem ipse novi primum cœpisse inferre Græcis injuriam, hunc ubi indicavero, sermone ulterius progrediar, tam parvas urbes civitatesque commemorando quam magnas. Nam quæ olim magnæ erant, earum permultæ factæ sunt parvæ: rursus, quæ mea memoria magnæ erant, prius fuerant parvæ. Igitur quum sciam humanam felicitatem nequaquam in eodem tenore perstare, utrarumque mentionem habebo.

6. Cræsus genere quidem fuit Lydus, filius autem Alyattis, tyrannus vero nationum quæ intra Halyn amnem sunt. Hic a meridie Syros ac Paphlagonas interfluens, versus ventum aquilonem, in pontum quem vocant Euxinum exit. Iste Cræsus, e barbaris, quos novimus, primus, alios Græcorum ad tributum pendendum adegit, alios sibi amicos conciliavit. Subegit quidem Ionas, Æolenses, et qui sunt in Asia Dorienses: amicos autem fecit Lacedæmonios, quum ante ejus imperium universi Græci liberi fuissent. Nam Cimmericorum adversus Ioniam expeditio vetustior illa Cræso, non urbes expugnavit, sed per incursionem egit prædas.

7. Ceterum principatus quum esset Heraclidarum, ad genus Cræsi,

qui vocabantur Mermnadæ, sic pervenit : CANDAULES, is quem Græci Myrsilum nominant, Sardium fuit tyrannus, ab Alcæo Herculis filio oriundus. Siquidem Heraclidarum primus, Sardium rex extitit Agron, Nini filius, Beli nepos, Alcæi pronepos ; novissimus, Candaules Myrsi filius : quum ante Agronem, qui in ea regione regnaverant, fuissent oriundi a Lydo Atyis filio, a quo totus is populus cognominatus est Lydus, quum Meon antea vocaretur. Ab his præfecti Heraclidæ, imperium ex oraculo adepti sunt, Jardani ancilla et Hercule geniti ; idque per quingentos et quinque annos, duas et viginti virorum ætates, tenuerunt, filius patri deinceps succedens, usque ad Candaulem Myrsi filium.

8. Hic igitur Candaules uxoris suæ amore tenebatur, eamque deperiens arbitrabatur sibi uxorem omnium esse pulcherrimam. Hoc ita esse sibi persuadens, apud Gygem, Dascyli filium, ex satellitibus suis (erat enim is maxime ipsi acceptus, eoque in rebus magis arduis utebatur Candaules) formam quoque uxoris supra modum extollebat. Ad quem non multo interjecto tempore (necesse namque erat ei male evenire) inquit his verbis, " Gyges, non enim opinor te mihi fidem habere referenti de conjugis forma : (quod magis incredulæ sunt hominibus aures quam oculi) fac illam conspicias nudam." Hic autem vehementer exclamans " Quemnam, inquit, here, sermonem profers haudquaquam sanum, qui me jubes inspicere heram meam nudam ? Mulier exuta tunica, et verecundiam pariter exuit. Jam olim hominibus sunt honesta excogitata, unde discere debemus : in quibus hoc unum est, sua quemque inspicere debere. Ego vero tibi fidem habeo, illam esse feminarum omnium speciosissimam, teque oro ne me ores illicita.

9. Atque hæc dicendo Gyges repugnabat, pertimescens nequid sibi ex his mali contingeret. Cui vicissim ille his verbis, " Fidens, inquit, esto Gyges : neque time aut me, quasi utar hoc sermone tentaturus te ; aut uxorem meam, nequid tibi ex ea detrimenti creetur. Omnino enim sic ego machinabor, ut illa ne deprehendere quidem possit se conspectam abs te. Te namque secundum apertam januam cubiculi, in quo cubamus, collocabo. Ubi ego fuero ingressus, aderit et uxor mea in cubiculum : juxta cujus introitum sella posita est, super quam vestes illa, ut quamque exuit, reponet, sese per multum otium spectandam præbens : quæ quum a sella in lectum ibit, et a tergo ejus eris, curæ tibi sit deinceps, ne te per fores abeuntem conspiciat."

10. Gyges igitur, ubi effugere non potuit, fuit paratus : quem Candaules, posteaquam tempus cubandi videbatur adesse, in cubiculum duxit ; statimque post et uxor adfuit. Ingressam ac vestimenta ponentem Gyges intuitus, ubi, aversa fuit illa in lectum vadens, ipse prorepens foras abiit : et interea exiens a muliere conspectus est. Hæc ut didicit quid a viro actum, neque exclamavit pudore retenta, neque visa est animadvertisse, habens in animo Candaulem ulcisci. Apud Lydos enim, et fere apud ceteros quoque barbaros, etiam virum conspici, nudum magno probro est.

11. Ita quidem tunc nihil aperiens, silentium tenuit : mox autem

simul ac dies illuxit, quos servorum maxime sibi fideles intelligebat esse, quum præparasset, Gygem arcessit. Hic vero eam nihil suspicans scire eorum quæ acta erant, arcessitus venit: quippe et antea solitus quoties vocaret regina, accedere. Ut venit, his verbis mulier inquit; "Nunc duabus tibi præsentibus viis, Gyges, concedo electionem, in utram velis vertere. Aut enim me pariter ac regnum Lydorum habe, ubi Candaulem interfeceris, aut teipsum continuo occumbere sic oportet: ne omnia Candauli obsequens, posthac videas quæ te non decet. Sed aut illum, qui ista consuluit, interire opus est: aut te, qui nudam me es conspicatus, et illicita fecisti." Ad hæc verba Gyges primum obstupefactus, postea obsecrare illam, ne se necessitati illigaret dijudicandæ talis electionis. Ubi non persuadet, sed utique propositam necessitatem cernit aut perdendi herum, aut per alios pereundi, elegit ut ipse superesset: atque ita percontans illam, inquit, "Quandoquidem me adigis invitum ad herum meum occidendum, age, audiam quo etiam pacto illum adoriemur." Excipiens illa, "Ex eodem quidem, inquit, loco adoriendus erit, unde et ille me nudam ostendit: in sopitum autem impetus dabitur."

12. Posteaquam igitur insidias instruxerunt, et nox advenit, (non enim dimittebatur Gyges, neque illi ulla devitandi facultas erat, sed necesse perire aut ipsum aut Candaulem) mulierem in thalamum sequitur, quem illa, dato pugione, subter easdem fores occulit; unde postmodum procedens, quiescentem Candaulem obtruncat, uxoreque et regno potitus est Gyges. Cujus et Archilochus Parius, qui per idem tempus fuit, in iambo trimetro meminit.

13. Obtinuit autem regnum Gyges, et in eo fuit confirmatus ab Delphico oraculo. Nam quum Lydi indigno animo ferrent Candaulis casum, atque in armis essent, convenit inter hos ac factionem Gygianam, ut, si oraculum respondisset hunc esse regem Lydorum, ipse regnaret: sin minus, principatum Heraclidis restitueret. Accepto igitur oraculo Gyges ita regnavit. Attamen tantum dixit Pythia, Heraclidis ultionem in abnepotem Gygis esse venturam. Quod vaticinium neque Lydi neque ipsorum reges ullius momenti fecerunt, priusquam exitu comprobatum est.

14. Hunc in modum obtinuerunt tyrannidem Mermnadæ, fraudatis ea Heraclidis. Gyges, tyrannidem nactus, Delphos donaria misit non pauca; sed quamplurima ex argento donata sunt ab illo Delphis. Et præter argentum, immensam vim auri dedicavit: posuitque cum alia, tum vero, quod præcipue mentione dignum est, crateras aureas, numero sex, pondo triginta talentorum: qui in Corinthiorum thesauro collocati sunt. Licet is thesaurus, si vera loquar, non Corinthiorum publici sit, sed Cypseli Eetionis filii. Hic vero Gyges, barbarorum quos ipsi novimus primus, munera apud Delphos posuit, secundum Midam Gordii filium, Phrygiæ regem. Nam et Midas dedicavit regiam sellam, in qua præsidens jus dicebat, spectatu dignam: sella autem ista eodem, quo Gygæ crateres, loco posita. Auri sane ille et argenti, quod Gyges posuit, cumulus vocitatur a Delphis Gygadas, cognomine ejus qui donavit. Et hic igitur, postquam imperio potitus est, arma intulit Mileto et Smyrnæ,

urbemque Colophonem cepit. Nec aliud ullum magnum facinus ab eo gestum est, quum duodequadrageinta annos regnaverit. Hunc quidem nos, his duntaxat de eo memoratis, missum faciemus.

15. Ardyis autem ejus filii faciam mentionem, qui post Gygem regnavit. Hic Prienenses expugnavit, et Miletum invasit: quo Sardium tyrannidem obtinente, Cimmerici a Scythis Nomadibus ejecti e sedibus, in Asiam transierunt. Sardesque præter arcem ceperunt.

16. Quum autem undequinquaginta regnasset annos, successit Sadyattes Ardyis filius, regnavitque annis duodecim. Sadyattæ successit Alyattes, qui et cum Cyaxare Deiocis nepote bellavit ac Medis, et Cimmericos exegit ex Asia, Smyrnam etiam a Colophone conditam cepit, et Clazomenas invasit. Unde non prout volebat discessit, sed vehementer offendens. Alia quoque opera, dum regnum tenuit, dignissima memoratu edidit, quæ hæc sunt.

17. Bello quod gessit cum Milesiis a patre traditum, hac ratione Miletum illuc progressus obsidebat: dum fruges in regione erant copiosæ, tunc exercitum immittebat, faciens expeditionem ad cantum fistularum, fidiumque, ac tibiæ tam muliebris quam virilis. Quumque in agrum Milesium pervenerat, non ædificia quæ in agris erant, diruere, non incendere, non fores effringere, sed incolumes esse passim sinere: arboribus modo fructibusque regionis pervastatis, retro se recipiebat. Nam Milesii mare obtinebant, ut opus non esset exercitui illic considerare. Ædificia autem Lydus non evertibat idcirco, ut et Milesii possent inde progressi humum serere colereque: et quum hoc illi fecissent, ipse invadens haberet aliquid quod popu-
laretur.

18. Hæc faciens, undecim bellavit annis; per quos duo ingentia vulnera accepere Milesii: unum, in Limeneio (quod est ipsorum regionis) pugna commissa, alterum in campo Mæandri. Horum undecim annorum sex adhuc apud Lydos regnabat Sadyattes Ardyis filius qui cum exercitu terram Milesiam tunc invasit, et idem bellum conflavit: quinque reliquis, qui eos sex sequebantur, ejus filius Alyattes bellum quod a patre acceperat, ut a me superius commemoratum est, intentius administravit: in quo bello Milesios nulli Ionum sublevaverunt, præter Chios solos; reddentes ita vicem, quod antea Milesii Chiis bello contra Erythræos auxilia tulissent.

19. Duodecimo autem anno incensis ab exercitu segetibus, hoc rei fieri contigit: Segetes ut celerrime conceperunt ignem valido urgente vento, is corripuit Minervæ templum, cognomine Assesiæ, quo incendio id deflagavit. Neque ullius momenti ea res tunc habita est; sed quum post exercitus reditum Sardes Alyattes decubisset, diuturniusque ægrotaret, Delphos misit deum de valetudine sciscitatos, sive alieno sive suoapte consilio ad mittendum inductus. Nunciis autem, quum Delphos pervenissent, se reddituram responsum Pythia negavit, priusquam templum Minervæ reparassent, quod in terra Milesiorum apud Assesum concremassent.

20. Ita actum esse ego ex Delphis audiendo novi: sed Milesii his illa addunt, Periandrum, Cypseli filium, quum audisset oraculum Alyattæ redditum, misso nuncio indicavisse Thrasybulo, tunc Mile-

siorum tyranno (cujus arctissimo utebatur hospitio) admonentem, ut aliquid prospiciendo sibi consulere in præsens. Milesii quidem ita id gestum memorant.

21. Alyattes autem, ubi hæc ipsi nunciata sunt, confestim caduceatorem Miletum mittit, ad ineundas cum Thrasybulo et Milesiis pactiones tantisper dum templum ædificaret. Et hic quidem nuncius Miletum venit. Thrasybulus vero, quum omnem sermonem ante prædidicisset, nossetque quænam Alyattes facere statuisset, hujusmodi rem machinatur. Quod frumenti in urbe erat vel suum ipsius vel privatorum, id omne in forum congerit: præcipitque Milesiis, ut quum ipse signum dedisset, cuncti potarent, et inter se commensationibus uterentur.

22. Hæc Thrasybulus ea gratia fecit præcepitque, ut caduceator Sardianus cernens ingentem frumenti acervum effusum, et homines oblectationibus vacantes, renunciaret Alyattæ. Quod et contigit: nam ut illa conspexit caduceator, Thrasybuloque Lydi mandata exposuit, reversus est Sardes: et (ut ego audio) ob nihil aliud inter eos pacificatum est. Sperans enim Alyattes vehementem penuriam frumenti Mileti esse, et populum ad extremum usque malorum devenisse, ex reverso illinc caduceatore audiebat contraria atque ipse fuerat opinatus. Post hæc inter eos ita conventum est, ut mutuo hospites essent ac socii; proque uno duo delubra apud Assesum Minervæ ædificavit Alyattes, etiam ipse ex morbo convaluit. Et quæ ad bellum quidem Alyattis cum Milesiis atque Thrasybulo pertinent, ita habuere.

23. Periander autem Cypseli filius, fuit is qui Thrasybulo indicavit oraculum, Corinthi tyrannus: cui maximum miraculum fuisse oblatum populares sui prædicant, et his Lesbii assentiuntur. Arionem Methymnæum delphino insidentem ad Tænaron fuisse evectum, qui erat citharædorum sui seculi nulli secundus: quique primus hominum, quos novimus, et fecit et nominavit et docuit Corinthi dithyrambum.

24. Hunc Arionem ferunt, quum permultum temporis trivisset apud Periandrum, concupisse in Italiam Siciliamque navigare: retroque, parta ingenti pecunia voluisse Corinthum reverti: et, quum profecturus Tarento esset, quia nullis magis quam Corinthiis fidebat, navigium virorum Corinthiorum conduxisse. Quum igitur altum tenerent, istos Arioni insidiosos, ut eo exturbato, pecunia potirentur. Hoc illum intelligentem, oravisse, oblata eis pecunia, mortem deprecatum. Non persuadenti nautas mandavisse, ut aut sibi manus inferret, quo sic sepulturam in terra nancisceretur, aut illico in mare desiliret. Arionem ad hanc difficultatem redactum, obsecrasse, ut quandoquidem ipsis ita placitum esset, paterentur se omni suo ornatu sumpto, stantem super foros, cantare: et quum cantasset, pollicebatur se sibi manus illaturum. Istos igitur (invaserat enim eos libido audiendi præstantissimum inter homines modulatorem) e puppe in mediam navem concessisse. Illum, induto omni ornatu, ac sumpta cithara stantem super foros, peregissee carmen quod dicitur orthium: eoque decantato, sese, ut erat cum omni isto ornatu, in

mare jecisse. Et hos quidem cursum tenuisse Corinthum : illum vero aiunt a delphino exceptum, Tænaron fuisse eVectum : et quum e delphino descendisset, Corinthum eodem habitu perrexisset : et ubi pervenit, quicquid contigerat enarrasse. Periandrum autem, quia non crederet, tenuisse hominem in custodia, ne quo prodiret : ceterum curam intendisse in nautas. Eos accitos, ubi adfuerunt, percontatum siquid de Arione memorarent : et referentibus illum sospitem circa Italiam agere, fortunatumque Tarenti se reliquisse, Arionem apparuisse eodem quo desilisset habitu : istos terrefactos, non potuisse amplius convictos inficiari. Hæc Corinthii ac Lesbii aiunt : extatque apud Tænaron non magnum Arionis ex ære donarium, homo super delphinum vehens.

25. Porro Alyattes Lydus, confecto cum Milesiis bello, postea, quum septem et quinquaginta regnasset annos, vita excessit : qui secundus ex hac domo, quum e morbo convaluisset, apud Delphos dedicavit grandem ex argento craterem : itemque crateris receptaculum parvum, ex ferro, ferruminatum, spectatu dignum inter omnia quæ sunt Delphis donaria : opus Glauci Chii, qui solus omnium hominum ferruminationem excogitavit.

26. Defuncto Alyatte, successit in regno filius ejus Cræsus, annos natus quinque et triginta : qui primis Græcorum Ephesiis bellum intulit. Unde Ephesii ab eo obsessi, urbem Dianæ dedicarunt, fune ex ejus æde ad murum alligato. Est autem inter veterem urbem, quæ tunc obsidebatur, et templum, septem stadiorum interval- lum. Hos primos Cræsus aggressus est, deinde vero per vices singulos Ionum Æolensiumque, aliis alias causas inferens, ut in quosque maximas reperire poterat, majora ; in quosdam etiam frivola causatus.

27. Postea vero quam Græcos in Asia subegit ad tributum pendendum, inde constituit ædificatis navibus aggredi insulanos. Ad quas compingendas, quum omnia illi parata essent, dicunt alii Biantem Prienensem, quum Sardes venisset, alii Pittacum Mitylenæum, interrogatum a Cræso, numquid apud Græciam novi esset ? respondisse, quod illum a facienda classe inhibuit. Inquit enim, " Insulani, ô rex, decem millia equitum conducunt, habentes in animo adversus Sardes atque te militare." Et Cræsum vera loqui ratum, dixisse, " utinam dent dii hanc insulani mentem Lydos invadendi cum equis !" Atque hunc excipientem dixisse, " videris mihi, ô rex, cupide vota facturum ut insulanos in continente adipiscaris equitantes, haud absurda spe. Verum quid aliud insulanos optare censes, simulac audierunt constituisse te adversus se classem ædificare, quam precantes, ut nacti Lydos in mari intercipient, teque pro Græcis in continente, quos tu in servitute contines, ulciscantur ? Hoc sermone delectatum admodum Cræsum, atque inductum (est enim visus ille perquam scite dixisse) ab fabricanda classe destitisse, atque ita cum Ionibus, qui insulas incolerent, hospitium contraxisse.

28. Interjecto autem tempore, subactis ferme omnibus qui intra Halyn fluvium colunt : nam præter Cilices ac Lycios Cræsus ceteros omnes in suam potestatem redegit, qui sunt, Lydi, Phryges,

Mysi, Mariandyni, Chalybes, Paphlagones, Thraces, qui Thyni et Bithyni, Cares, Iones, Dorienses, Æolenses, Pamphyli.

29. His inquam subactis, et potentia Lydorum per Cræsum augesciente, contulerunt se Sardes opibus florentes, tum ceteri omnes e Græcia sophistæ, qui ea tempestate erant, pro se quisque proficiscentes : tum etiam Solon, vir Atheniensis, qui quum leges iubentibus Atheniensibus tulisset, enavigando decem annos per causam contemplandi fuit peregrinatus, ut ne quam legum quas condiderat abrogare cogeretur. Nam hoc Athenienses ipsi facere nequibant, maximo jurejurando adacti ad eas decem per annos servandas, quas ipsis Solon condidisset.

30. Harum itaque legum ac contemplandi gratia Solon peregre profectus, in Ægyptum ad Amasim se contulit, et Sardes ad Cræsum. Eo quum pervenisset, hospitaliter in regiam a Cræso exceptus est ; tertioque aut quarto post die, jussu Cræsi, ministri circumduxerunt Solonem circa thesauros, omniaque quæ illic erant magna ac beata, ostentarunt. Eum porro contemplatum cuncta, et ut sibi opportunum fuerat intuitum, talibus percontatus est Cræsus : “ Hospes Atheniensis, quia multus ad nos rumor de te emanavit ob tuam sapientiam, et ob peregrinationem, quemadmodum studio sapientiæ deditus multam mundi partem videndi studio adieris : ideo mihi nunc cupido incessit sciscitandi ex te, ecquem jam vidisti omnium beatissimum ? ” Sperans videlicet se inter homines beatissimum esse, ita sciscitabatur. Solon autem nihil admodum assentatus, sed ut res erat respondens, “ Ego vero (inquit) ô rex, vidi beatissimum Tellum Atheniensem. ” Quod dictum admiratus Cræsus instat interrogare, “ Qua re Tellum judicas esse beatissimum ? ” “ Quia, inquit, Tello, republica bene instituta, filii fuerunt honesti et boni, et illis vidit singulis enatos liberos, hosque omnes superstites : et quum vita bene huic cederet, quantum in nobis est, obitus splendidissimus insuper obtigit. Siquidem prælio, quod Athenienses cum finitimis gessere apud Eleusinem, quum auxilio venisset, hostesque in fugam vertisset, pulcherrimam oppetiit mortem. Quem Athenienses, quo loco occubuerat, eo ipso publice humarunt, magnificeque honorarunt. ”

31. Tum vero multa de Tello ac beata Solone referente, excitatus Cræsus, interrogat quemnam secundum ab illo vidisset ? putans haud dubie secundas se partes esse laturum. “ Cleobin, inquit ille, et Bitonem : quippe his et genus Argivum erat, et victus suppeditabat : ad hæc corporis robur tantum, ut et in certaminibus ambo pariter præmia tulerint, et de his etiam ista memorentur : Quum dies festus Junonis apud Argivos esset, oporteretque omnino matrem horum ad templum vehi bobus junctis, hique boves ex agro eis ad horam præsto non essent ; tunc juvenes exclusi tempore, ipsi jugum subeuntes, plaustrum traxerunt quo mater vehebatur, et quinque ac quadraginta per stadia trahentes ad templum pervenerunt. Quibus quum hæc fecissent, et ab omni cœtu conspecti fuissent, optimus obtigit vitæ exitus : et in his deus demonstravit, Satius homini esse mori magis quam vivere. Nam quum circumstantes Argivi lau-

dibus tollerent, viri quidem robur adolescentium, feminae vero matrem eorum, quod tales filios sortita esset: mater gaudio perfusa cum facto tum fama, ante simulacrum stans, precata est Deam, ut Cleobi et Bitoni filiis suis, qui illam magnopere honoravissent, daret id quod optimum esset homini contingere. Post hanc precationem, ubi sacrificarunt epulatique sunt, adolescentes somno quiescentes in ipso delubro, non resurrexerunt, sed hoc vitae exitu perfuncti. Quorum effigies, tanquam virorum qui præstantissimi extitissent, Argivi factas apud Delphos collocarunt."

32. Et his quidem Solon secundas beatitudinis partes attribuit. Cræsus autem conturbatus, inquit, "Hospes Atheniensis, adeone a te dejicitur in nihilum nostra felicitas, ut ne privatis quidem viris nos æquiparandos ducas?" Cui ille, "Me, ô Cræse, gnarum omne numen invidum esse et turbulentum, de rebus humanis interrogas? In diuturno enim tempore multa videre accidit, quæ nemo velit, atque etiam tolerare multa. Propono enim homini terminum vitae ad septuaginta annos, qui tot anni constant ex vigintiquinque millibus ac ducentis diebus, mense intercalari non posito. Quod si velit alternos istorum annorum addito mense prolixiores fieri, ut tempestates opportune incidentes congruant, menses quidem intercalares per annos septuaginta, fient trigintaquinque, dies autem ex his mensibus mille quinquaginta. Horum dierum omnium, qui sunt in septuaginta annis, numero vigintisex millia ducenti quinquaginta, nullus prorsus qualem alius rem adducit. Ita igitur, ô Cræse, universum est homo calamitas. Ceterum tu quidem mihi videris et divitiis valde pollere, et multorum hominum rex esse: sed id de quo me interrogasti, nondum te esse dixero, priusquam te bene vita defunctum esse audiero. Neque enim beatior est magnis opibus præditus, eo, qui diurnum victum habet: nisi eidem omnibus bonis prædito, fortuna concesserit bene vita defungi. Etenim multi homines perquam locupletes, minime tamen beati sunt: multi vero mediocria habentes patrimonia, fortunati. Quorum is qui divitiis affluit, sed non beatus est, duabus tantummodo rebus antecellit fortunatum: at hic divitem et non beatum pluribus. Ille ad cupiditates peragendas, et ad grandem quæ incidat offensam tolerandam validior est: hic vero istis superat illum, ærumnam quidem et cupiditatem non similiter ac ille potest tolerare; verum ista ab illo abigit felicitas: sed est membris integer, prospera fruens valetudine, malorum exsors, in liberis lætus, formosus. Quod si ad hæc, diem quoque suum feliciter obierit, is est, quem quæris, dignus qui vocetur beatus: prius tamen quam ad obitum pervenerit, contine, et nequaquam beatum appella, sed fortunatum. Sed hæc omnia consequi hominem impossibile est: sicut nec ulla regio cuncta sibi ipsi suppeditat, sed aliud habens, alio indiget; quæ tamen habet plurima, ea est optima. Quemadmodum etiam hominis corpus unum aliquod sibi non sufficit; quia aliud habet, alio caret. Sed quisquis horum plurima habere perseveraverit, et postea placido animo e vita excesserit, hic apud me nomine hoc, ô rex, donari meretur. Omnis autem rei oportet inspi-

cere exitum, quo sit evasura: quoniam multos deus, quibus felicitatem quodammodo monstraverat, radicitus evertit."

33. Hæc Solon, neque assentando Cræso, neque ullius eum momenti faciendo, loquutus dimittitur: sane quam visus est esse indoctus, qui bonis præsentibus prætermisissis juberet omnium rerum inspicere exitum.

34. Post abitum Solonis divinitus ingens vindicta Cræsum excepit, quod (ut conjicere licet) se ipsum omnium hominum beatissimum arbitraretur. Statim igitur ei dormienti somnium oblatum est, veritatem indicans malorum, quæ circa filium erant eventura. Erant autem Cræso liberi duo, quorum alter erat corruptus, utpote surdus: alter inter æquales omnia longe primus, nomine Atys. Hunc itaque Atym Cræso significabat somnium fore, ut ferrea cuspidē trajectum amitteret. Experrectus, et secum rem versans, somnio territus, accipit filio uxorem: et quum solitus esset præesse copiis Lydorum, nusquam eum amplius ad tale munus dimittit: jacula et hastas, omniaque hujusmodi quibus homines in bello utuntur, e virilibus ædium partibus amovens, in thalamos coacervat, nequid suspensum in filium decideret.

35. Quum autem nuptiæ filii sub manus essent, advenit Sardes quidam in calamitate positus, manibusque non puris, natione Phryx, regio ex genere. Hunc, quum ad ædes Cræsi venisset, ex rituque usitato, ut sibi expiari liceret, orasset, Cræsus expiavit. Modus autem expiandi apud Lydos est propinquus ei qui apud Græcos. Ubi vero legitima peregit Cræsus, percontatus est, unde ille et quisnam foret, hæc inquiens, "O homo, quis tu? et quo Phrygiæ loco profectus, supplex mihi factus es? et quem virum aut quam feminam interemisti?" Ad quem ille respondit, "O rex, Midæ nepos, Gordiæ filius sum, nomine Adrastus: quia fratrem mei ipsius imprudens interemi, adsum ejectus a patre, et omnibus rebus exutus." Cræsus autem invicem eum sic alloquebatur, "Ex viris amicis oriundus es, et ad amicos venisti: unde in nostris ædibus manens, nullius rei indigebis. Istam porro calamitatem quam levissime ferendo, plurimum lucrifacies." Atque ille quidem apud Cræsum domicilium habuit.

36. Verum per hoc idem tempus apud Olympum Mysium, aper eximiæ magnitudinis extitit, qui ex hoc monte progressus, Mysorum opera pervastabat: in quem sæpenumero Mysi egressi, nihil admodum mali ei fecerant, sed ab eo acceperant. Ad extremum igitur missi ad Cræsum ex Mysia nuncii ita dixere; "Apparuit, ô rex, apud nos maximus aper, qui agrestia corrumpit opera: quem studiosissime captantes interimere tamen non valuimus. Nunc itaque te obsecramus, ut nobiscum filium tuum ac delectos juvenes canesque mittas, quo belluam e regione tollamus." Hæc illis præcantibus, Cræsus somnii verba memoria repetens, ita respondit; "Filii quidem mei nolite amplius facere mentionem: neque enim eum vobiscum miserim; nam est novus maritus, et ista nunc sunt ei cordi. Lydorum tamen delectos et venatorium officium una mittam, mandabo-

que euntibus ut promptissime vobiscum belluam a regione summoveant."

37. Hæc Cræsus respondit. Cujus verbis quum contenti essent Mysi, intervenit Cræsi filius auditis quæ Mysi precarentur, et Cræso negante cum illis missurum se filium, hæc inquit ad eum adolescens, "O pater, antehac interdum honestissima nobis ac præclara maxime erant, vel in bella vel in venationes eundo gloriam parare; sed horum utroque nunc exclusum me tenes, nulla in me animadversa neque ignavia neque socordia. Nunc ergo quibus me oculis conspici oportet euntem in forum, atque illinc redeuntem? qualis civibus, qualis uxori recens nuptæ videbor? cui illa viro videbitur nupta? Proinde me tu aut sinas venatum ire, aut mihi verbis persuadeas, potiora ista esse quæ sic facis."

38. Cui respondens Cræsus, "O filii, inquit, neque quod ignavi-
am, neque quod aliud quippiam injucundum mihi animadverterim in te, hæc facio: sed visum quod in somno mihi oblatum est, dixit te brevis ævi futurum: quippe ferrea perituum cuspide. Cujus visi gratia et has tibi maturavi nuptias, nec ad ea quæ suscipiuntur, dimitto, observans si quo queam pacto te, dum vivo, furtim servare. Filius enim mihi unicus es: namque alterum auribus captum pro nullo existimo."

39. Ad quem vicissim adolescens, "O pater, inquit, tibi equidem ignosco agenti circa me custodiam, qui tale videris somnium: verum tu illud non probe percipis: quod quoniam te latet, æquum est me tibi interpretari. Ais tibi somnium ostendisse, me ferrea perituum cuspide. At vero quænam manus apri sunt, quæve cuspis ferrea, quam tu pertimescas? Nam si dente dixisset aut aliquo hujus simili perituum me, deberes facere quæ facis: nunc autem dixit, cuspide. Quare quum non sit nobis pugna cum viris, ire me sinas."

40. Et Cræsus, "Evincis me," inquit, "ô fili, ista loquens de somnio intelligendo. Quapropter, ut abs te victus, muto sententiam, et tibi veniam do eundi ad venationem."

41. Hæc loquutus Cræsus, Adrastum Phrygem arcessit, eique, ubi adfuit, talia inquit; "Ego te, Adraste, calamitate pressum ingrata, quam tibi non exprobro, expiavi, et receptum domi habeo, omnem suppeditans sumptum: nunc ergo (debes enim de me qui prior de te bene meritus sum, invicem bene mereri) custodem te opus est esse filii mei, venatum proficiscentis, ne qui inter viam occulti grassatores in vestram perniciem prodeant. Ad hæc, tua interest eo te ire, ubi splendor ex rebus gestis paratur; quod tibi paternum est, et præterea robur adest."

42. Cui Adrastus, "Ego," inquit, "ô rex, in istud certamen alioqui non pergerem: neque enim tali calamitate affectum fas est ad æquales se conferre fortunatos, neque istud velle mihi adest, et frequenter me ipsum continui: nunc tamen quoniam tibi hoc cordi est, cui gratificari oportet (debeo enim gratiam referre per obsequia) ista exequi paratus sum: filiumque tuum, quem me custodire jubes, expecta incolumem rediturum vel custodis respectu."

43. Posteaquam his verbis Adrastus Cræso respondit, mox in-

structi delectis juvenibus et canibus, discedunt. Qui ubi ad montem Olympum pervenere, belluam indagant, et inventam circumfusi jaculis incessunt. Ibi hospes is qui a cæde fuerat expiatus, et vocabatur Adrastus, vibrato in aprum jaculo, non illum, sed frustrato ictu filium Cræsi adeptus est. Iste quidem cuspede ictus, vocem somnii implevit. Quod factum quidam Cræso nunciaturus cucurrit, perveniensque Sardes, pugnam illi et filii necem indicavit.

44. Cræsus autem morte filii perturbatus, eo gravius eam ferebat, quod is eum necasset, quem expiaverat a cæde. Et pergraviter cladem istam lamentans, Jovem expiatorem invocabat testificans quæ ab hospite passus esset. Invocabat vero etiam domorum præsidem et familiarem, hunc eundem nominans deum: domorum præsidem quidem, quod quum domo excepisset hospitem, percussorem filii sui imprudens aluisset: familiarem vero, quod pro custode cum illo missum comperisset maximum hostem.

45. Secundum hæc, Lydi adfuerunt qui cadaver ferebant: post ipsum interfector sequebatur. Stans autem hic ante cadaver, sese Cræso tradebat manus protendens, jubensque ut se super cadaver mactaret, referendo tum priorem calamitatem suam, tum quia post illam suum etiam expiatorem perdidisset, sibi vivendum amplius non esse. Hæc Cræsus audiens, etsi in tanto domestico luctu positus, tamen Adrastum miseratus est, et ad eum inquit; "Habeo abs te hospes omnem vindictam, quoniam te ipsum morte condemnas. Neque vero tu hujus mihi cladis auctor es, nisi quatenus id fecisti imprudens: sed deorum quispiam, qui jampridem mihi ventura significavit." Cræsus ergo filium, prout justum erat, sepelivit. Adrastus autem Gordiæ filius, Midæ nepos, is qui tum fratris sui, tum expiatoris interfector erat, ubi silentium hominum fuit ad sepulcrum, agnoscens se esse hominum, quos ipse noverat, calamitosissimum, sese super bustum transfodit.

46. Porro Cræsus, filio orbatus, ingenti in luctu duos annos desedit. Quem luctum postea finivit Astyagis Cyaxaris filii dominatio a Cyro Cambysis filio sublata, et res Persarum crescentes: atque in solitudinem venit, siqua ratione posset potentiam istam, priusquam Persæ nimis invalescerent, coërcere. Post hanc ergo cogitationem, statim tentavit oracula quæque apud Græcos essent, quodque in Africa, aliis alio dimissis, quibusdam Delphos, quibusdam ad Abas Phocensium, aliis Dodonam: nonnulli etiam ad Amphiaraum et ad Trophonium, et alii quidam ierunt ad Branchidas oræ Milesiæ. Atque hæc sunt Græca oracula, ad quæ consulenda Cræsus misit. In Africa vero ad Ammonem alios respondea petitueros dimisit. Omnes autem misit exploratum oracula quid sentirent: ut, si intelligentia veritatem deprehenderentur, secundo per suos rogaret, nunquid in Persas expeditionem moliretur?

47. Hæc mandata quum dedisset Lydis, emisit ad tentanda oracula, ut a qua die profecti essent Sardibus, ab hac numerantes per dies certum tempus, centesima die uterentur oraculis, sciscitantes quidnam faceret Lydorum rex Cræsus Alyattis filius: et quod sin-

gula oracula respondissent, id omne conscriptum ad se referrent. Quid porro cetera responderint oracula, a nullis commemoratur: apud Delphos autem, simulatque intraverunt Lydi templum consulturi deum, et sciscitati sunt quod erat injunctum, Pythia hexametro tenore hæc inquit;

Æquoris est spatium et numerus mihi notus arenæ;
Mutum percipio, fantis nihil audio vocem.
Venit ad hos sensus nidor testudinis acris,
Quæ simul agnina coquitur cum carne lebetes,
Ære infra strato, et stratum cui desuper æs est.

48. His quæ Pythia cecinit, conscriptis, Lydi digressi, Sardes rediere. Quumque alii quos circummiserat Cræsus, affuissent ferentes vaticinia, tunc singula explicans, quod scriptum esset, inspexit: quorum quidem nullum probavit.—Ubi autem illud Delphicum audivit, protinus adoravit, et agnovit, existimans solum oraculum esse illud Delphicum; quippe quod comperisset quod ipse fecerat. Nam posteaquam ad petenda oracula consultores dimisserat, statuto illo die observato, tale quiddam est machinatus: commentando ea quæ ad deprehendendum et explicandum perdifficilia forent, testudinem pariter et agnum concisos in alieno ipse coxit, operculo aheneo imposito.

49. Atque ita e Delphis Cræso responsum est. Sed ex Amphiarai vaticinio quidnam responsum sit Lydis, quum in sacro illo rite sacrificassent, non queo dicere. Nam de eo nil fertur aliud, quam quod et hoc Cræsus verax vaticinium se nactum esse existimavit.

50. Post hæc autem ingentibus hostiis deum, qui est apud Delphos, exorandum statuit. Immolavit enim lecta pecora numero ter mille: præterea lectos aureos et argenteos, phialas aureas, et amictus purpureos, ac tunicas ingenti pyra extructa concremavit, sperans sese aliquanto magis his rebus posse deum illum sibi placare, jussis etiam Lydis omnibus, ut sua ipsorum, quicquid haberet quisque, immolarent. Quo sacrificio peracto quum immensam vim auri liquefecisset, ex eo dimidiatos lateres conflavit, longiores quidem sex palmorum, breviores autem trium, crassitudine palmari, numero septendecim ac centum; quorum quatuor erant auri excocti, singuli pondo duorum et dimidii talenti: ceteri vero, auri albidii, pondo binum talentorum. Fecit quoque leonis effigiem ex auro excocto, decem talentorum pondo: qui leo quum templum Delphicum deflagavit, a semilateribus decidit: super illos enim erat collocatus; et nunc in Corinthiorum thesauro repositus est, pondo sex talentorum atque dimidii, eliquatis tribus talentis ac dimidio.

51. Hæc Cræsus ubi perfecit, Delphos misit, cumque eis hæc alia, duos grandi forma crateras, aureum argenteumque: quorum aureus intransitibus templum ad dexteram positus erat, argenteus ad sinistram. Qui et ipsi, quum templum incensum est, loco moti fuerunt, aureusque in Clazomeniorum thesauro positus, pondo talentorum octo et dimidii, præterea, minarum duodecim: argenteus ad

angulum antetempli, sexcentarum amphorarum capax : in quo miscetur vinum a Delphis Theophaniorum festo : opus (ut Delphi aiunt) Theodori Samii, ut et ego arbitror : non enim mihi videtur opus vulgare esse. Misit præterea dolia argentea quatuor, quæ in Corinthiorum thesauro sunt collocata. Donavit item aquiminaria duo, aureum argenteumque ; quorum in aureo inscriptum est, Lacedæmoniorum : qui dicunt suum esse donarium ; non recte, quoniam et hoc Cræsi est. Sed quidam Delphorum gratificari Lacedæmoniis volens, hoc inscripsit : cujus nomen ego cognitum habens, non tamen promam. Verum puer per cujus manum fluit aqua, Lacedæmoniorum est : sed eorum neutrum aquiminare. Alia quoque cum his multa Cræsus dona misit non insignia : item fusilia ex argento orbiculata : nec non mulieris simulacrum aureum tricubitale, quod Delphi narrant esse effigiem pistricis Cræsi. Super hoc donavit Cræsus uxoris suæ monilia a collo, ac zonas.

52. Hæc quidem Delphos transmisit. Amphiarao insuper, cujus et virtutem audierat et cladem, donavit clypeum ex auro totum, similiter et totam ex auro solido hastam, hastile perinde ac spicula totum similiter aureum : quæ ambo ad meam usque memoriam apud Thebas reposita fuerunt, ibique in Ismenii Apollinis templo.

53. Hæc dona Lydis portaturis ad oracula Cræsus injunxit, ut interrogarent an adversus Persas Cræsus sumeret expeditionem, et aliquorum hominum auxilia adscisceret? Lydi, ubi eo quo dimittebantur pervenerunt, donariis oblatis, oracula consuluerunt his verbis ; “ Cræsus, Lydorum aliarumque nationum rex, ista in hominibus sola esse oracula existimans, idcirco vobis digna dona dat propter inventa, vosque percontatur, an adversus Persas sit profecturus in expeditionem, et an socialem aliquem exercitum sibi adjuncturus?” Atque hi quidem hæc interrogarunt. Oraculi autem utriusque in idem concurrebant sententiæ, prædicentes Cræso, fore, ut si arma Persius inferret, magnum imperium is everteret. Consulebant etiam, ut potentissimos Græcorum vestigans et reperiens amicos compararet.

54. His responsis relatis atque auditis, Cræsus vehementer elatus animo est, et omnino concipiens spem evertendi ab se imperii Cyri, ac rursus mittens ad Pytho, Delphos singulos, quorum illic numerum scitatus erat, donavit viritim binis auri stateribus. Ob quæ munera Delphi Cræso Lydisque donarunt primas in consulendo oraculo partes, immunitatemque, primumque in sedendo locum, et jus perpetuum cuique volenti adscribi in numerum Delphorum.

55. Ceterum donis Cræsus prosequutus Delphos, tertio oraculum consuluit quippe post veracitatem ejus oraculi compertam, large sibi indulgebat in eo. Quærebat autem ex oraculo, an diuturnum sibi foret imperium. Cui Pythia in hæc verba respondit,

Regis apud Medos mulo jam sede posito,
Lyde fugam mollis scruposum corripe ad Hermum,
Neve mane : ignavus posito sis Lyde pudore.

56. His ex versibus, quum allati essent, multo magis quam ex ceteris voluptatem Cræsus accepit, sperans, fore ut nunquam apud Medos mulus pro viro regnaret: et proinde nec ipse nec posterius sui principatu privarentur. Post hæc putavit sibi curandum, ut potentissimos Græcorum inquirens sibi conciliaret. Idque vestigando, comperit Lacedæmonios atque Athenienses eminere, illos in Dorico genere, hos in Ionico. Hæ namque gentes prisco tempore præferbantur, altera, Pelasgica, altera, Hellenica: quarum illa nunquam ex illo solo excessit, hæc valde multumque est vagata. Etenim sub Deucalione rege oram Phthiotidem incoluit, sub Doro autem Hellenis filio regionem, quæ ad Ossam et Olympum jacet, nomine Istiæotim; unde a Cadmeis ejecta, coluit in Pindo, vocata Macedna; inde rursus in Dryopidem commigravit, atque ita hinc in Peloponnesum veniens, Dorica nominata est.

57. Ceterum qua lingua Pelasgi sint usi, pro certo affirmare non possum: sed si fas est conjectando dicere ex his, qui cum maxime supersunt, Pelasgorum, qui supra Tyrrenos urbem Crestonem incolunt, aliquando finitimi eorum, qui nunc Dorienses vocantur, tunc incolentes regionem, quæ nunc Thessaliotis nominatur, et Placiam ac Scylacen, qui Pelasgi habitaverunt in Hellesponto, qui termini Atheniensium fuerunt; et quæcunque alia Pelasgica, oppida nomen immutarunt: si hinc conjectantem oportet dicere, Pelasgi utebantur barbara lingua. Quod si igitur et toto gens Pelasgica talis erat, gens Attica utpote Pelasgica, quum in Hellenas transiit, linguam quoque istorum addidit. Etenim neque Crestoniatarum lingua cum ullis nunc circa habitantibus consentit, neque Placianorum; inter ipsos vero convenit; et declarant, quam linguæ figuram intulerunt in hæc loca transeuntes, eandem se nunc conservare.

58. At natio Hellenica, ex quo existit, eodem sermone semper utitur, ut mihi videtur; separata quidem ab Pelasgica, imbecillis, ab exiguo prorsus profecta, in multitudinem excrevit gentium plurimarum, quum etiam adnexuerint se illi aliæ gentes barbaræ frequentes. Quæ causa insuper mihi videtur fuisse, cur gens Pelasgica, quum barbara esset, nequaquam magnos profectus fecerit.

59. Ex his igitur gentibus, Atticam quidem Cræsus audiebat contineri distractamque esse a Pisistrato Hippocratis filio. Hic enim ea tempestate tyrannus Athenis erat. Cujus patri, quum privatus ivisset ad celebranda Olympia, ingens contigit portentum. Nam quum hostiam immolasset, athena astantia plena et carnibus et aqua, absque igne ferbuerunt, ita ut aqua redundaret. Quod portentum conspicatus Chilon Lacedæmonius, qui forte aderat, suasit ei primum, ne uxorem proli gignendæ aptam duceret domum: sin vero jam haberet, secundo loco uxorem istam ejiceret: et siquidem ex ea filium sustulisset, abdicaret. Tali Chilonis consilio nolens obsequi Hippocrates, hunc postea Pisistratum filium sustulit, qui in seditione litoralium, quibus præerat Megacles Alcmaeonis filius; et campestrium, quibus præerat Lycurgus Aristolaidæ filius, tertiam seditionem excitavit, tyrannidem affectans: contractisque seditiosis, per causam tutandi montanos, hujuscemodi rem machinatur. Se ipsum

ac mulos quum vulnerasset, agitavit jumenta in forum, tanquam elapsus ex hostibus, quem rus proficiscentem scilicet illi prorsus interimere voluissent: et populum precatus est, ut aliquid custodiæ ab illo obtineret, quum prius laudabile specimen sui edidisset in ducatu contra Megarenses, tum capta Nisæa, tum aliis præclaris operibus editis. Populus igitur Atheniensis deceptus, dedit ei quosdam e civibus delectos viros, qui non satellites quidem Pisistrato ferrent hastas, sed clavas. Ligneas enim clavas habentes sectabantur eum a tergo. Qui simul cum Pisistrato insurgentes arcem occuparunt: et inde Atheniensium imperio potitus, nullis qui tum erant magistratibus perturbatis, neque legibus mutatis, sed priore statu integro administravit urbem bene ac pulchre exornans. Sed non multo post tempore factio Megacelis et Lycurgi concordibus animis eum ejecit.

60. Huc igitur in modum Pisistratus primum obtinuit Athenas, et tyrannidem nondum valde stabilitam habens amisit: cujus ejectores denuo inter se seditionem redintegrarunt. In qua obsessus Megacles, Pisistratum misso caduceatore invitat, nunquid velit sibi filiam capere uxorem sub tyrannidis præmio. Accipiente vero sermonem et condicente hanc conditionem Pisistrato, machinantur ad illius reditum, rem, ut ego comperio, longe stultissimam: quandoquidem jam olim separatum fuit a barbarico genere Græcum, quippe dexterius et a fatuitate stolidam magis abhorrens; si etiam isti in Atheniensibus, qui inter Græcos feruntur sapientia primi, talia machinantur. Erat in populo Pæaniensi mulier nomine Phya, tribus digitis minus statura quatuor cubitorum: et præsertim formosa. Hanc mulierem plena armatura quum instruxissent, in currumque sustulissent, compositam in eum habitum, quo venustissima apparitura esset, in urbem agunt præmissis qui præcurrerent præconibus, qui quum in urbem venissent, hæc mandata pronunciarent, dicentes; "Athenienses, bona mente excipite Pisistratum, quem Minerva ipsi præcipuo inter homines honore prosequuta, in suam reducit arcem." Isti igitur passim cunctes talia prædicaverunt: et statim rumor in populos emanavit, Pisistratum a Minerva reduci. Qui vero in urbe erant, persuasi hanc mulierem esse deam ipsam, feminae supplicarunt pariter, et Pisistratum acceperunt.

61. Hunc in modum, quem diximus, recuperata tyrannide, Pisistratus, ex pactione quam inierat cum Megacle, filium Megacelis ducit uxorem. Verum quum et filii essent ei adolescentes, et Alcmaeonidæ dicerentur obnoxii esse piaculo, nolens ex novo conjugio liberos tollere, haud legitime coibat cum uxore. Quam rem quum primo mulier occultasset, postea sive inquisivisset seu non, matri suæ aperuit. Mater viro indicavit. Iste vero inique ferens se a Pisistrato contumelia affici, ut erat iratus, positis inimiciis in gratiam rediit cum seditiosis. Quæ fieri Pisistratus contra se animadvertens, regione prorsus abscedit: et ubi Eretriam pervenit, una cum filiis deliberat. Quum autem sententia Hippiae prævaluisset de tyrannide rursus recuperanda, ibi tum munera collegerunt ex civitatibus, quæ ipsis nonnullam ante reverentiam debebant. Et cum multi magnas contulerunt pecunias, tum vero Thebani liberalitate superaverunt. Post

hæc ut brevi sermone dicam, tempus exortum est, et omnia ad reditum eis expedita fuerunt. Nam et ex Peloponneso Argivi aderant mercede conducti, et Naxius quidam, nomine Lygdamis, voluntarius ipsis adveniens, multum alacritatis addidit, allatis et pecuniis et viris.

62. Profecti autem Eretria, anno undecimo vertente redierunt, et primum in Attica Marathonem occuparunt. Ad quos interea ibi castra habentes cum factiosi ex urbe se conferebant, tum alii ex populis affluebant, quibus erat tyrannis quam libertas optabilior: atque ita hi quidem congregabantur. Ceterum quandiu Pisistratus pecuniam cogebat, et postea Marathonem tenebat, Athenienses qui intra urbem degebant, rem nihili fecerunt: sed ubi acceperunt eum ex Marathone urbem versus movere, ita demum auxilia adversus eum comparant. Isti igitur cum omnibus copiis infesti in illos redeuntis tendebant; et Pisistratus cum suis, postquam e Marathone digressi, simul uno agmine ad urbem venissent, accedunt ad Minervæ Pallenis fanum, et castra ex adverso posuerunt. Hic divino instinctu fungens Amphilytus Acarnan, ariolus, Pisistrato adfuit, eumque accedens hexametro carmine vaticinatur, inquit,

Lapsus abit jam jactus, et est quoque rete repansum.

Nocte aderunt thynni claro sub sidere lunæ.

63. Hoc ille oraculum isti divinitus reddidit. Pisistratus vero, eo percepto, et se divinam vocem accipere affirmavit, et copias adduxit. Athenienses autem urbani tunc ad prandium se converterant, et post prandium partim ad tesseras, partim ad somnum. In hos igitur impetu facto, qui cum Pisistrato erant, eos in fugam vertunt. Iphis autem fugientibus solertissimum ibi consilium Pisistratus excogitat, ut Athenienses nec amplius recoliigerentur, et dissipati manerent. Pueros impositos equis præmisit, qui assequuti fugientes, mandata Pisistrati dicerent, juberentque eos bono animo esse, et ad suam quemque abire.

64. Ita parentibus dicto Atheniensibus, Pisistratus tertio potitus Athenis, tyrannidem stabilivit, tum adjutoribus multis, tum pecuniarum proventibus, partim indidem, partim a flumine Strymone comparatis. Filios quoque eorum Atheniensium qui perstiterant, nec e vestigio fugam fecerant, pro obsidibus sumptos, in Naxum transtulit. Hanc enim insulam bello subegerat, Lygdamique permiserat, quum antehac etiam Delum insulam ex oraculis expiasset. Expiavit autem ita, quatenus prospectus a templo ferebatur, eatenus ex omni loco cadaveribus effossis, et in alium ejusdem insulæ locum translatis. Itaque Pisistratus tyrannide potitus, est Atheniensium, eorum aliis in prælio cæsis, aliis una cum Alcmaeonida e patria profugis.

65. Talem itaque statum Atheniensium esse ea tempestate Cræsus audiebat: Lacedæmonios quoque magnis e cladibus ereptos, et jam Tegeatis bello superiores esse.—Quippe Leonte Spartæ regnante et Hegesicle, Lacedæmonii quum cetera bella prospere gessissent, ad-

versus solos Tegeatas cladem acceperant. Et antea fere ex omnibus Græcis utebantur pessimis legibus et circa sese ipsos, tum etiam peregrinis intolerabiles, quæ instituta in melius ita mutavere. Lycurgo, viro inte Spartiatis probato, Delphos ad oraculum profecto, simulatque in ædem ingressus est, Pythia hæc statim inquit,

Ad mea venisti præpinguia templa, Lycurge,
Grate Jovi et cunctis qui tecta tuentur Olympi.
Ambigo tene deum jam nunc hominemne salutem.
Sed multo magis esse deum te credo, Lycurge.

Nonnulli præter hæc aiunt Pythiam ei exposuisse instituta quæ nunc a Spartiatis servantur. Ipsi tamen Lacedæmonii dicunt, Lycurgum, quum fuisset tutor filii fratris sui Leobotæ, Spartiatarum regis, e Creta hæc attulisse. Siquidem quum primum tutor factus est, omnia jura immutavit: deditque operam nequis ea transgrederetur: deinde vero quæ ad bellum pertinent, enomotias, triacadas, et syssitia: super hæc ephoros ac senatores instituit Lycurgus.

66. Ita illi ad rectum vitæ genus translati sunt, et Lycurgum vitæ defunctum, delubro ædificato magnopere colunt. Ex quo cum bonitate soli, tum non exigua hominum copia, elevati sunt statim, ac bene floruerunt. Quin etiam non amplius suffecit illis pace et quiete frui, sed quum se Arcadibus præstantiores esse arbitrarentur, de omni Arcadum regione oraculum Delphis consuluerunt.—Quibus Pythia respondit,

Me petis Arcdiam? magnum petis: haud tibi tradam.
Multi apud Arcdiam vescentes glande viri sunt,
Qui te rejicient. Tibi ego haud invidero quicquam,
Saltandam Tegeam planta plaudente daturus:
Utque queas campum metiri fune feracem.

Hæc responsa ubi accepere Lacedæmonii, a ceteris Arcadibus abstinentes, bellum intulere Tegeatis, ferentes compedes: videlicet captioso freti oraculo tanquam redacturi Tegeatas in servitutem. Verum congressi prælio ac fugati, quicumque eorum vivi sunt capti, eisdem quas ipsi attulerunt compedibus inclusi, et campum Tegeatem mensi fune in eo opus fecerunt. Compedes autem quibus vincti fuerant, ad meam usque ætatem servatæ fuerunt in Tegea circa templum Minervæ Aleæ suspensæ.

67. Et primore quidem bello adversus Tegeatas assidue semper male pugnaverant: Cræsi tamen ætate et Anaxandrida ac Aristone regnantibus Lacedæmone, jam longe superiores Spartiatæ bello extiterunt, hunc in modum tales effecti. Quum semper in bello a Tegeatis superarentur, missis Delphos consultoribus, oraculum sunt sciscitati, quemnam deorum placarent ut Tegeatarum victores existerent. His Pythia respondit, id fore, si ossa Orestis filii Agamemnonis referrent. Cujus loculum quum nequirent invenire, rursus ad

deum mittunt de loco sciscitatum in quo situs Orestes esset. Hæc nunciis interrogantibus, ita Pythia inquit,

Est quædam Arcadiæ Tegea, in regione patenti :
Hic duo flant venti vi pervehemente coacti,
Forma hostis formæ, et noxæ superindita noxa ;
Hic Agamemnonides terra omniparente tenetur,
Quo tu sublato Tegeæ sperabere victor.

Ubi hæc quoque adierunt Lacedæmonii, nihilo minus inventionem abstinuerunt omnia disquirentes : donec Lichas, unus Spartiatarum eorum, qui benemeriti vocantur, comperit. Sunt autem benemeriti, in civibus semper ex militia equestri egressi maxime senes, quinque quotannis, quos quo anno ex equitibus exeunt, oportet a Spartiatarum communi missos alios alio non cessare.

68. Ex his Lichas quum esset rem illam apud Tegeam adinvenit, fortuna pariter atque solertia usus. Nam quum cum Tegeatis hoc tempore jus commercii esset, et iste in ferrariam officinam venisset, intuebatur mirabundus ferrum dum procudebatur. Quo in spectaculo admirari eum animadvertens faber ferrarius, intermisso opere, “Certe magis, ô Lacon hospes,” inquit, “admirarere, si idem quod ego tu nosses, qui tantopere admiraris ferri opificium. In hac enim corte puteum facere quum vellem, fodiens incidi in loculum septem cubitorem : et quia incredulus eram, omnino fuisse majores quam nunc sunt homines, aperui eum, et vidi cadaver ejusdem loculo longitudinis : quam ubi mensus sum, iterum obrui.” Hæc illo referente quæ viderat, Lichas considerans, conjectabat hunc ex oraculo esse Orestem, hac utens conjectura : duos quidem quos cernebat fabri ferrarii folles, totidem comperit esse ventos : incudem vero et malleum, formam et formæ repercussionem : ferrum vero quod cuderetur, noxam superinditam noxæ : hac ratione id conjectans, quod in noxam hominis ferrum inventum sit.—Hæc itaque cum conjectavisset, Spartam regressus, rem omnem Lacedæmoniis refert. Illi ex composito et ficto sermone hominem judicio aggredientes, exilio damnant. Qui Tegeam profectus, et calamitatem suam referens fabro ferrario, conducebat ab eo detrectante elocare cortem. Verum aliquanto post ubi persuasit, ibi domum habuit. Sic effosso sepulchro ossa collegit, eaque portans Spartam rediit. Quo ex tempore quoties se invicem experti sunt, longe superiores bello extitere Lacedæmonii : præterea vero magna etiam pars Peloponnesi jam eis parebat.

69. Hæc itaque omnia Cræsus audiens, misit nuncios Spartam cum muneribus, ad rogandam belli societatem, et mandatis quæ dicere oporteret. Ii postquam pervenerunt, “Nos,” aiunt, “Cræsus misit, Lydorum aliarumque gentium rex, ita inquires, O Lacedæmonii, quoniam deus oraculum reddidit, ut Græcum mihi amicum adsciscerem, et vos inter Græcos antecellere audio, vos igitur ex oraculo advoco, cupiens amicus esse et socius, citra dolum fraudemque.” Cræsus hæc per legatos nunciavit.—Quorum adventu

Lacedæmonii, qui et ipsi oraculum Cræso datum audierant, gavisī, fœdus hospitii societatisque inierunt. Etenim jam antea intercedebant nonnulla Cræsi in Lacedæmonios beneficia. Nam quum illi misissent Sardes ad aurum coëmendum, quo usuri erant in id simulacrum Apollinis, quod nunc positum est in Thornace Laconicæ, eo auro sunt a Cræso donati.

70. Qua de re Lacedæmonii, quodque se amicos ille præ omnibus Græcis delegisset, societatem admiserunt.—Et partim quidem denunciāti sese paratos exhibuerunt; partim fabricatum craterem aheneum circa labia extrinsecus frequentibus animalium cælaturis ornatum, et trecentarum amphorarum capacem avexerunt, hoc dono volentes Cræsum remunerari: sed ille Sardes non pervenit, propter alterutram harum quæ feruntur causarum. Lacedæmonii quidem aiunt hunc craterem, quum veheretur Sardes, et prope Samum venisset, a Samiis fuisse interceptum; qui, cognita re, navibus istum longis aggressi fuere. Ipsi vero Samii aiunt, Lacedæmonios, qui craterem portabant, sero venientes, quum audissent Cræsum captum esse cum Sardibus, illum in Samo vendidisse viris privatis, qui eum Junonis templo dedicavere: forsā autem et illi, qui vendiderunt, Spartam reversi dixerint a Samiis sibi fuisse ereptum. Ac de cratere ita res se habet.

71. Cræsus autem aberrans in oraculo, adversus Cappadociam exercitus comparabat, spe et Cyrum et potentiam Persarum evertendi. Cui in hac apparanda expeditione occupato, Lydus quidam, nomine Sandanis, et antehac pro sapiente habitus, et ab hac sententia plus nominis apud Lydos consequutus, hunc in modum Cræso consuluit; “Adversus tales viros expeditionem paras, ô rex, qui e corio quidem subligacula, etiam e corio reliquam vestem ferunt: qui non quibus volunt cibis vescuntur, sed quos habent, utpote regionem asperam incolentes. Ad hæc, potu non vini utuntur, sed aquæ: non ficos ad comedendum, nec aliud quicquam boni habent.—Hinc si vinces, quid illis eripias, quibus nihil est? sin victus fueris, animadvertēte quot bona amittes. Ubi gustaverint illi nostra bona, ea valde cupient, nec abigi poterunt. Equidem diis habeo gratiam, qui non inducunt in animum Persis, ut Lydos bello invaderent.” Hæc loquutus, non tamen Cræsum flexit. Etenim Persis, antequam Lydos subigerent, nihil erat neque lautum neque opiparum.

72. Porro Cappadoces a Græcis Syrii nominantur: et erant hi Syrii, antequam Persæ imperitarent, ditionis Medorum, tunc autem Cyro parebant. Siquidem imperium Medicum ac Lydium disternabat fluvius Halys, qui ex Armenio monte fluit per Cilicas, dehinc ita fluens Matienos habet ad dextram, et Phrygas ad lævam; quos præterlapsus et boream versus sursum tendens hinc quidem Syrios Cappadocas includit, ab lævo autem Paphlagonas. Ita fluvius Halys cuncta fere inferiora Asiæ, a mari quod Cypro objectum est, ad Euxinum usque Pontum dirimit. Est autem cervix hæc totius hujus regionis; longitudinem itineris quod attinet, quinque dies viro expedito insumuntur.

73. Itaque adversus Cappadociam Cræsus cum exercitu profectus

est, tum cupiditate regionis, volens hanc partem suæ adjicere, tum vel magis fiducia oraculi, et Cyrum ulcisci annitens propter Astyagem. Quippe hunc Astyagem Cyaxaris filium, Medorum regem, affinem Cræsi, Cyrus Cambysis filius bello victum ceperat. Erat autem Cræso Astyages hunc in modum affinis. Apud Scythas Nomadas quum esset seditio, caterva virorum clam excessit in terram Medicam, qua tempestate Medorum tyrannus erat Cyaxares, Phraortis filius, Deiocis nepos; qui Scythas hos, utpote supplices, initio benigne excepit, et quum plurimi eos faceret, pueros eis tradidit imbuendos et lingua Scythica, et artificio sagittandi. Interjecto deinde tempore, quum Scythæ venatum assidue irent et semper aliquid afferrent, nonnunquam tamen contingebat ut nihil caperent. Quos ita revertentes manibus inanibus Cyaxares (erat enim, ut monstravit, iræ non imperans) aspere admodum cum contumelia insectabatur. Id illi, ut se indignum, a Cyaxare pati non ferentes, consilio habito decreverunt aliquem eorum puerorum quos docerent, concidere; apparatusque ut feras apparare consueverant, Cyaxari offerre, perinde ac ferinam: idque quum obtulissent, quam celerrime se ad Alyattem Sadyattis filium Sardes conferrent.—Quod et factum est. Nam et Cyaxares ei qui aderant convivæ ex his carnibus gustaverunt: et Scythæ perpetrato hoc, Alyatti se supplices præbuerunt.

74. Quos postea reposcenti Cyaxari quod Alyattes reddere abnuerat, bellum inter Lydos Medosque quinquennale conflatum est. Quo in bello sæpe Medi, sæpe Lydi victores extiterunt, et nocturnum quoddam prælium fecerunt. Quum vero pari fortuna hoc bellum utrisque cederet, sexto anno signis collatis, contigit, ut in medio pugnae repente dies nox efficeretur. Quam immutationem diei futuram Thales Milesius Ionibus prædixerat, hunc ipsum annum præficiens quo immutatio facta est. Lydi ac Medi ubi diem noctescere viderunt, a pugnando destiterunt: eoque propensius utrique ad pacem inter se constituendam festinaverunt; auctoribus conventionis Syennesi Cilice et Labynetio Babylonio: qui ut et fœdus intercederet et matrimonii commercium fieret enisi sunt: decernentes ab Alyatte Aryenim filiam Astyagi Cyaxaris filio nuptum dari: quoniam sine vehementi necessitudine conventiones stabiles servari non queunt. Ineunt autem hæ gentes fœdera cum cetero ritu Græcorum, tum insecando brachia summa in cute, ac mutuum sanguinem delingendo.

75. Hunc igitur Astyagem avum suum maternum Cyrus bello victum tenebat, ob eam quam in sequentibus indicabo causam. Quo nomine Cræsus ei infensus, nunquid inferret Persis bellum, ad oraculi miserat. Et quum responsum venisset haud sincerum, sibi favere interpretatus, expeditionem iniit adversus Persarum terram. Atque ubi ad Halym flumen pervenit, tunc, ut ego quidem narro, pontibus ibi sitis copias traduxit; ut autem Græci plurimi dictitant, Thales Milesius traduxit ei. Nam quum incertus animi Cræsus foret, qua parte fluminis trajiceret exercitum, (nullosdum enim ex illis pontibus ea tempestate fuisse) fertur Thalen, qui in his castris aderat, fecisse, ut fluvius qui ad lævam exercitus fluebat, flueret

etiam ad dextram. Fecisse autem hunc in modum. Fossam altam, exorsus superiore loco, quam erant castra, ductam in speciem lunæ, depressit, quæ castra, ut erant metata, a tergo amplecteretur: illac per fossam quum traduxisset ex pristino alveo fluvium, iterum eum, ubi castra præterisset, in suum alveum refunderet; ita ut quum divisus esset, celerrime fluvius utrinque permeabilis effectus sit. Quidam vero aiunt, veterem etiam omnino exaruisse alveum. Qui rei equidem non accedo. Quo enim modo qui rursum redierunt, illum transiverunt?

76. Cræsus igitur exercitu trajecto, venit in Cappadociæ regionem, quæ dicitur Pteria, omnium ejus plagæ tutissima, juxta urbem Sinopen ad pontum Euxinum fere sitam. Hic stativa habens, prædia Syriorum vastat, et urbem Pteriorum expugnat diripitque. Cepit quoque cunctas circum sitas urbes, Syriosque ipsos nihil comritos exterminavit. Hinc Cyrus coacto suo exercitu, adsumptisque omnibus, qui in medo incolebant, obviam pergit: missis tamen, antequam exercitum educere conaretur, caduceatoribus ad Ionas tentandos ut ad se a Cræso deficerent. Illis abnuentibus, profectus castra Cræso opposuit: ibidemque in regione Pteria pro viribus se invicem lacescere. Commissaque acri pugna, et multis utrinque cadentibus, ad extremum noctis interventu dirimuntur, neutri victores. Atque hunc in modum duo exercitus dimicaverunt.

77. Cræsus, reprehensus propter suas ipsius copias respectu multitudinis (nam exercitus ejus qui confligit, multo minor erat, quam Cyri), in hoc reprehensus, quum postero die Cyrus ipsum superederet invadere, regressus est Sardes, habens in animo evocare Ægyptios ex foedere; quorum cum rege Amasi, antequam cum Lacedæmoniis, societatem inierat: arcessere etiam Babylonios, cum quibus et ipsis societatem armorum pepigerat; erat autem Babyloniorum tyrannus ea tempestate Labynetis: denunciare item Lacedæmoniis ut ad dictam diem præsto essent: hisque et suis copiis coactis, ubi per hyemem quievisset, initio statim veris tendere adversus Persas. Hæc destinans Cræsus, abiit Sardes, dimisitque caduceatores ad belli socios, edicentes, uti ad quintum mensem Sardes convenirent. Exercitum vero qui aderat ex militibus conductis, qui cum Persis dimicaverat, missum fecit ac dissipavit: minime sperans unquam fore, ut Cyrus, qui sic æquo Marte pugnasset, Sardes copias promoveret.

78. Hæc Cræso ratiocinante, omnia suburbana colubris impleta sunt: quos, ut apparuerunt, equi fastidientes pascua tondere comdebant. Id Cræso cernenti visum est, ut erat, esse portentum: ideoque e vestigio mittebat consultores ad conjectores Telmessenses. His ita profectis, ubi accepto responso ab Telmessensibus, didicerunt quid vellet significare portentum, non contigit ut Cræso renunciarent. Nam priusquam retro Sardes renavigarent, Cræsus est captus. Attamen Telmessenses ita responderant, exercitum externum Cræso illuc affuturum, qui quum advenisset, indigenas subigeret: quod dicerent anguem terræ prolem esse; equum, hostem et advenam. Hæc Telmessenses Cræso sunt interpretati, sed jam capto; nondum tamen gnari eorum quæ de Sardibus ac ipso Cræso agerentur.

79. Cyrus certior factus, Cræsum, qui statim post proelium in Pteria gestum abscesserat, constituisse post abitum dispergere copias, consilio inito, comperiebat operæ pretium esse quam celerrime posset, promovere exercitum Sardes, priusquam contraherentur iterum Lydorum copiae. Hoc ubi probavit, statim quoque exequutus est: propereque ducto in Lydiam exercitu, ipsemet nuncius Cræso advenit. Unde Cræsus in magnam sollicitudinem adductus, quod præter opinionem præterque expectationem suam se res haberent, tamen Lydos in proelium eduxit. Lydia vero gente in Asia nulla fuit ea tempestate nec fortior nec magis strenua: ex equisque illi pugnabant, hastasque longas gestabant, et erant equitandi sane periti.

80. Campus, in quo concursus est, ante urbem Sardianam jacet, magnus et nudus: quem cum alii amnes perfluentes, tum Hyllus, perrumpunt simul in omnium maximum, qui vocatur Hermus, qui e monte sacro Matris Dindymenæ lapsus infunditur mari juxta Phocæam oppidum. Hic ubi vidit Lydos ad pugnandum instructos Cyrus, equitatum reformidans, constituit admonitu Harpagi Medi, ita faciendum: Coactis omnibus quæ ipsius exercitum sequebantur camelis, vel frumentum vel vasa portantibus, sarcinas detraxit, et viros imposuit equestri veste indutos: quibus ornatis præcepit, ut præirent ceteras copias adversus Cræsi equitatum: peditatum, ut hanc cameli aciem subsequeretur, jussit. Post hunc collocavit omnem equitatum. Postquam omnes ordinati erant, imperat eis, ne cui ceterorum Lydorum parcerent, sed quemlibet occiderent obsistentem, præter ipsum Cræsum, ne si captus quidem repugnaret. Hæc imperavit. Camelos vero contra equitatum instruxit, hac ratione quod camelum equus reformidat, adeo quidem ut nec speciem ejus intueri nec odorem sentire sustineat. Id ideo commentus est, ut equitatum Cræsi, quo ille se prævaliturum confidebat, inutilem redderet. Simulatque etiam in pugnam itum est, equi, olfactis protinus conspectisque camelis, retro se avertunt, unde spes Cræsi interiit. Verum non protinus Lydi ob id exterriti sunt, sed cognita re, ab equis desiliunt, ac pedites cum Persis configunt; sed tandem, multis utrinque cadentibus, vertuntur in fugam: ac repulsi intra muros, a Persis obsidebantur sic.

81. Quam obsidionem in longius processuram ratus Cræsus, alios nuncios ex arce mittit ad socios. Nam qui antea dimissi erant, hi ad coeundum Sardes quintum mensem indixerant. At hos dimittebat, oratum, quam celerrima auxilia mitti sibi utique jam obsessio, et cum ad alias societates misit, tum vero Lacedæmona.

82. Ceterum per id ipsum tempus et ipsis Spartiatis inciderat cum Argivis contentio de loco, qui dicitur Thyrea. Quem locum, etsi terræ Argolidis partem, tamen Lacedæmonii abscisum tenebant. Etenim Argivorum etiam erat quidquid regionis Malea tenus ad occasum vergit, tum in continente, tum insulæ et aliæ, et Cytheria insula. Quum ergo Argivi suo territorio adempto auxilium ferrent, ibi ab utrisque in colloquium ventum est, pactique sunt, ut trecen-
teni utrinque dimicarent; et utri superiores extitissent, eorum regio

foret: atque ambo exercitus in suam terram discederent, nec permanerent dum dimicaretur; ea scilicet causa, ne si adessent, parti succumbenti auxilium sui ferrent. His conventis, in diversa digrediuntur. Ex utrisque delecti viri qui relictis sunt conflixerunt: atque illis quidem ut æquo Marte pugnantibus, ex sexcentis tres omnino reliqui fuerunt: idque noctis interventu. Ex Argivis duo, Alcenor et Chromius, qui tanquam victores cursu Argos contenderunt: ex Lacedæmoniis unus Othryades, qui spoliatis Argivorum cadaveribus, eorum arma ad sua castra detulit, et se in suo ordine tenuit. Secundo die utrique re audita adfuerunt sibiue victoriam vindicabant: Argivi quidem, quod suorum plures superfuisse dicerent: Lacedæmonii vero, quod qui eorum superfuerant, fugissent; suos autem perstitisset, et istorum cadavera spoliasset. Ex contentione tandem concurrentes pugnant: ac postquam permulti utrinque ceciderunt, Lacedæmonii vincunt. Quo ex tempore Argivi tonsis capitibus, quum antea necessario comati essent, legem condiderunt, se devoventes, ne prius comam aleret quisquam Argivorum, neve mulieres aurum ferrent, quam Thyreas recuperassent. His e diverso legem tulere Lacedæmonii, ut ab hoc tempore comati essent, quum antea non fuissent. Othryadem, qui unus e trecentis reliquis fuisset, aiunt pudore Spartam revertendi commilitonibus interfectis, illic apud Thyreas mortem sibi conscivisse.

83. Quum hæc esset apud Spartiatis rerum conditio, advenit caduceator Sardonius precatum Cræso obsesso auxilia. Illi, caduceatore audito, statuerunt Cræso statim succurrendum. Quibus jam se apparantibus, ac navibus paratis, alius affertur nuncius, murum Lydorum expugnatum, Cræsumque vivum esse captum. Sic Lacedæmonii magnitudine casus perculsi, supersederunt.

84. Sardes autem hunc in modum sunt expugnatae. Quartodecimo quam obsideri coeptæ sunt die, Cyrus, missis passim equitibus, suis copiis edicit, se dona daturum ei qui primus murum conscendisset. Posteaquam id conato exercitu res non processit, ibi, quiescentibus ceteris, Mardus quidam, cui nomen erat Hyrcæades, aggredi est ausus a parte arcis ubi nullus ad excubandum erat collocatus, quia illinc nequando arx caperetur haud suspectum erat, utpote loco prærupto atque inoppugnabili: quaque una parte Leonem Meles, qui antea fuerat Sardium rex, non circumtulera, expellere sua genitum: qui Leo si murum circumlatus esset, Sardes inexpugnabiles fore Telmessenses judicaverant. Eum Meles per ceteram partem muri circumduxit, quacunque poterat arx oppugnari: per hanc partem, tanquam inoppugnabilem atque præcisam, circumducere prætermisit, quæ ad Tmolum vergit. Ab hac igitur parte ipse Hyrcæades Mardus conspicatus quendam Lydum pridie descendisse ad galeam superne devolutam et recepisse, advertit animum, atque consideravit: dehinc et ipse tunc conscendit, et ad ejus exemplum alii Persæ subinde, atque alii frequentes. Ita urbs Sardes capta est, atque omnis direpta.

85. Ipsi autem Cræso hæc contigerunt. Erat ei filius, cujus superius habui mentionem, habilis ad cetera, sed mutus. In priore

igitur annorum felicitate ad vitium ejus emendandum Cræsus omnia fecerat, cum alia excogitando, tum vero Delphos mittendo ad oraculum sciscitandum: atque ei Pythia talibus respondit,

Lyde genus, rex multorem, valde inscie Cræse:

Ne cura gnati exoptatam audisse loquentis

Intra ædes vocem: sine qua potior tibi longe.

Ille die quoniam primum infelice loquetur.

Porro captis mœnibus, quidam Persa in Cræsum sibi ignotum ut occisurus vadebat. Quem invadentem se Cræsus quum videret, tamen præsentī clade affectus devitare negligebat, nihil putans differre an percussus oppeteret mortem. Filius ejus mutus, ubi vidit Persam irruentem, præ metu et tanta ærumna, rupit vocem, inquiens, “ô homo, ne perimas Cræsum.” Atque hoc ille primum effatus, postmodum per omne vitæ tempus loquens extitit.

86. Persæ et Sardibus potiti sunt, et ipso Cræso vivo, quum regnasset annos quatuordecim, totidemque dies fuisset obsessus, deleto magno suo imperio, ut ei fuerat responsum. Eum captum Persæ ad Cyrum duxerunt: quem ille vinctum compedibus super ingentem quam struxerat lignorum struem imponit, circaque eum bis septem Lydorum filios: sive habens in animo primitias has alicui deo offerre, sive volens votum persolvere, sive cupidus sciendi, num quis dæmonum liberaret Cræsum, (quem religiosum esse audierat) quominus pyræ impositus vivus concremaretur. Hæc quidem Cyrum fecisse aiunt. Cræso autem super pyram stanti, etsi in tanta calamitate posito, tamen venisse in mentem Solonis, quod ab eo sibi nutu dei fuisset dictum, Ex viventibus beatum esse neminem. Quod dictum ubi subiit Cræso, ferunt eum reffectum et ingemiscentem ex vehemente taciturnitate ter Solon nominasse: et Cyrum, quum audisset, jussisse interpretes eum percontari quemnam istum invocaret. Illosque accedentes fuisse percontatos, et hunc interrogatum silentium tenuisse. Deinde quum cogeretur, dixisse, “Illum, quem cum omnibus tyrannis colloqui ego, quam ingentem pecuniam præoptassem.” Eum non plane illis declarantem, rursus interrogant ea quæ dicta erant. Efflagitantibus ac moleste urgentibus, inquit, quemadmodum Solon, domo Atheniensis, omnino venisset, et intuitus omnes ejus opes coram, pro nihilo duxisset; talia scilicet loquutus, ut sibi ipsi omnia cesserint illuc, quo iste dixerat: neque hæc magis de se ipso quam de omni hominum genere, et de iis præsertim qui sibi ipsis beati viderentur. Hæc Cræso referente, jam pyra incensa, arsisse extrema: et Cyrum, auditis per interpretes quæ Cræsus dixisset, pœnituisse: quum se quoque hominem esse cogitaret, qui alium hominem, qui se inferior non fuisset opibus, vivum igni traderet. Præterea veritum ob id iram deorum, ac reputantem nihil esse in rebus humanis stabile, jussisse ignem celerrime extinguī jam ardentem, Cræsumque deferri et qui cum eo erant. Verum eos qui jussi fuerant, non potuisse amplius vim ignis superare.

87. Ibi ferunt Lydi Cræsum cognita Cyri sententiæ mutatione,

quum cerneret unumquemque extinguendo igni incumbentem, non tamen coërcere posse, exclamando invocasse Apollinem, ut ipsi adesset, siquod ab eo donum illi gratum fuisset oblatum, ipsumque præsentī malo liberaret. Ita cum lacrymis Cræso deum invocante, nubes repente, quum serenum ac tranquillum esset, contractas esse, et procellam erupisse, ac vehementissima aqua pluuisse, et rogam extinctum fuisse. Ita Cyrum, cognito diis gratum ac bonum virum esse Cræsum, e pyra deposuisse, atque hunc in modum interrogasse, “Cræse, quisnam tibi hominum persuasit ut cum exercitu invaderes fines meos, ex amico factus hostis?” Cui Cræsus, “Ego, inquit, ô rex, istud feci tuo prospero, meo infausto fato, Græcorum deo auctore, qui me ad bellum gerendum impulit. Neque enim quispiam ita amens est ut bellum quam pacem præoptet. Nam in pace filii se, peliunt patres, in bello patres filios. Sed ut ista fierent, dæmonibus cordi fuit.”

88. Hæc Cræsus loquutus est: quem Cyrus solutum juxta se collocavit, ac in multa sane observantia habebat, intuensque eum admirabatur, tam ipse quam omnis circa eum cœtus. Ille cogitabundus silentium tenebat. Mox attendens, ac cernens Persas Lydorum diripientes urbem, “Utrum debeo, inquit, ô rex, tibi loqui quod sentio, an tacere hoc tempore?” Cyrus vero eum, quæcunque liberet, audacter proloqui jussit. Tunc ille Cyrum percontatur, “Ista, inquit, tanta frequentia quid illa sic properat agere?” Cui Cyrus, “Tuam, inquit, urbem diripit, tuasque opes dissipat. Atqui, Cræsus excipit, neque urbem meam diripit, neque meas opes. Nihil enim mihi jam cum istis rebus est: sed tua ferunt aguntque.”

89. His verbis injecta cura, Cyrus Cræsum semotis arbitris interrogat quidnam in his, quæ fierent, sibi constituendum censeret? Ad quem Cræsus, “Quoniam, ait, me dii servum tibi tradiderunt, jure debeo, siquid amplius animadvertero, id tibi indicare. Persæ natura proterva sunt, et iidem inopes. Quos si diripientes tu ac potientes magnis opibus negligis, id tibi ex his credibile est eventurum, ut quisque istorum plurimis opibus potietur, ita facillime in te rebellaturum, esse expectandum. Nunc igitur, si tibi placent hæc quæ ego dico, ita facito. Siste ad singulas portas aliquot ex tuis satellitibus custodes, qui auferentes vetent exportari opes, tanquam earum decimæ Jovi necessario reddendæ sint. Ita neque tu odium illorum contrahes, vi opes eripiendo; et ipsi agnoscentes te justa agere, non inviti facient.”

90. Hæc audiens Cyrus, majorem in modum gavisus est tali admonitu, eaque vehementer approbavit; et jussis satellitibus id exequi quod Cræsus ipsi subjecisset, his verbis eum affatus est; “Cræse, quandoquidem et facta et dicta tua prompta viri regis sunt, pete quid muneris a me velis impræsentiarum tibi dari.” Ad quem Cræsus, “O here, inquit, maxime gratum mihi facies, si siveris me deum Græcorum, quem ego maxime omnium veneratus sum, percontari missis ad eum his vinculis, nunquid ei fas sit bene de ipso merentes decipere.” Et Cyro interroganti quidnam id esset, quod incusaret, altius repetens omnem suum aperuit animum, redditaque sibi ora-

cula, et præcipue donaria sua, et quemadmodum excitus oraculo suscepisset adversus Persas expeditionem. Hæc commemorando rediit rursus ad petendam veniam ista deo exprobrandi." Ad quem ridens Cyrus. "Et hoc, inquit, Cræse, a me impetrabis, et quicquid aliud identidem tibi opus erit." Ubi hæc audivit Cræsus, Delphos misit quosdam Lydos, jussos, quum ad limen templi vincula posuissent, sciscitari deum nunquid eum pueret, per oracula qui Cræsum induxisset ad bellum Persis inferendam, tanquam Cyri potentiam eversum; unde tales primitiæ ipsi offerrentur: compedes scilicet ostendendo; et sciscitari cum hæc, tum nunquid Græcis diis foret fas esse ingratis.

91. Lydis illuc profectis, et hæc mandata executis, Pythia fertur ita respondisse: "Sortem fato destinatam defugere, deo quoque est impossibile. Cræsus autem quinti procreatoris crimen luit, qui quum esset satelles Heraclidarum, mulieris dolo inductus, dominum interemit: illusque dignitate potitus est, nihil ad ipsum pertinente. Verum Apollo, quum studuerit ut hæc Sardium clades liberis Cræsi, non ipsi Cræso contingeret, tamen transferre fata non potuit: sed quatenus illa permiserunt, annixus est, atque ei gratiam retulit, utpote dilata Sardium expugnatione tres annos. Et hoc Cræsus discat, tot illis annis serius quam fata destinarant, se fuisse captum. Secundo loco, quod ipsi ardenti opem tulit. Nam quod ad oraculum pertinet, haud recte Cræsus conqueritur; quoniam Apollo prædixit, eum esse magnum imperium, si bellum Persis inferret, eversum: de qua re ipsum recte consultare volentem, decuerat mittere sciscitatum, utrum ipsius Apollo diceret imperium, an Cyri? Sed quod dictum erat, nec considerans, nec denuo interrogans, sibi ipsi acceptum referat. Quod autem ultimo responso ait Apollinem dixisse de mulo, ne hoc quidem discussit. Nam mulus hic, Cyrus erat: quippe qui duobus diversarum gentium parentibus ortus sit, generosiore matre, patre tenuiore. Nam illa quidem, Meda erat, Astyagis Medorum regis filia; hic autem, Persa, et Medis subjectus: et licet omnium infimus, tamen dominam suam in matrimonium duxit." Hæc Lydis Pythia respondit, quæ illi Sardes reversi Cræso nunciarunt. Quibus auditis Cræsus suam ipsius agnovit culpam esse, non dei. De Cræsi igitur imperio et prima Ioniæ subactione ita res se habent.

92. Porro Cræsi non hæc solum quæ jam diximus, sed alia quoque permulta donaria in Græcia extant. Siquidem apud Thebas Bæoticas tripus est aureus, quem illic Apollini nuncupavit Ismenio: apud Ephesum quoque buculæ aureæ, atque columnæ pleræque. — Quinetiam in Proneæ templo apud Delphos clypeus aureus ingens. Atque hæc etiamnum ad mea usque tempora supererant: nonnulla tamen interciderunt. Ac vero quæ apud Branchidas Milesiorum a Cræso dedicata fuerunt, pondere, quantum intelligo, æquali et similia erant iis quæ sunt Delphis. Ceterum ea quæ tum Delphos, tum etiam ad Amphiarai misit templum, hæc ibi, veluti domestica bona, paternarumque facultatum libamina, divis consecravit. Quandoquidem cetera donaria e facultatibus erant viri adversarii, qui Cræ-

so, priusquam regnaret, repugnans, Pantaléontis partibus impense studens hunc in regni potestatem provehere conabatur. Pantaleon enim et ipse Alyattis filius erat, Cræsi frater, at non ex eadem matre. Nam Cræsus natus fuit Alyatti ex Carica uxore, Pantaleon ex Iade. Quum autem tradito a patre imperio Cræsus potiretur, hominem illum qui sibi restiterat, in carduis fulloniis tractum interemit; bona autem ejusdem jam ante consecrata, tunc uti diximus iis locis dedicavit. Atque de donariis hactenus dictum sit.

93. Porro Lydia quæ scribantur nulla sane miranda habet, prout aliæ regiones, præter auri ramenta e Tmolo deferri solita. Unum tamen nobis exhibet multo maximum præter Ægyptiorum et Babyloniorum opera. Ibi enim est Alyattis Cræsi parentis sepulcrum, cujus crepido e grandibus est lapidibus: reliqua sepulcri pars, aggestio terræ. Id construxerunt homines forenses atque operarii, et una cum his ad quæstum prostituæ puellæ. Ceterum ad meam usque ætatem in summo tumulo quinque termini stabant, quibus literæ insculptæ indicant quæ singuli elaboraverint: apparebatque ex mensura, puellarum opus esse maximum. Lydorum enim populi filiæ omnes meretricantur, atque hoc quæstu tantisper dotem colligunt dum nupserint: se autem ipsæmet locant. Sepulcri hujus ambitus, stadiorum est sex, et duorum arpendiorum: latitudo, arpendiorum tredecim. Confinis est eidem sepulcro lacus ingens, quem Lydi referunt esse perennem; vocatur autem Gygæus. Atque hoc quidem sic habet.

94. Lydi legibus propemodum utuntur Græcorum similibus, nisi quod illi filias tradant vitæ meretriciæ. Primi eorum quos novimus, nummum aureum argenteumque ad utendum percusserunt, et primi caupones extiterunt. Aiunt et ipsi se ludos invenisse, qui etiamnum apud Græcos et ipsos obtinent, simul autem hæc in suis terris invenisse, et in Tyrrheniam colonos duxisse. Id quod hunc in modum accidisse referunt: tempore Atyis regis, Manis filii, annonæ difficultatem per universam Lydiam acrem fuisse, et aliquamdiu quidem Lydos vitam assiduis laboribus tolerasse; postea vero, quum non cessaret, remedia quæsivisse, et alium aliud excogitasse. Tum igitur inventum ab iisdem et tesserarum et talorum ludum, et pilæ, ceterorumque lusuum omnium genera, præterquam calculorum. Horum enim inventionem sibi non vendicant Lydi. Porro his inventis ad famem sic usos esse, alterum quidem dierum totum lusibus dedisse, ut videlicet cibos non quærerent: altero autem a lusibus abstinentes, vesci consuevisse. Atque hoc modo vixisse annis duodeviginti. Ubi autem malum non remitteret, sed magis etiam sæviret, tum regem universos Lydos bifariam divisos in sortem misisse, et hos quidem ut in sedibus suis manerent, illos vero ut exirent ex patria. Ac vero iis qui in sedibus suis mansionem sortiti essent, regem ipsum se addidisse: illis autem qui egrediebantur, filium suum, cui nomen Tyrrheno. Hos ex sortis casu e Lydia excedentes, descendisse Smyrnam: et mox fabricatis navigiis, quibus ea, quæ ad supellectilem commoda habebant, imponerent, ad victum sedesque quærendas oram solvisse: donec varias nationes prætervecti, ad Umbros

pervenissent: ubi civitatibus constructis, ad hunc usque diem habitaverint, ac pro Lydis regii filii, qui eos deduxit, nomen mutavisse, ut hujus appellatione quoque nominati fuerint Tyrrheni. Lydi itaque a Persis in servitutem redacti fuerunt.

95. Hinc jam nobis requirit oratio et Cyrum, quisnam fuerit ille, qui Cræsi evertit imperium, et Persas, quomodo Asiæ imperio potiti sint. Igitur quemadmodum quidam memorant Persarum, non qui res Cyri extollere, sed prout illa se habent referre student, ita ego conscribam; gnarus triplices alias esse de Cyro narrandi vias. Quum Assyrii annis quingentis viginti superiorem Asiam obtinuissent, primi Medi ab ipsis deficere cœperunt: qui cum Assyriis pro libertate præliati strenue se gesserunt, excussoque servitutis jugo libertatem obtinuerunt. Post quos et aliæ nationes idem fecerunt quod et Medi.

96. Ceterum quum jam per continentem gentes omnes propriis viverent legibus, hac occasione rursus tyrannidi subjecti fuerunt. Fuit apud Medos vir sapiens, cui nomen erat DEIOCES, filius Phraortæ, qui quum ad tyrannidem aspiraret, ita se gessit. Quum Medi per vicos habitarent, Deioces cum ante apud suos probatus, tum magis studiosiusque æquitatem colens exercebat, idque, quia videbat apud Medos universos magnam quandam legum infirmitatem, sat sciens æquitati iniquitatem esse inimicam. Medi vero qui eundem habitabant vicum, intuentes hominis mores, judicem ipsum sibi constituunt. Hic, ut qui principatum ambiret, rectum se æquumque præbuit. Quæ quum faceret, laudem apud populares obtinuit haudquaquam exigua; adeo ut hæc intelligentes ceterorum pagorum incolæ, nempe Deiocem solum esse qui incorrupte judicaret, prius iniquis sententiis adflicti, tunc postquam audiverunt, læti affluerent ad Deiocem et ipsi litigaturi; postremo nulli alii id committerent.

97. Quum vero numerus accurrentium semper cresceret, utpote qui intelligerent sententias ex vero terminari, Deioces, animadvertens universa in se unum incumbere, neque amplius illic considerare, ubi prius præsidens judicabat, volebat, neque omnino judicaturum amplius dixit: siquidem non e re sua esse, si totum diem, rebus suis neglectis, dirimendis aliorum litibus impenderet. Quum igitur rapinæ sceleraque passim per vicos multo etiam magis quam prius patraarentur, Medi convocato concilio, de communi rerum statu colloqui cœperunt. Et quantum mihi videtur, Deiocis amici maxime in hanc sententiam loquebantur; "Nequaquam præsentī modo viventes hanc nostram regionem possumus habitare; age, constituamus nobis ipsis regem, ut sic regio nostra bonis legibus administretur, et nos ad operamur, neque præ impunitate scelerum excidamus." Quæ quum sic referrentur, consciscunt Medi ut regnentur.

98. Continuo ubi consultatum est quemnam regem crearent, Deioces adeo ab omnibus productus in medium et commendatus est, ut omnium suffragio rex comprobaretur. At ille jussit et ædificia sibi erigi regno digna et stipatoribus se roborari. Huic Medi hæc præstiterunt, eique ædificia ingentia probeque munita extruxerunt in ea quam designaverat regione: permiserunt quoque satellites ex

universis Medis sibi deligere. Deioces igitur imperio potitus, Medos compulit unum oppidum condere, ut hoc uno communito exornatoque, aliorum non ita magnam curam haberent. Obsequentibus quoque hac in re Medis, mœnia constituit ampla simul et valida, ea ipsa quæ nunc Ecbatana appellantur, in quibus muri alter orbis, alteri inditus erat: sic nimirum constitutis mœnibus, ut orbis alter altero solis pinnis foret excelsior. Adjuvabat huc loci ipsius commoditas, quum collis esset, ut talis fieret. Sed accessit etiam majus quiddam data opera factum; siquidem ambitus isti simul omnes numero sunt septem, in quorum postremo regia est et thesauri. Horum vero maximus murus magnitudine ferme illum Athenarum æquat ambitum. Ac primi quidem ambitus pinnæ colore sunt albicanti, secundi nigro, tertii purpureo, quarticæ ruleo, quinti sandaracino. Ita per cunctos ambitus pinnæ fulserunt coloribus. Postremi vero duo, alter argentatas, alter inauratas habet pinnae.

99. Et hæc quidem munimenta Deioces sibi struxit, et circa suam regiam; ac reliquum populum circumcirca habitare murum jussit. Ceterum universis constructis, ordinem hunc imposuit primus Deioces, ne cui ad regem ingredi liceret, sed per internuncios cuncta transigerentur, adeo ut nec conspiceretur rex a quoquam: ad hæc, nec ridere, nec expuere coram eo, quod et omnibus factu deforme esset. Hæc ideo circa se instituit gloriosa, ne videlicet eum cernentes æquales et una cum eo educati et ex domo orti non viliore, neque virtute ac beneficentia inferiores doleant atque insidientur; sed quidam diversus et alienus ipsis esse videatur non intuentibus.

100. Quibus quum sese Deioces jam adornasset, atque in imperio confirmasset, in exercenda justitia valde severum se præbuit. Etenim litigantes causas suas conscriptas intro per internuncios ad eum mittebant, quas ille decisas remittebat. Et hæc quidem in judiciis factitabat. Ceteris autem in rebus hunc ordinem instituerat: Si quem intellixisset injuriam cuiquam facere, hunc ad se arcessitum, indicta pro delicti cuiusque modo pœna multabat: in quem usum exploratores auscultatoresque per universam regionem habebat.

101. Deioces igitur solam Medicam contraxit in unam nationem, eique imperavit. Cujus nationis tot numero gentes sunt, Busæ, Paretaceni, Struchates, Arizanti, Budii, Magi. Hæ sunt tot Medorum gentes.

102. Deioce defuncto, qui annos tres et quinquaginta regnavit, filius ejus PHRAORTES suscepit imperium. Qui solo imperio Medorum non contentus, bellum ante omnes intulit Persis, eosque primos in potestatem Medorum redegit. Quibus duabus nationibus potitus, valida utraque mox Asiam subegit, aliam deinceps atque aliam invadendo gentem: donec ad Assyrios oppugnandos pervenit, et quidem ad eos Assyriorum qui Ninum incolebant quondam omnium principes, sed tunc a sociis per defectionem desertos, alioqui per se bene habentes. Adversus hos expeditione suscepta Phraortes, secundo ac vicesimo quam regno potitus est anno, cum pleraque exercitus parte periit.

103. Post obitum ejus, CYAXARES Phraortæ filius, Deiocis nepos,

successit: qui dicitur multo majoribus suis fortior fuisse, et primus Asiaticos populos per corpora ad militiam distinxisse, primusque in suum quosque ordinem distribuisse, hastatos, equites, sagittarios: quum prius omnia promiscue pariter fuissent confusa. Hic est qui cum Lydis bellum gessit; quo tempore in ipsa pugna dies in noctem est conversus: quique tota supra Halyn flumen Asia sibi conciliata, collecti suis omnibus, copias duxit adversus Ninum, simul et patrem ulturnus, et civitatem volens exscindere. Ipsi porro, Assyriis prælio superatis, Ninum obsidenti ingruit ingens Scytharum exercitus, duce Scytharum rege Madye Protothyæ filio, qui Cimmeriis ex Europa ejectis in Asiam cruperunt: et dum illos fugientes persequuntur, ita in Mediam penetrarunt.

104. Est autem a lacu Mæoti ad Phasim usque et in Colchos, expedito viatori iter triginta dierum: e Colchis vero non ita longo itinere perveniri potest in Mediam: sed una duntaxat natio interjecta est, Saspire: quos ubi transieris, continuo occurrit Media. Scythæ tamen hac non irruerunt, sed alia via superiore et multo longiore deflectentes, Caucasio monte ad dextram relicto. Hic Medi cum Scythis congressi, prælioque fusi, Asiæ imperium amiserunt.

105. Porro Scythæ universa Asia potiti, hinc recta in Ægyptum contendunt. Quibus jam Syriam Palæstinam ingressis Psammitichus occurrens Ægypti rex, muneribus precibusque effecit ne ulterius progredierentur. Scythæ, ubi regredientes venerunt in urbem Syriæ Ascalonem, maxima parte Scytharum prætergressa sine maleficio, pauci aliquot eorum relictæ Veneris Cœlestis fanum despoliarunt. Est vero illud, quantum sciscitans intelligo, inter omnia hujus deæ fana vetustissimum. Siquidem quod in Cypro est fanum, hinc prodiit; quod ipsi etiam Cyprii referunt. Quinetiam illud in Cytheris delubrum, Phœnices ex hac Syriæ regione orti condiderunt. Ac vero Scythis templi Ascalonensis spoliatoribus eorumque semper posteris numen morbum immisit femineum: quemadmodum et ipsi fatentur Scythæ se videlicet illo morbo ob id laborare; et illos, qui veniunt in Scythiam, videre quomodo constituti sint, quos Enareas appellant Scythæ.

106. Postquam vero jam octo et viginti annis Asiæ imperium Scythæ obtinuissent, omniaque jam pæne ex lascivia et negligentia eversa essent, (nam præter tributa exigebant ab singulis, quod singulis imponerent; et præter hoc tributum rapiebant circumcingentes id ipsum quod singuli possidebant) tandem horum potiore partem Cyaxares atque Medi hospitio acceptam inebriatamque interemerunt. Et sic Medi recuperarunt imperium, ac possederunt ea quibus prius potiebantur, et Ninum expugnaverunt: (ut autem ceperint, in aliis scriptis indicabo) Assyriosque, excepta Babylonica portione, subegerunt. Post hæc Cyaxares, ubi quadraginta annis, in quibus sunt et illi, per quos Scythæ dominati sint, imperasset, vita functus est.

107. Cujus regnum suscepit ASTYAGES filius. Hic filiam sustulit, appellavitque eam Mandanen: quæ visa est ei per quietem tantum

urinæ fundere ut omnem ipsius urbem oppleret, atque universam Asiam inundaret. Quod somnium quum magis somniorum interpretibus exposuisset, contreritus est, singula quæque ab illis edoctus: postea vero Mandanem jam viro maturam, nulli Medorum suorum, qui ea dignus esset, tradendam statuit, visum hoc reformidans. Immo ille jungit Persæ cuidam nomine Cambysi, quem compertum habebat familia quidem bona ortum, ceterum ingenio quieto, existimans eum multo infra mediocris Medi statum.

108. Primo post Cambysi collocatam filiam anno, visum alterum vidit: videbatur ei ex genitalibus filiæ vitis enasci, quæ omnem occuparet Asiam. Quod visum quum retulisset ad interpretes somniorum, filiam jam partui vicinam ex Persius arcessit, eique, quum venisset, custodiam apponit, volens quod illa peperisset interimere. Etenim magi somniorum interpretes visum illud portendere dicebant Astyagi, prolem filiæ ipsius pro ipso regnaturam. Hoc igitur cavens Astyages, ubi genitus est Cyrus, accito Harpago, familiari viro, et inter Medos fidissimo, atque omnium rerum suarum procuratori, hæc inquit; "Harpago, negotio quod tibi injungo cave abutaris, neque vel me rejicias, vel alios sumens, postea tibi ipsi perniciem crees. Capito quem Mandane peperit puerum, in domumque tuam ferens, occidito: postmodum quoquo modo voles ipse sepelito. Cui respondit ille, "O rex, neque alias unquam huic viro advertisti aliquid ingratum; cavebimus vero et in posterum nequid in te delinquamus. Quod si tibi cordi est hoc ita fieri, oportet pro mea virili parte id industrie exequi."

109. Hæc quum respondisset Harpagus, eique puerulus ornatus esset traditus ad necem, contulit se domum flens: adiensque uxorem, refert omnem habitum ab Astyage sermonem. Ad quem uxor, "Quid igitur, inquit, facere tibi in animo est? Ego vero, respondet vir, non sicut Astyages mandavit, neque si desipiet, pejusque insaniet quam nunc insanit, non tamen huic voluntati parebo, neque ad hanc necem obsequar: multisque de causis eum non occidam tum quod puer ipsi mihi cognatus est, tum quod Astyages grandis natus est, et virili prole orbus: quo defuncto, si tyrannis ad hanc ejus perventura est filiam, cujus nunc filium per me interimit, quid aliud restat hinc mihi quam periculam maximam? Enimvero securitatis meæ causa expedit hunc puerum interire sed per aliquem ipsius Astyagis, non per aliquem meorum."

110. Hæc loquutus, e vestigio nuncium mittit ad bubulcum Astyagis, quem norat pascua maxime idonea pascere, et montes feris frequentissimos: cui nomen erat Mitradates: cujus contubernalis erat conserva nomine Cyno, Græca lingua; Medica, Spaco; nam canem Medi Spaca appellant. Locus ubi boum pascua ille bubulcus habebat, montium radices erant, ad ventum boream Ecbatanorum, et ad pontum Euxinum. Hoc enim tractu ad Saspis vergente, Media valde montosa est et edita, ac nemoribus frequens, reliqua vero Media tota admodum plana. Hic itaque arcessitus propere quum venisset, inquit ad eum Harpagus; "Jubet te Astyages hunc capere infantem, quem in desertissimo montium exponas, ut celerrime pe-

reat, et hæc ut tibi dicerem mihi injunxit; nisi hunc interemeris, sed aliquo pacto servaveris, pessimo exitio te occisum iri; expositum inspicere mihi injunctum est."

111. Hæc ubi audivit bubulcus, sumpto infante, rediit eadem qua venerat via ad tugurium suum. Ei autem uxor sua, cujus partus in dies expectabatur, tunc divinitus enititur filium, quum bubulcus in urbem iret. Ergo utrique mutua tenebantur solitudine; hic quidem uxori parturienti metuens, illa vicissim marito timens, propterea quod præter consuetudinem ab Harpago arcessitus esset. Ubi autem reversus affuit, eum uxor, utpote ex improvviso cernens, prior interrogavit quid ita studiose ipsum Harpagus arcessivisset. Cui ille, "Uxor, inquit, ubi in urbem veni, et vidi et audivi quod nec visum oportuit nec agi circa dominos nostros. Harpagi domus omnis luctu tenebatur: in quam ego perterrefactus simul atque introii, video puerulum in medio positum palpitantem vagientemque, auro ac versicolori veste ornatum. Eum Harpagus, ubi me vidit, jussit celerrime sumere, atque exponendum asportare in montanum locum, quammaxime feris abundantem: dicens Astyagem esse qui hæc mihi injungeret; magnopere minatus, nisi ea facerem. Ego acceptum puerum attuli, ratus alicujus illum domesticorum esse; nunquam enim cogitassem, unde erat. Terrebar tamen, quod viderem auro vestibisque ornatum: præterea quod planctus manifestus fiebat in Harpagi domo. Atqui statim in via rescisco omnem sermonem ex ministro, qui extra urbem deducens, mihi infantem tradidit, eum Mandanes Astyagis natæ et Cambysis Cyro geniti esse filium, et ab Astyage juberi interfici: atque is hic est."

112. Hæc loquens bubulcus, puerum detectum ostendit: quem illa intuita magnum ac speciosum, genua viri cum lacrymis amplexa, obsecrat ne qua ratione puerum exponat. Hic negare aliter ista fieri posse: superventuros enim ab Harpago speculatores ad rem explorandam; seque, nisi ista exequutus fuerit, miserrime periturum. Mulier ubi viro non persuadet, secunda hæc addit; "Quandoquidem te nequeo inducere, ut non exponas, tu vero id facito, si utique necessitas prorsus est aspici puerum expositum. Quoniam ego quoque pepererim, pepererim autem mortuum; ablatum hunc in vicem expone, et istum ex filia Astyagis, tanquam ex nobis genitum, alamus. Ita neque tu injurius in dominos esse deprehenderis, neque nobis male consuluerimus. Nam et hic qui obiit, regale sepulchrum nanciscetur, et iste qui superest, animam non amittet."

113. Sanequam commode visa est bubulco mulier loqui ad præsens tempus: atque ita continuo fecit. Quem puerum necaturus attulerat, eum uxori suæ tradidit: suum autem, qui mortuus erat, acceptum collocavit in eo vase, in quo alterum portaverat; omnique alterius pueri cultu ornatum, in desertissimo montium exposuit, tri-duoque post pueri expositionem, relicto quodam pecuariorum illic ejus custode, in urbem se contulit, et ad domum Harpagi: aitque sese paratum illi ostendere pueruli cadaver. Harpagus, missis suorum satellitum fidelissimis, rem per eos inspexit, ac bubulci filio-

lum sepelivit. Et hic quidem humatus est: alterum vero, qui postea Cyrus appellatus est, uxor bubulci adsumptum nutrit, imposito illi alio quopiam ac non Cyri nomine.

114. Qui posteaquam decennis fuit, eum res ista, quæ illi talis contigit, palam fecit. Ludebat in pago ubi etiam armenta illa erant, et ludebat cum aliis æqualibus in via; et colludentes pueri elegerunt suum regem esse hunc cognominatum bubulci filium. Ipse igitur ordinabat eos; ut alii domos struerent: alii satellites forent: aliquem quoque eorum, ut oculus regis esset: alii, ut internuncius esset eorum, quæ ad aulam adferebantur, tanquam unicuique munus assignans. Horum puerorum quidam collusor Artembaris filius erat, viri inter Medos clari, quem Cyrus, quod imperata non fecisset, iussit ab aliis pueris apprehendi: et quum illi paruissem, aspere admodum verberibus affecit. Quæ puer tanquam se indigna passus, iniquissimo animo ferens, ubi primum dimissus est, in urbem reversus ad patrem, ea quæ a Cyro pertulisset deploravit: non tamen Cyrum nominans (nondum enim ejus hoc erat nomen,) sed ab filio bubulci Astyagis. Artembares, ut erat ira percitus, ad Astyagem ducens filium secum contendit: et rem intolerandam passum esse inquit, ejusque humeros ostendens, "O rex, sic insultatur (ait) nobis ab servo tuo, ejusque bubulci filio."

115. Audiens hæc atque cernens Astyages, volens Artembaris honoris gratia ulcisci puerum, iussit arcessi bubulcum et filium. Qui quum ambo adfuissent, intuens in Cyrum Astyages, "Tunc, inquit, hoc tali patre genitus, ausus es hujus filium, viri apud me primarii, tam indignis concidere verberibus?" Cui vicissim ille, "Istud, inquit, ô here, huic ego jure feci. Pueri enim ex hoc pago, quorum hic unus erat, me regem suum ludentes constituerant: quippe qui videbar eis ad hoc maxime esse idoneus. At iste, quum ceteri omnes pueri jussis obtemperarent, audiens dicto esse nolebat, ac nihili faciebat: propter quod pœnas dedit. Quod si ego propterea ullo malo sum dignus, hic tibi præsto sum."

116. Hæc loquente puero, subiit Astyagi recognitio ejus, visaque ipsi est figura oris admoventi ad se et responsio esse liberalior, et tempus expositionis cum pueri ætate congruere. Hic perculsus Astyages, aliquandiu sine voce mansit: vixque tandem ad se reversus, volens a se Artembarem dimittere, ut bubulcum submotis arbitris rimaretur, "Ego, inquit, Artembares, efficiam ut tu et filius tuus ob hoc nihil conqueramini." Dimisso igitur Artembare, et regis jussu per famulos Cyro introducto, bubulcum, qui solus erat relictus, ipse solum percontatur, unde puerum accepisset, quisve ei tradidisset? Ille ex se genitum respondere, et genitricem ejus apud se etiamnum esse. Astyages dicere, non bene sibi illum consulere, qui cuperet ad ingentes devenire necessitates. Simulque hæc dicens, satellitibus innuit ut prehenderent ipsum. Hic autem ad tormenta dum ducitur, ita demum rem ut erat patefecit: ab initioque exorsus, vera referendo, descendit ad preces et petendam sibi veniam.

117. Bubulco veritatem eloquuto, Astyages minorem quoque jam ejus curam habuit; sed Harpagum, cui valde succensebat, vocari a

satellitibus jussit. Quem, ubi adfuit, percontatur Astyages, “Harpagus, qua nece interemisti quem tibi tradidi puerum e filia mea genitum?” Harpagus, ut vidit bubulcum intus esse, noluit tergiversari mendacio, ne argumentis convinceretur: sed ita respondit; “Ego posteaquam infantem accepi, rex, cogitavi quo pacto voluntati tuæ satisfacerem; et tamen, quum ad te delicti insons extitissem, ne forem aut filiae tuæ aut tibi ipsi carnifex; ideoque ita statui agendum: Arcesso huic bubulco infantem tradidi, inquiens te esse, qui juberet illum interficere. In quo dicendo mentitus non sum; tu enim ita præceperas. Nihilominus huic puerum trado hac lege: jussi exponere eum in deserto monte, et perstare observantem tantisper dum expirasset: comminatus isti extrema quæque, nisi hæc effecta reddi disset. Ubi hic fecit imperata, et infans obiit, missis eunuchorum fidissimis, per eosdem vidi et eum sepelivi. Ita res habet, ô rex: atque hac morte defunctus est puer.”

118. Et Harpagus quidem rectam habuit orationem. Astyages autem dissimulata, qua illi infensus erat bile ob id quod contigerat, primum rem ei vicissim enarrat quemadmodum ipse ex bubulco audierat: deinde narratione sic repetita, illuc devenit ut diceret, “Puer vivit, et quod accidit, bene habet. De eo enim, inquit, quod in hoc puero factum esset, valde laborabam, et a filia mea insimulatus, haud leviter ferebam. Igitur in bonum conversa fortuna, tum filium tuum mitte ad puerum hunc qui recens venit: tum vero ad cœnam mihi adesto; siquidem constitui pro salvo puero diis, quibus honor hic convenit, sacrificare.”

119. Harpagus quidem, quum hæc audisset, adorato rege, ac sibi majorem in modum gratulatus, quod peccatum suum commode cessisset, et propter sortem prosperam ad convivium vocaretur, domum abiit. Quam ingressus, properanter filium, qui ipsi unus solus erat tredecim circiter natus annos, eum emittit, jubens ire ad regiam Astyagis, et exequi quodcunque ille imperaret. Ipse gestiens, quid sibi evenisset uxori exponit. Ejus porro filium, ubi advenit, Astyages jugulatum membratim concidens partem carniū torruit, partem elixavit, et probe apparatus in promptu habuit. Dehinc sub horam cœnæ, postquam adfuerunt cum ceteri convivæ, tum vero Harpagus; convivis quidem aliis atque ipsi Astyagi mensæ appositæ sunt ovilla refertæ carne: Harpago autem, præter caput et manus extremas ac pedes, reliquis omnibus filii sui partibus; nam illa in canistro bene operta, separatim reposita erant. Eum autem, postquam satis pastus illo cibo videbatur, Astyages interrogat, nunquid sit illis oblectatus epulis? Se vero valde oblectatum dicenti Harpago, ii quibus negotium erat datum, adferunt caput filii cum extremis manibus ac pedibus tectum: et adstantes jubent eum detegere, ac sumere quod vellet ex iis. Harpagus obtemperans, ubi detexit, cernit reliquias filii; non tamen eo spectaculo consternatus est, et sui compos mansit. Sed percontanti Astyagi nunquid agnosceret cujus feræ carne pastus esset, se agnoscere respondit, et quicquid rex ageret, placere. Hoc reddito responso, receptisque reliquiis carniū, domum abiit, eas, ut ego opinor, illic collectas humaturus.

120. Et Harpagum quidem hac ultione Astyages insequutus est. De Cyro autem deliberans, eosdem ex magis arcessivit, qui fuerant ipsius somnium sic interpretati. Postquam venerunt, sciscitatur eos, quomodo sibi visum illud essent interpretati? Illi juxta eandem sententiam affirmarunt dicentes, “Puerum illum debere regnare, si superstes esset, nec prius obiisset.” Atqui puer et vivit et incolumis est, Astyages excepit, et quum ipsum ruri agentem pueri ejus pagi delegissent regem, quæ fiunt ab justis regibus, ea omnia hic perfecit. Nam satellitibus, janitoribus, internunciis, ac ceteris officiis institutis, imperium exercuit: quæ vobis quo nunc videntur spectare? Siquidem superest puer, magi respondent, atque regnavit non ex aliqua industria, confidito ob id, ac bono esto animo. Non enim adhuc regnabit iterum. Nam quædam vaticinia nobis in exigua cesserunt, et ipsa insomnia etiam prorsus imbecillum deveniunt. Ego, inquit Astyages respondens, istius, ô magi, prorsus sum sententiæ, puero rege nominato fidem somnii impletam esse nihilque mihi amplius eum puerum esse reformidandum. Vos tamen probe circumspicientes, quænam futura sint et meæ domui et vobis tutissima, consulite.” Ad hæc magi, “Nostra etiam, ô rex, inquiunt, magni interest, tuum stare principatum: alioquin enim alienatur ad hunc puerum, qui Persa est, transgressus; et nos quoque qui Medi sumus, in servitutem redigemur, et quum simus extranei, nullius erimus apud Persas pretii: te autem regnante, qui popularis noster es, tum ex parte imperamus, tum magnos abs te honores obtinemus. Quo magis omnino per nos et tibi et regno tuo prospiciendum est, et nunc, siquid cerneremus timendum, universum tibi ante aperiremus: verum quum in rem frivolam nunc evaserit somnium, et ipsi confidimus, et te item alia hæc hortamur, ut hunc ableges puerum ab oculis tuis in Persidem ad parentes.”

131. His auditis Astyages gavisus est: accitoque Cyro hæc inquit, “O puer, quum ego propter quandam haud perfectam somnii visionem in te fuissem injurius, tuo tamen ipsius fato superstes es. Nunc itaque lætus ad Persas ito cum iis quos ad te deducendum mittam. Eo perveniens, parentes tuos offendes; nequaquam similes sorti, quæ est Mitradata bubulci, et uxoris ejus.”

122. Hæc loquutus Astyages, Cyrum dimittit. Quem ad domum Cambysis reversum acceperunt sui parentes, et audita re vehementer amplexati sunt, ut quem statim mortem obiisse sciebant. Sciscitabantur igitur quonam modo superstes esset. Hic vero ait illis, narrans se antea non novisse, et in plurimo errore versatum fuisse: inter viam tamen omne suum infortunium audisse; credidisse enim se bubulci Astyagis esse filium: verum in illo itinere omnem rem gestam, ab iis qui ipsum deduxerant accepisse.—Commemorabat autem se ab uxore bubulci fuisse educatum, semper eam laudibus prosequens, ita ut in ejus sermone primas ferret Cyno. Quod nomen accipientes ejus parentes, ut magis divinitus videretur Persis filius fuisse ipsis servatus, divulgavit, a cane Cyrum, quum esset expositus, fuisse educatum; unde hæc opinio emanavit.

123. Ubi Cyrus in virilem adolevit ætatem, et inter æquales ro-

bustissimus evasit et amœnissimus, urgebat eum Harpagus dona mit-
tendo, Astyagis ulciscendi cupidus. Nam ab sese, qui privatus esset,
non videbat futuram in Astyage vindictam: sed Cyrum cernens
adultum, cuius casus suis assimilabat, socium comparabat. Sed et
aliquo ante tempore hæc ab eo facta erant. Quum esset acerbus
Astyages in Medos, Harpagus singulis quibusque eorum insinuans
primoribus, persuadebat, oportere Astyagem a regno summo-
ver, Cyro delecto. Harpagus, his transactis ac paratis, ita demum volens
Cyro apud Persas agenti suam aperire sententiam, quum aliter non
posset, utpote itineribus custoditis, huiusmodi rem comminiscitur.
Leporem artificiose tractans rescidit ejus ventrem; et nihili avellens,
prout erat, indidit libellum in quo quæ libuit conscripserat; et rur-
sus consuto ventre, leporem una cum retibus tradidit venatori cui-
dam, quippe servorum fidissimo: misitque in Persas, præcipiens di-
cendo, quum daret leporem Cyro, insuper diceret ut ipse suis ma-
nibus aperiret, idque sine arbitris faceret.

124. Hæc exequuto nuncio, Cyrus acceptum leporem rescidit, in-
ventumque libellum qui in eo inerat, adeptus legit, in hæc verba:
“O fili Cambysis, dii certe te respiciunt; nam aliter nunquam in
tantum fortunæ pervenisses: ulciscere nunc Astyagem tuæ necis
auctorem; quoniam ex hujus tu quidem studio perieras, deorum
tamen beneficio et meo superstes es. Quæ omnia quemadmodum
circa te ipsum gesta sint, opinor te olim jam rescivisse: et item,
qualia ego ab Astyage passus sim, quod te non occiderim, sed bu-
bulco tradiderim. Nunc, si mihi auscultare vis, omni tu cui Astya-
ges imperat regioni imperabis. Quum enim Persis, ut deficient per-
suaseris, expeditionem adversus Medos suscipe: et sive ego dux ab
Astyage ad tibi occurrendum creatus fuero, adsunt, quæ tu optes,
sive alius quispiam Medorum illustrium. Primi enim isti ab illo defi-
cientes, et a te stantes Astyagem conabuntur evertere. Tanquam
igitur tibi sit quodcumque hic in expedito, ista exequere, et exequere
sine mora.

125. Cyrus, his auditis, considerabat quonam solertissimo modo
Persas induceret ad rebellandum. Cogitando tandem comperit hæc
esse maxime apposita, ut ita faceret: Scripto libello de iis quæ vo-
lebat, concilium Persarum coegit. Deinde resignato libello atque
lecto, ducem se inquit Persarum ab Astyage esse designatum. “Et
nunc, ô Persæ, ait, edico vobis ut præsto mihi sitis cum singulis fal-
cibus.” Hoc Cyrus Persis præcepit: quorum complura sunt ge-
nera. Eorum quædam Cyrus congregavit et ad deficientem a Medis
induxit. Sunt autem hæc, ex quibus alii omnes pendent Persæ, Pa-
sargadæ, Maraphii, Maspii. Sed horum Pasargadæ sunt præstantis-
simi, in quibus et Achæmenidæ sunt sodalitium, unde reges Persidæ
sunt oriundi. Alii Persæ hi sunt, Panthialæi, Derusiæi, Germanii:
hi quidem omnes aratores. Alii vero pecuarii, Dai, Mardi, Dropici,
Sagartii.

126. Ubi cuncti adfuerunt habentes quod erat præceptum, ibi
Cyrus jubet locum quendam dumosum (erat enim in Perside is locus
circiter octo et decem stadiorum aut viginti) totum prorsus detergant

intra diem. Quo labore perfunctis Persis, iterum præcipit in posterum diem ut lauti adsint. Interim coactos in unum captarum, ovium, boum greges omnes patris sui mactat atque apparat, tanquam Persarum exercitum excepturus vinoque ac cibariis quam lautissimis. Postero die ubi convenerunt Persæ, jubet eos discumbere in prato atque epulari. Deinde cœnatos interrogat, utrum pridianam an præsentem conditionem præoptarent. Illis respondentibus, multum esse inter hæc duo intervalli: pridianam enim omnia mala habuisse, præsentem vero omnia bona habere: excepit Cyrus hoc responsum, et omnem rem denudavit, inquiens; "Viri Persæ, ita res vestræ habent: volentibus vobis mihi obtemperare, et hæc et alia infinita commoda sunt sine ullo servili labore: nolentibus vero, innumerabiles, similes hesternis, ærumnæ. Nunc itaque obtemperando mihi estote liberi; nam et divina quadam sorte ipse genitus hæc bona videor in manus vestras adferre, et vos arbitror viros esse non inferiores Medis, cum in aliis, tum vero in bellicis rebus. Quæ quum ita sint, desciscite quamprimum ab Astyage."

127. Persæ, (ut qui jampridem dedignarentur parere Medis) nacti ducem, libenter in libertatem vindicabantur. Hæc moliri Cyrum Astyages quum accepisset, misso nuncio eum arcessivit. Iste nuncium jubet renunciare, se ad illum prius venturum quem Astyages ipse velit. His auditis, Astyages Medos cunctos armat, hisque utpote lymphatus Harpagum præficit, oblitus eorum quæ illi fecisset. Comparato exercitu, ubi Medorum copiæ cum Persicis prælium conseruerunt, quicumque eorum consilii erant expertes, præliabantur; alii vero ad Persas transibant. Plerique de industria ignaviter agebant, fugiebantque.

128. Dilapso turpiter Medico exercitu, Astyages ut primum rem cognovit, minitans Cyro, inquit; "Ne sic quidem Cyrus gaudebit." Hæc loquutus, ante omnia eos magos somniorum interpretes, qui suasissent ipsi Cyrum dimittere, patibulis affigit. Deinde reliquos Medorum qui in urbe erant, adolescentes pariter et senes, armat. Quibus eductis, cum Persis confligens fugatur: vivusque ipse capitur, amissis quos eduxerat Medis.

129. Ei captivo astans Harpagus insultavit, eumque dicteris læcessivit, cum alia quæ animo ejus dolorem darent dicens, tum vero etiam rogavit eum de cœna sua, in qua ille ipsum carnibus filii pavisset, quale ejus servitus pro regno foret? Eum intuens Astyages vicissim interrogat, numquid suum faceret Cyri opus? Harpagus vero, suum esse dicere, idque merito, quoniam ipse ad Cyrum scripsisset. Tum Astyages eum consilii levissimum atque iniquissimum omnium hominum demonstravit: levissimum quidem, quod, si facultas ei aderat ut rex fieret, alteri tribuerit imperium, si modo illa per ipsum gesta essent: iniquissimum vero, quod cœnæ causa Medos in servitutem redegisset. Si enim oportebat omnino eum comparare alteri regnum, nec sibi habere, justius futurum fuisse Medorum alicui id bonum comparare, quam Persarum. Nunc Medos, qui hujus facinoris affines non extitissent, ex dominis factos esse servos: et Persas qui fuissent antea Medorum servi, nunc dominos evasisse.

130. Hunc in modum Astyages, quum quinque et triginta regnasset annos, regno excidit; ob cuius acerbiter Medii succubuerunt Persis, centum ac duodeviginti annos, omni supra Halym fluvium Asiæ dominati, excepto tempore quo Scythæ regnaverunt. Eisdem tamen sequenti tempore horum factorum poenituit, ita ut a Dario defecerint: sed post defectionem proelio victi, iterum subacti sunt. Tunc autem regnante Astyage Persæ cum Cyro quum adversus Medos rebellavissent, deinceps Asiæ imperitaverunt. Cyrus nullo alio malo afficiens Astyagem, penes se habuit quoad vita excessit. Ita Cyrus genitus educatusque, regno potitus est. Et post hæc Cræsum injuriæ auctorem subegit, quemadmodum a me superius memoratum est. Quo subacto, ita omnem Asiam adeptus est.

131. Porro ritus quibus utantur Persæ, tales esse comperi. Neque statuas, neque templa, neque aras ponere et consecrare fas putant, quinimmo hoc facientibus insanitiæ vituperium inferunt, ob id, ut mea fert opinio, quod non, quemadmodum Græci, sentiunt deos ex hominibus ortos esse. Moris habent, editissimis consensibus montibus, Jovi facere sacra, omnem gyrum cœli, Jovem appellantes. Soli lunæque sacrificant, et telluri, igni, aquæ atque ventis: hisque solis sacra faciunt jam inde ab initio. Sed præterea quoque addiderunt Uraniæ sacrificare, ab Assyriis Arabibusque edocti. Vocant autem Assyrii Venerem Mylitta, Arabes eandem Alitta appellant, Persæ vero Mitran.

132. Sacrorum autem ritum circa hos modo dictos deos hunc ex instituto habent Persæ, ut sacrificaturi, nec aras erigant, neque ignem incendant, sed neque libamentis utantur, neque tibiis, non infolis, non molis: verum, ut quis horum unicuique sacra facere statuit, in locum mundum victimam ducens, deum illum implorat, myrto maxime cinctam gestans tiam. Sacrificanti autem, non licet pro se solo privatim vota nuncupare: immo ille communiter universis Persis bene precatur et regi: quippe inter Persas omnes et ipse comprehenditur. Ubi vero jam in minutas portiones hostiam concidit, carnibus elixis herbam substernit quammollissimam, maxime trifolium. In hæc igitur dispositis omnibus carnibus, magus vir astans, theogoniam accinit; siquidem hanc illi dicunt esse incantationem. Cuiusque magum illis nullum sit legitimum sacrificium. Brevi spatio interposito ille, qui mactavit, sublatis carnibus utitur in quemcunque usum illi fert animus.

133. Ex omnibus diebus præcipue colendum censent suum quique natalem: unde hoc die plus aliis æquum censent ciborum proponere. Et beatiores, integrum bovem, equum, camelum, asinum, in fornacibus tostos, isto die proponunt: pauperes vero eorum ex pecoribus tenuiora proponunt. Cibis autem utuntur paucis, bellariis multis, neque iis confertis. Hinc est quod Persæ dicunt, Græcos in vescendo desinere esurire, quoniam ipsis a cœna adfertur nihil pretii ullius, et siquid adferatur non desinere edere. Vino largius adhærent. Eisdem nec vomere nec urinam facere coram alio licet: quæ nunc quidem ita observantur. Potu impleti de rebus maxime

seriis consultare consueverunt : quod autem placuerit ipsis consultantibus, id postera die sobriis proponit is, qui ædibus illis in quibus forte consultatur præest : et, si placuerit etiam sobriis, utuntur ipso; sin minus, deserunt; etiam de quibus jejuni ante deliberaverunt, de eisdem poti insuper cognoscunt.

134. Quum in via invicem sibi occurrunt, ex hoc quis cognoscat an pares sint : nam salutationis loco mutuo ora osculantur. Quod si alter fuerit inferior paulo, malas osculantur : si autem alter fuerit multo ignobilior, prostratus adorant alterum. In primis autem illos observant reverenter qui proxime habitant, attamen post se ipsos : secundas tribuunt iis qui a primis proximi : atque sic deinceps ratione habita progredientes ; minime autem honorant longissime ab se habitantes. Sic enim existimant, se hominum omnia longe optimos esse : alios vero, eadem ratione, hactenus ut dicatur, virtuti studere : eos autem, qui remotissimi ab ipsis vivant, esse pessimos. Sub Medis imperium obtinentibus, nationes quoque sibi imperitabant : omnibus quidem simul præerant Medi, et iis, qui proxime ipsos vivebant ; isti autem etiam vicinis ; illi maxime affinibus. Ad eandem etiam rationem Persæ colunt : namque illa gens imperitans et quasi tutelam gerens longe procedebat.

135. Externos autem mores Persæ facillime hominum admittunt : nam et Medicam vestem propria elegantiores arbitantes, gestant : et in pugnis utuntur thoracibus Ægyptiis. Quin voluptatibus etiam omnis generis quas rescire potuerunt, frui student. A Græcis edocti, pueris miscentur. Unusquisque eorum virgines multas ducit uxores ; sed multo plures pallacas habent.

136. Virilis præstantia hæc declaratur post bellicam fortitudinem, si quis numerosam subolem procreaverit : et illi qui liberos plurimos ostenderit, rex singulis annis munera mittit. Quod multum est, credunt robustum esse. Liberos suos, a quinto anno incipientes usque ad vicesimum, tribus duntaxat instituunt, equitare, sagittare et vera loqui. Ante quinquennium filius in conspectum patri non venit, sed apud feminas degit. Quod ea gratia sic fit, ut si inter nutrimenta decedat, nullam patri afferat molestiam.

137. Equidem hunc morem laudo : laudo item illum, ne ob unam tantum culpam liceat vel ipsi regi occidere quempiam, neque cuiquam aliorum Persarum atrocius aliquid in familiam suam consulere ob unum solum delictum : sed expendere jubetur quisque, si plura ac majora comperiat esse delicta quam obsequia, tum demum ira utatur. Suum autem patrem aut matrem aiunt a nemine unquam fuisse occisos, verum quotquot talia forte acciderunt, dicunt omnino necessum esse, ut bene hi excussi tandem deprehensi fuerint aut subditicii, aut spurii. Quippe verisimile nequaquam videri aiunt, ut is qui verus parens sit, a proprio filio interimatur.

138. Quæcunque illis facere non licet, ea nec dicere. Turpissimum apud eos ducitur mentiri : secundo loco, æs alienum debere, cum ob alias multas causas, tum maxime quod necessum esse eundem qui debet, mendacio quoque obnoxium esse. Siquis e civibus lepra aut vitiligine infectus sit, hic in civitatem non accedit, neque

cum aliis Persis consuetudinem habet. Dicunt enim hos morbos illi immissos, quod in solem peccaverit. Externum vero qui iisdem correptus fuerit, e regione sua multi exigunt: prout etiam albas columbas ob eandem causam. In flumen nec immeiunt, nec inspuunt, nec manus abluunt, nec alium ista facientem negligunt, sed flumina religiosissime colunt.

139. Hoc quoque Persis accidit peculiare, quod quanquam illos lateat, nobis tamen minime est obscurum: nempe quaecunque apud illos nomina vel corporibus vel magnificentiae sunt similia, ea omnia in eadem terminari litera, quam Dorienses San appellant, Iones Sigma. Et, si animadvertas attentius, deprehendes nomina Persarum non quaedam, sed omnia similiter claudi.

140. Equidem haec probe sciens de Persis possum indubitato affirmare. Nihilominus ista tanquam abscondita referuntur, neque perinde certo, nempe de mortuo; cadaver defuncti Persae non prius humatur quam aut ab alite aut cane tractum sit. Magos enim quidem certe scio haec facitare: quippe in aperto faciunt. Persae igitur cadaver postquam cera obleverunt terra condunt. Magi vero multum cum ab aliis hominibus, tum a sacerdotibus Aegyptiis differunt. Siquidem hi puros se et castos statuunt, si nullum animal occiderint praeter ea duntaxat quae immolant: magi suis ipsorum manibus, excepto cane atque homine, quidvis occidunt; immo hoc palmarii loco ducunt, si pari modo formicas serpentesque, et alia reptilia atque volatilia necaverint. Atque de hoc quidem ritu hunc in modum dictum sit, prout omnino constitutus est: nos ad priorem narrationem recurrimus.

141. Porro Iones atque Aelenses, postquam Lydi a Persis subversi sunt, celerrime legatos Sardes miserunt ad Cyrum, volentes iisdem conditionibus parere Cyro, quibus etiam paruerant Croeso. Verum Cyrus auditis quae proferebant, tali narratione eis respondit: Tibicinem inquit quendam, ubi pisces in mari conspexisset, canere tibia, existimantem eos in terram egressuros: at spe sua frustratum, sumpto verriculo, et ingentem piscium vim complexum esse, et extraxisse; et quum palpitantes cerneret, utique dixisse ipsum piscibus; "Temperate mihi a saltando, quando non libuit vobis me canente egredi saltando." Hanc narrationem Cyrus Ionibus Aelensibusque ideo dixit, quod Iones prius ipso Cyro per legatos petente, ut a Croeso deficerent, recusaverant: ac tum demum, rebus perfectis, parati essent Cyro imperata facere. Sic quidem ille ira commotus, hoc responsum eis dedit. Iones his auditis, quum ad suas civitates ea relata essent, tum moenia communiunt singuli, tum congregabantur in Panonium alii omnes, praeter Milesios; quippe cum his solis foedus inierat Cyrus, iisdem conditionibus quibus et Lydus. Porro reliqui Iones communi nomine decreverunt legatos Spartam mittere, qui rogarent Ionibus auxilio venire.

142. Iones vero illi ad quos Panonium quoque pertinet, urbes habent cum caeli bonitate, tum montium commoditate pulcherrime sitas praeter omnibus gentibus quas nos novimus, adeo ut neque superior regio, neque inferior, neque ea quae in orientem nec quae in oc-

cidentem vergit plaga, Ioniam hac in parte æmulari possit. Siquidem hæc vel frigore vel aquis premitur : illa rursus calore ac situ squalet. Lingua utuntur non eadem, sed quatuor derivationum modis. Miletus prima earum urbs ad meridiem jacet. Post hanc Myus et Priene : hæ in Caria sitæ sunt, eadem inter se lingua utentes. Illæ vero in Lydia, Ephesus, Colophon, Lebedus, Teos, Clazomenæ, Phocæa, quæ cum jam dictis urbibus, quantum ad linguam attinet, nullo genere conveniunt, inter se tamen eadem sonant lingua. Reliquæ sunt tres urbes Ionicæ, quarum duæ insulas habitant, Samum et Chium ; una in continenti sita, Erythræ. Ex his Chii et Erythræi eandem sermonis proprietatem exercent : Samii vero ab his discrepantes, propriam quandam receperunt loquendi formam. Atque hunc in modum quatuor omnino linguarum fiunt proprietates.

143. Ac horum Ionum Milesii erant, qui in obtegendero metu fœdus pepigerant. Insularibus autem horum nihildum gravius fuit metuendum, quod Persis Phœnices nondum essent subjecti, et ipsi Persæ navalem usum non haberent. Porro hi non aliam ob causam ab Ionibus erant resecti, quam quod cum imbecilles essent omnes alii Græci, tum Iones oppido quam infirmissimi, et minimi momenti. Siquidem præter unas Athenas, nulla urbs alia insignis erat ; unde alii Iones et Athenienses, Ionum nomen refugerant, nolentes appellari Iones. Quinetiam nunc plerosque ex illis apparet nominis istius pudere. Ceterum duodecim istæ civitates nomine ipso gloriabantur, et fanum sibi construxerunt, cui nomen ex se posuerunt Panionium ; cuius nullos alios Ionas participes facere decreverant : nec erant qui postularent participes fieri, nisi Smyrnæi.

144. Tale quippiam Doriensibus accidit, qui Pentapolis nunc regionem incolunt, quæ eadem ante Hexapolis vocabatur ; nam et hi eavent ne quem e finitimis Doriensibus ad Triopicum sacrum admittant : adeo ut etiam ex popularibus suis, qui sacri legem transgressi essent, a communicatione excluserint. Nam in certamine Apollinis Triopii tripodes victoribus constituebantur olim ærei : quos acceptos non e sacro efferre, sed deo dicare ibidem oportebat. At vir quidam Halicarnassensis, nomine Agasicles, victoria potitus, sustinuit legem hanc violare, tripodemque domum suam ferens clavo affigere. Propter quod commissum, quinque hæ civitates, Lindus, lalyssus, Camirus, Cos atque Cnidus, sextam civitatem Halicarnassum a sacrorum participatione removerunt ; hac videlicet pœna Halicarnasseos castigantes.

145. Atqui mihi sane videntur Iones duodecim fecisse civitates, nec voluisse plures recipere, propterea quod eorundem etiam Peloponnesum habitantium totidem fuerint partes : quemadmodum nunc quoque Achæorum, qui Ionas e sedibus suis exegerunt, duodecim sunt partes. Nempe prima prope Sicyonem est Pellena, deinde Ægira et Ægæ, in qua est Crathis fluvius perennis, a quo et Italicus ille vocatus est : et Bura et Helice, in quam ab Achæis bello fracti Iones confugerunt ; et Ægion, et Rhypes, et Patrenses, et Pharen-ses, atque Olenus, ubi Pirus ingens fluvius est. Postea Dyma et Tritæenses, qui soli mediterranea colunt.

146. Hæ nunc sunt duodecim Achæorum portiones, quæ tum quoque Ionum erant, et propterea Ionibus duodecim civitates constituere placuit. Nam istos esse aliquid amplius præ aliis Ionibus, aut præstantiore genere ortos, magna insania est asseverare: quum in his abantes sint Eubææ haud minima portio, qui tamen nec cum Ionia nec cum nomine quicquam habent commune: et Minyæ Orchomeniis sint admixti, et Cadmei, et Dryopes, et Phocenses a popularibus avulsi, et Molosi, et Arcades Pelasgi, et Dorienses Epidaurii, atque aliæ multæ nationes inter se commixtæ sint. Horum illi ex Atheniensium Prytaneo progressi et nobilissimos se Ionum existimantes, hi vero non duxerunt uxores in coloniam, sed habuerunt Caricas, quarum interemerant parentes. Propter quam cædem mulieres illæ legem tulerant, quam iurejurando inter se firmaverant, tradideruntque suis deinceps filiabus, cum maritis nunquam cibum sumere, neque nomine compellare suum virum; ideo quod earum patres, maritos atque filios trucidassent, et quum hæc patrassent, secum matrimonia inirent. Hæc Mileti fiebant.

147. Reges autem creaverant, partim Lycios, Glaucō Hippolochi filio oriundos: partim Cauconas Pylios, Codro Melanthi progenie ortos: partim ex utrisque. Sed nomen tuentur acrius aliquanto quam ceteri Iones. Sint vero etiam illi veri atque genuini Iones: omnes tamen Iones sunt, quotquot Athenis oriundi Apaturia festum celebrant. Celebrant autem omnes, præter Ephesios et Colophonios, qui soli ex Ionibus ab Apaturiis arcentur, iique ob cædis patratae causam.

148. Porro Panionium locus est Mycales sacer, ad septentrionem vergens, communiter ab universis Ionibus Neptuno Heliconio dicatus. Mycale autem promontorium est continentis zephyro vento expositum, ad Samum pertinens. Ad hunc montem collecti ex urbibus Iones sacrificium celebrabant, quod Panionia vocant. Accidit hoc sane non Ionum sacris duntaxat, verum communiter omnia Græcorum omnium festa in eandem literam finiunt, perinde atque Persarum nomina.

149. Et hæ quidem Ionicæ sunt civitates. Æolicæ autem sunt, Cyme, quæ Phriconis vocatur, Larissæ, Novus murus, Temnus, Cilla, Notium, Ægiroessa, Pitana, Ægææ, Myrina, Grynias. Atque hæ xi. Æolensium priscae civitates. Una autem Smyrna hinc ab Ionibus dirempta fuit. Alioqui et hæ duodecim erant numero, in continenti sitæ. Isti vero Æolenses regionem coluerunt præstantiorem, quam erat Ionum, ad cœli tamen temperiem nequaquam accedebat.

150. Smyrnam vero hac occasione amiserunt Æolenses, quod Colophonios per seditionem inferiores et e patria submotos recepissent: qui postea Smyrnæos observantes, dum extra urbem Bacchi festum celebrarent, occlusis portis urbem occuparunt. Succurrentibus autem Æolensibus universis, sic inter eos transigebatur, ut, si Iones suppellectilem redderent, Æolenses Smyrna cederent. Hanc condi-

tionem quum Smyrnæi accepissent, illos distribuerunt inter se undecim civitates, suos quæque constituens cives.

151. Hæ itaque continentis sunt Æolicæ civitates, extra illas quæ Idam habitabant: nam illæ ad has non referuntur. Insulares vero quinque civitates Lesbum colunt; sextam enim in Lesbo Arisbam Methymnæi sibi subjecerant, licet consanguineam. In Tenedo autem una habitatur civitas, et altera quædam in Centum appellatis insulis. Jam vero Lesbii Tenediisque nihil grave, perinde atque Ionibus insulas tenentibus, erat metuendum: at reliquis civitatibus communiter placuit Iones sequi, quocunque illi duxissent.

152. Porro ubi Ionum Æolensiumque legati Spartam appulissent, (id quod fiebat properanter) pro omnibus delegarunt verba facere Phocæensem quendam, cui nomen Pythermo. Hic purpurea veste amictus, ut hoc resciscentes plurimi convenirent Spartiatæ, processit: hortatusque est Lacedæmonios multis verbis ad suam defensionem. Sed Lacedæmonii nequaquam audiverunt, decretumque illis est auxilium Ionibus non ferre. Et hi quidem abierunt. Lacedæmonii, quamvis Ionum legatos repulissent, tamen pentecontero emiservunt viros, quantum ego conjicio, qui res Cyri Ionæque explorarent. Hi Phocæam appulsi, Sardes mittunt spectatissimum ipsorum, nomine Lacrinem, qui Cyro Lacedæmoniorum mandata perferret: nimirum, ne ulli terræ Græciæ civitati damnum inferret, utpote se id minime neglecturis.

153. Cyrus audiens quæ Lacrines proferret, rogasse fertur circumstantes Græcos, quinam homines essent Lacedæmonii, et quam multi numero, talia sibi præscribentes? mox ubi hæc cognovisset, ad Spartiatam præconem dixisse; “ Equidem non extimui unquam homines illos, quibus locus est in media urbe vacuus, in quem collecti mutuo ipsi sibi jurando imponunt. Atque his, si modo sim incolumis, non Ionum, sed propria sua incommoda erunt in circulis deploranda.” Hæc in universos Græcos verba detorsit Cyrus; quod fora ampla haberent emptioni et venditioni servientia; nam Persis fora non sunt in usu, neque illis ullum est forum. Post hæc Sardes Tabalo homini Persæ commisit: Cræsi autem ceterorumque Lydorum aurum Pactyæ, viro Lydo, tradidit curandum, ipse versus Agbatana contendit, Cræsum una ducens: Ionum interim non magnam habendam rationem esse ex primo usu statuens: quandoquidem Babylon ei obstaculo erat, et Bactriana natio, item Sacæ atque Ægyptii, in quos ipse expeditionem facere in animo habebat, contra Ionas autem alium ducem mittere.

154. Ubi vero Cyrus e Sardibus discessit, Lydos Pactyas a Tabalo atque Cyro desciscere impulit; et degressus ad mare, quippe Sardianum aurum omne in sua potestate habens, auxilia mercede conduxit, maritimisque hominibus persuasit ut secum militarent. Et apud Sardes castra metatus, Tabalum in arce conclusum obseidit.

155. Cyrus hæc in itinere intelligens, Cræsum ita alloquutus est, “ Quisnam, inquit, Cræse, finis erit eorum, quæ mihi accidunt?

non cessabunt Lydi, ut videntur, et sibi et mihi negotium facessere. Delibero, an non optimum sit eos in servitutem redigere. Videor equidem nunc mihi perinde fecisse, atque is, qui occiso patre filiis pepercerit: sicut quidem ego te, qui plus aliquid quam Lydorum pater eras, captum ducō; ipsis autem Lydis urbem tradidi: et deinde miror eos a me deficere?" Quum hanc suam sententiam Cyrus exposuisset, Cræsus excepit, veritus ne Sardes funditus everteret; "O rex, inquit, probabilia dixisti: tu tamen ne per omnia indulgeas iræ, neque antiquam civitatem excideris, quæ cum superiorum, tum eorum, quæ nunc acciderunt, rea non est: nam priorum ego auctor fui, id quod meopte hoc capite pendo: præsens factum Pactyas admisit, cui tu Sardes commisisti; hic tibi pœnas det: Lydis autem veniam dans, hæc illis impera, ne vel defectionem meditari ausint, vel timendi esse possint. Interdicito illis per legatum, ne arma bellica possideant, jubetoque tunicas sub palliis gestare, subligare item cothurnos. Adhæc impera ut liberos citharam pulsare, et psallere, et cauponari doceant: et celcriter, ô rex, viros in mulieres videbis degenerasse, nihilque erit metuendum, ne rebelles unquam a te desciscant."

156. Hæc ideo Cræsus suggessit, quod optabiliora hæc Lydis esse existimaret, quam subactos eos venundari: sat sciens se, nisi prætextum idoneum comminisceretur, non persuasurum illi ut institutum desereret. Adde etiam quod formidabat, ne in posterum aliquando Lydi, si imminentem calamitatem effugissent, rebellantes a Persis funditus extinguerentur. Cyrus hac Cræsi admonitione gavisus, remissaque iracundia, respondit ei se pariturum. Arcessitoque Mazare, homine Medo, eadem illi præcepit, quæ Cræsus suggesserat, Lydis imperanda. Atque præter hæc mandavit, illos omnes in servitutem redigi, quotquot una cum Lydis Sardes oppugnassent: Pactyam autem prorsus vivum ad se perducī.

157. Et ista quidem ex itinere quum præcepisset, profectus est ad Persarum sedes. Pactyas vero intelligens exercitum contra se non procul abesse, conterritus fugit Cymen. Mazares vero nihil cunctatus, Cyri exercitus quotamcunque partem ducens Sardes promovit. Verum ubi Pactyam jam Sardibus abiisse cognovit, primum Lydos adegit Cyri mandatis obsecundare. Et ex hujus mandato Lydi omnem vitæ rationem commutarunt. Deinde Mazares nuncios Cymen misit, jubens Pactyam dedi. Sed Cymæi consilio inito statuerunt ad deum in Branchidis referendum quid facto opus esset. Erat enim illic oraculum pervetustum, quo Iones universi et Æolenses uti consueverant. Oraculum hoc in Milesio agro est supra Panormum portum.

158. Missis igitur ad Branchidas consultoribus, rogabant circa Pactyam, quidnam facientes deis gratificaturi essent? Consulentibus talia respondebatur, Pactyam Persis dedere. Quæ quum relata audirent Cymæi, putaverunt dedendum. Ceterum quum huc multitudo propensa esset, Aristodicus, Heraclidis filius, vir inter ceteros cives spectatus, oraculo parum fidens, et ipsos consultores responsum non ex vero perferre existimans, tenuit quominus id facerent; donec

iterum de Pactya interrogaturi alii mitterentur consultores, inter quos Aristodicus quoque erat.

159. Hi quum ad Branchidas pervenissent, unus ex omnibus Aristodicus consulebat oraculum, sciscitans in hæc verba, “O rex, venit ad nos supplex Pactyas Lydus, mortem fugiens violentam ab Persis. Hi eundem exposcentes, jubent Cymæos hominem dimittere. Nos Persarum potentiam formidantes, tamen supplicem nondum reddere ausi sumus, donec indubitato intelligeremus ex te, quid facere nos conveniret.” Hunc in modum sciscitanti Aristodico, idem rursus respondebatur, nempe Pactyam Persis dedendum. Post hæc Aristodicus tale quippiam de industria aggreditur: Templum circumiens, passeret aliasque aviculas, quæ forte in templo istic nidulabantur, e nidis exemit. Quæ quum ille faceret, memorant vocem ex adyto auditam, quæ ad Aristodicum ferretur, atque hujusmodi quædam sonaret, “Hominum scelestissime, quænam audacia te incessit, ut ex templo meos supplices diripias?” Aristodicum nihil dubitasse ad hunc modum respondere; “Tunc, ô rex, sic auxilium fers supplicibus, et Cymæos jubes supplicem tradere?” Et deum vicissim edidisse ista, “Equidem jubeo, ut impii male citius pereatis, ne deinde oraculum de dedendis supplicibus laccessatis.”

160. Porro ubi hæc relata audiverunt Cymæi, neque volentes dedendo supplice iram divinam in se concitari, et perire, neque eundem penes se detinendo, oppugnari, hominem ablegant Mytilenam. Mytilenæi, quum Mazares subinde per nuncios Pactyam flagitaret, paciscuntur pro certa mercede, quod tamen non ausim liquide asseverare, quandoquidem non fuit res perfecta. Cymæi enim cognoscentes ea, quæ a Mytilenæis gererentur, misso Lesbum navigio, Pactyam deportant in Chium. Indidem vero ex Minervæ tutelariorum templo abstractus, a Chiis traditus fuit. Tradiderunt autem Chii pro Atarnei mercede. Atarneus autem locus est Mysiæ, e regione Lesbi situs. Et sic quidem compotes facti Persæ in custodia habebant Pactyam, ut Cyro illum monstrarent. Atque multo exinde tempore, Chiorum nullus ex Atarneo neque molis libabat hordeaceis deo cuiquam, neque bellaria fructus inde decerpti pinsebantur, et ex omnium templorum usu removebantur, quæ ex agro illo provenirent.

161. Ab Chiis igitur Pactyas traditus fuit; Mazares mox in illos castra promovit, qui una Tabalum oppugnassent: et partim Priennenses subigens pro mancipiis vendidit, partim Mæandri campum universum incursavit, prædam militibus permittens; Magnesiam etiam pari modo. Post id Mazares repentino morbo correptus, vita defungitur.

162. Hoc mortuo suffectus successor imperii Harpagus ad mare descendit et ipse Medus; quem Medorum rex Astyages impiis epulis exceperat, quique Cyri adjutor fuerat in regno occupando. Hic, inquam, a Cyro tunc institutus dux, simulatque in Ioniam venit, urbes ductis aggeribus cepit. Nam ubi cives mœnibus clausisset, aggeribus mox ad muros objectis expugnabat: atque sic Phocæam primam Ionum civitatem aggressus est,

163. Hi Phocæenses, primi Græcorum longis navigationibus usi sunt: Adriamque simul et Tyrrheniam, Iberiam atque Tartessum hi sunt qui ostenderunt. Navigiis autem utebantur non rotundis, sed penteconteris. Hi quum Tartessum venirent, grati admodum fuerunt regi, cui nomen erat Arganthonio, quique jam octoginta annis Tartessiorum regno præfuerat: vixit autem totos annos centum viginti. Atque Phocæenses Arganthonio ista occasione sic sunt conciliati, ut primo quidem eos post Ioniam relictam jusserit in sua regione sedes deligere, ubicunque illis liberet. Verum quum hoc non persuasisset Phocæensibus, intelligeretque ex eis interim Medum quemadmodum cresceret, pecunias illis dedit ad urbi murum circumdandum. Dedit autem non parce. Siquidem ipsius muri ambitus non paucorum est stadiorum, totusque majusculis lapidibus, iisque affabre conciunatis.

164. Et murus quidem ille a Phocæensibus hoc pacto fuit constructus. Porro Harpagus exercitum admovent, urbem oppugnabat: quum obtulisset illis verba, tanquam sibi sat esset, si vellent Phocæenses unum duntaxat muri propugnaculum demoliri, et unam habitationem consecrare. Phocæenses servitutem aversantes, responderunt diem unum se velle consultare, et dein responsuros: sed interim dum consultarent, illum jubebant exercitum ab urbe abducere. Harpagus autem quanquam se scire diceret quid facturi essent, tamen se illis, ut consultarent, permittere. Isto igitur tempore, quo ab muro ille exercitum abduxit, Phocæenses usi sunt in penteconteris deducendis, quibus liberos una cum uxoribus atque supellectile universa imponderent: ad hæc statuas quoque ex templis et cetera donaria, nisi quæ vel ferrea vel lapidea aut denique picta essent, et reliqua omnia imposuerunt; mox et ipsi conscendentes, navigarunt in Chium. Phocæam sic desertam incolis occupaverunt Persæ.

165. Phocæenses autem, quum ipsis Chii insulas, quæ Cænussæ vocantur, licitantibus vendere nollent, metuentes, ne illuc emporium transferretur, obque hanc causam eorum insula excluderetur, concesserunt Phocæenses in Cyrnum. In hac enim insula ante viginti annos civitatem ex vaticinio condiderant, nomine Alalam. Interea autem Arganthonius fati concesserat. Porro Cyrnum trajecturi Phocæenses, prius reverterunt Phocæam, præsidiaque illic Persarum, quæ ab Harpago custodiæ causa relictæ fuerant, trucidarunt. Quibus patratæ, diras atroces imprecati sunt unicuique suorum classem deserenti. Præter has ferri quoque massam candentem in mare demergunt, jurantque, non prius se Phocæam reversuros quam massa ista rursus appareret. Sic autem quum navigarent in Cyrnum, plusquam dimidiam illorum partem desiderium cepit et miseratio urbis et sedium illius regionis; atque etiam violato jurejurando renavigarunt Phocæam: qui autem eorum jurijurando inhæserunt solventes ex Cænussis Cyrnum navigarunt.

166. Quo quum appulissent communiter habitant una cum superioris temporis colonis, per annos quinque, sacraque erexerunt. Ceterum, quum jam vicinos omnes hostili more popularentur, communi sententia bellum in eos adornant Tyrrheni atque Carthagini-

enses, utrique sexaginta navibus: Phocæenses ex adverso sexaginta et ipsi naves milite implent, obviamque illis procedunt in mare, quod appellatur Sardonium. Commissa navali pugna, Phocæensibus Cadmea quædam contigit victoria: nam quadraginta illis naves perierunt, reliquæ viginti detortis rostris factæ inutiles. Reversi igitur Alaliam, sumptis liberis uxoribusque atque reliquis facultatibus, quantas ferre ipsis naves poterant, relictâ Cyrno navigarunt Rhegium.

167. Verum e navibus illis, quæ perierant, captos viros Carthaginienses et Tyrrheni, acceperant autem eorum plurimos sorte, et hos productos lapidibus obruerunt. Deinceps vero quæcunque ex Agyllensium vel pecoribus vel jumentis atque hominibus locum illum accedebant, ubi Phocæenses lapidati jacebant, continuo distorta fiebant, aut mutila aut remisso corpore. Quare Agyllenses Delphos miserunt, volentes admissum illud expiare. Pythia hæc ipsos jussit facere, quæ etiam nunc ab Agyllæis observantur; nam et justa illis persolvunt magnifice, et gymnicum celebrant ac equestre certamen. Et hæc Phocæensium portio quidem hujusmodi fato usa fuit. Qui autem illorum Rhegium confugerant, hinc progressi civitatem possederunt in agro Cœnotriæ, quæ nunc appellatur Hyela. Eam autem condiderunt, ab viro Posidoniæ edocti, Pythiæ oraculo jussos fuisse Cylum condere, qui heros esset, non insulam. Atque Phocææ quidem in Ionia res sic habent.

168. Simile quiddam accidit Teiis, quorum murum simulatque per aggerem cepisset Harpagus, omnes conscensis navibus trajecerunt in Thraciam, ibidemque urbem condiderunt Abdera, cujus fundamenta prius jacerat Timesius Clazomenius: sed qui nullum inde fructum tulit, sed a Thracibus expulsus nunc a Teiis apud Abdera ut heros colitur.

169. Hi igitur Ionum soli servitutem non ferentes, patrium solum reliquere. Verum alii Iones, præter Milesios, præliati quidem sunt contra Harpagum, perinde atque illi qui exierunt, virosque se strenuos declararunt, de sua patria quique pugnantes. Superati autem et capti in sua quique patria remanserunt, eaque quæ imperabantur subibant. Milesii, qui jam cum ipso Cyro fœdus fecerant, sicut superius a me dictum est quietem agebant. Sic Ionia secundo serva facta est. Porro quum Ionibus iis potitus esset Harpagus qui continentem habitabant, insulani horum exemplo conterriti, ultro sese dediderunt Cyro.

170. Jam vero Ionibus, etiamsi afflictis, nihilominus ad Panionium convenientibus, audio Biantem Priensem dedisse saluberrimum illis consilium: cui si obtemperassent, licuisset Græcorum omnium felicissimos vivere. Siquidem ille suadebat, ut communi classe solventes Sardiniam peterent, et ibi unam civitatem omnium Ionum construerent. Hoc enim pacto eos servitate liberatos feliciter esse victuros, omnium insularum maximam incolentes, et ceterarum imperio potientes. Sin autem manerent in Ionia, nullam inquit sibi apparere libertatis spem. Hæc Biantis Priensis sententia de Ionibus in statu perduto fuit. Verum Thaletis quoque Milesii, sed

genus trahentis ex Phœnice, salubre fuit illud consilium, jam ante sic corruptam Ioniam datum, qui jusserit Ionas unam quandam curiam habere, eamque esse in Teo: propterea quod Teos media esset Ioniæ: ceteras autem civitates habitatas, nihilominus legibus suis usuras, ac si forent populi. Atque hi quidem hujusmodi consilia illis declaraverunt.

171. Harpagus, subacta Ionia, exercitum traduxit in Caras, et Caunios atque Lycios, una ducens Ionas atque Æolenses. In his Cares quidem ex insulis transierunt in continentem. Olim enim Minoi parebant, appellatique Leleges, insulas habitabant, tributum quidem nullum pendentes, quantumcunque ego possum ad longissima audiendo venire. Illi vero, quum Minos flagitabat, naves ei implebant. Quum autem ille subjecisset sibi magnum dominium et felix belli foret, Carica gens, omnium, quæ illo tempore simul claruerunt, ingeniosissima et quidem maximopere exstitit: ejusque memorantur tria inventa, quibus et Græci fuerunt usi; quippe galeis cristas adalligare ostenderunt Cares, et clypeis signa adjungere; et lora clypeis qui primi fecerunt, hi sunt; antea namque citra habenas gestabant clypeos, quotquot clypeis uti solebant, balteis duntaxat coriaceis gubernantes, collo sinistroque humero circumpositos habentes. Deinde vero Caras, longo tempore succedente, Dorienses atque Iones ex insulis ejecerunt, et sic in continenti sedes posuerunt. Hunc in modum Cretenses de Caribus referunt. Quanquam his non assentiuntur ipsi Cares, qui se aborigines atque indigenas continentis esse memorant, eodemque nomine semper usos quo cum maxime; atque apud Mylassa Jovis Carii delubrum ostentant vetustum, cujus etiam participes sunt Mysi atque Lydi, ut qui Caribus sint germani. Quippe Lydum et Mysum Caris fratres esse dicunt, atque ob id eodem utuntur fano: at quotquot alterius gentis, Carum lingua utuntur, non tamen sacrum participant.

172. Caunii vero, quantum mihi videtur, indigenæ sunt: etsi ipsi se e Creta oriundos affirmant. Linguam sane aut ipsi ad Caricum populum accommodaverunt, aut Cares ad Caunicum; id quod liquide decernere nequeo. At legibus utuntur multum diversis cum ab aliis gentibus, tum a Caribus. Nam apud illos laudatissimum habetur, pro discrimine ætatum et amicitiae catervatim ad computationes convenire tam viros quam mulieres atque pueros. Sacra quum ipsis constituta essent externa, eorum postea pertæsi, quum patriis duntaxat videretur utendum diis, Caunii omnis ætatis sumptis armis ad Calyndicos usque fines persequiebantur, hastis aëra cædentes, exclamantesque externos se exigere deos. Et hujusmodi moribus illi utuntur.

173. Lycii autem e Creta ab initio originem traxerunt. Cretam enim primum universam barbari incolebant: deinde contenditibus de imperio filiis Europæ Sarpedone atque Minoe, Minos per factionem superior factus expulit Sarpedonem ejusque partium socios. Hi expulsi in Asiæ regionem venerunt Milyada. Quam enim nunc Lycii incolunt, olim erat Milyas: at Milyæ tunc appellabantur Solymi. Olim quidem ipsis imperitavit Sarpedon, et illo ipso quod at-

tulerant nomine vocabantur, et nunc adhuc Lycii vocantur a vicinis Termilæ. Quum vero Lycus Pandionis filius, et ipse a fratre Ægeo Athenis pulsus, ad Sarpedonem in Termilas abiisset, factum est temporis progressu ut de Lyci nomine Lycii vocarentur. Legibus utuntur partim Creticis, partim Caricis. Hoc tamen unum pro lege habent peculiare, et cum nullis aliis hominum conveniunt, quod a matribus nomina sibi induunt, non a patribus: et si quis prope stantem percontetur quis sit, quave familia ortus? describet se ad matrem, et matris avias protinus memorabit. Adde quod si qua urbana servonupserit, liberi qui ex his suscipiuntur, ingenui existimabuntur: sin autem vir civis, et quidem inter eos primarius, uxorem duxerit externam aut pallacam, suscepti ex his liberi reputabuntur remoti ab honoribus.

174. Enimvero hujus tempestatis Cares nullo præclaro facinore edito, ab Harpago subacti sunt. Nec Cares tantum nullum ediderunt, sed nec Græci quotquot illam regionem tenent. Tenent autem cum alii, tum Lacedæmoniorum coloni Cnidii, quorum regio declinat ad mare, quæ appellatur Triopium. Nam quum initium ex Bybassia peninsula sumat, et præter exiguum quid Cnidia omnis sit circumflua: (eam enim partem qua boream spectat, Ceramicus coerces sinus, australem vero mare, in quo est Syme ac Rhodus) istud igitur exiguum, circiter quinque stadiorum, Cnidii fodiebant, interea dum Harpagus Ioniam everteret, volentes suam regionem in insulæ formam redigere. Intus vero universa illis erat: nam Cnidia regio, qua parte in continentem finitur, illic isthmus est, quem fodiebant. Et sane multa manu operantibus Cnidiis, amplius humano et divinius videbantur vulnerari operarii, quam solet in talibus fieri, cum alias corporis partes, tum præcipue oculos incisa et vulnerata petra: Delphos miserunt consultores oraculi, qui sciscitarentur quidnam esset quod tantopere adversaretur. Pythia, ut ipsi referunt Cnidii, senario versu respondit talia:

Nec aggerate, nec vel Isthmum fodite:

Nam, si placuisset, insulam dederat Deus.

Quum talia respondisset Pythia, Cnidii a fodiendo destiterunt, et invadenti cum exercitu Harpago, ultro sese sine prælio dediderunt.

175. Pedasenses erant qui mediterraneam supra Halicarnassum colunt; quibus quum incommodum aliquod eventurum est, ipsis seu eorum vicinis, sacerdos Palladis magnam barbam accipit; id quod ter illis accidit. Hi soli in Caria virorum Harpago aliquamdiu reluctati sunt, plurimumque negotii exhibuerunt, montem muniendo cui nomen Lida. Tandem tamen et ipsi expugnati fuerunt.

176. Ceterum ubi in Xanthium campum exercitum duxit Harpagus, Lycii contra procedentes, paucique cum multis confligentes, strenue sese gesserunt. Superati autem prælio fugatique in urbem, uxores, liberos atque pecunias una cum familiis in arcem congregaverunt, admotoque mox igne arcem universam istam incenderunt. Quæ ubi fecissent, ipsi et jurejurando atroci adstricti et clam egressi,

pugnando Xanthii omnes oppetierunt. Ex Lyciis autem, qui Xanthios nunc dicunt se esse, hi omnes præter octoginta familias sunt convenæ. Nam octoginta istæ familiæ tunc peregrinabantur, ideoque superstites remanserunt. Xanthum quidem igitur hunc in modum obtinuit Harpagus: pari modo Caunum. Nam Caunii Lycios imitabantur magna ex parte.

177. Tum igitur inferiorem Asiam Harpagus evertibat, superiorem ipse Cyrus, unamquamque gentem subigens nullamque præmittens. At nos in præsentia illorum plura omitemus, ea duntaxat narraturi, quæ illi quamplurimo constiterunt labore, suntque memoratu dignissima. Quum igitur Cyrus continentem universam suæ ditionis fecisset, Assyriis imminebat.

178. Assyriæ autem cum alia multa sunt magna oppida, tum vero celeberrimi nominis ac validissimum est Babylon, ubi ipsis post eversam Ninum regia erat, quæ urbs talis est. In magno campo illa sita est, quod ad magnitudinem, unamquamque frontem habens centum et viginti stadiorum; est enim quadrata. Ita stadia quadringenta et octoginta circuitus urbis colliguntur omnia. Tanta quidem igitur est Babylonicæ urbis magnitudo; quæ sic exornata est, ut aliud nullum ex oppidis quæ nos novimus. Jam primum fossa ambit alta atque lata et aquæ plena. Deinde murus quinquaginta cubitorum regionum crassitudine, ducentorum celsitudine. Est autem regius cubitus, quam is, quo pro mensura utimur, tribus digitis major.

179. Oportet certe me præter hæc disserere, ubi sit consumpta terra, quæ ex fossa fuerat egesta, et murus quomodo fuerit constructus. Simul fodientes fossam, terram egestam ex isto opere formabant in lateres: quorum postquam magnam vim traxerant, eos in fornacibus coquebant. Postea pro cœno vel calce utentes bitumine ferventi, et per tricesimas latericias compages constipantes crates arundinum, struxerunt primum labra fossæ, deinde ipsum murum ad eundem modum. Super hunc murum circa oras extruxerunt domunculas unius membri ad se invicem versas; inter quas tantum intercapedinis medium relinquebatur, ut quadriga circumagi posset. Ejus muri per ambitum centum portæ stabant, æreæ omnes, cum cardinibus itidem et superliminibus. Babylone octo dierum itinere abest alia urbs nomine Is, ubi fluvius est haud magnus, etiam ejusdem urbi nominis, qui se devolvit in flumen Euphratem. Hic itaque fluvius Is, una cum aqua multos reddit bituminis grumos; unde bitumen ad murum Babylonis portatum fuit.

180. Hunc igitur in modum Babylon munita est. Ejus duæ sunt plagæ, quoniam illam mediam separat fluvius nomine Euphrates, qui magnus et altus et celer ex Armeniis in Rubrum mare decurrit. In hunc fluvium uterque murus cubitos exporrigit; inde vero curvaturæ per labrum utrumque fluminis, coctilium laterum maceria, prætenduntur. Ipsa urbs plena domibus ternarum quaternarumque contignationum secta est in vias, cum rectas alias, tum etiam transversas, quæ ad flumen tendunt; ad quarum quamque viam in

maceria, quæ præter flumen ducebatur, portulæ factæ sunt pro numero vicorum et ipsæ æreæ, et ad flumen idem ferentes.

181. Et hic quidem murus lorica est. Alius vero intus murus non multo quam hic debilior circumtegit, sed angustior; inque utraque civitatis plaga per medium iste est erectus, quorum hic regiam comprehendit ambitu prægrandi atque valido; in altero vero Jovis Beli templum æreis portis, id quod mea etiam nunc ætate existit, duorum undecunque stadiorum amplitudine, quum sit quadratum. In templi medio turris solida, stadii longitudine simul et latitudine, cui alia superimposita turris et huic subinde alia, ad octavam usque. Adscensus in eos forinsecus per orbem circa singulas turres tendens factus est. Adscendenti per eam in medio est diversorium, sellæque ad quiescendum factæ, in quibus adscendentes sedent ac conquiescunt. In postrema turri templum est magnum, in quo lectus est magnus splendide stratus, et apposita illi mensa aurea. Statua tamen ibi nulla est posita: neque hic noctu cubat hominum aliquis, præter mulierem solam ex indigenis, quam ex omnibus deus delegerit, uti narrant Chaldæi hujus dei sacerdotes.

182. Narrant autem ipsi illi, mihi quidem non credibilia referentes, deum ipsum et venire in templum, et in lecto conquiescere, perinde atque Thebis Ægyptiis, eodem modo quo ferunt Ægyptii. Nam et ibi in Thebæensis Jovis fano mulier cubat; quarum mulierum utraque cum nullis viris putatur habere consuetudinem: sicut etiam dei antistita Pataris Lyciæ civitate quando adest numen. Neque enim oraculum ibi viget perpetuo: ubi autem fuerit, tunc antistita noctu intus in templum concluditur.

183. Porro in Babylonis templo aliud etiam est sacellum inferius, ubi magna inest Jovis statua aurea sedens, eique mensa magna aurea apposita, simul et gradus et thronus aureus: adeo ut Chaldæi octingentorum talentorum auri opus æstimarent. Extra sacellum altare est aureum: atque præter hoc, aliud altare ingens, in quo integræ ætatis pecudes immolantur; nam supra aureum illud non licet adolere, præterquam solas lactentes. Insuper in hoc majusculo altari Chaldæi quotannis mille talenta thuris adolent tunc, quando festum huic deo celebrant. Eratque in hoc templo etiamdum illo tempore statua duodecim cubitorem e solido auro: quanquam ego hanc non viderim, sed ea refero, quæ a Chaldæis referuntur. Hanc statuam quidem Darius Hystaspis filius insidiosè captans, non ausus tamen fuit auferre: sed eam postea Xerxes Darii filius abstulit, sacrificio, qui prohibuerat statuam loco movere, interempto. Atque illud templum hoc pacto fuit ornatum, etiamsi sint peculiaria multa donaria.

184. Hujus Babylonis multi quoque et alii quondam reges extitere, quorum in exponendis rebus Assyriis mentionem faciam, qui et muros amplius ornaverunt et templa: et inter eos duæ feminae. Harum prior, quæ quinque ætatibus ante posteriorem regnavit vocata est Semiramis. Hæc per campum aggeres excitavit spectatu dignos, quum antehac flumen per eum omnem restagnare solitum esset.

185. Secunda post hanc regina, Nitocris nomine, extitit superiore solertior; cujus cum alia monumenta extiterunt, quæ ego memorabo, tum vero hoc; quod animadvertens imperium Medorum ingens ac non quiescens, subactaque ab his alia oppida, et inter hæc Ninum, præmunivit se omnibus quam potuit maxime. Ante omnia fluvium Euphratem, qui antea fluebat rectus, mediam ipsorum urbem interfluens, tortuosum reddidit, fossis superius depressis, adeo ut quendam Assyriæ pagum, nomine Ardericca, ter influat, et qui nunc e mari hoc per Euphratem Babylonem versus subvehuntur, ter ad hunc eundem pagum applicent, idque triduo. Et hoc quidem tale reddidit. Aggerem vero in utroque fluminis labro aggeravit visu mirandum: tantæ est et magnitudinis et sublimitatis. Multo supra Babylonem, exiguum quid deflectens a flumine, fodit paludi eluviem, profunditate quidem ad aquam usque semper effodiens, latitudine vero ejus ad circuitum sumpta quadringentorum viginti stadiorum. Hujus cavernæ fossitia humus per fluminis labra aggerendo impensa est. Quem locum ubi depressit, crepidinem ambitus ejus lapidibus advectis duxit. Hæc duo, ut flumen flexuosum et tota fossa esset lacuna, ideo fecit ut fluvius per multas flexuras fractus, tardior mearet, et navigationes Babylonem versus essent tortuosæ, et ex ipsis navigationibus longus ambitus lacunæ exciperet. In ea vero parte regionis fecit hæc opera, ubi erant introitus in eam, et compendia ex Medis viæ, ne Medi commercio negotia sua cognoscerent.

186. Et hæc quidem ex profundo circumjecit. Ceterum ex eis tale fecit additamentum. Quum sit urbs in duas dirempta regiones, fluvio medium tenente, quoties aliquis ex altera in alteram regionem transire volebat sub regibus superioribus, is necesse habebat navigio transire: quod erat, ut reor, molestum. Huic autem etiam rei ista prospexit; siquidem ubi effodit effluvium paludi, aliud istud ex opere eodem monumentum reliquit. Lapides prælongos excidit: qui ubi parati fuerunt, et locus effossus, in locum ipsum quem effoderat, omnem fluminis cursum avertit. Qui locus effossus dum impleretur, interea pristino alveo arefacto, partim labia fluminis intra urbem, ac descensus, qui ex portulis ad flumen ferunt, eduxit coctis lateribus, eadem qua murum ratione; partim extruxit, circa mediam ferme urbem, pontem iis quos foderat lapidibus, ferro eos ac plumbo devinciens. Per hunc pontem sublices quadratas, per quas Babylonii transirent, interdium extendebat, easdem noctu tollebant; hac videlicet causa, ne per noctem transeuntes mutua furta exercerent. Ubi porro id quod effossum erat, facta fuit palus repleta ex flumine, et opus pontis exornatum, tunc fluvium Euphratem ex palude in pristinum alveum revocavit: atque ita palus quam effoderat, visa est decenter et utiliter facta, et pons in usum civium extractus.

187. Hæc eadem ipsa regina hunc etiam machinata est dolum: supra porta urbis celeberrima, loco edito atque in superficie istius portæ, sepulcrum sibi extruxit, atque literas hæc significantes insculpsit: SI CUI REGUM BABYLONIS POST ME FUTURORUM FUERIT PECUNIÆ PENURIA, APERTO SEPULCRO SUMITO QUANTUMCUNQUE LIBUERIT

PECUNIÆ. NE TAMEN NON INDIGENS TEMERE APERITO. NON ENIM ID MELIUS. Hoc sepulcrum tamdiu fuit immotum, dum regnum pervenit ad Darium. Is indignum etiam esse ratus neque uti quippiam hac porta, neque sumere pecunias ibi positas, et eas quidem ipsas invocantes. Ideo autem non utebatur porta illa, quod supra caput ipsi transeunti mortuus esset. Hinc reseravit monumentum; in quo non quidem pecunias invenit, sed cadaver et literas hæc dicentes: NISI PECUNIÆ ESSES, INEXPLEBILIS ET TURPIS LUCRI CUPIDUS, DEFUNCTORUM LOCULOS NON APERUISSES. Talis extitisse hæc regina memoratur.

188. Adversus cujus filium Labynitum, patris nomen et Assyriæ imperium habentem, Cyrus exercitum duxit. Ducit autem rex magnus exercitum probe domi comparata re cibaria atque pecuaria. Portatur etiam aqua ex flumine Choaspe, Susa præterfluente, ex quo uno rex potat et non ex alio flumine. Cujus Choaspis aquam decoctam, et in argentea vasa diffusam, ferentia permulta plaustra quatuor rotarum, mulis trahentibus, assidue comitantur, quocunque ille profiscitur.

189. Cyrus igitur Babylonem tendens, ubi venit ad Gynden amnem (qui in Matienis ortus montibus, per Dardaneos fluens in Tigrim alterum amnem exit, qui Opin urbem præterlabens, Rubro infunditur mari) conabatur hunc trajicere, quum non posset nisi navibus trajici. Interim ei quidam e sacris equis candidis lascive ingressus fluvium transire conabatur. Hunc fluvius conforquens, submersum abripuit. Cyrus autem perquam ægre ferens hanc fluminis contumeliam, illi comminatus est, se sic redditurum eum tenuem, ut in posterum facile vel a mulieribus transiri posset, ne genua quidem tingentibus. Hæc minatus, expeditione in Babylonem intermissa, copias suas bifariam divisit. Dehinc alveos ad funem designavit centenos et octogenos, utrinque ad Gyndis labra omnimodo conversos; quos distributis copiis effodi jussit. Et opus quidem, ut quod a tanta multitudine fieret, perficiebatur; tamen istic in eo faciendo illam æstatem universam triverunt.

190. Cyrus ergo quum Gyndem mulcasset in trecentas et sexaginta fossas diductum, et alterum vir illuxisset, ita porro ire Babylonem pergit, Babylonis cum educto exercitu præstolantibus. Qui, ubi propius urbem ille promovit, cum eo conflixerunt, prælioque fugati, in oppidum compulsi fuerunt. Ii tamen, quia Cyrum jampridem animadverterant inquietum esse, viderantque omnes pariter gentes aggredientem, comportaverant permultorum annorum com meatu: ideoque tunc obsidionem nihili faciebant. Et Cyrus, quum, jam longo tempore peracto, nihil admodum res ipsius proficerent, inops consilii erat.

191. Tandem sive, alius ei anxio suggestit, sive ipsi in mentem venit, quid in rem esset, sic statuit faciendum: instructis universis copiis, partim qua fluvius urbem ingreditur, partim a tergo qua egreditur, præcipit, ut, quum cernerent alveum posse transiri, illac urbem invaderent. Ita instructis atque formatis suis, cum inutiliori exercitus parte abiit ad paludem. Eo ubi pervenit, quæ Babyloni-

orum regina fecerat circa flumen et circa paludem, eadem alia et ipse fecit. Nam fluvio per fossam inducto in paludem, quæ erat stagnum, alveum ejus pristinum pervium reddidit subsidente aqua fluvii. Quod quum ita contingeret, Persæ, qui ad hoc ipsum instructi erant, per alveum, unde fluvius Euphrates abscesserat, ita ut vix medium femur transeuntis madefaceret, illac Babylonem introierunt. Quos Babylonii, si factum Cyri aut prius audissent aut sensissent, neque contemnentes Persarum ingressum, pessimo exitio affecissent. Nam obseratis omnibus, quæ ad flumen ferunt, portulis, conscensisque maceris, quæ erant per labra fluvii ductæ, ipsi illos progressos veluti in nassa excepissent. Nunc ex inopinato eis Persæ astiterunt: et quum capti essent, qui extrema urbis incolebant Babylonii, propter ejus tamen magnitudinem non sentiebant (ut fertur ab illis, qui istic habitabant) hi, qui circa medium habitabant, eos captos esse. Sed quod forte dies festus eis esset, exercendis choreis atque oblectationibus operam dabant, donec lane etiam hoc resciverunt. Atque ita primo tunc capta est Babylon.

192. Cujus civitatis quanta sit potentia, cum ex aliis multis declarabo, tum vero ex hoc. Quum regi magno omnis plaga, cui imperat, sit distributa in ipsius atque exercitus ejus alimentum, præter tributa, ex duodecim, quibus annus constat mensibus, per quatuor menses regio Babylonica, octo reliquis eum omnis Asia alit. Ita hujus regionis potentia tertiam Asiæ alterius partem æquiparat, et ejus præfectura, quam Satrapiam Persæ vocant, omnium Satrapiarum longe est optima, adeo ut Tritantæchmæ Artabazi filio, qui ab rege præfecturam hanc habebat, singulis diebus singulæ argenti plenæ artabæ penderentur. Artaba autem mensura Persica capit, quam Attica medimnus, amplius tribus chœnicibus Atticis. Ad hæc erant ei peculiares equi, præter bello destinatos, admissarii octingenti, cum equarum, a quibus admittebantur, sexdecim millibus; nam singuli mares a vicenis admittebantur. Præterea canum Indicorum tanta alebatur multitudo, ut ad præbenda eis cibaria, quatuor in eadem planitie magni vici attributi essent, aliorum tributorum immunes. Atque hæc præsidi Babylonis eveniebant.

193. Porro in Assyriorum terra parum pluit, et hoc est, quo enutritur radix frumenti, irrigatum quidem ex fluvio, et arvum fit pingue, provenitque frumentum, non sicut in Ægypto, flumine ipso in arva ascendente, sed manibus atque tollenonibus irrigatum. Etenim Babylonica regio omnis, quemadmodum Ægyptiaca, dissecta est in fossas, quarum maxima navibus trajici potest, ad solem hibernum vergens; tendit autem ex Euphrate in alterum flumen, in Tigrim, ad quem urbs Ninus sita erat. Hæc regio omnium, quas nos vidimus, longe optima est, duntaxat ferendo frumento. Nam alias arbores ferre, ficum, vitem, oleam, omnino ne conatur quidem; Cereris autem fructu proferendo tam commoda est, ut nusquam non ad ducena reddat: ubi autem bonitate sese ipsa vincit, etiam ad tricena efferat. Quaternum autem digitorum commode latitudo est tritici illic atque hordei foliis. Ex milio autem ac sesamo quantæ proceritatis arbor surgat, etsi mihi comperta, tamen memorare su-

persedeo, probe sciens, iis qui nunquam Babylonicam regionem adierunt, quæ de frugiferis dicta sunt, perquam incredibilia visum iri. Oleo autem non utuntur nisi quod ex sesamis faciunt. Nascentur eis per campum omnem palmæ, pleræque fructiferæ; ex quibus et panes et vinum et mel conficiunt, easque colunt ficuum more et tum in aliis, tum palmarum, quas Græci masculas vocant, quarum fructum circumligant iis palmis, quæ dactylos ferunt, ut illis maturet dactylum culex intrans, et non decidat fructus palmæ. Masculæ enim in fructu ferunt culices, quemadmodum caprifici.

194. Venio ad id, quod ex omnibus, quæ sunt in ea regione, secundum ipsam urbem, mihi summo miraculo est, differendum. Navigia illorum secundo flumine commeantia Babylonem, sunt orbiculata atque omnia coriacea. Nam postquam in Armeniis, qui supra Assyrios incolunt, ex cæsis salicibus costas fecerunt, obducunt illis pelles tectorias extrinsecus in modum pavimenti, neque puppe discreta, neque prora acuminata, sed in speciem clypei orbiculata. Tale navigium omne stramento replentes fluvio deferendum permittunt, oneratum mercibus: sed maxime dolia ex palmis vino onusta deferunt, dirigentibus illud duobus plectris vel palis, totidemque viris rectis stantibus: quorum alter introrsus palum trahit, alter extra pellit. Fiunt autem navigia hæc et magna admodum et minora: quorum maxima ferunt quoque pondus quinque millium talentorum, singula singulos asinos vivos habentia, majora etiam plures. Postquam igitur navigantes Babylonem pervenerunt, onusque distraxerunt, costas quidem navigii atque omnia stramenta venundant, sed pelles asinius imponunt, eosque in Armeniam agitant; adverso enim flumine navigari præ illius rapiditate nullo pacto potest. Propterea enim quoque non ex lignis, sed ex pellibus navigia fiunt. Idem, ubi asinos agitando in Armeniam redierunt, alia ad eundem modum navigia consuunt. Et naves quidem eorum tales sunt.

195. Amictu autem tali utuntur: duabus amiciuntur tunicis, una linea usque ad pedes demissa, cui alteram laneam superinduit: postremo candidam pænulam circumjicientes, calceos gerunt gentis more, soleis Thebanis pæne similes. Capita habentes comata, mitris redimiunt, unguentis toto corpore delibuti. Annulum signatorium quisque gestat, et baculum manu factum, cui adest politum aut malum, aut rosa, aut lilium, aut aquila, aut aliud quid: nam absque insigni gestare sceptrum ipsis nefas. Atque hic eorum corporis est cultus.

196. Leges vero constitutæ ipsis hæ sunt: una quidem prudentissima, quantum ego sentio, qua Enetos, qui sunt ex Illyriis, audio uti. Per singulos pagos semel quotannis ista fiebant. Ubi virgines effectæ essent nubiles, eas quum congregassent universas, unum in locum sic junctas recipiebant, quas circumstante virorum frequentia, surgens præco singulatim vendebat: primum quidem pulcherriam omnium; secundum hanc, postquam illa multo vendita esset auro, aliam proclamabat, quæ post illam esset speciosissima. Vendeabantur autem in connubium. Babylonii igitur, qui locupletes et iidem maturi nuptiis erant, licitando quisque alterum superantes

mercabantur pulcherrimas quasque. At iis ex plebe qui essent parati ad nuptias, his non opus erat pulchra forma: immo isti pecunias simulque fœdiores virgines accipiebant. Nam præco, ubi virginum speciosissimarum peregisset venditionem, excitabat deformissimam, aut siqua illarum esset mutila, eamque proclamabat dicens; quisquis vellet quamminimo auri accepto eam in matrimonio habere, donec illi, qui minimo contentus esset, addiceretur. Aurum vero istud ex speciosis virginibus conficiebatur, et sic speciosæ elocabant deformes ac mutilas. Elocare vero filiam suam cui quisque vellet, non licebat, nec cuiquam emptori fas erat sine fidejussoribus abducere puellam, sed datis fidejussoribus, certe se ducturum illam uxorem, ita demum abducere; si de hoc non conveniebat, lex erat ut aurum redhiberet. Quinetiam ex alio pago venienti licebat mercari si vellet. Hæc apud eos honestissima lex erat, quæ tamen ad hoc tempus non perseveravit. Sed novissime aliud quiddam excogitaverunt, ne quis feminas injuria afficiat, neve quis aliam in urbem abducatur. Nam posteaquam expugnati male accepti sunt, et res domi fuit perditæ, unusquisque plebeius, qui victus inopia premitur, filias suas adigit ad quæstum corpore faciendum.

197. Alteram item sapienter constitutam habent legem, qua ægrotos efferunt in forum: neque enim medicis utuntur; ut cum adeuntes, de languore consulant, siquis et ipse eundem habuit morbum, aut alium vidit correptum. Hæc illi qui illuc adeunt consulunt, hortanturque ad ea, quæ ipse faciendo effugerit similem morbum, aut alium noverit effugisse. Nec fas est cuiquam ægrotantem præterire silentio, nec antequam exploraverit quonam ille morbo laboret.

198. Sepulturæ eisdem in melle: luctus funebres Ægyptiacis per similes. Quoties autem cum uxore miscetur vir Babylonius, suffitui consecrato assidet, et ex altera parte mulier idem facit. Sub diluculum etiam abluuntur ambo: nullum quippe vas priusquam se abluerint tangent. Eadem hæc et Arabes faciunt.

199. Una iisdem Babyloniis lex est omnibus modis fœda; nempe quamque mulierem indigenam oportet semel in vita ad Veneris templum desidentem, cum externo viro consuetudinem habere. Ceterum multæ et dedignantur aliarum consortia, utpote divitiis tumentes, hæ jumentis in camaris vehentes, ad templum stant, sequuta interim a tergo magna famulitii turba. Pleræque etiam sic faciunt. In fano Veneris sedent coronam funiculi in capitibus gerentes multæ mulieres, e quibus aliæ accedunt, aliæ discedunt. Nam diverticula undecunque funiculis distincta viam præbent externis per mulieres illas, quas transeuntes deligunt. Porro quum illic consederit femina, non prius domum regreditur, quam externorum aliquis pecuniam in genna illi injecerit, et cum eadem extra fanum abducta rem habuerit; illum autem qui injicit, dicere oportet; "Ego tibi deam Mylitta imploro." Mylitta enim Assyrii Venerem appellant; pecunia vero pretio est quantulacunque; non enim rejiciet; nec enim fas est, siquidem in sacrum convertitur; quicumque pecuniam objecerit primus, hunc illa sequitur, neque quenquam repudiat: ubi congressa fuerit deæ conciliata

domum revertitur; et ab hoc tempore haud ita magnum illi dederis, ut eam nanciscaris. Jam, quotquot forma et proceritate eminent, cito discedunt: quæ vero deformes, diutius desident, quia nequeunt legi facere satis. Fitque interdum ut nonnullas etiam triennio atque quadriennio expectare oporteat. Alicubi quoque in Cypro similis quædam lex est.

200. Hæc sunt Babyloniorum instituta; quorum tres sunt tribus, quæ nullo alio nisi piscibus victitant; quos captos ubi arefecerunt ad solem, hoc faciunt. In pilam conjiciunt, ac pistillis mitigatos per sindonem incernunt, unde quisquis illorum vult, velut placentam confectam habet; alius vero in modum panis torret.

201. Cyro, post hanc quoque gentem subactam, incessit cupido Massagetæ in suam potestatem redigendi. Quæ gens fertur et magna esse et strenua, ad auroram solisque ortus sita, trans Araxem fluvium e regione Issedonum. Sunt etiam qui eam Scythicam nationem esse dicant.

202. Araxes Istro major et idem minor esse memoratur; et in eo frequentes insulæ Lesbo fere pares magnitudine: et homines qui illas incolunt, æstate vesei radicibus quibuslibet, quas ipsi fodiunt; arborum autem fructus, quos maturos comperiunt, in cibum reponere, quo per hyemem vescantur. Ab illis inventas etiam esse arbores talem fructum ferentes, qui conjiciatur ab illis in ignem, quem catervatim collecti accenderint: illi vero circumquaque adsidentes et olfacientes cremantem fructum perinde inebriantur odore isto ac vino Græci: et eo vehementius, quo plus ejus fructus fuerit injectum, donec ad tripudiandum exsurgant et ad cantus veniant. Atque hæc fertur eorum esse vivendi consuetudo. Araxes porro fluvius a Mætiæ quidem, unde et Gyndes, quem Cyrus in trecentos ac sexaginta diduxit rivos, fluit; sed per quadraginta ora erumpens, quæ omnia uno excepto, in paludes eluviesque evolvuntur; ubi feruntur homines habitare, qui crudis victitent piscibus, et pro vestibus utantur phocarum pellibus. Reliquum illud inter ostia Araxis per purum et solidum fluit in mare Caspium, quod mare per sese est, nec cum alio mari commiscetur. Nam illud, quod Græci pernavigant omne, et id quod extra columnas est, Atlanticum dictum et Rubrum, idem est mare.

203. Caspium vero est alterum, seorsum in seipso, longitudinis quindecim dierum, cursui navis quæ remis utatur: latitudinis, ubi spatiosissimum est, octo dierum. Est autem, qua ex parte ad vespærum vergit, Caucasus prætentum monte, cujus cum maxima vastitas, tum summa est altitudo, multasque gentes atque omnigenas habet, ac plerasque omnes ab agresti materia victitantes: ubi arbores folia talis naturæ proferentes dicuntur esse, quibus tritis et aqua dilutis illi animalia sibi in veste pingunt; eaque animalia non elui, sed perinde prorsus ac si essent intexta, sic cum reliqua lana veterascere. Horum quoque hominum concubitus, sienti pecoribus, in propatulo esse.

204. Et hujus quidem maris quod Caspium vocatur, partem, quæ ad vespæram vergit, Caucasus disternat: qua vero parte vergit ad

auroram orientemque solem, planities excipit prospectu immensæ magnitudinis. Hujus spatiosæ planitiei non minimam partem Massagetæ possident, quibus bellum Cyrus inferre cupiebat, quum multa eum ac magna extollerent incitarentque. Primum sua nativitas et origo, quod videbatur majus quiddam homine esse: secundo loco felicitas qua fuerat usus in bellis: quocunque enim se ad bellandum Cyrus direxerat, ea gens nullo pacto poterat evadere.

205. Erat autem Massagetarum regina, defuncti mariti vidua, Tomyris nomine. Hanc per legatos procabatur Cyrus verbo, volens eam habere uxorem; at illa animadvertens, non se ab eo conjugem peti, sed regnum Massagetarum, accessu Cyro interdicat. Postea Cyrus, quum dolus illi non procederet, progressus ad Araxem, aperte infesto cum exercitu in Massagetas tendens, tum flumen pontibus jungit, quibus copias trajiciat, tum in navibus ad transvehendum flumen turres ædificat.

206. Ad quem in hoc labore occupatum, Tomyris caduceatorem misit, qui diceret: "ô Rex Medorum, desine incumbere in quæ incumbis, nescius an ista, quæ constituisti, tibi conducibilia erunt. Omisso incepto in tuis regna, et nos sine finium quorum sumus principes esse. Verum tu admonitionibus his uti noles, et omnia males quam quietem. Quod si tantopere affectas experiri Massagetas, age, quam sustines ærumnam in jugendo fluvio, omitte: quin tu nobis tridui itinere ab fluvio digressis, trajicito in nostram regionem: aut, si mavis nos excipere in vestram, tu hoc idem facito." Hæc ubi Cyrus audivit, accitis Persarum primoribus coactisque, in medium rem proponit, consulens utrum ageret. Illorum in idem convenere sententiæ, jubentium, recipi in ipsorum regionem cum suo exercitu Tomyrin.

207. Quam sententiam Cræsus Lydus, quum adesset, improbat, contrarium disserens his verbis, "Equidem tibi, ô rex, etiam antea dixi, quandoquidem Jupiter tibi me tradidit, quicquid animadvertero offensæ in tua domo, id omne me pro viribus aversurum; nam mei casus, ingrati illi, extitere disciplinæ. Si tibi esse videris immortalis, et ejusmodi exercitui præesse, nihil est opus, ut tibi dicam sententias: sin vero te quoque agnoscis hominem esse, et aliis talibus præes, illud in primis discito, humanarum rerum orbem esse, qui, rotatus, semper eosdem fortunatos esse non sinit. Ideoque de hac quam proposuisti re, secus ego atque isti sentio. Si enim hostes in hanc terram volemus excipere, id tibi inde periculum erit, ne fugatus omne simul amittas imperium: quia haud dubie victores Massagetæ, non se retro fuga recipient, sed tua regna adorientur. Victor autem tu non perinde proficis, quantum si trajectu in terram illorum facto, victoria Massagetarum potitus instabis fugientibus. Hoc ipsum enim illi opponam, ut victis hostibus, recta pergas ad Tomyris regnum. Ac præter istud, quod est memoratum, turpe est atque intolerabile, Cyrum, Cambysis filium mulieri cedentem cessisse regione. Nunc igitur mihi placet, trajectis copiis procedere tantum, quantum illi processerint: atque dehinc ista faciendo, dare operam ut illos superemus. Namque, ut ego audio, Massagetæ bonorum sunt Persicorum insueti, et magnorum commo-

dorum expertes; his ergo talibus viris propone in nostris castris lautam intractarum epularum copiam, magna vi pecorum mactata, cum crateribus etiam effuse vini meri, atque omnis cibariorum generis. Hoc ubi fecerimus, vilissimis quibusque militum ibi relictis, cum reliquis retro ad flumen nos recipiamus. Multis enim bonis conspectis illi, nisi me fallit opinio, se ad ea convertent: unde nobis supererit opportunitas egregiorem facinorum.

208. Atque hæc quidem in medium venere sententiæ. Cyrus autem, priore repudiata, Cræsiq; probata sententia, indixit Tomyri ut retrocederet, utpote se ad illam trajecturo. Illa, quemadmodum primo sponderat, retrocessit. Cyrus in Cambysis filii sui, cui regnum tradebat, manus præbuit Cræsum, ac majorem in modum ut hominem honore beneficiisque prosequeretur, præcepit, si sua adversus Massagetæ trajectio non recte cederet. Hæc ubi præcepit, eosque remisit in Persidem, ipse cum copiis suis flumen trajecit.

209. Transmisso Araxe ubi nox advenit, vidit per quietem in terra Massagetide talem visionem; videbatur Cyrus in somno cernere maximum natu filiorum Hystaspis, habentem in humeris alas, quarum altera Asiam, altera Europam inumbraret. Hystaspi (qui Achæmenides erat, Arsamis filius) erat ex liberis natu maximus Darius, tunc ferme vicesimum ætatis annum agens, in Perside relictus, quod non maturus militiæ esset. Experrectus Cyrus de visu apud se cogitabat: qui quum ei magni momenti videretur, vocato Hystaspi remotis arbitris, inquit; Filius tuus, Hystaspes, mihi atque regno meo insidiari deprehensus est: hoc unde clare certeque noverim, ego indicabo. Dii mei curam gerunt, et quæcunque eventura sunt, mihi ostendunt. Igitur proxima nocte in quiete vidi liberorum tuorum natu maximum, in humeris habentem alas, quarum altera Asiam, altera Europam inumbraret. Ex quo viso nulla dubitatio est, quin ab illo mihi tendantur insidiæ. Quapropter tu quamprimum in Persidem revertere: facitoque ut quum ego subactis his illuc rediero, filium tuum mihi sistas ad causam dicendam.

210. Et Cyrus quidem hæc loquutus est, sibi insidiari Darium suspicatus. At dæmon huic ipsi protendebat illum ibi mortem appetiturum, et ejus regnum ad Darium esse perventurum. Respondens igitur illi Hystaspes, Absit, inquit, ô rex, ut quispiam vir, genere Perses, tibi moliatur insidias: quod si quis sit, is primo quoque tempore morte mulctetur; tu enim Persas ex servis liberos effecisti; ex subjectis aliorum, omnibus imperantes. Quod si qua tibi visio filium meum indicat rebus novis contra te studere, ego tibi eum dedo pro tuo arbitrato tractandum. Hoc reddito responso, Hystaspes trajecto Araxe in Persidem contendit, Cyro filium suum Darium custoditurnus.

211. Cyrus autem ab Araxe progressus diei iter, quæ Cræsus admonuerat exequitur: relictæque illic inutili manu, mox cum integra et pura exercitus parte ad Araxem revertitur. Hos itaque relictos ex Cyri exercitu aggrediens tertia Massagetici exercitus pars, sese defensantes interimit. Eadem, conspecto epularum apparatu, post adversariorum cædem, ad epulandum discumbit; refertaque cibo ac

vino soporatur. Persæ supervenientes occidunt quidem multos horum, sed multo plures vivos capiunt, cum alios, tum vero ducem eorum, reginæ Tomyris filium, cui nomen erat SPARGAPISES.

212. Tomyris, cognito exercitus ac filii sui casu, misso ad Cyrum caduceatore, ita inquit: Inexplebilis cruore Cyre, ne spiritus tollas ex hoc quod actum est. Si fructu vitino, quo ipsi distenti adeo desipitis, ut descendente in corpus vino mox improbis vos verbis expleamini, tali veneno fallens filium meum vicisti, non prælio et viribus. Quare mei admitte consilium, bene nunc tibi consulentis: abi, reddito mihi filio, ex hac regione, ferens impune quod tertiæ Massagetarum parti insultavisti. Quæ nisi feceris, per Solem juro Massagetarum dominum, fore ut ego te, etsi insatiabilem, cruore tamen satiem.

213. Hæc verba ad se perlata Cyrus pro nihilo habuit. Filius reginæ Tomyris Spargapises, ubi a vino relaxatus, didicit quo in malo esset, exoravit Cyrum, ut vinculis solveretur; statimque quum solutus est ac manuum compos effectus, seipsum interimit: atque hic quidem talem obit mortem.

214. Tomyris autem, quum Cyrus ipsi non auscultaret, contractis omnibus suis copiis ita confligit cum Cyro, ut hanc pugnam ex omnibus, quæ ab barbaris viris editæ sunt pugnae, acerrimam censeam extitisse. Eam autem ita gestam fuisse accipio: primum illos spatio distantes, sagittas in se invicem misisse: deinde sagittis absumptis concurrentes, lanceis et gladiis conflixisse: ac diu pugnantes confertim stetisse, neutris fugere volentibus: ad extremum Massagetæ superaverunt; ibique cum permagna exercitus Persici pars prostrata fuit; tum vero Cyrus ipse occumbit, quum undetriginta omnino regnasset annos. Cujus cadaver, inter cæsorum Persarum stragem Tomyris perquisitum, quum invenisset, caput in utrem demisit, quem humano cruore compleverat: et cadaver mutilans inquit: Tu quidem me viventem et in pugna victricem tui perdidisti, dum dolo cepisti filium meum: at ego te, prout interminata sum, cruore saturabo. Hæc de Cyri vitæ exitu, de quo multa referuntur, mihi maxime verisimilis videtur narratio.

215. Massagetæ et amictum gerunt et victum habent Scythico similem. Ex equis præliantur, et pedites; utroque enim genere valent. Sagittarii item sunt atque hastati, sagares e more gestantes: in omnibus auro utentes et ære. Utuntur namque ære in omnibus, quæ ad hastas, ad sagittarum aculeos, ad secures pertinent: auro autem in cunctis, quæ ad capitis, ad balteorum, ad axillarum ornamentum spectant. Equorum itidem pectoribus æreos thoraces circumdant: circa habenas frenaque et phaleras aurum adhibent, ferro atque argento nihil prorsus utentes: nam quum in eorum regione immensa sit auri atque æris copia, ferri tamen atque argenti nihil est.

216. Moribus his utuntur: singuli quidem uxorem ducunt, sed ea communiter utuntur. Nam quod Græci memorant facere Scythas, id non Scythæ faciunt, sed Massagetæ; siquidem vir Massageta quoties cupidine capitur mulieris, suspensa pro plaustro pharetra, sine metu concumbit. Terminus ætatis nullis eis propositus est: sed ubi quis admodum senuit, convenientes propinqui omnes eum immolant,

et cum eo aliquot pecora ; quas carnes, ubi coxerunt, epulantur, et hæc quidem apud eos beatissima habentur : Languore et morbo extinctum non edunt, sed terra operiunt, loco damni putantes, quod ad immolationem non pervenerit. Nihil omnino serunt : sed pecoribus victitant, piscatuque, quem eis abunde Araxes fluvius suppeditat : lac autem potitant. Ex diis unum Solem venerantur, cui equos immolant. Lex autem hæc sacrificii ; deorum perniciosissimo e mortali-
bus omnibus perniciosissimum mactant.

HERODOTI HALICARNASSEI HISTORIARUM

LIBER SECUNDUS,

QUI INSCRIBITUR

EUTERPE.

CYRO vita fuffecto, regnum suscepit Cambyses, ejus et Cassandane Pharnaspe genitæ filius; quam ante virum defunctam Cyrus ingenti luctu et ipse prosequutus est, et ceteris, quibus imperabat, eam ingenti luctu prosequi præcepit. His parentibus ortus Cambyses, quum Iones et Æolenses pro patriis servis haberet, adversus Ægyptios fecit expeditionem, comparato cum ex subjectis alijs, tum vero e Græcis, quibus dominabatur, exercitu.

2. Ægyptii autem, priusquam apud eos regnaret Psammetichus, omnium hominum se primos extitisse arbitrabantur: verum Psammeticho regnum adepto, quem incessit cupido noscendi quinam primi hominum extitissent, ex eo tempore putaverunt, Phrygas quam se priores extitisse, se vero quam ceteros. Enimvero Psammetichus, quum sciscitando quinam primi hominum extitissent, nullam viam hujus curæ invenire posset, hujusmodi rem machinatur: puerulos duos ex humilibus parentibus recens natos, tradit pastori inter pecora nutriendos hunc in modum: jubens neminem coram eis vocem ullam edere, sed in deserta casa ambos seorsum locari, eisdemque suo tempore capras adducere: ubi autem lacte expleti forent, alia administrari. Hæc ideo faciebat jubebatque Psammetichus, quod quæ vox prima ex his puerulis erumperet, ubi inarticulate vagire desissent, audire cuperet: prout et contigit. Biennii exacto tempore, pastori, qui hæc administrabat, aperienti januam atque intranti, ambo pueruli porrectis manibus allabentes, *becos* clamabant. Quod primo audiens pastor obtinuit: quum vero crebrius adeunti et curanti idem verbum frequentaretur, ita demum re domino indicata, jussus ab eo, puerulos attulit exhibuitque. Quos quum et ipse Psammetichus audisset, percontabatur, quinam homines *becos* quippiam appellarent? Hæc percontans comperit Phrygas panem appellare. Tali modo quum rem ponderavissent, Ægyptii Phrygas se vetustiores esse concesserunt.

3. Quod ita actum esse ex sacerdotibus Vulcani in urbe Memphi audiebam. Græci tamen cum alia multa inepta memorant, tum vero Psammetichum pueros nutriendos ita curasse apud mulieres, quarum

linguas excidisset. Et talia de puerorum nutrimentis referebant. Alia quoque apud Memphin audiui ex Vulcani sacerdotibus, cum quibus in colloquium veni. Quin etiam harum ipsarum rerum gratia et Thebas et Heliopolin me contuli, animo cognoscendi, nunquid consentanea dicturi essent iis quæ Memphi dicerentur. Nam Heliopolitani feruntur Ægyptiorum esse solertissimi. Quas vero narrationes ad divina pertinentes audiui, eas non libenter in publicum enunciauerim, nisi ipsorum tantummodo nomina; existimans omnes homines idem novisse de his; quorum quicquid commemorabo, id oratione coactus commemorabo.

4. Quæ autem humana negotia sunt, hæc ita referebant inter se convenientes. Omnium hominum primos Ægyptios annum reperisse, descriptis per eum duodecim temporum partibus. Et hæc excogitavisse ex astris dicebant; tanto prudentius, me arbitro, hoc ducentes quam Græci; quod Græci quidem tertio quoque anno intercalarem adiuducunt, temporum gratia: Ægyptii vero tricenorum dierum tenentes duodecim menses, adjiciunt cuique anno quinos dies extra numerum, unde eis circulus temporum constat eodem rediens. Ægyptios quoque primos, duodecim deorum cognomina in usu habuisse, et ab illis Græcos fuisse mutuatos. Item primos ipsos diis et aras et simulacra et delubra statuisse: quinetiam animalia in saxis sculpsisse: quarum rerum pleraque sic effecta opere demonstrabant. Præterea primum in Ægypto mortalium regnasse Mena, ac sub eam omnem Ægyptum; præter Thebaicam præfecturam, paludem fuisse: ex eaque nihil eorum quæ nunc sunt infra stagnum Mærios, emivisse: in quod stagnum a mari per flumen septem diebus navigatur.

5. Atque de regione bene mihi dicere videbantur; manifestum enim est ei, qui, etsi antea non audierit, tamen inspexerit, modo sit solertia præditus, Ægyptum in quam Græci navigant, acquisitam Ægyptiis esse terram, ac fluminis donum: quinetiam loca quæ supra stagnum hoc sunt, ad trium usque dierum navigationem; de qua non jam tale quicquam commemorabant. Est autem aliud tale. Ægyptiacæ regionis hujusmodi natura est: Jam primum adhuc adnavigans et distans ab ea diurno cursu, demissa bolide cœnum attolles et eris in undecim orgyis vel profunditate quatuor et quadraginta cubitorum, quæ res declarat eatenus esse profusionem telluris.

6. Porro autem ipsius Ægypti longitudo secundum mare est sexaginta schœnorum, quemadmodum nos Ægyptum esse distinguimus a sinu Plinthinete, usque ad paludem Serbonida, ad quam mons Casius se porrigit. Itaque ab hac sunt sexaginta schœni. Etenim qui modicum terræ possident, mensi sunt illam per orgyias vel mensuram quatuor cubitorum: qui minus inopes terræ, stadiis: qui multum possident, parasangis: qui plurimum quantum, schœnis. Respondet autem parasanga tricenis stadiis; schœnus, mensura Ægyptiaca, sexagenis. Ita erat Ægyptus propter mare stadiorum trium millium sexcentorum.

7. Hinc quidem etiam ad Heliopolin mediterranea versus Ægyptus lata est, supina omnis et aquarum inops simul ac limosa. A mari autem versus Heliopolin adscendenti, iter est ejusdem spatii,

cujus id quod ex Athenis ab ara duodecim deorum fert Pisam et ad delubrum Jovis Olympii : quæ itinera siquis computet, inveniat parum quiddam differre, quominus sit par earum longitudo, non amplius quindecim stadiis. Nam viæ quæ ex Athenis Pisam fert, quindecim stadia desunt, ut sit mille et quingentorum stadiorum : at ea quæ a mari ad Heliopolin ducit, hunc numerum complet.

8. Ab Heliopoli autem superiora petenti Ægyptus angusta est ; nam ab una parte mons Arabiæ prætentus est, ab aquilone ferens ad meridiem atque ad austrum, semper sursum tendens ad mare, quod rubrum vocatur. In eo sunt lapidicinæ, ad pyramides, quæ sunt apud Memphin, excisæ. Ibi quidem desinens mons reflectit, in quæ dictum est. Qua vero longissimus sui ipsius est, duorum ego audiebam id mensium itineris esse ab aurora ad vesperam ; et ejus extrema quæ ad auroram vergunt, feracia thuris. Atque hic quidem mons talis est. Latus autem Ægypti versus Africam alius mons saxeus urget, in quo pyramides sunt, fabulo obvolutus, eodem modo porrectus, quo Arabici montis partes, quæ ad meridiem ferunt. Quod igitur ab Heliopoli patet, non ampla regio est, ut sit Ægypti ; sed Ægyptus est angusta, quatuor dierum navigationis. Horum quos dixi montium medium campestris est terra, stadiorum ferme, ut mihi videbatur, qua parte arctissima est, non amplius ducentorum, e monte Arabico ad eum, qui dicitur Libycus. Illinc vero rursus Ægyptus laxa est.

9. Atque ita situs regionis hujus natura comparatus est. Ab Heliopoli autem ad Thebas novem diebus sursum navigatur, spatio quatuor millium octingentorum et sexaginta stadiorum, hoc est, unius et octoginta schœnorum : quæ Ægypti stadia composita, secundum quidem mare sunt, prout a me superius indicatum est, tria millia sexcenta : quantum vero a mari ad mediterranea usque Thebas sit, indicabo ; sunt enim sex millia ac centum viginti stadia : a Thebis autem ad urbem nomine Elephantinam, octingenta et mille.

10. Hujus igitur regionis, quæ a me dicta est, pleraque pars, ut sacerdotes aiebant, etiam mihi ipsi esse videbatur acquisita Ægyptiis. Siquidem quod inter dictos montes, supra Memphin urbem positos, medium est, videbatur mihi sinus maris aliquando fuisse, quemadmodum ea quæ sunt circa Ilium, et Teuthraniam, et Ephesum, et Mæandri campum, ut hæc parva magnis comparare liceat : quoniam nullum eorum fluminum, quæ has regiones oblimaverunt, dignum est comparari uni ex quinque ostiis Nili, respectu copię et multitudinis aquarum. Sunt et alii fluvii nequaquam magnitudine. Nilum æquant, qui magna opera ediderunt, quorum nomina possem referre ; cum aliorum, tum vero non minimum Acheloi, qui per Acarnaniam fluens et emissus in mare Echinadum insularum dimidiam partem fecit jam continentem.

11. Est autem Arabiæ regionis, non procul tamen ab Ægypto, sinus maris, invergens ex eo mari, quod rubrum vocatur, ita longus atque arctus, ut disserendo ostendam. Longitudo quidem, inchoanti per navigare ex recessu in amplum æquor, consumit quadraginta dies, si remigatio usurpetur : latitudo vero, ubi sinus amplissimus est, di-

mediatum diem navigationis. In quo sinu quotidie æstus et recessus est. Alium hujusmodi arbitror sinum etiam extitisse Ægyptum; ex quibus ille quidem, a mari septentrionali sinus infundens Æthiopiam versus: alter vero Arabicus, de quo a me sermo instituetur, ab austrino Syriam versus tendit: qui prope sibi invicem suos recessus perforant, sed exiguo quodam terræ intervallo dirempti. Quod si in hunc Arabicum sinum Nilus volet alveum suum convertere, quid eum prohibebit isto fluente utique intra viginti millia annorum oblimatum iri? Ego enim credo etiam intra decem millia aggeratum et oblimatum alicubi esse in eo tempore, quod ante me natum transiit. Et non rursus oblimaretur sinus etiam, qui multo major esset hoc Arabico, a tanto flumine atque ita operoso?

12. Itaque quæ circa Ægyptum sunt, et dicentibus illa credo, et ipse ita habere valide existimo; quippe quum videam et Ægyptum procurrere extra vicinam regionem, et conchyliis apparere in montibus, ac salsuginem efflorescere, ita ut etiam pyramides corrumpat: et hunc montem, qui in Ægypto est super Memphin, arenas solas habere. Præterea autem regione nec Arabiæ conterminæ Ægyptum ad similem esse, neque Africæ, immo nec Syriæ (etenim Arabiæ maritimam oram Syrii incolunt) sed nigram terram et confractam, quippe quæ sit limus et proluvies, ex Æthiopia delata ad flumine. Nam Africam scimus humum magis rubram esse, et fere arenosiorum; Arabiam vero atque Syriam, argillosiorum ac suppetrosam.

13. Quin etiam hoc magnum hujus regionis documentum mihi aiebant sacerdotes, sub rege Mœri fluvium, quoties octo minimum cubitos adscenderet, irrigasse Ægyptum quæ infra Memphin est; necdum ab obitu Mœrios nongenti erant anni, quum hæc ego a sacerdotibus audiebam. At nunc, nisi ad sedecim aut minimum ad quindecim cubitos adscendat fluvius, in regionem non supergreditur. Quæ regio, si proportionem sic in altum surgat, et tantundem ad incrementum tendat, non restagnante in eam Nilo, videntur mihi Ægyptii, utique Ægyptiorum illi, qui infra paludem Mœrin incolunt, cum alia loca, tum vero eum qui vocatur Delta, idem passuri omni futuro tempore Ægyptii, quod aiebant ipsi passuros aliquando Græcos. Nam quum audirent omnem Græcorum terram pluvia perfundi, non rigari fluminibus, ut suam, dicebant fore ut Græci decepti aliquando magna spe, male esurirent. Qui sermo hoc dicere vult, Græcos, si nolit eis deus pluere, sed siccitatem immittere, fame extinctum iri, utpote quibus nullum sit remedium aquæ, nisi tantum a Jove.

14. Atque hæc quidem ab Ægyptiis in Græcos recte perpensa dicuntur; age, nunc vicissim dicam quomodo res ipsis Ægyptiis se habeant. Si, ut superius dicebam, quæ infra Memphin est regio, (hæc enim est quæ augescit) velit in altum crescere proportionem præteriti temporis, aliud quam Ægyptiorum illi, qui istic incolunt esuriant, si neque pluviam accipiet regio, neque flumen exspatiari valebit super rura? Isti namque nunc tum ex aliis omnibus hominibus, tum ex reliquis Ægyptiis, maxime nullo partum labore percipiunt fructum, qui neque aperiendis aratro sulcis operantur, neque

subigendo solo, neque aliud quicquam operis faciendo, quod in arvo colendo cæteri mortales sustinent : sed postquam fluvius sua sponte superveniens irrigavit rura, irrigataque reliquit rursus, tunc in suum quisque rus jacto semine sues immittit, et satis conculcato a suibus semine, messem deinde expectat : atque ubi suibus frumentum excusserit, ita demum percipit.

15. Quod si vellem de Ægypto Ionum uti sententiis, qui solum Delta Ægyptum esse aiunt, a Persei appellata specula, dicentes illius secundum mare esse ad Pelusiacas usque taricheas, ubi quadraginta schœni sunt : partem vero a mari dicentium ad mediterranea pertinere usque ad Cercasorum urbem, juxta quam scinditur Nilus in Pelusium fluens et in Canobum ; cetera vero dicentium Ægypti, partim esse Africæ, partim Arabiæ : ostenderemus, hac ratione utentes, Ægyptiis primum non esse regionem. Jam quippe Delta eis, ut ipsi dicunt Ægyptii, et mihi videtur, fluctibus exposita est, et quæ nuper, ut sic dicam, apparuit. Itaque si nulla eis terra erat, quid curiosi, erant putantes se primos homines extitisse ? neque in puerulorum oportuerat eos ire experimentum, quam primam linguam proderent. Ego certe Ægyptios opinor neque cum loco, quem Delta Iones vocant, pariter extitisse, sed semper esse ex quo genus humanum fuit, progressaque terra multos ex eis relictos fuisse, multos vero paulatim descendisse. Ideoque olim Thebæ Ægyptus vocabatur, cujus ambitus est stadiorum sex millium ac centum viginti.

16. Itaque si nos de eis recte sentimus, Iones non recte sentiunt de Ægypto : sin recte Iones sentiunt, ostendo Græcos et ipsos Iones ignaros computandi : qui aiunt tria membra totam esse terram, Europam, Asiam, Africam ; quartum enim membrum annumerare debent Delta Ægypti, si non sit neque Asiæ, neque Africæ. Nam secundum hanc rationem non est Nilus, qui Asiam ab Africa determinat : quippe circa acumen illius Delta circumfrangitur Nilus, adeoque in medio Asiæ et Africæ censenda erit.

17. Sed nos Ionum sententiam missam facientes, ita de his dicimus ; Ægyptum quidem, eam omnem esse, quæ ab Ægyptiis incolitur quemadmodum Ciliciam eam, quæ a Cilicibus, et Assyriam, quæ ab Assyriis. Sed Asiæ et Africæ scimus recta ratione nullum esse terminum nisi terminos Ægyptiorum. Si vero, quod Græcis persuasum est, sequemur, sentiemus omnem Ægyptum, quæ a Catadupis et Elephantina urbe incepit, bifariam dividi, et utrique cognomini adhærere : aliam enim ejus partem esse Africæ, aliam Asiæ. Quippe Nilus a Catadupis incipiens, mediam scindens Ægyptum, in mare fluit : usque ad Cercasorum quidem urbem fluit unus plane Nilus ; inde autem scindit triplices vias. Et quæ quidem ad auro-ram vergit, Pelusium ostium : altera via ad vesperam tendens, Canobicum ostium nominatum est. Recta autem viarum Nilo, talis est : Delatus ex superioribus, ad acumen Delta pervenit ; dehinc medium Delta scindens, in mare exit : non minimam hanc aquæ portionem præbens, nec minime celebrem. Sebennyticum ostium appellatur. A Sebennytico item duo alia divisa exstant ostia, in mare ferentia, quibus hæc sunt imposita nomina, uni Saiticum, alteri Men-

desium. Nam quod Bolbitinum et quod Bucolicum nominatur, non sunt nativa ostia, sed effossa.

18. Huic meæ opinioni, tantam esse Ægyptum, quantam sermone demonstro, testimonium etiam dat oraculum, quod ab Hammone est redditum: quod ego posterius quam ita in animum induxeram circa Ægyptum audiui. Nam qui ex urbe Marea et Apie incolunt Ægypti partes Africæ confines, qui et ipsi Afri, et non Ægyptii videntur, et perosi sacrorum ceremonias, etiam recusantes bobus feminis prohiberi, miserunt ad Hammonem, negantes quicquam cum Ægyptiis sibi esse commune. Habitare enim se extra Delta, nec esse ejusdem illis sententiæ, ac velle sibi fas esse omnia gustare. Hæc eos deus facere non permisit, inquiens Ægyptum esse eam, quam Nilus supergressus irriget: quique infra urbem Elephantinem incolentes, ex hoc flumine potarent, eos esse Ægyptios. Hæc illis ita oraculo responso sunt.

19. PORRO NILUS, ubi plurimus est, non modo Delta inundat, verum etiam aliquid ejus plagæ, quæ dicitur Africana esse, et alicubi Arabicæ: idque utrobique duorum dierum iter, et amplius adhuc eo vel minus. De cujus fluminis natura neque a sacerdotibus quippiam, neque ab alio ullo percipere potui, sed promptissimo fui animo hæc ex illis cognoscere, cur Nilus aquis abundans defluat, inchoans ab æstivo solstitio, ad centum usque dies, et prope ad numerum horum dierum retrocedat, relinquens fluentia: ita ut per omnem hyemem tenuis esse perseveret ad solstitium rursus æstivum. De horum igitur nullo aliquid omnino potui percipere ab Ægyptiis sciscitando illos, quam vim Nilus haberet, ut natura diversus esset ab ceteris fluviis. Hæc ego quæ celebrata sunt noscendi cupidus, eos interrogabam, et cur solus omnium annuum nullas efflantes auras præberet.

20. De qua tamen aqua quidam Græcorum, quum insignes vellent haberi sapientia, trifariam disseruerunt; quarum opinionum duas ne mentione quidem dignas existimo, nisi eatenus, ut illas tantum velim significare. Earum una ait, ventos etesias esse in causa cur fluvius crescat, prohibentes Nilum effluere in mare. Atqui crebro etesiæ non spiraverunt, et tamen Nilus idem agit. Ad hæc si etesiæ in causa forent, oporteret aliis quoque fluminibus, quæcunque etesiis adversa fluunt, similiter aliquid contingere, et idem quod Nilo, et eo adhuc magis, quo tenuiora quum sint, imbecilliores fluctus exhibent. Sunt autem multa in Syria, multa in Africa flumina, quæ nihil tale patiuntur quale quid etiam Nilus.

21. Altera est insipientior quidem, quam hæc quæ dicta est; ut tamen dicatur, quod res est, admirabilior, quæ ait illum, quod ab Oceano fluat, istud efficere: Oceanum vero circumfluere omnem terram.

22. Tertia opinio, ut multo modestissima, ita longe falsissima est: quippe quæ et ipsa nihil dicit, inquiens e nive liquescente manare Nilum: qui quum ex Africa per medios Æthiopes fluens in Ægyptum evadat, ex locis calidissimis ad frigidiora, quomodo ab nive fluere? De quibus multa sane sunt, quæ quis ad talia validus conjectare

possit, non esse probabile, eum manare de nive: primum ac maximum testimonium perhibentibus ventis, qui ab his regionibus calidi spirant. Secundum, quod ea plaga sine imbribus et sine glacie perpetuo est; super nivem autem quæ cecidit, necesse omnino est intra quinque dies pluere: quare si in his regionibus ningeret, etiam plueret. Tertium, homines ab æstu nigri; et milvi, atque hirundines illic perennare non desinunt; grues quoque, hyemem Scythicæ plagæ fugientes, ad hæc loca se conferunt hybernatum. Si igitur vel quantulumcunque ningeret in ea plaga, per quam fluit et ex qua fluere incipit Nilus, profecto nihil horum esset, quemadmodum necessitas arguit.

23. At is qui de Oceano loquutus fuit, ad occultum deferens fabulam caret evictione. Neque enim ego ullum novi fluvium, qui sit Oceanus, sed hoc nomen opinor Homerum, aut aliquem antiquiorum poëtarum quum invenisset, in poëticum intulisse.

24. Quod si opiniones, quas proposui, improbantem me ipsum oportet de illis occultis ferre sententiam, dicam quare mihi videatur abundare Nilus æstate. Hyberno tempore sol depulsus a vetere meatu per hyemes incedit superiora Africæ. Ut quidem ergo brevissime demonstrando, totum dictum est. Etenim deus hic cuicunque regioni proximus existat, et circa quamcunque, eam maxime sitire aquas credibile est, et scaturigines indigenas animum arescere.

25. Ut autem pluribus verbis demonstretur, ita habet. Sol Africæ superiora permeans, ea efficit; nam quum per omne tempus sit serenus aër in istis regionibus, et ipsa regio calida, nec venti frigidi, peragrans facit, quale æstate facere consuevit means medium cœli; ad se enim trahit aquam, tractamque in superna abigit loca; quam suscipientes venti ac dissipantes liquefaciunt; et sunt probabiliter ab hac regione flantes, auster et africanus, multo ventorum omnium pluviosissimi. Quanquam mihi videtur non omnem humorem annum Nili sol demittere, sed et penes seipsum reservare. Idem, mitigata hyeme, rursus in medium cœlum regreditur, atque illinc jam itidem ex cunctis fluminibus trahit; quæ mox, multa illis pluviali aqua ex imbribus commixta, utpote terra per pluvias madefacta et lacunosa, magna fluunt: at æstate, quum destituantur ab imbribus, et a sole trahantur, imbecilla sunt. Nilus autem qui imbribus caret, sed qui trahitur a sole, merito solus fluviorum eo tempore fluit multo exilior quam per æstatem. Tunc enim peræque trahitur atque omnes aquæ, per hyemem vero solus urgetur. Ita solum censi harum rerum esse causam.

26. Idem iste, mea sententia, auctor est aëris sicci in ea regione, dum perurit transitum istius. Ita semper Africæ superiora æstas obtinet. Quod si temporum statio immutaretur, et in qua cœli parte nunc aquilo situs est et hyems, ibi austri situs esset et meridiei: et ubi nunc auster locatus est, illic aquilo esset: si hæc ita haberent, profecto sol amotus e medio cœlo ab hyeme et aquilone, mearet superna Europæ, quemadmodum nunc Africæ: peragransque omnem Europam, faceret, opinor, eadem in Istro, quæ nunc facit in Nilo.

27. De aura autem, quæ nulla efflat, hoc mea fert opinio : valde consentaneum esse, e locis fervidis nihil exspirare auræ : quippe quæ ab aliquo frigido flare gaudet.

28. Verum hæc ita sint quemadmodum et sunt, et ab initio fuere ; Nili tamen fontes nemo neque Ægyptiorum, neque Afrorum, neque Græcorum, qui in colloquium mecum venerunt, se nosse professus est, præter scribam sacrarum Minervæ rerum in Ægypto, in urbe Sai : qui mihi joculari videbatur, affirmans se id procul dubio nosse. Sic autem dicebat, geminos esse montes, cacuminibus in acutum tendentibus, in medio Syenes urbis positos Thebaidis, et Elephantinæ : quorum uni nomen esset Crophî, alteri Mophi, et ex istorum montium medio Nili fontes abyssos, *hoc est, sine fundo*, fluere ; cujus aquæ dimidium Ægyptum versus et ventum aquilonem flueret, reliquum dimidium Æthiopiam versus atque austrum. Quod autem abyssi forent fontes, aiebat Psammetichum Ægypti regem periculum hujus rei fecisse : nam fune mensuræ, quæ quatuor cubitorum est, millenas plurimas continente nexo, ibi eum demisisse, tamen ad fundum non devenisse. Sic quidem scriba hic, si modo hæc, ut contingunt, dicebat, declarabat : ut ego opiner vortices quosdam illic esse validos, ac refluxum quippe aquæ insultantis montibus, unde nequeat funis ad explorandum demissus ire in fundum. Aliud ab ullo quoquam audire non potui.

29. Sed tale quidem aliud ad longissimum indagavi usque ad Elephantinam urbem ipse ad inspiciendum profectus ; quod inde alterius est, audiendo iam inquirens. Ab urbe Elephantina ad superiora eunti est locus acclivis, ubi necesse sit, navigio utrinque alligato, tanquam bove, pergere : et, si abrumpatur, abire navigium, raptum fluxus impetu. Abest autem hic locus quatuor dierum navigatione : estque ibi Nilus tortuosus veluti Mæander, et sunt hi duodecim schœni, quos hunc in modum enavigare oportet, et postea pervenire planum in campum, ubi sit insula Nilo circumflua, nomine Tachompso. Ab Elephantina vero superiora iam Æthiopes incolunt et dimidium insulæ : nam alterum dimidium Ægyptii. Insulæ contigua est ingens palus, accolentibus circum Æthiopibus pastoribus : navigando trajiciens venies in Nili alveum, qui in paludem istam effunditur. Deinde egressus, itinere pedestri quadraginta dierum perges propter flumen ; nam in Nilo acuti scopuli surgunt et saxa frequentia, per quæ navigare non licet. Peragrato in quadraginta diebus eo loco, alterum rursus ingressus navigium, duodecim diebus subverhis, et postea venies in oppidum magnum nomine Meroen, quæ urbs fertur aliorum Æthiopum esse metropolis. Cujus incolæ solos deorum colunt Jovem et Liberum, eosque magnopere venerantur. Jovis etiam illis adest oraculum, cujus Dei responsis, posteaquam jubentur, et quocunque jubentur eo sumunt expeditionem.

30. Ab hac urbe, per alterum tantum temporis, quo ad ipsam Æthiopum metropolin ex Elephantina pervenisti, navigando pervenies ad Automolos, quibus Automolis nomen est Ascham : quod verbum Græca in lingua idem pollet, quod ab sinistra manu regi assistentes. Isti quum essent Ægyptii bellatores, du-

centa et quadraginta millia, ad hos Æthiopas transire hac de causa. Sub rege Psammeticho fuerant in præsiis collocati, alii in urbe Elephantina adversus Æthiopas, et ad Daphnas Pelusias alii adversus Arabes et Syros, alii in Marea adversus Africam. Mea adhuc ætate etiam per eadem loca Persarum præsidia locantur, quemadmodum sub rege Psammeticho erant; nam et apud Elephantinam, et apud Daphnas Persæ excubias agunt. Quum igitur triennium in præsidio fuissent Ægyptii, neque vices eorum aliqui exciperent, communi usi consilio, a Psammeticho ad Æthiopiam sibi transeundum omnes putaverunt. Quos, re audita, Psammetichus insequutus, et ubi est assequutus, multis verbis obsecrabat, dehortabaturque patrios deos ac liberos uxoresque deserere. Ibi quidam illorum fertur ostenso veretro dixisse, ubicunque id esset, illic etiam sibi uxores et liberos fore. Hi posteaquam in Æthiopiam profecti sunt, sese Æthiopum regi tradiderunt: quos ille ita remuneratus est. Erant ei nonnulli Æthiopum dissidentes, quos quum sustulissent, terram illorum iussit istos incolere. Æthiopes, his colonis inter se collocatis, facti sunt mansuetiores, moribus Ægyptiacis imbuti.

31. Ad quatuor igitur mensium partim navigationem, partim iter, cognoscitur Nilus, præter id quo fluit per Ægyptum. Tot enim menses computanti reperiuntur impendi ab eo, qui ex Elephantina ad hos Automolos pergat. Fluit autem ab vespera et solis occasu: ultra quid sit, nemo potest pro comperto narrare: est enim deserta præ fervore ea regio.

32. Sed hæc quidem accepi ex quibusdam Cyrenæis, qui se ad Ammonis oraculum isse commemorabant, colloquutosque cum Etearcho Ammoniorum rege, et ex aliis sermonibus devenisse in confabulationem de Nilo, tanquam nemo nosceret ejus fontes: Etearchumque narrasse, aliquando quosdam ad se venisse Nasamonas, quæ gens est Africana, Syrtim incolens, et oram Syrtis, quæ vergit ad auroram non multum. Eos, quum venissent, interrogarenturque nunquid amplius haberent referre de Africæ desertis, retulisse, apud se fuisse quosdam virorum præpotentium filios petulantes: eos, quum in virilem ætatem adolevissent, cum alia supervacua fuisse machinatos, tum vero ex ipsis quinque sortito separavisse ad inspiciendas Africæ solitudines, et siquid amplius visuri essent, quam ii qui longissima inspexissent. Oram enim Africæ mari septentrionali obversam Libyes et Libyum multæ gentes ab Ægypto incipientes omnem prætexunt usque ad promontorium Soloëntem, quod Africæ extremum est, præter id quod aut Græci obtinent, aut Phœnices: at supra maritimam oram, et eos homines, qui ad mare pertinent, ab feris ulterior Africa habetur: at ultra plagam a feris insessam, arena est, vehementerque arida, ac prorsus vasta. Igitur eos juvenes ab æqualibus dimissos, aquis atque cibariis probe instructos, primum per regionem ivisse habitatam; hanc permensos, in illam ferinam pervenisse; ex ea per solitudinem transivisse iter facientes ad ventum zephyrum; peragratoque multo spatio sabulosæ regionis et pluribus sane diebus, aspexisse demum arbores in planitie natas, et ipsos accessisse, ac fructum qui inerat decerpisse; eisque inter decer-

pendum supervenisse quosdam infra mediocrem virorum staturam pusillos, arreptosque duxisse illos, quorum linguam Nasamones non cognoscebant, ut nec Nasamonum illi qui ducebant: et ab his ductos fuisse per maximas paludes: atque illas transgressos pervenisse in urbem, in qua universi forent æquali statura illis, qui duxissent, colore nigro: eam urbem præterlabi grande flumen, ab vespera ad orientem solem fluens, in quo conspicerentur crocodili.

33. Hactenus a me sermo Ammonii Etearchi commemoratus sit: nisi quod is aiebat Nasamonas, ut Cyrenæi referebant, revertisse, et eos homines, ad quos illi pervenissent, omnes esse præstigiatores. Flumen autem quod præterfluebat, et Etearchus conjectabat Nilum esse, et ratio sic dictat. Ex Africa enim Nilus fluit, eamque mediam secat, et, ut ego conjecto ex apertis ignota arguens, pari tractu atque Ister meat. Ister namque fluvius, incipiens a Celtis atque urbe Pyrene, mediam Europam scindit: Celtæ autem sunt extra columnas Herculis, Cynesiis finitimi, omnium in Europa ad occasum habitantium ultimi: totamque Europam permensus, qua Istriani Milesiorum coloni incolunt, in mare Euxini ponti influens finitur.

34. Et Ister, fluit enim per terram habitatam, a multis cognoscitur: de Nili vero fontibus nemo habet quod referat, utpote Africa, per quam fluit, inhabitata ac deserta. De ejus fluxu, quam potuit longissime inquirendo perveniri, dictum est; exit autem in Ægyptum. Porro Ægyptus montanæ Ciliciæ fere opposita jacet. Hinc ad Sinopen in ponto Euxino sitam, quinque dierum est rectum iter viro expedito. Sinope autem Istro mare irrumpenti ex adverso est sita. Ita Nilus totam permeans Africam, videtur mihi æquiparandus Istro. Hactenus de Nilo dictum sit.

35. VENIO ad plura de Ægypto referenda; quoniam plurima mirabilia habet, quam alia omnis regio, et supra omnem regionem exhibet opera relatu majora. Horum gratia plura de ea memorabuntur. Ægyptii pro cælo, quod apud eos est alterius modi, et flumine diversam ab aliis fluminibus naturam ostendente, ita ipsi, pleraque omnia a ceteris hominibus diversa constituerunt, seu mores seu jura respicias. Apud hos feminæ quidem in foro agunt cauponanturque, viri autem intra domos texunt. Alii vero texentes villum subtegminis desuper tramant, Ægyptii subter. Onera viri capitibus, feminæ humeris bajulant. Feminæ erectæ mingunt; viri sedentes. Domi ventrem exonerant, foris in viis comedunt: reddentes rationem, quæ sunt turpia, sed necessaria, ea in occulto fieri debere; palam vero, quæ non sunt turpia. Mulier neque dei neque deæ ulla sacerdos est, sed viri deorum omnium et dearum. Alendi parentes filiis nulla, nolentibus; filiabus, etiamsi nolint, summa necessitas est.

36. Deorum sacerdotes alibi comati sunt, in Ægypto rasi. Apud alios ritus est, statim in funere capita tonsa geri ab illis, quos maxime tangit; Ægyptii sub mortes sinunt capitis crines immitti, tum in capite, tum in mento antea rasi. Apud ceteros mortales victus a ferarum secretus est consortio; Ægyptii cum feris vivunt. Alii tritico atque hordeo victant: Ægyptio, qui ex iis vitam sectatur, maximo probro est; sed cibos e farre conficiunt, quos quidam siliginem

appellant. Farinam aqua madefactam pedibus, lutum manibus subigunt et stercus tollunt. Virilia alii talia relinquunt prout nata erant, præter eos qui ab istis didicerunt; Ægyptii circumcidunt. Viri binas vestes habent, feminae singulas. Alii velorum ansulas et funes extrinsecus assuunt, Ægyptii intrinsecus. Græci literas scribunt et calculis computant a sinistro in dextrum manum ferentes; Ægyptii a dextro in sinistrum; et hoc facientes aiunt se in dextrum, Græcos facere in sinistrum. Literis duplicibus utuntur, quarum unas sacras vocant, populares alteras.

37. In deos affatim supra omnes homines religiosi sunt, talibus moribus utentes; aheneis in poculis potant, singulis ea diebus extergentes, non hic neque ille, sed universi. Linea ferunt vestimenti semper recens lota, hanc rem præcipue curantes. Virilia circumcidunt munditiæ gratia, pluris facientes se mundos esse quam decoros. Sacerdotes tertio quoque die totum corpus radunt, nequis pediculus deos colentibus aut aliud quid sordidum omnino adsit. Iidem vestem tantummodo lineam, calceos byblinos gestant: nec aliam vestem aut alios calceos sumere eis fas est. Lavantur quotidie bis frigida, item noctu bis. Alias præterea ceremonias, ut ita dicam, infinitas exercent. Qui etiam non paucis afficiuntur commodis; nam neque e re domestica aliquid conterunt, neque impendunt, sed ipsis cibi sacri cocti præsto sunt, et carnis anserinæ et bubulæ copia quædam ingens quotidie unicuique adest. Vinum quoque ex vite pressum illis datur. De piscibus gustare nefas est illis. Fabas Ægyptii in sua terra nec admodum serunt, nec eas, quæ provenerint, aut crudas aut in aqua coctas, edunt. Sacerdotes vero ne aspicere quidem eas sustinent, arbitantes haud mundum illud legumen esse. Sacerdos fit non unus cuiusque deorum, sed multi, quorum unus est maximus; ubi quis defunctus est, filius ejus subrogatur.

38. Boves mares Epaphi esse statuunt; eaque de re hunc in modum eos explorant. Si pilum nigrum adesse vel unum viderit, nequaquam mundum esse censet. Explorat autem hæc sacerdotum aliquis ad id constitutus, pecude cum stante erecta, tum etiam resupinata: lingua etiam exerta, an pura sit ab iis signis quæ proposita sunt, quæ ego alio referam in libro. Inspicit et caudæ pilos, nunquid eos habeat secundum naturam procreatos. Eum, si fuerit his omnibus mundus, notat circumvolvens cornibus byblum; deinde adfingens terram sigillarem, anulum imprimit, et sic abducunt. Nam immolanti eo sigillo non notatam, pœna mors sancita est. Et hunc quidem in modum pecus explorantur.

39. Sacrificandi autem is eis est ritus. Pecude, quæ signata est, ad aram ubi immolant adducta, pyram incendunt: deinde supra aram circa hostiam libato vino, ac deo invocato, mactant: mactatæ caput amputant, et reliquum corpus excoriant. Capiti autem illi multa imprecati, asportant illi, quibus jus est forum celebrare, et eis Græci negotiatores adfuerint; illi igitur ferentes in forum vendunt: quibus si non adfuerint Græci, in flumen abjiciunt. Execrantur autem capita in hæc verba, ut siquid mali aut ipsis immolantibus aut universæ Ægypto futurum sit, id in caput hoc vertatur. Eosdem porro hos

ritus circa capita pecudum immolatarum, et vini libationem omnes pariter Ægyptii ad omnia sacra observant. Atque ex hoc ritu fit, ut nemo Ægyptiorum de capite ullius alterius animantis degustet.

40. At tamen sacrorum exemptio et crematio alia circa aliud sacrum ab eis instituta. Quam igitur deam maximam esse censent, et cui maximum festum celebrant, jam nunc dicam. Posteaquam jejuno Isidis vacarunt et precati sunt, bovem immolant, detractoque corio, alvum illam totam extrahunt, viscera autem ejus corpore adipemque relinquunt, crura amputant, et extremam coxam artusque, ac cervicem. His actis, reliquum bovis corpus stipant panibus puris, et melle, ut uvis passis, et ficis, et thure, et myrrha, atque aliis odoribus. Ubi hæc infarserunt, adolent, multum olei adfundentes: jejuno tamen ante servato sacrificant. Dum sacrificium ardet, omnes sese verberant. Posteaquam plangere desierunt, dapem ex sacrificii reliquiis proponunt.

41. Mundos quidem igitur mares boves, ac vitulos universi Ægyptii immolant: at feminas eis immolare non licet, utpote Isidi consecratas. Nam Isidis simulacrum muliebri bubulis præditi sunt cornibus, quemadmodum Io Græci pingunt; bovesque feminas similiter Ægyptii omnes venerantur ex omnibus pecudibus longe plurimum: ideoque nemo vir Ægyptius Ægyptiave mulier Græcum virum aut ore suaviatur, aut cultro, vel veribus, vel olla illius utetur, aut puri bovis carnem Græco cultro dissecti gustabit. Boves, qui demortui sunt, hunc in modum sepeliunt: Feminas quidem in flumen demittunt, masculos autem in suburbanis singuli defodiunt, uno cornu aut utroque extante, signi gratia. Ubi computruit, et statum tempus advenit, præsto est ad singulas urbes navis ex insula nominata Prosopitide, quæ est in Delta, habetque novem schœnorum ambitum. In hac igitur Prosopitide insula cum aliæ sunt frequentes urbes, tum ea unde proficiscuntur naves ad ossa boum tollenda, nomine Atarbechis, ubi templum Veneris sanctum constructum est; ex qua urbe alii multi vagantur in alias urbes. Ubi autem effoderunt ossa, asportant, eaque uno in loco cuncti sepeliunt. Quem porro in modum boves, in eundem defuncta alia pecora sepeliunt; ita enim apud eos circa hæc legibus comparatum est; nam ne hæc quidem interimunt.

42. Ceterum qui Jovis Thebani templum incolunt, aut Thebanæ præfecturæ sunt, ii omnes ab ovibus abstinentes, capras immolant. Non enim eosdem deos similiter colunt universi Ægyptii, præter Isin et Osirin, quem Bacchum esse ajunt; hos peræque universi colunt. Qui vero Mendetis templum obtinent, sive Mendesiæ præfecturæ sunt, hi capris abstinentes, immolant oves. Itaque Thebani, et quicumque propter illos ovibus parcunt, ajunt ideo sibi conditam hanc legem, quod Jupiter, quum ab Hercule cernere eum volente, cerni nollet, tandem quia orando instabat Hercules, hoc commentus sit, ut amputato arietis capite, pelleque villosa quam illi detraxerat, induta sibi, ita sese Herculi ostenderit: et ob id Ægyptios instituisse Jovis simulacrum facere arietina facie: et ab Ægyptiis Ammonios accepisse, qui sunt Ægyptiorum atque Æthiopum coloni, et linguam ex utrisque mixtam usurpantes. Qui etiam mihi viden-

tur nomen Ammonios ex hoc sibi pro cognomine posuisse, quod Ægyptii Jovem appellant Ammoun. Arietes vero non mactantur a Thebanis, sed eis ob hanc rem sacri sunt. Uno tantum die quotannis in festo Jovis, unum arietem obtruncant, cujus pellem detractam eundem in modum Jovis simulacro induunt: ad illudque deinde aliud adducunt Herculis simulacrum. Hoc acto, cuncti qui circa templum sunt, arietem verberant, deinde in sacro eundem loculo sepe-
liunt.

43. De Hercule autem hunc ego audiavi sermonem, eum esse ex diis duodecim; nam de altero Hercule, quem Græci norunt, nulla in parte Ægypti quippiam potui audire. Et sane ejus nomen non Ægyptios a Græcis accepisse, sed Græcos potius ab Ægyptiis, et eos quidem Græcos, qui hoc nomen filio Amphitryonis imposuere, cum multa alia mihi indicia sunt id ita se habere; tum vero istud, quod hujus Herculis uterque parens, Amphitryon et Alcmena, fuerunt olim ab Ægypto oriundi: et quod Ægyptii negant, se aut Neptuni aut Dioscurorum nomina nosse: neque hi dei inter ceteros ab illis admissi fuerunt. Quod si nomen dæmonis ullius a Græcis mutuati essent, non minime, imo vel maxime istorum memoriam fuissent habituri: si quidem etiam tunc navigationes exercebant, et nonnulli Græcorum navicularii erant, ut credo, et mea fert opinio: ut Ægyptii istorum potius deorum nomina quam Herculis percepissent. Atqui vetustus quidam deus est apud Ægyptios Hercules, et ut ipsi aiunt, septem et decem annorum millia sunt ad Amasin regem, ex quo duodecim dii ex octo diis exstiterunt, quorum Herculem unum arbitrantur.

44. Quibus ego de rebus certior fieri annitens, a quibus possem, in Tyrum Phœnices urbem navigavi, quod ibi templum Herculis sanctum esse audirem: quod et vidi opulenter exornatum cum aliis multis donariis, tum vero duobus cippis, altero ex auro excocto, altero ex lapide smaragdo, majorem in modum splendente per noctem: veniensque in colloquium cum dei sacerdotibus, percontabar quantum temporis foret, ex quo id templum fuisset exstructum: sed comperi ne hos quidem congruere cum Græcis, quippe dicentes cum urbe condita fuisse dei templum pariter exstructum: esse autem, a Tyro ab ipsis habitata, annorum duo millia ac trecentos. Vidi præterea Tyri etiam aliud Herculis templum cognomine Thasii. Quinetiam in Thasum profectus sum, ubi inveni templum Herculis a Phœnicibus conditum, qui ad investigandam Europam navigantes, Thasum condiderunt: quod vel quinque virorum ætatibus prius fuit, quam Hercules Amphitryonis in Græcia existeret. Hæc quidem igitur investigata plane declarant Herculem vetustum deum esse; eoque mihi videntur hi rectissime facere e Græcis, qui duplicia Herculi templa ædificata obtinent; uni quidem, ut immortalis, cognomen Olympio, immolantes: alteri vero, ut heroi, parentantes.

45. Alia quoque multa inconsiderate Græci loquuntur, quorum et hæc inepta fabula est, quam de Hercule ferunt: Eum, quum in Ægyptum pervenisset, ab Ægyptiis redimitum, tanquam Jovi immolandum, cum pompa fuisse eductum, ac illum tantisper se conti-

nuisse; sed quum illi ad aram eum consecrarent, ibi ad vim conversum, omnes illos interemisse. Quæ quum dicunt Græci, videntur mihi se et naturæ Ægyptiorum et morum ignaros prorsus ostendere. Quippe quibus nullam pecudem fas est immolare, præter sues, præterque boves mares, et vitulos, dummodo mundos, et anseres: ii quæ ratione immolarent homines? aut quomodo Hercules, quum unus esset, et adhuc, ut aiunt, homo, par esset ad multa millia virorum interimenda? Hæc tamen tot quæ de his diximus, sint et a diis et ab heroibus in bonam partem accepta.

46. Porro capras et hircos ea de causa ii, quos diximus, Ægyptiorum non mactant, quod Pana inter octo deos Mendesii numerant, quos octo ajunt priores duodecim diis extitisse. Panos autem simulacrum et pingunt et sculpunt pictores et statuarii, quemadmodum Græci, caprina facie, hircinisque cruribus: haudquaquam existimantes eum esse talem, sed similem ceteris diis. Quæ tamen eum causa talem pingant, non est mihi relatu jucundum. Verum Mendesii omnes capros venerantur, et acrius mares quam feminas. Et caprarii præcipuo honore afficiuntur, et ex capris unus maxime: qui quum decessit, ingens toti Mendesiæ præfecturæ luctus ponitur. Vocatur autem et hircus et Pan Ægyptiace, Mendes. In hac regione contigit hoc mea memoria prodigium: hircus cum muliere coiit propalam, quod in ostentationem hominum pervenit.

47. Suem autem Ægyptii spurcam belluam esse arbitrantur, unde ut siquis istorum eam vel transeundo contigerit, cum ipsis vestimentis demersit se abiens ad flumen; et ideo soli omnium subulci, Ægyptii indigenæ, nullum in Ægypto ingrediuntur templum: nemoque aut filiam illis nuptum dare vult, aut cujusciam eorum filiam ducere: sed ipsi inter se subulci dant accipiuntque filias. Aliis diis immolare sues jus Ægyptiis non est, præterquam Lunæ et Baccho: quibus quum per tempus plenilunii sues immolarunt, carne vescuntur. Cur autem aliis diebus festis sues oderint, at in isto mactent, de hac re ab Ægyptiis est quidem narratio relata: sed quam mihi notam decorum magis est non referre. Sacrificium autem de suibus Lunæ hunc in modum fit. Immolata sue, extremam ejus caudam, et lienem, et omentum simul componens, adipe omni, qui circa alvum pecudis existat, ea operuit, ac deinde igni adolet: reliquis carnibus plenilunii die vescuntur, quo die sacra fecerint; alio die non amplius gustarent. Qui sunt ex eis inopes, propter tenuitatem victus fictas ex farina sues postquam coxerunt, immolant.

48. Baccho quoque in festi convivali cœna porcum pro foribus mactans quisque auferendum præbet ipsi subulco, qui illum vendiderat. Reliquum festum Baccho Ægyptii celebrant exceptis choris, fere per omnia eadem Græcis. Sed loco phallorum sunt ab eis excogitatae aliæ statuæ circiter cubitales nervis mobiles, quas feminæ circumferunt per pagos, veretro nutante, quod non multo minus est cætero corpore; et tibia præeunte, quam feminæ Bacchum canentes, sequuntur. Cur autem veretrum habeat majus et solum in corpore agitet, de eo est sacra narratio, quam habent.

49. Jam igitur Melampus Amytheonis filius non imperitus hujus

sacri, sed gnarus fuisse mihi videtur. Siquidem Melampus fuit, qui Græcis Bacchi, et nomen et sacrificium, et pompam phalli interpretatus fuit, non tamen omnem plane rationem complexus aperuit. Verum ii qui post hunc extiterunt sapientes, rem magis explicaverunt. Itaque phallum, qui in pompa Bacchi exhibetur, Melampus induxit: a quo edocti Græci faciunt ea quæ faciunt. Ego quidem igitur Melampodem virum fuisse sapientem aio, artemque divinandi sibi comparasse, eundemque ab Ægypto accepta cum alia multa Græcis enarrasse, tum vero illa de Baccho pauca in illis mutantem. Neque enim dixerim, quæ in Ægypto fiunt huic deo, casu congruere cum iis, quæ in Græcia; nam simili modo ea fuissent Græcis, non autem recens inducta. Neque tamen dicam Ægyptios a Græcis fuisse mutuatos aut hoc aut aliud quippiam ad ritus pertinens. Videtur autem mihi Melampus, quæ ad Bacchum pertinent, audisse ex Cadmo Tyrio et illis, qui cum eo e Phœnice venerunt in terram nunc Bœotiam appellatam.

50. Ac omnia fere deorum nomina ex Ægypto in Græciam venerunt. Nam ex barbaris venisse sciscitatus ita esse comperio. Reor igitur ex Ægypto præcipue venisse. Nam præter Neptuni, et Castorum, quemadmodum a me superius dictum est, et Junonis, et Vestæ, et Themidis, et Gratiarum, et Nereidum, nomina aliorum deorum fuerunt perpetuo Ægyptiis in regione. Dico autem quæ ipsi dicunt Ægyptii. Quorum vero deorum negant se noscere nomina, isti videntur mihi a Pelasgis fuisse nominati, præter Neptunum; hunc quippe Deum ab Afris audierunt. Etenim Neptuni ab initio nulli obtinuerunt nomen, nisi Afri, qui semper hunc deum in honore habent. Sed heroas Ægyptii nullo cultu prosequuntur.

51. Hos itaque ritus et alios præterea, quos ego referam, Græci sunt ab Ægyptiis mutuati. Sed ut Mercurii statuas facerent rectis cum veretris, non ab Ægyptiis, sed a Pelasgis didicerunt, primi quidem ex omnibus Græcis Athenienses nacti, et ab his alii. Nam Atheniensibus jam ea tempestate inter Græcos descriptis, contiguas domos in ea regione Pelasgi habuerunt, unde etiam pro Græcis inceperunt existimari. Hoc quod dico, quisquis Cabirorum sacra initiatus est, quæ Samothraces peragunt a Pelasgis accepta, novit. Nam Samothraciam prius incolebant hi Pelasgi, qui cum Atheniensibus habitaverunt, et ab illis orgia Samothraces accipiunt. Itaque primi e Græcis Athenienses a Pelasgis edocti, statuas Mercurii ut erecta pudenda haberent fecerunt. De qua re Pelasgi sacrum quendam sermonem retulerunt, qui in Samothraciæ mysteriis declaratus est.

52. Isti Pelasgi antea diis vota facientes omnia immolabant, quemadmodum ego apud Dodonam audiendo cognovi; nulli autem eorum cognomen neque nomen imponebant, quippe non audierant uspiam. Deos autem cognominaverunt eos ob id, quod cum ornatu posuerint omnes res atque omnes distributiones. Multo deinde progressu temporis quum aliorum deorum nomina resciverunt ex Ægypto digressa, post multo nomen Bacchi intellexerunt. Itemque aliquanto post de nominibus in Dodona oraculum petiverunt. Namque hoc oraculum ex eis, quæ apud Græcos sunt, oraculorum vetustissi-

num esse existimatur, atque adeo solum erat ea tempestate. Consulentibus igitur Pelasgis apud Dodonam, nunquid nomina, quæ a barbaris advenirent, adsciscerent, oraculum redditum est, ut illis uterentur. Atque ita ex eo tempore sacrificaverunt, deorum nomina nuncupantes, et ea deinceps ab Pelasgis Græci exceperunt.

53. Unde autem unusquisque deorum extiterit, an vero cuncti semper fuerint, aut qua specie, ignorarunt usque prius et heri, ut sic dicam. Nam Hesiodus atque Homerus, quos quadringentis, et non amplius, annis ante me opinor extitisse, illi fuere qui Græcis theogoniam fecerunt, deisque et cognomina dederunt honoresque et artificia separaverunt, et figuras eorum designaverunt. Quibus viris qui poëtæ feruntur extitisse priores, posteriores, ut ego opinor, illis fuerunt. Et prima quidem illa Dodonides sacerdotes memorant: posteriora autem ad Hesiodum et Homerum spectantia, ego refero.

54. At de oraculis sive illo, quod habent Græci, sive illo, quod in Africa est, talia Ægyptii commemorant. Narrabant sacerdotes Jovis Thebæensis, duas feminas, quæ essent sacerdotes, Thebis a Phœnicibus fuisse abductas: et se audisse harum unam in Africam fuisse venundatam, alteram in Græcos: atque has feminas esse, quæ primæ apud dictas gentes oracula constituissent. Percontantique mihi unde id commemorarent, tanquam sic plane compertum habentes, ad hæc responderunt, majorem in modum se instituisse vestigare de his mulieribus, nec tamen unquam invenire potuisse, sed postea hæc quæ dicebant de eis audisse.

55. Hæc quidem igitur Thebis e sacerdotibus audiui. Antistites autem Dodonæorum hæc aiunt: Geminas Thebis Ægyptiis columbas evolantes, utramque nigram, unam quidem in Africam venisse, alteram ad ipsos: quæ fago insidens humana voce eloquuta sit, fatum esse, ut eo loci Jovis oraculum condatur: et ipsos interpretatos esse, quod ipsis annuntiaretur id fieri divinitus, et inde se ita fecisse: eam vero quæ ad Afros abisset columbam, dicunt jussisse illos Ammonis oraculum condere; quod et ipsum Jovis est. Ita referebant Dodonæorum sacerdotes, quarum vetustissima nomen erat Promeneæ: proximæ, Timaretæ: minimæ natu, Nicandræ; et his consentiebant reliqui Dodonæi, qui circa templum in usu erant.

56. De quibus ita mea fert opinio. Si re vera Phœnices eduxerunt feminas sacras, et earum alteram, ut in Africam, alteram, ut in Græciam exportarentur, vendiderunt: videtur mihi ista ipsa femina venundata esse in Thesprotos nunc dictæ Græciæ, antea vero Pelasgiæ vocatæ; deinde ancillans ibidem, condidisse sub fago ibi nata fanum Jovis; ut erat probabile, solitam Thebis tueri Jovis templum, quo processit, memoriam illic ejus habere: atque hinc oraculum ab ea fuit institutum; et post linguam Græcam apprehensam, dixisse, sororem suam in Africa ab eisdem Phœnicibus, ut ipsa fuisset, venundatam.

57. Quod autem mulieres a Dodonæis columbæ vocatæ sunt, ob id mihi videtur factum, quia barbaræ essent; simile quid avibus sonare ipsis videbantur. Interjecto deinde tempore columbam humana voce loquutam aiunt, postquam quæ ipsi intelligerent, mulier

loquebatur; tamdiu volueris modo sonare visa, quamdiu barbare loquebatur; nam columba quomodo humanam vocem sonaret? nigram autem columbam esse dicentes, Ægyptiam feminam significant.

58. Suntque similia inter se oracula, et illud apud Thebas Ægyptias, et hoc apud Dodonam; estque divinandi in templis ratio ex Ægypto oriunda. Ipsi certe Ægyptii extiterunt principes conventuum sacrorum et pomparum et adductionum, et ab eis Græci didicerunt. Cujus rei hoc apud me argumentum est, quod illa constet ab multo quodam tempore factitata, Græcanica vero recenter facta sunt.

59. Nec vero semel quotannis conventum publicum celebrant Ægyptii, sed frequentes illos, præcipue quidem ac studiosissime ad urbem Bubastin, in honorem Dianæ; secundo loco ad urbem Busirin in honorem Insidis. In hac enim urbe maximum est templum Isidis, ipsa autem urbs in medio Delta Ægypti sita. Est autem Isis quæ Græca lingua dicitur Δημήτηρ, Ceres. Tertio celebrant conventus publicos ad urbem Sain, in honorem Minervæ; quarto ad Heliopolin, in honorem Solis; quinto ad urbem Buton, in honorem Latonæ; sexto ad urbem Papremin, in honorem Martis.

60. Ceterum quum se conferunt in urbem Bubastin, hæc faciunt; navigant viri pariter et mulieres, magnaue est in unaquaque navi utrorumque multitudo. Inter navigandum assidue mulieres aliquot, crepitacula tenentes strepunt, viri tibiis canunt: ceteri ceteræque modulantur, manusque complodunt. Atque ut ad quamque aliam urbem perveniunt navigando, talia agunt. Appulsa ad terram navi, mulierum aliæ ea quæ dixi faciunt, aliæ compellantes ejus urbis feminas, ingerunt probra, aliæ saltant, aliæ erectæ attrahunt vestem. Talia in singulis civitatibus ad flumen positis agunt. Quum ad urbem Bubastin perventum est, festum celebrant magnis hostiis offerendis; quo in festo plus vini ex vite absumitur quam in reliquo universi anni tempore. Commeant illuc, ut indigenæ aiunt, virorum ac mulierum, præter pueros, etiam ad septingenta millia.

61. Atque hæc quidem illic fiunt. At in urbe Busiri quomodo festum Isidi agant, superius a me dictum est. Plangunt enim post sacrificium cuncti et cunctæ, multa sane hominum decem millia: quem autem propter veberent se, non est mihi fas dicere. Sed quotquot Cares Ægyptum incolunt, hi vero tanto plus in talibus faciendis excellunt, ut gladiis quoque frontes concidant. Ex quo facto datur intelligi eos hospites esse, non Ægyptios.

62. Ubi vero in Sain urbem sacrificatum noctu convenerunt, sub dio circum domos universi frequentes lucernas accendunt, vascula scilicet sale et oleo plena; in superficie adest ipsum ellychnium, quod tota ardet nocte. Cui festo nomen impositum est, Accensio lucernarum. Ad hunc conventum quicumque Ægyptiorum non ierint, observantes sacrificii noctem, et ipsi universi lucernas accendunt: atque ita accenduntur lucernæ non in Sai modo, sed etiam per universam Ægyptum. Qua vero gratia nox hæc lumen et honorem sortita sit, de eo sacer sermo commemoratur.

63. Ad Heliopolin et ad Butum qui veniunt, tantum sacrificant. In Papremi vero, quemadmodum alibi, et sacrificia et res divinas peragunt. Sed quando sol fit declivis, pauci sacerdotes circa simulacrum operati sunt: plures eorum tenentes ligneas clavas stant in ingressu templi; alii plus mille virorum, qui vota exequuntur: cum singulis fustibus frequentes alia ex parte consistunt. Porro simulacrum in parvo ligneo sacello deaurato exportant pridie in aliud sacrum habitaculum, paucis illis, qui ministerio simulacri relictis sunt, trahentibus plaustrum quatuor rotarum, quo vehitur sacellum cum simulacro quod intus est. Hos ingredi prohibent ii qui in anteforibus stant. At ii qui vota exequuntur, opitulantes deo, percutiunt hos, sese ipsi defensantes. Hic vehemens existit fustuaria pugna mutuo capita contudentium: multique ex vulneribus, ut ego opinor, pereunt, etsi Ægyptii quemquam mori negant.

64. Aiunt autem indigenæ conventum hunc inde institutum: templum in incolere matrem Martis, et Martem alibi educatum, venisse virili ætate, eo proposito, ut cum matre sermones misceret: quem maternos ministros, ut qui eum antea non viderant, non per negligentiam sinere ingredi, sed abigere; hunc, ex alia civitate adductis hominibus, illos famulos aspere mulcare, et ad matrem fuisse ingressum. Et ab ea re hanc verberationem aiunt solennem fuisse Marti die festo, et institutum, ne in templo cum feminis coiretur, neve illoti a Venere templa adirent. Hi sunt qui primi ceremoniis vacaverunt; nam ceteri fere omnes mortales, præter Ægyptios ac Græcos, coeunt in templis: et ab uxoribus surgentes, illoti introeunt templum, putantes hominem esse ut ceteras animantes. Etenim videre et pecudes alias et volucrum turbas coeuntes in deorum templis atque in fanis; quod si non esset deo gratum, ne pecudes quidem id esse facturas. Et hi quidem talia prætexentes faciunt, quæ mihi non probantur.

65. Ægyptii porro cum in aliis ad sacra pertinentibus, tum vero in his superstitiose agunt. Ægyptus, quum sit Africæ finitima, non tamen admodum bestiis abundat: quæ vero illic sunt, eæ omnes pro sacris habentur, partim alumnae ipsorum hominum, partim non. Qua autem causa pro sacris habentur, si dixerò, ad res divinas oratio mea descendet, quas ego in primis enarrare devito; quarumque quicquid dixi delibando, id necessitate coactus dixi. Consuetudo, quæ de bestiis est, ita habet. Eas seorsum singulas educandi curam et viri et feminæ Ægyptiorum susceperunt; in quo honore filius patri succedit. His bestiis singuli, qui in urbibus sunt, vota persolvunt, hunc in modum: supplicantes illi deo, cujus illa bestia est, derasis liberorum capitibus aut in totum, aut ex media, aut ex tertia parte, appendunt crines in lance ad argentum; quod traxerit, id tradunt curatrici bestiarum. Illa pro hoc concisos pisces præbet bestiis escam; talis enim cibus illis præbetur. Quarum si quam quis necaverit, si volens, morte mulctatur: si invitus, plectitur ea mulcta, quam sacerdotes statuerint. Quisquis tamen ibin aut accipitrem necaverit, sive volens sive invitus, necessario morte afficitur.

66. Quum autem multæ bestiae una cum hominibus victitent,

multo tamen plures essent, nisi hoc accideret felibus. Feles postquam sunt enixæ, non amplius adeunt masculos : eas isti coëundi gratia indagantes, tamen potiri nequeunt : ergo contra id talia comminiscuntur. Raptos et subductos earum fetus occidunt, non tamen occisos edunt. Illæ fetibus orbatæ, cupiditate aliorum, ita demum ad mares se conferunt, amantissima enim fetuum bestia est. Felem incendio orto divina res occupat ; nam Ægyptii, per intervalla dispositi ignem extinguere negligentes custodias felium agunt. At illæ aut intercurrento, aut transiliendo ipsos homines, in ignem insiliunt. Hoc dum contingit, ingenti luctu afficiuntur Ægyptii. Quibuscunque autem in domibus felis sine manu hominum oppetit mortem, earum habitatores cuncti sola supercilia radunt : totum autem corpus et caput, in quorum domibus *moritur* canis.

67. Abducuntur autem feles mortuæ ad sacra tecta, ubi salitæ sepeliuntur in urbe Bubasti. Canes feminas in sua quisque urbe tumultant, sacratis in loculis. Eodem modo quo canes feminae, ichneutæ (*vestigatores*) sepeliuntur. Mygalas, et accipitres in urbem Butum asportant, ibides vero Hermopolin : ursas autem, quæ raræ sunt, et lupos non multo vulpibus grandiores, eo loco sepeliunt ubi jacentes inveniuntur.

68. At crocodilis inest talis natura. Quatuor mensibus maxime hybernis nihil omnino edit : et, quum sit quadrupes, tamen terrestre et paludosum est. Nam ova parit in terra, excluditque : et plerumque diei in sicco agit, sed totam noctem in flumine, quippe calidiorum tum aqua subdivo sereno et rore. Ex omnibus quæ novimus animalibus, hoc maximum existit ex minimo ; siquidem ova quod attinet, gignit haud multo majora anserum, et proportionem ovi fetus excluditur : at crescens, ad septendecim et amplius cubitos pervenit ; oculos habet suillos, dentes magnos proportionem corporis, et prominentes, cui ex omnibus bestiis soli lingua innata non est. Idem inferiorem maxillam non movet, sed etiam solum ex animalibus superiorem inferiori admovet. Ungues quoque robustos habet, pellemque squamatam circa tergum infractam. Inter aquas cæcus, sub dio perspicacissimus. Itaque quod in aqua vitam degat, os fert introrsum hirudinibus refertum. Quumque eum ceteræ volucres ac bestiae fugiant, solus trochilus pacem cum eo agit, utpote a quo percipiat utilitatem. Etenim posteaquam crocodilus ex aqua in terram egressus est, ac deinde hiavit (semper enim fere hoc ad zephyrum facere solet) tunc in ejus os trochilus penetrans, deglutit illas sanguisugas. Qua utilitate delectatus, nihil omnino trochilum lædit.

69. Quibusdam sane Ægyptiorum crocodili sacri sunt, quibusdam non sunt, sed veluti hostes exagitant. Sacros admodum esse eos, existimant qui circa Thebas et Mærios stagnum incolunt ; quorum utrique unum ex omnibus crocodilis alunt edoctum manu tractari, appendentes ejus auribus inaures, nempe lapillos fusiles aureosque, et primores pedes catenulis aut annulis cingentes ; cibaria quoque statuta ac sacrificia præbentes, et eurantes ut quam pulcherrime vivant ; at ubi mortem obierunt, condientes sacris in loculis sepeliunt. At qui circa Elephantinam urbem incolunt, quod sacros esse non

censeant, etiam comedunt. Neque vero crocodili vocantur, sed champsæ: verum Iones appellavere crocodilos, illi generi crocodilorum, quod apud eos in sepibus gignitur, ipsorum formam comparantes.

70. Hos capiendi quum sint multa et omnimoda genera, hoc, quod maxime mihi dignum relatu videtur, scribo. Ubi tergum suillum ad illecebras hamo circumdederit, committit in medium flumen, ipse in labro fluminis porcellum, quem vivum tenet, verberat; cuius vocem crocodilus audiens, versus illam tendit, nactusque tergum devorat; illi vero trahunt. Et posteaquam in terram attractus est, ante omnia ejus oculos venator cœno opplet. Hoc acto, cetera facile sane comprehenditur; sin, cum labore.

71. Fluviatiles vero equi in plaga Papremitana sacri, in cetera Ægypto; haud sacri sunt, talem speciem naturamque habentes. Quadrupes est, bifidis pedibus, ungulis bovinis, simo naso, equina juba, exertos dentes ostentans, equina cauda et voce, magnitudine maximi tauri, tam crasso corio, ut ex eo arefacto fiant jacula rasa.

72. Gignuntur præterea in fluvio lutræ, quos sacratos esse arbitrantur. Arbitrantur etiam sacrum esse ex omnibus piscibus, qui vocatur squamosus, atque etiam anguillam. Hos pisces aiunt sacros Nili esse; ex volucris vero vulpanseris.

73. Est et alia volucris sacra, nomine phoenix, quam equidem non vidi nisi in pictura; etenim perrara ad eos com meat, quingentis, ut aiunt Heliopolitani, annis, et tunc demum quum pater ei decessit. Is, si picturæ assimilis est, talis tantusque est. Pennæ coloris partim aurei, partim rubei, maxima ex parte cum habitu tum magnitudine simillimus aquilæ. Eum aiunt, quod mihi non fit verisimile, hoc excogitare; ex Arabia proficiscentem in templum Solis gestare patrem, quem myrrha obvolvitur, et in Solis templo humare; sic autem gestare: primum myrrhæ ovum fingere quantum ipse ferre possit: deinde ferendo illud experiri: hoc satis expertum, ita demum ovum excavare, atque in illud parentem ponere: et qua parte ovi exinaniti patrem intulit, eam partem alia myrrha farcire: et quum tantundem ponderis imposito parente effectum sit, obstructo rursus foramine, bajulare illud versus Ægyptum in templum Solis. Hæc facere hanc avem commemorant.

74. At circa Thebas sunt sacri serpentes, nihil omnino hominibus noxii, pusillo corpore, binis præditi cornibus, e summo capite enatis: quos defunctos in Jovis æde sepeliunt; huic enim deo sacros illos esse prædicant.

75. Est autem Arabiæ locus, ad Butun urbem fere positus: ad quem locum ego me contuli inquirens de serpentibus volucris. Eo quum perveni, ossa serpentum aspexi et spinas, multitudine supra modum ad enarrandum; spinarum quippe acervi erant etiam magni, et his alii atque alii minores, ingenti numero. Est autem hic locus, ubi spinæ effusæ jacebant, hujusmodi: ex arctis montibus introitus in vastam planitiem Ægyptiæ contiguam. Fertur ex Arabia serpentes alatos ineunte statim vere in Ægyptum volare, sed eis ad ingressum illius planitiei occurrentes aves ibides, non permittere, sed

ipsos interimere ; et ob id opus ibin magno in honore ab Ægyptiis haberi Arabes aiunt, confitentibus et ipsis Ægyptiis, idcirco se his avibus honorem exhibere.

76. Ejus avis species talis est. Nigra tota vehementer est, cruribus instar gruibus, rostro maximum in modum adunco, eadem qua crex magnitudine. Et hæc quidem species est nigrarum, quæ cum serpentibus pugnant. At earum, quæ ante pedes hominibus versantur magis, (nam duplices ibides sunt) nudum caput ac totum collum, pennæ candidæ, præter caput cervicemque, et extrema alarum et natium ; hæc omnia quæ dixi sunt vehementer nigra ; crura vero et rostrum alteri consentanea. Serpentis porro figura qualis hydrarum · alas non pennatas gerit, sed alis vespertilionis valde similes. Hactenus de sacris bestiis dictum sit.

77. Ipsorum autem Ægyptiorum ii, qui circa partem Ægypti seminari solitam habitant, memoriam omnium hominum maxime exercentes, sunt fere eorum, in quorum ego veni experientiam, excellentissimi. Tali autem vitæ genere utuntur. Singulis mensibus triduo continenti purgant se, vomitibus atque clysteribus venantes sanitatem, existimantes omnes languores hominibus oriri ex cibis quibus aluntur. Nam sunt alioqui Ægyptii omnium hominum, secundum Afros, maxime salubri corpore, tempestatum anni, ut mihi videtur, beneficio, quæ non immutantur : ex illis enim mutationibus tum aliarum rerum, tum præsertim tempestatum anni, præcipue existunt in hominibus morbi. Panibus vescuntur quos ex farre conficiunt, eosque cyllestes nominant. Vino utuntur facto ex hordeo : neque enim illis sunt in regione vites. Victitant quoque tum piscibus, partim crudis ad solem arefactis, partim salsugine conditis ; tum avibus crudis, prius tamen sale conditis, coturnicibus anatibusque et parvis avibus : ceteris autem vel volucris vel piscibus, præter illos, qui ab eis sunt recepti pro sacris, partim assis, partim elixis vescuntur.

78. Apud locupletes eorum in conviviiis, quum a cœna discessum sit, circumfert aliquis in loculo mortuum e ligno factum, sed pictura et opere maxime imitantem ; longitudine cubitali omnino, aut bicubitali ; ostendensque singulis convivarum, ait ; in hunc intuens pota et oblectare ; talis enim post mortem es futurus. Hæc illi inter convivia faciunt.

79. Contenti vero hymnis patriis, nullum alium iis asciscunt. Et alia quædam laudabilia sunt instituta, tum vero etiam cantilena usurpatur Linus, quæ et in Phœnice decantata est et in Cypro, et alibi ; quæ tamen nomen pro differentia gentium habet. Eadem tamen congruit cum ea, quam Græci cantant, appellantes Linum ; ut ego admirer cum alia multa, quæ sunt in Ægypto, tum vero, unde id nomen Linum acceperint, quem semper quodammodo decantare cognoscuntur. Vocatur autem Linus Ægyptiace Maneros : quem Ægyptii tradiderunt, quum filius unicus extitisset primi Ægyptii regis, præmaturaque morte decessisset, his lamentis ab Ægyptiis fuisse decoratum ; et cantilenam hanc primam eamque solam ipsos habuisse.

80. Congruunt præterea in hoc cum solis Græcorum Lacedæmoniis Ægyptii, quod minores majoribus natu obvii cedunt via, ac deflectunt, advenientibusque e sedili assurgunt. Attamen in hac re cum nullis aliis Græcorum conveniunt. In viis pro salutatione mutua adorant, genu tenus demissa manu.

81. Vestibus amiciuntur lineis, circa crura fimbriatis, quas calasires appellant, super quas candida ferunt amicula lanea superinjecta. Laneæ tamen vestes neque in ædes sacras inferuntur, neque una cum cadavere sepeliuntur: profanum enim est. Consentanea vero hæc sunt iis, quæ Orphica appellantur et Pythagorea. Nam harum quoque ceremoniarum participem laneis in vestibus humari religiosum est; de quibus sacra redditur narratio.

82. Alia insuper sunt ab Ægyptiis excogitata, quis mensis diesve cuius deorum sit, et quo quis die genitus qualia sortietur, et quam mortem obibit, et qualis existet. Quibus rebus Græci qui in poësi versati sunt, usi fuerunt. Plura quinetiam ab eis prodigia reperta sunt, quam a ceteris omnibus hominibus; nam quum prodigium extitit, scribunt id, observantes quomodo eveniat: et, si quando postmodum hujus simile extiterit, exemplo prioris putant evenitum.

83. Divinatio apud eos ita est constituta, ut ejus artificium nulli mortaliū vendicetur, sed certis diis. Siquidem Herculis illic oraculum est, et Apollinis, et Minervæ, Dianæque ac Martis, et Jovis, et quod præcipuo honore colunt ex omnibus oraculis, Latonæ est in urbe Buto. Verum hæc vaticinia non eodem modo sunt omnia instituta, sed differenter.

84. Jam vero medicina apud eos hunc in modum est distributa, ut singulorum morborum sint medici, non plurium; itaque omnia referta sunt medicis. Alii enim sunt oculorum, aliis capitis, alii dentium, alvi alii, alii morborum occultorum.

85. Luctus eorundem ac sepulturæ tales sunt. Quibuscunque aliquis ex domesticis decessit, cuius, aliquod momentum sit, ibi omnes feminæ illius familiæ caput sibi aut etiam vultum oblinunt luto; deinde relicto domi cadavere, ipsæ per urbem vagantes lamentantur succinctæ et ostendentes mammas, et cum eis propinquæ omnes. Altera ex parte viri, et ipsi succincti se verberant. His actis, ita demum ad condiendum portant.

86. Sunt autem certi ad hoc ipsum constituti, qui hoc artificium factitant: qui, quum ad ipsos cadaver portatum sit, ostendunt iis, qui portaverunt, exemplaria cadaverum lignea, pictura assimilata. Et earum unam accuratissimam esse ejus aiunt, cuius nomen nuncupare fas non puto in hac materia: alteram illa inferiorem ostendunt ac vilioris pretii: tertiam, vilissimi. Quibus expositis sciscitantur ab iis, ad quam picturam velint effingi ipsis mortuum. Isti ubi de pretio convenerunt, illinc abeunt. At hi relictī in ædibus, hunc in modum diligentissime condiunt. Ante omnia incurvō ferro cerebrum per nares educunt, partim quidem ita educentes, partim medicamenta infundentes. Dehinc acuto lapide Æthiopico circa ilia conscindunt, atque illac omnem alvum protrahunt: quam ubi ex-

purgarunt, ac vino palmeo perluerunt, rursus odoribus tritis proluunt: tum alvum complentes trita myrrha pura, et casia, et aliis, excepto thure, odoribus, postea consuunt. Ubi hæc fecere, saliant nitro abditum septuaginta dies; nam diutius salire non licet. Exactis septuaginta diebus cadaver ubi abluerunt, sindonis byssinæ fasciis incisis universum ejus corpus involvunt, gummi sublinentes, quo Ægyptii glutinis loco plerumque utuntur. Eo deinde recepto, propinqui ligneum hominis effigie typum faciunt, in qua mox inserunt mortuum, inclusumque ita, reponunt in conclavi loculis talibus dicato, statuantes rectum ad parietem. Sic quidem sumptuosissimo modo curant cadavera.

87. Eos autem qui mediocria volunt, nimium fugientes sumptum, ita apparant: post clysteres unguine quod e cedro gignitur completos, mox eodem alvum mortui implerunt, ipsum neque scindentes neque intranea extrahentes, sed per secessum infercientes et impediētes lavationem eadem via relabi, propositis diebus condiunt; quorum dierum ultimo cedrinum unguen, quod prius ingesserant, ex alvo egerunt: quod tantam habet vim, ut una secum alvum atque intestina tabefacta educat. Nitrum autem carnes tabefacit, mortuique tantum cutis et ossa relinquuntur. Ubi ista fecere, sic reddidere mortuum, nihil amplius negotii suscipientes.

88. Tertia conditura hæc est, qua adornantur mortui, qui tenuiori sunt fortuna. Ablutione ubi ventrem percolaverunt, condiunt septuaginta per dies, deinde sic tradunt reportandum.

89. Uxores tamen insignium virorum, non statim vita defunctas tradunt condiendas, nec quotquot formosæ valde et majoris pretii feminæ fuerunt, sed triduo atque quatruiduo post mortem tradunt his unctoribus; ea de causa facientes ita, ne cum feminis isti coëant. Deprehensum enim quendam aiunt coëuntem cum recenti cadavere muliebri, delatumque ab ejusdem artificii socio.

90. Quisquis autem vel ipsorum Ægyptiorum vel externorum deprehendatur, sive a crocodilo raptus, sive ab ipso flumine mortuus, necessarium prorsus est ei civitati, ad quam ejectus est, condire, et quam honestissime comparantes sepelire in sacris loculis; quem ne contingere quidem fas est alteri aut propinquorum aut amicorum, sed eum ipsi Nili sacerdotes, utpote majus quiddam quam hominis cadaver, manibus tractantes sepeliunt.

91. Græcanicis institutis uti recusant, et, ut semel dicam, nullorum hominum aliorum institutis uti volunt. Et hoc quidem ceteri Ægyptii observant. Est autem Chemmis oppidum grande Thebaicæ regionis, prope Neapolin: quo in oppido est templum Persei, Danaæ filii, quadratum ac palmeto circumdatum; ante fores hujus templi sunt e saxis, valde magnæ; in his stant duæ grandes e lapide statuæ. In hoc ambitu est templum, et in eo simulacrum Persei: quem Chemmitæ memorant sibi apparere frequenter intra templum; ejusque sandalium, quod gestabat, inveniri, bicubitali magnitudine: quod postquam apparuerit, exuberare omnem Ægyptum. Hæc quidem aiunt. Celebrant autem Perseo Græcanica hæc; gymnicos ludos faciunt per omne certandi genus, propositis præmiis tum

pecorum, tum palliorum, tum pellium. Percontanti autem mihi, cur eis solis consuevisset apparere Perseus, et cur ab Ægyptiis aliis discreparent edendo gymnico certamine, aiebant, Perseum ex ipsorum civitate esse oriundum : Danaum enim et Lynceum, qui essent Chemmitæ, enavigasse in Græciam : a quibus originem posteritatis recensentes deveniebant ad Perseum. Hunc in Ægyptum profectum eam ob causam, quam et Græci dicunt, laturum ex Africa caput Gorgonis, aiebant venisse quoque ad ipsos, ac cognatos omnes agnovisse ; venisse vero edoctum, Chemmis ex matre audito nomine, in Ægyptum ; et se ei, quod jussisset, gymnicum certamen celebrare.

92. Hæc omnia Ægyptii qui supra paludes incolunt pro institutis habent. Qui vero in paludibus, utuntur eisdem quidem, quibus ceteri Ægyptii, legibus, et tum alia, tum quod unusquisque ducit unam uxorem, quemadmodum Græci : ceterum ad victus facilitatem alia hæc sunt eis excogitata. Siquidem quum fluvius est plenissimus et campi sunt instar æquoris, in ipsa aqua oritur ingens vis liliorum, quæ loton Ægyptii vocant. Ea ubi demessuerunt, ad solem exsiccant : deinde quod medium loti est, papaveri assimile, postquam pinserunt, ex eo faciunt panes assos igne. Est autem hujus loti radix quoque esculenta, etiam temperate edulcat, orbiculatum, mali magnitudine. Sunt et alia lilia rosis similia, et ipsa in flumine nascentia : quorum fructus in alio folliculo adnascente ex radice, simillimus specie est favo vesparum. In eo bellaria instar nuclei olivæ innascentur densa, quæ et tenera comeduntur et arefacta. Jam vero byblum annuam ubi e paludibus extraxerunt, superiorem ejus partem amputantes in aliud quiddam convertunt ; quod relictum est inferius, longitudine cubitali, id edunt, ac venundant : et siqui admodum utili byblo uti cupiunt, in luculento forno torrefactam ita comedunt. Sunt præterea ex eis, qui solis piscibus victitant ; quos ubi ceperunt, exenteratos ad solem siccant, siccatisque deinde vescuntur.

93. In fluminibus non fere gignuntur pisces gregales ; sed qui nutriuntur in stagnis, hæc faciunt. Simulac incessit eis libido gignendi, gregatim in mare enatant, ducibus masculis genituram spargentibus, quam feminæ consectantes absorbent, et ex ea concipiunt. Eadem ubi repletæ in mari sunt, remeant singuli rursus ad loca sibi consueta, non amplius iisdem anteeuntibus, sed feminarum est ducatus. Gregatim autem præeuntes, faciunt quemadmodum fecerant mares, ova fundentes instar milii parva, quæ mares sequentes deglutiunt. Sunt autem ea milii grana, pisces : quum ex granis, quæ manent integra, nec absorbentur, sed ubi sunt nutrita, pisces fiant. Ex his piscibus qui capiuntur, dum in mare exeunt, capitum sinistram partem attriti apparent : qui autem retro remeantes, dextram habent attritam ; idque ea de causa patiuntur, quod in mare tendunt, a sinistra terram legentes ; et rursus revertentes, eandem oram stringunt, incursantes tangentesque validissime, ne itinere aberrent propter aquæ decursum. Nilo incipiente augescere, in primis cava terræ et lacunæ fluvio proximæ impleri incipiunt, percolante aqua ex flumine,

et tum hæc statim plena fiunt, tum continuo cuncta pisciculis minutis opplentur. Unde autem verisimile fit eos gigni, hoc mihi videor intelligere; superiore anno postquam Nilus abcessit, pisces, qui ova in cæno pepererant, una cum postrema abeunt aqua: circumacto rursus tempore, ubi aqua restagnavit, protinus ex his ovis gignuntur pisces. Et circa pisces quidem ita se res habet.

94. Porro Ægyptii qui palustria accolunt, unguento utuntur ex fructu sillicypriorum, quod appellant Ægypti κικί, hunc in modum conficientes. Sillicypria hæc, quæ apud Græcos ultro agrestia nascuntur, ad labra fluminum stagnorumque Ægyptii serunt, eaque in Ægypto multum quidem fructum ferunt, sed graveolentem. Hunc ubi collegerunt, alii tusum exprimunt, alii frictum coquunt, et quod ex eo defluit excipiunt, pingue quiddam, et non minus ad lucernam idoneum quam oleum, sed graveolentiam exhibens.

95. Sunt autem adversus culices, quorum magna vis est, hæc ab eis excogitata. Illos quidem qui supra paludes incolunt, juvant turres, quas dormituri ascendunt; nam culices ventus prohibet in alto volare. At qui circa paludes habitant, alia turrium vice sunt machinati, hæc videlicet: singuli suum habent rete, quo per diem pisces capiunt, eodem noctu utuntur ad cubile, in quo requiescunt. Circundant illud reti: deinde ingressi sub illo somnum capiunt; qui si in veste involuti aut in sindone dormirent, eos per ista culices morderent: per retia vero omnino nec conantur.

96. Naves eorum vectoriæ sunt factæ e spina, cujus figura similima est loto Cyrenæo et cujus lacryma gummi est. Ex hac igitur spina ligna cædentes fere bicubitalia, more laterum componunt, hoc modo navem fabricantes: ligna hæc bicubitalia circum densos ac longos stipites circumnectunt; ubi hunc in modum compegerunt, desuper transtra in illis tendunt. Costis nequaquam utuntur, sed introrsum compages byblo inferciunt. Gubernaculum unum faciunt, et hoc per carinam trajicitur. Malo etiam spineo, et velis ex byblo utuntur. Hæc navigia quidem flumen subire non possunt, nisi luculentus ingruat ventus, verum e terra prope trahuntur: Cum decursu autem hoc pacto feruntur. Est crates ex myrica facta, vimine arundinum consuta, et lapis perforatus duorum fere talentorum pondo; ex his cratem fune ligatam, in anteriore parte navis sinit inferri; lapidem vero alio fune ab tergo. Ita crates impetu aquæ incidente, celeriter meat et trahit barim: hoc enim his navigiis est nomen: Lapis autem dum a tergo trahitur, fundo admotus dirigit cursum. Horum navigiorum ingens apud illos est copia, quorum quædam vehunt multa millia talentorum pondo.

97. Quum regionem supergressus est Nilus, solæ urbes apparent extantes, insulis Ægæi maris fere assimiles. Nam cetera Ægypti pelagus sunt: ipsæque urbes solæ extant. Nec jam, quum hoc contingit, per alveos fluminis, sed per medium campi transmittuntur. Ex Naucrati quidem si ascendas Memphin versus, juxta pyramides ipsas fit navigatio: sed etiam hæc tunc nulla est, verum juxta acumen Delta et urbem Cercasorum. A mari autem et Canobo Nauera-

tin versus per campum navigans ad Anthyllam urbem venies, et illam, quæ vocatur Archandri.

98. Harum urbium Anthylla, quæ est insignis, datur peculiaris in calceamenta uxori semper ejus, qui in Ægypto regnat; quod factum est, ex quo Ægyptus fuit ditionis Persarum. Altera videtur mihi nomen habere ab Archandro Danai genero, Phthii filio, Achæi nepote. Archandri enim urbs nominatur. Sit forsitan et alius quis Archander; nequaquam tamen Ægyptium nomen est.

99. Hactenus quæ vidi, quæ novi, quæ interrogando percepi dicta sunt: hinc pergam disserere sermones Ægyptios, quos audiui, addens et aliquid quod ipse viderim. MENEM, qui primus apud Ægyptum regnavit, aiebant sacerdotes pontibus separavisse quoque Memphin; nam fluvium totum præterlabi montem sabulosum Africam versus; hunc ergo regem supra Memphin centum circiter inde stadia anfractum fluminis meridiem versus aggesta humo arefecisse quidem pristinum alveum; sed flumen facto alveo duxisse, ut per medium montium flueret. Adeo nunc quoque sub Persis iste anfractus Nili, qui coërcitus fluit, magnis præsiidiis custoditur, quotannis obseptus. Quod si refringens flumen velit ea parte redundare, omnis Memphis adibit periculum ne aquis operiatur. Ab hoc Mene, qui primus extitit rex, quum id, unde abactus erat fluvius, facta esset continens, partim eidem urbem hanc condidisse, quæ nunc Memphis appellatur; est enim quoque Memphis in angustiis Ægypti sita; et extra eam aquilonem versus et vesperum ex flumine circumfodisse stagnum; nam ab aurora ipse Nilus abigit; partim in ea urbe extruxisse templum Vulcani magnum et memoratu dignissimum.

100. Post hunc recensebant e libro sacerdotes nominatim alios trecentos ac triginta reges. In quibus tot ætatibus hominum, octo et decem fuissent Æthiopes, et una mulier indigena: ceteri, viri Ægyptii. Mulieri quæ regnavit, fuit nomen idem quod Babylonie NITOCRIS. Quam dicebant ultam fuisse fratrem, ab Ægyptiis, apud quos regnabat, interemptum: quum eo interempto, regnum ad hanc detulissent; ultam autem fratrem, multis Ægyptiorum dolo absumptis. Nam extruxisse eam perlongum ædificium subterraneum, per causam quidem novi operis, animo autem aliud agitantem: et convocatis ad convivium multis, quos præcipue noverat fraternæ cædes autores, per occultum magnum canalem immisisse flumen discumbentibus. Hæc quidem de illa referebant, atque insuper quum id fecisset eam jecisse se in conclave cineris plenum, quo impunita esset.

101. Aliorum autem regum, non enim referebant aliquam operum spectationem, nullum esse splendorem, nisi unius, qui postremus horum extitit MÆRIS. Hunc enim monumenta exstruxisse Vulcani antefores, ad ventum aquilonem vergentes, et stagnum fodisse, cujus ambitus quot sit studiorum, posterius aperiam: et pyramides in eo erexisse, de quarum magnitudine simul cum ipso lacu mentionem faciam. Hunc itaque tantum operum edidisse: alios autem nihil prorsus.

102. Istos ergo prætergressus, ejus, qui hic successit, regis nomine SESOSTRIS mentionem habebo. Istum dicebant sacerdotes, primum quidem longis navibus ex Arabico sinu profectum, rubri maris accolas in suam potestatem redegissee: usque dum progrediens longius, venit in mare non jam navigabile vadis. Illinc ubi retro se in Ægyptum recepisset, secundum sacerdotum commemorationem, coacto ingenti exercitu per continentem perrexisse; omnesque gentes, quæ occurrerent, subegisse. Et quascunque earum nanciscebatur fortes et vehementer studiosas libertatis, in earum regionibus cippos statuebat, indicantes per literas suum nomen et patriam, quemadmodum ipse illas suis viribus subegisset: quarum vero urbes nullo prælio et facile cepisset, harum cippis inscripsit eadem, quæ scripserat eis gentibus, quæ viriles extiterant; atque etiam adscripsit muliebria genitalia, planum facere volens, illas imbelles extitisse.

103. Hæc faciendo peragrabat continentem, donec ex Asia in Europam transgressus, Scythas subegit et Thraces; ad quos usque et non ulterius mihi videtur Ægyptius exercitus pervenisse, quoniam in istorum terra tituli positi apparent, non ultra. Hinc digressus retro abiit, et posteaquam ad Phasin flumen subsedit, quid inde contigerit, non habeo liquide dicere, utrum ipse rex Sesostris, diviso suo exercitu, partem qualemcunque reliquerit ad eam regionem incolendam, an aliqui militum pertæsi peregrinationis errorem circa fluvium Phasin substituerint.

104. Nam Colchi videntur Ægyptii esse: quod ipse prius cogitatum quam ex aliis auditum refero. Cujus rei quum mihi cura incessisset ut utrosque percontarer, magis Colchi reminiscebantur Ægyptiorum, quam Ægyptii Colchorum. Dicebant autem Ægyptii se opinari Colchos e Sesostris esse exercitu. Ipse autem ex hoc conjectabam, quod atro colore sunt et crispo capillo, tametsi hoc pro nihilo putari posset, quum et alii sint hujusmodi, sed magis etiam inde, quod soli omnium hominum Colchi et Ægyptii et Æthiopes ab initio pudenda circumcidunt. Nam et Phœnices et Syri, qui sunt in Palæstina, didicisse ab Ægyptiis et ipsi confitentur. Syrii vero qui fluvium Thermodontem et Parthenium accolunt, et horum contermini Macrones, a Colchis se nuper didicisse aiunt. Hi enim ex hominibus soli sunt qui circumciduntur: et apparet eos hoc facere more eodem Ægyptiis. Ipsi vero Ægyptii atque Æthiopes, non queo dicere utri ab utris didicerint; nam videtur esse aliquid antiquum. Sed quod ex Ægypto, qui illic commercium haberent, didicerint, magnum mihi conjectanti robur est, quod Phœnices quotquot cum Græcis commercium habent, non amplius circa virilia imitantur Ægyptios, sed eorum qui nascuntur, virilia non circumcidunt.

105. Agedum et aliud de Colchis dicam, quemadmodum sint similes Ægyptiorum. Hi soli atque Ægyptii linum, et quidem eadem ratione elaborant: omnisque utrorumque vita et lingua similis est. Linum autem Colchicum a Græcis Sardonicum appellatum est, quum illud, quod ab Ægypto venit appelletur Ægyptium.

106. Cipporum quos Sesostris rex Ægypti per regiones erexit, plerosque jam patet non superesse; quosdam vero in Syria Palæstina ipse vidi superstites, et inscriptos, tum quibus dixi literis, tum mulieris genitalibus. Circa Ioniam quoque duæ hujus viri figuræ visuntur in petris incisæ: una quidem qua ex Ephesio agro Phocæam itur, altera vero, qua e Sardibus Smyrnam versus. In utraque insculptus est vir magnitudine quinum palmorum, dextra spiculum tenens, sinistra arcus, ceteramque item armaturam et Ægyptiam et Æthiopicam gestans: et ex humero ad alterum humerum pertinent per pectora sacræ literæ Ægyptiæ insculptæ, hæc indicantes: HANC EGO REGIONEM MEIS OBTINUI HUMERIS. Quis tamen aut cujas fuerit, hic quidem non indicat, sed indicavit alibi. Ea quidam conspicati, Memnonis imaginem esse conjectant, multum a veritate relictæ.

107. Hunc igitur Sesostrin Ægyptium sacerdotes dicebant, redeuntem, multosque mortales earum gentium, quarum regiones subegerat, adducentem, eundem posteaquam ad Daphnas Pelusias revertens venerat, fuisse a fratre suo, quem Ægypto Sesostris præfecerat, ad hospitalia officia invitatum una cum liberis; et quum ille domum exterius materia circumstipasset, struemque incendisset, re hunc intellecta extemplo cum uxore deliberasse, nam et uxorem simul duxerat, et ea suadente, ut duos e sex liberis super pyram extendens, pontem imposteret parti ardenti, super quos ipsi transeuntes evaderent, ita fecisse: et duobus filiis ita combustis, ceteros una cum patre fuisse servatos.

108. Sesostrin in Ægyptum reversum, ultionem de fratre sumpsisse: quam vero multitudinem e terris in potestatem redactis abduxerat, ea usum in hæc fuisse. Nempe isti fuerunt, qui sub hoc rege immensæ longitudinis lapides in templum Vulcani portatos traxerunt, quique divortia aquarum, quæ nunc in Ægypto sunt, cuncta fodiebant necessitate adacti, faciebantque non volentes, ut Ægyptum totam prius equis et plaustis agendis ubique idoneam, redderent his carentem. Nam ab eo tempore Ægyptus, quæ omnis campestris est, inequitabilis et plaustis inhabilis extitit, propter multiplices fossas et omnigenis modis ductas. Sic autem terram rex scindendam putavit, quia civitates, quæ non accolerent flumen, sed in medio Ægypti essent, refluxente flumine laborantes penuria aquarum densioribus utebantur potionibus e puteis.

109. Propter hæc Ægyptus incisa est; et ab hoc rege, ut dicebant, regio in omnes Ægyptios dispartita, soli quadrati æqua portione viritim per sortem data; atque hinc proventus instituti, imposita pensione, quam illi quotannis solverent. Quod si cujus portionem alluvione flumen decurtasset, is adiens regem, rei quæ contigerat certiore faciebat; rexque ad prædium inspiciendum mittebat, qui metirentur quanto minus factum esset, ut ex residuo portione taxatum vectigal penderetur: atque hinc geometria orta mihi videtur in Græciam transcendisse. Nam polum et gnomonem, et duodecim diei partes a Babyloniiis Græci didicerunt.

110. Solus hic Ægyptius rex imperio potitus est Æthiopiæ: monumentum quoque reliquit ante ædem Vulcani, lapideas statuas,

duas quidem tricenū, se et uxorem; quatuor autem filios, vicenū singulas cubitorum. His statuis longo post tempore quum Darii Persæ statua anteponeretur, non tulit id sacerdos Vulcani, negans eum tales res gessisse, quales gessisset Sesostriſ Ægyptius: quippe qui cum alias nationes non pauciores quā Darius, tum vero Scythas subegisset: Darium autem Scythas vincere non potuisse, eoque iniquum esse, eum, qui rebus gestis non supergrederetur, sisti ante illius donaria. Hæc loquuto sacerdoti tamen ignovisse Darium ferunt.

111. Defuncto Sesostre, regnum suscepisse PHERON ejus filium aiebant, et hunc quidem nullam sumpsisse expeditionem, sed ei contigisse, ut luminibus caperetur; idque hac de causa. Quum flumen eo tempore copiosissimum descenderet ad octo et decem cubita, ita ut rura transcenderet, vento ingruente, magnos fluctus ciere fluvius incepit. Ferunt hunc regem facinus admisisse, quod sumptum spiculum in medios fluminis vortices contorserit: statimque post laborasse ex oculis, ac visum amisisse, decennioque cæcum fuisse. Undecimo autem anno ex urbe Buto ei oraculum advenisse, jam exactum esse illi tempus calamitatis; visumque ei rediturum, si oculos abluisset lotio mulieris, quæ ad suum solius virum accessisset, aliorum virorum experta. Eum ergo ante omnes urinam uxoris suæ expertum, quum nihil amplius cerneret, omnium deinceps urinam expertum, tandem vidisse. Tumque omnes mulieres, quas fuisset expertus, præter eam cujus lotio lotus visum recepisset, unam in urbem coëgisse, quæ Erythrebolos, *rubra gleba*, nunc dicitur, et eas illic coactas cum ipsa urbe omnes concremasse: at eam, cujus lotio lotus visum recepisset, uxorem duxisse. Hac oculorum clade liberatus cum alia in omnibus templis fama celebratis donaria posuit, tum cujus maxime æquum est mentionem facere, in templo Solis digna spectaculo posuit, geminos saxeos obelos, ex uno utrumque lapide, centenum cubitorum longitudinis, octonum latitudinis.

112. Huic in regno successisse aiebant virum Memphiten, cui nomen esset lingua Græca PROTEUS, cujus nunc apud Memphin visitur fanum, decorum valde ac sane adornatum, ad australem partem templi Vulcani positum, circumquaque Phœnicibus Tyriis habitantibus: qui locus plane omnis castra Tyrriorum appellatur. In hoc fano Protei est ædes sacra, quæ vocatur Veneris hospitæ: quam conjicio esse Helenæ Tyndari filiæ; tum quia apud Proteum fuisse diversatam audiui, tum etiam quod cognomine Veneris hospitæ appellatum est. Nam quæcunque sunt alia Veneris templa, neutiquam hospitæ appellantur.

113. Et sane percontanti mihi sacerdotes de Helena, referebant ita rem esse gestam: Alexandrum, rapta Helena e Sparta, quum renavigaret domum, in Ægeo ab expulſoribus ventis cursu excussum in Ægyptium pelagus; atque illinc, non remittentibus flatibus apulsum in Ægyptum, et quidem ad ostium Nili, quod nunc vocatur Canobicum, atque ad Taricheas. Erat in eo litore templum Herculis, quod nunc quoque est: ad quod si quis cujuscunque hominis

servus confugiens inponi sibi curet sacras notas, sese deo tradens, eum nefas est tangere. Quæ sanctio ab initio ad meam usque ætatem similiter non mutata perseveravit. Eam templi legem mancipia Alexandri quum audissent, ab eo profugerunt: sedentesque numinis supplices, Alexandrum insimulabant, ei nocere volentes: remque omnem exponebant, ut circa Helenam gesta erat, et illatam Menelao injuriam. Insimulabant autem de his apud sacerdotes, et apud hujus ostii præfectum, nomine Thonin.

114. His auditis, Thonis quam raptissime Memphin ad Proteum mittit nuncium, his verbis. Peregrinus venit genere Teucer, qui rem nefariam in Græcia perpetravit: quippe decepit hospitis uxorem, quam ducens cum multis admodum opibus, in hanc terram ventis appulsus est: utrumne sinemus ergo eum abire illæsum, an ea quæ attulit secum eripiemus? Ad hæc remisit Proteus qui diceret. Virum istum, quicumque is sit, qui rem nefariam in hospitem suum perpetravit, comprehensum ad me deducite, ut quidnam dicturus sit sciam.

115. Hoc ubi accepit Thonis, Alexandrum comprehendit, navesque ejus detinet: dehinc illum Helenamque cum opibus, atque etiam supplices Memphin duxit. Quibus omnibus allatis, Proteus percontatus est Alexandrum quisnam esset, et unde incepisset navigare? Alexander illi et genus suum commemoravit, et patriæ nomen, et unde navigationem instituisset. Sed interrogante Proteo, unde Helenam accepisset, titubantem in loquendo ac obscurantem quod res erat, coarguebant ii, qui erant supplices, exponentes omnia quæ in scelere admittendo gesta essent. Tandem Proteus eis hanc sententiam tulit, inquiens. Ego, nisi magni interesse arbitrarer, nullum peregrinum interficere, quotquot jam ad terram meam venerunt ventis appulsi, supplicium pro Græco illo de te sumerem, qui, ô virorum deterrime, hospitii fidem adeptus, scelestissimum facinus admisisti. Ad hospitis tui uxorem intravisti: neque sane his contentus fuisti, sed cum eam extulisses abisti retinens per furtum. Ac ne sic quidem satis consceleratus, etiam compilata hospitis domo venis. Itaque quoniam magni momenti esse duco non necare hospitem, mulierem hanc atque opes tibi ut abducas non permittam, sed ego hæc Græco hospiti servabo, dum ille ipse veniens constituerit reportare. Tibi vero ipsi, tuisque convectoribus, ut e mea terra in aliam triduo transfretetis, præcipio, alioqui vos pro hostibus persequuturus.

116. Hunc Helenæ ad Protea adventum fuisse sacerdotes referebant. Quam famam videtur mihi et Homerus accepisse: sed quia non perinde ad carminis formam decora erat, ac ista, qua est usus; qua propter eum neglexit, declarans se hanc famam notam habuisse. Id manifestum est ex eo, quod in Iliade facit mentionem ejusdem erroris Alexandri: nec usquam alibi retractat, Alexandrum abducentem Helenam, cum alibi fuisse errabundum, tum etiam Sidonem Phœnices applicuisse. Meminit enim hujus rei in eo loco, ubi est virtus Diomedis: ita autem versus inquirunt;

Picturata inerant ibi pallia, facta puellis
 Sidoniis, quas ipse Paris formosus ab urbe
 Sidonia duxit, sulcans freta lata carinis,
 Quam retulit magnis Helenam natalibus ortam.

Meminit quoque in Odyssea his versibus,

Hoc habuit Jove nata probum præsensque venenum,
 Quod Polydamna sibi Thonis donaverat uxor
 Ægypti, cui terra ferax fert plurima mixtim,
 Multa quidem proba, multa autem damnosa venena.

Hæc quoque alia ad Telemachum Menelaus inquit,

Huc etiam Ægypto dii me tenuere reverti
 Conantem, quibus haud tuleram solennia sacra.

In his carminibus fatetur Homerus se nosse errationem Alexandri in Ægyptum. Est enim Syria Ægypto contermina, et Phœnices, quorum Sidon est, in Syria incolunt.

117. Itaque cum hi versus, tum vero hic locus, non minimum, imo maxime probant, Cyprios versus, non Homeri, sed cujuspian alterius esse: in quibus dicitur Alexander Helenam ducens, triduo Ilium ex Sparta pervenisse, secundo vento usus ac tranquillo mari: quum in Iliade dicat illum, quum Helenam duceret, errasse.

118. Sed Homerus et Cypria carmina valeant. Ceterum, nunquid Græci vana quæ circa Ilium gesta memorarent necne, percontanti mihi, sacerdotes ita respondebant, se cognovisse, ex ipso Menelao rapta Helena magnas Græcorum copias auxilio venisse Menelao in Teucrida: quæ in terram egressæ, locoque communito, miserunt Ilium nuncios, cumque eis et ipsum Menelaum isse. Hos, postquam ingressi sunt mœnia, tum Helenam, opesque, quas Alexander furto sibi abstulisset, repoposcisse, tum injuriarum pœnas postulavisse. Teucus autem et tunc et postea eadem narrasse vel juratos vel injuratos, non habere se Helenam, neque opes, de quibus arguerentur, sed ea in Ægypto esse omnia: neque se juste reatum sustinere earum rerum, quas Proteus Ægyptius rex teneret: Græcos, quum se ab illis derideri arbitrarentur, ita obsedis Ilium, donec expugnaverunt. Urbe capta, quum Helena non appareret, et eandem orationem quam prius audirent: ita demum habita prioribus verbis side, Græci Menelaum ipsum ad Proteum mittunt.

119. Hic ubi in Ægyptum pervenit, et Memphin nave ascendit, exposita rei gestæ veritate, honorificentissime hospitio exceptus, Helenam malorum immunem recepit, et insuper omnes pecunias suas. Et quum hæc assequutus esset Menelaus, tamen injurius in Ægyptios extitit; nam quum proficisci conaretur, nec per ventos posset; idque jam diu, rem nefariam excogitavit. Sumptis enim duobus pueris quorundam indigenarum filiis, exsectisque, haruspicinam fecit. Quod ubi eum fecisse rescitum est, invisus et exagitatus fugiens navibus in Africam abiit. Inde quo se ulterius contulerit, non poterant referre

Ægyptii. Atque horum alia sese inquirendo comperisse dicebant, alia ut apud ipsos gesta, sese liquide habere cognita.

120. Et hæc quidem aiebant Ægyptiorum sacerdotes. Ego vero ad ea, quæ de Helena commemorata sunt, et ipse deferor, hoc adjiciens. Si intra Ilium fuisset Helena, utique fuisset Græcis tradita, sive volente Alexandro sive invito. Neque enim ita desipiebat Priamus, aut alii ejus propinqui, ut suis ipsorum corporibus ac liberis, atque etiam urbe periclitari vellent, quo Alexander Helenæ nuptiis potiretur. Quod si etiam inter initia ita sensissent, tamen, posteaquam conflictibus contra Græcos habitis cum multi aliorum Trojanorum, tum vero Priami filiorum duo tresve aut plures perierant præliantes, siquid referentibus credi versificatoribus debet: hæc, inquam, talia quum contigissent, ego crediderim, Priamum, vel si ipse contubernalem Helenam habuisset, Achæis redditurum fuisse, cupiditate præsentia mala devitandi. Neque vero regnum ad Alexandrum pertinebat, ut jam sub eo res essent, seniore Priamo, quum Hector et natu major et virtute præstantior quam ille, regnum esset defuncto Priamo suscepturus: quem haudquaquam decuisset fratri injuste agenti indulgere, quum præsertim tanta mala propter eum, tum privatim ipsi, tum ceteris Trojanis omnibus evenirent. Sed nec poterant reddere Helenam, nec verum dicentibus eis Græci fidem habebant, numine, ut quod sentio dicam, disponente, ut funditus eversi planum facerent hominibus, magnarum injuriarum magnas a diis etiam venire ultiones. Et hæc quidem, ut mihi videntur, dicta sunt.

121. Protei autem regnum dicebant suscepisse RHAMPSINITUM, qui monumenta reliquit antefores ad occasum spectantes templi Vulcani; et e regione istarum statuit duo simulacra quinum et vicenum cubitorum magnitudinis: quorum quod versus aquilonem stat, Ægyptii Æstatem vocant: quod versus austrum, Hiemem: et quod quidem vocant Æstatem, id adorant et placant; Hiemem vero quod vocant, vice versa in eo consulunt. Huic regi ingentem etiam pecuniarum vim fuisse, quam nemo regum, qui deinceps Ægyptum tenuerunt, superare potuerit, ac ne proxime quidem accedere. Et quum in tuto eam pecuniam collocare vellet, ædificium extruxisse lapideum, cujus parietum unus in exteriorem ædium partem pertinebat; sed structorem insidiantem hæc fuisse machinatum: unum e lapidibus ita struxisse ut e pariete facile eximi a duobus viris, etiam ab uno posset; ædificio absoluto, regem in eo pecuniam reposuisse: interjecto tempore, structorem illum, quum esset circa vitæ finem, vocasse ad se filios, nam duo huic erant, eisque narrasse, se illis prospicientem, ut copiosum victum haberent, astu usum fuisse in ædificando regis thesauro; denique plane omnia illis exposuisse, quæ pertinerent ad lapidem eximendum, etiam dedisse mensuras ejus ac dixisse, illos hæc observantes, regis pecuniarum quæstores fore. Patre vita functo, haud in longum filios rem distulisse; noctu enim ad regiam accedentes, lapidem in ædificio inventum nullo negotio amovisse, multumque pecuniæ extulisse. Quum autem rex forte aperuisset ædificium, videretque vasa pecuniarum imminuta, obstu-

puisse : nec habuisse quem insimularet, quum et signa salva et ædificium obseratum esset. Ubi autem iterum ac tertio aperienti minor assidue pecunia apparebat, (nam fures non desinebant diripere) hoc fecisse : laqueos fieri imperavisse, et eos circa vasa in quibus pecuniæ inerant collocasse : fures, quemadmodum superiori tempore, quum venissent, et alter eorum penetrans ad vas recta perrexisset, eum fuisse laqueo innexum ; et ubi agnovit quo in malo esset, protinus fratrem vocasse, et præsentis conditionis suæ certiores fecisse ; jussisseque ut quam celerrime introgressus sibi caput abscinderet, ne ipse conspectus agnitusque quis esset, etiam illius vitam perderet. Qui quum visus esset probe dicere, fratrem ei obsequentem ita fecisse : et adaptato lapide domum abisse, fratris caput asportantem. Ubi dies illuxit, ingressum in ædificium regem expavisse, cernentem corpus furis in laqueo sine capite, et ædificium incorruptum, nullumque neque ingressum neque egressum habens. Ita quum hæreret, faciendum statuisse, ut furis cadaver e muro suspenderet : custodesque illic apposuisse, jussos ut siquem plorantem aut miserantem animadvertissent, eum apprehensum ad se ducerent. Suspenso cadavere matrem indigne tulisse, alloquutamque filium qui supererat, imperasse ut quacunque ratione machinari posset, corpus fratris resolveret asportaretque : id si negligeret, minatam se regem esse adiutam ad eum deferendum, quod pecunias haberet. Adversus hanc quum filius multa verba faceret, nec persuaderet, quod illa eum graviter accipiebat, eum talem rem fuisse commentum : instructis asinis utres vino plenos imposuisse : et postquam agendo asinos juxta custodes suspensi cadaveris fuit, attractis petiolis ipsum duobus tribusve utrium, solvisse pendentes, et quum vinum flueret, tum caput sibi cædentem, vehementer vociferatum esse, tanquam nescientem ad quem prius asinorum se converteret. Custodes quum multum vini fluere viderent, concurrisse cum vasis in viam : et id quod effusum esset lucrifacientes comportasse. Istum simulata iracundia omnibus maledixisse, aliquantoque post illis consolantibus, finxisse se mitigatum, et ab irascendo desisse. Tandem exegisse a via asinos atque reparavisse : et quum plura verba inter eos fierent, et quidam faceto dicto hominem lacerasset, ut risum eliceret, donasse illis unum ex utribus. Atque eos illic, ut erant, discumbentes, potare constituisse, prehensantes hominem ac jubentes ut secum ad compotandum maneret : atque istum obsequutum remansisse, et quum inter potandum comiter acciperetur, insuper donasse alium utrem. Ita se vino ingurgitantes custodes, admodum temulentos esse factos, somnoque oppressos, ibidem ubi potaverant obdormisse. Istum, ubi multum noctis erat, tunc corpus fratris dissolvere, et custodum malas dexteras in contumeliam derasisse, et asinos imposito cadavere domum versus agitare, exequutumque imperia matris. Regem, ubi ei renunciatum est furis cadaver surreptum, acerbe tulisse : et quum vellet quoquomodo invenire quinam esset ista machinatus, hoc fecisse, quod apud me caret fide : filiam suam domi prostituere, jussam omnes indifferenter excipere : sed priusquam coirent, adigere ad sibi dicendum quidnam in vita esset actum a se solertissimum ac scele-

stissimum : et qui narraret quæ circa furem acta essent, eum comprehenderet, neque exire permetteret. Quum itaque filia patris imperia faceret, furem, quum audisset quamobrem ita fierent, ac vellet superare versutia regem, hoc egisse : recentis mortui amputatam ex humero manum sub pallio ferentem isse, atque ingressum ad filiam regis, quum interrogatus esset eadem quæ cæteri, enarrasse, hoc se scelestissimum perpetrasse, quod fratris in thesauro regis laqueo capti caput amputasset : solertissimum autem, quod custodibus ebriis factis cadaver fratris suspensi resolvisset. Illam, quum hæc audisset, manum in hunc injecisse : eique furem in tenebris manum mortui porrexisset ; quam mulier quum apprehendisset, manum se hujus tenere rata, istum per fores se proripuisse, muliere delusa. Postquam et hæc renunciata sunt regi, stuporem incussisse tum astutiam, tum audaciam hominis. Ad extremum, dimissis per omnes urbes nunciis, regem edixisse, non modo veniam sed etiam magna munera manere furem, si in conspectum ipsius veniret ; ita furem, fide habita, ad eum venisse, eique Rhampsinitum, magna viri admiratione ductum, filiam suam collocasse, tanquam ex omnibus mortalibus plurima scienti : nam Ægyptios quidem ceteris, hunc autem Ægyptiis antecellere.

122. Post hæc aiebant regem hunc descendisse vivum sub terram, eo ubi Græci opinantur sedes infernas esse, et ibi cum Cerere alea ludere ; et aliquando victorem, aliquando victum fuisse : et sursum iterum fuisse reversum, munus ab ea obtinentem mantile aureum. Quod tempus a Rhampsiniti descensu ad reditum, dicebant feriatum esse apud Ægyptios. Idque ego ad meam memoriam scio observatum. Sed utrum ob aliud quid, an ob ista ipsa ferientur Ægyptii, asseverare non possum. Sacerdotes autem pallium postquam uno illo die detexuerunt, uni ex suis oculos mitra alligant : quem gestantem pallium ubi in viam deduxerunt, quæ fert ad Cereris templum, ipsi retro discedunt. Hunc autem sacerdotem oculos obstrictos habentem aiunt a geminis lupis duci ad Cereris templum, quod ab urbe viginti stadia abest : et postea rursus ex templo in eundem locum a lupis reduci.

123. Hæc quidem ab Ægyptiis relata sic cuique placeant, prout credibilia videntur ; mihi autem in omni sermone constitutum est ea scribere, quæ auditu ex singulis cognovi. Inferorum principatum tenere Cererem et Liberum Ægyptii aiunt. Hi denique primi extiterunt qui dicerent, animam hominis esse immortalem ; sed exolescente corpore subinde in aliud animal, quod assidue nascitur, immigrare. Atque ubi per omnia se circumtulisset, terrestria, marina, volucra, rursus in hominis corpus, quod gigneretur, introire ; atque hunc ab ea circuitum fieri intra annorum tria millia. Hanc rationem sunt e Græcis, qui usurpaverint velut propriam ipsorum, alii prius, alii posterius ; quorum ego nomina sciens, non scribo.

124. Ad Rhampsinitum usque regem aiebant in Ægypto viguisse sane legum præstantiam et præclare omni copia eam floruisse. Post hunc autem, qui in regno successit, CHEOPEM in omnem pravitatem fuisse prolapsam. Omnibus namque eum templis obseratis, primo

Ægyptiis ne sacrificarent interdixisse : deinde jussisse, ut sibi laborarent omnes Ægyptii : aliis assignando, ut ex lapicidinis Arabici montis saxa exciderent, et ad Nilum traherent : aliis, ut transmisso navibus flumine, illa acciperent, et ad montem qui dicitur Libycus traherent. Faciebant autem opus hominum centum millia, ternis semper mensibus singula. Tempus autem, quo populus attritus fuit, fuisse decennale circa viam, per quam traxerunt saxa, quam struxerunt ; opus, ut mihi videtur, non multo minoris molitionis, quam ipsa pyramis. Cujus longitudo est quinque stadiorum ; latitudo cubitorum quadraginta ; altitudo, ubi altissima ipsa sui est, triginta duo cubitorum, lapide polito et animalibus insculptis. Illi decem annos fuisse insumptos tum illis, quæ in clivo, supra quem pyramides stant, et subterraneis ædibus, quas fecit sibi repositoria in insula, introducens Nili fossam. Verum in ipsa pyramide hac facienda annos viginti absumptos : cujus singulæ frontes, nam est formæ quadratæ pari altitudine, sunt octingentorum pedum, saxo dolato accuratissimeque coagmentato, in quo nullum est minus triginta pedum.

125. Fuit autem sic extructa hæc pyramis in speciem graduum, quas quidam scalas, quidam arulas vocant. Posteaquam eam primo talem fecerant, attollebant reliquos lapides machinis factis e brevibus lignis ab humo in primum ordinem graduum levantes. Ubi ad hunc lapis ascenderat, alteri machinæ imponebatur, quæ in ipso primo ordine stabat. Ab hoc deinde in alterum ordinem trahebatur, super alteram machinam. Nam quot erant ordines graduum, totidem quoque machinæ erant, sive etiam eandem machinam, quæ erat una et facilis ad ferendum, transferebant ad unumquemque ordinem, quoties saxum exemerant. Dictum esto a nobis in utrumque, sicut dicitur. Effecta sunt igitur ita prima ejus quæque altissima : deinde sequentia absolverunt : novissima vero, quæ solo sunt juncta et infima, peregerunt. In ipsa pyramide per literas Ægyptiacas signatum est, quantum in raphanum, cæpas, et allia erogatum sit operantibus, et quod interpretes earum literarum, postquam legerat, ut probe reminiscor, aiebat in summa mille et sexcenta talenta pecuniæ esse. Quod si ita se habet, quot alia credibile est fuisse consumpta, vel in ferrum, quo operabantur, vel in cibos, vel in vestem operantium ? quando per id quod dixi tempus opera extruebant ; per aliud, ut ego opinor, lapides exciderunt atque vexerunt, et per aliud non exiguum effecerunt subterraneum cavum.

126. Quin et eo flagitii venisse Cheopem, ut pecunia defectus, filiam suam in lupanari prostituerit, imperans quantumcunque faceret quæstum ; non enim dicebant quantum : eamque cum patris jussa fecisse, tum vero privatim de relinquendo monumento cogitasse ; itaque singulos ad se intrantes orasse, aut sibi ad opera singulos lapides donarent. Ex his lapidibus aiebant extructam fuisse pyramidem, quæ stat in medio trium, ante pyramidem magnam, cujus unumquodque latus centum et quinquaginta est pedum.

127. Quinquaginta annos regnasse hunc Cheopem Ægyptii dicebant : eoque defuncto excepisse regnum fratrem ejus CHEPHRENEM : et hunc eodem alteri instituto usum cum in aliis, tum vero in facien-

da pyramide, non tamen quæ ad mensuram fraternæ accederet; eas namque et nos sumus dimensi. Nam subterranea non subsunt conclavia, neque fossa derivatur, in eam ex Nilo, quemadmodum in alteram, fluens; sed extructo canali introrsum insulam circumluit, in qua situm esse ipsum Cheopem aiunt. Sed quum primam compagem ex Æthiopico lapide versicolore struxisset, quadraginta pedes degressus, alterius eandem magnitudinem, contiguam magnæ fabricæ. Stant autem ambæ super eundem tumulum, centum fere pedes celsum. Porro quinquaginta sex annos regnasse Chephrenem aiebant.

128. Hi centum et sex anni supputantur, quibus Ægyptii in omni pravitate versati sunt, et templa tanto tempore occlusa non licuit aperiri. Hos reges Ægyptii præ odio ne nominare quidem volunt, sed eorum pyramidas vocant pastoris Philitidis, qui ea tempestate pecudes per hæc loca pascebat.

129. Post hunc regnasse in Ægypto dicebant MYCERINUM Cheopis filium, eumque paterna perosum facta, et templa reserasse, et populo ad ultimum calamitatis afflicto dedisse veniam eundi ad opera et sacrificia: quinetiam super omnes reges justitiam ipsis exercuisse. Quo nomine ex universis regibus hunc Ægyptii maxime prædicant, tum ob alia, quæ bene iudicabat, tum vero quod conquerenti de ipsius sententia, de suo donans indignationi hominis satisfecerit. Quum autem esset in cives clemens Mycerinus, atque ita ageret, principium ei malorum contigisse obitum filiae, quæ domi unica suboles erat. Qua clade supra modum quum doleret, velletque filiam excellentiori aliquo genere sepelire quam ceteri, fecisse ligneam bovem cavam, quam quum inaurasset, in ea filiam istam defunctam sepelisse.

130. Neque humo bos hæc condita est, sed ad meam usque memoriam erat conspicua, in urbe Sai, in regia, in conclavi exornato posita. Cui singulis diebus omnigenæ odores adolentur; noctibus autem singulis pernox incensa lucerna astat. In altero conclavi prope illam bovem imagines stant concubinarum Mycerini, ut in urbe Sai sacerdotes aiebant. Stant enim colossi lignei, numero circiter viginti, nudi facti: qui quarum sint mulierum, non possum dicere, præterquam quæ narrantur.

131. Sunt qui de hac bove et colossis hæc referant: Mycerinum amore filiae suæ captum, vim ei invitæ intulisse: deinde illam quum præ mœrore se strangulavisset, patrem in hac bove sepelisse; matrem autem manus ministrarum, quæ filiam patri prodidissent, præcidisse: et nunc earum hæc simulacra passa esse id malum quod vivæ sustinuerant. Hæc, ut ego opinor, dicunt nugantes, ut alia, ita et de manibus colossorum: quippe quas ipsi videbamus temporis diuturnitate delapsas, quæ, ad me usque, ad pedes eorum strata visabantur.

132. Bos quoque cum ceterum corpus operta est purpureo pallio, tum vero cervicem et caput crasso admodum inducta auro: et inter media cornua solis circulus ad similitudinem factus adest aureus. Neque erecta est bos, sed ingeniculata, magnitudine quanta est grandis vacca viva. Effertur autem e conclavi quotannis. Quando Æ-

gyptii semet verberant propter deum quendam, in tali negotio non mihi nominandum, tunc et bovem in lucem proferunt. Aiunt enim eam morientem orasse patrem Mycerinum, ut quotannis semel sol eam intueretur.

133. Huic regi, post calamitatem filiae, istud secundum accidisse: ex urbe Buto venisse ipsi oraculum, fore ut sex omnino annos viveret, septimo defuncturus. Id hunc ægre ferentem, vicissim misisse ad oraculum contumeliosas deo querimonias, exprobrantem, quod, quum pater suus et patruus, qui et templa claudi jusserant et deos non curaverant, hominesque perdiderant, diu vixissent, ipse pietatem colens tam cito foret moriturus. Ei venisse altera ex oraculo responsa, ea propter ipsum propere vitam finiturum, quod non id faceret quod deberet. Oportuisse enim Ægyptum centum quinquaginta annis affligi: idque duos, qui ante eum fuissent, reges didicisse, ipsum vero nequaquam. Hæc ubi accepit Mycerinus, se jam a numinibus damnatum, lucernas fecisse permultas, quibus quum noctesceret accensis, potaret ac se oblectaret; neque die neque noctu intermittens per paludes perque nemora vagari, et ubi cognosceret voluptaria diverticula esse aptissima. Hæc autem idcirco excogitavit, quod vellet oraculum convincere mendacii, ut duodecim pro sex fierent anni, diebus factis ex noctibus.

134. Pyramidem et hic reliquit longe minorem paterna, vicens pedibus brevior, omni latere trecentorum pedum et quadrangularem, Æthiopico ex lapide ad medium usque. Hanc quidam Græcorum volunt esse Rhodopis mulieris meretricis, non recte sentientes: qui ne nosse quidem mihi videntur quænam fuerit Rhodopis de qua loquuntur. Neque enim talis pyramidis structuram ad illam retulissent, in qua talentorum infinita, ut ita dicam, millia consumpta sunt. Ad hæc, non istius sed Amasis regis temporibus Rhodopis floruit. Multis enim post hos reges, qui istas pyramides reliquerunt, annis Rhodopis extitit, genere Thracia, ancilla Iadmonis, cui pater Hephæstopolis, viri Samii, conserva Æsopi fabularum scriptoris; nam et hic Iadmonis fuit, ut non nomine hinc demonstravit: siquidem quum sæpenumero Delphi ex oraculo pronunciarent, siquis sumere pœnas vellet animæ Æsopi, alius nullus extitit, sed Iadmonis ex filio nepos, alius Iadmon sumsit; ita et Æsopus Iadmonis fuit.

135. Rhodopis autem in Ægyptum abiit, a Xantho Samio transportata. Et quum eo ad quæstum faciendum venisset, magnis pecuniis fuit redempta a viro Mitylenæo, Charaxo Scamandronymi filio, Sapphus poëtriæ fratre. Hunc in modum Rhodopis libertatem nacta est, et in Ægypto remansit; et venusta vehementer ingentes opes comparavit, ut esset Rhodopis, sed non quæ ad talem pyramidem ascenderet. Cujus enim opum decimam partem cui-cunque volenti etiam nunc cognoscere licet, magnam illi pecuniam attribuere nihil oportet. Quum enim Rhodopis illa optaret memoriam sui in Græcia relinquere, faciendo opere, quod ab alio excogitatum non est, neque in templo dedicatum, id dedicavit in templo Delphico monumentum sui. E decima igitur suarum opum parte quum multa e ferro verua ad boves transfigendos fecisset,

quantum sufficeret decima ipsi, Delphos misit: quæ nunc quoque posita sunt e regione templi, post aram, quam Chii donaverunt. Solent autem quodammodo in Naucrati prostibula esse venusta; nam et hæc, de qua nunc mentionem habeo, partim nobilitata est fama, ut nemo Græcorum non edidicerit Rhodopis nomen: partim alterius, quæ posterior fuit, nomine Archidicæ fama per Græciam celebris extitit, sed minus quam prior in circulis garrientium jactata. Charaxus vero postquam cum redempta Rhodopi Mitylenen rediit, in carminibus crebro Sappho conviciis eum fuit insectata; at de Rhodope quidem hactenus.

136. Post Mycerinum autem Ægypti regem fuisse dicebant sacerdotes ASYCHIN, eumque fecisse Vulcano antefores ad solem orientem, longe pulcherrimas longeque maximas. Habere enim illas ubique cum figuras concinne sculptas, tum alium infinitum ædificiorum conspectum; has vero etiam multo maxime. Sub hoc rege fuisse factum dicunt, ut quum vehementer laboraretur inopia pecuniæ, et hinc abstinencia esset a commerciis, lex Ægyptiis promulgata fuerit, ut ita demum quis pecuniam mutuam acciperet, si cadaver patris pignori traderet. Hoc item ad hanc legem adjectum fuisse, ut penes creditorem esset potestas omnis sepulcri debitoris; utque hæc irrogaretur mulcta pignus illud supponenti, si dissolvere æs alienum recusaret, fas ne esset illi ipsi sepeliri aut in isto paterno aut ullo in alio sepulcro: ac ne alium quemquam e suis mortuum sepeliret. Hunc præterea regem superiores ipso reges Ægypti antecellendi cupidum, reliquisse memoriam sui pyramidem latericiam, incisis saxo literis in hæc verba; NE ME AD SAXEAS PYRAMIDES EXIGENDO DIMINUERIS, QUÆ TANTUM ILLIS PRÆCELLO, QUANTUM JUPITER CETERIS DIIS. NAM FUNDUM LACUS CONTO VERBERANTES, QUICQUID LUTTI CONTO ADHÆRESCEBAT, ID COLLIGENTES, LATERES DUXERUNT, ET ME ISTO MODO ELABORARUNT; atque ista opera hunc regem edidisse.

137 Post hunc regnasse cœcum quendam ex urbe Anysi, nomine ANYSIN: atque eo regnante, excurrisset in Ægyptum magna cum manu Æthiopus et SABACUM Æthiopum regem; et quum cœcus hic fuga se in palustria proripuisset, illum Æthiopem regnasse in Ægypto quinquaginta annos; idque intra tempus ista edidisse: quoties Ægyptiorum quisquam aliquid deliquisset, neminem voluisse morte afficere: sed pro sui quemque delicti magnitudine, damnare ad aggerendum aggerem ad urbem, unde quisque delinquentium erat. Atque ita urbes sunt adhuc sublimiores effectæ; nam primum aggestæ fuerant sub rege Sesostre ab iis, qui canales effoderunt: iterum sub rege Æthiope etiam valde sunt factæ excelsæ, cum ceteræ, quæ in Ægypto sunt, tum vero, ut mihi videtur, Bubasti urbi præcipue quidem adaggeratum est: in qua urbe templum est Bubastis dignissimum memoratu. Quo etsi alia sunt tum grandiora, tum sumptuosiora, nullum tamen est aspectu jucundius. Bubastis autem in sermone Græco est Artemis, *Diana*.

138. Templum ejus ita habet: cetera præter accessum insula est: nam e Nilo fluentia insinuant, nec confluunt, sed ad ingressum usque

fani utrumque immittitur, alterum hac circumfluens, alterum illac, centum in unoquoque pedum latitudine, arboribus inumbrata. Ejus antefores, quadraginta cubita sublimes, figuris senum cubitorum memoratu dignis adornantur. Id templum in media urbe situm, undique circumeuntium oculis subjicitur; nam quum urbs sit in altum aggerato, templum non motum, sicut fuit a principio conditum, patet conspectui. Illud maceria figuris insculpta ambit. Intus, ingens maximarum arborum manu consitarum lucus ambit templum, in quo statua est. Latitudo et longitudo templi quoquo versus est stadii. Ad ejus ingressam via strata lapide est, tria circiter stadia, quæ fert per forum orientem versus quadringentorum pedum latitudinis, utrinque arboribus consitis in cælum euntibus; et fert ad Mercurii templum. Atque hunc quidem in modum templum habet.

139. Verum se ita ad extremum liberatos Æthiope referebant, quod ille, per quietem oblata sibi visione, fugæ se mandaverit. Visus est sibi videre quendam subito oblatum, qui suaderet ipsi ut congregatos cunctos Ægypti sacerdotes dissecaret medios. Hac eum visione conspecta dixisse, videri sibi deos demonstrare hanc occasionem, ut piaculo in sacra commisso, aliquid cladis aut a diis aut ab hominibus acciperet; se vero nequaquam ista facturum, sed nempe sibi excessisse tempus quantum oracula cecinerant regno Ægypti possesso exiturum. Etenim quum in Æthiopia ageret, oracula, quibus utuntur Æthiopes, responderant, fore ut is in Ægypto quinquaginta regnaret annos. Id tempus quum excessisset, et viso insomnii perturbatus esset, ultro ex Ægypto discessit Sabacos.

140. Eo profecto ex Ægypto, rursus cœcum e palustribus egressum accepisse imperium: ubi quinquaginta annos habitavit insulam cinere atque humo aggestam. Nam ut quique Ægyptiorum jussi illuc ibant portantes frumentum, eis singulis mandabat, ut clam Æthiope ad se dono etiam cinerem ferrent. Hanc insulam nemo ante Amyrtæum invenire potuit, sed septingentis et amplius annis superiores Amyrtæo reges nequierunt eam invenire: cui insulæ nomen est Elbo, decem undiquaque stadiorum magnitudinis.

141. Post hunc regnasse sacerdotem Vulcani, nomine SETHON: eumque bellatoribus Ægyptiis abusum fuisse, contemptui habentem, tanquam sibi non fore opportunos, et cum aliis ignominiis eos affecisse, tum vero aruras, *vel arva C. cubitorum* abstulisse, quas eximias a superioribus regibus dono acceperant singuli duodenas. Postea, quum Sanacharibus Arabum Assyriorumque rex cum magnis copiis invasisset Ægyptum, noluerunt bellatores Ægyptiorum ei opitulari. Tunc sacerdotem consilii inopem, in delubrum se contulisse; et apud simulacrum complorasse quanta pati periclitaretur: eique inter lamentationem obrepisse somnum: et in quiete visum venisse deum exhortantem, quippe nihil eum molesti passurum, si copiis Arabum obviam iret: se enim auxiliarios ei missurum. His insomniis fretum sacerdotem, sumptis Ægyptiorum iis, qui sequi vellent, castra in Pelusio posuisse; hac enim sunt ingressus; nec eum fuisse quempiam bellatorum sequutum, sed institores, et operarios, et forenses homines. Eo quum pervenissent, noctu infusam

in ipsos hostes vim agrestium murium, qui illorum tum pharetras, tum arcus, tum scutorum habenas ambederunt, ita ut postera die hostes nudi armis fugam sumentes, multos amiserint. Eoque nunc iste rex in templo Vulcani lapideus stat, manu murem tenens, atque hæc per literas dicens, IN ME QUIS INTUENS, PIUS ESTO.

142. Ad hunc usque narrationis locum et Ægyptii et sacerdotes referebant, demonstrantes a primo rege ad Vulcani sacerdotem hunc, qui postremus regnavit, generationes vel ætates hominum fuisse trecentas quadraginta unam, et totidem interea sacerdotes maximos totidemque reges. Trecentæ autem generationes decem millia annorum æquant. Nam tres virorum generationes, centum anni sunt; una et quadraginta, quæ reliquæ sunt ultra trecentas, sunt anni mille trecenti quadraginta. Ita intra undecim millia trecentosque insuper et quadraginta annos, negabant ullum deum forma humana extitisse: sed neque aut prius aut posterius in reliquis Ægypti regibus aliquid tale dicebant fuisse: sed intra hoc tempus quater solem extra sedes suas fuisse ortum; bis denuo illinc exortum, ubi nunc occidit; bis autem unde nunc oritur, illic occidisse: nec tamen sub hæc aliquid in Ægypto esse immutatum, nec ea quæ ex terra, nec ea quæ e flumine ipsis proveniunt, nec quæ ad morbos aut quæ ad mortes pertinent.

143. Atque antea Hecatæo historiæ scriptori, apud Thebas originem generis recensenti, ac propagationem familiæ suæ referenti ad sextumdecimum deum, sacerdotes Jovis tale quiddam fecerant, quale et mihi quid non recensenti familiam meam. Introducto in templum intus grande, enumerabant monstrando tot e ligno colossos quot dixi. Ibi namque quisque summus sacerdos ponit suam imaginem dum vivit; numerantes itaque et monstrantes sacerdotes, ostendebant mihi unumquemque filium patris ipsum esse ex imagine ejus, qui proxime esset mortuus, eundo per imagines eorum, donec omnes illas exposuerant. Hecatæo igitur originem suam recensenti, et ad sextumdecimum deum alliganti, occurrebant simili ratione per numerationem, non admittentes id, quod ab illo diceretur, hominem generari e deo. Occurrebant autem repetenda progenie hunc in modum, dicentes unumquemque colossorum fuisse Piromin ex Piromi genitum, donec trecentos quadraginta quinque colossos commemorarent, Piromin ex Piromi progenitum: eosque referentes nec ad deum nec ad heroa. Est autem Piromis Græca lingua expositum *honestus et bonus*.

144. Eos itaque, quorum imagines erant, demonstrabant tales omnes extitisse, sed multum a diis distantes. Tempore autem hos viros antecedente fuisse deos in Ægypto principes, non agentes cum hominibus, et eorum semper unum extitisse dominatorem: et postremum illic regnasse Orum Osiridis filium, quem Græci Apollinem nominant. Hunc, postquam evertit Typhonem, regnasse in Ægypto postremum. Osiris autem Græca lingua est, *Liber*.

145. Atqui apud Græcos novissimi deorum esse censentur Hercules, Liber et Pan: et apud Ægyptios Pan vetustissimus est, etiam ex octo diis, qui primi dicuntur: Hercules, ex secundis, qui dicun-

tur duodecim esse: Liber, ex tertiis, qui ab illis duodecim diis sunt procreati. Herculi autem quantum annorum ad Amasin regem esse ipsi Ægyptii dicant, superius a me patefactum est: Pani autem plus adhuc annorum esse dicitur; minimum horum Libero; quamquam huic ad Amasin regem quindecim millia annorum esse supputentur. Et hæc Ægyptii liquide asseverant se scire, et assidue supputando, et semper annos describendo. Baccho quidem certe, qui ex Semele Cadmi genitus fertur, ad meam ætatem sunt anni ferme mille sexcenti: Herculi autem Almenæ filio, prope nongenti anni: Pani autem Penelopes, ex hac enim et Mercurio Pan genitus dicitur a Græcis, minus annorum est quam a bello Trojano, octingenti fere ad me anni.

146. Utrum horum quæ dicuntur probabilius sibi videtur, eo quisque utatur licet; mihi autem de his opinio demonstrata est. Nam si et isti in Græcia cum celebres fuissent, tum sentissent, quemadmodum Hercules ex Amphitryone genitus, atque etiam Bacchus ex Semele, et Pan ex Penelope natus, dixerit aliquis et hos viros natos habere illorum deorum nomina, qui prius geniti fuerant: nunc vero Græci aiunt et Bacchum, statim, ut editus fuit, ab Jove insutum femori, portatumque in Nysam, quæ est supra Ægyptum in Æthiopia: de Pane ne habent quidem quod dicant, quoniam a partu sit delatus: ex quo fit mihi manifestum, Græcos audivisse posterius horum, quam aliorum deorum nomina; et ex eo tempore, quo de iis audierant, illorum nativitatem recensuisse; atque hæc quidem ipsi Ægyptii aiunt.

147. QUÆ vero ceteri homines, et Ægyptii consentientes illis aliis memorant in hac regione fuisse gesta, hæc jam explicabo; aliquid etiam his quod ego vidi admiscebitur. Post Vulcani sacerdotis regnum Ægyptii libertatem adepti, duodecim reges, nullo enim tempore poterant sine rege vivere, deligunt, in totidem portiones omni Ægypto distincta. Isti juncti inter se affinitatibus regnabant, pactionibus his initis, ne se invicem tollerent, neve alius plus alio quippiam obtinere quæreret, sed ut essent quam amicissimi. Atque ea de causa has pactiones inierunt valide circummunientes, quod eis inter initia, simulatque tyrannides invaserunt, responsum oraculo fuerat, qui eorum in templo Vulcani ærea phiala libasset, eum totius Ægypti regno potiturum: per omnia enim templa congregabantur.

148. Etiam placitum est eis relinquere communiter monumenta: ex eoque placito fecerunt labyrinthum, paulo supra stagnum Mærios, maxime urbem versus, quæ dicitur crocodilorum: quem ego jam aspexi fama majorem. Si quis enim omnium castellorum aut operum Græcorum speciem consideret, minori labore et sumptu deprehendentur stetisse, quam fuit hujus labyrinthi. Tametsi enim istud in urbe Epheso templum est memoratu dignum, et in Samo: etiam pyramides erant narratione majores, quarum singulæ multis ac maximis operibus Græcis æquiparandæ sunt. At vero eas quoque labyrinthus superjacet. Etenim duodecim ejus aulæ sunt tecto operatæ, portis oppositis altrinsecus: sex ad aquilonem, totidem ad au-

strum vergentes contiguæ, eodem extrinsecus muro præclusæ. Duplicitia in eo sunt domicilia, subterranea, et superna illis imposita, numero tria millia, in singulis mille quingenta. Quorum ea quæ superna sunt, ipsi peragrantes videbamus, et quæ aspeximus enarramus; subterranea vero auditu didicimus. Nam præpositi Ægyptiorum nolebant ullo pacto illa monstrare, quod dicerent illic loculos esse tum eorum regum, qui penitus ædificaverunt labyrinthum istum, tum sacrorum crocodilorum. Ita de infernis ædificiis auditu cognita referimus. Superna ipsi perspiciebamus humanis operibus majora; nam egressus per tecta, et anfractus per aulas diversissimi, infinita me admiratione afficiebant: et ex aula in ædificia transitur, ex ædificiis in cubicula, et e cubiculis in solaria et tecta alia, et ex ædificiis in alias aulas. Horum omnium lacunar, quemadmodum parietes, lapideum est; parietes sculptilibus passim figuris ornati. Singulæ aulae columnarum ambitu redimitæ lapide arctissime juncto albo. Angulo quo finit labyrinthus, adhæret pyramis centum sexaginta cubitorum, in qua grandia sunt insculpta animalia, in quam iter sub terra factum est.

149. Et quum talis sic hic labyrinthus, tamen stagnum Moerios, ad quod labyrinthus ædificatus est, plus adhuc præbet admirationis. Cujus in circuitu mensura trium millium et sexcentorum stadiorum est, schœnorum sexaginta, quanta et ipsius Ægypti ad mare latitudo est. Jacet autem stagnum longo situ aquilonem versus austrumque: altitudine, ubi ejus profundissimum est, ducentorum cubitorum. Quod autem manu facta sit ac depressa, ipsa indicat; nam in ejus ferme medio stant duæ pyramides, cubita ducenta ex aqua extantes, altero tanto ædificii aquis tecto. Super quarum utraque lapideus est colossus in solio sedens: ita pyramides sunt quadringentorum cubitorum. Tot autem cubita justa sunt stadium sexcentorum pedum. Orgyia quidem mensurata sex pedum et quatuor cubitorum: pedibus quidem, quatuor palmorum; cubito autem, sex palmorum. Aqua stagni nativa non est, utpote solo illo admodum arido, sed e Nilo per rivum inducta, et sex quidem mensibus in stagnum influit, totidem retro in Nilum; illisque sex mensibus quibus ex eo effluit, ditans regium fiscum talentis argenti singulis, in singulos dies, proventu piscium: quum aqua influit, viginti minis.

150. Hoc stagnum dicebant etiam indigenæ evadere in Syrtin Africæ sub terram, versum in mediterranea ad occidentem, secundum montem qui est supra Memphin. Verum quum humum e fossa illa egestam nusquam viderem, hoc enim mihi indagare curæ erat, percontabar proximos accolarum, ubinam esset humus illinc effossa: illi mihi dixere, quo fuerit exportata; et facile persuadebant: quippe qui aliud tale factum apud Ninum quoque urbem Assyriorum auditu cognoveram. Siquidem fures magnam vim pecuniæ Sardanapalli, qui Nini rex erat, in thesauris subterraneis custoditam, compilare quum constituissent, a suis igitur domibus exorsi, dimensi viam sub terra ad regias ædes foderunt, eamque humum e cuniculo egestam, ubi nox aderat, in flumen Tigrim, qui Ninum præterfluit, exportabant, donec id quod optabant perfecere. Eodem modo audiavi in

Ægypto hanc alteram fuisse factam lacunam, præterquam quod non noctu hæc, sed interdiu est facta: Ægyptios enim humum quam ef-fodiebant, in Nilum extulisse, quam ille acceptam dissiparet. Et hic quidem lacus ita fertur fuisse depressus.

151. Duodecim autem reges quum juste degerent, et interjecto tempore in templo Vulcani sacrificassent, et ultimo festi die libaturi essent, porrexit eis summus sacerdos aureas phialas, quibus libare consueverant, aberrans numero, undecim, quum essent ipsi duodecim. Ipsi PSAMMITICHUS, qui postremus eorum stabat, quum non haberet phialam, detractam sibi æream galeam tenuit, libavitque. Ferre autem solebant et ceteri omnes reges, et tunc quoque gestabant galeas. Nullo quidem igitur dolo malo usus Psammitichus galeam tenuit. Ceteri tamen mente advertentes id factum Psammitichi et simul oraculum, quod ipsis cecinerat, qui eorum ærea in phiala libasset, eum solum regem Ægypti futurum; ejus igitur reminiscen-tes non censuerunt quidem æquum esse, Psammitichum morte mulctari, postquam rimando compererunt non id illum fecisse industria aliqua; sed maxima potentiae parte exutum in palustria relegandum, ex quibus ne egressus, reliquæ Ægypto se immisceret.

152. Hunc Psammitichum, quum antea fugiens Sabacum Æthio-pem, qui patrem ejus Necon interemerat, hunc exulem tunc in Syria, postquam Æthiops ex insomnii visione abiit, reduxerunt ii Ægyptii qui sunt e regione Saiti: deinde regnanti secunda vice ab undecim regibus contigit ei, ut in exilium iret propter illam galeam in paludes. Igitur intelligens quam ignominiose tractatus ab illis esset, statuit ultum ire qui ipsum persecuti essent. Itaque ex ora-culo Latonæ, quod in urbe Buto apud Ægyptios veracissimum est, ad quod ipse miserat, venit responsum, venturam ultionem e mari, quum viri ærei apparuissent. Quod responsum in magnam incre-dulitatem suffudit, viros æreos ipsi in auxilium venturos. Non longo tempore interjecto, Iones quosdam et Cares prædandi gratia navigantes, necessitas compulit applicare ad Ægyptum. Hi quum in terram exissent ære armati, Ægyptiorum quidam nuncium fert Psammiticho ad paludes, ut qui nunquam viderat viros ære armatos, appulsos e mari æreos viros campestris populari. Ille agnoscens oraculum esse impletum, amicitiam cum Ionibus et Caribus facit: eosque magnis pollicitationibus hortatur ad suas partes fovendas. Ubi persuasit, ita demum una cum iis Ægyptiis, qui secum sentie-bant, cumque auxiliariis, reges sustulit.

153. Omni potitus Ægypto, fecit in Memphi Vulcano antefores ad ventum austrum vergentes, et aulam exstruxit Api, in qua Apis educatur, quum apparuerit, adversus antefores undique columnis cinctam, ac figuris refertam: cui aulæ stant suppositi loco columna-rum colossi duodenum cubitorum. Apis autem Græcorum lingua Epaphus est.

154. His Ionibus Caribusque, quibus fuerat usus adjutoribus, Psammitichus dedit ad habitandum opposita invicem prædia, Nilo medio dirempta, quibus nomina posita sunt Castra. Et cum hæc eis loca dedit, tum vero cetera quæ fuerat pollicitus omnia tradidit.

Pueros quinetiam Ægyptios illis commisit lingua Græca imbuendos, a quibus linguam istam edoctis orti sunt nunc in Ægypto interpretes. Incoluerunt autem Iones et Cares hæc loca longo tempore, et sunt ea prope mare, paullum infra urbem Bubastin, ad ostium Nili quod dicitur Pelusiacum. Unde postea Amasis rex educens, Memphin eos transtulit in sui tutelam adversus Ægyptios. Post sedes ab istis in Ægypto collocatas, nos Græci cum illis ita commixti res circa Ægyptum a Psammiticho rege exorsi, et quæ deinceps extiterunt, omnia liquide cognita habemus. Hi enim primi Ægyptum, qui alterius linguæ essent, incoluerunt. Atque ex quibus locis demigrarunt, ibi et vestigia navalium, et domorum rudera, ad meam usque ætatem ostendebantur. Atque hunc quidem in modum Psammitichus Ægypto potitus est.

155. De oraculo autem quod est in Ægypto, cum feci multa verba, tum faciam, utpote quod dignum est. Etenim oraculum hoc in Ægypto, sacrum est Latonæ, positum in magna urbe, cui nomen est, ut superius a me nominatum est, Buto, ad ostium Nili, quod Sebennyticum appellatur, ab mari flumen sebeuntibus. In hac urbe templum est Apollinis Dianæque; et illud Latonæ, in quo redduntur oracula, tum ipsum grande est, tum antefores habet ad quadraginta cubitorum altitudinem. Ubi quid mihi ex iis, quæ in aperto erant, maximo miraculo fuerit, referam: Est in hoc fano Latonæ ædes ex uno facto lapide, quod ad longitudinem attinet ac altitudinem; et cujus paries quilibet his æqualis: unumquodque ex his est quadragenum cubitorum; cujus lacunari pro tecto impositus est alius lapis quatuor cubitorum per oras crassitudinis.

156. Itaque eorum, quæ circa templum hoc sunt in propatulo posita, maxime admirabilis apud me fuit ista ædes. Secundo loco insula, quæ vocatur Chemmis, in lacu profundo ac spatioso sita propter templum, quod Buto est; quæ insula ab Ægyptiis fertur innare. Ego tamen eam neque innantem vidi, neque motam; sed hoc audire admiratus sum, si quæ vere est insula natans. In hac igitur templum Apollinis magnum, et aræ triplices exstructæ sunt, et palmæ frequentes in eadem enatæ: aliæque multæ partim fructiferae, partim steriles arbores. Cur autem ea natans sit, hanc Ægypti rationem reddunt: quod in hac insula olim non natante, Latona, quæ ex octo numinibus, quæ prima extiterunt, unum est, quum in urbe Buto, ubi hoc ejus oraculum est, habitaret; Apollinem ab Iside instar depositi accipiens, occultavit in ea jam natante insula, ac sospitem reddidit; quo tempore Typhon, omnia indagans ut Osiris filium inveniret, advenisset. Nam Apollinem et Dianam aiunt Bacchi et Insidis liberos esse; Latonam vero, nutricem horum ac servatricem. Et Apollo quidem Ægyptiace Orus, Ceres autem Isis, Diana vero Bubastis. Atque ex hac narratione, non aliunde, Æschylus Euphorionis filius, rapuit quod dicam: ut solus omnium qui poëtæ antecesserunt, fecerit Dianam Cereris filiam: ideo vero insulam redditam esse natantem. Hæc quidem sic aiunt.

157. Psammitichus vero in Ægypto quatuor et quinquaginta regnavit annos: per quorum undetriginta magnam Syriæ urbem obsi-

dens oppugnavit, donec cepit. Hæc est Azotos, quæ diutissimam inter omnes urbes, quas novimus, sustinuit obsidionem.

158. Psammitichi filius, qui et regnum Ægypti suscepit, extitit NECUS, qui fossam in rubrum mare ferentem primus aggressus est, quam Darius Perses secundo loco depressit; longitudinis quidem quatuor dierum navigationis; latitudinis, ut per eam duæ possent simul agi triremes. Aqua quæ in hanc e Nilo deducta est, paulo supra Bubastin urbem, juxta oppidum Arabiæ Patumon deducitur, pertinens in mare rubrum. Initium fodiendi sumptum est a planitie Ægypti Arabiam versus, cui planitiei supra contiguus est extensus prope Memphin mons, in quo lapicidinæ sunt. Itaque juxta hujus montis radices ducta est fossa ab occidente orientem versus longo tractu: et deinde pertinet ad divortia, quæ ab monte ad meridiem et ventum austrum fert in sinum Arabicum. Qua sane brevissimus et maxime compendarius est a mari septentrionali transitus ad australe et idem hoc rubrum vocatum; a monte Casio, qui Ægyptum Syriamque disternat, stadia mille sunt in Arabicum sinum. Et hoc quidem brevissimum est: verum fossa multo longior, scilicet quanto est magis inflexa. In qua fodienda sub rege Necos centum viginti millia Ægyptiorum perierunt. Inque ejus medio opere Necos destitit, hoc interpellatus oraculo, eum id opus barbaro præmunire. Ægyptii autem barbaros omnes vocant, qui non ipso- rum lingua loquuntur.

159. Supersedens itaque a facienda fossa Necos, ad militares expeditiones se convertit; et naves bellicæ partim ad mare septentrionale, partim in sinu Arabico ad rubrum mare sunt perfectæ: quarum adhuc vestigia navalium clara. Et his, ubi opus fuit, utens, ac terrestri quidem acie congressus Necos cum Syris in Magdolo, victoria potitus est, et post prælium, Cadyti, magna Syriæ urbe. Vestem autem, in qua id peregit, Apollini dicavit, et ad Branchidas Milesiorum misit. Post id perfectis septem et decem omnino imperii sui annis decessit, tradito imperio PSAMMI filio.

160. Ad eum in Ægypto regnantem, nuncii quidam Eleorum ad- venerunt, jactantes in Olympia justissime ac pulcherrime inter mortales omnes proponi certamen, ita ut existimarent ne Ægyptios quidem hominum sapientissimos aliquid ultra hæc invenisse. Isti ubi in Ægyptum venientes ea exposuerunt, quorum gratia venerant, ibi tum iste rex convocavit ex Ægyptiis eos, qui sapientissimi haberentur. Qui quum convenissent, et Eleos audissent omnia commemorantes, quæ par erat ab ipsis fieri in edendo certamine, et se venisse dicentes sciscitatum numquid possent Ægyptii reperire justius, habito inter se consilio, interrogarunt Eleos numquid apud eos certarent cives. Et illis respondentibus, sine discrimine et suorum et ceterorum Græcorum cuicunque volenti certare fas esse. Atqui, in- quiunt, illos, quum tale certamen proponerent, ab omni jure recessisse. Nullo etenim pacto posse fieri, quin civi certanti cives fave- rent, facientes injuriam peregrino. Sed si vellent juste ponere, et ejus gratia venissent in Ægyptum, jusserunt peregrinis certatoribus

ponere certamen, nullo Eleorum certare permissio. Hæc Ægyptiî Eleos submonuerunt.

161. Psammis autem, quum sex tantum regnasset annos in Ægypto, facta in Æthiopiam expeditione, mox vita defunctus est. Cujus regnum APRIES filius accepit, qui post Psammitichum proavum suum, beatissimus extitit omnium ad eam ætatem regum, quinque et viginti dominatus annos. Quod intra tempus et bellum Sidoni intulit, et cum Tyrio pugna navali dimicavit. Sed quum deberet illi improspere cedere, contigit ab occasione, quam ego pluribus, dum res Libycas exsequar, exponam, paucis contentus in præsentî. Quum enim adversus Cyrenæos Apries, evercitu misso, magnam cladem accepisset, id ei imputantes Ægyptiî rebellaverunt, opinati se ab illo in apertam perniciem consulto fuisse dimissos: ut his inter necione deletis, ipse ceteris Ægyptiis imperitaret securius. Hæc perquam graviter ferentes tum ii, qui redierunt, tum eorum qui interierant amici, palam desciverunt.

162. Id ubi rescivit Apries, mittit ad eos verbis sedandos Amasin. Qui quum pervenisset, reprehendensque dissuaderet et talia facerent, quidam Ægyptiorum ei a tergo stans galeam circumdat: eaque circumdata, inquit se illam ob regnum imposuisse. Neque id eo invito factum fuit, ut osdendit: nam simulatque ab iis qui desciverant Ægyptiis declaratus est rex, sese apparabat tanquam adversus Aprien moturus. His cognitis Apries mittit ad Amasin ex iis qui secum erant Ægyptiis, spectatum quendam hominem, nomine Patarbemin, jussum ut ad se vivum Amasin perduceret. Hic ubi pervenit, Amasin ad se vocat. Amasis (sedebat enim in equo) elevans crus pepedit, et hoc jubet hunc adducere ad Aprien, et quum tamen Patarbemis eum rogaret, ut regem adiret accitus, respondit se jamdudum dare operam ut id ageret: nec de se Aprien esse questurum; se enim illi præsto futurum et alios ducturum. Patarbemis non ignarus sententiæ illius ex oratione, etiam apparatus quem curabat videns, abiit, statuens quam celerrime regem rerum quæ agerentur facere certiolem. Huic redeunti, quod Amasin non duceret, nullo verbo edito Apries ira percitus præcidi aures nasumque jussit. Id intuentes ceteri Ægyptiî, qui cum eo adhuc senserant, virum inter eos probatissimum ita fœde indigneque affectum, ne tantisper quidem differentes ad ceteros transeunt, seseque Amasi tradunt.

163. His quoque auditis Apries armatis auxiliariis (habebat autem auxiliariorum circa se ex Ionibus et Caribus triginta millia) in Ægyptios tendit. Erat autem ei regia, in urbe Sai, ingens ac spectatu digna. Itaque utrique adversus alteros tendebant, Apries cum suis contra Ægyptios, Amasis cum suis adversus peregrinos; et in Memphi urbe constiterunt tentaturi invicem.

164. Sunt autem Ægyptiorum septem genera: quorum alii sacerdotes, alii pugnatorez appellantur, alii bubulci, alii subulci, alii institores, alii interpretes, alii gubernatores navales. Tot sunt Ægyptiorum genera, quibus a suis artibus sunt data nomina: sed

ex iis pugnatores vocantur Calasiries, et Hermotybies, qui horum nomorum sunt: nam in nomos, *plagas*, distincta est omnis Ægyptus.

165. Hermotybium quidem hæ sunt plagæ, Busiritis, Saitis, Chemmitis, Papremitis, insula Prosopitis quæ vocatur, Natho ex dimidia parte. Ex his tractibus Hermotybies, quum plurimi, centum ac sexaginta millia sunt: quorum nemo quippiam opificii quæstuarii didicit, sed omnes rei militari vacant.

166. Calasirium hæ aliæ plagæ sunt, Thebana Bubastitis, Aphthitis, Tanitis, Mendesia, Sebennyitis, Athribitis, Pharbæthitis, Thmuitis, Onuphitis, Anysia, Myecphoritis. Hæc plaga insulam incolit ex adverso Bubastis urbis. Hæ plagæ Calasirium, qui quum ad plurimos redacti sunt, ducenta quinquaginta millia virorum sunt: quibus nec ipsis licet ulli arti operam dare, sed solum rei militari, filio discente a patre.

167. Hoc ab Ægyptiisne mutuati sint Græci, non possum liquide dejudicare, quum videam et apud Thracas et Scythas Persasque et Lydos, denique apud omnes fere barbaros haberi pro ignobilioribus civibus eos, qui artificia discunt, eorumque posteros: generosiores autem eos, quia manuariis operibus abstineant, præsertim qui secernuntur ad bellum. Hoc itaque cum ceteri Græci omnes didicerunt, tum præcipue Lacedæmonii. Corinthii autem minime contemnunt opifices.

168. His solis Ægyptiorum præter sacerdotes hoc eximii honoris habebatur, ut singulis duodecim aruræ essent exemptæ et immunes: est autem arura centum cubitorum Ægyptiorum quoquoersus. Ægyptius vero cubitus Samio par est. Hæc tamen universis illis exempta erant: istis vero per vices in orbem fruebantur, et nequaquam iidem. Calasirium milleni et Hermotybium per annos circa regem fungebantur singuli satellitum munere. Istis igitur præter aruras dabantur quovis die alia, panis tostii pondo quinæ minæ unicuique, carnis bubulæ binæ, vini sextarii quaterni. Hæc semper satellitibus præbebantur.

169. Ubi igitur e diverso venientes, Apries cum auxiliariis, Amasis cum universis Ægyptiis ad urbem Momemphin pervenere, congressi sunt. Et peregrini quidem egregie pugnaverunt; tamen quod erant multo inferiores numero, ea parte victi sunt. Fertur Apries ea fuisse persuasionem, ne deum quidem quemquam posse sibi adimere regnum: adeo videbatur sibi illud in stabili positum esse. Et tamen tunc congressus, prælio victus est, vivusque captus ad urbem Sain ductus in ædes, quæ ipsius antea fuissent, tunc autem jam Amasis regia. Ibi aliquamdiu in regia alebatur, eumque Amasis honeste asservavit. Tandem incusantibus Ægyptiis non juste agere, qui ipsorum et suum inimicissimum aleret, ita illis Aprien tradidit. Eum isti ubi strangulavere, paternis in monumentis sepelierunt, quæ sunt in templo Minervæ, proxime ædem ad lævam manum intranti. Saitæ autem cunctos, qui ex illa sua præfectura fuere reges, intra templum sepelierunt. Etenim Amasis sepulchrum magis procul est ab æde, quam illud Apriæ ejusque progenitorum.

170. In ejus tamen templi aula hoc quoque est, ingens cubiculum lapideum, tum columnis excultum palmas arbores imitantibus, tum alio sumptu. Intra id cubiculum gemini postes stant, in quibus locus est. Sunt etiam illius sepulcra, cujus nomen nuncupare hac in re, haud sanctum opinor, in urbe Sai in templo Minervæ post ædem, contigua toti parieti Minervæ: atque in fano stant ingentes ex lapide obeli, lacusque adest contiguus lapidea crepidine adornatus, et circum quaque probe elaboratus, magnitudine, ut mihi videbatur, quanta in Delo, qui dicitur orbicularis.

171. In hoc lacu imagines casuum ejus noctu faciunt, quæ vocant Ægyptii mysteria: de quibus cum plurimum ego norim, quo pacto habeant singula, tamen absit ut proloquar. De Cereris quoque initiatione, quam Græci thesmophoria vocant *a ferendis legibus*, absit ut eloquar, nisi quatenus sanctum est de illa dicere. Danaï filiarum ritum hunc ex Ægypto extulerunt, eoque Pelasgiotidas feminas imbuerunt. Sed deinde omni Peloponneso a Doriensibus excita ritus ille abolitus est, a solis Arcadibus, qui ex Peloponnensibus relictii sunt et non exciti, conservatus.

172. Aprie sic sublato, regnavit AMASIS e præfectura Saitica, et urbe cui nomen est Siuph. Eum inter initia Ægyptii contemnere, nec ullius sane momenti ducere, ut qui plebeius paulo ante fuisset, nec insigni familia ortus. Eos vero postea Amasis solertia, non asperitate, conciliavit. Erant ei cum alia bona infinita, tum vero pelvis aurea, in qua tam ipse quam omnes convivæ identidem pedes abluebant: hanc ille confregit, ex eaque dæmonis statuam fecit et in appositissimo urbis loco statuit. Ægyptii simulacrum adeuntes, magnopere venerari. Id Amasis fieri a popularibus edoctus, convocatis Ægyptiis aperit, ex illa pelvi, in qua prius Ægyptii evomere immingereque, et in qua pedes abluere consuessent, factum esse simulacrum, quod tunc tantopere venerarentur. Itaque suum aiebat idem atque pelvis esse fatum: etsi enim antehac fuisset plebeius, in præsentia tamen esse ipsorum regem, eoque jubere, ut sibi honor haberetur atque reverentia. Hunc in modum ad se traduxit Ægyptios, ita ut æquum censerent ei servire.

173. Idem hoc usus est in rebus agendis instituto: ab aurora usquedum refertum esset forum, accurate negotia oblata agebat: deinde potabat, et inter compotores jocabatur, morionem agens ac scurram. Quibus rebus offensi amici, talibus eum verbis monebant, Rex, dicentes, non e dignitate tua te contines, qui ad nimiam te projecis nequitiam. Nam deberes, venerando in solio sedens venerabilis, totum diem res administrare; ita et Ægyptii scirent a magno si viro regi, et tu melius audires. Nunc haudquaquam facis regia. His ille respondit; arcus illi qui obtinent, quum debent uti, intendunt; sed quando sunt usi, remittunt: si enim perpetuo intenduntur, rumperentur, nec possent eis, quum res exigeret, uti: ita et hominis conditio est; si assiduo laborare studio, nec vicissim ad lulum vacare velit, pedetentim aut mente captus erit aut membris. Quod ego intelligens, utrique rei partem impertio. Hæc amicis respondit.

174. Etenim fertur Amasis, quum privatus foret, fuisse potandi

jocandique per dieteria studiosus, et vir neutiquam serius : et quum eum potantem ac voluptates sectantem necessaria defecissent, solitus circumeundo furari : illi vero dicentes eum ipsorum habere pecunias, negantem adducebant ad oraculum quodcunque eo in loco erat. Frequenter ab oraculis convictus, frequenter absolutus. Postquam vero etiam assequutus est regnum, ista egit : quicumque dii eum furti absolverant, horum templa neque curæ habuit, neque ulla re ad refectionem donavit, neque adiens sacrificavit, tanquam nihil mererentur, quod obtinerent falsa oracula quicumque autem eum alligaverant furti crimine, hos tanquam vere deos, nec mendacia red-dentes oracula, maxime coluit.

175. Itaque partim in Sai Minervæ fecit antefores, opus admirandum longe superans omnes tum sublimitate, tum magnitudine, et quantorum est magnitudo lapidum atque qualium eorum : partim ingentes colossos, et immanes androsphingas posuit. Alia quoque saxa prægrandia ad reficiendum curavit, ducta partim e lapicidinis, quæ juxta Memphim sunt, partim utique quæ maximæ molis sunt, ex urbe Elephantina, quæ Sai distat viginti dierum navigatione. Ad hæc, quod non minime, sed maxime omnium admiror, attulit ædificium ex solido saxo ab urbe Elephantina, in quo afferendo triennium consumpserunt duo millia ductorum virorum, qui omnes erant gubernatores. Hujus autem tecti extrinsecus est unius et viginti cubitorum longitudo : quatuordecim, latitudo : octo, altitudo. Hæc est dimensio exterior tecti ex uno lapide. Introrsum autem duodeviginti cubitorum et xx digitorum est longitudo : latitudo vero cubitorum duodecim, quinque sublimitas. Tectum hoc ad ingressum templi collocatum est ; nam ob id aiunt in templum non fuisse pertractum ab architecto, quod quum suspirasset ille dum istud adtraheretur, utpote pertæsus diutini temporis operæ, id advertens Amasis non permisit ulterius trahere. Nonnulli aiunt quendam ex iis, qui vectibus tectum agebant, ab illo fuisse oppressum, ideoque non introductum.

176. Donavit præterea operibus ob magnitudinem spectatu dignis cum alia omnia templa insignia, tum in Memphi colosso supino ante templum Vulcani posito, longitudinis quinque et septuaginta pedum. Superque idem fundamentum gemini colossi stant ex Æthiopico lapide, vicenum pedum magnitudinis quilibet, hinc et hinc ædi illi assistentes : quorum instar est alter in Sai lapideus, eodem, quo hi in Memphi, habitu jacens. Illud etiam quod in Memphi est templum Isidis ingens et spectatu dignissimum, Amasis est qui exædificavit.

177. Sub Amasi rege dicitur Ægyptus fuisse maxime tunc beata, in iis quæ vel regioni ex flumine, vel hominibus ex regione proveniunt, et urbes, quæ incolerentur tunc, fuisse omnes numero illic viginti millia. Amasis quoque extitit, qui legem hanc Ægyptiis præscripsit, ut singulis annis apud regionis præsidem Ægyptii omnes demonstrarent unde viverent : et qui aut hoc non faceret, aut non demonstraret legitimam vitam, is morte afficeretur. Quam legem Solon ab Ægypto mutuatus, Atheniensibus tulit, quam illi, quod sit irreprehensa, assidue usurpant.

178. Amasis porro, quoniam Græcorum erat studiosus, cum alia in quosdam Græcos officia contulit, tum iis, qui in Ægyptum concederent, dedit facultatem Naucratin urbem incolendi; qui vero eorum nollent illic habitare, sed navigandi commercio frui, fecit potestatem certis locis aras et fana diis inædificandi. Et maximum quidem eorum fanum ac præcipue famigeratum atque celeberrimum vocatur Hellenium, *Græcum*: civitates autem, quæ communiter illud extruxerunt, sunt Ionum quidem, Chius, Teus, Phocæa, Clozomenæ: Doriensium autem, Rhodus, Cnidus, Halicarnassus, Phaselis: Æolensium vero, una Mitylene. Harum civitatum hoc fanum est, et ab his præfecti emporii præbentur. Ceteræ civitates, quæ consortes hujus rei esse volunt, rem ad ipsos minime pertinentem vindicant. Separatim tamen ædificaverunt Æginetæ fanum Jovis; et Samii aliud, Junonis; Milesii quoque Apollinis.

179. Nam emporium erat antiquitus sola Naucratis: præter hoc in Ægypto aliud nullum. Quod si quis in aliud aliquod Nili ostium applicuisset, is necesse habebat dejerare se venisse non volentem, datoque jurejurando eadem navi ad Canobicum navigare: et, si id minus per contrarios ventos posset, onera fluvialibus navigiis circumagere circa Delta, donec perveniret Naucratin; ita Naucratis in honore erat.

180. Jam vero quum Amphictyones templum, quod nunc Delphis est, trecentis talentis construendum locassent: nam illud prius sua sponte deflagraverat; Delphis autem imperata erat locationis quarta pars: tum Delphi, circa civitates vagi, et dona colligentes, non minimum ex Ægypto retulerunt; nam Amasis quidem eis mille talenta aluminis, Græci autem, qui Ægyptum incolebant, vicens minas donaverunt.

181. Cyrenæis quoque amicitiam societatemque inter ipsos constituit, ita ut illinc uxorem etiam putaret sibi esse ducendam, sive feminæ Græcæ amore captus, sive alias ob benevolentiam Cyrenæorum. Uxorem quum duxit, alii volunt filiam fuisse Batti, alii Arcesilai, alii Critobuli, inter suos populares viri spectati, nomine Ladicen: cum qua, dum Amasis in toro cubaret, coire non poterat, quum tamen aliis mulieribus uteretur. Id quum diu fieret, ad eam nomine Ladicen Amasis, Tu vero, inquit, uxor veneficio me læsisti: ideoque nullo pacto vales effugere, quominus inter omnes mulieres teterrima pereas morte. Ladice, quum pernegando nihilo placatiorem redderet Amasin, vovit in templo Veneri, si ea nocte secum coiret Amasis, hoc enim sibi mali esse remedium, statuam Cyrenas se illi missuram. Facto autem voto, coit statim cum ea Amasis, ac deinceps quoties adiret, cum ea coibat: postmodum eam perquam dilexit. Et Ladice votum deæ persolvit, facta statua Cyrenasque missa, quæ ad meam usque memoriam incolumis erat, extra urbem Cyrenensem posita. Hanc Ladicen Cambyzes, posteaquam Ægypto potitus est, cognito quænam esset, Cyrenas illæsam remisit.

182. Dicavit item Amasis dona in Græciam: partim quidem Cyrenas, statuam Minervæ inauratam, et sui imaginem pictura adsimulatam: partim autem Minervæ Lindi duo lapidea simulacra, et tho-

racem lineum spectaculo dignum : sed et in insulam Samum, Junoni
duplices sui imagines ligneas, quæ magno in templo erectæ erant
post januas, ad meam usque ætatem. Samum quidem, propter ho-
spitium, quod inter ipsum erat et Polycratem Æacis filium : Lindum
autem, nullius quidem hospitii gratia, sed quia templum quod Lindi
est Minervæ feruntur extruxisse Danaï filiæ, illuc appellentes, quum
filios Ægypti fugerent. Hæc quidem donaria dedicavit Amasis, pri-
musque mortalium Cyprum cepit, et compulit ad tributi solutio-
nem.

HERODOTI

HALICARNASSEI HISTORIARUM

LIBER TERTIUS,

QUI INSCRIBITUR

THALIA.

ADVERSUS hunc Amasin CAMBYSES Cyri filius, comparato cum ex aliis quibus imperabat, tum ex Græcis Ionibus Æolensibusque exercitu, bellum movit ob hanc causam. Misso in Ægyptum legato, Cambyses petiit ab Amasi filiam; et petiit consilio cujusdam Ægyptii, qui Amasi erat infensus, quod se potissimum ex omnibus Ægypti medicis Amasis ab uxore et liberis abstraxisset, amandando in Persas, quo tempore Cyrus ad Amasin miserat petitum ocularium medicum, omnium qui in Ægypto essent præstantissimum. Ob id infensus Amasi ille Ægyptius, institit suadere Cambysi, ut ab Amasi filiam peteret; ut ille aut mœrore afficeretur data filia, aut non data, Cambysi redderetur invisus. Amasis Persarum potentiam exosus horrensque, eam nec dare audebat, nec abnuere; nam Cambysem intelligebat non habiturum illam uxoris loco, sed pellicis. Hæc reputans, ita sibi faciendum statuit. Erat Apriæ superioris regis filia, nomine Nitetis, unica domus relictæ, grandis admodum atque speciosa. Hanc puellam Amasis, vestitu pariter et auro exornatam, pro sua filia in Persas dimittit. Quam quum post aliquantum tempus Cambyses salutasset filiam Amasis appellans, ipsa ad eum, Rem, inquit, rex, ignoras, ab Amasi elusus, qui me ornatu comptam tibi transmisit, tradens pro sua filia, quum revera sim Apriæ filia, quem ille dominum suum cum Ægyptiis rebellans interemit. Hic sermo et hæc causa exorta Cambysem Cyri filium vehementer indignatum impulit adversus Ægyptum. Atque ita quidem memorant Persæ.

2. Ægyptii autem Cambysem suum vendicant asseverantes, ex hac Apriæ filia illum esse genitum: Cyrum enim fuisse, qui ad Amasin miserit super filia, non Cambysem. Quod quum dicunt, non recte dicunt. Equidem eos hoc non latet (nam siqui alii, profecto et Ægyptii recte norunt mores Persarum), apud eos primo vetari lege spurium regnare, si adsit legitimus. Præterea Cassandanes

filius erat Cambyses, Pharnaspe viro Achæmenida genitæ, non mulieris Ægyptiæ. Sed Ægyptii historiam invertunt, fingentes sibi cum Cyri familia intercedere cognationem. Et hæc quidem ita habent.

3. Ceterum ille etiam sermo jactatur, mihi quidem non probabilis; mulierem quandam Persidem ad uxores Cyri introgressam, quum liberos Cassandanæ assistentes forma ac statura egregia conspicaretur, supra modum admirabundam magnis tulisse illam laudibus: eique Cassandanen Cyri uxorem ita dixisse; Me, quæ talium filiorum sum mater, Cyrus contemptui habet, illam vero ex Ægypto adquisitam æstimat. At illam infensam Niteti ista dixisse, et majore natu filium Cambysen ei subjecisse, Ego vero, mater, ubi vir factus sim, summa Ægypti reddam ima, et ima summa: eaque dixisse ipsum circiter decem natum annos, admirantibus mulieribus. Et quum in virilem adolevisset ætatem, et regnum obtinuisset, hujus rei memorem, Ægypto bellum intulisse.

4. Accessit huc et aliud quiddam ad hanc sumendam expeditionem. Erat quidam auxiliarius Amasis, nomine Phanes, genere Halicarnassensis, vir consilio præstans, et in re bellica strenuus. Hic Phanes nescio quid Amasi succensens, navigio profugit ex Ægypto, volens in colloquium venire Cambysis. Eum Amasis, quod inter auxiliares non parvi momenti esset, quodque de rebus Ægypti nihil non compertissimum haberet, insequi statuit, adhibita diligentia assequendi. Itaque ad hominem insequendum mittit cum triremi eunuchorum fidissimum, qui Phaniem assequutus in Lycia cepit, sed ne sic quidem reduxit in Ægyptum; astu enim illum circumvenit Phanes. Nam postquam inebriaverat custodes, abiit in Persas, Cambysemque molientem adversus Ægyptum expeditionem, et quo pacto carentia aquis loca transmitteret ambigentem, adiit; eique cum alias Amasis res exposuit, tum vero quæ ad transmittendum pertinebant, suadens, ad regem Arabum mitteret oratum, ut sibi tutum præberet transitum.

5. Hac enim duntaxat patet ingressus in Ægyptum. Nam a Phœnice usque ad fines Cadytis urbis, regio Syrorum, qui Palæstini vocantur: ab urbe Cadyti, non multo minore, ut mea fert opinio, quam Sardes, ab hac, inquam emporia ad mare usque ad urbem Ienysum Arabicæ ditionis sunt. Ab urbe Ienysso rursus Syriacæ, usque ad paludem Serbonidem, juxta quam Casius mons pertinet ad mare. A Serbonide palude, in qua Typho fertur occultatus, ab illa plane Ægyptus est. Hoc tamen intercapedinis, quod est inter urbem Ienysum et montem Casium et paludem Serbonidem, non exiguus tractus est, sed itineris instar trium dierum, vehementer aridus.

6. Verum quod pauci eorum qui in Ægyptum navigant, notum habent, hoc dicere institui. Ex omni Græcia, et præterea ex Phœnice, portatur in Ægyptum bis quotannis testa vini plena: et tamen ibi ne unum quidem numero, ut sic dicam, dolium vinarium aspici jacens potest. Ubinam ergo, dicat aliquis, hæc vasa consumuntur? hoc quoque ego depromam. Præfectus populi necesse

habet ex sua quisque urbe colligere vasa testacea omnia, quæ Memphin portentur : eadem incolæ Memphis aquæ referta portare in hæc arida Syriæ loca. Ita testa adveniens et exempta in Ægypto, ad veterem in Syriam portatur.

7. Atque hoc modo Persæ fuerunt, qui transitum hunc in Ægyptum apparaverunt, secundum ea, quæ narrata sunt, aquam stipantes, simulatque Ægypto potiti sunt. Sed tunc, quum alicubi parata aqua non esset, Cambyses, audito hospitis Halicarnassensis consilio, missis ad regem Arabum nunciis, tutum iter precatus, obtinuit, data acceptaque ab eo fide.

8. Servant autem fidem Arabes inter homines ut qui maxime, quam hunc in modum paciscuntur : quoties fœdus inire volunt, alius vir medius inter utrosque stans, acuto lapide secatur volam juxta majores digitos eorum, qui fœdus ineunt. Deinde sumpto flocco ex utriusque vestimento, inungit eo sanguine septem lapides in medio positos, inter inungendum invocans Bacchum et Uraniam. Hoc per istum acto, is qui facit fœdus, amicis vadatur hospitem aut etiam civem, si cum cive res agitur. Amici vero et ipsi fidem colere justum censent. Bacchum unum Deum, et Uraniam esse arbitrantur. Et capillorum tonsuram tonderi dicunt, quemadmodum Bacchum ipsum tonsum fuisse : tondentur autem in rotundum tempora subradentes. Appellant vero Bacchum quidem Urotal, Uraniam Alilat.

9. Igitur postquam fœdus cum nunciis a Cambyse missis iniit Arabs, talem rem commentus est : Camelos omnes posteaquam utribus camelinis aqua completis oneravit, egitque ad loca humore carentia, ibi Cambysis exercitum opperiebatur. Et iis quæ narrantur, hoc quod dixi, propius fidem est, tamen id quoque quod minus credibile est, quandoquidem refertur, commemorare debeo. Est magnum in Arabia flumen nomine Corys, exiens in mare quod dicitur Rubrum : ab hoc flumine fertur Arabum rex canalem ex bovinis aliisque crudis coriis consutum, tanta longitudine produxisse, ut ad loca arida per illam aquam produceret : inque ipso arido solo ingentes cisternas fodisse, quibus recepta aqua servaretur : et quum sit a flumine ad hanc aridam duodecim dierum via, per tres canales in tres regiones aquam ducere.

10. Ceterum apud Nili ostium, quod dicitur Pelusium, castra habebat PSAMMENITUS Amasis filius, Cambysem opperiens. Nam Amasin Cambyses in Ægyptum progressus vivum nactus non est, sed defunctum, quum quatuor et quadraginta annis regnasset : per quos nihil admodum magnæ calamitatis est expertus : defunctus autem et conditus sepultus fuit in sepulchris in templo, quæ ipse ædificaverat. Sub ejus autem filio Psammenito jam regnante maximum extitit Ægyptiis portentum : apud Thebas Ægyptias (quod neque prius unquam neque postea ad meam usque ætatem contigit, ut ipsi Thebani aiunt) pluit. Nam superiora Ægypti penitus pluviam non sentiunt : attamen Thebis tunc pluit guttis.

11. Persæ porro ubi sicca transmissa subsedere vicini Ægyptiis, tanquam congressuri ; ibi Ægyptiorum auxiliares Græci et Cares, Phani, qui externum exercitum in Ægyptum adduxisset, expro-

brantes, hoc rei in illum sunt machinati; filios, qui erant a Phane relictis in Ægypto, in castra perduxerunt, atque in conspectum patris, positoque in medio duorum exercituum cratere; dehinc productos singulos puerorum super craterem obtruncaverunt. Omnibus interfectis, vinum et aquam in craterem intulerunt: hunc sanguinem quum bibissent omnes auxiliares, ita conflixerunt. Acri proelio commisso, perquam multis utrinque cadentibus, in fugam vertuntur Ægyptii.

12. Ibi ego rem mirandam vidi, ab indigenis edoctus: ossa utrorumque, qui in acie ista ceciderunt, quum seorsum jacerent circumfusa, ut ab initio distincta fuerant, seorsum erant Persarum, aliorum Ægyptiorum: sed Persarum capita adeo fragilia sunt, ut si velis ferire vel solo calculo, perforare possis: Ægyptiorum autem ita firma, ea vix ictu lapidis perfringes. Cujus rei causam hanc illi reddebant, facile mihi persuadentes, quod Ægyptii statim a pueris radere capita incipiunt, et os ad solem redditur compactum. Quæ eadem causa est non calvescendi; nam ex omnibus hominibus paucissimos quis Ægyptios calvos videat. His igitur hoc causæ est cur robusta capita gestent. At Persis cur fragilia sint capita, id in causa est, quod a principio assuefiunt in umbra nutriri, gestantes pileos tiaras. Hæc ergo quidem talia vidi. Vidi item alia istis similia in Papremi, eorum qui una cum Achæmene filio Darii ab Inaro Afro sunt cæsi.

13. Ægyptii quoque postquam ex acie terga dederunt, nullo ordine fugam capessebant. Ad quos, quum se recepissent Memphin, misit Cambyzes per flumen navim Mitylenæam cum caduceatore viro Persa, qui illos ad pactionem hortaretur. Isti ubi navim ingredi Memphin vident, frequentes ex castello effusi, navim corruperunt, virosque instar carnis dilaniatos in castellum afferunt. Et Ægyptii quidem post hæc obsessi tandem in deditionem venerunt. Afri vero finitimi, ea quæ Ægypto contigissent veriti, sese citra pugnam dederunt, tributumque descripserunt ac dona miserunt. Cyrenæi quoque ac Barcæi itidem ut Afri timentes, similia et ipsi fecere. Cambyzes munera, quæ ab Afris venere, perbenigne accepit: quæ autem a Cyrenæis, succensens, ut opinor, quod exigua erant; quingentas enim minas argenti miserant, quas sua manu prehensas dispersit in milites.

14. Decimo autem die quam castellum in urbe Memphi cepisset Cambyzes, Psammenito Ægyptiorum rege, qui sex omnino regnarat menses, collocato in suburbio ignominiae gratia, cum Ægyptiis aliis, hoc fecit ut ejus animum experiretur: filiam illius, vestitu servili indutam, cum hydria ad aquam emisit; et cum ea similiter indutas alias, quas delegerat, primorum virorum filias virgines. Quæ ubi ad patres pervenerunt cum ejulatu ploratuque, ceteri quidem patres omnes conspectis filiabus tam male acceptis, vociferati sunt atque fleverunt: Psammenitus autem prospiciens atque intelligens, humi vultum demisit. Prætergressis puellis aquam ferentibus, secundo loco Cambyzes ante oculos Psammeniti misit filium ejus cum duobus millibus Ægyptiorum æqualis ætatis, vinctas fune cervices et frenata ora

habentibus. Ducebantur autem luituri pœnas his Mitylenæis, qui cum navi fuerant ad Memphin obtruncati. Ita enim censuerant regii iudices, pro singulis suorum interfectis denos primorum Ægyptiorum interficiendos. Psammenitus præter se exeuntes intuens, et filium animadvertens duci ad mortem, aliis Ægyptiis, qui circum sedebant complorantibus, et gravia sibi accidere dolentibus, ipse idem quod et in filia fecit. His quoque prætergressis, accidit ut quidam compotorum ejus natu grandior, pristinis bonis elapsus, ac nihil habens nisi quæ inops mendicus, obiret exercitum mendicans, nec non Psammenitum Amasis filium aliosque Ægyptios in suburbio considerentes. Quem ut conspexit Psammenitus, erumpente ingente fletu, compellans nomine amicum, caput suum cædebat. Aderant autem ei observatores, qui ut quicquid ab illo fiebat in unoquoque exitu, Cambysi renunciarent. Ea quæ fiebant admiratus Cambyses, misso nuncio percontatus eum est, inquiens: herus te Cambyses, Psammenite, interrogat, quamobrem tu, qui visa filia malo affecta, viso etiam filio ad mortem eunte, neque ejulasti neque flevisisti, sed pauperem tanti feceris, tibi, ut ab aliis audivit, non propinquum. Et ille quidem ita interrogavit. Psammenitus autem his verbis respondit: O fili Cyri, domestica mala erant majora, quam ut possem ea deflare: at lamentatio amici digna lacrymis fuit, qui e multis ac fortunatis opibus evolutus ad inopiam recidit, in limine senectutis. Hæc ubi delata ab hoc, sibi videri illa recte dicta esse; ut vero ab Ægyptiis fertur, Cræsum, quippe hic quoque adscitus erat ab Cambyse in expeditionem Ægyptiacam, illacrymasse, item qui aderant Persæ, ipsique Cambysi commiserationem subiisse, ut protinus jusserit et filium ex his qui morti addicti essent liberari, et patrem e suburbio excitum ad se duci.

15. Sed filium quidem qui adierunt, non jam superstitem invenerunt, sed primo loco trucidatum: ipsum vero Psammenitum excitatum ad Cambysem duxerunt: ubi reliquum vitæ vixit, nihil violentum passus. Qui si compertus etiam fuisset non affectasse res novas, accepisset Ægyptum ut eam procuraret. Nam consueverunt Persæ in honore habere filios regum; quorum si qui etiam ab eis defecerint, tamen illorum filiis restituant principatum. Quod eos ita facere consuesse, cum aliis permultis potest probari documentis, tum vero hoc, quod Thannyras Inari Afri filius recepit, quem pater obtinuerat, principatum: quodque Pausiris Amyrtæi filius et ipse paternum recuperavit imperium: quamvis Inaro et Amyrtæo infestius nunquam ulli Persis mala intulerint. Nunc Psammenitus male cogitans, mercedem accepit; nam ad defectionem Ægyptios inducere deprehensus est; ac deinde a Cambyse convictus, epoto cruore taurino, statim expiravit. Atque hunc in modum iste decessit.

16. Cambyses autem e Memphi in urbem Sain abiit, animo faciendi quæ fecit. Etenim simulatque in ædes Amasis ingressus est, statim imperavit cadaver Amasis e conditorio efferri: deinde prolatum verberibus cædi ac pilos avelli, et stimulis pungi, omni denique contumelia infestari. Quod facientes postquam defatigati erant, (nam cadaver utpote conditum resistebat, nec quicquam diffundebatur,) jussit cremari: haudquaquam sancta jubens; quia Persæ deum

ignem esse arbitrantur. Quin apud neutros etiam moris est cremare cadavera : apud Persas quidem, propter id quod dictum est, quia nefas esse aiunt deo pascere cadaver hominis : apud Ægyptios autem, quia persuasum habent ignem animatam beluam esse, et omnia, quæ nauciscitur devorare, et postquam devorando fuerit expleta, una cum ipsa re devorata emori. Non esse vero apud eos consuetudinem mortuum beluis tradendi ; et ideo condiunt, ne jacens et humatus devoretur a vermibus. Ita neutris licitam rem jussit agere Cambyses. Quanquam, ut ipsi aiunt Ægyptii, non Amasis fuit, qui ista passus est, sed alius quidem Ægyptius eadem qua Amasis ætate ; quem Persæ Amasin arbitantes vexaverunt. Memorant enim, Amasin quum ex oraculo audisset quæ circa se defunctum futura essent, hoc modo rei venturæ medendum putasse, ut hunc hominem, qui flagellatus erat, mortuum ad fores sepeliret intus conditorii sui, se autem in conditorii maxime intimo recessu collocari filio manderet. Mihi tamen penitus non videntur hæc Amasis fuisse mandata de sua sepultura et isto homine, sed vane ab Ægyptiis adornata.

17. SECUNDUM hæc Cambyses constituit triplex movere bellum, adversus Carthaginienses, adversus Ammonios, adversus Æthiopes macrobios, *id est, longævos*, qui Africam ad australe mare incolunt : et adversus quidem Carthaginienses, nauticas copias ; adversus autem Ammonios, e peditatu subtractos ; adversus vero Æthiopes, primo exploratores mittere, spectatum illic mensam, quæ celebrabatur, Solis, nunquid revera esset : simulque res Æthiopicas inspecturos ; interim per speciem dona laturos illorum regi.

18. Solis autem mensa talis esse memoratur : est in suburbio pratum, omnium quadrupedum assa refertum carne, quam per noctem singuli civium magistratus properant ponere ; ad eamque, ubi illuxit, cuilibet epulatum licet accedere. Hæc autem ipsa a terra reddi assidue indigenæ aiunt. Et mensa quidem, quæ Solis vocatur, talis esse fertur.

19. Cambyses autem ubi statuit exploratores mittere, continuo ab urbe Elephantina arcessit ex Ichthyophagis gnaros Æthiopicæ linguæ. Interea dum istos arcessitum eunt, navales copias Carthaginem versus navigare jubet, verum hæc exequuturos se Phœnices negaverunt, esse enim magnis fœderibus se devinctos ; neque facturos sancte, si adversus liberos suos militarent. Phœnicibus autem ire recusantibus, ceteri ad pugnandum haud idonei erant. Ita Carthaginienses servitutem Persarum evaserunt : quoniam Cambyses haud æquum ducebat vim afferre Phœnicibus, qui se ipsos Persis dediderant, et ex quibus nauticus omnis pendebat exercitus. Sed et Cyprii, qui sese ipsi dediderant Persis, adversus Ægyptum in militia erant.

20. Porro Cambyses posteaquam ex Elephantina advenerunt Ichthyophagi, eos ad Æthiopes misit, jussos cum ea dicere quæ oporteret, tum dona ferre, amiculum purpureum, aureumque torquem ad cervicem, et armillas, ac unguenti alabastrum, cadumque vini Phœnicei. Æthiopes autem ii, ad quos misit Cambyses, ferun-

tur esse maximiomnium hominum atque pulcherrimi: legibus autem et aliis uti eos, et separatis ab aliorum hominum legibus; tum vero et hac circa regnum, quod quem e popularibus maximum et pro magnitudine validum judicant, hunc regem diligendum censent.

21. Ad hos itaque viros Ichthyophagi postquam venerunt, offerentes eorum regi munera, ita loquuti sunt; Cambyses Persarum rex, cupiens amicus tibi fieri atque hospes, nos misit, jubens ut in sermonem tuum veniremus, tibi que hæc dona dat, quorum ipse usu maxime delectatur. Ad hos Æthiops, gnarus ad explorandum venisse, talia respondit: neque rex Persarum vos ideo cum donis misit, quod magni faciat hospitii mei fœdus, neque vos vera loquimini, quippe qui ad explorandum meum imperium venistis: neque justus ille vir est; si enim justus foret, non alienam regionem affectaret, sed esset sua contentus, nec homines a quibus nihil læsus est in servitute redigeret. Ei nunc vos hunc arcum date, ita dicentes, Rex Æthiopum regi Persarum consilium dat, quando Persæ tam facile adducent tantæ magnitudinis arcus, tunc adversus macrobios Æthiopes copiis exsuperans moveat bellum: interim diis gratias habeat, qui non dant mentem filiis Æthiopum, ut præter suam velint aliam comparare regionem.

22. Hæc loquutus arcum laxavit, eisque qui venerant dedit. Tum sumpto purpureo amiculo, rogavit quidnam esset et quomodo confectum, et quum Ichthyophagi veritatem de purpura deque tinctura dixissent, dolosos inquit esse homines, dolosa illorum vestimenta. Secundo loco de aureo sciscitatus ad cervicem torque atque armillis, ornatum ejus rei exponentibus Ichthyophagis, risit, atque existimans vincula esse, inquit robustiora apud se vincula esse. Tertio sciscitatus de unguento, quum illi de confectura ungendique ratione dixissent, idem dixit quod de vestimento. Ubi ad vinum pervenit, ejusque conficiendi rationem audivit, majorem in modum delectatus potu, percontatus est, quibusdam rebus vesceretur rex, et quod longissimum tempus vir Persa viveret. Isti dixerunt vesci regem pane, exposita tritici natura, plenumque et longissimum vivendi spatium homini proponi octoginta annos. Ad hæc Æthiops, nihil se mirari inquit, si stercore vescentes paucis viverent annis, nam ne tot quidem annis victuros, nisi potu commiscerent: Ichthyophagis indicans vinum; hoc enim ipsos a Persis superari.

23. Interrogato vicissim rege ab Ichthyophagis de vita et victu, plerosque illorum ad centum viginti annos pervenire, nonnullos vero etiam hos transcendere: cibum eis esse carnem coctam; et potum, lac. Et quum exploratores de numero annorum mirarentur, ad fontem quendam eos duxisse, a quo loti efficiebantur magis nitentes, perinde atque olei foret; ab eodem olere, ac si violarum. Eam aquam aiebant exploratores adeo invalidam, ut in ea nihil innatare posset, ne lignum quidem, et quæ leviora sunt ligno: sed omnia pessum ire in profundum. Hæc aqua si vere apud illos est, qualis commemoratur, ideo macrobii, *id est longævi*, existunt, quod ea per omnia utuntur. Deinde a fonte digressos istos regem ad carcerem duxisse, ubi viri omnes aureis vinculis erant alligati; est enim apud

hos Æthiopes omnium rarissimum ac pretiosissimum æs. Inspecto etiam carcere, inspexerunt et mensam, quæ dicitur Solis.

24. Post hanc ad extremum inspexere eorum conditoria, quæ dicuntur e vitro esse constructa, hunc in modum : posteaquam mortuum sive Ægyptiorum sive alio quodam more extenuarunt, totum gypso inducunt, picturaque exornantes, exhibent, quoad fieri potest, effigiem ejus : deinde cippum ei cavum e vitro, quod apud illos multum et labori aptum effoditur circumdant : in cujus medio mortuus perlucet, nihil neque odoris ingrati, neque fœditatis ullius præbens, sed omnia conspicua ipsi illi cadaveri similiter habens. Hunc cippum qui maxime sunt propinqui, intra ædes annum tenent, offerentes ei omnium rerum primitias, hostiasque : post talia efferunt, circaque urbem statuunt.

25. Omnibus exploratores inspectis reversi sunt. Qui quum ista renunciassent Cambysi, continuo ira percitus adversus Æthiopes exiit in expeditionem, neque rei frumentariæ apparatu indicto, neque secum ipso ratione inita, quod in extrema terrarum faceret expeditionem : sed veluti vesanus, nec mentis compos, simulatque Ichthyophagos audiit, profectus est cum omni peditatu, Græcis qui aderant, illic manere jussis. Ubi ad Thebas est ventum, delegit de exercitu quinquaginta circiter millia, quibus præcepit ut Ammonios diriperent, deinde oraculum Jovis incenderent : ipse cum reliquis copiis adversus Æthiopes contendit. Sed antequam itineris partem quintam confecissent, exercitum ejus protinus commeatus omnis, quem secum habebat, defecerat : mox et jumenta ad vescendum defecerunt. Quibus rebus cognitis Cambyse si resipuisset ac retroduxisset exercitum, post id quod prius admiserat peccatum, vir sapiens extitisset : nunc autem nihil pensi habens, assidue processit ulterius. Milites, quamdiu quod de terra sumerent habuerunt, herbis victitaverunt : at ubi ad sabulum pervenere, ibi nonnulli diram rem perpetraverunt ; nam sortiti ex seipsis decimum quemque comederunt. Id audiens Cambyse, veritus suorum mutuam depastionem, intermissa adversus Æthiopes expeditione, retro rediit, Thebasque pervenit, multis de exercitu amissis. Et quum e Thebis descendisset Memphin, Græcos missos fecit, ut illinc abnavigarent. Et expeditio quidem adversus Æthiopes ita cessit.

26. Copiæ autem, quæ adversus Ammonios missæ erant, e Thebis moventes, itineris duces sequebantur : ac visæ sunt usque ad urbem Oasin pervenisse, quam incolunt Samii ii, qui feruntur e tribu Æschrionia esse, septem dierum per arenas itinere distantem Thebis : quæ regio vocatur lingua Græca *μακάρων νῆσοι*, beatorum insulæ ; in hunc locum dicitur pervenisse exercitus. Deinceps quid de eo actum sit, præter ipsos Ammonios, et eos qui ab his audierunt, nulli alii habent quicquam de illis dicere. Nam neque ad Ammonios pervenerunt, neque retro reversi sunt. Ab ipsis autem Ammoniis hoc fertur ; quum illi ex urbe ista Oasi per arenam iter adversus ipsos facerent, jamque medio fere spatio inter Oasin et Ammonios pranderent, ingruisse magnum ac validum austrum, et ingestis arenæ cumulis

obruisse, atque hunc in modum illos e conspectu sublato: ita actum esse de hoc exercitu Ammonii memorant.

27. Cambyse autem Memphin regresso, Apis, quem Græci vocant Epaphon, apparuit. Ægyptii, quum Apis extitisset, vestimenta quampulcherrima ferebant, et celebrando festo operam dabant. Id tunc facientes Ægyptios Cambyse intuens, et omnino ratus illos ob res a se male gestas esse in his gaudiis: præpositos arcessebat urbis Memphis; quos, ubi præsto fuerunt, interrogabat, quid ita, quum antea se apud Memphin agente, nihil tale fecissent, tunc vero, posteaquam ipse rediisset parte copiarum amissa. Illi dixere, ipsis deum adesse conspicuum, longo autem temporis intervallo apparere solitum, et quum id fit, tunc omnes Ægyptios solennem celebrare lætitiā. Hæc ubi audiit Cambyse, mentiri eos respondit, ac tanquam mentientes morte mulctavit.

28. His interemptis, mox iussit sacerdotes in conspectum venire, quibus eadem referentibus, dixit: si quis deus mansuetus ad Ægyptios veniret, fore ut se non lateret. Hæc loquutus iussit sacerdotes adducere Apin: illi ad eum ducendum perrexerunt. Est autem hic Apis, idemque Epaphus, e vacca juvenis genitus, quæ nullam dum aliam potest admittere genituram: eamque Ægyptii aiunt fulgure ex cœlo tangi, et ictam parere ex eo Apin. Habet autem hic vitulus, qui appellatur Apis, hæc signa; est bene niger, in fronte album figuræ quadratæ: in tergo effigiem aquilæ; in cauda duplices pilos; in lingua scarabeum.

29. Posteaquam Apin sacerdotes duxere, Cambyse veluti vecordior, educto gladiolo, quum vellet ferire ventrem ejus, femur percussit, cachinnansque ad sacerdotes inquit, O capita nequam! hujusmodi dii existunt, sanguine atque carne præditi, et ferrum sentientes? dignus nimirum Ægyptiis hic deus; vos certe me ludibrio habuisse non juvabit. Hæc loquutus imperavit iis, quorum hoc munus erat, ut sacerdotes quidem acriter flagris cæderent; ceteros autem Ægyptios ut quemque festo deditum adipiscerentur, occiderent. Ita festum sane solutum est Ægyptiis, sacerdotes mulcati; Apis sauciatus femur, in templo jacens extabuit; quem e vulnere extinctum tumultu sacerdotes clam Cambyse.

30. Ob hoc scelus, ut Ægyptii aiunt, continuo Cambyse insaniit: qui ne antea quidem compos mentis fuerat. Et primo quidem pravum impetum vertit in Smerdin, ex eisdem parentibus fratrem, quem ex Ægypto remiserat in Persas, livore commotus, quod ille Persarum solus arcum, quem Ichthyophagi ab Æthiope tulerant, ad duos fere digitos adduceret: quod nemo alius e Persis poterat. Smerdi igitur in Persidem profecto, hanc vidit in somnis Cambyse visionem: nuncius quidam e Persis veniens, ei nunciare est visus, Smerdin in regio sedentem solio cœlum contigisse vertice. Ob id Cambyse sibi metuens, ne se necato a fratre occuparetur imperium, ad illum interimendum mittit in Persas Prexaspem, sibi ex Persis virum fidelissimum. Hic ubi Susa ascendit, Smerdin necandum curavit, ut quidam aiunt, quum eduxisset venatum: quidam, quum ad mare Ru-

brum duxisset, demersisse. Et hoc quidem initium malorum Cambysis extitisse ferunt.

31. Secundum autem perpetravit in sorore, in Ægyptum eum sequuta: quæ et uxor et ex eisdem parentibus erat soror; quam hunc in modum duxerat. Antehac enim Persæ nequaquam consueverant sorores in matrimonium accipere. Cambyses, unius sororum amore captus cupidusque deinde ducendi illam uxorem, quum rem insolitam cogitaret efficere, arcessit eos qui regii iudices nominantur. Hos Cambyses percontatur, num qua lex sit, quæ jubeat volentem cum sorore contrahere matrimonium. Hi autem regii iudices, probati e Persis viri, suntque perpetui, donec moriantur, aut injustum aliquid in illis compertum fuerit. Isti apud Persas inter litigantes et legum patriarum sunt interpretes, et ad eos omnia referuntur. Percunctanti igitur Cambysi et juste et caute illi respondebant, negantes ullam se invenire legem, quæ jubeat fratrem ducere sororem: tamen invenisse aliam legem, qua liceat regi Persarum facere quicquid libeat. Ita neque legem solverunt metu Cambysis: et ne legem tuentes ipsi perirent, aliam adinvenerunt adjutricem ejus, qui sorores in matrimonium ducere vellet. Tunc itaque Cambyses eam quam amabat accepit uxorem, et post non multum temporis habuit alteram. Harum juniorem, quæ ipsum in Ægyptum comitata est, interemit.

32. Cujus mors, quemadmodum illa Smerdis, anceps refertur. Græci siquidem aiunt, dum Cambyses duos catulos, alterum leonis, alterum canis, committit, hanc interfuisse spectaculo: et quum caninus catulus superaretur, alterum catulum hujus fratrem abrupto loro supervenisse; et quum duo essent, ita superiores catulos leunculo extitisse. Et Cambyse, dum id cernit, capiente voluptatem, hanc ei assidentem illacrymasse. Ea re animadversa, Cambysem interrogasse quidnam lacrymaretur: et mulierem, dixisse se, viso catulo, suppetias fratri ferente, ideo flere, quod subierit memoria Smerdis, cujus sciret neminem fore ultorem. Ob hoc dictum Græci illam a Cambyse fuisse interemptam memorant: Ægyptii vero ob id, quod, quum ad mensam discumberetur, mulier lactucam sumpsit, ejusque decerptis foliis, virum interrogavit, utrum discerpta lactuca an densa pulchrior foret; quum hic respondisset, densam; hanc, inquit, lactucam aliquando imitatus es, qui Cyri domum denudasti. Ibi Cambysem indignatione percitum, insiluisse calcibus in prægnantem, eamque abortu edito decessisse.

33. Ita Cambyses in domesticis insaniit, sive id propter Apin, sive aliunde, qualia multa humanis mala contingere solent. Etenim fertur Cambyses ab ipsis natalibus grandi quodam laborasse morbo, quem quidam sacrum nominant: ut haud ab fide fuerit, quum corpus magna infirmitate correptum esset, ejus nec mentem sanam fuisse.

34. At in alios quoque Persas hæc insanivit; narratur enim dixisse Prexaspi, quem præcipuo honore prosequebatur, et qui ad eum nuncios perferebat: et cujus filius pincerna Cambysis erat, qui honos et ipse non parvus est. Fertur autem dixisse ista; O Prexaspes, quemnam virum Persæ me esse censent? aut qualem de me

sermonem habent? Et iste respondisse, O Domine, cetera quidem omnia in te magnis laudibus ferunt; sed nimis te vino deditum aiunt esse. Hæc ille de Persis dicebat. Quibus ille indignatus, Siccine, respondit, me Persæ aiunt vino deditum desipere, nec mentis esse compotem? ergo in eo, quod prius dixerunt, non veri fuere. Nam Persas consiliarios suos, in quibus in Cræsum, antea interrogarat Cambyses, qualis ipse videretur esse vir ad patrem Cyrum consummandum. Et illi responderant, eum patre esse præstantiorem; qui et omnia illius haberet, et Ægypti ac maris accessionem adjecisset. Hæc quidem Persæ dicebant. Sed Cræsus qui aderat, displicente ei quæ dicebatur sententia, ad Cambysem inquit, Mihi tu quidem, Cyro genite, non videris adæquandus esse patri: nondum enim tibi est filius, qualem ille te reliquit. Hoc audito Cambyses delectatus, Cræsi sententiam approbavit.

35. Quorum nunc reminiscens, ad Prexaspem iratus inquit: intellige nunc ipse, nunquid Persæ vera dicant, an hæc dicentes ipsi desipiant. Nam si filii tui, qui in anteforibus stat, medium cor non frustrato ictu percussero, constabit nihil Persas dicere: sin aberravero, constabit Persas vera loqui, et me esse male sanum. Hoc loquutus, intendit arcum, puerumque percussit: atque eum collapsum jussit discindi, et inspicere ictum, quumque in corde sagitta esset inventa, ob id lætabundus atque cachinnans, ad patrem pueri inquit: Prexaspes, facta est tibi fides non me insanire, sed Persas delirare. Verum nunc mihi dicito, quemnam ex omnibus hominibus jam noris ita ad destinatum emittere sagittas. Prexaspes hominem advertens esse vesanum, et de se timens, Here, inquit, ego ne deum quidem arbitror tam probe sagittare. Et tunc quidem hoc perpetravit. Alibi duodecim Persarum primores similiter ob nullum dignum crimen necavit, vivos in caput defodiens.

36. Hæc eum facientem Cræsus Lydus censuit his verbis admonendum: O Rex, cuncta noli ætati atque iræ indulgere: sed cohibe et compesce teipsum. Conducit tibi te providum esse: sapientis est prospicere; tu vero viros interficis tuos populares ob nullam dignam causam, interficis pueros: qualia si multa facies, considera ne abs te deficient Persæ. Enimvero pater tuus Cyrus, etiam atque etiam mandans, mihi præcepit, ut te commonefacerem, subjiciendo quicquid boni comperirem. Hoc illi Cræsus benevolentiam præ se ferens consulebat. Ad quem Cambyses respondens, Etiam mihi tu, inquit, dare consilium audes, tanquam bene aut tuam ipsius patriam administraris, aut patri meo consulueris, jubens eum, trajecto flumine Araxe, tendere adversus Massagetæ, quum illi vellent transire in terram nostram? Imo et teipsum male præsidem patriæ tuæ, et Cyrum tibi credentem perdidisti, sed ob id nequaquam gaudens; quia olim jam debebam captare in te occasionem. Cum hoc dicto arcum corripiebat velut eum confixurus, at Cræsus cursu se foras proripuit. Hic ubi non poterat sagittare, mandat ministris ut illum comprehensum interimant. Ministri, qui mores ejus nossent, Cræsum abdiderunt: hac ratione, ut si Cambyses facti pœnitens requiret Cræsum, eo producto donis afficerentur, quod illum servassent:

si non pœniteret, nec desideraret, tunc hominem interficerent. Nec ita multo post quum Cambyses desideraret Crœsum, ministri hoc animadvertentes, enunciant ei hominem superesse. Cambyses se quidem inquit Crœso superstiti gaudere, sed iis, qui illum servassent, veniam non daturum, sed mortem allaturum: prout et fecit.

37. Multa hujusmodi tam in Persas quam in socios, Cambyses insanivit Memphi desidens, et vetusta recludens sepulcra, mortuosque inspiciens. Ipsum vero etiam templum Vulcani adiit, multo derisu simulacrum illius quoque cavillatus est, siquidem statua Vulcani simillima est Pataicis Phœniciis, quos in triremium proris Phœnices circumferunt: quos qui non vidit, ego ei indicabo, esse illos Pygmæi viri imagine. In templum quoque Cabirorum, inaccessum alteri quam sacerdoti, ingressus est: et quæ illic erant simulacra, multis in ea jocatus verbis, concremavit. Sunt autem et hæc Vulcani similia, hujus autem illos aiunt esse filios.

38. Undique igitur mihi clarum esse videtur Cambysem vehementer insanisse; non enim tentasset templa ac ritus habere ludibrio. Nam siquis universis hominibus præbeat facultatem optimas ex omnibus leges eligendi, profecto cunctas singuli rimati, suas eligerent. Ita existimant quique longe pulcherrimas esse suas leges. Non igitur credibile est alium virum quam dementem, talia ludibrio habere. At ita de suis omnes homines legibus sentire, licet cum multis aliis conjecturis colligere, tum etiam hac: Darius accitos qui in sua ditione erant Græcos percontatus est, quanta pecunia vellent defunctis parentibus vesci: illis negantibus ulla se pecunia hoc esse facturos, Darius dehinc Græcis præsentibus, et quæ dicebantur per interpretem discentibus, vocatos ad se eos Indos, qui Calatiæ nominati vescuntur parentibus, rogavit, quantum accipere pecuniarum vellent, ut patres defunctos igne comburerent. Indi vehementer reclamantes, meliora illum ominari jubebant. Atque ita moribus comparatum est: recteque mihi videtur Pindarus in carmine fecisse ut diceret, Legem omnium esse regem.

39. CETERUM dum Cambyses in Ægypto bella gerit, Lacedæmonii quoque intulere bellum Samo et Polycrati Æacis filio, qui Samum vi occupatam habebat, et urbem inter initia trifariam partitus erat cum fratribus, Pantagnoto et Sylosonte: quorum deinde altero necato, altero, qui erat junior, Sylosonte ejecto, totam obtinebat Samon, et inito fœdere hospitii cum Amasi rege Ægypti, mittens munera, vicissimque ab eo accipiens: brevique statim tempore res ejus adeo processerunt, ut per Ioniam ceteramque Græciam celebrarentur. Quocunque enim bellare intenderet, cuncta ei prospere cedebant, quum haberet centum naves quinquaginta remorum, mille sagittarios, invadens omnes sine ullo cujusquam discrimine: quod diceret, se magis gratificaturum amico, si ei quæ abstulisset, redderet, quam si nihil omnino auferret. Multas itaque hic insulas, multa etiam in continente oppida capiebat. Sic etiam Lesbios cum omnibus copiis opem Milesiis ferentes navali prælio vicit cepitque, qui omnem fossam mœnia Sami ambientem vincti foderunt.

40. Atque res Polycratis tantopere secundas esse non latuit

Amasin, cui hoc curæ erat. Sed quum assidue forent multo secundoiores, Amasis libellum Samum misit in hæc verba scriptum, AMASIS POLYCRATI ITA INQUIT, Mihi quidem, feliciter agi cum viro amico et hospite, audire voluptati est : tamen tuæ magnæ prosperitates mihi non placent, qui intelligo quam invidum numen sit. Quod ad me attinet, velim tum memet, tum eos, qui mihi curæ sunt, in rebus quibusdam prosperos esse, in aliis offendere, et ita ævum traducere mutua vicissitudine, quam in omnibus felices agere. Nec enim adhuc de quoquam audisse me puto, qui quum in omnibus felix fuisset, non tandem male perierit funditus. Tu itaque mihi obtemperans, hoc adversus prosperitates agito : dispice, quid tibi sit quod plurimi facias, et in quo amisso maxime sis animo doliturus ; id ubi inveneris, ita abjicito ut nunquam ad homines veniat. Quod si prospera tua deinceps jam non fuerint talibus variata adversis, medeare tu tibi subinde eo modo quem tibi subjeci.

41. Hæc quum legisset Polycrates, et in animum demisisset, tanquam bene sibi ab Amasi præcepta, disquirebat quodnam suorum ornamentorum esset, quo amisso maxima ipse molestia afficeretur ; atque hoc tandem quæritando invenit. Erat ei gemma signatoria smaragdus, quam gestabat, auro vincta, opus Theodori Samii, Telecle geniti : hanc ubi abjiciendam statuit, ita faciebat. Quinquaginta remorum navem viris instructam conscendit, et mox in altum provehere jubet. Et postquam ab insula procul aberat, detractum sibi sigillum, iis qui una navigabant inspectantibus, abjecit in pelagus : hoc acto renavigavit.

42. Reverso domum, quum ex jactura afficeretur, quinto sextove quam hæc acta sunt die, hoc ei casu evenit. Piscator quidam captum a se piscem, grandem sane ac pulchrum, putavit dignum quo Polycratem donaret ; eum ad fores quum attulisset, dixit se in conspectum Polycratis ire velle : a janitore permissus, donans Polycrati piscem, O Rex, inquit, hunc ego quem cepi piscem, etsi operis manuariis vitam tolero, tamen non judicavi ferendum a me esse in forum, sed te tuaque potentia dignum. Eum itaque afferro tibi donoque. His verbis iste delectatus, ita respondit, Tu vero probe, nec facto solo, sed etiam oratione apud me inisti gratiam : ad cœnamque te vocatum volo. Hæc magni faciens piscator domum abiit. Piscem ministri scindentes, offendunt in ejus alvo sigillum Polycratis. Quod ubi viderunt sumpseruntque ad Polycratem lætabundi quam celerime tulerunt. Eoque illi reddito, referebant quo pacto fuisset inventum. Polycrates, quum illi subvenisset divinam rem esse, singula quæque a se gesta retulit in libellum, et qualia accidissent ipsi. Hæc ubi scripsit, in Ægyptum misit.

43. Amasis perlectis tabellis quæ a Polycrate venerant, intellexit fieri non posse, ut homo alterum hominem casui eventuro eripiat ; et Polycratem non bene moriturum esse, qui per omnia fuisset felix, adeo ut ea quoque reperiret quæ abjecisset. Misso itaque Samum caduceatore, dixit se jus cum illo hospitii solve. Quod ideo fecit, ne in tristem aliquem gravemque casum incidente Polycrate, animi dolorem veluti de hospite ipse contraheret.

44. Adversus hunc igitur Polycratem in omnibus feliciter agentem, Lacedæmonii sumpserunt expeditionem, acciti ab iis Samiis, qui post hæc Cydoniam in Creta condiderunt. Polycrates, misso ad Cambysem Cyri filium adversus Ægyptum copias comparantem, oravit ut, nunciis etiam ad se in Samum missis, rogaret aliquid copiarum. Quod audiens Cambyses, libenter in Samum misit ad rogandas a Polycrate nauticas copias, quas secum iste mitteret in Ægyptum. Polycrates, delectos quos maxime suspicabatur ex urbanis ad rebellionem spectare, quadraginta triremibus misit, Cambysi mandans ne retro eos dimitteret.

45. Et alii quidem negant Samios a Polycrate missos, in Ægyptum pervenisse: sed quum in Carpathio mari cursum tenerent, inter se colloquutos decrevisse ne ulterius tenderent. Alii vero aiunt pervenisse in Ægyptum, ac retentos inde fugam fecisse: et in Samum redeuntibus Polycratem cum classe occurrentem pugnasse; sed illos, qui redirent, superasse, atque in insulam exisse: ubi mox pugna pedestri commissa victi sint, atque ita Lacedæmonem navigarunt. Sunt, qui dicant eosdem ab Ægypto redeuntes adversus Polycratem victoria potitos fuisse: non recte dicentes mea opinione. Neque enim oportuisset illos adsciscere Lacedæmonios, si per se satis ad expellendum Polycratem validi erant. Præterea nec rationi convenit, ut cui permulti aderant, cum auxiliarii mercede conducti, tum domestici sagittarii, is a Samiis redeuntibus numero paucis fuerit superatus; eorum vero qui sub ipso erant civium liberi atque uxores Polycrates in navalia coactos tenebat paratos, ut si ii eum redeuntibus aliis prodidissent, una cum ipsis navalibus combureret.

46. Posteaquam vero Samii qui a Polycrate exacti erant, Spartam venerunt, introducti ad principes multa sane, qualia supplices, commemorabant. Quibus illi primo congressu responderunt, eorum quæ isti dixissent, priorum quidem oblitos esse, posteriora vero non intelligere. Secundo deinde congressu nihil isti dixerunt, nisi allato panario, illud pane indigere. Quibus iidem responderunt panario curiose actum fuisse. Itaque opem ferendam eis censuerunt.

47. Ac postea instructi Lacedæmonii, cum exercitu in Samum se contulere, referendæ gratiæ causa, ut Samii aiunt, quia illis aliquando Samii adversus Messenios navibus auxilio fuissent: ut vero Lacedæmonii aiunt, non tam ut tutarentur precantes Samios, militavisse, quam ut ulciscerentur rapinam crateris, quem Cræso portabant, et thoracis ab Amasi rege Ægypti ipsis muneri missi. Interceperant enim Samii priore quam craterem anno, thoracem quoque, lineum quidem, et frequentibus animalium figuris intextis, sed ornatum auro lanisque ex xylo: ob id admiratione dignum faciunt thoracis licia: nam quum ea tenuia et exilia, tamen in se habeant trecenta ac sexagena licia, singulaque conspicua. Qualis alter est, quem in Lindo Minervæ idem Amasis dedicavit.

48. Adjuverunt autem hanc expeditionem contra Samios, ut fieret, admodum prompte Corinthii. In quos etiam Samiorum extabat injuria ætate, quæ præcessit hanc expeditionem, circa idem tempus facta, quo crater interversus est. Nam quum Periander

Cypseli filius, Sardes ad Alyattem castrandos mitteret trecentos primorum in Corcyraeis liberos, Corinthiique qui illos ducebant, Samum appulsi essent, audita Samii causa cur Sardes ducerentur, primum edocuere pueros, ut templum Dianæ tangerent: deinde non negligentes abstrahere supplices a templo, quum arcerent Corinthii eos alimentis, ipsi Samii diem solennem egerunt, quem nunc quoque per eadem facta celebrant. Quum enim nox advenerat, quamdiu pueri supplicabant, exercebant choros virginum atque adolescentium, et interea dum choros exercent, ritum instituerunt ferendi esculenta ex sesamo ac melle, ut ea Corcyraeorum filii rapientes, alimenta haberent: id eousque factum est, dum Corinthii puerorum custodes, illis omissis, abierunt. Ita Samii pueros Corcyram reduxerunt.

49. Quod si defuncto Periandro, Corinthiis cum Corcyraeis amicitia extitisset, illi non fuissent portio expeditionis hujus contra Samum propter hanc causam: nunc ab ipsis insulae originibus, Corinthii semper cum Corcyraeis discordes mutuo fuere. Hujus igitur rei memores Corinthii, exulcerato in Samios animo erant. Mittebat autem Periander ad castrandum Sardes primorum Corcyraeorum delectos pueros, ulciscendi gratia, quia Corcyraei priores nefandum facinus in eum admiserant.

50. Nam posteaquam uxorem suam Melissam necavit Periander, accidit, ut ad superiorem calamitatem hæc quoque altera illi accederet. Erant ei ex Melissa filii duo, usus septem et decem, et alter duodeviginti natus annos, hos avus maternus Procles, Epidauri tyrannus, ad se accitos, ea prosequabatur charitate qua par erat nepotes ex filia sua. Quos ubi remittendos statuit, deducens illos, Scitis, inquit, pueri, quis matrem vestram interemerit? Hoc dictum, ei qui major natu erat, nullius momenti habitum est: at minor, cui nomen erat Lycophroni, ita hoc audito doluit, ut reversus Corinthum, patrem neque salutaverit, neque colloquentem vicissim alloqui, ac ne interroganti quidem sermonem aliquem dederit. Eum Periander tandem sane indignatus a laribus ejecit.

51. Quo ejecto, majorem natu percontatur quænam cum ipsis avus esset colloquutus. Ille narrare ut ipsos avus amantissime accepisset: non tamen recordari dicti illius quod Procles in eis dimittendis dixisset, quippe quod in mentem non admiserat. Periander dicere, nulla ratione fieri posse quin aliquid illis ab avo sit suggestum: itaque percontando instare. Tunc adolescens in memoriam revocans, id quoque narravit. Quod Periander etiam animo attendens, tamen nolens aliquid concedere mollius, mittit illuc apud quos filius ab ipso expulsus degebat, prohibens ne adolescentem in domum excipiant. Iste postquam ejectus in alteram se domum conferebat, ab hac quoque abigebatur; et Periandro iis qui acceperant comminante, atque ut arcerent imperante, expulsus in aliam sodalium domum se contulit. Illi etsi formidantes, tamen quod esset Periandri filius, hominem excipiebant.

52. Ad postremum Periander per præconem edici jussit, quisquis hunc in domum reciperet, aut alloqueretur, eum sacram mulctam Apollini debiturum, quantam ipse nuncupans. Ad hoc edictum

quum nemo affari, nemo illum in domum recipere vellet, etiam ipse ille non putavit rem illicitam esse tentandam: sed sustinens in portibus assidue versabatur. Quem die quarta Periander illuvie et inedia enectum cernens, misertus est, depositaque ira propius accedens, Fili, inquit, utrum est optabilius, istud quod cum maxime toleras, an tyrannidem atque opes, quas ego nunc habeo, accipere patri obtemperantem? qui quum sis et meus filius et beatæ Corinthi rex, præoptasti mendicam vitam, obsistendo atque irascendo illi cui minime debebas. Nam si quid calamitatis in iis accidit, unde suspicionem in me habes, id mihi accidit, ejusque ego particeps eo magis sum, quod ipse id perpetravi. Tu vero, edoctus quanto satius sit invideri quam miserabilem esse, et simul quid sit in parentes et in majores irasci, abi domum. Periander quidem his verbis filium corripiebat: ille autem nihil patri respondit, nisi ipsum sacram mulctam deo debere, quod in ipsius colloquium venisset. Ibi Periander animadvertens malum filii desperatum esse et insuperabile, ab oculis eum amandavit, navigio in Corcyram missum, nam et huic imperitabat. Eo autem amandato, bellum socero Procli intulit, tanquam præcipuo harum rerum auctori: expugnataque Epidauro, Proclum cepit, quem tamen vivum servavit.

53. Interjecto deinde tempore quum senuisset Periander, sibi que esset conscius se non esse amplius parem administrandis obeundisque rebus, mittit Corcyram arcessitum Lycophronem ad tyrannidem. Nam in majore filio nihil animadvertibat, hebetiorque esse ei videbatur. Lycophron ne interrogatione quidem est dignatus eum, qui sibi nuncium afferebat. At Periander in amorem adolescentis propensus, rursus ad eum misit sororem filiam suam, sperans fore ut ille huic præcipue auscultaret. Hæc, ubi venit, O puer, inquit, mavis tyrannidem recidere in alios, et domum patris dispergi potius, quam tu ipse habere illuc reversus? Redi quæso ad penates, desine tibimet officere. Ambitio est possessio sinistra: noli malum medicari malo. Multi justis mansuetiora præponunt, multi jam et materna quærentes, paterna amiserunt. Lubrica res est tyrannis, cujus multi sunt amatores. Pater senex jam est provectæque ætatis: tua ipsius bona ne aliis tradas. His illa verbis ad inducendum maxime appositis fratrem alloquebatur, a patre edocta. Cui iste respondens, negat se iturum Corinthum quoad patrem superesse audiret. Hoc quum mulier renunciasset, tertio Periander caduceatorem mittit, qui dicat se quidem in Corcyram velle concedere, sed ut hic Corinthum proficiscatur ad tyrannidis successionem. Id approbante filio, Periander Corcyram ipse veniebat, juvenis Corinthum. Hæc omnia edocti Corcyraei, ne ad ipsorum regionem Periander accederet, adolescentem interimunt. Ob hæc igitur Periander de Corcyraeis ultionem sumebat.

54. Lacedæmonii ingenti cum classe ubi pervenere, Samum obsederunt, succedentesque muro, turrem mari imminentem in suburbio transcenderunt. Sed mox cum magna manu suppetias ipso ferente Polycrate, rejecti sunt. Sed quum a superiore turri, quæ tergo montis imposita erat, erupissent tum auxiliarii, tum ipsorum Samio-

rum permulti, et aliquantisper Lacedæmonios sustinuisent ipsi, retro fugam fecerunt, insequentique ab hoste cædebantur.

55. Quod si Lacedæmonii qui aderant, Archiæ et Lycopæ similes extitissent eo die, capta Samus fuisset. Siquidem Archias et Lycopes soli cum Samiis intra murum simul irruentes, interclusa ad redeundum via, intra urbem Samiorum occubuerunt. Equidem ipse cum tertio ab hoc Archia alio Archia, qui Archiæ nepos, Samii filius, congressus sum apud Pitane, hujus enim populi erat, qui ex omnibus hospitibus maxime Samios honorabat, dicente patri suo nomen Samio fuisse inditum, quod ei pater Archias strenue pugnans in Samo mortem oppetisset: se vero ideo Samiis honorem habere, quod avus suus fuisset a Samiis publica affectus sepultura egregie.

56. Lacedæmonii, quadraginta diebus in obsidendo absumptis, quum in suscepta re nihil admodum proficerent, in Peloponnesum redierunt. Fertur, Polycratem, ut rumor quidam temerarius emanavit, magnum numerum monetæ patriæ e plumbo percussisse, eamque auro induxisse, ac Lacedæmoniis dedisse: atque ea accepta illos recessisse. Hanc primam expeditionem Lacedæmonii Dorienses in Asiam susceperunt.

57. Samii, qui Polycrati bellum intulerant, posteaquam a Lacedæmoniis se relictum iri vident, et ipsi transmiserunt in Siphnum, deficiebant enim pecuniæ. Vigebant autem ea tempestate Siphniorum res, erantque inter insulares locupletissimi, ut quibus in insula essent auraria et argenti metalla, unde tantum pecuniæ redibat, ut ex decimis ejus reponeretur apud Delphos thesaurus locupletissimo cuique par. Siphnii autem ipsi pecuniam, quæ quotannis conficiebatur, distribuebant. Qui dum thesaurum parabant, nunquid diu permanere possent ipsis præsentia bona, consulere oraculum. Eis ita Pythia respondit,

Quum tamen in Siphno fuerint prytaneia cana,
Cana fori facies, tunc vir vafer adsit oportet,
Qui notet e ligno agmen, legatumque rubentem.

Erant eo tempore Siphniis forum et prytaneium Pario lapide exulta.

58. Hoc autem oraculum Siphnii neque tunc statim, neque post adventum Samiorum intelligere potuerunt. Nam Samii quum primum ad Siphnum adplicuissent, miserunt ad urbem cum legatis unam e navibus. Veteri autem instituto naves omnes erant rubrica delibutæ: atque hoc erat quod Siphniis Pythia prædixit, ut observarent ligneum agmen ac rubrum legatum. Nuncii igitur ubi pervenere, decem sibi talenta mutuari Siphnios precabantur. Nagantibus Siphniis se mutua daturos, Samii eorum agros populabantur. Id audientes Siphnii, continuo occurrentes, commissa pugna fugati sunt, eorumque multi ab urbe a Samiis interclusi, a quibus postea centum talenta exegerunt.

59. Ab Hermionensibus insulam Samii pecuniarum loco acceperunt, Hydream, Peloponneso adjacentem, quam Træzeniis obligaverunt: ipsi Cydoniam in Creta condiderunt, quum illuc non ea de

causa navigassent, sed ut Zacynthios ex insula summoverent. In hacquinquennium degentes, ita rem bene gesserunt, ut templa quæ nunc in Cydonia visuntur, itsi fecerint, et Dictynnæ præterea delubrum. Sexto eos anno Æginetæ navali prælio victos cum Creten-sibus subegerunt in servitutem, ac naves aprugnis proris instructas, rostratas, mutilaverunt, casque apud Minervæ templum in Ægina dedicaverunt. Hæc Æginetæ Samiis fecere, infensi quod illi antea sub Amphicrate Sami rege, bello Æginæ illato, magnis cladibus illos affecerant, et invicem affecti fuerant, et hæc quidem fuit causa.

60. Protraxi autem sermonem de Samiis ob hoc magis, quod tria sunt apud eos opera Græcanicorum omnium maxima. Unum montis in centum quinquaginta orgyias editi; fossa ab ejus imo incipiens habet duplex os, longitudinis fossæ septem stadiorum; celsitudinis autem ac latitudinis, utriusque octonum pedum. Item per eum totum altera fossa depressa est viginti cubitorum altitudinis, trium pedum latitudinis, per quam derivata a magno fonte aqua, fistulis diffusa in urbem deducitur. Hujus fossæ architectus extitit Megarensis Eupalinus Naustrophi filius. Hoc primum e tribus operibus est. Alterum agger circa portum in mari, ad viginti orgyias altitudinis, duobus amplius stadiis longitudinis. Tertium opus est templum omnium quæ nos vidimus amplissimum, cujus architectus primus extitit Rhæcus, Philei filius, indigena. Horum operum gratia sermonem aliquanto magis de Samiis extendi.

61. Cambyse Cyri circa Ægyptum moras trahente, ac desipiente, duo magi iidemque fratres contra eum insurrexerunt: quorum alterum Cambyse relinquerat rei domesticæ curatorem. Hic cognita Smerdis nece, quæ occultabatur, paucisque Persarum erat nota, plerisque eum vivere arbitrantibus, hæc in consilium istud adhibens inhiavit regiis opibus. Erat ei frater, quem dixi una cum illo contra eum conspirasse, corporis habitu quam simillimus Smerdi, Cyri filio, quem Cambyse fratrem suum interemit: nec specie tantum corporis Smerdi assimilis, sed etiam nomen habebat Smerdin. Hunc virum, quum magus Patizithes ei persuasisset, se illi omnia peracturum, in regio solio collocavit. Hoc acto, caduceatores cum alia in loca, tum vero unum in Ægyptum dimittit ad exercitum, qui ediceret, ut Smerdi Cyri filio deinceps obedirent, non Cambysi.

62. Hæc caduceatores alii alibi edixere. Is quoque qui ad Ægyptum delegatus erat, invenit autem Cambysem atque exercitum in Ecbatanis Syriæ agentem, stans in medio, præcepta magi exposuit. Hæc audiens Cambyse, vera loqui caduceatorem ratus, seque a Prexaspe esse proditum, quod missus ad occidendum Smerdin, rem non peregisset, intuens in eum, Prexaspes, inquit, ita rem mihi exequutus es, quam injunxeram? Ad quem ille, ista, O here, ait, haudquaquam vera sunt, ut aut frater tuus aliquando rebellaverit in te, aut quippiam ex illo viro certaminis existat magni exiguique, quippe quum ego ipse exequutus, quæ tu mihi imperasti, eum humarim meis ipsius manibus. Quod si defuncti resurgunt, expecta ut tibi etiam Astyages Medus insurrecturus sit: sin autem ita habet ut antea, nullum

tibi ex illo novum malum amplius germinabit. Igitur mihi videtur curare, ut reprehendamus caduceatorem, et percontando indagemus, a quo veniens nobis denunciaret, Smerdin regem audire.

63. Hæc loquentis Prexaspis Cambysi audienti quum placuissent, confestim reprehensus caduceator venit. Eum, ubi rediit, Prexaspes his verbis interrogavit, O homo, quandoquidem te ais a Smerdi Cyri filio venire nuncium, dicito veritatem, qua dicta, abito sospes. Utrum Smerdis ipse in conspectum datus tibi ista mandavit, an quispiam ejus ministrorum? Tum ille, Equidem, inquit, ego Smerdin Cyri filium, ex quo Cambyzes rex in Ægyptum fecit expeditionem, nunquam conspexi: sed magus, quem Cambyzes, rerum suarum familiarium procuratorem constituit, is mihi ista mandavit, dicens, Smerdin Cyri filium esse, qui imperet hæc apud vos dicere. Hæc ille loquutus fuit, nihil e mentibus. Tum Cambyzes, Prexaspes, inquit, tu quidem ut vir bonus, facto quod imperatum erat, culpam effugisti: verum quisnam e Persis mihi insurrexerit, occupato Smerdis nomine? Ad quem Prexaspes, Ego, inquit, O rex, hoc quod actum est mihi, videor intelligere. Magi sunt qui adversus te insurrexerunt, Patizithes, quem tu rerum familiarium curatorem reliquisti, et frater ejus Smerdis.

64. Ibi Cambysem, quum Smerdis audisset nomen, percussit veritas sermonis, ac somnii, qui visus fuerat videre in somno aliquem ipsi nunciare, Smerdin regio insidentem solio, cœlum tangere vertice. Agnoscens itaque sine causa fratris interemptorem se fuisse, deflebat Smerdin. Quem ubi deflevit, ut erat omni clade afflictus, in equum insiluit, habens in animo, quam raptissime Susa versus exercitum ducere in magum. In ilienti in equum, fungus vaginæ gladii excidit, unde nudatus gladius percussit femur. Vulneratus in ea parte, in qua prius ipse Ægyptiorum deum Apin percusserat, postquam visa fuit ipsi plaga letalis, Cambyzes, quodnam illi oppido nomen esset, interrogavit. Illi aiunt Ecbatana. Et jam antea erat illi redditum ex urbe Buto oraculum, eum in Ecbatanis decessurum: et ipse quidem interpretabatur se in Ecbatanis Mediæ, ubi res ejus omnis erat, senem vita functurum; at oraculum in Ecbatanis Syriæ utique loquebatur. Tunc postquam sciscitatus rescivit oppidi nomen, præ calamitate tum ex mago percussus, tum ex vulnere, resipuit, et oraculum expendens, Hoc in loco, inquit, fatale est Cambysem Cyri decedere.

65. Hactenus tunc quidem. Vicesimo dehinc die accitis Persarum qui aderant præstantissimis, ita inquit; Quod maxime occultum volebam, Persæ, id apprehendit me, ut apud vos efferam, ego enim quum in Ægypto agerem, inter quietem visum vidi, quod utinam minime vidissem! Videbatur mihi nuncius quidam domo adveniens, nunciare Smerdin in regio sedentem solio, cœlum capite contingere. Ex quo veritus, ne a fratre exuerer principatu, properantius quam prudentius feci; neque enim in hominis natura situm est avertere quod eventurum est. Itaque vanus ego Prexaspem Susa ad Smerdin interimendum mitto. Quo tanto malo perpetrato securius debebam, nequaquam conjectans fore, ut, Smerdie sublato, alius quis-

piam mortalium in me exsurgeret. Verum prorsus in futuro frustratus, et parricida fratris quod non debuerat fieri, nec opus erat, extiti, et nihilominus regno exutus sum, nam Smerdis magus erat is, quem dæmon mihi per quietem præmonstravit in me arma sumpturum. Hoc opus quum ego perpetrarim, jam vobis Smerdin Cyri non superesse existimetis, sed magi vobis regnum occuparunt: quorum alterum rerum domesticarum procuratorem reliqueram, alter ejus frater est Smerdis. Quem igitur decebat præcipue vicem meam ulcisci, si indigna a magis passus fuisset, is impia morte a proximis suis affectus est. Quum vero ille non sit amplius, secundum ex reliquis mihi est vobis, O Persæ, maxime necessarium mandare, quæ e vita exiens effici mihi volo. Ergo vobis hæc præcipio, regios deos obtestans cum omnibus vobis, tum maxime Achæmenidis, qui adestis, ne negligatis imperium rursus circumire ad Medos. Sed si dolo occupatum illud tenent, dolo per vos surripiatur; sin vi aliqua præreptum, vi, prout poteritis, recuperetis. Hæc vobis facientibus, et tellus fructum efferat, uxoresque et pecua pariant in omne tempus libertate fruuntibus: secus facientibus, et neque recuperantibus imperium neque aggredientibus recuperare, contraria his quæ dixi vobis fieri imprecor; et præterea unicuique Persarum eum finem qualis mihi contigit. Simul hæc loquutus Cambyses, deflevit omnem suam conditionem.

66. Persæ, ut regem lamentantem conspexere, universi tum vestimenta rescindere, tum effuso ploratu uti. Post hæc ubi os vitiatum est, femurque celerrime computruit, Cambysi vita erepta est, Cyri filio, quum regnasset septem omnino annos et menses quinque, nulla prorsus prole suscepta virili femineave. At Persis qui aderant magna suffusa est incredulitas, rerum potiri magos, interpretantibus potius, Cambysem, quæ de nece Smerdis dixisset, ea dixisse criminoſe, ut sic omne illi nomen Persicum redderetur hostile. Itaque pro certo habebant Smerdin Cyri exsurrexisse regem, utpote etiam Prexaspe usque pernegante a se fuisse Smerdin interfectum. Neque enim tutum ei erat post Cambysis obitum fateri, ipsius manu filium Cyri interemptum.

67. Magus, defuncto Cambyse, simulando se Smerdin esse Cyri filium, qui ipsi fuerat cognominis, securus regnavit menses septem, qui reliqui erant ad implendum octavum annum regni Cambysis: per quos menses in subjectos omnes munificentiam permagnam exhibuit, adeo ut ejus defuncti magnum ceperit desiderium omnes Asiaticos, ipsis Persis exceptis. Nam missis ad singulas, quibus imperabat, nationes edictis, magus immunitatem tributorum ac vacationem militiæ in triennium tribuit: atque hoc quidem statim adeptus imperium edixit.

68. Octavo autem mense, quisnam esset compertus est hunc in modum. Erat Otanes Pharnaspis filius, sed genere atque opibus primo cuique Persarum par. Hic Otanes magum non esse Smerdin filium Cyri, primus suspicatus est, sed eum qui erat, hæc conjectura, quod neque ex arce progrediebatur, neque Persarum procerum quempiam ad conspectum suum vocabat. Itaque eum suspectum

habens, hoc fecit. Habuerat filiam ejus nomine Phædymam Cambyses, eamque ipsam tunc magus tenebat ejusque consuetudine utebatur, ut aliarum omnium Cambysis uxorem. Otanes mittens ad eam sciscitabatur, quocum homine cubaret, utrum cum Smerdie Cyri, an cum alio quopiam. Illa remisit negans se scire, quippe quæ nec Smerdin filium Cyri vidisset unquam, nec eum, cum quo cubaret, nosset, quisnam esset. Altera vice mittit Otanes, inquiens, si ipsa Smerdin Cyri non habes cognitum, tu vero sciscitare ab Atossa, quocum viro tu atque illa cubitetis, omnino enim illa suum ipsius novit fratrem. Filia ad hoc respondit, Ne in Atossæ quidem colloquium venire possum, aut ullam aliam cernere considentium mulierum. Namque hic vir, quisquis est, quum primum adeptus est regnum, nos dispersit, aliam alibi collocans.

69. Audienti hæc Otani res est visa manifestior, itaque tertio nuncium ad eandem mittit in hæc verba, Filia, decet te bonis ortam natalibus, suscipere periculum, quod te subire pater hortatur. Si enim iste Smerdis, filius Cyri non est, sed is quem ego suspicor, non debet tua fruens consuetudine, et potentiam Persarum obtinens, hinc lætus abire, sed pœnas luere. Nunc igitur hoc agito : quum tecum cubabit, animadvertesque somno vinctum, palpa ejus aures : quas si habentem compereris, cum Smerdie filio Cyri te cubare existima : sin minus, cum Smerdie mago. Ad hæc Phædyma remittit, se, si id faciat, magnum adituram discrimen ; quoniam probe scit, si ille careat auribus, et ipsa in palpando deprehendatur, fore ut ipsa ab illo trucidetur : tamen se id facturam. Et Phædyma quidem recepit se patri hoc perfecturam. Huic autem Smerdi mago Cyrus, quum regnaret, aures præciderat, non exigua de causa. Ergo Phædyma hæc Otanis filia, quæcunque receperat patri, exequuta est, nam ubi vices ejus fuerunt adeundi magum, etenim uxores Persarum per circuitum ad illos pergunt, adiens magum, una cubuit, ejusque, dum vehementi somno correptus esset, aures palpavit : quibus carere hominem, non difficulter sed facile sane deprehendit. Ubi illuxit, celerrime patrem certiore rei gestæ facit.

70. Iste, sumptis Aspathine et Gobrya, Persarumque primoribus, et ad fidem sibi servandam accommodatissimis, rem omnem exponit, qui et ipsi rem ita se habere suspicabantur, eoque verba quæ Otanes attulerat, admiserunt : constitueruntque, ut singuli sibi singulos in societatem deligerent e Persis quibus maxime confiderent. Adscivit itaque sibi Otanes Intaphernem, Gobryas Megabyzum, Aspathines Hydarnem. Hi quum sex forent, advenit Susa Darius Hystaspis ex Persis veniens : nam his pater ejus præerat. Qui quum advenisset, placuit sex Persis Darium quoque in societatem adsciscere.

71. Qui quum septem essent, congressi fidem mutuo dederunt et colloquuti sunt. Quumque ad Darium ordo dicendæ sententiæ venisset, ita apud ceteros verba fecit : Equidem mihi videbar ego solus nosse magum regnare, et Smerdin, filium Cyri, mortem oppetiisse ; atque ob id ipsum dedita opera huc me contuli, ad necem mago comparandam. Verum quandoquidem contigit, ut vos quoque rem sciatis et non solum ego, videtur mihi confestim esse peragendum

neque differendum, neque enim id melius. Ad hæc Otanes, Fili, inquit, Hystaspis, et patre egregio ortus es, et te nihilo inferiorem esse patre tuo videris præferre: noli tamen ita properare ad rem aggrediendam inconsulto, sed considerantius illam capesse: oportet enim ita eam aggredi quum plures fuerimus. Tum Darius, Viri, inquit, qui adestis, si eo quem Otanes dixit utemini modo, sciatis vos teterime perituros, aliquis enim privati lucri ratione habita rem ad magum deferet. Et vos quidem debebatis maxime in vos solos rem suscipientes exequi: sed quoniam statuistis ad plures referendum et me adhibendum, aut hodie conficiamus, aut scitote, vobis si hodiernus elabatur dies, non alium occupaturum, ut me accuset, sed ipse ego vos deferam ad magum.

72. Ad hæc Otanes, quum cerneret Darium properare, Quoniam, inquit, nos una muturare compellis, nec sinis differre, age, expone ipse quonam pacto regiam introire possimus, et illos aggredi: excubias namque dispositas esse, ipse quoque, etsi non visu, certe auditu nosti: quas qua ratione transibimus? Cui respondens Darius, Certe multa sunt, inquit, Otanes, quæ nequeunt oratione declarari, sed facto: alia, quæ oratione quidem possunt, sed unde nihil clari operis existit. Vos vero nostis, excubias quæ dispositæ sunt, haudquaquam difficiles esse ad transeundum. Partim enim nos, qui tales sumus, nemo non, quisquis ille sit, cedit nobis, vel ob reverentiam, vel ob timorem; partim habeo ipse prætextum accommodatissimum propter quem transeamus: siquidem modo e Persis venire me dicam, ac velle quædam a patre mandata regi nunciare. Ubi enim oportet mendacium dicere, dicatur, nam idem optamus, quique mendacium dicimus, quique veritatem: quippe quum illi mentiantur tunc, quum persuadendo sunt quippiam lucri facturi: et illi verum dicant, ut verum dicendo aliquod lucrum attrahant: et magis aliquid illis committatur. Quanquam ista non factitantes, idem tamen obtinemus. Quod si nihil lucri facturi sunt, peræque et verax foret mendax, et mendax verax. Quod autem ad janitores attinet, siquis eorum volens prætermittat, melius ei sequenti tempore erit: siquis resistere conabitur, ibi tunc pro hoste habeatur: et deinde intro irrumpentes, rem transigamus.

73. Post hæc Gobryas, Viri amici, inquit, nobis pulchrius erit recuperare imperium, aut, si recuperare non poterimus, mortem oppetere; quum quidem, qui sumus Persæ, ab viro Medo regamur, eoque aures non habente; et quicumque vestrum Cambysi ægrotanti adfuerunt, memoria teneatis omnes, quæ ille, dum vita excederet, Persis imprecatus est, imperium recuperare non tentantibus: quæ nos tunc non admittebamus, sed per calumniam dici a Cambyse existimabamus. Nunc igitur calculum pono in Darii sententiam, neque ex hoc cœtu dissolvi aliorum euntes, quam recta adversus magum. Hæc dicta a Gobrya omnes comprobarunt.

74. Interea vero dum ab istis consultatur, forte hoc contigit, ut magi inito inter se consilio statuerent conciliandum sibi amicum Prexaspem, quod indigna passus a Cambyse esset, occiso ejus filio ictu sagittæ, et solus mortem Smerdis Cyro geniti nosset, quem ipse suapte

manu interemisset : quod præterea apud Persas in maxima esset estimatione. His de causis accitum hominem, sibi amicum comparabant ; accipientes fidem, ac jurejurando, certe fallaciam, quæ ab ipsis in Persas facta esset, apud se habiturum, neque cuiquam mortalium patefacturum, pollicitantes omnia innumera se ei daturus. Recipiente Prexaspe facturum se quæ magi suaserant, iterum illi dicere, in animo se habere omnes Persas sub castellum regium convocare : ideoque jubere hunc conscensa turri prædicare, a Smerdie Cyri Persis imperari, et ab alio nemine. Hæc illi sic præcipiebant, veluti homini summæ apud Persas autoritatis, et qui sæpenumero asseverasset superesse Smerdin Cyri, ac cædem a se factam penegasset.

75. Hæc quoque Prexaspe se paratum exequi dicente, magi, convocatis Persis, hominem in turrin perductum jubent habere orationem. Prexaspes ea, quæ ab istis oratus fuerat, sponte obliviscitur : exorsusque ab Achemene, seriem familiæ Cyri recenset : et ubi devenit ad hunc, tandem commemoravit Cyri in Persas beneficia. His expositis, prompsit veritatem, causatus ideo se antehac occultasse, quod sibi tutum non fuisset proferre rem gestam, sed in præsens ab necessitate deprehensum proferre : dixitque se a Cambyse adactum Smerdin Cyri quidem occidisse, et magos esse qui regnent. Multis quoque verbis Persas quum devovisset, nisi rursus imperium recuperarent, ac magos ulciscerentur, sese in caput a turri præcipitem dedit. Hunc in modum Prexaspes, vir per omne tempus vitæ spectatus, occubuit.

76. At septem Persæ, ubi constituerunt aggredi protinus magos, neque rem differre, deos comprecatum ierunt, omnino ignari eorum quæ circa Prexaspem acta essent : sed hæc inter eundem in medio itineris audierunt : eoque a via secedentes inter se colloquuti sunt. Et Otanes quidem censuit propositum prorsus differri, neque tumescentibus rebus aggredi : Darius vero confestim ire, et quod decretum esset peragere, neque cessare. Eis concertantibus apparuerunt septem accipitrum paria, insectantium duo paria vulturum, eosque vellicantium atque infestantium. Quod intuentes illi septem, sententiam Darii omnes comprobarunt ; et mox freti avibus ad regiam cum fiducia perrexerunt.

77. Ubi ad portas adfuerunt, prout Darius senserat, ita evenit, nam custodes reveriti Persarum primarios, nec aliquid hujusmodi suspicantes ex his fore, admiserunt missione divina instinctos ; neque vel interrogavit quisquam. Ubi in aulam introgressi sunt, offendunt eunuchos qui erant a nunciis ; et hos qua gratia venirent interrogaverunt ; simulque inter percontandum janitoribus minitabantur, quod istos ingredi permisissent : atque ulterius pergere volentes eosdem prohibebant. Isti se mutuo cohortati, eductis gladiis, eos a quibus arcebantur, ibidem simul trucidant ; iidemque cursu in conclave contendunt.

78. In eo tunc forte ambo magi agebant, et de iis quæ a Prexaspe erant acta consultabant. Qui quum vidissent tumultuantes eunuchos atque vociferantes, recurrerunt uterque : et quod fiebat animadvertentes, ad vires conversi sunt : quorum unus occupat arcum, alter

lanceam sumit, atque inde adoriuntur invicem. Verum arcus ei qui illum sumpserat, quum hostes juxta essent, et arriperent, nulli usui fuit: alter qui se lancea tuebatur, tum Aspathinis femur percussit, tum oculum Intaphernis, non tamen et vita privatus est. Hos igitur alter magorum vulneravit: alter vero, quando arcus ei nulli usui erat, in thalamum, qui erat conclavi contiguus, se proripuit, fores occlusurus. Sed illuc duo de septem cum eo simul irrum-punt, Darius et Gobryas: quum autem Gobryas esset amplexus magum, Darius adstans atque hærens, utpote in tenebris, præcavebat ne Gobryam feriret. Eum cernens Gobryas otiosum adstantem, in-terrogavit cur non uteretur manu. Respondenti Dario, Sollicitus de te, ne feriam, Tu vero, inquit Gobryas, vul per utrumque exige gla-dium. Cui Darius obtemperans, pugionis ictu adacto magum casu percussit.

79. Interfectis magis et capitibus eorum amputatis, eos qui saucii ex suis erant illic relinquunt, tum quod invalidi essent, tum arcis tuendæ causa; quinque eorum habentes magorum capita foras cur-runt cum vociferatione ac strepitu: ceterosque Persas compellendo, rem gestam exponebant, capita ostentantes: et simul quicumque ma-gorum ipsis occurrebat mactabant. Persæ, cognito quod actum ab septem istis erat ac dolo magorum, et ipsi facienda sibi alia ejusmodi censuerunt; eductisque gladiis, ubicunque reperiebant magum, in-terficiebant, et, nisi noctis interventu cohibiti fuissent, neminem ma-gum reliquissent. Hunc diem Persæ maxime solennem publice ob-servant, et in eo ingens celebrant festum, vocantes id *Μαγαφόνια*, id est, *magorum cædem*; quo die nulli mago fas est prodire in lucem, sed cuncti magi se intra domum continent.

80. Ubi resedit tumultus, diesque quinque excessere, ii, qui magos invaserant, de omni rerum statu consultabant. Quorum orationes, esti apud nonnullos Græcorum fide carent, tamen hujusmodi fue-runt: Otanes hortabatur, ut rem Persicam in medium deponerent, ita inquires; Unum e nobis principem solum amplius fieri mihi non videtur: neque enim id aut jucundum est, aut bonum. Nam et in-solentiam Cambysis novistis, quo processerit, et partem sensistis in-solentiæ. Quomodo autem res apta habeatur monarchia, cui licet pro libidine agere quæ vult impune? quæ virum, etiamsi optimus omnium fuerit, tamen, quum in illa positus est, extra consuetos ab-jecerit sensus: Quippe quum præter invidiam ab initio ingenitam homini, ingeneretur ex præsentibus bonis insolentia. Itaque hæc duo habens, omnem malitiam habet; partim enim satiatus insolentiâ, multa et atrociam committit; partim per invidiam. At enim vir ty-rannus, ut qui omnia bona obtineat, debebat sine livore esse: verum contrario modo is comparatus est erga populares suos; siquidem eorum optimis quibusque, qui superstites sunt atque vivunt, invidet, deterrimis civium delectatur: calumnias etiam admittere optimus est. Hoc autem omnium indecentissimum est. Nam sive mireris eum modeste, offenditur quod non effuse colatur, sive effuse colat quis, offenditur, quippe adulatorem existimans. Et ut exequar dicendo

quæ maxima sunt, jura patriæ labefactat, feminis vim affert, et indemnatos interimit. At quum dominatur multitudo, primum quidem nomen obtinet omnium pulcherrimum, juris æquabilitatem: deinde vero nihil eorum agit, quæ unus omne imperium tenens. Nam magistratus sorte regit, tum administrationum rationem reddit: omnia denique consilia in commune refert. Itaque dico pro sententia nobis monarchiam seponentibus multitudinem auctum ire; in multo enim insunt omnia. Otanes quidem hanc sententiam dixit.

81. Megabyzus autem imperio paucorum monebat permittere, his verbis; Quæ Otanes dixit de abolenda tyrannide, ea sint dicta a me quoque: sed quatenus hortabatur potentiam deferri ad multitudinem, ab optima erravit sententia. Etenim inutili cœtu nihil est neque insipientius, neque insolentius. Itaque eos qui tyranni insolentiam fugiunt, ad intemperantis plebis recidere insolentiam, nequaquam tolerandum est. Nam tyrannus, siquid facit, intelligens facit: at plebi hoc adest, ut nihil intelligat, quo enim pacto intelligat, qui neque edoctus est, neque quidquam honestum novit, neque domesticum? et qui incidens pellit negotia sine mente torrenti flumini similis? Quare siqui male consultum Persis cupiant, ii statu populari utantur: nos vero conventu virorum optimorum delecto, ad eos imperium deferamus, nam inter eos et ipsi erimus, et ex optimis viris credibile est optima existere consilia. Hanc Megabyzus sententiam dixit.

82. Tertio loco suam Darius, inquiens, Quæ Megabyzus dixit, quatenus ad statum popularem pertinent, recte mihi videtur dixisse: quatenus autem ad statum paucorum, non recte, propositis enim tribus statibus, et his omnibus optimis, ut optime imperet populus, optime pauci, optime unus, inter hæc multo antecellere hoc postremum sentio, imperio enim unius viri qui optimus sit, nihil melius queat esse. Hoc enim animo utens sine reprehensione multitudinem populi curet, taceanturque sic præcipue consilia in viros infestos capta. At in statu paucorum, quum plures virtuti incumbant in publicum, vehementia privata odia excitari censuerant, quum enim quisque princeps esse optet, et consiliis vincere, ad ingentes inter se inimicitias evadunt. Ex quibus seditiones existunt, e seditionibus cædes, e cædibus ad unius imperium devenitur, et hac re monstravit, quantum sit hoc præstantissimum. Jam vero, plebe imperante, fieri non potest, quin malitia intret: ingressa malitia in rempublicam malis quidem illis odia non existunt, sed amicitiae validæ, qui enim rempublicam corrumpunt, conspirantes agunt: idque tamdiu fit, dum aliquis populo præpositus tales homines compescat; quem propter ista populus admiratur. Hic quum admirationi est, tunc vere monarchus ostenditur, declarans etiam in hoc monarchiam esse præstantissimum. Atque ut uno verbo omnia comprehendens dicam, unde nobis libertas extitit? et a quo data? a populone, an oligarchia, an monarcho? Ego igitur sentio, nos per unum virum liberatos, debere illud ipsum complecti; et præter hoc leges patrias bene constitutas non dissolvere: non enim melius.

83. Hæ tres dictæ fuerunt sententiæ, et ex septem illis quatuor huic assenserunt. Otanes, qui juris æquabilitatem facere Persis studebat, ubi ipsius sententia rejecta est, apud eos ita in medium loquutus est; Viri socii, videlicet necesse est unum aliquem e nobis regem fieri, sive sorte sortiamur, sive permittamus Persarum multitudini quem illi elegerint, sive qua alia ratione; equidem ego inter vos non contendam, quippe qui neque præesse volo, neque regnari. Et hæc lege cedo imperio, ut a nullo vestrum regner aut ipse ego, aut ullus unquam meorum posterorum. Otane hæc loquuto, postquam ceteri sex ejus postulatis assenserunt, ita hic in aliis non contendens, e medio abiit alio sessum. Atque ad hunc usque diem sola hæc familia inter Persas libertatem retinet, et in tantum regnatur, quantum ipsa vult, leges Persarum non transgrediens.

84. Ceteris autem istorum septem de rege justissime deligendo consultantibus, visum est, si ad aliquem ex ipsorum numero regnum perveniret, Otanem donari debere peculiariter ejusque deinceps universos posteros tum Medica quotannis veste, tum omni alio magnificentiae genere apud Persas honorificentissimo. Quæ ideo decreverunt ei donanda, quod primus rem agitaverat, et ipsos in cœtum coëgerat. Et hæc quidem decora Otani decreverunt: illa vero in commune, ut regiam introire unicuique e septem sine internuncio liceret, nisi forte cum uxore cubaret rex: neve regi fas esset aliunde quam e familia conjuratorem uxorem ducere. De regno autem hunc in modum; ut sub ortum solis conscensis equis, dum in suburbio vectarentur, cujus equus sonum primus edidisset, is regnum obtineret.

85. Erat autem Dario equiso vir solers, nomine Œbares: ad quem Darius, postquam e cœtu digressi sunt, ita inquit. Œbares, de regni negotio sic inter nos convenit: cujus equus sub ipsum solis ortum equis conscensis sonum primus ediderit, is regno potiatur. Nunc igitur siquid solertiæ habes, comminiscere, ut nos obtineamus hoc decus, et nemo alius. Respondet Œbares, O Here, si in hoc versatur tibi ut rex sis vel non, de hoc ne esto sollicitus, et bonum habeto animum; certe ante te rex nemo futurus est, ejusmodi habeo medicamenta. Si igitur, inquit Darius, habes istiusmodi commentum, adest tempus eo utendi, nec differendi rem, utpote crastino die nobis est certamen. Hæc ut audivit Œbares, ita facit: Ubi nox advenit, unam equarum quam equus Darii maxime adamabat, istam in suburbium adductam alligat: tum equum Darii inducit: eumque sæpius circumduxit prope equam identidem feminæ appropinquans, ac tandem permisit ascendere.

86. Postero die, quum illucesceret, sex Persæ ex convento adfuerunt equis insidentes, et quum in suburbio ultro citroque vectarentur, ubi ad locum istum pervenerunt, ubi superiore nocte equa fuerat alligata, ibi Darii equus accurrens hinnitum edidit: et equo id exsequuto protinus fulgur sereno cœlo tonitruque extitit. Hæc quum Dario supervenissent, eum inaugurarunt, tanquam ex composito quodam evenientia, nam ceteri ex equis desilientes Darium ut regem adoraverunt.

87. Sunt qui hoc dicant Cēbarem fuisse machinatum, sunt qui illud, utroque enim modo refertur a Persis. Volunt namque Cēbarem attrectatis manu hujus equæ genitalibus, ipsum manum intra subligacula tenuisse abditam: et sub ipsum statim solis ortum, quum equi digressuri essent, eam extulisse, et naribus equi Darii admovisse eumque ad odoris sensum infremuisse atque hinnisse.

88. Darius itaque, Hystaspis filius, declaratus est rex: eique omnes Asiani audientes dicto fuerunt, præter Arabas, a Cyro et postea rursus a Cambyse subacti; Arabes vero a Persis nunquam in servitutem redacti sunt, sed hospites extiterunt, transmittentes Cambysem in Ægyptum: quippe quibus invitus haudquaquam invasisent Persæ Ægyptum. Darius matrimonia primaria ex Persis auspicatus est, ductis duabus Cyri filiabus, Atossa, quæ ante Cambysi fratri et postea mago nupserat, et Artystona virgine. Præterea alteram Smerdis, filii Cyri, filiam, nomine Parmyn, nec non filiam Otanis duxit, quæ magum prodiderat. Idem, viribus omni ex parte stabilitis, ante omnia effigiem fecerat quam lapideam statuit, cui inerat animal, vir eques, inscriptis in hæc verba literis, DARIUS, HYSTASPIS FILIUS, TUM EQUI VIRTUTE, (cujus nomen legebatur) TUM CEBARIS EQUISONIS, PERSARUM REGNUM ADEPTUS EST.

89. His apud Persas actis, viginti provincias, quas ipsi satrapeias vocant, constituit: earumque singulis præsides præfecit, descriptis quæ ei penderentur tributis per nationes, et nationibus finitimos adtribuens, et supergrediens vicinos, remotiores gentes alias aliis dividens. Provincias autem et tributorum redditus annuos hunc in modum distribuit. Aliis quidem argentum afferentibus injungebatur Babylonico pondere talentum adferre: qui aurum, Euboico. Valet autem Babylonicum talentum septuaginta minas Euboicas. Etenim sub Cyro atque deinde sub Cambyse nihildum fuerat circa tributa institutum, sed munera afferebantur. Ob hanc tributi ordinationem et alia hujusmodi, Persæ aiunt Darium fuisse institorem: Cambysem autem, dominum: Cyrum vero patrem, quoniam Darius res omnes quæstui habebat: Cambyses, asper erat ac negligens: Cyrus mitis, et bona illis omnia aggressus fuit.

90. Ab Ionibus igitur et Magnetibus qui in Assa incolunt, et Æolensibus et Caribus et Lyciis et Milyis et Pamphylis, unum enim erat illi positum hoc tributum, pendebantur quadringenta argenti talenta. Hæc erat ab eo prima præfectura instituta. A Mysis et Lydis et Lasoniis et Cambaliis et Hygennensibus quingena talenta. Secunda portio hæc erat. Ab Hellespontiiis, qui ad dextram illuc innavigantium siti sunt, et Phrygibus et Thracibus qui Asiam incolunt, et a Paphlagonibus et Mariandynis et Syriis, trecenta et sexaginta talenta erant tributum. Hæc tertia portio. A Cilicibus, equi albi trecenti sexaginta in dies singulos singuli, nec non talenta argenti quingenta: quorum centum et quadraginta erogabantur in equitatum qui Ciliciæ regionem pro præsidio custodiebat: trecenta autem et sexaginta Dario obveniebant: Hæc quarta portio.

91. Ab urbe Posideio, quam Amphilochnus Amphiarai filius extruxit in finibus Cilicum ac Syrorum, ab hac ad Ægyptum usque,

præter Arabum partem, hæc enim erat immunis, trecenta et quinquaginta talenta erat tributum: Quinta portio hæc, cui annumeratur Phœnice omnis et Syria quæ dicitur Palæstina, et Cyprus. Ab Ægypto et Afris Ægypto conterminis, et Cyrene et Barce, in portione namque Ægyptia istæ ordinantur, septingenta proveniebant talenta, præter pecuniam e piscario proventu lacus Mœris. Extra hanc pecuniam mensurati quoque frumenti septingenta talenta obveniebant. Nam ad centum viginti millia etiam illis Persis, qui in Albo muro Memphitico habitant, admetiuntur et eorum auxiliariis. Sexta portio hæc. Sattagydæ et Gandarii et Dadicæ et Aparytæ, in idem conjuncti, centum et septuaginta talenta pendebant: Septima portio hæc. A Susis et cetera Cissiorum regione, trecenta: Octava hæc portio.

92. A Babylone vero ceteraque Assyria mille talenta argenti proveniebant, et præterea pueri castrati quingenti: Nona portio hæc. Ab Ecbatanis et ab reliqua Medica et Paricaniis et Orthocorybantiis, quadringenta et quinquaginta talenta: Decima portio hæc. Caspii et Pausicæ et Pantimathi et Daritæ simul conferentes, ducenta talenta afferebant: Undecima hæc portio. A Bactrianis ad Æglos usque, trecentorum et sexaginta talentorum erat tributum: Portio duodecima hæc.

93. A Pactyica et Armeniis, eorumque conterminis, Euxino tenuis ponto, talenta quadringenta: Tertiadecima hæc portio. A Sargartiis et Sarangeis et Thamaneis et Utiis et Mycis, et iis qui rubri maris insulas incolunt, ubi rex eos qui Relegati vocantur collocat: ab his omnibus sexcentorum talentorum proveniebat tributum. Quartadecima portio hæc. Sacæ et Caspii ducenta et quinquaginta talenta afferebant: Quintadecima portio hæc. Parthi Chorasmiique et Sogdi et Arii, trecenta talenta: Sextadecima portio hæc.

94. Paricanii et qui ex Asia sunt Æthiopes, quadringenta talenta: Septimadecima portio hæc. Matienis et Saspiribus et Alarodiis ducenta injuncta talenta erant: Duodevicesima portio hæc. Moschis et Tibarenis et Macronibus et Mosynœcis et Mardis trecenta talenta præcepta erant: Undevicesima hæc portio. Indi, ut sunt multitudine multo numerosissimi inter omnes quos novimus mortales, ita tributum ad omnes ceteros afferebant trecenta sexaginta talenta auri ramentorum: Vicesima portio hæc.

95. Quod si Babylonica pecunia ad talentum Euboicum redigatur, fiunt novies millena quingenaque et quadraginta talenta. Aurum vero si tredecies multiplicatum computetur ad argentum, ramentum reperitur ad rationem Euboicam esse quatuor millia talentorum sexcentaque et octoginta. Quibus in unum contractis, Euboica talenta colligebantur in summam annui tributi a Dario, quatuordecim millia quingenta et sexaginta. Minorem his summam omittens non refero.

96. Hoc tributum Dario ex Asia obveniebat, et ex Africæ paucis locis: ceterum procedente tempore et ab insulis obvenit aliud tributum, et ab iis qui Europam Thessalia tenuis incolunt. Id tributum rex hunc ad modum in thesauris reponit. Liquefactum in fictiles

fideltas defundit: expleta autem fidelia subinde testam aufert: ex eoque, quoties pecunia indiget, tantum decedit quantum usus postulat.

97. Atque hæc quidem provinciæ erant ac tributorum taxationes. Sola autem regio Persis tributaria a me dicta non est, quod immunem regionem Persæ colunt. Isti autem ad ferendum ullum tributum non adigebantur, sed dona portabant. Æthiopes Ægypto contermini, quos Cambyses in expeditione contra Macrobios Æthiopes sumpta subegit; quique sacram Nysam incolunt, et Baccho dies festos agunt; isti Æthiopes eorumque finitimi, eodem quo Indi Calantiae semine utuntur, subterraneasque habent domos: horum utriusque tertio quoque anno portabant, portantque ad meam usque memoriam, binos chœnicas auri non igniti, et ducentas trabes ebeni, et quinque Æthiopes pueros, et viginti grandes elephanti dentes. Colchi quoque ad donationem ipsi ordinabant, eorumque finitimi ad montem usque Caucasum. Ad hunc enim montem imperitatur a Persis, nam qui ad aquilonem Caucasi habitant, eorum jam nulli Persas curant. Isti igitur dona sibi imperata, etiam ad meam usque ætatem, quinto quoque anno afferebant, centum pueros, totidemque virgines. Afferebant et Arabes mille quotannis talenta thuris. Hæc quidem isti dona, præter tributum, regi portabant.

98. Sed Indi id aurum tam multum, unde ramenta, quæ dixi, regi afferunt, hac ratione comparant. Indicæ regionis id quod ad solem orientem vergit, sabulosum est, nam ex illis quos scimus, de quibus aliquid pro certo narratur, primi sunt hominum in Asia ad auroram et solis ortum habitantes Indi. INDORUM enim tractus qui auroram spectat, propter arenam vastus est. Eorum autem complures sunt gentes, atque eæ lingua inter se dissonæ: et eorum alii sunt dediti rei pecuariæ, alii non: item alii in paludibus fluvii habitant, crudis victitantes piscibus, quos aggressi ex arundineis navigiis captant. Singula autem navigia e singulis arundinis genubus fiunt. Isti quidem ex Indis gerunt vestem e libro; quam ubi e flumine messuerunt phleum contuderuntque, plectentes in modum storeæ, tanquam thoracem induunt.

99. Alii Indorum, ad istorum auroram habitantes sunt pecuarii, carnibus crudis vescentes, nomine Padæi, qui talibus uti moribus narrantur: Quicumque civium seu vir seu femina ægrotat, virum quidem sui maxime familiares interimunt: quod dicant illum morbo tabescentem, carnes ipsis corrumpere: et licet se neget ille ægrotare, nihilominus isti non ignoscentes necant eum, epulanturque. Mulier vero si ægrotet, suæ maxime necessariæ feminae, idem quod viri faciunt. Qui enim ad senium pervenit, eo mactato pascuntur. Sed in hujus rationem non multi eorum perveniunt; nam ante id unumque, qui in morbum incidit, necant.

100. Est aliorum Indorum hæc diversa consuetudo, ut nihil animatum interimant, utque nihil serant, nec domos possidendas existiment, atque herba victitent. Estque eis quoddam milii instar magnitudine, sua sponte nascens e terra suo in calyce: quod cum ipso calyce lectum coquunt, eduntque. Eorum quisquis in morbum

incidit, is in locum desertum pergit, ibique decumbit, ejus vel defuncti vel decumbentis curam gerente nemine.

101. Horum omnium quos recensui Indorum coitus in propatulo est, sicut pecorum : color similis ac proximus Æthiopico, genitura quam in mulieres emittunt, non alba, quemadmodum ceterorum nominum, sed atra, ut color corporis : quale virus Æthiopes quoque emittunt. Hi Indi longius a Persis absunt, et ventum austrum versus : eoque Dario neutiquam obtemperaverunt.

102. Alli vero Indorum Caspatyro urbi et Pactyicæ regioni contermini sunt, versus septentrionem et ventum aquilonem habitantes aliorum Indorum, qui proximam Bactrianis vitam degunt : hi et pugnacissimi in eis sunt, et qui ad aurum mittuntur, hi sunt. Circa hanc enim plagam vasta sunt propter arenam loca, in ea igitur solitudine arenosa formicæ gignuntur, canum quidem magnitudine minores, vulpium varo majores. Earum quippe nonnullæ et apud regem Persarum visuntur, hinc venatu captæ. Hæ formicæ in facien- dis sub terra domiciliis egerunt arenam, ut apud Græcos formicæ, atque eodem modo, ipsa etiam specie corporis simillima. Ea autem quæ egeritur arena, aurea est : ad quam in desertum mittuntur Indi ; ternis singuli camelis junctis, ut utrinque funales mares trahant, femina in medio, in quam ipsi ascendunt : data opera ut a recentissimis fetibus abstractas jungant. Etenim istæ apud eos cameli nihilo sunt minori pernicitate quam equi, separatim vero ad ferenda onera multo valentiores.

103. Qualem autem habeat camelus speciem, Græcis, utpote scientibus, non conscribo : sed quod de eo animali nescitur, id dicam. Camelus in posterioribus cruribus gerit quatuor femora, et totidem genua, et veretra per posteriora crura caudam versus spectantia.

104. Hunc in modum junctis camelis, Indi ad aurum tendunt dinumerate, ut quum ferventissimi fuerint æstus, sint in rapina, siquidem præ æstu formicæ sub terra se occultas tenent. Est autem illis hominibus sol ardentissimus matutinus, non quemadmodum aliis meridie, eousque capitibus imminens dum tempus est a foro discedendi : per quod spatium multo magis urit quam meridianus Græciam, adeo ut dicantur illi tum in aqua se madefacere. Meridies vero fere Indos urit peræque atque alios homines : declinante meridie, talis est illic sol qualis alibi matutinus : ac deinceps magis ac magis frigescens, dum ad occasum perveniens præcipue friget.

105. Ubi ad locum Indi pervenere, culeis quos attulere arena completis, quamprimum retro se recipiunt. Protinus enim illos formicæ, ut a Persis fertur, olfactu perceptos insequuntur tanta pernicitate ut nulli alii sit similis : ita ut nisi viam interim dum formicæ congregantur, anticipient Indi, nemo sit ipsorum inde evasurus. Ideoque camelos mares, quod impares feminis sunt in currendo, etiam plane resolvi attractos, non pariter utrosque : feminas vero, pullorum quos reliquerunt memores, nihil remittere. Isti Indi majorem auri partem possident, ut Persæ memorant, nam quod effoditur in eadem regione aurum, rarius est.

106. Et sane pulcherrima quodammodo extremæ orbis habitati

partes sortitæ sunt, quemadmodum Græcia tempestates optime temperatas nacta est. Nam, ut paulo ante dixi, ultima plagarum quæ ad orientem vergentes habitantur, Indica est: in qua tum animantes tam quadrupedes quam volucres, multo sunt grandiores quam ceteris in locis, præterquam equi, nam quod ad eam partem attinet, ab equis Medicis vincuntur qui Nisæi vocantur; tum infinita vis auri illic est, partim effossi, partim per flumina devecti, partim ut indicavi surrepti. Præterea agrestes arbores illic pro fructu lanam ferentes, ovillæ tum pulchritudine tum bonitate præcellentem; et ab his arboribus veste Indi utuntur.

107. Porro ad meridiem ultima e regionibus quæ habitantur, Arabia est: in qua sola omnium terrarum nascuntur thus, myrrha, casia, cinnamomum, et ledanum, cuncta hæc difficilia Arabibus ad nanciscendum, præter myrrham. Thus quidem Arabes styrace suffientes colligunt, ea quam Phœnices ad Græcos exportant: hanc suffientes thus capiunt. Etenim thuriferas illas arbores servant colubri subalati, exiguo corpore, discolori specie, permagno numero circa singulas arbores; iidem videlicet qui adversus Ægyptum facto exercitu tendunt. Nec ullo alio ab arboribus quam styracis fumo submoventur.

108. Universam terram oppleturi, ut Arabes aiunt, nisi, ut iidem narrabant, simile quiddam istis contingeret ei quod novimus contingere viperis, idque, ut credere debemus, solerti divinitatis prudentia, nam quæ et timido animo sunt et esculenta, ea omnia fetuosa fecit, ne assiduo esu deperirent: contra, quæ sæva et maligna sunt, parum fetuosa. Unde fit ut lepus, quem venatur omnis fera, ales, homo, tam ferax sit: solaque ex omnibus bestiis, quum gravida est, denuo se impleri patiatur, et alium fetum in utero gestet pilis vestitum, alium nudum, alium tantum quod formatum: alium concipiat. Et lepus quidem talis est. At leæna validissimum ferocissimumque animal, semel in vita unum parit, nam una cum fetu uteros emittit. Cujus rei causa est hæc, quod scymnus leoninus, ubi moveri in utero incipit, quum habeat ungues longe acutissimos ex omnibus feris, uteros lacerat, augescensque multo magis ungues imprimendo exulcerat; ita ut ad postremum, quum partus instat, nihil eorum relinquatur incolume.

109. Sic quoque si viperæ et alati Arabiæ serpentes gignerentur ut ipsis natura fert, non esset hominibus vivendi facultas: nunc autem, quum libidine agitantur, et per paria coeunt, femina collum maris in emittenda genitura comprehendit, et innexa non prius dimittit quam devoraverit, et mas quidem hoc modo perit. Femina vero talem luit masculo poenam: quod fetus dum adhuc intra ventrem sunt, patrem ulciscens uterum ambedunt; ejusque alvo ambesa, ita partum faciunt. Ceteri serpentes qui non sunt hominibus perniciosi, ova pariunt et magnam vim fetuum excludunt. Porro viperæ per universum orbem terrarum existunt: alati vero densi in Arabia et nusquam alibi, ideo videntur frequentes esse.

110. Thus vero illud hunc in modum Arabes comparant. Casiam autem sic: Postquam et totum corpus, et faciem præter solos oculos

obligaverunt coriis aliisque pellibus, ad casiam pergunt. Ea nascitur in palude non alta, circa quam et in qua degunt feræ alatæ, vespertilionibus simillimæ, stridore diro, et viribus prævalentibus: quas ab oculis arcentes Arabes, sic casiam metunt.

111. Cinnamomum etiam quam superiora mirabilius colligunt, nam aut ubi nascatur aut quæ terra nutriat illud, nequeunt dicere: nisi quod probabili ratione utentes quidam narrent id gigni in iis regionibus ubi Bacchus educatus est: et ipsas festucas, quas nos ab Phœnicibus edocti vocamus cinnamomum, afferri a grandibus quibusdam alitibus ad nidos e luto constructos in præruptis montium et homini inaccessis. Ad ista igitur Arabes hæc excogitaverunt: bonum asinorumque defunctorum et aliorum jumentorum membra concisa quam maxima in ea loca portant: et ubi juxta nidos posuere, procul inde abscedunt. Ad hæc frustra delapsæ volucres, ad nidos carnem jumentorum apportant: cui sustinendæ impares nidi, disrupti ad terram labuntur: tunc Arabes accedentes ita colligere cinnamomum; quod hac ratione collectum illinc in alias regiones dimittitur.

112. At ledanum, quod Arabes ladanum vocant, etiam cinnamomo mirabilius comparatur: quippe quod in graveolentissimo loco nascens, tamen fragrantissime olet. Nam in barbis caprarum hircorum invenitur innatum, veluti mucor ligni, cum ad conficienda multiplicia unguenta utile, tum præcipue ad suffitionem qua Arabes utuntur.

113. Hactenus de thymiamatis dictum sit. Redolet Arabica regio mirifice jucundo quodam odore. Suntque in ea ovium duo genera admiratione digna, quæ nusquam alibi sunt. Quorum unum caudas habet longas, trium cubitorum, non breviores: quas siquis eas trahere permittat, ulcera habeant certe, dum ad terram atteruntur: nunc vero unusquisque pastorum hactenus est doctus arte fabrili, ut plostella faciant, quæ singula singularum ovium caudis subligent, superque plostella caudas ipsas alligent. Alterum genus ovium ad cubitalem latitudinem caudas gerit.

114. Huic, qua parte meridies ad solem occidentem vergit, contermina est Æthiopia, terrarum habitatarum ultima. Hæc et auri multum fert, et vastos elephantes, prominentibus utrinque dentibus: et cum agrestes omnes arbores, tum vero ebenum, nec non viros maximos pulcherrimosque et ævi longissimi.

115. Atque hæc quidem extrema sunt Asiæ Africæque. De extremitatibus autem Europæ ad vesperam quod pro comperto referam non habeo, neque enim assentior fluvium quendam Eridanum a barbaris vocitari, qui exit in mare ad septentrionem spectans, unde electrum venire narratur. Ne Cassiteridas quidem novi insulas, unde ad nos venit cassiteros, *stannum*, nam vel ipsum coarguit nomen Eridanus, quod Græcum est, et non barbarum, ab aliquo poëta fictum. Sed etsi hoc studiose quæsivi, a nemine qui ipse viderit accipere possum, quomodo se habeat mare ad illam Europæ partem. Ab extrema itaque ad nos venit stannum electrumque.

116. Ceterum ad septentrionem Europæ quam plurimam auri vim esse constat: sed quomodo acquiratur, ne hoc quidem pro comperto

dicere queo. Dicuntur tamen id a gryphibus auferre Arimaspi, viri unoculi, quod nec ipsum crediderim, ut viri nascantur unoculi, ceteram naturam habentes aliis hominibus parem. Porro extremitates terrarum videntur circumcludere aliam regionem, intusque cohibere ea quæ nobis pulcherrima esse putantur et habere rarissima istæ.

117. Est in Asia planities undique cincta monte quinque in locis interciso, quæ aliquando fuit Chorasmiorum, in finibus sita Chorasmiorum ipsorum et Hyrcaniorum et Parthorum et Sarangensium et Thamanæorum: sed posteaquam Persæ rerum potiti sunt, facta est regis. Ex hoc igitur circumclaudente monte ingens amnis profluit, nomine Aces: qui quondam per singulas undique intercisiones ductus ac distributus, totidem quas dixi gentium regiones irrigabat: ubi vero in Persæ potestatem venerunt, hoc ab illo sunt passæ, quod sectionibus montium ab rege obstructis, et ad earum singulas portis positis, aqua ab exitu interclusa est; et planities quæ intra montes erat, pelagus facta, quum fluat in interiora annis, sed nulla ex parte exitum habeat: atque ita ipsæ gentes pristino aquæ usu fraudatæ afficiuntur magno detrimento. Nam hyberno tempore deus illis, quemadmodum aliis hominibus, pluit: sed æstate quum serunt panicum et sesamum, aquam desiderant. Igitur quum nihil eis aquæ tribueretur, ad Persas venerunt viri atque mulieres: stantesque ad fores regis, cum ejulatu vociferabantur. Tunc rex iis qui maxime indigebant portas reserari jussit, utique eas quæ ad illud ferrent: easdem, quum illorum terra humore hausto satiata esset, rursus obserari; alias vero, ut quique ceterorum populorum maxime aqua indigerent, jubet aperire, id faciens, quantum ego auditu cognovi, magnam pecuniam exigit præter tributum. Atque hæc quidem ita se habent.

118. Ceterum unum e septem viris qui adversus magum conspiraverunt, Intaphernem, accidit per insolentiam ita perire: statim post oppressos magos regiam ingressus, volebat admitti ad colloquium regis: etenim hac etiam lege conventum erat inter magi oppressores, ut eis ad regem foret aditus sine internuncio, nisi cubantem cum uxore. Itaque non oportere, sibi intervenire nuncium censens Intaphernes, quia foret unus e septem, introire utique volebat, sed quum janitor et qui a responsis erat introire non sinerent, quod regem dicerent rei uxoriæ dare operam, eos mentiri ratus, educto acinace, aures utrique naresque præcidit, et annectens circa frenum equi cervicibus ipsorum circumdedit hominesque dimisit.

119. Qui quum sese regi exhibuissent et cur id passi fuerant exposuissent, Darius singulatim unoquoque arcesso, veritus ne id communi sex sociorum consilio factum esset; exploravit numquid id quod actum foret comprobarent. Ubi comperit sine horum consensu Intaphernem hæc fecisse, hominem comprehendit ejusque filium atque omnem familiam; multis de causis credens, illum cum suis propinquis rebellionem fuisse moliturum: hos comprehensos ad necem vinciri jussit. Tunc uxor Intaphernis ad regias fores accedens, plorabat atque lamentabatur. Id assidue faciendo ad sui misericordiam Darium quum adduxisset, misso ad eam nuncio, rex inquit, Mu-

lier, offert tibi Darius unius electionem ex vinctis domesticis tuis quem velis liberare. Illa postquam secum deliberavit, ita respondit, Si quidem unius animam rex mihi gratificatur, eligo ex omnibus fratrem. Hæc audiens rex, miratus hujus orationem, misso nuncio, inquit, Percontatur te rex, qua de causa viro filiisque prætermisissis, fratrem delegeris, ut superesset, qui et remotiore abs te est gradu quam filii, et minus jucundus quam maritus. Cui illa respondens, O rex, inquit, maritus mihi alius, si dæmon voluerit, atque alii liberi, si hos amisero, esse possunt: alius frater, parentibus meis jam vita defunctis, nulla ratione potest esse. Hanc sequuta causam, ita loquuta est, visaque est mulier Dario probe dixisse, itaque ea re delectatus, et eum quem mulier optaverat missum fecit, et filiorum natu maximum, ceteris omnibus interfici jussis. Ita unus e septem statim eo modo, quo dixi, occubuit.

120. Enimvero illud fere circa Cambysis infirmitatem contigit: Erat Sardibus præses quidam a Cyro præfectus, nomine Orætes, Persa, cui nefariæ rei cupido incessit: siquidem Polycratem Samium, a quo nullo nec facto nec dicto quantulocunque læsus esset, quemque ne vidisset quidem unquam, tamen concupivit capere ad interimendum, ob hanc, ut plerique aiunt, causam: Quum aliquando ad fores regis considerent Orætes et alter quidam Persa nomine Mitrobates, præfectus gentis, quæ est in Dascylio, e verbis ad jurgia pervenerunt. Et quum de virtute disceptaretur, Mitrobates objiciens Oræti, inquit, Tune in pretio virorum es, qui insulam Samum tuæ provinciæ adjacentem, regi non acquisivisti, ita facilem captu, ut quidam e popularibus quindecim armatis fretus occuparet, ejusque tyrannide nunc potiatur? Hoc jurgium audienti Oræti adeo doluisse quidam aiunt, ut affectaverit non de objurgante vindictam, sed Polycratem prorsus occidere, propter quem male audisset.

121. Alii, sed pauciores, inquirunt, caduceatorem in Samum ab Oræte missum cujusdam rei rogandæ causa: cujus autem, non dicitur, Polycratem autem tunc forte in conclavi virili cubantem fuisse, assistente ei Anacreonte Teio, sive id consulto, quod res Orætis contemptui haberet, sive forte aliqua hujusmodi factum sit: ad quum quum accedens Orætis caduceator, ejus mandata exponeret, Polycratem neque se ad hominem convertisse, erat enim ad parietem versus, neque quicquam respondisse.

122. Hæ duplices causæ mortis Polycratis fuisse memorantur, quarum utrilibet accommodare fidem quis potest. Itaque Orætes in urbe Magnesia degens, quæ est super Mæandrum flumen sita, misit Myrsum Lydum, Gygis filium, cum nuncio in Samum ad Polycratem, cujus animum noverat. Etenim Polycrates primus extitit Græcorum, quos novimus, secundum Minoem Cnossium, et siquis alius isto prior maris imperio potitus est, qui in animum induxerit ut mari potiretur: sed quod ad generationem et ætatem attinet, quæ humana vocatur, primus est Polycrates, qui multam conciperet spem Ioniæ atque insulis dominandi. Hoc igitur eum in animo habere certior Orætes factus, misit nuncium in hæc verba, ORÆTES POLYCRATI ITA INQUIT, Audio te res ingentes agitare animo, sed propo-

sito rem pecuniariam non suppetere. Quod si ita feceris ut suadeo, prospexeris et tibi et saluti meæ. Nam rex Cambyses, ut mihi pro comperto renunciatur, de me interficiendo cogitat; nunc igitur me ipsum recipito, atque pecunias, earum partem tibi habiturus, partem mihi permissurus: et ipsarum pecuniarum beneficio omni Græciæ imperaturus. De quibus si mihi fidem non habes, mittito quempiam tibi fidissimum, cui ego monstrabo.

123. Quo audito Polycrates gravisus est, atque obsequi volebat, majorem enim in modum pecuniam avebat. Mittit itaque prius ad rem inspiciendam e popularibus Mæandrium Mæandrii filium, scribam suum: qui non longo post hæc tempore ornatum conclavis Polycratis spectatu dignum templo Junonis omnem dicavit. Hunc Oroetes quum cognovisset speculatorem esse expectandum, ita sibi agendum putavit: Octo arcas lapidibus quum implevisset, præter admodum parvam partem circa ipsas oras, ac superficiem lapidum aurum injecit: easque arcas alligatas in expedito habet. Quas adveniens Mæandrius quum inspexisset, Polycrati renunciavit.

124. At ille dehortantibus multum tum vatibus, multum quoque amicis, profectus illuc est, quum etiam filia in somnio vidisset hoc visum. Videbatur sibi cernere patrem in aëre sublimem esse, qui a Jove quidem lavaretur, a sole autem ungeretur. Hanc visionem conspicata, instabat omni modo dissuadere, ne a patria proficisceretur ad Oroetem: quinetiam ad navem et remorum eunti male ominabatur. Cui quum ille minitaretur, si sospes rediret, fore ut hæc per diu maneret virgo: ipsa ut ita contingeret, sibi imprecata est, male enim se diutius virginem esse quam patre orbari.

125. Polycrates omne consilium pro nihilo habens, ad Oroetem navigavit, cum alios multos familiarium secum ducens, tum vero Democedem Calliphontis filium, Crotoniensem medicum, qui eam artem optime omnium suæ ætatis exercebat. Ubi Magnesiam pervenit Polycrates, tetra morte est affectus, nec digna vel sua persona vel cogitationibus: nam præter illos qui Syracusis tyranni extiterunt, ne unus quidem aliorum Græcorum tyrannorum ullus est magnificentia cum Polycrate comparandus. Eum Oroetes, postquam, indigno, qui referatur, modo occiderat, cruci suffixit: ex illis vero qui illum comitabantur, Samios quidem dimisit, jubens eos gratiam sibi habere quod liberi essent: peregrinos autem atque servos eorum qui comites fuerant, pro mancipiis sibi vendicans, retinuit. Polycrates ergo suspensus omnem filiae visionem explevit; nam ab Jove quidem, quum plueret, lavabatur, a sole autem ungebatur, dum ipse ex corpore humorem emitteret. Hunc exitum habuerunt tot prosperæ res Polycratis, quem ante vaticinatus ei fuerat Amasis rex Ægypti.

126. Verum non multo post tempore Polycratis manes ab Oroete pœnas petiverunt, quippe post Cambysis obitum et usurpationem a magis regni, Oroetes quum maneret Sardibus, nihil de Persis, qui a Medis imperio fraudati erant, bene meritus est: illi vero in ea rerum conturbatione Mitrobatem Dascylii præfectum, qui illi de Polycrate exprobraverat, interemit, et ejus filium Cranapem, spectatos in Persis viros: et cum alia quoque generis omnis flagitia commisit,

tum quendam e nunciis, qui ad ipsum a Dario venerat, quod parum jucunda nunciasset, trucidandum in via curavit, summissis qui redeuntem aggrederentur; trucidatumque cum ipso equo occultavit.

127. Darius, ubi principatu potitus est, Oroetem ulcisci cum ob alia scelera, tum præcipue ob Mitrobatem filiumque, cupiebat: sed adversus eum directo mittere copias consilii non erat, utique rebus nondum satis tranquillis, et imperio recens parto: quum præsertim audiret Oroetem multa vi nixum, quum mille Persarum satellitio stipatus esset, nam suæ provinciæ habebat Phrygiam, Lydiam, Ioniam. Itaque Darius adversus hæc hanc rationem inivit: Accitis Persarum laudatissimis, eos alloquutus est his verbis, Persæ, quis hoc vestrum mihi repromittat, exequuturus et prudentia duntaxat, et nulla vi, nullisque copiis? Ubi enim opus prudentia est, ibi vi agere nihil attinet. Ergo quis vestrum mihi Oroetem vel ducat vivum, vel interficiat? qui de Persis nihil omnino bene meruit, sed cum alia multa scelera admisit, tum hæc duo: unum, quod duos e nobis, Mitrobatem ejusque filium interemit; alterum, quod a me missos ad se arcessendum necat, insolentiam non tolerandam exhibens, ideoque priusquam majora in Persas mala admittat, occupandus est nobis nece.

128. Hæc Darius interrogabat; et triginta extiterunt qui repromitterent, singuli volentes ipsi id exequi. Quos invicem contendentes Darius reprehendens, sortiri jussit, id quum fecissent, sors Bagæum Artontis filium ex omnibus contigit. Hic sorte delectus, hæc ratione usus est: Complures literas variis de rebus ubi scripsit, sigillumque Darii impressit, cum his profectus est Sardes. Eas, posteaquam in conspectum Oroetis venit, dedit separatim recitandas regio scribæ, regiones autem scribas cuncti præsides habent. Reddebat autem separatim Bagæus literas, explorandi gratia animos satellitum, numquid annuerent ad deficientum ab Oroete. Quos animadvertens magnopere venerari literas, et ea, quæ in illis dicerentur, etiam vehementius, reddidit aliam epistolam in hæc verba; Persæ, Darius rex interdicat vobis ne apud Oroetem fungamini satellitum officio. His illi auditis lanceas deposuerunt. Tunc Bagæus cernens illos obtemperantes huic epistolæ, sumpta fiducia reddidit scribæ ultimum libellum in hæc verba scriptum; Rex Darius mandat Persis, qui Sardibus sunt, ut Oroetem interimant. Id ubi audiere satellites, eductis acinacibus sine mora Oroetem interemerunt. Ita vindicta Polykratidis Samii Oroetem Persam insequuta est.

129. Traductis atque comportatis Susa bonis Oroetis, contigit non diu post, ut in venatu ferarum Darius rex, dum ab equo desilit, pedem torserit. Et sane tortus fuit vehementius, nam talus e juncturis exactus est. Se itaque existimans, ut etiam prius, habere ex Ægyptiis eos qui primi putarentur arte medicinæ, eorum opera utebatur. At isti retorquendo pedem ac violenter tractando malum augebant; adeo quidem, ut septem dies totidemque noctes Darius, præ molestia qua affliciebatur, transegerit insomnes. Octavo die eidem male habenti quidam Democedis Crotoniatæ mentionem apud eum facit; cujus de artificio prius jam inde Sardibus audisset. Darius hominem

quam celerrime arcessi ad se jubet. Ille, ut inter servos Oroëtis fuit inventus, ubi pro neglecto habebatur, in medium adductus est, sicut erat trahens compedes ac pannosus.

130. In medio positum Darius interrogavit numquid eam nosset artem. Democedes non promittere, veritus ne si se proderet, usquequaque Græcia privaretur, sed tamen visus fuit Dario dissimulandi artes bene nosse; unde iussit eos qui hominem duxerant, verbera et stimulos afferre in medium. Tunc ille dissimulatione missa, se plane quidem scire artem illam negavit, sed aliquantulum, ob eam consuetudinem quam cum medico habuisset. Factaque ei potestate curandi, Græcis medicamentis utens, et lenia post acria admovens, Darium compotem somni fecit, et brevi tempore incolumem reddidit, nequaquam amplius sperantem sibi integrum fore usum pedum. Ob quam eurationem postea quum eum Darius duobus aurearum compedum paribus donasset, interrogavit Democedes numquid ideo se duplici malo ex industria mactaret, quod ipsum sospitem fecisset. Hoc dicto Darius delectatus, ad suas uxores hominem misit. Eunuchi vero qui eum deduxerunt ad feminas, dicebant hunc esse, qui restituisset animam regi: tunc earum unaquæque subverberans auri phialam cum theca Democedi donavit tam amplo munere, ut famulus nomine Sciton qui sequebatur, excidentes ex phialis stateres colligens, prorsus grandem auri summam coëgerit.

131. Hic Democedes hunc in modum e Crotone profectus cum Polycrate consuetudinem habuit. In Crotone continebatur ab patre, sane difficili; quem cum gravaretur, eo relicto abiit in Æginam: ubi commoratus, primo anno superavit primos medicos etsi imparatus, et nihil instrumentorum habens, quæ ad artem medicinæ pertinerent. Ex quo factum est, ut insequenti anno Æginetæ publice conduxerint eum talento, Athenienses tertio anno centum minis, Polycrates quarto anno talentis duobus, ita Samum profectus est. A quo viro non minimum medici Crotoniatæ inclaruerunt. Tunc enim id factum est, quando primi quidem Crotoniatæ medici celebrarentur per Græciam, secundi Cyrenæi. Qua etiam tempestate Argivi ceteris Græcis præstare musica ferebantur.

132. Tunc itaque Democedes Dario sanato Susis maximas ædes obtinebat, et cum rege mensam communem habebat, omnibus rebus affluens, præter hanc unam quod in Græciam redire non poterat. Quin etiam Ægyptios medicos regem antea curare solitos, quum essent patibulis suffigendi, quod a Græco medico superati forent, impetrata ab rege venia liberavit: item vaticinum quendam Eleum, qui Polycratem sequutus fuerat et inter mancipia pro neglecto relictus. Denique maximi apud regem momenti Democedes erat.

133. Interjecto deinde brevi tempore, inter alia contigit, ut Atossæ Cyri filiæ, quæ erat Darii uxor, in mamilla ulcus exoriretur, deinde diruptum porro serperet; quod ista, quoad fuit exiguum, præ pudore occultans, nemini indicavit: sed ubi male jam se habebat, arcessito Democedi rem ostendit. Ille se redditurum sanam affirmans, jurejurando adigit eam, ut sibi vicissim ipsa inserviat in eo quod oraverit, oraturum autem nihil, unde dedecus redundaret.

134. A quo posteaquam medicis remediis curata est, edocta ab eodem, Darium, dum cum eo cubat, his verbis alloquuta est, O rex, quum tantum tu habeas copiarum, desides, nullam neque gentem neque potentiam Persis acquirens : atqui par est virum et juvenem et magnarum opum dominum, aliquid operis edendo se ostendere, quo etiam Persæ cognoscant sibi virum præesse. Quod ut facias, duabus de causis interest, ut Persæ et eum qui ipsis præest, virum esse intelligant, et bello atterantur : ne otium agentes tibi insidias tendant. Nunc ergo aliquod opus edas quoad in ætate juvenili es : nam augescente corpore ingenium quoque pariter augescit, et consenescente consenescit, et ad res omnes hebetatur. Hæc Atossa ex admonitu Democedis. Ad quam Darius respondens, Quæ, inquit, uxor, ipse facere destinaveram, ea omnia dixisti ; ego enim constitui Scythis bellum inferre, juncto mari e nostra hac continente in alteram ponte : et hæc brevi tempore perficientur. Ad eum Atossa, Animadvertite, inquit, nunc ; omitte primum Scythis bellum inferre, qui, quandounque voles, tui erunt : adversus Græciam mihi tu eas in expeditionem ; concupisco enim Lacænas et Argivas et Atticas et Corinthias, fando cognitæ, mihi fieri ancillas. Et ad hoc virum habes ex omnibus maxime idoneum ad demonstrandas Græciæ res atque exponendas, hunc qui pedem tuum sanavit. Cui Darius, Quandoquidem, inquit, uxor, tibi videtur nos primum Græciam tentare debere, mihi videtur satius ante omnia mittere illuc exploratores Persas, una cum isto quem dicis, qui percepta omnia illic et visa renuncient : et mox ego ab illis edoctus, adversus Græcos tendam.

135. Hæc loquutus Darius, et statim, quod dictum, factum quoque : namque ubi primum illuxit, accitis quindecim viris Persarum spectatis, præcepit ut sequentes Democedem omnia Græciæ maritima loca collustrarent, neve committerent ut Democedes ab illis fugeretur, sed rursus eum omnino reducerent. Hæc illis ubi præcepit, secundo loco Democedem ipsum arcessitum orat, ut peragrata atque monstrata Persis omni Græcia, rursus redeat : jubetque eum dona ferre patri ac fratribus omnia sua instrumenta, quæ secum sumeret, affirmans se alia multo copiosiora illi in vicem donaturum ; ac præter ea conferre illi ait ad dona vehenda onerariam navim, omnigenis bonis refertam, quæ cum eo esset navigatura. Quæ Darius nullo doloso consilio, ut mea fert opinio, promittebat ; ille tamen veritus ne se Darius tentaret non involans cuncta sibi oblata accepit : sed sua quidem se illic velle ait relinquere, ut ea reversus haberet : verum navim onerariam quam sibi Darius promitteret ad donationem fratribus, accipere respondit. Darius postquam hæc etiam Democedi præcepit, homines ad mare demisit.

136. Isti, quum in Phœnicen descendissent, et Phœnices urbem Sidonem, confestim duas triremes nautis impleverunt, et simul ingentem onerariam omnigenis bonis ; comparatisque omnibus in Græciam trajiciunt, et quum appulissent adeuntes maritima ejus loca intuebantur atque describebant. Donec pleraque ac celeberrima Græciæ loca contemplati, in Italiam Tarentum transmiserunt. Ibi

Aristophilides Tarentinorum rex, ex indulgentia Democedis, gubernacula Medicarum navium resolvit, pariter et ipsos Persas detinuit, tanquam certos exploratores. Interea dum isti patiuntur hæc, Democedes Crotonem abiit. Quo digresso et jam reverso ad domum suam, Aristophilides Persas missos fecit, restitutis iis quæ de navibus abstulisset.

137. Illinc Persæ navigantes, ac Democedem persequentes, Crotonem perveniunt: nactique in foro Democedemprehendunt. Eum Crotoniatarum quidam, res Persicas reformidantes, tradere parati erant: quidam injectis e diverso manibus, fustibus cædebant Persas, hæc verba proferentes; Viri Crotoniatæ, considerate quid faciatis, qui hominem regis fugitivum eripitis. An ex usu erit vobis hanc injuriam regi Dario intulisse, ac vobis bene cedet ista fecisse, si nos spoliaveritis? Cui enim prius quam huic urbi bellum inferemus? aut quam priorem diripere conabimur? Hæc dicendo Crotoniatis plane non persuaserunt, quinimo non modo Democede, sed etiam oneraria navi quam una duxerant, privati sunt; atque in Asiam reversi, omisso jam studio discendi ulteriora Græciæ, quod duce essent fraudati. Quibus tamen in digressu Democedes mandavit ut Dario dicerent, Democedem duxisse uxorem Milonis filiam, erat enim apud regem celebre nomen Milonis luctatoris. Quas nuptias videtur mihi eo tempore properasse magna erogata pecunia, ut ipsum etiam in patria sua spectatum esse Dario appareret.

138. Profecti Crotone Persæ, ad Iapygiam navibus suis cursu exidente venerunt: a quibus in servitutem redactos Gillus quidam Tarentinus exul redemit, et ad regem Darium reportavit. Ob quod meritum quum rex paratus esset donare ei quicquid vellet, optavit se in patriam reduci, exposita prius sua calamitate; sed ne omnem Græciam conturbaret, si classis ingens ipsius causa in Italiam mitteretur, aiebat solos Cnidios pares fore ad ipsum reducendum: existimans, pro amicitia quæ Cnidiis erat cum Tarentinis, sibi præcipue reditum paratum iri. Id Darius pollicitus effecit, nam misso Cnidum nuncio jussit ut Gillum Tarentum reducerent. Cnidii Dario obsequentes, id tamen a Tarentinis non impetraverunt: nam ad vim inferendam invalidi erant. Atque hæc hunc in modum administrata sunt, hique Persæ primi extitere, qui ex Asia in Græciam trajecterunt explorandi gratia, et ob hanc rem.

139. SAMUM vero post hæc rex Darius omnium urbium, tam Græcarum quam barbararum primam, capit, ob hanc causam. Dum Cambyses in expeditione adversus Ægyptum ageret, permulti se illuc Græcorum conferebant, partim, ut credibile est, negotiandi, partim militandi, partim ipsius regionis spectandæ gratia. E quibus fuit Syloson Æacis filius, Polycratis germanus, extorris patria. Huic Sylosonti felicitas hujusmodi contigit: sumpto hic amiculo rutilo ac sibi circumdato, in foro Mempheos spatiabatur: quem quum vidisset Darius, Cambysis satelles, nullius etiamnum auctoritatis vir, captus desiderio amiculi, adit hominem ut mercetur amiculum. Syloson, animadvertens Darium magnopere amiculum cupere, divina fortuna

usus, Ego, inquit, amiculum hoc nulla pecunia vendo, sed tibi largior, si hoc prorsus modo debet esse. Hæc approbans Darius, accepit indumentum.

140. Syloson, qui putarat sibi illud stulte perisse, interjecto tempore, quum Cambyses decessisset, et septem illi magum oppressissent, et ex septem illis Darium regnum adeptus esset, ubi certior factus est ad eum virum pervenisse regnum, cui ipse roganti dedisset in Ægypto illud amiculum, Susa ascendit, sedensque ad antefores regiæ, ait, se eum esse qui de Dario sit bene meritus: hæc audiens janitor, regi nunciavit: et admirabundus rex, secum; Et quis, inquit, Græcorum est beneficus, cui ego reverentiam ante debeam, recens regno potitus? Etiamnum aut aliquis aut nullus eorum ad nos ascendit: nec ullius Græci viri mutuum dicere habeo: tamen hominem introduce, ut sciam, quid hæc dicendo velit sibi. Ubi a janitore introductus est Syloson, ac stetit in medio, interrogatur ab interpretibus quisnam esset, aut quo facto beneficus in regem extitisset? Ipse rem omnem gestam circa amiculum refert, seseque illum esse qui id donasset. Ad hæc respondens Darius, O, inquit, virorum generosissime, tune ille es, qui mihi nullam dum potentiam habenti donasti ea, quamvis parva, tamen perinde grata, ac si nunc aliquid magnum acciperem? Quam ob rem immenso te auro argentoque remuneror, ut nunquam pœniteat te liberalem in Darium Hystaspis filium extitisse. Ad quæ Syloson, Mihi, inquit, O rex, neque aurum neque argentum dederis, sed patriam meam da Samum, ubi eam servaveris; quam nunc post necem fratris mei Polycratis ab Orcete interfecti, occupat servus noster: hanc mihi donato citra cædem atque direptionem.

141. His Darius auditis, misit exercitum duce Otane uno e septem viris, jusso ut quæ Syloson rogasset, ea effecta redderet. Otanes ad mare descendens, contrahebat exercitum.

142. At Sami imperium obtinebat Mæandrius Mæandrii filius, acceptum a Polycrate, ut illud procuraret. Cui, justissimo virorum volenti esse, non licuit: nam ubi de Polycratis interitu allatus est nuncius, fecit ista: ante omnia Jovi Liberatori statuit aram, eique fanum in circuitu designavit, quod nunc quoque in suburbanis extat. Deinde ubi hoc perfecit, advocata omnium civium concione, ita verba fecit; Mihi sceptrum atque omnis potentia Polycratis, ut vos etiam nostis, demandata fuit; et mihi nunc suppeditat vobis dominari: sed quæ in propinquo reprehendo, ipse quoad potero non faciam. Nam neque Polycrates placebat mihi, in viros sibi ipsi pares dominatum habens, neque alius quispiam talia faciens. Et Polycrates quidem fatum suum explevit: ego autem, posito in medium dominatu, juris æquabilitatem vobis pronucio: postulans tamen jure optimo mihi ipsi hos honores concedi, ut e pecunia Polycratis sex talenta eximia mihi cedant; et præterea Jovis Liberatoris, cui ego templum extruxi, sacerdotium, tam mihi ipsi, quam meis in perpetuum posteris; et sic libertatem vobis restituo. Hæc Mæandrius a Samiis postulabat. Tunc quidam surgens, Tu vero, inquit, indignus es qui nobis imperes, tu qui malus extitisti, et es funestus, sed dignus potius qui pe-

cuniarum, quas intervertisti, rationem reddas. Hæc Telesarchus, ita enim vocabatur, dixit, inter cives spectatus.

143. Quæ Mæandrius animo accipiens, reputansque fore, ut si ipse dominatum deponeret, alius quispiam in ejus locum tyrannus constitueretur, non deponendum sibi dominatum statuit : sed in arcem regressus, accitum unumquemque eorum, tanquam rationem pecuniarum redditurus, comprehendit, et in carcerem misit. Post hæc, dum hi in vinculis sunt, Mæandrius morbo corripitur : quem decessurum credens frater, nomine Lycaretus, quo facilius Sami rerum potiretur, omnes vinctos interemit ; neque enim, ut videbatur, liberi esse volebant.

144. Igitur ubi Samum venere Persæ, Sylosontem reducentes, nihil prorsum adversus eos manum levavit, et ii qui ejusdem Mæandrio factionis erant, se paratos esse ad se submittendum data fide dixerunt ; et ipse Mæandrius ex insula discedere. Approbante hæc Otane, atque inito fœdere, eminentissimi quique Persarum positissellis e regione arcis sedebant.

145. Erat autem Mæandrio frater subvecordior, nomine Charileus, qui ob quodcunque delictum in subterraneo loco erat alligatus. Hic quum audisset quæ agebantur, et per specum suspiciens vidisset Persas tranquille sedentes, vociferando dicebat velle se in colloquium venire Mæandrii. Eum audiens Mæandrius, jussit solum ad se adduci : ubi adductus est, confestim conviciando maledicendoque illi suadebat, ut impetum daret in Persas : hæc inquam, Me tu, O deterrime virorum, qui sum tuus frater, quique nihil vinculis dignum peccavi, in subterraneo carcere alligandum putasti : Persas autem, quos cernis te expellentes atque extorrem facientes, ulcisci non audes, tam faciles ad capiendum ? Quos si tu reformidas, præbe mihi auxiliares, ut istos ob suum huc adventum ulciscar : paratus etiam te ipsum ex insula emittere. Hæc Charileus.

146. Quem sermonem Mæandrius suscepit, quantum ego sentio, non quia eo insipientiæ venisset, ut putaret suas vires regiis superiores esse : sed invidens Sylosonti, si civitatem integram sine labore esset accepturus. Irritatis igitur Persis maluit res Samias debilitare, atque ita tradere, probe intelligens, Persas, si quid ipsis accideret, sævituros esse in Samios, et sibi tutum sciens ex insula excessum esse quandocunque vellet : foderat enim sibi occultum cuniculum, ex arce ferentem ad mare, itaque ipse quidem Mæandrius e Samo enavigavit. Charileus autem, armatis cunctis auxiliariis, patefactisque portis egreditur in Persas nihil tale expectantes, sed omnia convenisse existimantes. Hos Persas, qui sellis gestabantur, et plurimi momenti erant, dato impetu auxiliarii occiderunt. Dum hæc isti agunt, ceteræ Persarum copię auxilio veniunt ; a quibus repulsi auxiliarii, rursus in arcem se recipiunt.

147. Otanes imperator, cernens tantam cladem illatam Persis, memor præceptorum quæ Darius, eum mittens dederat, ne quem Samiorum aut occideret aut caperet, insulamque immunem malorum Sylosonti traderet : horum dico præceptorum reminisci neglexit, jussitque milites, ut quemque Samium adipiscerentur, occiderent, virum

pariter et puerum. Tunc pars copiarum arcem obsidebat, pars obvium quemque sine discrimine trucidabat, tam in delubro quam extra delubrum.

148. Mæandrius e Samo profugiens, Lacedæmonem navigavit. Eo ubi pervenit, ac devexisset quæ secum habens excesserat, id egit; postquam pocula argentea et aurea proposuit, servi in eo erant, ut ea extergerent: interea ipse Cleomenem, Anaxandridæ filium, Spartæ regem, colloquendo deducit ad ædes suas. Cleomenes ubi pocula vidit, præ admiratione attonitus erat. Mæandrius eum jubere, quæcunque liberet, illinc asportare: idque quum bis et ter Mæandrius diceret, tamen Cleomenes virorum justissimus extitit, qui ea quæ sibi donabantur, recipienda non putavit. Sed quum didicit eadem aliis civium Mæandrium elargientem habiturum patrocinium, aditis ephoris, dixit satius esse Spartæ hospitem Samium e Peloponneso ablegari, ne aut ipsi aut alii cuipiam Spartanorum persuaderet fieri malum. Illi, Cleomeni obsequentes, Mæandrio indixerunt abitum.

142. Persæ ubi occupavere Samum, Sylosonti tradiderunt viris desolatam. Interjecto tamen tempore etiam Otanes imperator frequentem incolis effecit, tum e visione insomnii, tum ex morbo, quo laboravit circa pudenda.

150. CETERUM, dum Samum nauticus proficiscitur exercitus, Babylonii rebellaverunt, rebus probe admodum comparatis: nam quamdiu magus imperavit, et septem insurrexerunt, per hoc omne tempus et per turbationem se ad ferendam obsidionem instruxerunt, et in his apparandis usque latuerunt: verum ubi e professo desciverunt, hæc sibi facienda statuerunt: Matribus exceptis mulierum unam, quam sibi quisque voluit, e domesticis deligit; ceteras omnes contractas strangularunt: illam vero unam quisque ad panem pinsendum eligebat; strangularunt autem eas, ne frumentum ipsorum absumerent.

151. His rebus cognitis Darius collectis omnibus copiis adversus eos contendit: et postquam pervenit, urbem obsidione cingit. Sed illi nihili pendere obsidionem: nam conscensis muri propugnaculis, tripudiare probraque ingerere Dario atque exercitui ejus; quorum quidam ita inquit, Quid hic desidetis Persæ? quin potius absceditis, quippe tunc expugnaturi nos, quum pepererint mulæ. Hoc quidam Babyloniorum dicebat, credens nunquam parere mulam.

152. Anno ac septem mensibus in obsidione consumptis, jam Darium, atque universum exercitum, tædere quod Babylonios expugnare non posset: etsi adversus illos omnia machinamenta atque omnes insidias expertus, cum alias, tum illas quibus eosdem Cyrus expugnaverat. Omnia hæc frustra fuerunt, quia Babylonii vehementer excubiis incumbabant.

153. Sed quum ne sic quidem capi possent, vicesimo quam circumvallati sunt mense, Zopyro, Megabyzi filio, unius e septem viris qui magum sustulerunt, hoc contigit portentum, ut quædam mularum ejus quæ frumentum subvectabant, pareret. Quod ubi ei renunciatum fuit, non credens, fetum ipse inspicere voluit; simulque vetans servos, cuipiam rem aperire, consultabat, et ad illius Babylonii verba,

qui inter initia dixerat, postquam mulæ peperissent, fore ut murus, expugnaretur : ad hoc omne a Zopyro visa est expugnabilis Babylon : divino enim numine et illum loquutum et sibi mulam peperisse.

154. Igitur ubi visum est fatale esse jam Babylonem capi, adiens Darium, sciscitatus est, numquid perquam magni faceret expugnare Babylonem ? Audiens perquam magni ab illo fieri, aliud consultat, quomodo ipse foret urbis expugnator, et suum hoc esset opus : bene gesta enim apud Persas permultum ad incrementa magnitudinis valent. Alio quidem nullo opere illam se imperio subdere posse cogitabat, quam si a seipso mutilatus ad illos transfugeret. Tum igitur parvi pendens se ipsum insanabili mutilatione afficit, quippe nasum sibi præcidit auresque, comamque deformiter circumtondit, et se flagris cecidet : atque ita ad Darium perrexit.

155. Quem ille intuens, virum videlicet spectatissimum mutilatum, adeo graviter tulit, ut exiliens e solio exclamaret, interrogando quis eum et ob quod facinus mutilasset ? Ad eum respondens Zopyrus, Nemo, inquit, ille vir est præter te, cujus tanta potentia est, ut ita me possis afficere, neque alienus quispiam, O rex, hæc mihi fecit, sed ipse ego : quod indigno animo fero Assyrios Persis illudere. Cui respondit, O virorum miserrime, turpissimo facto pulcherrimum nomen imposuisti, inquiens propter eos qui obsidentur, temetipsum indigne lacerasse. Numquid, O demens, te mutilato hostes citius ditionem facient ? quomodo non te ipsum lanians mente excidisti ? Ad eum Zopyrus, Siquidem, inquit, prodidissem, quæ eram facturus, tu mihi non permisisses : nunc memet ego adhibens, id feci. Itaque jam Babylonem capimus, nisi tu tuis deeris ; ego enim ita uti sum ad murum pro transfuga ibo, dicamque illis me hæc abs te esse passum : et opinor, ubi persuasero illis hæc ita habere, militiæ fiam particeps. At tu decimo die quam murum fuero ingressus, mille milites ex eo genere, cujus jactura nihil admodum damni fiat, colloca ad portas quæ vocantur Semiramis : rursus interjectis septem diebus, colloca mihi alia duo millia ad portas, quæ dicuntur Niniorum : atque tertio, viginti diebus interjectis, e regione portarum, quæ dicuntur Chaldæorum, alios statue, numero quatuor millia : sed neque priores neque posteriores habeant quo se defendant, præter gladios : hoc tantum sinas eos habere. Post diem vicesimum reliquas copias jube recta muros undique subire. Verum ad portas quæ Belides ac Cissiae vocantur Persas mihi statuito : etenim, ut ego arbitror, Babylonii mihi, qui magna opera ediderim, committent cum alia, tum vero portarum claves : illinc mihi atque Persis curæ erit operam navare.

156. Hæc ubi mandavit, ad portas perrexit, subinde respectans tanquam vere perfuga. Eo conspecto qui in turribus ad id dispositi erant, deorsum decurrerunt, et alteram portam aliquantulum reclinantes, sciscitabantur, quisnam esset, et cujus rei indigens veniret. Quumque hic dixisset se Zopyrum esse, et se ad illos transfugere, eum ad Babyloniorum magistratus deduxerunt. Ante quos ubi stetit Zopyrus, conditionem suam miserabatur, referens a Dario se passum quæ a semetipso passus erat ; idque ob eam causam quod suasset illi discedere cum exercitu, quoniam nulla via ostenderetur

urbis expugnandæ. At nunc, inquit, ad vos venio, Babylonii, futurus vobis maximo bono, Dario autem et copiis et Persis maximo malo. Neque enim quod ita me mutilavit feret impune, quum habeam exploratas omnes consiliorum ejus vias. Hæc Zopyrus commemorabat.

157. Quem Babylonii virum apud Persas spectatissimum cernentes naso atque auribus privatum, vibicibus ac sanguine conspersum, existimantes omnino vera eum loqui, et ad ipsos venire socium, parati erant ad committenda ei quæcunque postulabat. Postulabat autem copias militum: quod ubi ab illis accepit, perfecit ea quæ cum Dario constituerat. Siquidem decimo die eductis Babyloniorum copiis, mille Persas, quos collocari primos Dario mandarat, circumventos trucidavit. Eum Babylonii animadvertentes consentanea verbis facta præstare, majorem in modum lætabantur, parati omni in re homini parere. Iste rursus interjectis diebus de quibus erat conventum, cum delectis Babyloniorum egressus, duo millia Darii militum interfecit. Babylonii cernentes hoc etiam opus, nihil aliud quam Zopyrum in ore omnes habere, laudibus tollere. Hic rursus constitutis diebus supersedens ad id quod prædixerat copias educit, circumventaque quatuor millia occidit: quo et ipso opere edito, Zopyrus omnia apud Babylonios erat, adeo ut et dux exercitus et murorum custos declararetur.

158. Ubi vero e composito Darius copias undique muris admovit, ibi Zopyrus dolum omnem patefecit: nam quum Babylonii consenso muro copias Darii adorientes arcerent, ipse apertis portis quas Cissias ac Belidas vocant, Persas intra murum introduxit. Ex Babyloniiis, qui id factum videbant, alii quidem in templum Jovis Beli fugerunt: qui non videbant, hi in suo quisque loco permanserunt, donec et ipsi se proditos intellexerunt.

159. Ita Babylon iterum capta est; qua potitus Darius et muros ejus circumevertit, et portas omnes detraxit: quorum neutrum Cyrus fecerat prius eidem a se captæ. Babyloniorum quoque procerum tria millia patibulis affixit, data ceteris venia urbem incolendi. Atque ut iidem uxores haberent unde succresceret suboles, providit; nam feminas proprias Babylonii, ut superius demonstratum est, rei frumentariæ consulentes, strangulaverant. Itaque Darius vicinis circum populis negotium dedit, ut feminas Babylone exhiberent, injungens singulis numerum. In summa igitur quinquaginta millia feminarum convenerunt, ex quibus qui nunc sunt Babylonii originem duxerunt.

160. Zopyri autem factorum præstantiam nemo Persarum, Darii judicio, supergressus est, neque eorum qui prius, neque eorum qui posterius extiterunt, præter unum Cyrum: cui comparari nullus unquam Persarum dignum se existimavit. Ferturque Darius hoc dictum sæpenumero usurpasse, præoptaturum se, Zopyrum nihil esse cladis passum, quam viginti sibi Babylones ultra illam quam haberet acquiri. Egregie vero eum remuneratus est, cum dando quotannis dona, quæ apud Persas sunt honorificentissima, tum tradita

Babylone immuni, quoad viveret, in peculiarem portionem ; sed et alia multa insuper dedit. Hujus Zopyri filius fuit Megabyzus, qui dux exercitus extitit in Ægypto adversus Athenienses et socios ; atque hujus Megabyzi filius Zopyrus ille, qui ad Athenienses transfugit a Persis.

HERODOTI

HALICARNASSEI HISTORIARUM

LIBER QUARTUS,

QUI INSCRIBITUR

MELPOMENE.

Post Babylonis expugnationem, ipse Darius adversus Scythas expeditionem fecit. Nam quum floreret viris Asia et magno pecuniæ proventu, cupido incessit ei Scythas ulciscendi: quippe qui priores injuriam intulissent, quum Mediam ingressi essent, et eos qui restiterant, prælio vicissent. Etenim Scythæ, quemadmodum et superius a me dictum est, duodetriginta annos superiori Asiæ imperitaverunt, siquidem persequentes gentem Cimmeriam, ingressi Asiam, abrogarunt imperium Medis, qui ante ipsorum adventum Asiam obtinuerant. Sed Scythas, quum octo et viginti annos peregre abfuissent, et post tantum temporis in patriam reverterentur, excepit non minor, quam Medicus fuerat, labor: offenderunt enim non exiguam militarem turbam sibi occurrentem. Uxores namque eorum, in diuturna virorum absentia cum servis consueverant.

9. Occæcant autem Scythæ servos omnes lactis gratia, quod potant, ita id facientes: Sufflatoria ossa fistulis simillima sumuntur, eaque genitalibus equarum imposita ore inflantur, aliis inflantibus, alii equas emulgent. Hoc ideo se facere aiunt, quod venæ equarum sufflatæ implentur et uber demittitur. Posteaquam emulxere in lac, in cava vasa lignea diffundunt: et compungentes ad illa vasa cæcos lac agitant, cujus quod summum est delibatur, pretiosiusque habetur: vilius autem, quod subsidit. Hujus rei gratia Scythæ quemcunque capiunt, visu orbant, non enim agricolæ sunt, sed pastores.

3. Ex his igitur servis et uxoribus Scytharum educata est juvenus, quæ suorum natalium conditione cognita, obviam perrexit iis quum reverterentur a Medis. Et primum quidem regionem interseperunt ducendo latam fossam, quæ a Tauricis montibus pertinebat ad Mæotin paludem maximam: deinde Scythis introire conantibus castris contra positis repugnabant. Sæpe commissa pugna, quum nihil tamen Scythæ pugnando proficerent, unus ex eis inquit, Quid-

nam rei facimus, viri Scythæ? cum nostris ipsorum servis dimicantes, dum interficimur, pauciores efficimur: et illos interficiendo, paucioribus deinceps imperabimus. Mihi videtur spiculis arcubusque omissis sumenda cuilibet flagella, quibus equos verberamus, et ad illos propius eundum. Nam quoad vident nos arma habentes, arbitrantur se similes nobis, atque e similibus esse: ubi nos pro armis verbera tenere viderint, tunc se nostros servos esse intelligentes, atque id agnoscentes, non perstabunt.

4. Noc Scythæ quum audissent, ita sibi faciendum putaverunt. Qua ex re perculsi illi, pugnae immemores, fugam capesserunt. Ita Scythæ imperio fuerant Asiæ potiti: et rursus a Medis ejecti, ad patriam hunc in modum reversi. Hac de causa Darius ulciscendi cupidus, comparavit contra eos exercitum.

5. Scythæ gentem suam omnium novissimam esse aiunt, idque hoc modo extitisse. Virum quendam in hac terra, quum deserta esset, primum fuisse, nomine Targitaum, et ejus parentes dicunt esse, mihi quidem non credenda dicentes, dicunt tamen, Jovem, Borysthenisque fluvii filiam. Tali quidem genere ortum Targitaum: ejusque tres liberos fuisse, Lipoxain, Arpoxain, et novissimum Colaxain. His regnantibus, et cœlo in Scythicam regionem cecidisse ex auro facta, aratum, jugum, securim, phialam. Quæ quum primus omnium vidisset natu maximus, accessisse prope animo illa sumendi: sed eo accedente, aurum arsisse: hoc digresso, secundum accessisse, et itidem aurum arsisse. Ambobus ab ardenti auro summo-tis, quum minimus natu accederet tertius, aurum constitisse, et ab illo asportatum ad domum illius, eaque re majores fratris animad-versa, totum regnum ad minimum detulisse.

6. Et a Lipoxai quidem progenitos esse Scythas, quorum genus Auchatæ appellatur: ab Arpoxai vero, qui medius fuit, eos qui Catiari et Traspies nominantur: a minimo autem natu rege, qui Paralatæ vocantur. Omnibus autem nomen esse Scolotis, regis cognomen, sed Scythas Græci appellavere.

7. Hunc in modum se extitisse Scythæ memorant, et ex quo extiterunt, a primo rege Targitao, usque ad Darii adversus ipsos transitum, annos omnino mille non amplius, sed totidem fuisse. Aurum vero illud sacrum accuratissime custoditur a regibus, placantesque magnis sacrificiis, adeunt quotannis et qui aurum sacrum habens, die festo dormierit sub dio, is ab Scythis nunquam perennare fertur: et ob id dari ipsi tantum soli quantum uno die vectus equo circum-ire potest. Quum autem regio sit ingens, Colaxain constituisse triplex filiis suis regnum: et in his unum maximum, ubi aurum asservatur. Quæ autem ad ventum aquilonem, ultra eos, qui supremi incolæ regionis sunt, dicunt non posse ulterius neque prospicere neque transire. propter fusas pennas. Pennis enim tum terram, tum aërem oppletum esse: et has præpedire visum.

8. Hæc Scythæ pariter de seipsis ac de regione superiore narrant. At Græci qui Pontum incolunt, ad hunc modum: Herculem, Geryonis vaccas agentem, in hanc pervenisse terram, quæ deserta esset, quam nunc Scythæ incolunt. Geryonem autem habitasse extra

Pontum, incolam insulæ, quam Græci Erythiam vocant prope Gades, quæ sunt extra columnas Herculis in Oceano. Oceanum vero, ab ortu solis incipientem, circumfluere terram omnem, verbis quidem affirmant, sed re tamen non demonstrant. Herculem illinc in regionem quæ nunc Scythia vocatur venisse, adducta sibi pelle leonis obdormisse, deprehenderat enim eum hiemans tempestas et gelu, et equas ejus a curru pascentes medio tempore divina sorte non comparuisse.

9. Eas experrectus quum indagaret, omnem regionem perlustrans, tandem in terram quæ dicitur Hylæa devenisse; ibique in antro quandam invenisse virginem mixtæ naturæ, Echidnam geminam: superne quidem, natium tenuis, feminam; inferius autem, serpentis. Eam conspicatum Herculem atque admiratum, interrogasse nuncubi equas errabundas vidisset; Illamque respondisse, Se illas habere, sed non prius reddituram ei, quam cum ipsa coiisset: Herculem pro ea mercede cum illa concubuisse. Sed quum illa differret reddere equas, cupida diutissime cum Hercule concumbendi, at hic cuperet receptis equis abire, ad postremum illis redditis eam dixisse, Has ego tibi equas, quæ huc venerant, servavi: tu earum servatarum pretium solvisti. Concepi enim ex te filios tres: qui ubi adoleverint, expone quid facere debeam; utrum hic præbeo domicilium, nam sola hujus regionis imperium teneo, an ad te mitto? Hæc percontatæ respondisse, Posteaquam eos in virilem ætatem adolevisse videris, si ita facies non delinques: quem animadverteris eorum hunc arcum ita tendentem, et hoc balteo ita præcinctum, eum tu hujus regionis incolam effice: qui autem his operibus, quæ mando, non erit par, eum hinc ablegabis. Hæc exequendo et ipsa lætaberis, et præceptis meis obtemperabis.

10. Atque ita quidem Herculem, postquam adduxit alterum arcum, duos enim hucusque gestabat, et balteum insuper monstrasset, illi tradidisse et arcum et balteum, qui balteus in extrema commissura haberet auream phialam: et his donatis abiisse. Illam pueris natis quum in virilem ætatem adoleverunt, partim nomina imposuisse, uni, Agathyrso; sequenti, Gelono; minimo, Scythæ: partim eandem mandatorum memorem illa peregissee: et duos quidem filiorum, Agathyrsum ac Gelonum, qui proposito certamini non suffecissent, a matre ablegatos e regione excessisse: Scytham vero minimum natu qui rem complexset, ibidem remansisse: et ab illo Scythæ Herculis filio progeneratos, qui deinceps fuerint reges Scytharum: ab illa autem phiala, Scythas ad hanc usque ætatem phialas in balteis ferre: et id solum Scythæ matrem excogitasse. Hæc Græci qui habitant in Ponto referunt.

11. Fertur et alius sermo ita habens, cui ipse præcipue assentior: Scythas Nomadas, qui Asiam incolunt, quum a Massagetis bello vexarentur, Araxe transmisso, in Cimmeriam abiisse, nam regio quam nunc Scythæ incolunt, ea fertur olim fuisse Cimmeriorum. Sed invadentibus Scythis Cimmerios, quum deliberarent, tanquam magno irruente exercitu, in sententia diversos fuisse; utraque quidem rigida, sed regum meliore, nam populum quidem sensisse con-

sultius fore, si excederent, neque quod precabantur, contra plures periclitarentur: at reges, pro regione cum invasoribus dimicandum. Ita quum neutris alteri obtemperare vellent, et populus consilium caperet sine prælio demigrandi, tradita invadentibus regione; reges vero, in sua potius patria occumbentes jacere, nec una cum plebe fugiendum censuisse, quot bona habuissent, et quot mala evidentia habituri essent patria profugi, reputantes: hæc illos sentientes, dis-sedissee et inter se decertasse, utrosque numero pares: et omnes qui ab popularibus essent occisi, fuisse a populo Cimmericorum sepultos ad flumen Tyren: et eorum adhuc sepulcrum manifestum est. Sepultis his, illum e regione migrasse: quam desertam supervenientes Scythas occupavisse.

12. Extantque adhuc in Scythia tum muri Cimmerici, tum Porthmia Cimmerica, tum regio nomine Cimmerica est, et Bosporus, qui Cimmericus appellatur. Constat autem Cimmericos in Asiam fugisse Scythas, et Chersonesum condidisse, ubi nunc Sinope Græca urbs sita est. Apparet etiam Scythas in persequendis illis Mediam intrasse, via aberrantes, nam Cimmerici quidem fugientes, iter semper juxta mare tenebant: Scythæ autem ad dexteram Caucasum habentes, eos insequiebantur, donec ingressi sunt Mediam, itinere in mediterranea converso.

13. Alia quoque fertur communis Græcorum barbarorumque narratio: Aristeas quidam Proconnesius, versificator, Caustrobii filius, memoravit se Phœbo instinctum venisse ad Issedonas: supra hos incolere Arimaspos, viros unuculos: et item supra hos esse grypas, qui aurum asservent; ac super hos esse Hyperboreos, ad mare pertinentes. Hos autem omnes, præter Hyperboreos, Arimaspiis auctoribus assidue finitimis bellum inferre, et ab Arimaspiis exterminari Issedones, ab Issedonibus Scythas: a Scythis autem vexatos Cimmericos, qui ad australe mare incolebant, regionem relinquere. Itaque ne Aristeas quidem cum Scythis de ea regione consentit.

14. Qui unde fuerit, qui hæc retulit, dictum est: sed a me dicetur item, quidnam de eodem viro in Proconneso et Cyzico audierim. Aristeam enim aiunt, quum nullo suæ civitatis esset inferior genere, ingressum in Proconneso fullonicam officinam, decessisse: fullonemque occlusa officina, abisse denunciatum rem propinquis defuncti. Dissipatoque jam per urbem rumore Aristeam esse vitam functum, in quæstiones hoc affirmantibus quendam venisse Cyzicenum, ex urbe Artace profectum, qui diceret sibi occurrisset eunti Cyzicum, ac fuisse colloquutum. Et quum id iste contendendo asseveraret, propinquos mortui ad fullonicam præsto fuisse, habentes quæ ad efferendos homines expediunt: sed aperta domo, Aristeam nec mortuum nec vivum comparuisse; septimoque deinde anno, quum in Proconneso comparuisset, eos versus fecisse, qui nunc a Græcis Arimaspei vocantur; quibus conditis, rursus evanuisse. Hæc quidem istæ civitates commemorant.

15. Sed hæc ego novi evenisse Metapontinis, qui sunt id Italia, trecentis et quadraginta annis post secundum recessum Aristeæ, quemadmodum conjiciens et in Proconneso et apud Metapontinos

inveni. Metapontini enim aiunt ipsum Aristeam, quum in regione ipsorum apparuisset, jussisse aram Apollini extrui, et juxta eam erigi statuam, quæ cognomen Aristeæ Proconnesii haberet: dixisse enim ipsis Italiotarum solis Apollinem in regionem venisse, et se illum assectari, qui nunc Aristeas esset; tum vero quum deum assectaretur, corvum fuisse: et istum hæc loquutum evanuisse. Eoque aiunt Metapontini se Delphos misisse sciscitatum ex Deo, quodnam illud hominis esset spectrum, sibi præcepisse Pythiam ut dicto audientes illi essent, melius enim cum ipsis actum iri, si parerent. Se igitur hæc admittentes perfecisse. Et nunc statua exstat cognomine Aristeæ, juxta statuam ipsam Apollinis, in foro exstructam, circumstantibus in orbem lauris. Hæc de Aristeæ hactenus.

16. Regione autem, de qua hic sermo dicere instituit, quidnam sit ulterius, nemo exploratum habet, neque enim id inquirere ab aliquo potui, qui se diceret nosse quod ipse vidisset; sicut nec ullum Aristeas, cujus paulo ante ista feci mentionem, neque iste in iis, quos fecit, versibus, ait se ultra Issedones processisse: sed ulteriora fatebatur auditu, testatus Issedones illa commemorare. Verum a nobis, quoad longissime auditu penetrare liquide potuimus, omne referetur.

17. Ab emporio Borysthenitarum, hoc enim ex maritimis totius Scythiæ est maxime medium, ab eo primi incolunt Callipidæ, qui sunt Græci Scythæ, super hos alia gens, qui vocantur Alazones. Horum utrique in ceteris servant ritum Scytharum; sed frumentum serunt, eoque vescuntur, et cæpe et alio et lente et milio. Supra Alazones autem incolunt Scythæ aratores, qui non ad edendum serunt triticum, sed ad vendendum. Supra hos incolunt Neuri: quorum tractus qui ad aquilonem vergit, quantum nos scimus, ab hominibus desertus est. Atque hæc quidem nationes juxta flumen Hypanin colunt, ad occidentalem partem Borysthenis.

18. Verum transmisso Borysthene a mari prima est Hylæa: dehinc habitant Scythæ agricolæ, quos Græci, qui ad Hypanin incolunt, Borysthenitas appellant, ipsi vero se Olbiopolitas. Hi igitur agricolæ Scythæ colunt quidem quod patet ad auroram trium dierum iter pertinentes ad flumen nomine Panticapem: quod vero ad ventum aquilonem, undecim dierum navigatione per Borysthenem: tractus autem ulterior his, in multum sane spatii desertus est. Ultra quam solitudinem habitant Androphagi, *id est, virorum carne vescentes*, separata natio, ac nequaquam Scythica. At supra hos deserta jam procul dubio omnia, nec ulla hominum gens, quantum nos scimus.

19. Quæ vero ad latus orientale horum Scytharum, qui agricolæ sunt, plaga adjacet, transmisso flumine Panticape, Scythæ jam Nomades, *id est pastorii*, incolunt, neque serentes quicquam neque arantes. Nuda autem arboribus est omnis hæc plaga præter Hylæam. Nomades autem isti incolunt spatium quatuordecim dierum itineris, auroram versus, ad Gerrhum usque flumen.

20. Trans Gerrhum autem sunt ea quæ vocantur regia, et Scythæ optimi pariter et plurimi, et qui suos servos esse ceteros Scythas arbitrantur; a meridie quidem ad Tauricam regionem pertinentes,

ab aurora vero ad fossam quam duxerunt illi qui e cæcis geniti fuerunt : et ad emporium paludis Mæotidis, quod vocatur Cremni, sed eorum alia ad flumen Tanain porriguntur. At superiora ad ventum aquilonem Scythis regiis, ea incolunt Melanchlæni, alia gens non Scythica ; et supra Melanchlænos paludes sunt, et deserta hominibus regio, quantum nos scimus.

21. Trans flumen autem Tanain non amplius regio Scythica, sed prima quidem portionum est Sauromatarum, qui a recessu Mæotidis paludis incipientes, incolunt tractum qui spectat aquilonem, iter dierum quindecim, vacuum prorsus arboribus tam agrestibus quam mitibus. Supra hos habitant secundam portionem tenentes Bubini, terram colentes totam omni arborum genere spissam. Supra Budinos ad aquilonem statim excipit solitudo octo dierum itineris.

22. Post hanc solitudinem declinanti magis ad ventum subsolanum, incolunt Thyssagetæ, natio copiosa et propria, et e venatu victitans. His contigui, in eisdem habitantes locis sunt, quibus nomen inditum est Iyræ, et ipsi e venatione victitantes, hunc in modum : Consensus arboribus, quæ per omnem regionem frequentes sunt, insidiantur, singulis autem adest equus, in ventrem procumbere edoctus, humiliter subsidendi gratia : est in promptu et canis. Ubi quis igitur ab arbore feram viderit, sagittaque percusserit, consenso equo illam persequitur, et canis adhæret. Super hos regionem auroram versus incolunt alii Scythæ, qui a regiis Scythis deficientes, ita in hunc locum pervenerunt.

23. Ad hos usque Scythas regio omnis Scythica est campestris, et profundi soli : reliqua dehinc lapidosa atque celebrosa. Cujus regionis magno transmissio spatio, incolunt ad excelsorum montium radicem homines, qui ab ipso natali dicuntur esse calvi, mares pariter et feminae, similes quoque naribus, et ingenti mento ; propriam vocem edentes, sed Scythicam gestantes vestem : ex arboribus victitantes, cui arbori nomen est Ponticum, magnitudo fere eadem quæ fico, fructus fabæ instar, nucleum habens. Id ubi maturuerit, vestibis excolant, et quod ab eo crassum et nigrum defluit, nomine aschy, id et lingunt, et lacte commixtum potant, ex ipsius quoque crassitudine fæcis massas componunt et edunt. Neque enim multum est eis pecorum, utpote non sunt ibi pascua serio culta. Sub arbore quisque habitat : per hyemen quidem, ubi arborem pileo albo firmoque contexerint ; per æstatem vero, sine hoc pileo. His nemo mortalium injuriam infert, sacri enim dicuntur esse : nihilque Martiorum armorum possident. Et partim quidem hi sunt, qui finitimorum controversias dirimunt ; partim vero quisquis exulans ad eos confugit, is a nemine læditur. Nomen eis est Agrippæi.

24. Ad hos usque calvos ingens circumcirca prospectus est regionis et gentium, quæ in anterioribus sunt. Nam et Scytharum nonnulli ad eos commeant, quos non difficile est sciscitari ; atque etiam Græcos ex emporio Borysthenis atque aliis Ponticis emporiis. Ex Scythis vero qui ad eos commearint, per septem interpretes totidemque linguas sua peragunt.

25. Horum tenuis notitia rerum habetur, at quod supra illos

calvos est, nemo pro comperto referre potest, nam montes editi inaccessi præcidunt, et eos nemo transcendit. Isti tamen calvi referunt, quæ apud me fidem non habent, incoli montes ab viris capripedibus: quos ubi transieris, esse alios qui senos menses dormiant, quod ego omnino non admitto. Sed tractum illum qui ad auroram calvis est, ab Issedonibus habitari sine ambiguitate compertum est. Ille vero superior vergens ad aquilonem ventum non cognoscitur vel ab Issidonibus vel ab calvis, nisi quatenus isti ipsi dicunt.

26. Issedones porro talibus moribus uti feruntur: Quoties pater alicui decessit, omnes propinqui pecora adducunt; quæ ubi mactaverunt, concideruntque carnes, concidunt et mortuum patrem illius, a quo excipiuntur, commixtisque omnibus carnibus convivium exhibent. Caput autem ejus depilatum expurgatumque inaurant, eoque pro re sacrata utuntur, peragentes quotannis magna sacrificia. Hæc filius patri facit, quemadmodum Græci emortuali die. Alioqui dicuntur et illi justis esse, et ipsorum uxores peræque fortes ac viri. Hi et ipsi cognoscuntur.

27. Quod ab his supernum est, ibi aiunt Issedones esse homines unoculos, et grypes auri custodes. Hoc ab eis nacti Scythæ narrant, a Scythis nos ceteri pro vero habuimus, et Scythice eos appellamus Arimaspos, nam *arima* Scythæ unum vocant, *spu* vero oculum.

28. Omnis autem quæ dicta est regio, adeo infestatur hyberna sævitia, ut octo mensibus intolerabile sit illic gelu; in quibus si aquam effundas, non facias lutum, facies autem, si illic ignem accenderis. Mare compingitur, et omnis Cimmerius Bosporus: superque glaciem qui intra fossam incolunt Scythæ militant, et plaustra agunt trans eam usque ad Sindos. Ita vis hyberna octo mensibus perstat, quatuor tamen mensibus reliquis frigora illic sunt. Indoles autem hujus hyemis diversa est ab illis, quæ ceteris in regionibus contingunt omnibus; nam quum tempus pluendi est, nihil ibi quod sit ullius momenti, pluit: æstate pluere non cessat. Quin etiam tonitrua quando alibi fiunt, tum ibi nulla existunt, per æstatem vero densa: hyeme si fiat tonitru, pro ostento in admiratione est; sicut terræ motus si existat seu æstate seu hyeme in Scythica regione, prodigium creditur. Eam vim hyemis equi sustinentes ferunt, muli asinique prorsus non ferunt: quum tamen alibi stantes in gelido equi tabefiant, asini vero ac muli durent.

29. Et hæc mihi videtur esse causa, cur omnino cornua bovino generi illi mutilo istic non nascantur: astipulante sententiæ meæ Homeri carmine in Odyssea, quod ita habet,

Et Libyen, ubi sunt cornuti protinus agni.

Quod recte dictum est, in locis calidis festine cornua adnasci; at in vehementibus frigoribus aut non oriuntur omnino pecoribus cornua, aut si oriuntur, vix oriuntur.

30. In Scythia itaque hæc propter frigora contingunt. Quo magis miror, (ab initio enim oratio mea accessiones indagabat) cur in omni Eleo agro muli nequeant gigni, quum neque locus sit frigidus,

neque ulla alia causa appareat. Aiunt Elei ipsi ex imprecatione quadam non gigni sibi mulos, sed quum tempus conceptus equarum adest, ad finitimos illas educunt; ibi postquam admiserint asinos, usque dum conceperint, tunc rursus eas reducunt.

31. De pennis autem, quibus aiunt Scythæ oppletum esse aërem, et ideirco non posse prospici longinquiora continentis, nec transiri, de illis hæc est mea sententia: Quæ super eam regionem sunt, assidue nix in ea cadit, et, ut credibile est, minus æstate quam hyeme: jam igitur cuilibet cominus intuenti cadentem nivem copiosam liquet, quod dico, nix enim pennis assimilis est: et propter hanc talem hyemem inhabitabilia sunt ejus continentis loca quæ ad aquilonem spectant. Eoque opinor, pennas nivem esse interpretantes Scythas ac circumjectas gentes, ita loqui. Hæc quidem igitur, quæ dicuntur, longissime dicta sunt.

32. De Hyperboreis autem hominibus neque Scythæ quippiam, neque alii ulli illic incolentium memorant, præter Issedones: ne ipsi quidem, ut mihi videtur, dicentes aliquid; dicerent enim et Scythæ de hoc, quemadmodum de unoculis dicunt. Quamquam et ab Hesiodo de Hyperboreis mentio fit: quinetiam ab Homero in Epi-
gonis, si tamen Homerus re vera fecit hos versus.

33. Sed multo plurima de his Delii memorant, narrantes sacra illigata in triticea stipula ex Hyperboreis delata venisse ad Scythas, a Scythis deinceps finitimos accepisse, gradatimque per quoslibet vicinos remotissime ad Adriam, atque illinc meridiem versus deducta, a primis Græcorum Dodonæis esse accepta, et ab his descendisse ad Meliensem sinum, pervasisseque in Eubœam, et oppidatim usque ad Carystum; ab hac vero reliquisse Andrum. Carystios enim esse qui in Tenum portarint, Tenios vero in Delum: atque ita hæc sacra in Delum aiunt pervenisse. Sed primum Hyperboreos misisse duas puellas, quæ ferrent hæc sacra, quas Delii nominant esse Hyperochen et Laodicea, et cum his tutelæ gratia quinque viros e suis popularibus, qui eas deducerent, nunc Perpherees vocatos in Delo, ubi in magno honore habentur. Sed quum isti ab Hyperboreis missi retro non redirent, indigne ipsos tulisse, si id continue ipsis accideret, ut eos quos mitterent non reciperent; ita ferentes ad fines suos sacra in stipula tritici illigata, mandavisse vicinis, jubentes illos deducere ad aliam nationem: atque ita hæc gradatim missa, aiunt devenisse in Delum. His ego sacris simile quiddam fieri animadverti a feminis Thraciis atque Pæoniis, quæ in sacrificando Regiæ Dianæ non sine stipula triticea habent sacra: atque ipsi vidi eas hæc facientes.

34. Ceterum his virginibus Hyperboreis vita functis in Delo, parentant puellæ ac pueri Deliorum, tonsis utrique crinibus: puellæ quidem ante nuptias spiram abcisam fuso circumvolutam, in monumento ponunt. Monumentum autem intra Dianæ templum ad sinistram est intranti, oleaque supra ipsum nata: pueri autem Deliorum, ad quandam herbam partes crinium circumvolutas et ipsi imponunt sepulchro. Hoc honore ab incolis Deli afficiuntur hæc virgines.

35. Aiunt vero iidem Argen et Opin virgines ex Hyperboreis eo-

rundem hominum ætate in Delum venisse, etiam priores Hyperoche et Laodice: et has quidem venisse ad reddendum Lucinæ tributum, quod pro partu maturato instituerant: Argen vero et Opin una cum ipsis deis advenisse, hosque illis alios honores donasse. Illis enim colligere mulieres agnominantes nomina in hymno, quem Olen vir Lycius fecit: et ab illis edoctos insulanos et Iones hymno celebrare Opin et Argen, nominantes et colligentes. Hic Olen e Lycia profectus, alios quoque vetustos fecit hymnos, qui cantantur in Delo; et femorum, in ara exustorum, cinerem supra capulum Opis et Arges consumi injectum. Est autem capulus earum post Artemisium, ad auroram spectans, proxime Ceiorum cœnaculum.

36. Hactenus de Hyperboreis dictum sit. Nam de fabula Abaris, qui fertur esse Hyperboreus, nihil dico; qui dicit sagittam eum circum omnem terram vehere nihilque comedentem. Quod si qui sunt Hyperborei, *id est superaquilonares*, sunt et alii Hypernotii, *id est superaustrales*. Nempe rideo jam multos videns descripsisse ambitus terræ, et nullum habentes in exponendo sensum, qui Oceanum scribunt circumfluere, et terram esse orbiculatam tanquam a torno, Asiam quoque faciant Europæ parem. Nam ego singularum magnitudinem brevi patefaciam, et quanta sint singula ad describendum.

37. Ubi Persæ incolunt, id ad australe pertinet mare, quod dicitur Rubrum. Super hos ad ventum aquilonem habitant Medi, super Medos Saspies, super Saspies Colchi, ad septentrionale pertinentes mare, in quod influit flumen Phasis. Hæ quatuor nationes a mari ad mare incolunt.

38. Dehinc vesperam versus ab ea duæ oræ terrarum ad mare procedunt, quas ego exponam. Hinc quidem ora una aquilonem versus a Phasi incipiens porrecta est ad mare juxta Pontum et Hellespontum usque ad Sigeum Troicum: sed austrum versus, eadem ista ora a sinu Mariandico, qui Phœnicæ adjacet, tendit in mare ad promontorium usque Triopium. Incolunt autem in ora hac hominum nationes triginta: talis quidem est una ora.

39. Altera vero, a Persis incipiens porrigitur ad Rubrum mare, ipsa Persica regio et gradatim Assyria, atque inde Arabia: desinitque non desinens, nisi jure, in sinum Arabicum, in quem Darius e Nilo rivum induxit. A Persis ad Phœnicen tractus amplius est ac multus. A Phœnice quod sequitur, hæc ora tendit per hoc mare præter Syriam Palæstinam et Ægyptum, in qua terminatur: in qua tres sunt modo nationes. Atque hæc sunt quæ a Persis versus occasum Asiæ continentur.

40. Quæ supra Persas sunt et Medos et Saspies et Colchos, auro-ram versus et solem orientem, hinc mari Rubro alluuntur; aquilonem autem versus, a mari Caspio et flumine Araxe, qui contra solem orientem fluit. Porro India tenus habitatur Asia. Illinc jam auro-ram versus deserta sunt: nec qualia sint dicere quispiam potest. Et Asia quidem talis et tanta est.

41. Africa autem in altera ora est, ab Ægypto enim jam Africa excipit. Hæc ipsa ora circa Ægyptum jam angusta est, nam ab hoc mari ad Rubrum intercapedo est centum millium orgyiarum, quæ ef-

ficiunt mille stadia. Ab his deinceps angustis spatiosa valde ora est, quæ Africa dicitur.

42. Itaque admiror eos, qui disternarunt atque distinxerunt Africam, Asiam, Europam: inter quas non parum est differentiæ. Siquidem Europa longitudine præter utramque extenditur, latitudine vero non videtur mihi comparari digna, nam Africa se ipsam manifestat, circumflua mari, excepto duntaxat ubi Asiæ contermina est, Neco Ægyptiorum rege, eorum quos novimus primo in hoc demonstrando. Is postquam destitit a depressenda fossa a Nilo ad Arabicum sinum, misit navibus quosdam viros Phœnices, præcipiens ut evecti per columnas Herculeas penetrarent ad septentrionale usque mare, atque ita ad Ægyptum remearent. Phœnices igitur e rubro mari solventes, abierunt in mare australe: qui quum autumnus advenisset, applicitis ad terram navibus sementem faciebant, ubi identidem navigantes in Africa forent, ac messem expectabant, deinde messo frumento navigabant. Ita biennio consumpto, anno tertio quum flexissent Herculeas columnas in Ægyptum remearunt, referentes quæ apud me fidem non habent, sed forte apud aliquem alium: circumnavigantes Africam, se habuisse solem ad dextram. Atque hunc in modum Africa primum est cognita.

43. Secundo loco (Carthaginienses sunt qui dicunt) postquam Sataspes, Teaspis filius, vir Achæmenides, Africam non circumnavigavit ad hoc ipsum missis; sed cum navigationis longitudine, tum terræ solitudine deterritus retro rediit, non impleto labore, quem ei mater injunxerat. Etenim vitiaverat filiam virginem Zopyri, neptem Megabyzi, quem ob hanc causam a Xerxe rege suffigendum cruci mater Sataspis, quæ erat Darii soror, liberavit: quod diceret se majus illi supplicium irrogaturam quam rex, quippe necesse ei fore circumnavigare Africam, dum perveniret eam circumnavigans ad Arabicum sinum. His annuente Xerxe, Sataspes in Ægyptum abiit, sumptaque illinc nave ac nautis, navigavit ad columnas Herculeas: quibus transmissis, flectens Africæ promontorium, cui nomen Soloes, in meridiem cursum tenebat. Emensusque permultum maris intra complures menses, quum assidue pluri tempore opus esset, converso cursu in Ægyptum rediit. Et illinc ad regem Xerxem regressus, aiebat in remotissimis homines pusillos præternavigasse, rubra utentes veste, qui, quum ipsi terræ navim applicarent, ad montes se fuga proriperent relictis urbibus; ipsos autem nihil illis injuriæ intulisse ingressos, pecora tantum illinc accepisse. Quod autem totam Africam non circumnavigassent, hanc causam afferebat, quod navigium ulterius procedere non posset, sed retineretur. Hunc Xerxes negans loqui vera, et quod operam ipsi propositam non absolvisset, in crucem sustulit, irrogata vetere pœna. Hujus Sataspis eunuchus, audita domini nece, Samum celerrime cum magna pecunia profugit, quam Samius quidam intervertit: cujus nomen quum sciam, volens obliviscor.

44. Ceterum Asiæ bona pars a Dario pervestigata est. Is cupidus cognoscendi ubinam Indus, qui secundus omnium fluviorum crocodilos præstat, mare influat, misit navibus cum alios quosdam,

quos vera renunciaturos confidebat, tum Scylacem virum Caryandensem. Isti e Caspatyro urbe et terra Pactyica solventes, secundo flumine auroram versus atque solem orientem navigantes in mare, dehinc per ipsum mare occasum versus, tricesimo demum mense tenuerunt eum locum, unde rex Ægyptiorum eos Phœnices, quos antea dixi, miserat ad Africam circumnavigandam. Post horum circumnavigationem Darius Indos subegit, et eo mari potitus est. Ita Asiæ, præter eam, quæ orientem solem spectat, reliqua compertum est similia Africæ suppeditare.

45. At Europa a nullis investigata est, neque qua ad orientem neque qua ad aquilonem vergit, an circumflua sit. Longitudine tamen cognoscitur præter utramque accedere. Neque possum conjectura colligere, unde, quum una sit terra, triplicia sint ei nomina indita e mulierum cognominibus: ejusque fines ponantur Nilus fluvius Ægyptius, et Phasis Colchus: alii aiunt Tanain, Mæetam, Porthmiaque Cimmericia: sed neque sciscitari nomina eorum qui distinxerunt, et unde nomina sumpserint. Jam enim Libya, Africa, quidem a plerisque Græcorum fertur sortita nomen a Libya muliere indigena: Asia vero, ab uxore Promethei, quamquam Lydi hoc sibi nomen participant, dicentes ab Asie filio Cotys, nepote Manis, Asiam appellatam: non ab Asia Promethei: unde et Sardibus tribum esse vocatam Asiadem. Europa autem an sit mari circumflua, ab nullis hominibus noscitur; neque unde hoc nomen acceperit, neque quis nominis autor extiterit, compertum est: nisi dicamus ab Europa Tyria nomen accepisse regionem; ante vero, sicut ceteræ, erat sine nomine. Tamen illam ex Asia fuisse constat, neque in hanc commeasse terram, quæ nunc a Græcis vocatur Europa, sed e Phœnice tantum in Cretam, et e Creta in Lyciam. Hæc hactenus dicta sint, nam illis quæ existimata sunt de his, utemur.

46. Pontus autem Euxinus, in quem Darius fecit expeditionem, nationes exhibet regionum omnium imperitissimas, Scythica excepta, neque enim nationem earum quæ sunt intra Pontum, aliquam sapientiæ causa comparare possumus, neque virum eruditum fuisse novimus, præter Scythicam gentem et Anacharsin. Ab gente autem Scythica unum quidem maximum rerum humanarum, quas nos scimus, sapientissime omnium excogitatum est, at cetera non admiror. Quod maximum ab eis excogitatum, id est, ut neque quispiam qui eos bello invaserit, aufugere, neque illi ubi nolint inveniri, possint deprehendi. Siquidem nullæ sunt eis urbes, nulla mœnia exstructa: sed domos ferentes singuli, equestres sunt sagittarii, non ab aratione victitantes, sed ab pecoribus: etiam domicilia sunt ad juga jumentorum: quidni tales invicti sint et ad commiscendum difficiles arduique?

47. Hæc autem sunt ab eis inventa, cum opportunitate terræ, tum fluminum commilitio: nam hæc terra, quum sit campestris, herbida, et aquis rigua, eamque interfluant flumina non multo pauciora numero quam in Ægypto fossæ. Quorum quæ sunt celebria nomine et a mari adnavigabilia, ea recensebo. Ister, quinque ostia habens, post hunc Tyres et Hypanis et Borysthenes et Panticapes et Hypacyris et Gerrhus et Tanais. Isti hunc in modum fluunt.

48. Ister, omnium quos novimus fluviorum maximus, semper sibi

ipsi par, tam æstate quam hyeme fluit, ab occasu primus omnium, qui sunt in Scythia, ob id omnium maximus, quod alii in eum influunt, qui ipsum ingentem reddunt; per Scythiam quidem delapsi, numero quinque, unus, quem Porata Scythæ appellant, Græci Pyreton: alius, Tiarantus: tertius, Ararus: quartus, Naparis: quintus, Ordessus. Horum primo loco dictus fluvius, magnus est, et ad auroram fluens cum Istro aquam communicat: minor et secundus est Tiarantus, ad occasum magis vergens. In medio horum euntes Ararus, Naparis et Ordessus, in Istrum infunduntur. Hi sunt vernaculi Scythiæ amnes, qui illum augent.

49. Ex Agathyrsis autem fluens unus, Maris, Istro se immiscet: ex Hæmi vero jugis tres alii ingentes ad aquilonem ventum, Atlas et Auras et Tibisis: per Thraciam vero et Crobyzos Thraces, Athrys et Noes et Artanes influunt in Istrum: at ex Pæonibus ac monte Rhodope, medium interscindens Hæmum, Cius in ipsum erumpit. Quin ex Illyriis in aquilonem tendens Angrus, planitiem Triballicam interfluens, Brongum intrat, Brongus iste Istrum, ita utrumque magnum Ister excipit. Præterea ex regione quæ est supra Umbricos, Carpis, et alius ad ventum aquilonem fluvius Alpis, in Istrum exeunt. Omnem enim Europam Ister emetitur sumpto ex Celtis initio, qui omnium in Europa ad solis occasum extremi sunt post Cynetas, totamque permensus Europam, latera ingreditur Scythiæ.

50. His quæ recensui fluminibus, et aliis multis aquas suas conferentibus, Ister fit omnium fluviorum maximus: nam si alterius cum alterius aqua comparetur, profecto Nilus copia aquæ antecellit, quod in eum nullus neque fluvius neque fons ingrediens, ad incrementum aquæ confert. Quod autem Ister sibi semper par fluit tam æstate quam hyeme, ob id fit, ut mihi videtur, quod hyeme est quantus est, et parvulo major fit sua natura: nam per hyemem penitus paululum in ea regione pluit, sed ubique ningit. Æstate vero nix, quas sub hyemem decedit permulta, undique liquefacta in Istrum dilabitur. Sic et ipsa hæc nix in eum immissa, simul auget, cumque ea imbres multi atque vehementes: quippe per æstatem pluit: quo tempore quanto plus aquæ sol ad se attrahit quam hyeme, tanto magis multiplicantur Istro immixta æstate quam hyeme. Ita, quum paria faciat Ister datis aquis et acceptis, fit ut semper videatur sibi esse similis.

51. Ex fluviis ergo qui apud Scythas sunt, unus est Ister. Post hunc Tyres, qui ab aquilone means, ortum trahit ex ingenti palude, quæ Scythicam terram a Neuride separat: ad ostium hujus incolunt Græci, qui Tyritæ vocantur.

52. Tertium flumen est Hypanis ex Scythia veniens, et ex magna palude profluens, circum quam pascuntur equi silvestres candidi: recteque vocatur hæc palus, mater Hypanis. Ex hac igitur ortus amnis Hypanis fluit fere quinque dierum navigatione, brevis, et dulcis, sed inde quatuor a mari dierum navigatione sanequam amarus, propter amarum, qui in eum fluit, fontem: adeo, inquam, amarum, ut quum sit exiguus magnitudine, inficiat Hypanin flumen, in paucis magnum. Est autem hic fons in finibus regionis Scytharum aratorum et Alazonum, eodem nomine quo locus unde emanat, Scythice

quidem Exampæus, Græca autem lingua, *ἱπαι ὁδοί*, i. e. *sacræ viæ*. Apud Alazonas autem contrahunt terminos suos Tyres et Hypanis: mox deinde in diversum abeuntes, mediam intercapedinem laxant.

53. Quartus fluvius est Borysthenes, secundum Istrum maximus illorum, et nostra sententia, non modo Scythicorum fluviorum longe uberrimus, sed etiam ceterorum omnium, præter Ægyptium Nilum, cum quo non licet alium comparare. Ceterorum autem uberrimus est Borysthenes, pascua præbens amœnissima et accommodatissima pecoribus, nec non optimorum excellenter plurimorum piscium affatim: idem ad potandum suavissimus, limpidus inter turbidos fluens; juxta quem sementis optima fit, et herba, ubi non seritur regio, altissima. In hujus quoque ostio ingens vis salis sua sponte concrecit. Præbet idem ingentia cete ad salsuram, spinis carentia, quæ antacæos appellant. Alia præterea præstat admiratione digna. Porro quadraginta quidem dierum navigatione usque ad locum Gerrhum, cognoscitur ab aquilone vento fluere: at superiora per quæ fluit, nemo hominum eloqui potest: videtur tamen fluere per solitudinem ad Scytharum agricolarum plagam, nam hi Scythæ decem dierum navigatione accolunt hoc flumen. Cujus tantum ac Nili fontes nec ipse possum, nec ullum Græcorum reor posse, dicere. Idem Borysthenes prope ad mare accedit, et Hypanis cum eo miscetur eundem in lacum egrediens. Quod inter hos amnes interest rostrum regionis, Hippolai promontorium vocitatur, ubi delubrum Matris exstructum est. Ultra quod delubrum ad Hypanin incolunt Borysthenitæ. Hactenus quæ ab his fluviis.

54. Post hos alius, qui quintus est, nomine Panticapes, et ipse ab aquilone fluens e palude: inter quem et Borysthenem incolunt Scythæ agricolæ. Idem in Hylæam ingreditur, qua transmissa, Borystheni immiscetur.

55. Sextus est Hypacyris, qui e palude manans, mediosque Scythas nomadas perfluens, in mare volvitur, juxta Carcinitin oppidum, ad dexteram coërcens Hylæam, et Dromon qui dicitur Achillis.

56. Septimus est Gerrhus, nomen a loco obtinens, qui a Borysthene dirimitur circa ea loca, apud quæ Borysthenes cognoscitur: cui loco nomen est Gerrho; fluens autem ad mare disternit regionem Scytharum nomadum ac regionum, et in Hypacyrin dilabitur.

57. Octavus Tanais, qui superius e vasta palude profluens, in aliam vastiorem diffunditur, nomine Mæotin, quæ discludit regiones Scythas a Sauromatis. In hunc Tanain alius influit, nomine Hyrgis.

58. His celeberrimis amnibus ita Scythæ præditi sunt. Gramen quod in Scythia germinat, omnium quæ nos novimus germinum amarissimum est: quod ita se habere dissectis pecoribus licet discernere.

59. Et sic quidem maxima apud eos abundant, cetera autem ad ritus et leges hoc modo sunt eis instituta. Deorum hos solos placent, Vestam ante omnes, deinde Jovem ac Tellurem; existimantes Tellurem Jovis conjugem esse. Post hos Apollinem, et cœlestem Venerem, et Herculem, et Martem. Hos cuncti Scythæ deos arbitrantur. Sed qui regii Scythæ vocantur, etiam Neptuno sacrificant. Appellatur autem Scythice Vesta Tabiti: Jupiter, Papæus, mea sen-

tentia rectissime : Tellus, Apia : Apollo, Cætosyrus : cœlestis Venus, Artimpasa : Neptunus, Tlāmimasadas. Simulacra et aras et delubra facere non statuunt, præterquam Marti ; huic probant facere.

60. Idem sacrificium prorsus omnibus apud omnia templa fieri eodem modo est institutum, quod tale est : Victima ipsa primoribus implicita pedibus sistitur, cujus a tergo stans qui sacrificat, tracto principio funis, pecudem dejicit, eaque concidente deum invocat, cui illam mactat : deinde circumdat laqueum collo, tum injecto baculo circumagit, ac strangulat non incenso igni, non prosecans, non adspargens ; sed ubi pecudem strangulavit, et pellem detraxit, ad coquendum se vertit.

61. Verum quum Scythica regio lignorum sit admodum inops, hoc ab illis ad carnem coquendam excogitatum est. Ubi victimas pelle nudarunt, nudant quoque ossa carnibus, dehinc injiciunt, si ad manum habeant, lebetes indigenas, Lesbiis crateribus maxime assimiles, nisi quod sunt multo capaciores ; in hos injicientes succensis ossibus hostiarum, coquunt. Si autem non adfuerit lebes, omnes carnes hostiarum in alvos illarum injicientes aqua admixta, ossa succendunt. Quibus acerrime ardentibus, et alvis facile capientibus carnes ossibus separatas, ita fit ut bos se ipse excoquat : et item cetera sacrificia unumquodque se ipsum. Coctis carnibus, is qui immolavit, earum atque intestinorum prosicias sumens ante se porricit. Immolant autem et alia pecora, tum præcipue equos.

62. Et aliis quidem diis hunc in modum et tales pecudes immolant : Marti vero sic. Per præfecturas singulis in curiis ab eis struitur tale templum : Sarmentorum fasces congeruntur trium in longum latumque stadiorum, minoris tamen sublimitatis : desuper quadrata planities efficitur : tria latera prærupta sunt, quartum acclive, per quod adscendatur. Eo quotannis comportant centum quinquaginta plaustra sarmentorum, nam semper propter cœli atrocitatem illa marcescunt. Super hanc congeriem ferreus acinaces a singulis vetustus statuitur. Idque est Martis simulacrum, cui annuas hostias offerunt pecudum et equorum ; et sane plura his sacrificant quam ceteris diis. Ex hostibus captivis centesimum quemque immolant, non eodem, quo et pecora modo, sed diverso : nam ubi capitibus vinum libaverunt, ipsos in vas jugulant : dehinc in congeriem sarmentorum sublatum acinaci cruorem invergunt. Hunc quidem supra ferunt : inferius autem prope templum ista faciunt : Virorum interemptorum omnes humeros dextros præcidunt una cum manibus et in aërem jaciunt : et ceteris deinde solennibus confectis abeunt : quo autem ceciderit manus, ibi jacet, ac seorsum cadaver.

63. Et sacrificia quidem hæc eis sunt instituta. Sues vero illi nihil morantur, quas nec alere omnino in regione volunt.

64. Quæ vero ad bellum attinet, hunc in modum sunt eis comparata. Quem primum virum dejecerit vir Scythæ, ejus sanguinem potat : quoscunque in prælio interemerit, eorum capita regi offert : nam capite allato, fit prædæ quamcunque ceperint particeps, alioqui expers. Caput hoc modo pelle nudat : In orbem illud amputat circa aures, verticeque sumpto excutit, deinde carnem costa bovilla detergens, manibus subigit ac mollitum, tanquam mantile possidet, eoque

ex habenis equi quem agitat, appenso gloriatur: ut quisque enim coria mantilia plurima habet, ita vir judicatur præstantissimus. Sunt quoque multi qui ex corii hujus frustis lænas densari curant, consarcinantes tanquam sisyras pastorias. Multi etiam occisorum hostium manus dextras cum ipsis unguibus excoriant, opercula hæc pharetrarum habentes. Est autem inter omnia coria humanum fere et crassum maxime et candore splendidum. Multi etiam totos homines excoriatos, et super ligna extentos, in equis circumferunt. Hæc ab illis ita sunt recepta.

65. Ipsi autem capitibus non utique omnium, sed inimicissimorum hæc faciunt; quisque ubi omne, quod infra supercilia, serra abscisum, prorsus expurgat: et crudo tantum bovis corio, si pauper sit; sin dives, non modo exterius inducit bovino corio, verum etiam interius inaurat, et sic uterque pro poculo utitur. Idem agunt de familiaribus, si inter eos extiterint discordiæ, et alter eorum apud regem victoria sit potitus. Hæc capita hospitibus, qui ad eum veniunt alicujus apud ipsum existimationis, exhibet: refertque illos, quum essent domestici, et ad pugnam laccessissent, ab ipso esse superatos: id strenuitatis loco ponentes.

66. Semel autem quotannis quilibet regionis princeps sua in regione miscet vini craterem, de quo bibunt Scythæ, e quibus hostes sublatis sunt; at non inde gustant qui nihil tale ediderint, sed sine honore seorsum sedent: quæ res apud eos maximæ est ignominia. Qui vero illorum complures cædes fecerunt, hi duobus pariter quos habent calicibus potant.

67. Apud eosdem multi sunt vaticinatores, qui pluribus virgis salignis divinant, ad hunc modum: Grandes virgarum fasces quum attulerunt, humi positos dissolvunt, ac separatim ponentes illarum singulas, fata prædicunt, et dum ista dicunt, vice versa virgas convolvunt, ac rursus sigillatim componunt. Hæc est illis tradita a majoribus divinatio. Sed Enarees, qui semiviri, aiunt sibi a Venere tradi divinationem. Tiliæ igitur cortice vaticinantur. Tiliam ubi quis trifariam sciderit, digitis suis eam implicans ac resolvens vaticinatur.

68. Horum tres maxime probatos arcessit rex Scytharum, quoties ægrotat, eo modo quo dixi vaticinantes; et semper fere hi dicunt talia, nempe hunc aut illum civem, indicant autem hominem de quo loquuntur, pejerasse per regia solia: est autem Scythis mos plerumque jurandi per regia solia, quum maximum volunt interponere jusjurandum, protinusque is, quem dixerint pejerasse, adductus, coarguitur scientia divinandi, tanquam compertus falso dejerasse per regia solia, et ob id regem ægrotare. Si ille inficiatur se dicens non pejerasse, atque indignatur, rex duplum numerum vaticinorum arcessit: qui inspecta divinandi ratione, si et ipsi hominem perjurii convicerint, sine mora caput abscidunt; ejusque facultates inter se partiuntur primi vaticini. Sin vero illi qui supervenerunt vaticini homines absolverint, alii atque alii præsto sunt: quorum si plures absolverint, decretum est primis illis vaticinis esse pereundum.

69. Eosque hunc in modum necant. Plastrum concameratum ubi sarmentis referserunt, bobusque junxerunt, vaticinos pedibus

implicatis, et manibus post tergum revinctis, atque ore obstructo, infulciunt in medium sarmentorum: incensisque sarmentis illis teritando agitant boves, quorum boum multi cum vaticinis concremantur, multi ambusti, cremato illorum temone, aufugiunt. Hoc quem dixi modo comburunt vaticinos, etiam ob alias causas, appellantque falsos vates. Sed quos morte rex afficit, eorum nec liberos linquit, sed universos mares interficit, feminis nihil læsis.

70. Fœdera cum quibuscunque ineunt Scythæ, hoc modo ineunt: Infuso in grandem calicem fictilem vino, commiscent eorum sanguinem qui feriunt fœdus, percutientes cultello aut incidentes gladio paululum corporis; deinde in calice tingunt acinacem, sagittas, securim, jaculum. Hæc ubi fecerunt, multa apprecantur: postea vinum epotant non modo ii, qui fœdus faciunt, sed etiam comitum ii, qui sunt maximæ dignitatis.

71. Regum autem sepulchra in Gerrhis sunt. Ubi Borysthenes jam navigabilis est, ibi, quum rex eis decessit, ingentem in terra scrobem fodiunt forma quadrata: hoc ubi præpararunt, suscipiunt cadaver, corpore incerato, alvo discissa atque expurgata, quam silere contuso et thymiamate apiique semine et anisi quum expleverunt, consuunt rursus, et in plaustro ad aliam gentem ferunt. Qui vero delatum cadaver excipiunt, eadem agunt quæ regii Scythæ: auris aliquid decidunt, crinem circumtendent, brachia circumcidunt, frontem nasumque consauciant, sinistram manum sagittis trajiciunt. Postmodum regis cadaver in plaustro ferunt ad aliam gentem cui imperitant, quæ ipsos comitatur ad eos unde primum venerant. Ubi jam mortuum ferentes, lustraverunt universas gentes, in Gerrhis extrema habitantibus sunt gentium, quibus imperant, et in his sepulchris. Quem postquam in loculis posuerunt super torum, mucronibus hinc atque hinc defixis, desuper ligna extendunt, ac deinde salignis ramis contegunt. In reliqua loculi spatiositate aliquam ejus pallacam strangulatam sepeliunt, et pincernam, et cocum, et equisonem, et ministrum, et internuncium, nec non equos et aliarum rerum omnium primitias, quinetiam phialas aureas: nam argentum aut æs in usu non habent. His actis, humum certatim atque avide injiciunt, cupientes tumulum quam maximum efficere.

72. Circumacto anno, rursus hoc agunt: E famulis reliquis aptissimos sumunt: sunt autem his indigenæ Scythæ; illi enim serviunt, quos ipse rex jusserit; nam pecunia emptos servos non habent. Horum ministrorum quinquaginta quum strangulaverunt ac totidem præstantissimos equos, alvo eorum exempta et expurgata, paleis implent, ac consuunt: et dimidium fornicis super duo ligna, supinum statuentes, alterumque dimidium fornicis super altera duo ligna, tali modo defixis multis illis: ligna deinde crassa per equorum longitudinem ad cervicem usque quum trajecerunt, attollunt eos supra fornices, quorum priores fornices sustinent armos equorum, posteriores vero juxta femora suscipiunt ventres, utrisque cruribus superne dependentibus. Equos autem infrenant, eorumque habenas anteriora extendunt, et mox ad palos alligant: dehinc super eorum singulos statuunt singulos quinquaginta juvenum strangulatorum hunc in mo-

dum. Unicuique eorum rectum stipitem præter spinam ad cervicem usque tranfigunt: quod inferius extat aliquid stipitis, id infigunt foramini ligni alterius, quo equus trajectus est. His equitibus sepulchro circumpositis abeunt.

73. Hunc in modum reges sepeliunt. Alios autem Scythas, quum decesserunt, proximi quique in plaustris collocatos ad amicos circumferunt: eos singuli amicorum excipientes, epulum comitantibus præbent; sed et cadaveri similiter ex omnibus apponit, quæ ceteris. Ad hunc modum quadraginta diebus privati homines circumaguntur: dehinc humanantur; Scythæ autem qui sepeliverunt tali modo purgantur. Ubi caput terserunt ablueruntque, circa corpus ita agunt. Tria ligna statuunt mutuo inclinata, circa hæc prætendunt lanea pilea, quam maxime constipantes, et in alveum in medio lignorum pileorumque positum lapides conjiciunt ex igne perlucidos.

74. Nascitur autem apud eos cannabis lino simillima, præterquam crassitudine ac magnitudine: sed multo ista cannabis est præstantior, vel sua sponte nascens, vel sata: ex qua Thraces quidem etiam vestimenta conficiunt lineis simillima: neque sane nisi quis admodum peritus sit ejus, linea sint an cannabina, queat dignoscere: et qui non viderit cannabem, existimabit lineum esse vestimentum.

75. Hujus ergo cannabis semen ubi acceperint Scythæ sub pileis succedunt, ac deinde id supra lapides igne perlucidos jaciunt. Id vero aggrediens suffire etiam vaporem reddit tantum, ut Græcum nullum thuribulum eum superet. Hoc odore gaudentes Scythæ fremunt; quod apud ipsos loco lavacri est; neque enim aqua lavant omnino corpus, sed uxores eorum adfundentes aquam, ad lapidem scabrum conterunt cypressi et cedri et thuris ligni aliquid: deinde istud detritum, quod est crassum, etiam oblinunt toto corpore et facie. Id eas simul bene olentes facit, simul postero die, auferentes illud oblitum, mundas ac splendas.

76. Externis vero et hi ritibus uti magnopere cavent, ne quidem mutuis inter se: sed Græcorum etiam minime, ut ostendit Anacharsis, et deinde iterum Scyles. Siquidem Anacharsis quum multum orbis terrarum contemplatus esset, et magnam sapientiam ibi ostendisset, ad sedes Scytharum proficiscebatur. Is quum per Hellespontum navigans tenuisset Cyzicum, vovit Matri deorum, offendit enim Cyzicenos ei diem festum magnifico sane apparatu celebrantes, si salvus sospesque domum revertisset, sacrificaturum se eodem ritu, quo Cyzicenos sacrificantes vidisset, et pervigilium instituturum. Quum igitur in Scythiam venisset, ingressus regionem quæ dicitur Hylæa, eaque est juxta Achillis Dromon sita, ubique omnigenis arboribus referta; in hanc ingressus Anacharsis, omnem festi ceremoniam deæ persolvit, tympanum tenens, alligatisque simulacris. Hæc eum agentem quidam Scythæ animadvertens, indicium detulit Saulio regi. Rex quum et ipse contulisset se eo, et Anacharsin ea facientem inspexisset, excussa sagitta necavit. Et nunc siquis de Anacharsi interroget, Scythæ negant se novisse hominem, ob id quod in Græciam peregrinatus externosque sit mores sectatus. Sicut autem ego accepi ex Timne tutore Ariapithis, esse eum patrum Idan-

thyrsi Scytharum regis, filium Gnuri, nepotem Lyci, pronepotem Spargapithis. Itaque si ex hac familia extitit Anacharsis, sciat se ab fratre fuisse interemptum. Idanthyrus enim fuit filius Saulii, Saulius autem fuit, qui Anacharsin interemit.

77. Quanquam et aliud quiddam Peloponnenses audiui referentes, Anacharsin a rege Scytharum missum, Græciæ fuisse discipulum, et quum redisset, dixisse ei qui ipsum miserat, cunctos Græcos esse in omni sapientia occupatos, Lacedæmoniis exceptis, quibus solis datum esset prudenter dare et accipere rationem. Verum hæc narratio per ludum temere ab ipsis Græcis ficta est. Hic igitur vir, quemadmodum antea dictum est, trucidatus fuit, et tale aliquod fatum propter externos ritus et Græcas consuetudines consequutus.

78. Multis autem sane annis postea interjectis similia excepit Scyles, Ariapithis filius; etenim Ariapithes Scytharum rex, cum alios filios multos sustulit, tum Scylem ex uxore Istrina, haudquam cive, quæ filium Græcam linguam literasque edocuit. Interjecto deinde tempore, Ariapithe per dolum occiso a Spargapithe Agathyrsum rege, Scyles regnum suscepit, et uxorem patris, nomine Opœam. Erat autem Opœa hæc civis, ex qua erat Aripithi filius Oricus. Scyli regnum Scytharum obtinenti Scythicus tamen vivendi mos nihil prorsus cordi erat, sed multo magis convertebatur ad Græca, in quibus fuerat imbutus a puero; et tale quid fecit. Utique quum ad urbem Borysthenitarum Scythicum ducebat exercitum, (Borysthenitæ autem se a Milesiis aiunt esse oriundos,) ad hos quoties Scyles veniebat, relicto in suburbanis exercitu, ipse muros ingressus portas obserabat; deposita Scythica veste, Græcum sumebat vestimentum, et eo indutus, in foro spatiabatur, nullo neque satellitum neque alio comitatu; sed portas servabant, nequis Scytharum cerneret eum gestantem huiusmodi vestimentum: et cum in ceteris Græcorum disciplina utebatur, tum sacra diis faciebat ritu Græco. Et quum ibi tempus menstruum aut amplius triverat, abscedebat, induta sibi Scythica veste. Idque sæpenumero faciebat, extructis sibi ædibus in Borysthenide, et uxore illinc accepta.

79. Sed quum deberet ei male cedere, ex hac occasione evenit. Affectabat Baccho per Bacchanal initiari, ac initiationem jam sumpturo in manibus, oblatum est ingens ostentum. Erant ei in urbe Borysthenitarum circum ædes (quarum etiam paulo ante habui mentionem) magnas atque magnificas spatii laxitas, circaque eam e lapide candido sphinges et grypes stantes: in has ædes deus fulmen jaculatas est, totæque deflagraverunt. Scyles nihilominus propterea initiationem peragit. Enimvero Scythæ Græcis probro dant bacchari, negantes esse credibile deum invenisse, quo homines ad dementiam adigantur. Posteaquam bacchanali initiatus est Scyles, quidam Borysthenitarum Scythis indicium detulit, inquiens, Nos enim irridete Scythæ quod bacchanalia agamus, quodque nos deus corripit; at nunc dæmon hic vestrum quoque regem insedit, nam bacchatur et a deo insanit. Quod si mihi non habetis fidem, sequimini me rem vobis ostensurum. Primores Scytharum sequuti sunt: quos Borysthenita

ille deductos clanculum in turri collocavit. Ubi adfuit Scyles cum thiaso; Scythæ eum bacchabundum conspicati, rem ingentis calamitatis esse duxerunt: digressique, ea quæ viderant omni exercitui indicarunt.

80. Post hæc ubi ad lares suos redibat Scyles, præposito fratre ejus Octamasade, ex filia Terei genito, insurrexerunt contra Scylen. Scyles cognito quid de se fieret, et quam ob causam, profugit in Thraciam. Id quum audisset Octamasades, cum exercitu adversus Thraciam contendit: cui ad Istrum progresso Thraces occurrerunt. Et quum conflicturi essent, Sitalces ad Octamasadem misit caduceatorem, cum his mandatis, Quid opus est inter nos tentare! Tu quidem sororis meæ es filius, sed habes germanum meum, quem si mihi reddideris, ego vicissim Scylen trado tibi. Ita neque tu, neque ego periclitabor exercitu. Ser hæc verba pacem firmabat Sitalces. Erat enim apud Octamasadem frater Sitalcis profugus. Et Octamasades ista accepit, redditoque Sitalci avunculo suo, Scylen cepit fratrem. Et Sitalces quidem accepto fratre reduxit exercitum: Octamasades autem eodem loco caput Scyli dempsit. Adeo sua instituta Scythæ observant: et iis qui externos ritus adsciscunt, tales irrogant pœnas.

81. Multitudinem autem Schytharum non potui exacte indagare, quum de ejus numero varia referentes audiam, et permultos illos, et rursus paucos esse, utique Scythas. Quantum autem sub aspectum meum venit: Est inter Borysthenen et Hypanin flumina, locus nomine Exampæus: cujus etiam aliquanto antea habuimus mentionem, quum dicebam fontem in eo esse aquæ amaræ, Hypanin in quem fluit, impotabilem reddentis. Hoc in loco jacet ahenum sexies tantum quantus crater qui est in ostio Ponti, a Pausania Cleombroti filio dedicatus. Quod si quis illum non inspexit, hunc ei in modum declarabo: Sexcentarum est amphorarum facile capax istud in Scythis ahenum, crassitudine digitorum sex, id aiunt indigenæ ex aculeis sagittarum esse factum: regem enim suum, nomine Ariantan, quum numerum Scytharum scire vellet, jussisse singulos Scythas conferre singulos sagittarum aculeos, proposita morte ei qui non ferret. Ita magnam vim collatam esse oculorum: et ex his confectum ahenum illud placuisse ei pro monumento relinquere, et in hoc Exampæo dedicare.

82. Hæc de multitudine Scytharum audiebam. Miracula autem hæc regio nulla habet, præter flumina cum multo maxima, tum numero plurima. Si quid tamen præter flumina et magnitudinem campi exhibetur admiratione dignum, id dicetur. Vestigium Herculis ostendunt petræ impressum, virili vestigio simile, bicubitali magnitudine, juxta fluvium Tyrem. Et hoc ita se habet. Redeo ad eam quam ab initio institueram orationem.

83. Dario adversus Scythas exercitum comparanti, dimissis nunciis ad imperandum, aliis ut peditatum, aliis ut classem præstarent, aliis ut Bosporum Thracium ponte jungerent: Artabanus, Hystaspis filius, Darii frater, nolebat illum ullo pacto Scythis inferre bellum, commemorans Scytharum inopiam, utilia suadens: quum tamen

non persuaderet illi, destitit a dissuadendo. Darius, ubi omnia ei in expedito fuere, copias eduxit ex urbe Susis.

84. Ibi eum Œobazus ex Persis, cui tres filii erant, et omnes militantes, obsecrabat ut unum sibi relinqueret. Cui Darius, tanquam amico et modesta obsecranti respondit, se omnes liberos relicturum. Eo responso Œobazus magnopere lætabatur, sperans liberos suos missionem habere militiæ. At ille adstantes jussit, ut omnes Œobazi filios interimerent. Ita filii Œobazi obtruncati, illic sunt relictæ.

85. Darius Susis movens, postquam pervenit ad Bosporum Calchedoniæ, ubi pons junctus erat, illinc conscensa, navi, transmisit in Cyaneas, quæ dicuntur, quas Græci prius errabundas fuisse aiunt. Ibi sedens in templo subiciebat oculis Pontum, rem spectaculo dignam, nam inter omnia maria est maxime admirabilis. Cujus longitudo est undecim millium ac centum stadiorum : latitudo (qua latissimus sui est) trium millium trecentorum. Hujus pelagi os latitudinis est quatuor stadiorum : longitudo oris (quod est collum) quæ Bosporus dicitur, ubi pons connectebatur, circiter centum viginti stadia. Bosporus ad Propontidem pertinet. Propontis autem latitudinis quingentorum stadiorum est, mille et quadringentorum longitudinis, influens in Hellespontum. Ipse Hellespontus, ubi angustissimus, stadiis septem, quadringentis longus, intrans pelagi hiatum quod Ægæum vocatur. Hæc autem ita dimensa sunt.

86. Navis fere meat omnino septuaginta millia orgyiarum longo die, nocte vero sexaginta millia. Itaque e faucibus Ponti ad Phasin (hoc est enim Ponti longissimum) novem dierum est navigatio, et octo noctium, quæ fiunt centum ac decem millia orgyiarum et centum, hoc est, stadiorum undecim millia ac centum. E Sindica autem ad Themiscyram, quæ est super flumen Thermodontem (hic namque Ponti latissimum est) trium dierum duarumque noctium est navigatio, quæ fiunt orgyiarum trecenta ac triginta millia, stadiorum vero tria millia et trecenta. Hunc igitur in modum Pontus ac Bosporus et Hellespontus a me dimensi sunt, et secundum ea quæ dixi situm habent. Quinetiam Pontus hic paludem habet influentem in se, non multo quam ipse est minorem, quæ Mæotis appellatur, et mater Ponti.

87. Darius, ubi Pontum contemplatus est, renavigavit ad pontem, cujus architectus extitit Mandrocles Samius. Contemplatus item Bosporum, duos ad eum cippos erexit e candido lapide, incidens literis in uno quidem Assyriis, in altero autem Græcis, omnes gentes quas ducebat. Ducebat autem omnes gentes quibus imperabat, continentes numero septingenta millia hominum cum equitatu, præter classem, quæ constabat e navibus sexcentis. His postea cippis Byzantii in urbem suam translatis usi sunt ad aram Dianæ Orthosiæ, præter unum lapidem, qui apud Bacchi delubrum in eadem urbe relictus est literis Assyriis oppletus. Ceterum Bospori locus, quem rex Darius ponte commisit, conjectanti mihi videtur medius inter Byzantium et templum quod ad os est.

88. Post hæc Darius ponte ratito delectatus, autorem ejus Man-

droclem Samium donavit denis omnibus. Ex quorum primitiis Mandrocles pingendo totam commissionem Bospori et regem Darium in solio sedentem, ac copias ibi transeuntes, effinxit, eamque picturam templo Junonis dedicavit, cum hac inscriptione,

Qui rate piscosum conjunxit Bosporon, implens
Darii regis vota, jubentis opus,
Junoni Mandrocles hæc monumenta dicavit,
Esset honor Samiis unde, corona sibi.

Hæc igitur monumenta extiterunt ejus qui pontem compegit.

89. Quem ubi remuneratus est Darius, transmisit in Europam, jussis Ionibus navigare in Pontum usque ad Istrum, atque ubi eo pervenissent, se illic opperiri fluvium ponte jungentes. Ducebant enim classem Iones et Æolenses et Hellespontii. Hi prætervecti Cyaneas, recta ad Istrum navigarunt: subvectique duorum dierum itinere a mari ad collum fluminis, ubi in ostia scinditur, illud ponte jungunt. Darius, transmisso per ratem Bosporo, faciebat per Thraciam iter, et quum ad fontes Teari amnis perventum esset, triduo hic habuit stativa.

90. Tearus fertur ab accolis amnium esse optimus cum ad alios morbos, tum ad scabiem curandam vel hominum vel equorum. Ejus enim fontes duodequadraginta sunt, ex eadem petra manantes, partim frigidi, partim calidi. Ad hos tantundem viæ est ab Heræo urbe juxta Perinthum, et ab Apollonia, quæ est in Ponto Euxino, duorum dierum utraque. Fluit autem Tearus hic in fluvium Contadesdum, Contadesdus in Agrianem, Agrianes in Hebrum, Hebrus in mare juxta urbem Ænum.

91. Ad hunc igitur amnem quum pervenisset Darius, castraque posuisset, oblectatus amne, cippum erexit etiam illic, his literis inscriptum, TEARI AMNIS CAPITA OPTIMAM AQUAM ATQUE PULCHERRIMAM CUNCTORUM AMNIUM CONTINENT, ET AD EA PERVENIT, EXERCITUM DUCENS ADVERSUS SCYTHAS, VIR OPTIMUS ATQUE PULCHERRIMUS CUNCTORUM HOMINUM, DARIUS HYSTASPIS FILIUS, PERSARUM CUNCTÆQUE CONTINENTIS REX.

92. Hæc sunt illic scripta. Darius hinc movens venit ad alium amnem nomine Artiscum, qui per Odrysas fluit: quo ubi pervenit, ita agendum sibi putavit. Ostenso certo loco copiis suis, jussit illic virum quemque prætereuntem ponere unum lapidem in isto demonstrato loco. Id quum exercitus fecisset, grandes acervos lapidum istic relinquens adduxit exercitum.

93. Sed priusquam ad Istrum perveniret, primos subegit Getas, qui de immortalitate sectam sequuntur. Nam Thraces qui obtinent Salmydessum, quique supra Apolloniam et Mesambriam urbem incolunt, et qui Scyrmiadæ et Nipsæi vocantur, sine pugna sese ipsos Dario dediderunt. Getæ vero ad pervicaciam conversi, statim in servitutem redacti sunt, quum sint fortissimi Thracum atque justissimi.

94. Immortalitatem autem tenent hoc modo: Nec mori se putant,

et eum qui defunctus est, meare ad Zalmoxin dæmonem, quem nonnulli eorum opinantur eundem esse Gebeleizin. Per singula quinquennia eum qui forte ductus est, assidue ex se ipsis dimittunt nuntium ad Zalmoxin, præcipientes ea quibus semper indigent: eumque ita mittunt; Quibusdam eorum datur negotium, ut tria jacula teneant: aliis, ut comprehensis ejus qui ad Zalmoxin dimittitur, manibus pedibusque, hominem agitantes in sublime, jactent in jacula. Qui si transfixus extinguitur, propitium istis deum arbitrantur: sin minus, ipsum nuntium causantur asseverantes malum illum esse virum. Hoc vituperato, alium dimittunt, dantes adhuc viventi mandata. Idem hi Thraces, dum tonat fulguratque, in cælum sagittas excutiunt, deo minitantes, nec ullum aliam deum præter suum esse arbitrantur.

95. Verum, ut ego a Græcis accepi, Hellespontum et Pontum incolentibus, Zalmoxis hic, homo fuit, Samique servitutem servivit Pythagoræ Mnesarchi filio. Illinc nactus libertatem, quum multum pecuniæ comparasset, in patriam rediit. Quum quum animadverteret Thraces male viventes et subinseite, ipse edoctus Ionicum vivendi genus et mores liberaliores quam Thracum, ut qui versatus esset cum Græcis, cumque Pythagora non infirmissimo inter Græcos sophista, domicilium virile extruxit, in quod primos quosque popularium convivio accipiebat, et inter convivandum docebat, neque se neque suos convivas, neque illos qui inde semper gignerentur, interire: sed in eum locum venturos ubi superstites perpetuo omnium bonorum compotes essent. Dum ea quæ commemorata sunt ageret atque diceret, interim subterraneum ædificium struebat. Quo prorsus absoluto, e Thracum conspectu subductus fuit; descendens in illud subterraneum ædificium, ubi circiter triennium egit, desiderantibus eum Thracibus, ac deflentibus tanquam mortuum, quarto anno se eisdem in conspectum dedit, atque ita credibilia sunt effecta quæ illis exposuerat. Hæc Zalmoxin aiunt fecisse.

96. Cujus subterraneo ædificio neque fidem detraho, neque valde credo, sed multis eum ante Pythagoram annis extitisse arbitror. Verum sive Zalmoxis quispiam fuerit homo, sive sit dæmon Getarum indigena, valeat. Getæ hoc ritu utentes, ubi a Persis subacti fuerunt, reliquum sunt exercitum sequuti.

97. Darius ubi ad Istrum pervenit, et una pedestres copiæ, cunctique flumen transmiserunt, tunc vero jussit Iones, postquam ratem solvissent, sequi se pedestri itinere, cum nauticis copiis. Qui quum ratem soluturi essent et imperata facturi, Coes Erxandri filius, Mitylenæorum dux, ita apud Darium verba facit, sciscitatus antea nunquid ei gratum foret audire sententiam dicere volentis: Quum adversus eam terram rex facias expeditionem, in qua fertur nihil arari, nullas urbes coli, sinito nunc pontem hoc loci stare, relictis ad ejus tutelam custodibus iis, qui eum contextuerunt: per quem sive ex sententia rem geremus, Scythis inventis, sive illos invenire nequibimus, tutus nobis sit reditus. Neque enim veritus fuero, ne prælio a Scythis superemur: sed potius ne si eos invenire nequeamus, aliquid patiamur errabundi. At enim credat me quispiam mea ipsius

causa hæc dicere, ut hic subsistam : ego vero, quod in tuam rem esse sentio, rex, id in medium profero, ipse tamen te sequi volo, neque hic relinqui. Delectatus admodum eo consilio Darius, ita respondit, Hospes Lesbie, fac omnino quum sospes domum rediero, præsto mihi sis, ut te ob egregium consilium egregiis factis remunerem.

98. Hæc loquutus, ubi sexaginta nodis lorum innodavit, accitus ad colloquium tyrannis Ionum, ita loquutus est, Viri Iones, quam prius habueram de ponte sententiam, eam missam facio, vos sumpto hoc loro, hæc ita velim agatis : simul atque videritis me iter facere in Scythas, ex eo tempore incipientes, solvite quotidie unum nodum : intra quod tempus nisi adfuero, sed dies nodorum vobis exierint, vela facite in patriam vestram : interea, quoniam consilium sic mutavi, agite custodiam ratis, omne studium illi et conservandæ et custodiendæ adhibentes : quod facientes, majorem in modum mihi gratificabimini. Hæc loquutus Darius, promovet exercitum.

99. Thracia tellus in mare tendens, Scythicæ prætenditur ; sed sinu ejus terræ ducto Scythica excipit : et Ister ad hanc in ventum eorum os conversus exit. Quod autem ab Istro soli ipsius Scythici secundum mare est, id metiendo indicare aggrediar : Ab Istro hæc jam vetus Scythia est, meridiem versus et austrum posita, usque ad urbem Carcinitin : ejusdem deinceps quod ad idem mare fert montanæ regionis, et in Pontum prominens, incolit gens Taurica usque ad Chersonesum dictam asperam. Hæc ad mare pertinet quod ad ventum subsolanum est. Sunt autem finium Scythicæ partes duæ, ferentes ad mare, tum quod ad meridiem, tum quod ad orientem, quemadmodum Atticæ regionis. Et similem partem Scythiæ Tauri incolunt, ut si Atticæ jugum Suniacum alia gens, non Athenienses, incolet, quod magis in pontum ab Thorico usque ad Anaphlystum pagum, se porrigit promontorium : talis est, ut parva cum magnis comparem, Taurica regio. Qui autem non est has Atticæ partes prætervectus, huic alio modo planum faciam : ut si Iapygiæ alia gens et non Iapyges, incipientes a Brundusio portu præcidantur usque Tarentum, et promontorium incolant. Quum hæc duo dico, multa persimilia dico, quibus aliis Taurica est comparanda.

100. Ab Taurica deinceps Scythæ supra Tauros et orientale versus mare incolunt, et quæ Bospori Cimmerii sunt ad vesperam vergentia, et quæ paludis Mæotidis Tanai fluvio tenus, qui influit in hujus paludis recessum. Itaque ab Istro jam quæ ad superiora pertinet ferentia in mediterranea, secluditur Scythia ab primis Agathyrsis, deinde a Neuris, deinde ab Androphagis, postremo a Melanchlænis.

101. Itaque Scythiæ veluti formam quadratam habentis, duabus partibus ad mare pertinentibus, prorsus æquale, tum quod ad mediterranea fert, tum quod ad mare : nam ab Istro ad Borysthenem, decem dierum est iter, tantundem a Borysthene ad Mæotin paludem. A mari mediterranea versus, ad Melanchlænos qui supra Scythas habitant, viginti dierum iter. Supputantur autem a me in singulos dies itineris ducenta stadia. Ita transversa Scythiæ erunt qua-

tuor millium stadiorum : recta quæ ad mediterranea ferunt, aliorum totidem stadiorum. Tantæ est hæc terra magnitudinis.

102. Scythæ inter se colloquuti, quum soli impares essent copiis Darii prælio repellendis, nuncios ad finitimos misere. Eorum reges quoque ubi convenere, consultabant, ut ingenti exercitu invadente. Erant autem qui convenerant reges, Taurorum, et Agathyrsorum, et Neurorum, et Androphagorum, et Melanchlænorum, et Gelonorum, et Budinorum, et Sauromatarum.

103. E quibus Tauri hujusmodi moribus utuntur ; Virgini naufragos immolant, et quoscunque Græcos ceperint illuc delatos, hoc modo : postquam auspicati fuerunt, hominis caput clava fueriunt, truncum ejus quidam aiunt deturbari e rupe : nam in rupe prærupta templum est situm ; cruci affigunt caput. Quidam de capite *suffigendo* consentiunt, sed truncum e præcipitio dejici negant, sed humo contegit dicunt. Dæmonem, cui immolant, ipsi Tauri aiunt esse Iphigeniam, Agamemnonis filiam. In hostes autem, quos ceperint, hoc agunt : Amputatum quisque caput hostis domum reponat, et ingenti fuste transfixum supra tecta eminens multum statuit, et plerunque supra fumarium : ideo in sublimi suspendi dicentes quasi totius domus custodes. Vivunt autem e rapto et ex bello.

104. At Agathyrsi lautissimi viri sunt, et aurum plerunque gestantes. In commune cum mulieribus coeunt, ut inter se germani sint ac domestici omnes, nihil neque livoris neque odii mutuo exercentes : in ceteris ad Thracum consuetudines accedunt.

105. At Neuri Scythicis quidem utuntur moribus, quibus una ante Darii expeditionem ætate contigit, ut totam linquerent regionem propter serpentes ; nam serpentum cum magna vis ex ipsorum solo est edita, tum major superne e locis desertis ingruerat : quibus usque adeo infestati fuerunt, ut relicto suo solo cum Budinis habitaverint. Videntur autem hi homines esse præstigiatores ; dicuntur enim a Scythis et ab iis, qui in Scythia incolunt, Græcis, semel quotannis singuli ad paucos dies effici lupi, et rursus in pristinum habitum redire, quod tamen dicentes mihi non persuadent : nihilominus tamen illi aiunt ita esse, ac dejerant.

106. Androphagi agrestes maxime omnium hominum mores habent, non judiciis, non legibus utentes, pecuariam exercentes, vestem Scythicæ similem gestantes, propriam linguam habentes. Soli autem humana carne vescuntur.

107. Melanchlæni omnes indumenta nigra gerunt, unde et cognomen habent ; institutis Scythicis utentes.

108. Budini, ingens natio atque numerosa, vehementer cæsiis oculis omnis ac rufa : quorum urbs nomine Gelonus e materia constructa est ; muri ea magnitudo est, ut singula latera tricenorum stadiorum sint ; est vero altus et totus ligneus. Ædes quoque cum privatæ, tum sacræ sunt e materia. Nam sunt ibi deorum Græcorum templa Græcanice extructa, simulacris, aris, delubris ligneis. Baccho triennalia agunt, et bacchanal exercent : quippe Geloni sunt ab originis vetustate Græci, sed ex emporiis summoti inter Budinos habitaverunt : lingua partim Scythica, partim Græca utentes.

109. Budini non lingua, non victu utuntur eodem cum Gelonis: nam Budini, utpote indigenæ, tum pastores sunt, tum soli ejus regionis pediculos edunt: at Geloni agriculturæ operam dantes frumento victitant, et hortos possident, nihil illis neque aspectu neque colore similes: a Græcis autem etiam Budini vocantur Geloni, non recte vocantibus. Horum regio omnis est arboribus omnis generis frequens; et ubi plurimum consita, ibi est lacus ingens et multus, et palus, ac circa eam arundo. In eo lacu lutræ capiuntur, et castores, et aliæ feræ oris quadrati, quorum pelles circa renones adsuuntur, et testiculos habent ad uterorum medelam utiles.

110. De Sauromatis vero ita memoratur: Quum Græci bellaverunt cum Amazonibus (quas Scythæ Œorpata vocant, quod nomen potest transferri, Viricidæ: œor enim virum dicunt, pata autem, occidere) feruntur post victoriam prælii ad Thermodontem facti, abiisse, portantes tribus in navibus quascunque potuerant ex Amazonibus vivas capere: quibus illæ in pelago insidiatæ, cunctos trucidavere. Sed quum naves haberent incognites, nec gubernaculis aut velis aut remis uterentur, interfectis viris, ferebantur secundum fluctus et ventum; delatæque sunt ad paludis Mæotidis Cremnos, *prærupta*, quæ Scytharum liberorum telluris sunt. Ibi e navibus egressæ Amazones, ad loca habitata iter facientes, quod primum nactæ sunt equorum armentum, diripiunt conscenduntque: et obequitantes, e Scythis prædas agunt.

111. Scythæ quid hoc rei esset conjicere nequibant, quum neque vocem, neque vestem, neque gentem agnoscerent; admirabundi unde venirent, et rati cunctos esse viros ejusdem ætatis. Ergo commissa cum eis pugna fuit; unde potiti quibusdam mortuarum, ita demum feminas esse cognoverunt. Itaque consilio habito visum est eis, nullo pacto posthac quampiam illarium occidere: sed ex se qui maxime juvenes essent, in eas dimitti, eodem numero quo illas esse conjectabant, qui sua prope eas castra haberent, et eadem quoque cum illis facerent. Si invaderentur, non quidem pugnare, sed subterfugere: ubi subsisterent illæ, ipsos etiam proxime accedentes castra ponere. Hoc Scythæ idcirco decreverunt, quod prolem ex illis suscipere cupiebant.

112. Adolescentes qui missi sunt, mandata peregerunt: quos ubi Amazones intellexerunt neutiquam ad se lædendas venisse, valere sinebant: quotidie tamen castra castris propius admovebantur. Ceterum ne ipsi quidem adolescentes quicquam habebant, quemadmodum neque Amazones, præter arma et equos: et vitam eandem cum illis vivebant, venando atque prædando.

113. Circa meridiem Amazones solebant aut singulæ aut binæ separatim a reliquis ad ventrem levandum longius vagari; ea re Scythæ cognita, et ipsi idem faciunt, quorum aliquis uni illarum, quæ solivagæ erant, quum se admovisset, non se avertit Amazon, sed uti permisit: nec appellare quidem poterat, non enim intelligebant se invicem, tamen manu significavit, ut ad eundem locum postridie rediret, adducto secum altero, ut duo essent; se quoque alteram ad-

ducturam. Digressus ab ea juvenis hæc enarrat ceteris : posteroque die socium secum ducens, ad locum præsto fuit, ac reperit Amazonem cum altera expectantem.

114. Ejus rei certiores facti reliqui juvenes, et ipsi conciliaverunt ceteras. Post hæc commixtis castris pariter habitarunt ; eam quisque uxorem, cum qua primum coierat, habentes. Earum vocem quum ipsi discere non possent, ipsorum illæ discebant. Et quum se mutuo intelligerent, viri ad Amazones ista dixerunt ; Nobis parentes sunt ; sunt et facultates : proinde non agamus diutius hanc vitam, sed hinc digressi, in hominum frequentia degamus, ubi vos habebimus uxores, nequaquam alias. Ad hæc illæ responderunt, Nos vero non possumus vestris cum feminis habitare, quibus non iidem qui nobis sunt mores ; nos enim arcu tela excutimus, et jaculamur, et equitamus, muliebria opera non edoctæ : vestræ feminae nihil eorum quæ recensuimus, sed opera muliebria factitant, manentes in plaustis, non ad venationem atque alia hujusmodi prodeuntes, proinde non possumus inter illas versari. Quod si vobis cordi est habere nos conjuges, et justissimi videre vultis, ite ad parentes vestros, et facultatum sortiti partem, postea redite, ut deinde semoti ab illis habitemus.

115. Id approbantes juvenes ita fecere, et sortiundo accepta facultatum quæ ipsis contingebat portione, rursus ad Amazones redierunt. Ad quos illæ, Duplex, inquiunt, metus et terror nos tenet in hoc loco habitandi : partim quod nos parentibus vestris vos privavimus : partim, quod terram vestram magnopere vastavimus. Sed quoniam dignamini nos habere uxores, hoc una nobiscum agatis. Agedum proficiscamur e regione hac, et Tanai fluvio transmisso habitemus.

116. Huic quoque rei obtemperavere juvenes ; trajectoque Tanai, et orientem versus trium quidem dierum itinere confecto a Tanai, trium quoque a Mæotide palude ad aquilonem. Pervenientes vero ad eum locum, quem nunc incolunt, ibi subsederunt, et inde prisca consuetudine vivendi feminae Sauromatarum utuntur : nam ad venationem una cum viris, ac sine viris, equis insidentes, et ad prælium proficiscuntur, eandemque cum viris vestem gerunt.

117. Sauromatæ adsueverunt linguæ Scythicæ solæcizantes in eam jam antiquitus, quod eam non probe didicerint Amazones. Quod ad conjugia pertinet, ita ab eis est institutum : Nulla virgo nubit, priusquam aliquem hostium interemerit : ideoque nonnullæ earum decedunt jam vetulæ, antequam nubant, quod legi satisfacere nequeant.

118. Ad harum igitur quas dixi gentium coactos reges nuncii Scytharum quum pervenissent, certiores eos fecerunt, Persam, ubi omnia, quæ sunt in altera continente, in suam ditionem redegit, cervice Bospori ponte juncta, in hanc trajecisse continentem, subactisque illic Thracibus, fluvium Istrum ponte junxisse, animo hæc omnia in suam redigendi potestatem. Proinde vos nolite ullo pacto ex medio sedentes sinere ad perniciem nos devenire ; sed idem sentien-

tes, obviam eamus invadenti : quod nisi facitis, nos in ultimum discrimen adducti, aut regionem deseremus, aut manentes conditiones inibimus : quid enim cladem subeamus, nolentibus vobis auxilio esse ? Quamquam non commodius post id agetur vobiscum ; venit enim Persa nequaquam magis adversus nos, quam non etiam adversus vos : neque, nos subegisse contentus, a vobis abstinebit. Cujus rei magnum hinc accipite documentum ; quod si nobis solis inferret ille bellum, animo superioris servitutis ulciscendæ, oportebat a ceteris hominibus abstinentem sic in nostram tendere regionem. Ostenderet enim omnibus se adversus Scythas, et non adversus alios ire : at nunc, simulatque trajecit in hanc continentem ; ut quisque ipsi occurrit, pacat : ceteros, veluti Thraces et nobis confines Getas, suo subjectos imperio habet.

119. Hæc quum Scythæ denunciassent, ii qui e nationibus venerant reges deliberabant, sed discordes eorum erant sententiæ. Nam Gelonus quidem et Budinus et Sauromates concordēs receperunt se Scythis auxilio futuros : Agathyrsus autem et Neurus et Androphagus et Melanchlænorum Taurorumque reges ita Scythis responderunt : Si vos in injuria Persis facienda ac bello inferendo priores non fuissetis, recte videremini precari quæ precamini ; et nos vestris precibus morem gerentes, idem vobis ageremus. Nunc autem vos sine nobis illorum terram ingressi, imperitastis Persis, quamdiu deus vobis indulset : illi itidem, quandoquidem eos idem deus excitat, vicem vobis reddunt. Nos neque tunc quicquam intulimus injuriæ his viris, neque nunc conabimur priores infestare. Quod si hic nostram regionem invaserit, et prior injuriam fecerit, nos haudquaquam tolerabimus : id donec cernamus, apud nosmet ipsos manebimus : neque enim in nos venire Persas opinamur, sed in eos qui fuerunt autores injuriæ.

120. Scythæ, ubi hæc relata audiere, statuerunt nullam sibi pugnam recta atque ex aperto conferendam, quando ipsis isti ad societatem non accedebant. Itaque subducentes se ac longius progressi, puteos quos ipsi præterirent, ac fontes obstruunt, bifariamque divisi herbam terrestrem atterunt. Et ad unam e partibus, ubi regnabat Scopasis, jubent Sauromatas pergere ; qui se subducerent, si eo Persa declinaret, suffugientes recta ad flumen Tanain, secundum Mæotin : iidem Persam abscedentem invadendo persequerentur. Hæc erat una pars regni ordinata ad hanc viam, quemadmodum dictum est. Reliquas duas regionum, et magnam, cui imperabat Idanthysus, et tertiam in qua regnabat Taxacis, in unum coeuntes, accedentibus Gelonis atque Budinis, jubent hōs uno die prægressos exercitum Persarum, clam progredi, subeuntesque et facientes ea quæ decrevissent : et ante omnia hostem subducere recta in agros illorum, qui societatem ipsorum abnuissent, ut eos etiam irritarent ; et, si minus volentes bellum adversus Persas susciperent, at invitos redderent istis hostes : deinde in suam terram reflectere, et aggredi, si quid ipsis consultantibus videretur.

121. Hæc ubi decrevere Scythæ, copiis Darii ex occulto occurre-

bant, præstantissimis equitum præcursoribus missi : plaustra autem in quibus eorum filii uxoresque omnes degunt, una cum pecoribus omnibus, præter quæ ad victum suppetebant, tot relinquentes, reliqua cum plaustis præmiserunt, dato suis mandato, ut semper aquilonem versus tenderent. Hæc quidem prævehebantur.

122. Seytharum vero præcursores, posteaquam compererunt Persas ab Istro trium fere dierum et ante se unius diei itinere abesse, positis castris, germina terræ vastant. Persæ, ubi Scytharum equitatus in conspectum se dedit, incesserunt per vestigia se semper subducentium : et deinde, nam ad unam partium recta tetenderunt Persæ, auroram versus et Tanain, persecuti sunt. Quibus Tanain fluvium trajicientibus, Persæ itidem trajecto eo insequuntur, donec peragrata Sauromatarum plaga, pervenirent in Budinicam.

123. Ceteram quamdiu Persæ fuerunt in Scythica ac Sauromatide regione, nihil eis detrimenti inferre potuerunt, quippe quum regio foret vasta : ubi vero Budinicam ingressi sunt, ibi obvii ligneo castello a Budinis deserto et omnibus rebus vacuo, id incenderunt. His actis, ipso vestigio ire porro tendunt, dum eam regionem pervagati, in solitudinem devenerunt. Hæc solitudo a nemine hominum colitur, posita supra Budinorum regionem, septem dierum itineris magnitudine : ultra quam Thyssagetæ incolunt, ex quibus quatuor ingentes amnes per Mæotas effluunt in paludem nomine Mæotin : quibus hæc sunt indita nomina, Lycus, Oarus, Tanais, Syrgis.

124. Darius, ut ad solitudinem pervenit, curso omisso copias super fluvium Oarum locavit. Post hæc, octo castella eaque ingentia condidit, pari inter se spatio distantia, sexaginta fere stadiorum, quorum ad meam usque memoriam adhuc ruinæ extabant. Dum in his Darius occupatur, interim Seythæ, quos ille insequebatur, circumitis locis superioribus, reverterunt in Scythiam. Quibus e conspectu omnino semotis, nec se amplius exhibentibus, ita Darius castellis illic relictis dimidiatis, convertit iter ad occasum, ratus et hos esse cunctos Seythas, et ad occasum fugere. Proinde cum exercitu maturans ire, in Scythiam devenit ; ubi in duas Scytharum incidit partes. Hos naectus insequebatur unius diei spatio subterfugientes.

125. Et Seythæ, non enim intermittens incedebat Darius, subterfugiebant ex consulto in terram eorum qui societatem ipsorum respuerant, et primum in Melanchlænorum. Quos quum perturbassent tam Persæ quam Seythæ eorum terram ingressi, Seythæ in loca Androphagorum Persas adducunt. Perturbatis autem et Androphagis, hostem in Neuridem ducunt. Neuris quoque consternatis, tendunt subterfugiendo ire ad Agathyrsos. Sed Agathyrsi cernentes fugari finitimos a Scythis ac perturbari, priusquam a Scythis ager ipsorum invaderetur, misso caduceatores, Scythis ingressum suorum finium prohibent, prædicentes, si conarentur invadere agrum suum, cum eis primum se prælium commissuros. Hoc interminati Agathyrsi, in fines procurrunt, animo arcendi ingredientes. At Melanchlæni et Androphagi et Neuri, invadentibus Persis una cum Scythis, neque virium neque minarum memores, sed timore perculsi, fugam capesse-

rant aquilonem versus in solitudinem. Scythæ partim ad Agathyr-
sos, jam non recusantes societatem, se conferebant, partim e Neu-
ride regione in suam Persis præibant.

126. Id quum diu factitaretur, neque desisteretur, Darius ad Idan-
thyrsu Scytharum regem misso equite, inquit, Virorum infelicissi-
me, quid assidue fugam facis, quum liceat tibi horum facere alteru-
trum? si tibi videris idoneus ad resistendum negotiis meis, stans et
vagationem mittens præliare: sin agnoscis te imparem esse, sic
quoque siste cursum, et hero tuo munera offerens, terram atque
aquam, in colloquium veni.

127. Ad hæc Scytharum rex Idanthysus ita respondit; Sic res
meæ habent, O Persa, ut neque ullum mortalium ego metuens ante
fugerim, neque nunc fugiam te, neque quicquam feci diversum nunc
atque in pace facere consueveram. Cur autem non protinus tecum
ineam prælium, id ego etiam declarabo. Nobis neque oppida sunt
neque agri culti, quos invadi aut tonderi metuentes, properemus vo-
biscum conferre pugnam: ad quam si opus est continuo devenire,
sunt paterna sepulcra, quæ vos quum nacti fueritis, agedum tentate
labefactare; et tunc intelligetis, pugnaturi vobiscum simus pro se-
pulcris, necne: prius autem, nisi nos ratio traxerit, tecum prælium
non conseremus. Hactenus, quod ad prælium pertinet, dictum sit:
heros autem meos ego solos arbitror Jovem progenitorem meum, et
Histiam Scytharum reginam. Tibi autem pro donis terræ et aquæ,
mittam quæ decet ad te venire dona: pro eo quod herum te meum
esse dixisti, jubeo te flere. Hoc a Scythis responsum est: quod ca-
duceator reversus Dario renunciavit.

128. Scytharum reges, audito nomine servitutis, ira perfusi, par-
tem illam quæ cum Sauromatis ordinata erat, cui præerat Scopasis,
mittunt ad colloquendum cum Ionibus qui Istrum ponte junctum
asservabant. At ipsorum illis, qui relinquebantur, visum fuit non
amplius cogendos esse Persas vagari, sed adoriendos esse, quoties
cibum sumerent. Observantes igitur tempus, quo ab illis cibis sume-
batur, quæ decreta erant exequiebantur. Enimvero equitatus Scytharum
semper in fugam vertebat equitatum, sed Persarum equites fugien-
tes incidendo in peditatum, ab eo defensabantur. Ita Scythæ sum-
moto equitatu hostili, tamen metu peditum recedebant, et nihilomi-
nus noctibus quoque tales incursiones faciebant.

129. Ceterum quod Persis auxilio erat, Scythis vero infestum, ag-
gressis castra Darii, referam: res valde admirabilis, asinorum vox
ac mulorum species. Nam, ut superius a me demonstratum est, nul-
lus in terra Scythica neque asinus neque mulus gignitur, propter
frigora. Itaque rudentes asini perturbabant Scytharum equos: et
quum Scythæ sæpenumero Persas adorirentur, interim equi audita
asinorum voce consternati avertebantur, arrectis auribus stupefacti,
utpote insolentia tum vocis, quam prius non audissent, tum formæ
quam nunquam inspexissent. Atque hoc quidem paululum quid-
dam momenti ad bellum afferebat.

130. Ceterum Scythæ ubi animadverterunt Persas tumultuantes,

quo diutius in Scythia illi commorarentur, et commorantes torque-
rentur omnium rerum inopes, faciendum ita sibi putarunt, ut suis
ipsorum pecoribus una cum pastoribus relictis, in alium ipsi absce-
derent locum. Persæ illuc se conferentes, excipiebant pecora. Quo
facto exsultabant.

131. Sed quum sæpius idem tentarent, ad ultimum Darius inopia
consilii laboravit. Id reges Scytharum intelligentes, mittunt ad eum
cum muneribus caduceatorem, ave, mure, rana, et quinque sagittis.
Persæ, eum qui munera ferebat, percontabantur quid illa significa-
rent. Iste negare sibi aliud esse mandatum, nisi ut quum illa tradi-
disset, celerrime rediret: jubere tamen ipsos Persas, si solertes fo-
rent, interpretari quid sibi dona vellent. Hoc quum audissent Per-
sæ, consultabant.

132. Et Darii quidem sententia erat, Scythas seipsos ei donare, et
terram atque aquam: hac ratione conjectantis, quod mus quidem in
terra gignatur, eodem quo homines fructu victitans; rara autem in
aquis; avis vero sit equo assimilis: at sagittis dandis, quod suum
robur traderent. In hanc sententiam Darius interpretabatur. At
Gobryas unus e septem viris, qui magum sustulerunt, hoc dicere
dona conjectabat, O Persæ, nisi conversi in aves subvoletis in cœ-
lum, aut effecti mures subeatis terram aut collati in ranas insiliatis
in paludes, non remeabitis unde venistis, his sagittis confecti. Et
Persæ quidem illa munera sic interpretabantur.

133. At una pars Scytharum, cui datum ante erat negotium Mæ-
otidis paludis custodiendæ, tunc autem cum Ionibus qui ad Istrum
erant colloquendi, ubi ad pontem venit, ita verba fecit, Viri Iones,
libertatem vobis ferentes venimus, si modo exaudire volueritis. Ac-
cepimus enim, Darium vobis præcepisse, ut ad sexaginta duntaxat
dies custodiam pontis ageritis; si intra id tempus ipse non afforet,
domum abiretis. Itaque vos id facientes, et apud illum et apud nos
culpam devitaveritis: proinde quum a præstitutam diem permanse-
ritis, jam abscedite. Hæc se facturos recipientibus Ionibus, Scythæ
celerrime retro abiere.

134. At ceteri Scythæ, post missa Dario dona, cum peditatu ac
equitatu adversus Persas in acie instructi steterunt tanquam confi-
cturi: quum interim lepus in medium prosiluit, quem ut quisque vi-
dit insequabatur. Perturbatis Scythis ac vociferantibus, sciscitaba-
tur Darius unde hostium tumultus existeret: et quum audisset illos
leporem insectari, inquit ad eos Persas, cum quibus cetera colloqui
consueverat, Hi viri videntur magno nos habere contemptui, et nunc
Gobryas recte dixisse de Scythicis donis. Unde quum mihi quoque
jam ipsi ita habere videantur, bono consilio est opus, ut tutus no-
bis eo unde venimus sit receptus. Ad hæc Gobryas, Equidem, in-
quit, O rex, horum ego virorum inopiam videbar mihi fere fama ha-
bere cognitam, sed ubi adveni, evidentius intellexi, animadvertens
eos habere nos ludibrio. Proinde mihi videtur, quum primum nox
venerit, incensis ignibus, prout alias quoque consuevimus facere,
maxime imbecillis ad ærumnas deceptis asinisque omnibus alligatis,

abeundum, priusquam versus Istrum recta pergant Scythæ ad pontem solvendum, aut Ionibus aliquid videatur, quod nos queat perdere.

135. Hoc Gobryas consilium dabat. Cui assentiens Darius, ubi nox adfuit, reliquit in castris viros languidos, et eos quorum amissio minimi facienda esset, nec non omnes asinos alligatos: reliquit vero et asinos et infirmos ex agmine idcirco, ut asini quidem vocem ederent; homines autem relinquebantur infirmitatis causa, sed scilicet hoc titulo; quasi ipse cum flore copiarum adoriturus foret Scythas, isti interea castra tutarentur. Hæc persuadens iis qui relinquebantur Darius, accensis ignibus quam maturrime ad Istrum contendit. Asini, quod multitudine destituti essent, eo magis rudere: quos audientes Scythæ, credere omnino Persas in eisdem permanere castris.

136. Verum ubi illuxit, ii qui relictii erant, cognito se proditos esse a Dario, manus protendere ad Scythas, et quæ decebat edere. His illi auditis, repente collecti, duæ Scytharum partes, et una, Sauromatæ Budinique ac Geloni, Persas recta ad Istrum persequuntur. Quum vero Persicus exercitus magnam partem essent pedites, et itinera nesciret, utpote viis non sectis, Scythicus vero forent equites, et compendia viarum scientes, utrique ab alteris aberrantes, multo priores ad pontem Scythæ pervenere quam Persæ. Ibi cognito nondum venisse Persas, ita ad Ionas, qui in navibus erant, verba fecerunt, Viri Iones, et dierum numerus jam pertransiit, et injurii estis qui adhuc permanetis: sed quoniam antea præ timore mansistis, nunc solvite trajectum, atque quam celerrime abite liberi, diis ac Scythis gratiam habentes. Nam eum qui antea dominus vester erat, ita tractabimus, ut adversus nullum mortalium sit facturus expeditionem.

137. De hac re consultantibus Ionibus, Miltiadis quidem Atheniensis ducis ac tyranni Chersonensium, qui sunt in Hellesponto, sententia erat, Scythis obtemperandum esse, et Ioniam servitute liberandam. At Histiaei Milesii diversa, quod diceret nunc quidem eos suæ quemque urbis tyrannos esse ob Darium: potentia vero Darii sublata, neque se Milesiis, neque alium quemquam usquam præesse posse. Fore enim ut singulæ civitates popularem statum quam tyrannicum mallent. Hanc sententiam quum dixisset Histiaeus, omnes confestim qui Miltiadi assensi fuerant, in eam transierunt.

138. Fuere autem qui sententias tulerunt et alicujus apud regem existimationis, Hellespontiorum quidem tyranni, et Daphnis Abydenus, et Hippoclus Lampsacenus, et Herophantus Parienus, et Metrodorus Proconnesius, et Aristagoras Cyzicenus, et Ariston Byzantius: et isti quidem ex Hellesponto. Ab Ionia autem, et Strattis Chius, et Æaces Samius, et Laodamas Phocæensis, et Histiaeus Milesius; cujus sententia prælata est contraria sententiæ Miltiadis. Æolensium vero unus affuit qui esset alicujus auctoritatis, Aristagoras Cymæus.

139. Hi, posteaquam Histiaei probavere sententiam, hoc sibi præterea agendum dicendumque censuerunt, pontis partem versus Scythi-

cam ripam solvere, solvere autem quantum ex arcu sagitta adsequitur: ut et facere aliquid viderentur, quum tamen nihil facerent, neve Scythæ tentarent vim afferentes, et volentes Istrum ponte transire, et dicere solventes ab ista parte pontem, quasi omnia ad voluntatem Scytharum facerent. Hæc sententiæ Histiaei addiderunt; et mox pro universis ad Scythas Histiaeus ista verba fecit, Viri Scythæ, utilem nobis rem attulistis, et opportune instatis: atque ut vos nobis probe viam ostenditis, ita nos vobis obsequenter obtemperamus. Ut enim cernitis, et trajectum rescindimus, et adhibebimus omnem pronitatem mentis, cupidi assequendæ libertatis. Ceterum dum nos hæc solvimus, interea vos inquirere illos tempus admonet, et inventos, tam vestro quam nostro nomine ita ulcisci ut merentur.

140. Scythæ, Ionibus iterum fidem habentes, tanquam vera eloquitis, ad inquirendos Persas reverterunt: atque ab omni illorum itinere aberrarunt; cujus ipsi fuerunt causa, quod pabula equorum illis in locis corruperant, fontesque obstruxerant: quæ nisi fecissent, facile si voluissent Persas invenissent: nunc ita faciendo, visi sibi fuerant optime consuluisse, ob quæ tamen eos res frustrata est. Quippe eam suæ regionis partem consecantes in qua cibaria equis atque aquæ forent, hostem indagabant, rati illum eadem parte fugam intendisse: at ille observato quod prius tenuerat itinere, abierat, atque ita ægre trajectus reperit locum. Et quum noctu pervenisset, nactus pontem solutum, animo prorsus concidit, veritus ne se relicto Iones abiissent.

141. Erat autem apud Darium Ægyptius vir, omnium hominum vocalissimus: hunc Darius supra labrum Istri positum jubet inclamare Histiaum Milesium: Histiaeus primam inclinationem exaudiens, omnes naves admovit ad trajiciendum exercitum, et pontem junxit.

142. Atque hunc in modum Persæ effugerunt, quod indagantes Scythæ, iterum aberraverunt: et ob id Iones tum quasi liberos, sed pessimos et ignavissimos omnium hominum esse judicant; tum de eis tanquam de servis loquentes, mancipia dominos amantia esse aiunt, et minime fugientia. Hæc in Iones Scythæ probra jaciunt.

143. Darius per Thraciam iter faciens, Sestum Chersonesi pervenit, atque illinc in Asiam navibus ipse transivit, relicto in Europa exercitus duce Megabazo, viro Persa, cui Darius aliquando hunc honorem habuit, ut hoc verbum inter Persas diceret: quum esset esurus mala Punica, simulac primum malum aperuit, interrogatus a fratre Artabano, quid tam multiplex fieri sibi optaret quantum in malo esset acinorum, respondit, Se præoptare tot numero sibi esse Megabazos quam Græciam subditam. His verbis apud Persa hominem honoravit: quem tunc prætorem reliquit cum octoginta millibus suorum militum.

144. Megabazus autem hic immortalem sui memoriam apud Hellespontios reliquit, hoc dicto, quod quum Byzantii ageret et inquirens audisset Chalcedonios septem et decem annis ante Byzantios regionem condidisse, inquit Chalcedonios eo tempore cæcos fuisse; qui,

quum pulchrior adesset locus ad condendum, nequaquam turpiorem elegissent, nisi cæci fuissent. Hic igitur Megabazus in Hellespontiorum plaga pro prætore relictus, eos qui diversarum a Medis partium erant, subigebat : et iste quidem talia agebat.

145. Per idem sane tempus alia ingens in Africam extitit militaris expeditio, ob eam quam ego commemorabo causam, his prius expositis : Argonautarum posterum quum a Pelasgis, qui feminas Atheniensium ex Braurone prædati sunt, essent ejecti a Lemno, Lacedæmonem navigaverunt, considentesque apud Taygetum ignem accenderunt. Quos Lacedæmonii quum vidissent, nuncium misere sciscitatum quinam et unde essent. Illi nuncio sciscitanti responderunt se Minyas fuisse, ab iis heroibus oriundos, qui in Argo navigassent, quique quum Lemnum appulissent, illic eos procreassent. Hanc mentionem stirpis Minyarum quum audissent Lacedæmonii, misso iterum uncio sciscitantur, quid sibi velit ipsorum adventus in hanc regionem, atque ignis accensio. Illi vero se respondent a Pelasgis ejectos, redire ad parentes, æquissimum enim id factu esse, orareque ut liceat una cum eis habitare, tum honorum, tum agrorum participes. Eos recipere conditione qua ipsi vellent, Lacedæmoniis placuit, cum ob alia ad hoc faciendum inductis, tum præcipue quod Tyn-daridæ in Argo navigaverant. Receptos Minyas et agris impertierunt et in tribus cooptarunt. Ibi confestim ablocatis in alios, quas e Lemno duxerant, mulieribus, matrimonia contraxerunt.

146. Non longo deinde interjecto tempore, statim Minyæ lascivierunt, tum regnum affectantes, tum alia flagitiosa perpetrantes. Quo nomine eos Lacedæmonii morte mulctandos quum censuissent, comprehensos in carcerem conjecerunt. Quoscunque autem Lacedæmonii morte plectendos censent, eos noctu plectunt, interdiu neminem. Quum igitur essent in illos animadversuri, exorati sunt ab eorum uxoribus, quæ cives erant et primorum Spartanorum filiae, veniam ingrediendi carcerem, et cum suo cujusque viro colloquendi, nullum in illis dolum fore suspicantes. Horum permissu Minyarum uxores ingressæ carcerem, omni veste, quam gestabant, viris tradita, illorum vestem illæ sumpserunt. Ita Minyæ muliebri veste amicti, veluti mulieres, foras prodierunt, et hoc modo erepti rursus ad Taygetum consederunt.

147. Hac eadem tempestate Theras, Autesionis filius, Tisameni nepos, Thersandri pronepos, Polynicis abnepos, missus est in coloniam ex Lacedæmone. Erat hic Theras genere Cadmeo, avunculus Aristodemi filiorum, Eurysthenis et Proclis : quorum, quum pupilli essent, tutelarem habebat regni Spartani curam. Adultis mox sororis filiis, ac recepto imperio, Theras ita graviter tulit sibi ab aliis imperari, quoniam imperium gustasset, ut negaret se Lacedæmone moraturum, sed ad cognatos navigaturum. Erant autem in insula, quæ nunc Thera vocatur, quondam Callista, posteri Membliari Pœcilis filii, qui fuerat Phœnix. Cadmus enim Agenoris filius Europam quæritans, in insulam quæ nunc Thera vocatur, quum appulsus esset, sive regionis amore captus, sive qua alia voluntate, relinquit illic cum alios quosdam Phœnices, tum Membliarem consanguineum

suum. Isti hominum ætatibus octo antequam Theras Lacedæmone venisset, insulam quæ Callista vocabatur, incoluerunt.

148. Ad quos Theras cum multitudine ex tribubus petita discessit nequaquam ad illos ejiciendos, sed ad una habitandum, et valde concilians. Postea vero quam Minyas e carcere elapsos et ad Taygetum considentes, Lacedæmonii necare deliberant, Theras necem eorum deprecabatur ne fieret, recipiens se illos ex regione abducturum. Et huic postulato Lacedæmoniis assentientibus, cum tribus triginta remorum navibus ad posteros Membliaris navigavit, ducens secum non universos Minyas, sed paucos quosdam, quia plurimi ex ipsis ad Paroreatas Cauconasque diverterunt, quos quum e regione expulissent, seipsos in sex partes distribuerunt, et totidem illic oppida condiderunt, Lepreum, Macistum, Phrixas, Pyrgum, Epium, Nudium, quorum pleraque Elei memoria mea deleverunt. Insulæ autem a conditore Thera nomen est inditum.

149. At filius omnino negabat se cum eo navigaturum; propterea dixit se relicturum ovem in lupis: ex quo dicto nomen adolescenti impositum est Oiolycus, et id nomen valuit. Oiolyco natus est filius Ægeus, a quo vocantur Ægidæ, in Sparta ingens tribus. Ex hac tribu viri, quum sibi non permanerent filii, ex oraculo delubrum Erinnyum Laii et Œdipodis extruxerunt: quod ipsum postea in Thera mansit illis, qui ex his viris procreati fuere.

150. Hactenus Lacedæmonii in narrando cum Theræis consentiunt: quod deinceps contigit, soli Theræi factum hoc modo esse memorant. Grinus, Æsanii filius, ab hoc Thera oriundus, quum esset Theræ insulæ rex, contulit se Delphos, ducens ex urbe sacrificium centum victimarum, comitantibus eum tum aliis civibus, tum etiam Batto, filio Polymnesti, apud Minyas prosapia ex Euphymi posteris. Consulenti autem Grino Theræorum regi de aliis rebus, Pythia respondit, urbem in Africa condere. Cui vicissim iste, Equidem, inquit, ego, O domine, senior sum et gravis ad moliendum: tu vero quempiam horum jube ista facere. Simul hæc dicens, Battum ostendebat. Hæc hactenus. Deinde ubi reversi sunt, pro nihilo habuere responsum; neque ubi terrarum Africa esset gnari, neque in negotium coloniam mittere audentes.

191. Septem post hæc annos quum in Thera non pluisset, et omnes ipsis præter unam arbores in insula exaruissent, consulentibus Theræis Pythia objecit coloniam in Africam. Illi, quoniam nullum mali remedium erat, mittunt in Cretam nuncios investigatum, siquis aut indigenarum aut advenarum illic esset qui in Africam navigasset. Nuncii, quum Cretam pererrassent, et ad urbem Itanum pervenissent, in ea notitiam contraxerunt cum purpurario, cui nomen erat Corobius; is aiebat se ventis abreptum in Africam applicuisse ad Plateam insulam Africae. Hunc nuncii mercede inductum in Theram duxerunt. Verum non multi ad rem explorandam ex Thera primo profecti sunt; sed quum ipse in eam insulam deduxisset Corobius, relinquunt eum cum aliquot mensium cibariis; ipsi vero quam celerrime navigaverunt ad renunciandum de insula civibus.

152. Quibus ultra præstitutum tempus redire differentibus, omnia Corobio deerant: sed appulsa in insulam Plateam navi Samia, quæ versus Ægyptum navigabat, cujus gubernator erat Colæus, Samii, omni re gesta a Corobio audita, in annum homini cibaria reliquerunt. Ipsi ex hac insula quum solvissent, Ægyptum optantes, vento subsolano abrepti navigabant: nec intermittente flatu, Herculeas transvecti columnas, pervenerunt in Tartessum, divina vi eos mittente. Erat ea tempestate id emporium intemeratum, adeo ut inde revertentes isti ex mercibus quæstum maximum fecerint inter omnes quos novimus Græcos, duntaxat post Sostratum Laodamantis filium Æginetam, cum quo nemo possit contendere. Ex hoc quæstu Samii decima, id est sex talentis, exempta, fecerunt ahenum ad exemplum crateris Argolici, gryphum capitibus in circuitu altrinsecus obversis: et in templo Junonis collocarunt, sustinentibus illud tribus colossis septenum cubitorum, genu nixis. Ex hoc facto primum ingens amicitia Cyrenæis Theræisque cum Samiis contracta est.

153. Theræi, ubi relicto in insula Corobio ad Theram reversi renunciarunt esse illis insulam Africæ appositam conditam, placuit Theræis ut e singulis regionibus, quæ septem erant, viri mitterentur, fratribus inter se sortitis uter mitteretur, et rex simul eorum ac dux foret Battus. Ita duas quinquaginta remorum naves in Plateam miserunt.

154. Hæc Theræi memorant. Cetera jam Theræis cum Cyrenæis conveniunt: nam quod ad Battum pertinet, Cyrenæi nequaquam cum Theræis consentiunt; sic enim narrant. Est in Creta oppidum Axus, in quo fuit Etearchus rex: hic amissa uxore, induxit filiæ, nomine Phronimæ, novercam: quæ domum ingressa, ut erat, ita re ipsa se Phronimæ novercam præstitit, cum lædendo atque omne genus injuriarum excogitando, tum ad extremum impudicitiam exprobrando: atque ita rem habere viro persuasit. Iste, ab uxore deceptus, rem de filia nefariam commentus est. Erat in Axo negociator quidam Theræus, nomine Themison: hunc ad hospitii sacra acceptum Etearchus, jurejurando obstringit, ut quam rem oraret, in ea se ministrum præberet. Ubi hominem jurejurando adegit, adductam ei tradidit filiam suam; jubens ut eam abductam in mare demergeret. Themison tristi animo ferens se deceptum jurejurando et hospitium gravatus ita sibi faciendum putavit: accepta puella mare ingressus, quum in alto fuit, jurijurando quod instituerat Etearchus satisfaciens, revinctam funibus puellam demisit in pelagus: ea deinde retracta Theram pervenit.

155. Ibi Polymnestus, vir inter Theræos spectatus, in concubinatum Phronimiam accepit, ex qua interjecto tempore natus est ei filius, sono vocis exili ac balbutienti, cui nomen impositum est Batto, ut Theræi et Cyrenæi aiunt: ut autem ego sentio, aliud aliquod; sed eum cognominatum Battum, postquam in Africam abiit, cum propter oraculum apud Delphos sibi redditum, tum propter honorem quem assequutus est. Battum enim Afri regem appellant, et ob id reor Pythiam quum oraculum reddidit, lingua Africana vo-

casse Battum, quia noverat futurum regem esse in Africa. Hic enim, ubi in virilem adolevit ætatem, Delphos adiit de voce. Cui consulenti Pythia respondit,

Batte ades ad vocem, sed tu, Rex Phœbus Apollo,
Lanigeram in Libyam venias, vult, conditor urbis.

Perinde ac si lingua Græca oraculum reddens dixisset, O rex, vocis causa venisti. Ad hæc Battus sic vicissim inquit, O Rex, ego ad te veni gratia consulendi de voce: tu de aliis mihi respondes quæ nequeunt fieri, jubens colonos ducere in Africam: qua copia? quave manu? Hæc loquens non persuasit illi, ut alia responderet; sed eadem quæ prius respondente, illinc digressus abiit in Theram.

156. Mox deinde et huic ipsi et ceteris Theræis male cedebat: sed ignorantes casuum originem mittunt Delphos de præsentibus adversis. Quibus quum respondisset Pythia, melius cum ipsis actum iri, si Cyrenen in Africa conderent cum Batto, miserunt Theræi Battum cum duabus quinquaginta remorum navibus. Isti in Africam profecti, quandoquidem non aliud habebant quod agerent, retro ad Theram se receperunt. Sed eos Theræi arcetes accessu Theræ repellebant, ac rursus reverti jubebant: necessitate adacti, remenso iterum mari, condiderunt oppidum in insula Africæ adjacenti, nomine ut prius dictum est, Platea, quæ fertur Cyrenæorum urbi quæ nunc est, par esse magnitudine.

157. Hanc biennio incolentibus, quum nihilo melius secum ageretur, uno e suis relicto, ceteri Delphos navigaverunt ad oraculum consulendum. Eo postquam venerunt, sciscitantibus quid ita secum in Africam profectis nihilo tamen melius ageretur, Pythia respondit his verbis.

Lanigeræ Libyæ seis quam nec adiveris urbem,
Me melius: tuum ego ingenium mirabor euntis.

His auditis, ii qui cum Batto erant, rursus abnavigarunt: neque enim dimittebat eos deus ab colonia priusquam in Africam ipsam devenissent. Reversi ad insulam, receptoque quem reliquerant, condiderunt locum in Africa ipsa, e regione insulæ, nomine Aziris, amœnissimis collibus utrinque conclusum, et alterum latus flumine præterlabente.

158. Hunc locum sex annis quum incoluissent, septimo deprecantes Afri persuaserunt relinquere, ut in meliorem transirent. Ita illinc eos Afri quum exivissent, vespere versus et ad locorum speciosissimum duxerunt, et quidem noctu, ne Græci interdium facientes iter, diurnum spatium metiendo animadverterent. Est autem huic loco nomen Irasa. Eos, ubi ad fontem qui Apollinis esse fertur, duxerunt, inquit, Viri Græci, hic vobis incolere commodum est, ubi cœlum foratum est.

159. Sub Batti igitur conditoris vita, qui annos quadraginta regnavit, et sub ejus filio Arcesilao, qui regnavit annos sexdecim, Cy-

renæi habitaverunt tot omnino quot in coloniam missi fuerant. Sub tertio autem, qui Battus Felix est appellatus, cunctos Græcos ad navigandum, ut in Africa cum Cyrenæis habitarent, induxit suo oraculo Pythia. Nam arcessebant Cyrenæi ad agri partitionem. Induxit autem hæc verba respondens,

Serior in Libyen quisquis pervenerit almam
Post discretum agrum, mox hunc, affirmo, pigebit.

Quum ergo ingens multitudo Cyrenen se contulisset, finitimi Afri spoliati magna agrorum parte eorumque rex, nomine Adicran, quippe agris exuti et contumeliose habiti a Cyrenæis, missis in Ægyptum quibusdam, sese dediderunt Apriæ Ægypti regi. Iste comparatum grandem Ægyptiorum exercitum misit adversus Cyrenen. Cyrenæi, instructa apud Irasa locum et ad fontem Thesten acie, cum Ægyptiis conflixerunt, eosque superaverunt, utpote inexpertos antea atque contemptores Græcorum : adeoque profligarunt, ut pauci ex eis in Ægyptum redirent. Qua de re Ægypti tum succensentes Apriæ, ab eo desciverunt.

160. Hujus autem Batti filius extitit Arcesilaus, qui regnum adeptus, inter initia cum fratribus suis seditiones exercuit, donec illi relicto eo in alium Africæ locum migraverunt, ubi inter se deliberantes urbem hanc condiderunt, quæ, ut tunc, Barce nunc appellatur. Et inter condendum Afros sollicitabant ad deficientum a Cyrenæis. Arcesilaus tam illis, qui ex Afris eos receperant, quam ipsis iis, qui defecerant, bellum intulit : quem reformidantes Afri, fugam ad orientales Afros intenderunt. Sed fugientibus Arcesilaus usque institit insequendo, dum ad Leuconem Africæ perveniret : et Afris visum fuit eum adoriri. Itaque congressi cum eo, adeo superavere Cyrenæos, ut ex illis septem millia gravis armaturæ ibi ceciderint. Post hanc cladem, Arcesilaum ægrotantem epoto medicamento frater Learchus strangulavit : sed hunc dolo uxor Arcesilai interfecit, nomine Eryxo.

161. Arcesilao successit in regno puer Battus, claudus, et pedibus non integer. Cyrenæi ob acceptam calamitatem, Delphos miserunt per quosdam interrogatum, quam rationem ineuntes optime habitarent. His Pythia respondens, jussit, ex Mantinea Arcadum adducerent moderatorem. Itaque petentibus Cyrenæis Mantineenses dederunt quendam nomine Demonactem, virum inter populares probatissimum. Hic igitur vir Cyrenen profectus, ubi singula quæque edoctus est, tum in tres tribus distribuens illos, ita digessit, ut unam quidem partem faceret Theræorum atque confinium : alteram autem Peloponnesiorum atque Cretum : tertiam vero, cunctorum insulanorum ; tum Batto regi fana ac sacerdotia eximens, alia omnia quæ superiores reges obtinuerant, contulit in medium populo.

162. Quæ instituta sub hoc quidem Batto sincera permanserunt : verum sub ejus filio Arcesilao de honoribus vehementes sunt excitatæ turbæ, negante Arcesilao Batti illius claudi et Pheretimæ filio se toleraturum quæ Mantinensis Demonax constituisset, ac repo-

sciente honores suorum majorum. Hinc seditioe orta, inferior profugit in Samum, mater ejus Salaminem Cypri. Obtinebat ea tempestate Salaminis imperium Euelthon, qui Delphis dedicavit thuribulum spectatu dignum, quod in thesauro Corinthiorum situm est. Ad hunc profecta Pheretima precabatur, ut se filiumque Cyrenen cum exercitu reduceret. Ille omnia potius quam exercitum huic dabat. Pheretima id quod dabatur accipiens, dicere etiam bonum id quidem esse, sed melius facturum eum si ei petenti daret exercitum. Quumque identidem ad omnia quæ dabantur, hoc diceret, tandem misit ad eam Euelthon dono fusum aureum, atque colum penso circumdatam : dicentique quæ consueverat verba Pheretimæ, inquit talibus rebus donari feminas, non exercitu.

163. Arcesilaus interea Sami agens, unumquemque sollicitabat conditione divisionis agrariæ : coactoque ingenti exercitu, navigavit Delphos ad consulendum de reditu. Cui Pythia ita respondit, Ad quatuor Battos, ac totidem Arcesilaos, octo hominum ætates dat vobis Apollo Cyrene regnare : ulterius vel conari dehortatur. Tibi vero suadet, ut reversus in domum tuam, quietem agas. Quod si fornacem inveneris plenam amphorarum, ne eas excoquas, sed ad auram emittas. Sin fornacem incenderis, ne committas ut circumfluam introëas : alioqui peribis tu pariter et taurus optime opus faciens.

164. Hæc Arcesilao Pythia respondit. Iste, sumptis iis qui erant e Samo, rediit Cyrenen : recuperatoque rerum dominio, immemor oraculi, vocatis ad dicendam causam iis, qui contra ipsum in partibus fuerant, objecit culpam fugæ suæ. At illorum alii exilio solum vertebant, alii ab eo comprehensi, in Cyprum ad perniciem mittebantur : quos Cnidii ad suam terram appulsos liberaverunt, ad Theramque dimiserunt. Quosdam, qui in grandem quandam et privatam Aglomachi turrim refugerant, circumdata materia Arcesilaus igni cremavit. His perpetratis, agnoscens id esse oraculum, quo Pythia non sinebat eum inventas in fornace amphoras excoquere, abstinebat ultro urbe Cyrene, extimescens necem oraculo prædictam, et Cyrenen existimans esse circumfluam. Uxorem vero habebat cognatam suam regis Barcæorum, cui nomen erat Alazir, filiam. Ad hanc proficiscitur. Et quidam tum Barcæi, tum exules Cyrenæi quum in foro agentem eum animadvertissent, obtruncarunt, insuper et ejus socerum Alazira. Ita Arcesilaus, sive volens sive invitus oraculo non obsequutus, fatum suum implevit.

165. Mater ejus Pheretima, dum filius Arcesilaus mali sui sibi auctor Barcæ agit, ipsa interea honoribus filii Cyrene fungebatur, ac munera obibat cum alia, tum in senatu assidebat. Ubi autem cognovit filium suum Barcæ occisum esse, fuga se proripuit in Ægyptum : nam Arcesilaus fuerat de Cambyse Cyri bene meritus ; quod in extitisset qui Cyrenen Cambysi tradiderat, ac tributum instituerat. Hæc in Ægyptum quum pervenisset, supplex Aryandi sedit : hortansque eum ad se ulciscendam, etiam prætendens titulum quod ideo filius suus, quia cum Medis sentiret, interemptus esset.

166. Erat hic Aryandes Ægypti prætor a Cambyse constitutus,

H

::

::

H

H

H

H

H

H

::

::

::

H

H

H

qui aliquanto post tempore, quum æmulari Darium vellet, ab eo est interfectus. Siquidem audiens atque animadvertens, Dario cordi esse memoriam sui relinquere opere quod a nullo alio regum factum esset, id sibi imitandum putavit, donec mercedem accepit. Etenim Darius ex auro quam potuit purgatissimo monetam percussit: Aryandes autem Ægypti prætor idem ex argento fecit; et nunc quoque exstat purissimum argentum Aryandicum.

167. Ea re comperta Darius insimulatum quasi rebellaret, morte affecit. Tunc autem Aryandes hic misertus Pheretimæ, omnes ei copias Ægypti tradidit, pedestres simul et nauticas, præposito quidem pedestribus Amasi, viro Maraphio, nauticis autem Badre, qui genere Pasargades erat. Sed priusquam copias mitteret, caduceatore Barcam misso percontabatur quisnam percussor Arcesilai extitisset. Barcæi se omnes extitisse respondent: multa etenim se ab illo mala esse perpessos. His auditis Aryandes ita exercitum unum cum Pheretima mittit. Atque hic quidem titulus inferendi belli extitit. Verum, ut mea fert opinio, exercitus mittebatur ad Afros subigendos. Afrorum enim multæ sunt et variæ nationes, quarum paucae regi obtemperabant, pleræque Darium contemnebant.

168. Habitant autem Afri hoc modo ab Ægypto incipientes, Afrorum primi Adymachidæ, eisdem fere quibus Ægyptii moribus utentes. Vestem gestant qualem et alii Afri; uxores eorum in utraque tibia armillam æream. Eadem capitis comam alentes, pediculos si capiant, quæque suos mordet, atque ita abjicit. Hoc isti ex omnibus Afris soli factitant: solique virgines nupturas regi exhibent, et quæ illi placuerit, eam devirginat. Pertinent hi Adymachidæ ab Ægypto ad portum usque nomine Pleunum.

169. His confines sunt Giligammæ, regionem versus occasum incolentes, Aphrodisiade tenus insula. In hujus loci medio adsita est insula Platea, quam condidere Cyrenæi. Atque in continente est portus Menelaius et Aziris, quam Cyrenæi incoluere. Et hinc Silphium incipit, ab insula Platea pertinens usque ad os Syrtis. Apud hos iidem pene ritus, qui apud alios sunt.

170. Giligammas ab oecasu contingunt Asbystæ, qui supra Cyrenen incolentes non pertinent ad mare: nam maritima Cyrenæi incolunt. Iidem non postremi, sed præcipui Afrorum sunt in quadrigis regendis, studiosi in Cyrenæorum legibus pleraque ex parte imitandis.

171. Horum sunt occasum versus confines Auschisæ, qui supra Barcam incolentes ad mare pertinent prope Euesperidas. Circa mediam Auschisarum plagam habitant Cabales, exigua natio, ad mare pertinentes circa Tauchiram oppidum agri Barcæi, eisdem quibus ii qui supra Cyrenen sunt legibus utentes.

172. Auschisarum quod ad occasum vergit, contingunt Nasamones, grandis natio, qui sub æstatem relictis ad mare pecoribus, ascendunt ad locum Augila decerpturi palmulas: nam palmæ illic et permultæ sunt, et amplæ, et fructiferæ omnes. Locustas ubi venando ceperint ad solem siccantes molunt, deinde lacte adperso sorbillant. Uxores multas singuli e consuetudine habent, et cum eis

communem faciunt coitum, eodem pæne quo Massagetæ modo, prius scipione præfixo. Nasamonibus mos est, quum quis primum ducit uxorem, prima nocte ut sponsa singulos convivas obeat concubitus gratia, et ut quisque illorum cum ea concubuit, donum det illi quod secum habet domo allatum. Jurijurando ac divinatione tali utuntur: Per eos viros qui justissimi atque optimi apud illos fuisse dicuntur, jurant illorum sepulcra tangentes. Divinant, ad majorum accedentes monumenta, et illis, ubi preces peregerunt, indormiunt: ubi quodcunque per quietem insomnium viderunt, eo utuntur. Fidei dandæ consuetudo hæc est: De manu alterius uterque invicem bibit; quod si nihil humoris habuerint, sumptum e terra cinerem lingunt.

173. Nasamonibus confines sunt Psylli, qui hunc in modum interciderunt: Notus eis omnia receptacula aquarum arefecerat: erat autem omnis eorum regio intra Syrtin et aquarum inops. Ob id isti publico colloquio atque consilio expeditionem fecere adversus notum: (quæ Afri memorant ipsa refero;) et quum ad arenas venissent, notus spirans ipsos obruit. Psyllis extinctis, eorum terram Nasamones obtinent.

174. Super hos notum versus, in regione feris frequenti Garamantes habitant, qui fugiunt quemcunque hominem et cujuscunque commercium, nihil bellicæ armaturæ habentes, ac ne defendere quidem sese scientes.

175. Hi supra Nasamones incolunt. Circa maritima vero, occasum versus, confines sunt Macæ, qui cristas tondentur; in medio capillos crescere sinentes, hinc atque hinc ad cutem usque tondentur. In bellum pelles subterraneorum struthionum ferunt pro tegumento. Per eos flumen Cinyps e colle, qui vocatur Gratiarum, fluens, in mare influit. Hic collis Gratiarum nemoribus frequens est, quum cetera, cujus memini, Africa sit arboribus nuda: ducentorum ab eo ad mare stadiorum est intercapedo.

176. Horum Macarum finitimi sunt Gindanes: quorum uxores ferunt fascias ad pedum malleolos ex pellibus singulæ multas, ob hoc, ut memoratur, quod ut a quoque viro venerem passa est, fasciam circumligat, et ut quæque plurimas habet, ita præclarissima censeatur, tanquam a pluribus viris adamata.

177. Horum Gindanum oram in mare porrectam incolunt Lotophagi, qui solum loti fructum manducantes victitant: cujus fructus est magnitudine instar lentisci, suavitate assimilis fructui palmarum. Ex hoc fructu Lotophagi vinum quoque conficiunt.

178. Lotophagis secundum mare vicini sunt Machlyes, loto et ipsi utentes, sed minus quam superiores. Pertinent autem usque ad ingentem amnem nomine Tritonem, qui in grandem paludem Tritonidem influit, in qua est insula quæ dicitur Phla. Hanc vero insulam aiunt dici oraculum esse Lacedæmoniis condere.

179. Aiunt autem et hæc: Jasonem, posteaquam sub Pelio compacta est ab eo Argo, quum eam oneravisset tum alio centum victimarum onere, tum vero etiam tripode æreo, circumisse Peloponnesum, animo Delphos eundi: eumque, quum teneret cursum circa Maleam,

abreptum a vento aquilone, et abductum in Africam, et priusquam tellurem cerneret, in brevibus paludis Tritonidis fuisse: eique hæsistanti de egressu fama fert apparuisse Tritonem, ac jussisse dari sibi tripodem, quod diceret ostensurum se illis exitum, atque incolumes dimissurum. Assentiente Jasone, ita demum Tritonem ostendisse qua ratione e brevibus enavigarent, et tripodem in suo templo posuisse, eique tripodi oraculum indidisse, et iis qui cum Jasone erant, rem omnem indicasse. Fore enim, ut quum ex posteris eorum qui in Argo simul navigarent, tripodem acceperit, necessario tunc centum Græcæ civitates accolerent paludem Tritonidem: hæc quum audissent Afri incolæ, tripodem occultasse.

180. Juxta hos Machlyes habitant Ausenses; et circum paludem Tritonidem utrique habitant, ita ut medio Tritone dirimantur. Quorum Machlyes quidem occiput crinitum gestant, Ausenses vero sinciput. Horum virgines anniversario Minervæ festo, in honorem ipsius deæ inter se bifariam divisæ præliantur lapidibus fustibusque, dicentes se ritus patrios peragere indigenæ Deæ, quam Minervam nominamus, et quæ virgines e vulneribus decedunt, eas falsas virgines appellant. Sed priusquam a pugnando desistant, hoc faciunt: Quæ virgo in pugna navavit optimam operam, eam semper communi consensu ornant cum cetera armatura Græca, tum galea Corinthia, et curruï impositam circa paludem circumducunt. Quibus autem rebus ornarentur olim hæ virgines, antequam accolerent Græci, non habeo dicere: arbitror autem ornari suetas armis Ægyptiis: nam ab Ægypto affirmarim et scutum et galeam Græcis esse tradita. Aiunt autem Minervam Neptuni esse filiam ac paludis Tritonidis, eamque succensentem, nescio quid, patri donasse se ipsam Jovi, et Jovem sibi illam ascivisse filiam. Hæc illi aiunt. Iidem promiscue cum mulieribus, non una habitantes, sed pecudum more concumbunt. Ubi apud mulierem puer robustus est factus, cui virorum similis sit puer, nam tertio quoque mense viri conveniunt, ejus filius censetur.

181. Isti quidem maritimi Afrorum Nomadum dicti sunt. Supra hos autem ad partem mediterraneam Africa est feris abundans. Supra hanc ferinam supercilium soli sabulosum est, porrectum a Thebis Ægyptiis ad columnas Herculis. In hoc supercilio ferme decem dierum itinere sunt frusta salis fere grumi grandes in collibus, et singulorum collium vertices e medio sale ejaculantur aquam dulcem pariter et gelidam. Circa quam homines habitant ultimi solitudinem versus, et supra plagam *ferinam* dictam, a Thebis itinere dierum decem primi Ammonii, habentes templum ab Thebano Jove. Etenim Thebis, quemadmodum a me etiam memoratum est, aspectu arietino Jovis simulacrum est. Apud hoc est alia quoque aqua fontana, quæ sub matutinum quidem tepet, sub horam autem fori repleti frigescit: sub meridiem valde frigida est: eaque hora hortos irrigant. Declinante jam die remittitur frigus, donec sol occidit: tunc tepescit; magis ac magis calescens, ad mediam accedit noctem; quo tempore fervens exæstuat: præterita nocte media, ad auroram usque refrigescit: cognominatur autem fons iste Solis.

182. Post Ammonios autem per supercilium sabuli, decem rursus

dierum itinere est collis salis illi Ammonio par et aqua, hominibus circumhabitantibus: cui loco nomen est Augila, ad quem locum Nasamones veniunt palmulas decerptum.

113. Rursus de eadem dierum spatio ab Augilis alius collis est salis, et aqua, et palmularum fructiferarum magna vis, quemadmodum apud alios: incolentibus illic hominibus quibus nomen est Garamantibus, natione sane magna, qui inducta super salem humo, ita serunt. Ab his ad Lotophagos brevissimum iter. A quibus triginta dierum spatium est ad eos, apud quos gignuntur boves retro pascentes. Propterea autem retro pascentes, quod cornua inclinata anterieus habent, et ob id cessim euntes pascunt, nam præinicientibus in terram cornibus, progrediendo nequeunt: alioqui nihil differentes a ceteris bobus, præter hoc ipsum et crassitudinem pellis atque durtiem. Garamantes hi Troglodytas Æthiopes quadrigis venantur: nam Troglodytæ Æthiopes, omnium hominum, quos fando cognovimus, perniciosissimis pedibus sunt, serpentibus, lacertisque et aliis id genus reptilibus vescentes, lingua nulli alteri simili utentes, sed vespertilionum more stridentes.

184. A Garamantibus decem quoque dierum itinere alius collis est salis, et aqua: accolentibus hominibus quibus nomen est Atarantibus, solis omnium hominum, quos ipsi novimus, innominatis: nam congregati quidem vocantur Atarantes, singulis autem eorum nullum nomen imponitur. Hi solem transcendentem execrantur, eique præterea omnia convitia ingerunt, quod torridus et ipsos et regionem perdat. Post totidem dierum iter alius tumulus salis est, cum aqua, et hominibus accolentibus. Cui sali confinis est mons nomine Atlas, angustus, et undique teres: et, ut fertur, adeo celsus ut ejus cacumen nequeat cerni, quod a nubibus nunquam relinquatur neque æstate neque hyeme: quem esse columnam cœli indigenæ aiunt. Ab hoc monte cognominantur hi homines: nam Atlantes vocantur: dicunturque nec ulla animante vesci, nec ulla somnia cernere.

185. Ad hos usque Atlantes possum recensere nomina eorum, qui in supercilio habitant, post hos non amplius. Porrigitur autem id supercilium ad columnas usque Herculeas, atque extra illas. Intra quod est salis metallum, decem dierum itinere, et homines incolentes, qui domicilia sua faciunt ex grumis salinis: isti enim jam tractus Libyæ vacant imbribus: nam si plueret, non possent manere parietas salis: ibi autem et albus et purpureus sal foditur. Supra autem hoc supercilium, notum versus ac mediterranea Africae, deserta jam plaga est, et sine aqua ferisque, sine pluvia ac lignis, omni prorsus humore vacans.

186. Ita ab Ægypto ad Tritonidem paludem, pastoricii Afri sunt, carne victitantes ac lacte, nihil vaccinum gustantes, quia nec Ægyptii; et neque suem alentes. Vaccam quidem nec Cyrenææ femina tangere sibi fas putant, ob Iisdem, quæ est in Ægypto, cui etiam jejunia et dies festos studiose agunt. At mulieres Barcææ non modo gustu vaccinæ carnis, sed etiam suillæ abstinent. Atque hæc quidem ita habent.

187. Ad occasum vero Tritonidis paludis jam non sunt pascuales

Afri, neque eisdem moribus utentes, neque idem circa infantes, quod pascuales solent, factitantes. Nam Afrorum qui pastorales sunt plerique hoc faciunt, an omnes, non queo pro certo dicere. Ubi filii ipsorum quadrimi effecti sunt, venas verticis illorum lana ovium succida inurunt, nonnulli venas temporum : eam ob causam ne eis ullo unquam tempore phlegma, *id est, pituita*, defluens e capite, officiat : eaque de re se aiunt esse optima valetudine. Et sunt revera Afri inter omnes, quos nos novimus homines, saluberrimo corpore : incertum mihi an ob hanc utique causam, certe optima valetudine sunt. Quod si pueris inurendis convulsio existat, inventa est ab eis medicina : urina enim hirci aspersa eos liberant. Ea autem refero quæ Afri ipsi narrant.

188. Porro sacrificia apud pastoricios talia sunt : Ubi pro primitiis aurem pecudis præsecuerunt, eam supra domum abjiciunt : hoc acto, cervicem ejus avertunt. Solis autem immolant Soli et Lunæ : et his quidem universi Afri sacrificant : at qui circa Tritonidem paludem incolunt, etiam Minervæ inprimis, tum Tritoni ac Neptuno.

189. A quibus Afris Græci vestem et ægidas simulacrorum Minervæ mutuati sunt ; præterquam enim quod coriacea sit vestis Africanarum, et prodeuntes ex ægidibus ipsis fimbriæ non sunt serpentes, sed e loris factæ : cetera vero omnia ad eandem formam efficta est : nomine quoque ipso testificante venisse ex Africa Palladiorum stolam. Quippe Africanæ mulieres circa vestem amiciuntur nudis ægeis, *caprinis pellibus non villosis*, fimbriatis ac rubrica delibutis, a quibus ægeis, *caprinis pellibus*, ægidas denominavere Græci. Quinetiam hinc primum mihi videtur ululatus in templis extitisse, quod eo Africanæ mulieres utuntur ac utuntur belle. Et ab Africa quadrijugos equos jungere Græci didicere.

190. Sepeliunt autem pastorales Afri defunctos ut Græci, præter Nasamones, qui illos sedentes sepeliunt, observantes ut dum quis cœpit agere animam, eum sedentem constituent, ne supinus expiret. Domicilia eorum sunt compacta ex asphodeli caulibus immissis circa juncos, et ea quoquo versus mobilia. Et isti quidem talibus utuntur moribus.

191. Contingunt autem hos Ausenses ab occidentali parte Tritonis fluminis ii Afri, qui sunt aratores, et domos possidere in usu habent ; quibus nomen impositum est Maxyes, qui dextram capitis partem comatam gestant, sinistram tondent, corpus minio tingunt, asseverantes se a Trojanis esse oriundos. Regio autem hæc et reliqua Africæ ad occidentem vergens, multo frequentior est feris sylvisque, quam regio pastoralium. Nam quæ ad auroram Africæ respicit, quam pastorales incolunt, Tritone flumine tenuis et depressa est et arenosa : hinc deinceps quæ aratorum est, vesperam spectans, montana valde est ac nemorosa, ferisque frequens. Siquidem apud hos et serpentes sunt supra modum grandes ac leones, elephantes quoque et ursi, et aspides, et asini cornibus præditi ; et cynocephali, *capita canina habentes*, et acephali, *non habentes capita*, qui in pectoribus oculos habent, ut ab Afris memorantur, viri feminæque feræ, et aliæ permultæ feræ haud ementitæ.

192. Quorum nihil apud pastorales est, sed alia, veluti pygargi, et capreæ, et bubali, et asini, non illi quidem cornua habentes, sed alii impoti: nunquam enim bibunt; et oryes, quorum cornua Phœnicibus inserviunt ad fidium normas in cithara: hujus feræ magnitudo est ad bovem: et bassaria, et hyænæ, et hystriches, et arietes feri, et dictyes, et thoës, et pantheræ, et boryes, et crocodili tricubitales ferme terrestres, lacertis simillimi et struthi subterranei, et serpentes pusilli cum singulis cornibus. Hæ sunt illic feræ, et item ceteræ quæ alibi, præter cervum et aprum: cervus enim et aper prorsus in Africa nullus est. Sunt ibidem quoque tria murium genera, quorum alii bipedes vocantur, alii zegeries, Africana lingua, quod in Græca pollet idem quod *βουβοί*, colles, alii echines. Sunt præterea mustelæ quæ in silphio nascuntur, Tartessiacis simillimæ. Tot habet feras Afrorum pastoralium regio, quantum nos maxime scrutando longissime investigare potuimus.

193. Maxyum autem Afrorum confines sunt Zauces, quibus feminæ aurigantur currus ad bellum.

194. His finitimi sunt Gyzantes, ubi magnam vim mellis apes conficiunt, sed multo plus opifices viri facere dicuntur: omnes autem minio inficiuntur, ac simiis vescuntur, quarum est affatim iis in montibus nascentium.

195. Juxta hos aiunt Carthaginienses sitam esse insulam nomine Cyraunin, ducentorum stadiorum longitudine, arctam latitudine, in quam transiri e continente potest, oleis refertam ac vitibus; et in ea esse lacum, unde virgines indigenarum pennis volucrum pice illitis ramenta auri referunt e limo. Hæc an vera sint haud equidem scio, sed quæ narrantur scribo. Fuerit autem totum, ut ipse ego in Zacyntho vidi picem e lacu et aqua referri. Sunt eo loci quoque complures lacus, quorum qui maximus, septuaginta quoquoersus pedum est, altitudinis duum orgyiarum, in hunc demittunt contum, cujus in summitate myrtus alligata est, deinde efferunt myrto picem, odorem quidem bituminis habentem, sed cetera præstantiorem pice Pieria, eamque in scrobem quam juxta lacum foderunt, infundunt, et ubi multum illius aggresserunt, ita e scrobe in amphoras transfundunt. Quicquid autem in lacum decidit, id sub terram means rursus apparet in mari, quod a lacu quatuor stadiis abest. Ita quæ de insula adjacenti Africæ dicuntur, consentanea sunt veritati.

196. Aiunt præterea Carthaginienses, locum esse Africæ extra columnas Herculis habitatum hominibus: eo quoties ipsi applicuere, se merces e navibus exponere, easque in crepidine maritimæ terræ ordine collocare; tum conscensis navibus fumum excitare: fumo autem conspecto, indigenas ad mare contendere: dehinc auro pro mercibus posito, procul ab eis abscedere, tum se e navibus egressos considerare, et si dignum mercibus aurum videatur, e sumpto abire; sin minus, conscensis iterum navibus considerare: illos vero accedentes, plus auri ad id quod posuerunt addere, donec persuadeant. Neutros autem injuste agere; neque enim illos aurum attingere, priusquam illis adæquatum fuerit ra-

tione mercium, neque illos contingere merces priusquam ipsi sum-
pserint aurum.

197. Atque hi sunt Afrorum quos nominare possumus : quorum plerique neque tunc de rege Medorum curabant quicquam, neque nunc curant. De qua regione eatenus adhuc queo dicere, a quatuor eam nationibus, quantum nos scimus, et non a pluribus incolis : quarum duæ sunt indigenæ, totidem non indigenæ. Indigenæ quidem, Afri atque Æthiopes : quorum alteri ad aquilonem, alteri ad notum Africæ incolunt ; advenæ vero, Phœnices et Græci.

198. Neque vero videtur mihi bonitas Africanæ terræ cum bonitate Asiæ atque Europæ comparanda, præter unam Cinypem, quæ tellus fluvio cognominis est. Hæc autem optimæ cuique telluri par est proventu fructus cerealis, nec omnino similis est ceteræ Africæ. Est enim nigra glebis et uda fontibus, ac secunda siccitatis aëris : ac ne imbrem quidem, qui sit vehementior, imbibens læditur : nam in eo tractu Africæ pluit. Ex proventibus autem fructuum terræ, totidem mensuræ illic quot e Babylonica tellure percipiuntur. Bonum solum et illud est, quod Euesperitæ colunt : nam quoties id eximie seipsum ubertate superat, centuplum reddit : at illud Cinypis, circiter trecenta.

199. Porro Cyrenaica regio, quæ hujus Africæ editissima est, quam pastorales incolunt, tres in se tempestates continet admiratione dignas. Primi enim in locis propter mare fructus desiderant meti vindemiarique : his comportatis, media in locis quæ supra maritimam sunt, quos bunos appellant comportari fructus appetunt : et simul hic medius fructus collectus est, etiam is qui in editissima plaga, maturuit et idem petit. Itaque primus fructus bibitur atque editur et simul adest ultimus. Atque hunc in modum ad octo menses perceptio fructuum Cyrenæos occupat. Hæc hactenus de his dicta sint.

200. Persæ autem ad ulciscendam Pheretimam ab Aryande missi, postquam ex Ægypto Barcen pervenerunt, oppidum obsederunt, missis illico qui denunciarent dedi autores necis Arcesilai. Eorum verbis oppidani, ut qui cædis omnes participes essent, non adnuerunt. Ita novem menses Barcen quum obsedissent Persæ subterraneos cuniculos fodientes ad murum ferentes, et validos incursus fecerunt : sed cuniculos quidem faber quidam ærarius deprehendit æreo scuto, sic ratiocinans. Circumferens illud intra murum, admovebat pavimento urbis : et alia quidem quibuscunque admovebatur, erant surda : ad locum autem qui fodiebatur, æs clypei sonabat : ubi contra fodientes Barcæi, Persas terræ fossore interemerunt : sic quidem istud adinventum est. Irruptiones autem Barcæi ipsi repul-
sabant.

201. Verum quum multum temporis contereretur, et multi utrinque caderent, nec pauciores ex Persis, Amasis, dux peditatus, talem rem commentus est : animadvertens Barcæos vi non posse superari, sed dolo, hoc facit ; latam fossam per noctem depressit, ei-
que fragilia superstravit ligna, et super ea humum ingessit, reddens

solum cetero æquabile : simulatque illuxit, Barcæos in colloquium evocat. Illi libenter obtemperavere, quod eis cordi erat ad pactionem venire. Pactionem autem in hanc formulam inierunt, inter sacra jurantes super illam occultam fossam : ut quoad humus ea ita se haberet, tamdiu fœdus et jusjurandum ratum foret, Barcæis, quod æquum foret se pensuros regi, et Persis, se nihil rerum novarum adversus Barcæos esse molituros, promittentibus. Barcæi dehinc fœderibus freti, et ipsi ex urbe prodibant, et ex hostibus cui-cunque libebat intrandi urbem faciebant potestatem, patefactis omnibus portis. At Persæ, rescisso ponte, occulto in urbem protulerunt : ideo autem pontem, quem fecerant, resciderunt, ut starent jurejurando, quo cum Barcæis pacti erant, tamdiu ratum fore fœdus, quamdiu maneret terra in statu, quem tunc habebat : refracto enim ponte, non manebat jusjurandum in suo loco amplius.

202. Pheretima deditos sibi a Persis Barcæos qui faciendæ cædis principes fuerant, crucibus suffixit per ambitum murorum. Feminarum quoque decisas mammas circa meros appendit. Ceteros Barcæos Persis ut diriperent imperavit, præter Battiadas, et qui cædis affines non extiterant, hisque urbem permisit Pheretima.

203. Reliquis igitur Barcæorum in servitutem abreptis Persæ redierunt, qui quum ad urbem Cyrenen redissent, Cyrenæi eos oraculi cujusdam servandi gratia, per urbem deduxerunt : sed inter trans-eundum præfectus navalis exercitus Bares illis præcepit, ut urbem diriperent, recusante Amasi peditum duce, se enim adversus unam Barcen Græcam civitatem esse missos. Verum postquam transierunt, et ad collem Lycæi Jovis subsederunt, pœnitentia eos subiit quod Cyrenen non occupassent : eamque iterum ingredi conati sunt, Cyrenæis non permittentibus. Et licet nemo contra ferret arma, tamen incessit eis metus : illincque cursu se proripientes sexaginta circiter stadia consederunt : ubi stativa habentibus, ab Aryande nuncius advenit ad eos revocandos. Quum igitur a Cyrenæis com-meatum sibi præberi precati essent Persæ, et eum accepissent, in Ægyptum revertebantur. Quos deinde Afri excipientes, vestitus atque utensilium gratia, ut quisque relinquebatur trahebaturque, interficiebant, donec in Ægyptum perventum est.

204. Hic Persarum exercitus in Africam longissime ad Euesperidas processit. Quos autem Barcæorum cepere, eos ex Ægypto abduxere ad regem ; iis Darius rex ad incolendum dedit vicum Bactrianæ regionis, cui vico nomen imposuere Barcæ, ad meam usque memoriam etiam incolis in Bactriana regione frequentem.

205. Verum ne ipsa quidem Pheretima facilem vitæ finem habuit : nam simulatque ulta Barcæos ex Africa in Ægyptum rediit, male periit. Vivens enim vermibus exæstuavit. Sic acres admodum ultiones hominibus sunt invidiosæ apud Deos. Talis ac tanta Pheretimæ Batti uxoris in Barcæos vindicta extitit.

HERODOTI

HALICARNASSEI HISTORIARUM

LIBER QUINTUS,

QUI INSCRIBITUR

TERPSICHORE.

AT Persæ qui in Europa sub Megabazo relictî a Dario erant, primox ex Hellespontiis Perinthios, Dario parere recusantes, subegerunt, antea quoque a Pæonibus male affectos. Siquidem a Strymone Pæones, admoniti divino responso ut bellum Perinthis inferrent: et si quidem a Perinthis ex adverso considentibus provocarentur, nominatim compellantibus, eos invaderent; sin minus, ab invadendo abstinerent; ita fecerunt. Enimvero considentibus Perinthis e regione Pæonum in suburbanis, ibi singulare certamen triplex ex provocatione commissum est, viri cum viro, equi cum equo, canis cum cane. Et quum victores duobus certaminibus Perinthis præ gaudio pæana cantarent, tunc Pæones hoc ipsum esse responsum dei conjectantes, inter se dixere, Nunc oraculum dei perfectum est, nunc nostrum est opus. Atque ita in Perinthios pæana canentes impetum fecerunt, egregieque vincentes ex illis paucos reliquere.

2. Sic ista quidem prius a Pæonibus gesta hunc in modum acciderant. Tunc autem Perinthis pro libertate strenue pugnantes, tamen multitudine a Persis et Megabazo superati sunt. Perinthis capta, Megabazus per Thraciam arma circumferebat, omnes ejus urbes atque omnes nationes inibi viventes pacates regi reddens. Hoc enim illi a Dario fuerat imperatum, ut Thraciam subigeret.

3. Gens Thracum, secundum Indos, omnium hominum maxima est: quæ si aut unius imperio regeretur, aut idem sentiret, ut mea fert opinio, inexpugnabilis foret, et omnium gentium multo validissima: sed quia id nimis arduum illis est, et nulla ratione contingere potest, ideo imbecilles sunt. Habent autem multa nomina per singulas regiones singuli. Moribus tamen ac opinionibus consimilibus imbuti sunt, præter Getas et Trausos, et qui supra Crestonæos incolunt.

4. Ex quibus quæ a Getis fiant, qui se pro immortalibus gerunt, a me commemoratum est. Trausi vero in ceteris quidem omnibus idem quod Thraces, verum circa natalia suorum atque obitus hoc factitant: Editio puero, propinqui eum circumsidentes cum ploratione prosequuntur, ob ea mala quæ necesse est illi, quod vitam ingressus sit, perpeti, humanas omnes calamitates recensentes; hominem autem fato functum, per lusum atque lætitiā terræ demandant, referentes quot malis liberatus in omni sit felicitate.

5. At qui supra Crestonæos incolunt, ista agunt: Singuli plures uxores habent: quorum ubi quis decessit, disceptatio magna fit inter uxores, acri amicorum circa hanc rem studio, quænam dilecta fuerit a marito præcipue. Quæ talis judicata est et hunc honorem adeptā, ea a viris ac mulieribus exornata, in tumulo, a suo propinquissimo mactatur, unaque cum viro humatur, ceteris uxoribus id sibi pro ingenti calamitate ducentibus: nam id eis summo dedecori datur.

6. Reliquis Thracibus hic mos est: Liberos sub conditione avehendi venundant. Virgines autem non asservant, sed quibus libuerit cum viris concumbere sinunt: at uxores asservant vehementer, easque magno ære a parentibus cōmunt. Punctam notis habere cutem, nobile judicatur: non habere notas, ignobile. Otiosum esse, pro honestissimo habetur: agricolam vero, pro contemptissimo. E bello atque rapto vivere, pulcherrimum. Atque hi quidem sunt eorum maxime insignes mores.

7. Deos autem hos solos colunt, Martem, Liberum, Dianam: sed reges, præter populares alios, etiam Mercurium, eumque e diis præcipue: per quem solum jurant, a quo progenitos quoque se aiunt.

8. Optimatibus eorum tales sunt sepulturæ: Prolato triduum cadavere, mactatisque omnis generis hostiis, convivantur, illudque defletum prius, deinde combustum sepeliunt, aut aliter humo tectum. Aggestoque desuper tumulo, omnis generis agona proponunt, in quo præmia maxima ponuntur ex ratione singularis certaminis. Et sepulturæ quidem Thracum hujusmodi.

9. Quod autem hujus regionis ad aquilonem vergit, nemo potest pro comperto referre quinam homines eam incolant: sed illam quæ trans Istrum plaga est, apparet vastam esse atque infinitam. Solos tantum resciscere possum habitantes ultra eum homines nomine Sigynnas, veste Medica utentes, eorumque equos toto corpore hirsutos esse, ad quinque digitos altitudine pilorum, eosdemque pusillos ac simos, invalidosque ad viros gestandos, sed currui junctos esse pernicissimos: atque ob hæc curribus indigenas uti. Horum fines pertinere prope ad Enetos, qui sunt in Adria. Eos quoque se colonos Medorum dicere: qui quo pacto coloni Medorum fuerint, equidem non queo cogitare: sed fiat quidlibet in longo tempore. Sigynnas Ligures qui supra Massiliam incolunt, institores appellant: Cyprii autem jacula.

10. Verum, ut Thraces aiunt, apes loca quæ sunt trans Istrum obtinent, et propter illas ulterius procedi non potest. Quæ quum

dicunt, haud credibilia apud me dicunt, quoniam hoc animal constat frigoris intolerans esse. Sed mihi videntur loca quæ septentrionibus subsunt, ob gelu inhabitabilia esse. Hactenus de hac regione: cujus oram maritimam Megabazus Persis obedientem reddidit.

11. Darius simulatque transmisso Hellesponto Sardes venit, recordatus est beneficii in se ab Histiaeo collati, et consilii Cois Mitylenæi. Quibus arcessitis in eam urbem, obtulit electionem. Histiaeus, ut qui esset Mileti tyrannus, nullam sibi insuper tyrannidem poposcit: sed Myrcinum Edonidem, animo urbis in ea condendæ. Et iste quidem hanc elegit. Coës autem, ut qui non tyrannus sed privatus esset, optavit Mitylenes tyrannidem. Impetrato uterque quod optaverat, eo se contulit.

12. At Dario res hujuscemodi oblata est, ut illam videnti incesserit cupido mandandi Megabazo, ut Pæonas ex Europæ sedibus in Asiam transportaret. Erant Pigres et Mantyes viri Pæones, qui, postquam Darius transmisit in Asiam, et ipsi Sardes venere, cupidi tyrannidis apud Pæonas potiundæ, ducentes una sororem procera statura atque speciosa. Observato tempore dum in suburbano Lydorum Darius ante fores sederet, talem rem sibi agendam putarunt, sororem quam optime poterant, quum exornassent, ad aquam mittunt, vas capite tenentem, equumque e brachio trahentem, linumque nentem. Eam prætereuntem Darius attente considerabat, quod neque Persica erant illa quæ ageret mulier, neque Lydica, neque ullarum ex Asia feminarum. Hæc considerans, misit quosdam suorum satellitum, jussos observare in quam rem uteretur mulier equo. Istis a tergo sequentibus, femina ubi pervenit ad flumen, equum adaquata est; et mox vas aqua implevit. His actis, eadem via regreditur, aquam capite sustinens, equum e brachio trahens, ac fustum versans.

13. Admiratus Darius, tum iis quæ ab exploratoribus audisset tum iis quæ ipse vidisset, adduci coram feminam jubet. Ea adducta, adolescentes fratres qui aderant, non procul rem ipsam speculantes, interroganti Dario cujas illa esset, aiunt se Pæonas esse, et illam suam sororem. Ad quos Darius, quinam homines essent Pæones, et ubi locorum habitarent, et cujus rei gratia illi venissent Sardes, percontari. Adolescentes, se vero venisse dicere ut sese ei donarent. Pæoniam autem esse ad flumen Strymonem sitam, qui Strymon non procul abesset ab Hellesponto. Esse vero Pæonas coloniam Teucrorum qui e Troja fuerunt. Hæc singulatim illi referebant. Interrogantique Dario nunquid omnes illic feminae tam laboriosæ essent, affirmare prompte id ita se habere hujus enim rei gratia illud fiebat.

14. Ibi Darius literas ad Megabazum dat, quem in Thracia præfectum reliquerat, jubens e sedibus suis Pæonas ad ipsum transferri cum liberis pariter et uxoribus. Eques cum hoc nuncio confestim ad Hellespontum cucurrit, Hellespontoque transmisso literas Megabazo reddidit. Quibus ille lectis, sumptis e Thracia ducibus, adversus Pæoniam exercitum ducit.

15. Pæones, cognito Persarum in se adventu, contractis copiis

processere ad mare, rati illac Persas ingressuros ad dimicandum. Et Pæones quidem ad arcendum exercitus Megabazi ingressum parati erant: Persæ autem certiores facti Pæonas convenisse ad intercludendum ab ora maritima ingressum, usi ducibus, quos habebant, iter ad superiora convertunt, hostemque fallentes in Pæonum oppida irrumpunt, et illa, utpote vacua, facile occupant. Quod ubi rescivere Pæones, protinus dispersi, ad sua quisque dilabuntur, seque Persis dedunt. Ita e Pæonibus Siropæones et Pæoplæ, et qui ad Prasiadem usque paludem incolunt, e suis sedibus emoti, in Asiam sunt abducti.

16. Qui vero circa Pangæum montem incolunt, Doberasque et Agrianas et Odomantos, et ipsam Prasiadem paludem, omnino non cepit Megabazus. Tentavit tamen eos etiam expugnare qui paludem incolunt, hunc in modum: In media palude stant tabulata compacta in altissimis sublicis, angustum a continente ingressum uno ponte habentia. Has sublicas tabulatis suppositas olim quidem communiter omnes cives statuerunt: mox tali lege usi statuunt, ut pro singulis uxoribus quas quisque duceret, ducunt autem singuli multas uxores, ternas defigeret sublicas, e monte sumptas, cui nomen est Orbelus. Hoc autem habitant modo: obtinent singuli super ea tabulata tugurium in quo degunt, et januam depactam per tabulata ferentem deorsum ad paludem. Parvulos autem liberos per pædem reste illigant, metuentes ne devolvantur. Equis autem et jumentis pisces pro p. bulo præbent. Porro piscium tanta est copia, ut quoties quis januam depactam resupinaverit, demissam fune sportam vacuum in paludem non multo post retrahat piscium plenam, quorum duo sunt genera, unum quod vocant Papraces, alterum Tilones.

17. Ceterum e Pæonibus ii qui capti fuere, in Asiam sunt abducti. Pæonibus subactis, Megabazus nuncios in Macedoniam, septem Persas, qui post eum erant in exercitu spectatissimi, misit ad Amyntam, petitueros regi Dario terram et aquam. Est autem e palude Prasiade brevis admodum in Macedoniam via, nam in primis paludi confinis est fodina, unde post ea tempora Alexandro in singulos dies singula argenti talenta proveniebant. Post fodinam superato monte, quem vocant Dysorum, Macedonia intratur.

18. Igitur isti Persæ ad Amyntam missi ubi pervenere, in conspectum Amyntæ admissi regi Dario terram et aquam petunt: Amyntas et ea dedit, et homines in hospitium vocavit: instructaque splendide cœna, percomiter accepit. Persæ, postquam a cœna ad potum pervenere, Hospes, inquit, Macedo, nobis Persis consuetudinis est, quoties magnam exhibuimus cœnam, tunc etiam concubinas et quas virgines duximus uxores ad assidendum introducere. Proinde tu nunc, quoniam comiter excepisti nos, et liberali hospitio prosequutus es, et regi Dario et terram das et aquam, sectare consuetudinem nostram. Ad hæc Amyntas, Nobis, inquit, Persæ, ista consuetudo non est, sed viros a feminis semovendi: verum quandoquidem vos exigitis qui domini estis, hoc quoque vobis præstabitur. Hæc loquutus Amyntas, feminas arcessit. Illæ, ut vocabantur, præsto fuerunt, et e regione Persarum deinde consederunt. Quas

Persæ conspicati formosas, Amyntam alloquuntur, negantes omnino id factum esse sapienter; satius enim futurum fuisse, ab initio non venisse feminas, quam, postquam venerant, non assidere, sed ex adverso sedere, oculorum ipsis dolores. Ita coactus Amyntas illas assidere jussit. Quæ quum obtemperassent, illico Persæ mamillas illarum tractare, utpote plusculo vino temulenti, nonnemo etiam tentare suaviari.

19. Hæc Amyntas intuens etsi iniquo ferebat animo, tamen præ metu Persici nominis quiescere. Verum ejus filius Alexander quum adesset, atque hæc aspiceret, utpote adolescens, et malorum inexpertus, nequaquam amplius tolerare posse: itaque graviter ferens, ad Amyntam inquit, Tu quidem, pater, cede ætati, abique hinc ad requiescendum, neque adesto potationi: ego vero hic remanens, omnia hospitibus quæ oportet exhibebo. Amyntas eum juvenile aliquid facturum animadvertens, ad hæc respondit, Fili, inquiens, verba tua ad iram accensi pæne intelligo, ideo enim me dimittis, quod aliquid novi agere in animo habes. Quare nolo te quicquam novi in hos viros perpetrare, futurum in perniciem nostram: sed tolera adspectans quæ geruntur: nam quod ad discessum meum pertinet, parebo. His rogatis Amyntas abiit.

20. Tum Alexander ad Persas, Vobis, inquit, hospites, cum his feminis vel omnibus, si libet, facillime licet concumbatis: sed cum qua earum concumbere libeat indicate. Nunc enim fere tempus cubandi adventat, et vos bene potos esse temulentosque video. Proinde has feminas, si vobis cordi est, sinite ire ad lavandum; lotas de novo expectate. Hæc loquutus Alexander, approbantibus Persis, egressas feminas in muliebrem remittit conclave: ac totidem viros læves malas habentes, muliebri veste exornat, traditisque pugionibus introducit: idque faciens Persis dixit, Vos vero, Persæ, a nobis in convivium estis omni munificentia accepti: quippe quibus et quæ habemus, atque insuper, quæ invenire potuimus, ea omnia adsunt: et quod omnium maximum est, etiam nostras ipsorum matres et sorores liberaliter vobis exhibemus: ut prorsus universo honore affectos vos esse a nobis intelligatis quo digni estis: ac denique ut regi qui vos misit, a Græco Macedonum principe vos et mensa et lecto bene acceptos esse renunciatis. Hæc loquutus Alexander, singulos Macedonas tanquam mulieres videlicet, assidere jussit singulis Persis: qui posteaquam a Persis attrectari cœpere, illos obtruncavere.

21. Et hac quidem morte affecti sunt Persæ ipsi et eorum comitatus. Comitabantur enim eos et vehicula, et famulitia, et omnis generis multus apparatus, quæ cuncta cum illis omnibus pariter intercepta sunt. Non multo deinde interjecto tempore, quum magna horum virorum a Persis inquisitio fieret, Alexander illos prudentia occupavit, tum multas pecunias dando, tum sororem suam nomine Gygæam. His datis Bubari, viro Persæ, uni ex inquisitoribus interfectorum ducum rem disjecit. Et horum quidem Persarum cædes tali astu perfecta silentio suppressa est.

22. Esse autem Græcos hos qui a Perdicca progeniti sunt, quemadmodum ipsi aiunt, et ego scio, et esse tales ostendam in iis quæ

postea dicam. Quinetiam et ii qui in Olympia certamini Græcorum præsumunt, ita esse decreverunt. Nam quum Alexander certandi studio captus ad hoc ipsum descendisset, æmuli in cursu Græci arcebant eum, quod negarent barbarorum id esse certamen, sed Græcorum, at ubi probavit sese Argivum, tum Græcus esse judicatus est; tum stadium certans, proximus primo extitit. Et hæc quidem ita gesta sunt.

23. Megabazus autem Pæonas ducens, abiit ad Hellespontum: illo transmisso, pervenit Sardes: quum interim Histiaeus Milesius jam muris cingeret locum, quo a se petito donatus a Dario fuerat in pretium servatæ ratis, qui locus est ad flumen Strymonem nomine Myrcinus. At Megabazus, cognito quod fiebat ab Histiaeo, quum primum venit Sardes ducens Pæonas, ita est Darium alloquutus, O Rex, quidnam tu rei fecisti, dato loco ad urbem condendam in Thracia viro Græco, eique solerti atque industrio? ubi affatim materiæ est ad naves fabricandas, multumque remigum, quin et argentifodi-næ? multis etiam cum Græcis, tum barbaris accolentibus? qui nacti ducem, facient quicquid ille vel die vel nocte præceperit. Nunc igitur tu virum hunc ita facientem inhibe, ne domestico bello afflicteris. Inhibe autem miti modo, arcessitum: quem quum acceperis, da operam nequando in Græciam revertatur.

24. Hæc loquutus Megabazus, facile Dario persuasit, tanquam probe prospiciens quod esset eventurum. Darius misso in Myrcinum nuncio ad Histiaum, hæc inquit, Histiaee, rex Darius hæc dicit, Mihi rebusque meis melius consulentem quam te invenio neminem: quod non verbis, sed factis compertum habeo, proinde quum res magnas agere destinem, præsto mihi sis, ut eas tibi aperiam. His verbis fidem habens Histiaeus, et simul magni faciens consiliarium regis fieri, Sardes profectus est. Cui advenienti Darius, Histiaee, ego, inquit, ea de causa te arcessivi, simulatque ab Scythis redii, et tu ab oculis meis abfuisti, nullius rei desiderium brevi tam me tenuit, quam ut tu in aspectum et colloquium meum venires: quum sciam omnium possessionum pretiosissimam esse virum amicum, solertem, bene sentientem: quæ tibi ambo ad res meas adesse ego testari possum. Quare tibi ego, qui fecisti probe, quod veneris, hæc offero, ut omnia Mileto, et recens condita in Thracia urbe, me sequaris Susa, eadem quæ ego habiturus, meusque convictor ac consiliarius futurus.

25. Hæc loquutus Darius, una secum Histiaum ducens, Susa versus iter intendit, præfecto Sardibus Artapherne, fratre suo ex eodem patre: item præfecto Otane oræ maritimæ; cujus patrem Sisam-nem, unum e regiis iudicibus, quod injuste ob pecuniam judicasset, rex Cambyzes quum mactavisset, pellem humanam totam detraxit, eamque in lora concidit, illisque tribunal in quo ille sedens judicaret, intendit; ibidem ejus filium Otanem pro Sisamne patre deglupto esse iudicem præcipiens, atque in memoria habere in quo tribunali sedens judicaret.

26. Hic igitur Otanes in eo tribunali sedere jussus, tunc Megabazi in ducatu successor, Byzantios ac Calchedonios cepit: cepit item Antandrum, quæ est in terra Troade: cepit quoque Lamponi-

um. Sumpta etiam a Lesbiis classe, cepit Lemnum et Imbrum, a Pelasgis tunc adhuc utramque habitatam.

27. Sed Lemnii quoniam egregie repugnauerant, etiam aliquamdiu se defendentes, mala perpessi sunt: quorum qui superfuere, iis præfectum Persæ imposuere Lycaretum, Mæandrii ejus qui Sami regnavit, germanum. Hic Lycaretus quum Lemno præesset, hac de causa mortem oppetiit, quod omnes in captivitatem redigebat, atque evertibat, alios insimulans desertores Scythicæ expeditionis, alios vexatores copiarum Darii a Scythis revertentium. Hæc iste in sua præfectura perpetrabat: sed non diu post malis fuit resolutus.

28. Et cœperunt iterum e Naxo atque Mileto calamitates Ioni- bus afferri, e Naxo quidem, quod inter insulas felicitate præstabat: e Mileto autem, quod ea tempestate prope seipsa superata maxime florebat, eratque Ioniæ prætextum: quum ægrotavisset duabus superioribus ætatibus seditione, donec eam Parii sedaverunt, ex omnibus Græcis restitutores a Milesiis delecti.

29. Hunc autem in modum eos Parii conciliaverunt: Quum Mile- tum venissent viri ex illis præstantissimi, cernerentque eos domi ve- hementer labefactatos, dixerunt velle se regionum ipsorum peragraré. Id facientes, et omnem agrum Milesium lustrantes, ut quemque fun- dum acclivi regione animadvertabant bene cultum, conscribebant domini nomen. Peragrata omni regione, quum paucos hujusmodi fundos comperissent, simulatque ad urbem descenderunt: coacto- que populo, decreverunt urbem ab iis esse administrandum, quorum fundos bene cultos invenissent, videri enim illos ita curaturos pu- blica, ut sua ipsorum curavissent. Ceteros Milesios, qui prius se- ditionem movissent, jusserunt his dicto audientes esse. Ita Milesios Parii correxerunt.

30. Ex his tunc urbibus hoc modo cœperunt Ioniæ mala contin- gere: Ex Naxo quidam locupletes a plebe in exilium missi, Miletum se contulerunt. Miletum autem procurabat Aristagoras, Molpa- goræ filius, idemque gener ac consobrinus Histiaei, Lysagoræ filii, quem Darius Susis detinebat: nam Histiaeus Mileti erat tyrannus, et per id tempus Susis degebat, quum Naxii venire jam pridem Histiaei hospites. Quum autem Miletum Naxii advenere, obsecrarunt Arista- goram, ut aliquantulum copiarum ipsis præstaret ad redeundum in patriam. Ille colligens, si per eum isti in patriam redirent, fore ut Naxo imperaret, tamen prætendens Histiaei hospitium, ita eos est al- loquutus, Meæ quidem vires ad tantum copiarum præbendum non suppetunt, ut invitis iis qui Naxum tenent, nos possim reducere; quum andiam octo millia scutatorum Naxiis esse ac multas longas naves: tamen omne studium ad istud efficiendum adhibebo, hoc sci- licet in animo versans: Est mihi amicus Artaphernes, Hystaspis fili- us, Darii regis frater, qui præses est omnium in Asia litoralium, multo exercitu instructus ac multa classe: hunc ego virum opinor facturum omnia ex animi nostri sententia. His auditis Naxii tradi- derunt Aristagoræ negotium, ut quamoptime posset conficeret: ut- que munera homini polliceretur, jubent, et exercitui sumptum, utpote ipsis suppeditaturis; magnam videlicet spem habentes, quum ipsi in

Naxo apparuissent, Naxios omnia quæ ipsi juberent esse facturos, atque adeo ceteros insulanos : nulladum enim Cycladum insularum sub Dario erat.

31. Profectus Sardes Aristagoras, ait Artapherni, esse insulam Naxum, non spatiosam illam quidem, sed pulchram alioqui et bonam, Ioniaeque vicinam, multis præterea et pecuniis et mancipiis refertam. Proinde tu adversus hanc regionem ducito exercitum, ejus exules illuc reducens. Quod ubi feceris, partim magnæ tibi sunt penes me in expedito pecuniæ, præter illas quæ in exercitum erogantur ; has enim æquum est nos præbere, qui ducimus ; partim insulas regi acquires, ipsam Naxum et quæ ex hac pendent, Parum et Andrum, ceterasquæ quæ Cyclades nominantur. Unde progressus, haud difficulter invades Eubœam, insulam magnam ac beatam, nec inferiorem Cypro, ac facilem sane ad capiendum, centum omnino navibus ad has omnes occupandas suffecturis. Huic respondens Artaphernes, Tu vero, inquit, quæ sunt ex utilitate regiæ domus exponis, et probe ista suades omnia, præterquam de numero navium : nam pro centum navibus, ducentæ tibi, ineunte statim vere, in promptu erunt. Oportet tamen in his rebus auctoritatem quoque regis accedere.

32. His auditis Aristagoras lætus Miletum rediit. Artaphernes autem, misso Susa ad Darium nuncio, per quem de rebus ad Aristagora dictis eum certiores faceret, ubi ille rem approbavit, ducentas triremes instruxit, tum Persarum, tum aliorum sociorum magna sane multitudine, præfecto eis duce Megabate, viro Persa, e familia Achæmenidarum, suo ac Darii consanguineo : cujus, si vera sunt quæ dicuntur, posteriore tempore filia pacta fuit Pausaniæ Lacedæmonio, Cleombroti filio, Græciæ tyrannidem affectanti. Delecto itaque duce Megabate, exercitum Artaphernes ad Aristagoram misit.

33. Megabates ex Mileto Aristagora assumpto atque Ionum exercitu cum Naxiis, navigavit simulans ire in Hellespontum. Atque ubi Chium pervenit, classem continuit apud Caucasa, ut illinc vento aquilone trajiceret in Naxum. Sed quoniam non erat fatale Naxios ea classe deleri, hoc contigit : Megabates in circumeundis navium excubiis offendit navem Myndiam a nemine custodiri : quam rem indigne ferens, jussit satellites inventum ejus navis rectorem, nomine Scylacem, vincere trajectum per thalamiam navis, *id est*, foramen per quod infimi remi extant : ita ut caput extaret, corpus intus esset. Aristagoras autem a quodam factus certior, hospitem suum Myndium a Megabate vinctum afflicti, Persam adit et hominem excusans reposcit : quum nihil exoraret, ipse accedens Scyladem solvit. Id ubi rescivit Megabates, graviter admodum ferens, Aristagoram vituperavit. Cui Aristagoras, Quid tibi, inquit, est cum istis negociis ? nonne te misit Artaphernes ut me sequereris, atque eo navigares quocunque ego juberem ? quid multa agis ? His Aristagoræ verbis indignatus Megabates, ubi nox adfuit, misit Naxum quosdam cum navi, ad rem Naxiis quæ impenderet exponendam.

34. Naxii, ut qui nihil minus quam hanc adversus se classem venturam exspectabant, ubi tamen id audierunt, omnia confestim ex

agris in urbem comportare ; et se, ut qui obsidendi essent, instruere cibariis, potu, murorum refectione. Et isti quidem tanquam instante sibi bello sese apparabant : illi vero, posteaquam e Chio in Naxum trajecerunt, jam præmunitos aggressi sunt ; consumptisque quatuor in oppugnando mensibus, absumptaque a Persis quam secum attulerant pecunia, et magna etiam ab ipso Aristagora, quum plus desideraret obsidio, ubi castella Naxiis exulibus extruxerunt, in continentem reverterunt male affecti.

35. Aristagoras ita nec quod Artapherni receperat præstare poterat, et simul angebat eum militiæ impensa quæ exigebatur, etiam timebat ob exercitum male affectum, præsertim Megabatæ offensus, verebaturque præterea ne regno Mileti fraudaretur : his de causis trepidus, de defectione cogitabat. Contigit enim quoque e Susis ab Histiaeo venire quendam compuncto notis capite, quibus Histiaeus Aristagoram commonefaciebat ut ab rege deficeret. Id namque volens Histiaeus Aristagoræ indicare, quia alia ratione secure facere non poterat, utpote itineribus custoditis, fidelissimo e servis caput abrasum notis signavit, et hominem retinens quoad capilli renascerentur, ubi illi renati sunt, raptissime dimisit Miletum, nihil aliud mandans, nisi ut quum Miletum pervenisset, juberet Aristagoram eraso suo capite inspicere. Ea autem stigmata significabant, ut a me superius dictum est, defectionem. Hæc ideo Histiaeus faciebat quod magnam calamitatem ducebat se Susis detineri : etiam atque etiam sperans, fore ut si ab Aristagora rebellaretur, ad mare proficisceretur : sin Miletus nil novi moliretur, nullam sibi viam amplius esse ad eam revertendi intelligebat.

36. Eum quidem nuncium Histiaeus hæc considerans mittebat. Aristagoras autem, quum ei hæc omnia consentanea per idem tempus contigissent, retulit ad suæ factionis homines tam de sua sententia quam de Histiaei mandatis. Cui quum ceteri omnes assensissent, jubentes ut rebellaret ; Hecataeus tamen historiographus initio dissuadere bellum sumi adversus regem Persarum, enumerans cunctas nationes quibus Darius imperaret, illiusque potentiam : sed quum hoc persuadere non posset, secundo loco suadere, ut classe mare occuparent, negans se videre qua alia ratione id esset eventurum : scire enim se Milesiorum vires esse imbecillas : si tamen pecuniæ e templo quod est in Branchidis tollerentur, quas Cræsus Lydus dedicavisset, multum spei recipere maris potiundi, atque ita pecuniam et ipsos habituros ad utendum, nec hostes eam spoliatiuros. Erant autem hæc ingentes pecuniæ, quemadmodum a me in primo libro declaratum est. Verum ne hæc quidem sententia vicit : et nihilominus placuit, ut omnino rebellaretur : utque unus eorum Myuntem navigaret ad exercitum, qui a Naxo reversus illic agebat, ut conaretur duces classiariorum comprehendere.

37. Missus autem ad hoc ipsum Iatragoras, dolo cepit Oliatum Ibanolis filium Mylassensem, et Histiaum Tymnis Termerensem, et Coëm Erxandri filium, quem Darius Mitylene donaverat, et Aristagoram Heraclidis filium Cymæum, compluresque alios. Ita ex professo Aristagoras defecit, omnia in Darium comminiscens : et primum

quidem, verbo duntaxat tyrannidem deserens, statum reipublicæ Miletæ constituit, ut secum libenter Milesii deficerent. Idem dehinc quoque in reliqua Ionia fecit, tyrannorum alios ejiciens, ex aliis autem quos tyrannos ceperat e navibus iis, quæ adversus Naxum una ierant, ut civitatibus gratificaretur, dedit alium in aliam urbem tradens, ex qua quisque illorum erat.

38. Quorum Coëm Mitylenæi ut acceperunt, sine mora productum lapidibus interemerunt : Cymæi suum dimiserunt. Postquam autem et alii complures tyrannos dimisissent, passim per civitates eorum abdicatio facta est. Tyrannis summotis, Aristagoras Milesius singulos jussit in singulis civitatibus constituere magistratus : quod secundum fuit, ipse Lacedæmonem triremi navigavit : opus enim erat magnam aliquam comparare societatem.

39. Spartæ regnum jam non tenebat Anaxandrides, Leontis filius, quia non superstes erat, sed ejus obitu filius Cleomenes regnabat ; non ille quidem propter virtutis specimen, sed propter genus. Etenim Anaxandrides duxerat in matrimonium sororis suæ filiam, quæ etsi cordi erat, tamen ex ea liberos non suscipiebat. Id quum ita esset, ephori ei arcesso dixerunt : Si tu tibi non prospicis, at certe nobis hoc non est despiciendum, Eurysthenis genus intercidere. Tu igitur quandoquidem uxorem habes, quæ ex te non parit, ea repudiata aliam ducito, gratissimam rem in hoc Spartiatis facturum. His ille respondens, negat se earum rerum alterutram esse facturum : et hos non recte consulere ait, qui ipsum hortentur repudiata quam habeat uxore innoxia, alteram inducere : eoque se non esse pariturum.

40. Cui ephori atque seniores consilio habito retulerunt : Quoniam te cernimus amore conjugis quam habes implicitum, facito quod dicemus, ac noli repugnare, nequid de te Spartiatæ gravius consulant. Conjugem quam habes ut repudies non postulamus : quæcumque ei præstas nunc, ea omnino præstato : alteram tamen ducito præter hanc uxorem, quæ sit fecunda. Hæc dicentibus assensus est Anaxandrides : qui duas dehinc uxores habens, binis ædibus habitabat, haudquaquam Spartana faciens.

41. Non longo interjecto tempore, uxor quæ posterius ducta est parit hunc Cleomenem, et ipsa successorem regni Spartiatarum protulit. At uxor prior quæ præcedente tempore sterilis fuerat, et ipsa tunc concepit, hoc fato usa : quæ quum revera prægnans esset, consanguinei tamen posterioris uxoris id audientes, ac moleste ferentes, dicere, jactari hoc ab illa animo subjiciendi sibi partum. Itaque his indigne ferentibus, exacto tempore ephori increduli feminam parientem circumsidentes observarunt : quæ Dorieum peperit, moxque Leonidem, et post hunc recta Cleombrotum. Sunt etiam qui dicant Cleombrotum atque Leonidem fuisse geminos. At quæ Cleomenem peperit, secundo loco in matrimonium ducta, filia Printheadæ, neptis Demarmeni, alium filium præterea non genuit.

42. Et Cleomenes quidem mentis non compos, ut fertur, sed admodum furens, Dorieus autem inter æquales omnes primus erat, meritoque putans se ob virilitatem regno potiturum : hoc ita opinione

præsumens, defuncto Anaxandrida, quum Lacedæmonii Cleomenem ex lege, quod maximus natus esset, creassent, indigne id tulit, sibi a Cleomene imperari. Igitur petita a Spartiatis plebe, coloniam duxit, neque Delphico usus oraculo, in quam terram ad urbem condendam tenderet, neque quippiam legitime aut ex more exequutus: adeo rem indigne ferebat. In Africam autem navigans ducibus Theræis ad Cinypem delatus, locum incoluit totius Africæ pulcherrimum, juxta flumen. Sed illinc tertio ejectus anno a Macis et Afris et Carthaginiensibus, in Peloponnesum abiit.

43. Ubi Antichares vir Eleonius ei consilium dedit ex Laii oraculis, ut Heracleam in Sicilia conderet, affirmans Erycis regionem omnem esse Heraclidarum, ab ipso Hercule possessam. Hoc ille audito Delphos se contulit ad oraculum consulendum, numquid regione, ad quam proficiscebatur, potiturus esset. Pythia eam potiturum respondit. Sumptaque Dorieus classe quam et in Africam duxerat, Italiam prætervehebatur.

44. Ea tempestate, ut ferunt, Sybaritæ cum Tely rege suo bellum Crotoniatis erant illaturi: id metuentes Crotoniatæ Dorieum ut sibi opem ferret oravere. Hic precibus inductus, una cum illis adversus Sybarin contendit, eamque cepit. Hæc Sybaritæ Dorieum et qui cum illo erant fecisse aiunt: at Crotoniatæ negant quempiam sibi adiutorem peregrinum fuisse belli adversus Sybaritas, præter unum Calliam Eleum ex familia Iamidarum vatem: et hunc a Tely Sybaritarum tyranno ad ipsos transfugisse, hoc modo, quod sacrificans de cundo adversus Crotonem, non litaret. Hæc isti quidem aiunt.

45. Harum rerum utrique testimonia hæc adferunt; Sybaritæ quidem, partim fanum ac templum prope siccum flumen Crathin, quod Dorieum capta urbe aiunt extruxisse Minervæ cognomine Crathiæ: partim ipsius Doriei necem, quam volunt esse maximum testimonium, quoniam contra vaticinia agens interemptus fuit. Si enim nihil nisi id ad quod proficiscebatur fecisset, nec transgressus esset, Erycinam regionem obtinuisset, et obtentam possedisset, non ipse cum exercitu consumptus esset. At Crotoniatæ multa monstrant eximie donata Calliæ Eleo in agro Crotoniensi, quæ etiam ad meam usque memoriam prognati Calliæ colebant: Dorieo autem et ejus posteris nihil: cui tamen, si in bello Sybaritano fuisset Crotoniatis auxilio, multo plura quam Calliæ fuissent donata: hæc pro se utrique eorum testimonia referunt, quorum utris accedere quisque mavult, his accedat licet.

46. Navigarunt autem cum Dorieo et alii Spartiatarum, deducendæ coloniae socii, Thessalus et Paræbates et Celees et Euryleon: qui quum omni classe Siciliam tenuerunt, superati a Phœnicibus atque Egestanis, in prælio occubuerunt, uno tantum ex hac adversa pugna superstite Euryleonte: qui collectis eorum reliquiis, occupavit Minoam Selinusiorum coloniam, Selinusiosque liberavit monarchia Pithagoræ. Hunc quum sustulisset, ipse tyrannidem Selinuntis invasit. Sed ad breve tempus eam obtinuit: nam Selinusii impetu in eum facto, quum ad Jovis forensis aram confugisset, obtruncarunt.

47. Dorico et viæ et mortis socius fuit Philippus Butacidæ filius, vir Crotoniata, qui desponsa sibi filia Telyos Sybaritæ, Crotone profugerat, abnegatoque matrimonio transmisit Cyrenen. Ex hac discedens, sectatus est propria trireme ac proprio virorum sumptu, qui erat et Olympionices, et omnium sui temporis Græcorum pulcherri-mus. Ob quam corporis speciem ab Egestanis ea, quæ nemo alius reportavit : nam ad sepulchrum ejus monumento Heroico extructo, sacrificiis eum placant.

48. Hunc in modum Dorieus vita functus est, qui si in animum induxisset ferre Cleomenis regnum, et in Sparta permansisset, regno fuisset Lacedæmoniorum potitus. Neque enim diu Cleomenes imperavit : ac sine liberis decessit, una duntaxat relicta filia, cui no-men Gorgo.

49. Cleomene igitur imperium tenente, Spartam venit Aristagoras Mileti tyrannus : cui etiam in sermonem venit, habens, ut Lacedæ-monii aiunt, æream tabellam, in qua totius terræ ambitus erat inci-sus, cunctumque mare, atque omnia flumina. Accedens igitur in colloquium Aristagoras, ita ad eum inquit : Studium meum, Cleo-menes, qui huc advenerim, ne mireris : negotia enim sunt talia. Ionas pro liberis servos esse, dedecus dolorque maximus est cum nobis ipsis, tum vero inter cæteros vobis, quanto præestis Græciæ : proinde igitur, per deos Græcos, eripite Iones a servitute. consan-guineos vestros : quod facile est ad præstandum : nam neque barbari sunt viri strenui, et vos in summum rei bellicæ per virtutem evasistis, et pugna eorum hujuscemodi est ; arcus ac breve spiculum, bracasque induti veniunt ad pugnas, et in capitibus pileos : sic faciles capti sunt. Ad hæc tantum bonorum est iis, qui eam incolunt con-tinentem, quantum non est ceteris universis, tum auri, ut ab hoc in-cipiamus, tum argenti, tum æris, tum variæ vestis, tum jumentorum, tum mancipiorum : quibus vos, si potiri libuerit, potiemi-ni. Sunt quoque inter se confines, ut ego disseram : his quidem Ionibus sunt Lydi, qui terram incolunt bonam, et circumfluunt argento. Hæc autem dicebat, ostendens in ambitu terræ inciso tabellæ, quam fere-bat. Lydis vero, dicebat Aristagoras, confines sunt hi Phryges, au-roram versus, pecorum copia et fructuum ubertate omnium, quos ego novi, longe beatissimi. Phrygibus annexi sunt Cappadoces quos nos Syrios appellamus. His proximi sunt Cilices, hujus maris accolæ, ubi hæc Cyprus insula est sita : qui tributum annuum regi pendunt quingena talenta. His Cilicibus confines sunt hi Armenii, et ipsi re pecuaria abundantes. Armeniis his Matieni, istam regi-onem tenentes, quorum terræ Cissia hæc adhæret : in qua juxta flu-vium hunc Choaspem sita sunt hæc Susa, ubi rex magnus domicilium habet, atque hic pecuniarum thesauri sunt. Hanc vos urbem si ce-peritis, bona fide jam cum Jove de divitiis licet certetis. Verum de terra neque multa neque ita feraci, et pro exiguis finibus oportet vos rejicere bella adversus Messenios vobis pares ; et Arcadès et Ar-givos, quibus nihil est neque auri neque argenti, quarum rerum cu-piditate quis inducitur ad mortem periclitandam : at quum offeratur

ocçasio facile potiundi tota Asia, aliudne quippiam præoptabitis? Hæc Aristagoras dicebat. Cui respondens Cleomenes, Milesie, inquit, hospes, in triduum tibi differo respondere.

50. Tunc quidem hactenus processum est: ubi vero dies responsioni præstituta adfuit, et ad locum de quo convenerant, ventum est, interrogavit Aristagoram Cleomenes, quot dierum ab Ionum mari ad regem esset iter. Aristagoras, alioqui solers, et illum præclare decipiens, in hoc tamen lapsus est: qui quum non deberet rem ut se habebat illi aperire, volens Spartiatis in Asiam educere, dixit trium mensium esse adscensum. Cleomenes, interpellata hujus quam ordiri instituerat oratione de itinere, inquit, Hospes Milesie, abscede e Sparta ante solem occidentem: nec enim rem factu facilem dicis Lacedæmoniis, volens eos trimestri itinere abducere a mari. Hæc loquutus Cleomenes domum abiit.

51. Aristagoras, sumpto oleæ ramo, ad domum Cleomenis se contulit, eamque ingressus ut supplex, jubebat ad se audiendum dimitti illius filiam. Stabat enim ante Cleomenem filia, cui nomen erat Gorgo, unica illius proles, eaque octo aut novem annos nata. Cleomene jubente eum dicere quæ vellet, neque reticere filiolæ gratia, tunc Aristagoras incepit polliceri illi ab decem talentis, si precibus suis annueret; abnuente Cleomene, subinde adjiciendo illuc pervenit, ut quinquaginta talenta polliceretur. Ad quod puella, Pater, inquit, hospes te corrumpet, nisi hinc abis. Prudenti monito puellæ delectatus Cleomenes, in aliud conclave abiit: et Aristagoras e Sparta prorsus abscessit, non facta ei amplius potestate indicandi adscensus ad regem.

52. Ea namque istius itineris ratio ita habet. Ubique sunt regii stathmi, *id est*, mansiones, ac diversoria pulcherrima. Iter omne per loca culta, ac tuta. Et per Lydiam quidem et Phrygiam, stathmi vel mansiones tendunt viginti, parasangæ nonaginta quatuor et dimidiatus. E Phrygia excipit fluvius Halys, cui imminent portæ, quas transire omnino necesse, atque ita fluvium transmittere: est et custodia magna ad illum. Transgresso in Cappadociam, et eam permeanti usque ad fines Cilicios, duodetriginta stathmi sunt, parasangæ centum quatuor. In horum finibus positas duplices portas ac totidem custodias pertransis. His transgresso, et per Ciliciam iter facienti, tres stathmi sunt, parasangæ quindecim ac dimidiatus. Terminus Ciliciæ et Armeniæ est flumen quod navibus transitur, nomine Euphrates. In Armenia stathmi sunt diversoriorum quindecim, parasangæ quinquaginta sex et dimidiatus, in quibus et custodia est. Eam fluvii qui navibus transeuntur quatuor perfluunt, quos transmittere prorsus necessarium est: primus, Tigris: secundus dehinc ac tertius ejusdem nominis, etsi non idem fluvius, nec ex eodem fluens loco: nam horum quos enumeravi primus ex Armeniis fluit, alter ex Matienis: quartus fluvius nominatur Gyndes, quem Cyrus aliquando in trecentos ac sexaginta diduxit alveos. Ex hac Armenia in terram Matienam tendentes stathmi sunt quatuor: unde in regionem Cissiam transeunti sunt undecim stathmi, parasangæ vero quadraginta duo et dimidiatus, ad fluvium Choaspem, qui et ipse navibus trans-

mittitur, supra quem urbs Susa est sita. Omnes hi stathmi, sunt centum undecim : diversoria igitur stathmorum tot sunt adscendenti Sardibus Susa.

53. Quod si iter regium recte metiamur parasangis, et parasangā valet triginta stadia, ut valet, sunt e Sardibus ad regiam quæ dicitur Memnonia, tredecim millia stadiorum et quingenta ; quum sint parasangæ quadringenti quinquaginta. Itaque peragrandō singulis diebus centena et quinquagena stadia, consumuntur solidi nonaginta dies.

54. Hunc in modum ab Aristagora Milesio apud Cleomenem Lacedæmonium dicente trium mensium adscensum esse ad regem recte dicebatur. Quod si quis exploratius ista inquirat, hoc quoque ego indicabo : nam iter ab Epheso ad Sardes huic rationi decet apponi in computando. A Græco igitur mari ad Susa, (hæc enim urbs Memnonia vocatur,) dico esse quatuordecim millia stadiorum et quadraginta. Ex Epheso enim ad Sardes, quingenta et quadraginta stadia : atque ita tribus omnino diebus augetur spatium itineris trimestris.

55. Digressus e Sparta Aristagoras Athenas contendit, tyrannis liberatas, hoc modo : Postquam Hipparchum Pisistrati filium, Hippiae tyranni fratrem, qui in somnis visionem cladis suæ evidentissimam viderat, interfecere Aristogiton et Harmodius, prisca origine Gephyraei ; post hæc nihilominus Athenienses, imo magis quam prius, tyrannidem quadriennio pertulerunt.

56. Visio autem insomnii Hipparchi hæc erat : Nocte quæ antecessit Panathenæa videbatur Hipparchus cernere virum adesse sibi procerum atque speciosum, hos versus per ænigma dicentem,

Intoleranda leo tolera, tolerans animo ægro.

Nemo hominum injustus non solvit tempore pœnam.

Hæc simulatque dies illuxit, palam referebat ad somniorum conjectores : sed mox sprete visione, celebravit pompam, ubi mortem oppetiit.

57. Gephyraei autem e quibus erant percussores Hipparchi, fuere a principio ex Eretria oriundi, ut ipsi aiunt : verum, ut ego interrogando comperio, fuere Phœnices, ex iis qui cum Cadmo in terram quæ nunc vocatur Bœotia venere, atque eam incoluere, sortiti Tanagricum tractum : unde Cadmeis prius per Argivos exactis, iterum per Bœotos hi Gephyraei expulsi, Athenas diverterunt. Athenienses autem receperunt sub conditionibus, ut inter suos cives essent, multis quibusdam nec memoratu dignis abstinere jubentes.

58. Phœnices isti qui cum Cadmo advenerunt, quorum Gephyraei fuere, dum hanc regionem incolunt, cum alias multas doctrinas in Græciam induxere, tum vero literas, quæ apud Græcos, ut mihi videtur, antea non fuerant. Et primas quidem illas, quibus omnes etiam Phœnices utuntur : sed progressu temporis, una cum sono mutaverunt et modulum literarum. Et quum ea tempestate in plerisque circa locis eorum accolæ ex Græcis essent Iones, qui quum

litteras a Phœnicibus discendo accepissent, earum illi pauca commutantes, in usu habuerunt : et utentes confessi sunt, ut Aquitas ferebat vocari Phœnicias, quod essent a Phœnicibus in Græciam illatæ : priscaque consuetudine libros Iones appellant *diptheras*, quod aliquando penuria biblorum, pellibus caprinis ovillisque utebantur : adhuc quoque ad meam usque memoriam multi barbarorum talibus in pellibus scribunt.

59. Quin ipse vidi apud Thebas Bœotias in Ismenii Apollinis templo, litteras Cadmeas in tripodibus quibusdam incisas, magna ex parte consimiles Ionicis : quorum tripodum usus habet hoc epigramma,

Obtulit Amphitryon me gentis Teleboarum.

Hæc fuere circa ætatem Laii, qui fuit filius Labdaci, nepos Polydori, pronepos Cadmi.

60. Alter tripus hexametro carmine ait,

Scaeus in assueto pugilum certamine victor,
Me tibi sacravit speciosum munus, Apollo.

Scaeus autem hic Hippocoontis filius fuerit : si quidem hic est qui tripodem dicavit, et non alius idem Hippocoontis filio nomen habens circa ætatem Œdipi Laio geniti.

61. Tertius tripus, et is hexametro carmine, ait,

Laodamas ipsum tripidem sua in urbe monarchus,
Hoc insigne decus tibi magne dicavit Apollo.

Sub hoc Laodamante Eteoclis filio, qui solus imperavit, ejecti sunt Cadmei ab Argivis, et se ad Encheleas centulerunt. Gephyræi autem derelicti, postea ab Bœotis recedunt Athenas : ubi sunt ab eis templa extructa, cum quibus nihil est ceteris Atheniensibus, et cum alia separata ab aliis templis, tum quoque Cereris Achæiæ et templum et orgia.

62. Quod igitur fuerit visum Hipparchi in somnis, et unde fuerint oriundi Gephyræi, ex quibus fuere percussores Hipparchi, a me commemoratum est. Super ista oportet adhuc altius repetere sermonem, quem a principio institueram, qua ratione sint Athenienses liberati tyrannis. Hippias tyrannidem obtinente, et exacerbato Atheniensibus propter cædem Hipparchi, Alcmaeonidæ, qui genere sunt Athenienses, profugi patria propter Pisistratidas, quoniam ipsis una cum ceteris exulibus res de redeundo tentata omni ope infeliciter cedebat, conatique Athenas reverti et liberare, vehementer spe deciderunt, Lipsydrium super Pæoniam communierunt : dehinc omnia adversus Pisistratidas comminiscendo, mercede, conduxerunt ab Amphictyonibus templum Delphis ædificandum, id quod nunc est, tunc autem non erat. Enimvero quum divitiis abundarent, ac viri spectati forent jam inde a suis majoribus, extruxerunt templum exem-

plari pulchrius. Inter cetera etiam quum ex lapide Porino conventum esset ut illud facerent, tamen alteriora ejus Pario lapide effecerunt.

63. Ut igitur Athenienses aiunt, hi viri Delphis sedentes, Pythiam pecunia induxerunt, ut et quoties viri Spartiatæ venirent, sive privato sive publico missu, petentes oraculum, proponeret ipsis liberare Athenas. Lacedæmonii autem, quum sibi idem semper diceretur, mittunt Anchimolium, Asteris filium, inter populares eximium, cum exercitu ad expellendos Athenis Pisistratidas, tametsi hospites suos in primis: antiquiora enim duxerunt quæ ad deum quam quæ ad homines pertinent. Hos itaque mari navibus miserunt: cum quibus Anchimolius ad Phalerum appulsus, copias exposuit. Id præsciscentes Pisistratidæ auxilia ex Thessalia evocaverunt: societatem enim armorum cum Thessalis fecerant: quibus rogantibus, communi decreto Thessali miserunt mille equites cum suo rege Cineas, viro Coniæo. Hos socios ubi habuere Pisistratidæ, hoc excogitavere: planitiem campi Phalereorum detondent, eumque locum equitando habilem reddunt, atque illac equitatum in castra immittunt. Equitatus in Lacedæmonios irruens, cum alios multos, tum vero Anchimolium interemît: ceteros qui superfuere, ad naves repulit. Hunc in modum prima ex Lacedæmone classis discessit. Extantque Alopecis Atticæ sepulchra Anchimolii, juxta Herculis templum quod est in Cynosargi.

64. Postea vero Lacedæmonii majores copias contra Athenas miserunt, non mari, sed terra, præfecto illis rege Cleomene Anaxandridæ filio: cum quibus regionem Atticam invadentibus congressus primum Thessalorum equitatus, non diu post in fugam versus est, cæsis supra quadraginta e suis: qui superfuere, ut erant, recta in Thessalam rediere. Cleomenes ad urbem pergens una cum iis Atheniensibus qui liberi esse cupiebant, obsedit tyrannos intra murum Pelasgicum redactos.

65. Nec tamen omnino Pisistratidas ejecissent Lacedæmonii, quippe qui de obsidione paranda non cogitabant, et Pisistratidæ cibo potuque bene instructi erant. Itaque quum paucos dies Lacedæmonii tyrannos obsedissent, Spartam abiere. Nunc tamen qui casus aliis infastus extitit, alius idem iste commilito fuit: nam filii Pisistratidarum, qui clam extra regionem educebantur, capti sunt. Quo ex facto omnes eorum res perturbatæ sunt, et pro redimendis filiis, ad voluntatem Atheniensium transegerunt, ut intra quinque dies ex Attica excederent. Moxque in Sigeum, quod est supra Scamandrum concesserunt, quum sex et triginta annos regnassent, oriundi e Pylo atque a Neleo, ex eisdem prognati etiam Codrus ac Melanthus, qui prius adventicii, Atheniensium reges evasere. Eaque de re Hippocrates Pisistrati pater, repetita memoria Pisistrati filii Nestoris, idem nomen filio suo imposuit. Hoc Athenienses modo tyrannis liberati sunt. Qui recepta libertate, quæcunque aut fecere aut passi sunt memoratu digna, antequam Ionia defecerit a Dario, et Aristagoras Milesius Athenas oratum auxilia venerit, hæc prius edisseram.

66. Athenæ, quum magnæ fuissent antea, tunc tamen tyrannis li-

beratæ, extitere majores : in quibus duo viri præpollebant, Clisthenes, vir Alcmaeonides qui, ut fama fert, Pythiam induxerat : et Isagoras, Tisandri filius, illustri quidem familia, sed anteriora non queo affirmare : ejus tamen cognati Jovi Cario immolant. Hi viri per factiones de opibus in republica contendebant. Clisthenes, quum vinceretur, populum conciliavit : et ex quatuor tribubus mox decem effecit, cognominibus Ionis filiorum, Geleontis et Ægicoris et Argadei et Hopletis, in alia commutatis quæ ipse invenit, aliorum heroum indigenarum, præterquam Ajacis : quem etsi peregrinum, tamen adjecit, utpote finitimum ac socium.

67. Qua in re videtur mihi Clisthenes hic avum suum matremque Clisthenem Sicyonis tyrannum fuisse imitatus : ille enim, quum bellum gessisset cum Argivis, tum summovit e Sicyone certamina rhapsodorum canentium poëmata, ob Homeri carmina, in quibus Argos atque Argivi tantopere celebrantur ; tum etiam cupivit monumentum Adrasti, Talai filii, quod erat in ipso Sicyoniorum foro, quia fuerat Argivus, exterminare : ideoque Delphos adiit ad oraculum consulendum numquid Adrastum ejiceret. Cui Pythia respondens, inquit, Adrastum quidem Sicyonium regem esse, ipsum vero lapidatorem. Id non concedente sibi deo, Clisthenes domum reversus excogitabat modum, quo Adrastus ipse demigraret. Quem ubi excogitasse sibi visus est, misit ad Bœotias Thebas, dicens velle se reducere Sicyonem Melanippum Astaci filium : eumque tribuentibus Thebanis postquam reduxit, ei fanum in ipso prytaneo designavit, eumque locavit munitissimo in loco. Reduxit autem Clisthenes Melanippum, nam id oportet narrari, ut inimicissimum Adrasto, quod et Mecistem fratrem ejus et Tydeum generum Melanippus interfecisset. Clisthenes ubi fanum extruxit, sacrificia et dies festos Melanippo dedit Adrasto ablatos, quibus illum Sicyonii magnifice admodum honorare consueverant. Etenim regio ista Polybi fuerat, qui quum sine liberis decederet, imperium Adrasto legavit nepoti suo ex filia. Hunc igitur Sicyonii cum aliis honoribus prosequiebantur, insuper vero tragicis choris casus ejus venerabantur, ita ut non Bacchum, sed Adrastum colerent, at Clisthenes choros quidem Libero, reliquam vero solennitatem Melanippo dicavit. Hæc quidem ille in Adrastum egit.

68. Tribus autem Doriensium ne forent eadem Sicyoniis quæ Argivis, in alia nomina trajecit, ita ut Sicyonios plurimum ridiculos redderet : quippe ab *hyos* et *onou* vel sue et asino cognomina transponens, partes ultimas apposuit præterquam in tribu sua, cui a sua *arche*, vel imperio, nomen indidit : Itaque hi tribules Archelai vocabantur : ceterorum autem alii Hyatæ ab suibus ; alii Oneatæ, ab asinis : alii Chœreatæ ab porcis. His tribuum nominibus Sicyonii, et Clisthene imperante, et eo defuncto, ad sexaginta annos usi sunt ; attamen postea inter se consilio habito transtulerunt in Hylleas, Pamphylos, Dymanatas : quartam tribum adjecerunt, ab Ægialeo Adrasti filio imponentes cognomen, ut vocarentur Ægialenses.

69. Hæc Sicyonius Clisthenes fecerat. Atheniensis autem Clisthenes, quum hujus Sicyonii esset ex filia nepos, et ab eo nomen haberet, et ipse, ut mihi videtur, præ contemptu Ionum, ne tribus forent

eādem ipsis et Ionibus, Clisthenem sibi cognominem imitatus est. Postquam enim populum Atheniensem antea alienatum, tunc omnem ad suam unius auctoritatem redegit, tum tribuum nomina immutavit, et plures ex paucioribus fecit, decem phylarchos pro quatuor, atque etiam decem demos, *id est*, populos distribuit in tribus: atque ita populum augebat multo ut esset superior contraria factione.

70. Vicissim superatus Isagoras, hæc contra molitus fuit, ut Cleomenem Lacedæmonium advocaret, jam inde ab obsidione Pisistratarum sibi hospitem factum: qui quidem culpabatur quod ad uxorem Isagoræ ventitaret: is misso primum Athenas caduceatore, Clisthenem ejecit, et cum eo alios complures Athenienses, eos enageas insuper vocans, *q. d. piaculares*. Hæc autem mittens dicebat admonitu Isagoræ: nam Alcmaeonidæ et qui horum sectam sequebantur erant affines cædis hujus; ipse autem et amici ejus non erant participes.

71. Hi vero Atheniensium enagees *piaculo obstricti*, ita nominabantur. Cylon Atheniensis vir Olympicorum ludorum victor, affectate tyrannidis compertus est. Conciliato namque æqualium sodalitia arcem occupare conatus est. Id quum efficere non potuisset, assedit simulacro deæ supplex, ipse ac socii: hos illinc submoverunt quidem prytanes Naucratorum, qui tunc Athenas regebant, data fide puniendi eos citra mortem: sed culpa horum mox interfectorum fuit penes Alcmaeonidas. Hæc ante Pisistrati ætatem gesta sunt.

72. Ubi autem Cleomenes mittens ejecit Clisthenem atque piaculares, quamvis Clisthenes ipse profugisset, nihilo secius Athenas venit, non magna cum manu, atque illinc septingentas familias Atheniensium, tanquam piaculo contaminatas, relegavit, quas ei suggerbat Isagoras. Hoc acto conabatur secundo loco senatum dissolvere, et magistratus trecentis Isagoræ factionis sociis mandare: verum reluctante senatu, atque obtemperare nolente, Cleomenes Isagorasque cum suæ factionis hominibus arcem occuparunt, quos ceteri Athenienses cum senatu sentientes, biduo obsederunt: tertio die accepta fide ex Attica discesserunt, quicumque Lacedæmonii ibi erant. Cleomeni autem peragebatur omen: nam ei ad occupandam arcem ascendenti, et ad deæ penetrale alloquendi gratia eunti, exsurgens e sella sacerdos, antequam ille valvas reseraret, Lacedæmonie, inquit, hospes, retro redeas, neve templum introëas, non enim Doriensibus huc introire fas est. Cui Cleomenes, At ego, inquit, O mulier, Doriensis non sum, sed Achæus. Itaque admonitu uti nolens, atque in conatu pergens, tunc quoque iterum cum Lacedæmoniiis excidit. Ceteros autem ad necem vinxere Athenienses, et in iis Timesitheum Delphicum, cujus manuum opera atque strenuitatem maximam referre possem. Atque hi quidem in vincula conjecti mortem oppetiere.

73. Athenienses autem post hæc revocatis cum Clisthene septingentis familiis, quas Cleomenes exegerat, Sardes mittunt ad contrahendam cum Persis societatem. Intelligebant enim sibi cum Cleomene atque Lacedæmoniiis esse bellandum. Ut Sardes venere nuncii, mandataque exposuere, percontatus est eos Artaphernes Hystaspis

filius, Sardium prætor, quinam homines essent, et ubi terram incolentes, qui socii Persarum fieri orarent. Ubi id ex nunciis audivit, hæc eis in breve contracta obtulit, Si regi Dario terram Athenienses darent et aquam, se contracturum cum eis societatem : sin minus, illos abscedere præcepit. Nuncii inter se colloquuti, quod societatem facere cuperent, daturos se esse dixerunt : quo nomine, ubi reversi sunt domum, vehementer accusati sunt.

74. Cleomenes intelligens ab Atheniensibus se et verbis et factis lædi, ex omni Peloponneso copias coëgit, dissimulans quem ad finem, quum haberet in animo tum populum Atheniensem ulcisci, tum Isagoram constituere tyrannum, qui una cum eo ex arce decesserat. Comparato exercitu ingenti, ipse Eleusina invasit, et ex composito Bœoti Cœnoën occuparunt et Hysias, ultimos Atticæ populos : et ab altera parte Chalcidenses oræ Atticæ loca populabantur Athenienses etsi ancipiti bello districti, Bœotorum et Chalcidensium ultione dilata, arma contra Peloponnenses in Eleusine agentes ferunt.

75. Dumque ambo exercitus conserturi prælium essent, Corinthii primi omnium secum reputantes injuste a se agi, averterunt se, atque abscesserunt : secundum hos Demaratus Aristonis filius, qui et ipse erat rex Spartiatarum, et e Lacedæmone copias simul eduxerat, nec a Cleomene superiori tempore dissenserat. Ob quam regum dissensionem lex apud Spartam lata est non licere utrique regi sequi, exercitu progresso : nam prius sequebantur ambo : et altero horum vacante ab militia, alterum quoque e Tyndaridis relinqui ; nam et isti antehac ab eis evocati ambo comitabantur. Porro tunc ceteri socii, qui erant in Eleusine, cernentes non convenire inter reges, et Corinthios aciem deseruisse, etiam ipsi dilapsi abierunt.

76. Quartum istud Dorienses in Atticam profecti sunt, bis ad bellum ingressi, bis ob Atheniensium multitudinis commodum : Primo, quum et Megara coloniam deduxerunt, hæc expeditio recte vocetur sub Codro Athenarum rege : iterum ac tertio, quum ad expellendos Pisistratidas ex Sparta ventum est : quarta vice, quum Cleomenes Peloponnenses ducens, Eleusina invasit. Ita quarto tunc Dorienses in Athenas irruerunt.

77. Dilapso igitur inglorie hoc exercitu, ibi Athenienses volentes ultum ire injurias, primam expeditionem fecerunt adversus Chalcidenses : quibus Bœoti ad Euripum iere suppetias. His conspectis Athenienses putarunt sibi cum eis prius quam cum Chalcidensibus pugnam conserendam : itaque congressi cum illis egregie superant, permultisque eorum cæsis, septingentos vivos capiunt. Eodem die transgressi in Eubœam, cum Chalcidensibus confligare : quibus etiam victis, quatuor millia colonorum in prædiis hippobotarum reliquerunt : hippobotæ autem apud Chalcidenses vocabantur locupletes. Horum etiam quoscunque vivos ceperunt, una cum Bœotorum captivis vinctos compedibus in carcerem conjecerunt ; quos aliquanto post binis mulctatos minis solverunt : eorumque vincula quibus ligati fuerant, in arce suspenderunt, quæ ad meam usque memoriam extabant, pendentia e muris a Medo ambustis, e regione penetralis ad occasum spectantis. Decimas quoque pretii redemptionis conse-

erant, facta ærea quadriga, quæ ad sinistram manum intranti statim in propylæa arcis stabat, cum hac inscriptione,

Attica perdomitis acri sub marte juvenus
 Bœotum populis Chalcidicaque manu,
 Damna rependerunt vinclis et carcere cæco,
 Quorum hæc de decima stant tibi Pallas equæ.

78. Et Athenienses quidem augescebant. Juris autem æquabilitatem esse rem seriam, non ex uno tantum, sed undique datur intelligi; siquidem Athenienses etiam quamdiu tyrannis subjecti fuerunt, nullis finitimorum in bello præstantiores erant; liberati vero tyrannis, multo primi extitere. Unde liquet, eos, dum continebantur, segnibus propositi fuisse, tanquam domino laborantes: at libertate parta, sibi ipsi quisque rem gerere properabat. Athenienses ita agebant.

79. Thebani autem post hæc ulciscendi illos cupidi, sciscitatum ad deum miserunt. Quibus respondens Pythia, negabat per sese eos posse illos ulcisci, sed in Polyphemum referentes jubebat ut roga-
 rent proximos. Digressis igitur consultoribus responsum vulgaverunt convocato populo Thebani. Ut vero sciscitati sunt dicentibus illis a proximis peti debere, auditis his dicebant; Numquid non proxime nos incolunt Tanagræi Coronæique et Thespienses, qui nostri assidue commilitones, alacri atque concordii in partes animo bella nobiscum tolerant? quid hos rogari oportet? sed potius non hoc est oraculum.

80. Hæc illis sermocinantibus, quidam re audita, inquit, Ego quid nobis significare velit oraculum videor mihi intelligere. Asopi duæ filiæ fuisse traduntur, Thebe et Ægina; quæ quoniam sorores sunt, opinor deum respondere nobis, ut Æginetas rogemus vicem nostram ulcisci. Thebani, quoniam nulla quam hæc visa est excogitari posse potior sententia, protinus misere ad Æginetas orando auxilia, tanquam proximos, ex dei oraculo. Illi petentibus his auxilia dixerunt se mittere cum eis Æacidas.

81. Societate Æacidarum freti Thebani, quum laccessissent Athenienses, aspere ab iisdem excepti, iterum auxilia virorum remissis Æacidis oraverunt. Quorum prece moti Æginetæ, tum magnitudine opum inflati, tum pristinae inimicitia quam gessere cum Atheniensibus memores, bellum illis haud indictum intulerunt. Nam quum Athenienses vertissent omnes vires adversus Bœotos, ipsi longis navibus in Atticam trajicientes, tum Phalerum diripuerunt, tum multos populos in cetera ora maritima, magnam ex hac re calamitatem Atheniensibus afferentes.

82. Inimicitia autem, quæ Æginetas stimulabat adversus Athenienses, ab initio extitit talis: Epidaurii, quum sua ipsis terra nihil fructuum efferret, de hac calamitate Delphicum consulere oraculum. Quos Pythia jussit Damiæ et Auxesiæ simulacra erigere; et postquam erexissent, melius actum iri. Sciscitantibus igitur Epidauriis utrum ex ære facerent illa an ex lapide, Pythia ex neutro

permisit fieri, sed e ligno mitis oleæ. Rogabantur ergo ab Epidauriis Athenienses ut sibi permitterent oleam cædere, oleas illas rati sacratissimas esse. Fertur etiam nusquam gentium nisi Athenis illa tempestate oleas fuisse. Athenienses se vero dixerunt concessuros, hac tamen lege, si quotannis illi sacra Minervæ arcis Præsidi et Erechtheo afferrent. Accepta conditione Epidaurii quæ rogabant impetraverunt, et simulacra ex his oleis fabricata statuerunt: terraque sua fructum eis ferente, quod convenerat Atheniensibus persolvebant.

83. Eo adhuc tempore atque superiori Æginetæ Epidauriis parebant, tum in aliis, tum vero in litibus, quas Æginetæ inter se vel actores, vel rei, illuc transeuntes agebant: verum ex eo tempore fabricatis navibus, ad contumaciam versi, ab Epidauriis desciverunt: et jam potentiores vastabant eos, quippe maris imperio potiti, tum quoque simulacra ista Damiae et Auxesiaë surripuerunt: eaque asportata, in regionis suæ mediterraneo loco statuerunt, cui nomen est Cææ, viginti ferme procul ab urbe stadiis. Hoc in loco illis erectis supplicabant sacrificiis atque jocabundis choris mulierum, denis viris utrique dæmonum assignatis, qui choris præessent. Chori autem neminem virum jocis lacescebant, sed indigenas feminas: quæ ceremoniæ apud ipsos quoque Epidaurios fuerant.

84. Sunt illis etiam arcana sacra. Surreptis statuīs, Epidaurii quod fuerant pacti Atheniensibus non solvebant: missis autem nunciis, quum illis Athenienses succenserent, reddidere rationem cur injurii non essent: se enim quamdiu apud se statuas habuissent, quod conventum erat exsolvisse, eisdem jam viduatos jure non debere exsolvere, sed Æginetas, qui illas haberent; a quibus id exigi jubebant. Hoc responso accepto, ad eas repetendas Æginam Athenienses misere. Æginetæ negare quicquam negotii esse sibi cum Atheniensibus.

85. Athenienses igitur aiunt, post repetitionem illam, triremi una huc navigavisse cives illos, qui ab republica missi Æginam quum venerunt, simulacra illa, tanquam e suis lignis facta, conati sint suis sedibus emoliri ut asportarent: quumque eo pacto auferre nequirent, circumdatis funibus trahere tentasse. Sed dum trahunt, tonitrum et cum tonitru terræmotum extitisse: eaque de re illos remiges, qui trahebant simulacra, in amentiam esse conversos: et ex hoc morbo sese tanquam hostes mutuo trucidasse, donec unus ex omnibus relictus est, qui ad Phalerum se recepit.

86. Athenienses quidem ita rem gestam esse memorant: Æginetæ vero non illos una navi venisse, facile enim se unam navim, atque etiam paulo plures una, etiam si sibi nullæ fuissent naves, fuisse propulsaturos, sed multis navibus in ipsorum terram invasisse, se vero cessisse, nec pugna navali contendisse. Qui tamen planum facere nequeunt, an quia impares se esse ad pugnam navalem agnoscerent, cesserint; an volentes facere quod etiam fecerunt. Athenienses certe, quod nulli propugnatores obstarent, egressos e navibus ad simulacra se convertisse: et quum ea e suis basibus amoliri nequirent,

circumdatis restibus trahere ita conatos, donec illic ambo simulacra dum traherentur, fecere rem eandem : sed apud me fide carentem, alicui forsitan alteri credibilem : aiunt enim illa procubuisse sibi in genua, atque ex eo tempore semper in hoc gestu permansisse. Et hæc quidem Athenienses fecisse : se vero quod audirent sibi bellum ab Atheniensibus illatum iri, præparasse Argivos ; et quum Athenienses in Æginam exscendissent, Argivos illis adfuisse auxilio, eosque, quum latuissent hostem in trajiciendo ex Epidauro in insulam, in Athenienses, qui nihil præscissent, a navibus disclusos irruisse : et interea tonitrum ipsis terræque motum extitisse.

87. Hæc ab Argivis Æginetisque commemorantur. Athenienses quoque confitentur unum omnino e suis incolumem in Atticam revertisse, quem tamen Argivi aiunt superstitem fuisse ipsis Atticum exercitum profligantibus ; Athenienses autem dæmonio : nihilo secius ne hunc quidem incolumem mansisse, sed periisse, hunc in modum : Quum Athenas se recepisset, clademque renunciasset, uxores eorum qui adversus Æginam militatum profecti fuerant, indigne ferentes unum istum ex omnibus esse reducem, circumfusas hominemprehendisse, ac fibulis vestimentorum pupugisse, percontantes singulas ubi suus vir esset, atque hoc modo hunc fuisse confectum. Idque factum mulierum visum esse Atheniensibus ipsa clade tristius : in quas quum alia ratione animadvertere non possent, vestem illarum in Ionicam mutaverunt : nam antea Doricam vestem gerebant Atheniensium feminae, simillimam Corinthiæ : eam itaque mutaverunt in lineam, ne fibulis uterentur.

88. Quanquam si ex vero sermocinemur, non Ionica hæc olim vestis fuit, sed Carica : quoniam omnis prisca vestis feminarum Græcanica eadem erat, quam nunc Doricam appellamus. Argivos quod attinet, et Æginetas, insuper adhuc id etiam fecisse, ut pro lege haberetur apud illorum utrosque, fibulas facere sesquialteras, quam erat mensura quæ tunc obtinebat, et has præsertim ab feminis in eorum numinum templis consecrari : Atticum vero neque aliud quicquam ad templum offerre, ne urceum quidem, sed lege juberi ex aliis gentilibus in posterum ibidem potare. Eoque contentionis processere Argivorum atque Æginetarum mulieres cum Atticis, ut inde ad meam usque ætatem fibulas gestaverint quem antea grandiores.

89. Inimicitiae principium Atheniensibus in Æginetas ortum, hoc prout commemoratum est, extitit. Cujus rei circa statuas gestæ memoriam retinentes, libenter Thebanorum rogatu auxilium tulere Bæotis Æginetæ. Qui quum maritima Atticæ vastarent, Atheniensesque adversus Æginetas expeditionem inirent, adyenit e Delphis oraculum, ut ab ea Æginetarum injuria triginta annos se compescerent ; tricesimo primo anno, quum fanum Æaco dicassent, bellum cum Æginetis inchoarent, ad votum eis re successura. Sin bellum continuo inferrent, fore ut interea multa ipsi detrimenta acciperent, sed et multa inferrent ; sed ad extremum subigerent. Hoc oraculum ad se Athenienses allatum ubi audiere, Æaco quidem fanum di-

caverunt, id quod nunc in foro exstructum visitur, sed triginta annos non abstinuerunt, quod videlicet audissent fieri debere, ut multa paterentur indigna ab Æginetis, si bello abstinerent.

90. His tamen ad ulciscendum se parantibus, Lacedæmonium factum extitit impedimento. Siquidem Lacedæmonii, audito commento Alcæonidarum erga Pythiam, et quæ egisset Pythia in ipsos atque Pisistratidas, duplicem se jacturam fecisse animadvertebant : quod et suos hospites e patria ejecissent, et nulla sibi ex hoc facto gratia ab Atheniensibus haberetur. Præterea oraculis urgebantur, denunciantibus multa ipsis et atrocia ex Atheniensibus futura, quorum antehac ignari fuissent, tunc autem Cleomene Spartam ferente didicerant. Etenim Cleomenes potitus est ex arce Atheniensium oraculis, quæ a Pisistratidis prius possessa, ab iisdem expulsis relicta fuerant in templo, et relicta Cleomenes sumpserat.

91. Ea Lacedæmonii oracula ubi per Cleomenem acceperunt, et videbant Athenienses augescentes, nec ad ipsis obtemperandum ullo modo esse animatos : præterea animadvertentes genus Atticum quod sub tyrannide mansurum esset infirmum, et parendo promptum, nunc parta libertate vel suo par exstiturum : hæc singula considerantes, arcessiverunt Hippiam Pisistrati a Sigeo Hellesponti, quo Pisistratidæ confugerant. Postquam Hippias arcessitus adfuit, accitis etiam aliorum sociorum nunciis, ita Spartiatæ apud eos verba facere ; Agnoscimus, viri socii, nos haud recte egisse, qui ementitis oraculis inducti, viros qui erant nostri in primis hospites, quique receperant præbere nobis Athenas obnoxias, illos e patria ejecimus, et post id peractum ingrato populo urbem tradidimus : qui posteaquam per nos liberatus caput erexit, nos pariter ac regem nostrum per dedecus ejecit ; inflatusque superbe, famam auget, ut præcipue quidem Bæoti illorum finitimi atque Chalcidenses didicerunt, fortassis et alius quis, si peccaverit, idem discet. Quare, quoniam in illis agendis peccavimus, nunc dabimus operam ut malo una vobiscum medentes, illos puniamus. Hac enim de causa et Hippiam et vos e sua quosque urbe arcessivimus, ut publico consensu et communi exercitu introducentes hunc Athenas, reddamus quæ abstulimus. Hæc Spartiatæ.

92. Quæ quum alii plerique socii non probarent, attamen silentium tenerent : Corinthius Sosicles hæc verba fecit ; Nunc profecto et hoc cælum infra terram, ac terra sublimis supra cælum erit, hominesque domicilium in mari habebunt, et pisces, quod antea homines ; quando vos, Lacedæmonii, rebus publicis eversis tyrannides in urbes introducere conabimini : quibus nihil est in rebus humanis neque injustius, neque magis pollutum cædibus. Quod si bonum vobis videtur civitates subesse tyrannidi, ipsi vobis primi tyrannum constituite, atque ita ut aliis constituatis operam date. At nunc ipsi tyrannorum expertes et ne id in Sparta contingat vehementissime caventes, hoc in socios studetis efficere : qui si essetis, ut nos sumus, experti, meliorem quam nunc facitis, de hac re sententiam conferre possetis. Nam iste apud Corinthios civitatis status fuit. Erat paucorum regimen : et ii qui Bacchiadæ vocabantur, urbem gubernabant ;

ultra citroque inter eos matrimonia contrahebantur. Horum uni nomine Amphioni nata est filia clauda, cui nomen erat Labda: quam quoniam nemo Bacchiadarum ducere volebat, duxit Eetion Eche-cratis filius, e Petra quidem populo, sed ab prima origine Lapitha ac Cænides. Qui quum neque ex hac muliere, neque ex alia tolleret liberos, profectus est Delphos ad consulendum de prole; eum introeuntem statim Pythia his versibus compellavit,

Eetion, te nemo (licet sis tantus) honorat.

Conceptum pariet saxum grave Labda, monarchos

Quod cadet in cives, emendabitque Corinthum.

Hoc oraculum Eetioni redditum, enunciatur casu Bacchiadis, quibus prius de Corintho editum oraculum erat obscurum et ignotum, eodem respiciens, quo etiam istud Eetionis et in hæc verba,

Concipit in petris aquila, enixura leonem

Robustum, sævum, genua et qui multa resolvet.

Hæc bene nunc animis versate Corinthia proles,

Quæ colis ad pulchram Pirenem, altumque Corinthum.

Id quidem antea Bacchiadis datum non erat intellectum; tunc autem Eetioni datum quum percepissent, statim etiam istud prius intellexerunt, quippe concinens oraculo Eetionis. Hoc quum animadvertissent, silentio suppressere, animo futurum Eetionis filium extinguendi. Et ut primum mulier enixa est, miserunt e suo numero decem viros ad populum, in quo habitabat Eetion, qui puerulum extinguerunt. Isti, postquam ad Petram pervenere, et ad Eetionis atrium accessere, puerum petunt. Labda cur venissent ignara, paternæque amicitiae officio venisse eos rata, affert filium, et in unius eorum manum porrigit: erat autem inter viam illis constitutum, ut qui primus eorum puerulum cepisset, is humi illum allideret. Verum divina quadam fortuna puerulus ei viro cui a Labda traditus erat, arrisit, quam rem illi consideranti miseratio subiit ejus occidendi. Sic misertus alteri tradidit, et ille tertio, atque ita deinceps per manus traditus infans, per omnes decem transiit: ac nemine interimere volente, rursus matri est redditus. Illi egressi atque ante januam stantes, alios alium incusabant castigabantque, sed primum præcipue, qui eum nactus ex convento non fecisset; donec interjecto temporis spatio placitum est, ut rursus introgressi omnes fierent participes cædis. Sed erat necesse ex Eetionis prole germinari Corintho perniciem: nam Labda stans ad easdem fores, hæc omnia exaudiebat: eoque metuens ne illi immutata voluntate acceptum rursus puerulum interimerent, asportavit, et occuluit in eo, ubi minime cogitari poterat, nempe in mensura frumentaria: quum sciret, illos, si redirent ad investigandum, scrutaturos omnia: ut et contigit: nam introgressis et scrutantibus ubi non apparuit, visum est eis abeundum, atque iis, a quibus missi essent, dicendum se cuncta quæ illi mandassent perpetrasse: atque ita reversi dixerunt. Post hæc Eetio-

o

o

o

o

ii

ii

ii

o

o

o

o

o

o

nis filio crescenti impositum est nomen Cypselo, ob periculum hoc quod devitaverat in cypsela, *vel mensura frumentaria*. Ubi autem in virilem adolevit ætatem, consulenti oraculum Delphis anceps redditum, quo fretus Corinthum aggressus occupavit: oraculum autem hoc erat,

Vir locuples nostras hic qui descendit ad ædes
Cypselus Eetides, claræ rex ille Corinthi,
Ipse, et eo nati, sed nulli deinde nepotes.

Et oraculum quidem hoc erat. Cypselus vero tyrannide potitus, talis extitit, ut Corinthiorum multos in exilium egerit, multos pecunia, longe plurimos anima privaverit. Cui, quum triginta regnasset annos, bene vita defuncto successit in tyrannide filius Periander, qui inter initia mitius agebat quam pater: sed ubi per nuncios consuetudinem habuit cum Thrasybulo Mileti tyranno, multo magis quam pater cruentus effectus est. Misso enim legato, Thrasybulum interrogavit qua ratione ipse rebus tutius constitutis, civitatem pulcherrime gubernaret. Thrasybulus, eo qui a Periando missus erat, extra oppidum educto, ingressus est arvum quoddam satum, et una cum eo segetem interambulans, sciscitabatur et repetebat hominem de suo adventu e Corintho, detruncans identidem ut quamque videbat spicam supra alias extantem, donec segetem formosissimam atque profundissimam hunc in modum corrupit: prædiumque illud pervagatus, nullo verbo reddito legatum remisit. Reversus Corinthum legatus, avido præceptionis audiendæ Periandro, negavit sibi quippiam respondisse Thrasybulum, et mirari quod se ad virum vesanum Periander misisset, et sua ipsius destruentem: exponitque quæ ex Thrasybulo vidisset. Periander id quod a Thrasybulo actum erat intelligens, atque interpretans sibi ab illo præceptum ut eminentissimos quosque popularium interimeret, tunc vero omnem in cives malitiam exercuit, interficiendo ac persequendo consummans id, quod a Cypselo fuerat omissum. Atque adeo die uno universas mulieres Corinthias exuit, propter Melissam uxorem suam: nam quum ad Thesprotos ad flumen Acherontem misisset nuncios sciscitatum necyomantium de hospitis deposito, Melissa apparens negavit se indicaturam aut dicturam ubinam depositum esset collocatum; algere enim se et nudam esse: nihil enim sibi prodesse vestes cum quibus sepulta fuisset, utpote non concrematas. Cujus rei, quod vera loqueretur, testimonio foret, quod Periander in frigidum furnum panes ingessisset. Hæc Periandro renunciata, ob illud argumentum fidem fecere, quod ipse cum Melissa jam cadavere coierat. Itaque statim post id nuncium per præconium edixit, ut omnes Corinthiorum mulieres ad Junonis templum prodirent. Eo, tanquam ad festum, quam ornatissime poterant quum issent mulieres istæ, positis clam satellitibus, omnes sine discrimine, ingenuas pariter et ancillas, exuit atque ad foveam comportatas vestes Melissam precando cremavit. Hæc ubi fecit, et nuncios iterum eosdem misit, tunc ei Melissæ idolam exposuit, ubinam depositum hospitis collo-

casset. Hujusmodi quidem vobis, Lacedæmonii, est tyrannis, et talium operum, eoque nos Corinthios cum magna admiratio cepit, simulatque vidimus vos arcessere Hippiam, tum vero major nunc dum ista dicitis. Propterea deos Græcorum invocantes obtestamur vos, ne velitis tyrannides in civitatibus constituere; quod si non omititis, sed tentabitis præter æquum reducere Hippiam, scitote Corinthios vobis non assensuros.

93. Hæc quidem Sosicles ab Corintho legatus dixit: quem excipiens Hippias eosdem illi deos invocando dixit; Certe Corinthios maxime omnium desideraturos Pisistratidas, quum ipsis venissent dies statuti vexationibus, quas ab Atheniensibus passuri forent. Hactenus respondit Hippias, quoniam oracula ipse accuratissime nota haberet. Ceteri socii, qui antea silentium tenuerant, audito Sosicle statuente liberare, pro se quisque vocem rumpentes, accedere sententiæ Corinthii, obtestarique Lacedæmonios, nequid agerent novi circa Græcam civitatem. Ita ab ea re cessatum est.

94. Hippias illinc profectus, offerente sibi Amynta Macedone Anthemuntem, et Thessalis Iolcon, neutrum accipere voluit, sed rursus ad Sigeum concessit, quod armis Pisistratus Mitylenæis eripuerat. Eoque capto, tyrannum ibi constituerat Hegesistratum, filium nothum ex muliere Argiva, qui tamen, quæ a Pisistrato acceperat, non tenuit sine præliis: nam diu inter Mitylenæos ac Athenienses pugnatum est, hos ex oppido Achilleo, illos e Sigeo prodeuntes: hos repetentes regionem, illos non consentientes, et refellentes hac ratione, quod dicerent nihilo magis juris esse Æolensibus in agrum Iliensem, quam sibi ac ceteris Græcis qui Menelao in raptu Helenes operam navassent.

95. His assidue bellantibus, cum alia in præliis gesta sunt, tum illud, quod Alcæus poëta in prælio quod collatis signis gerebatur, vincentibus Atheniensibus, ipse quidem fugæ se mandans evasit: sed armis ejus potiti sunt Athenienses, quæ apud templum Minervæ in Sigeo suspenderunt. Hanc rem Alcæus carmine conscribens, Mitylenen misit, indicans Melanippo viro sodali suam calamitatem. Mitylenæos tamen atque Athenienses reduxit in gratiam Periander Cypseli filius, qui delectus arbiter, ita eos reconciliavit, ut utrique ea colerent quæ haberent. Atque ita Sigeum factum est Atheniensium.

96. Hippias, posteaquam Lacedæmone in Asiam abiit, cuncta agitabat, insinuando Athenienses apud Artaphernem, atque omnem operam dando, ut Athenæ in illius ac Darii venirent potestatem. Quæ agitare Hippiam quum accepissent Athenienses, mittunt Sardes nuncios non passuros, ut Persæ fidem habeant exulibus Atheniensium. Sed Artaphernes jubere Athenienses si salvi esse vellent, rursus Hippiam recipere: Athenienses eam conditionem recusare, et malle professi esse Persarum hostes.

97. Dum ita animati sunt atque apud Persas insimulantur, hoc interim tempore Milesius Aristagoras a Cleomene Lacedæmonio rejectus e Sparta Athenas venit: nam ea civitas inter ceteras præpollebat: ubi ad concionem venit Aristagoras, eadem quæ in Sparta

commemoravit de commodis quæ essent in Asia, deque Persico bello, quod neque scutum neque hastam in usu haberent, facilesque essent ad subjugandum. Hæc ille referens, ea quoque addebat, Milesios esse Atheniensium colonos, quos æquum esset ab eis liberari qui multum pollerent. Denique nihil non pollicebatur, omnibus precibus obsecrans, donec eos induxit. Facilius enim ei visum est multos decipere quam unum : qui si Cleomenem solum fallere non potuit, id tamen in triginta millibus Atheniensium effecit. Itaque Athenienses persuasi, decrevere viginti naves Ionibus auxilio mittendas, Melanthio illis præfecto, viro inter populares per omnia spectato. Hæ naves initium malorum extiterunt Græcis pariter et barbaris.

98. Ante harum egressum Aristagoras revector Miletum, excogitavit consilium, quod in nullam Ionum utilitatem erat redundaturum, quamquam ne ille quidem hac ratione faciebat, sed ut regi Dario molestiam afferret. Etenim misit quendam in Phrygiam ad Pæones a flumine Strymone in captivitatem abductos per Megabazum, incolentes locum atque vicum seorsum, ad quos ut pervenit nuncius, ita verba fecit, Viri Pæones, misit me Aristagoras Mileti tyrannus ad ostendendam vobis, si obtemperare velitis, salutem. Nunc enim cuncta Ionia ab rege defecit, vobisque præstat, ut salvi redeatis ad patriam vestram ; per vos quidem solos usque ad mare, deinceps nobis jam curæ erit. His auditis Pæones et magnam sane voluptatem acceperunt, et sumptis liberis atque uxoribus, ad mare fuga se proripuerunt : nonnullis eorum præ metu illic remanentibus. Ubi ad mare pervenere, illinc in Chium transmisere : quo postquam applicuere, eorum vestigia insequutus adfuit ingens equitatus Persarum : et quia eos assequi non potuit, misit in Chium ad illos ut eodem redirent. Cujus oratione repudiata, a Chiis sunt ex insula ista in Lesbum transportati, mox a Lesbiis in Doriscum, unde terrestri itinere se in Pæoniam receperunt.

99. Post hæc ad Aristagoram Athenienses viginti cum navibus venire, ducentes una quinque triremes Eretriensium, qui non Atheniensium gratia militabant, sed ipsorum Milesiorum, vicem debitam illis reddentes. Nam Milesii antehac pro Eretriensibus in bello contra Chalcidenses præstiterant auxilia, quum Samii contra Eretrienses atque Milesios Chalcidensibus opem tulissent. Aristagoras, ubi isti atque alii socii adfuere, expeditionem fecit adversus Sardes, non tamen ipse proficiscens, sed Mileti remanens, præfectis aliis ducibus Milesiorum, fratre suo Charopino, et ceterorum civium Hermophanto.

100. Hac classe Iones ubi pervenere Ephesum, relictis navibus apud Coressum agri Ephesii : ipsi cum ingenti manu, sumptis viæ ducibus Ephesiis, ad superiora tendebant, secundum flumen Caystrum tenentes iter. Illinc superato Tmolo Sardes adveniunt, easque obistente nemine capiunt, omniaque ejus urbis, præter arcem, quam Artaphernes ipse tutabatur, habens non exiguas virorum copias.

101. Quod autem impedivit, quominus qui ceperant urbem, diriperent, hoc fuit. Erant Sardibus domus pleræque arundineæ : quæ autem istarum etiam latericiæ erant, tamen ex arundinibus tabulata

habebant : harum unam quidam e militibus quum incendiasset, repente ignis ab domo in domum progressus totam urbem absumpsit. Ardente urbe, Lydi et Persarum quicunque in urbe erant, undique circumventi, utpote vastante jam extrema incendio, nec habentes regressum, ex urbe in forum confluunt, et ad amnem Pactolum, qui medium forum interfluens, ramenta auri e Tmolo illis deferens, medium forum interfluit, ac deinde flumini Hermo immiscetur, et ille mari. Ad hunc Pactolum et in forum conglobati Lydi pariter et Persæ sese defendere adigebantur. Iones videntes hostium alios sese tutantes, alios magna multitudine se obviam ferentes, metu perculsi, ad montem, qui dicitur Tmolus, sese recipiunt, atque illinc noctu ad naves discedunt.

102. Crematis Sardibus, deflagavit una templum Cybebes indigenæ deæ : cujus prætextu postea Persæ templa in Græcis cremaverunt. Hoc ubi Persæ qui intra Halyn domicilia habebant, resciverunt, tunc vero ad ferendam Lydis opem convenerunt : nec adepti Sardibus Iones jam illinc profectos, eadem via insequuti, comperiunt Ephesi : congressique cum illis ex adverso instructis, in fugam eos vertunt, multosque occidunt, et in his cum alios illustres viros, tum Eualcidem Eretriensium ducem, qui in certaminibus, quorum præmia erant coronæ, illas adeptus fuerat, et a Simonide Ceo majorem in modum celebratus. Ex ea pugna qui evasere, per urbes fuere dissipati.

103. Et tunc quidem ita dimicatam est. Athenienses autem, post hæc desertis prorsus Ionibus, etsi per nuncios Aristagoras magnopere rogaret, negaverunt se auxilio futuros. Quorum societate fraudati Iones, tamen quoniam ista adversus Darium egerant, nihilo segnius bellum adversus regem parabant : Hellespontumque invecti, Byzantium ac ceteras circa urbes in suam potestatem redegerunt. Inde eundem evecti, magnam Cariæ partem in belli societatem adsciverunt, nam Caunus, quæ prius societatem facere recusaverat, ubi Sardes conflagrarunt, et ipsa Ionibus accessit.

104. Cyprii quoque omnes ultro, exceptis Amathusiis, accesserunt. Defecerunt autem Cyprii a Medis in hunc modum : Erat Onesilus, Gorgi Salaminiorum regis frater minor, Chersis filius, Sironi nepos, Euelthontis pronepos. Hic vir, quum sæpenumero antea Gorgum sollicitasset ad rebellandum ab rege, tunc audiens etiam Ionas rebellasse, vehementius urgere hominem institit. In quo quia nihil proficiebat Onesilus, observato tempore dum oppidum Salaminiorum egressus foret, una cum suæ factionis hominibus, eum portis exclusit. Gorgus oppido exutus, ad Medos fugit : eo potitus Onesilus Cypriis omnibus ut rebellarent suadebat : persuasis ceteris, Amathusios rebellare abnuentes obsidione circumdedit.

105. Dum hic Amathuntem obsidet, Darius, ut ei nunciatum est Sardes captas incensasque ab Atheniensibus atque Ionibus, et hujus cœtus ducem fuisse, ut talia contexerentur, Aristagoram Milesium, fertur primo, ut hæc audivit, Iones nihili fecisse, probe sciens non impune illos rebellaturos ; interrogasse quinam essent Athenienses : dein id quum audisset, tum arcum poposcisse, eoque sumpto, sagit-

tam quam imposuerat, in cœlum emisisse : et ea in aërem emissa, dixisse, O Jupiter, contingat mihi Athenienses ulcisci ! Atque hæc loquutus, cuidam famulorum præcepisse, ut sibi semper apposita cœna ter diceret, Here, memento Atheniensium.

106. Et quum hoc præcepisset, accito ad suum conspectum Histiaeo Milesio, quem Darius jam diu detinebat, ita eum fuisse alloquutus, Audio, Histiaee, procuratorem tuum, cui tu Miletum demandasti, novas adversum me res esse molitum, viros enim ex altera continente adductos et cum illis Iones, qui mihi commissorum pœnas dabunt, eos quum commovisset cum illis alteris me Sardibus privavit. Nunc igitur quomodo videntur hæc tibi bene habere ? quomodo tale quid sine tuis consiliis actum est ? Proinde vide ne postea teipsum in culpam induas. Ad hæc Histiaeus, Quodnam, inquit, rex protulisti verbum ? mene consulere rem, quæ tibi sit quippiam sive multum sive parum molestiæ allatura ? Quod mihi quærens ista facerem ? aut cujus rei indigens ? cui omnia adsunt quæ tibi : quem tu omnium consiliorum tuorum communione dignaris ? Quod si istud quod ais egit procurator meus, sic habeto, id eum fecisse suo consilio. Sed prorsus sermonem istum non admitto, quasi Milesii ac meus procurator quippiam rerum novarum fecerint circa imperium tuum : si quid tamen hujusmodi faciunt, et tu id quod est audisti, rex, intellige quid rei egeris, dum me a mari ablegandum putasti : nam Iones id agere aggressi videntur, postquam ego ex ipsorum conspectu sum amotus, cujus aggrediendi jam pridem libidine tenebantur : quum me manente in Ionia, nulla civitas vel minimum commoverit. Proinde nunc propere dimitte me ut in Ioniam contendam, illic omnia negotia tibi in integrum restiturus, et hunc Mileti procuratorem, talium rerum machinatorem, in tuam potestatem redacturus. Hæc quum ex animi tui sententia confecero, juro per deos regios me non prius exuturum hanc vestem, qua indutus in Ioniam descendam, quam Sardiniam insulam maximam tibi tributariam reddam.

107. Hæc Histiaeus fallendi gratia dicebat, quibus persuasus Darius hominem dimisit, præcipiens ut posteaquam ea quæ spoponderat præstitisset, ad se Susa reverteretur.

108. Dum nuncius de Sardibus ad regem venit, Dariusque illud circa arcum fecit, et Histiaem est alloquutus, Histiaeusque ab eo dimissus ad mare se contulit, isto interea omni tempore hæc gesta sunt : Onesilo Salaminio Amathusios obsidenti nuncius affertur, Artymbium virum Persam navibus magnam vim Persarum vehentibus cursum tenere in Cyprum. Quo accepto, Onesilus legatos passim in Ioniam dimittit ad Iones evocandos : qui non diu in deliberando cunctati, cum magna classe ad eum se contulerunt. Et quum Cyprum tenuissent, Persæ navibus e Cilicia trajecerunt, terrestrique itinere Salaminem contenderunt, Phœnicibus classe circumeuntibus promontorium, quæ Claves Cypri vocantur.

109. His ea facientibus, Cyprii tyranni convocatis Ionum ducibus dixere, Viri Iones, vobis nos Cyprii optionem damus cum utris dimicare velitis, cum Persis an cum Phœnicibus. Si terra mavultis cum Persis acie configere, jam tempus est e navibus egrediendi, et

in acie standi, ut nos vestras ingressi naves, cum Phœnicibus dimicemus: sin cum Phœnicibus fortunam tentare mavultis, facere vos opus est. Eligite horum alterutrum, ut quantum in vobis situm est, Ionia atque Cyprus sint liberæ. Ad hæc Iones, Commune, inquiunt, Ioniæ nos misit ad mare tutandum, non ut naves Cypriis tradentes, ipsi cum Persis in terra confligeremus. Nos quidem igitur ubicunque collocati fuerimus, ut operam navemus enitemur: vos vero debetis qualia servientes fueritis passi ab Medis reminiscentes, viros egregios vos ostendere. Hæc Iones responderunt.

110. Post hæc Persis in campum Salaminiorum tendentibus, Cyprii reges adversus alios milites constituerunt alios Cyprios; adversus Persas optimum quodque Salaminiorum ac Solensium: adversus Artybium Persarum ducem Onesilus ultro constitit.

111. Insidebat Artybius equo in armatum erigere se docto. Quod audiens Onesilus, erat enim ei satelles genere Car, sanequam peritus rei bellicæ, et alioqui audaciæ plenus, ad hunc, Audio, inquit, Artybii equum stantem et erectum, et pedibus simul atque ore pugnam adjuvare adversus adversarium; proinde tu propere inita ratione dicito utrum malis observare, equumne tibi ferendum, an ipsum Artybium. Ad quem servus suus, Ego vero, inquit, rex, paratus sum et utrumque et alterutrum et omnino quicquid imperaveris, facere: promam tamen quod rebus tuis esse conducibilius sentiam, regem ac ducem oportere cum rege ac duce certare: sive enim talem occidas, decori tibi fore: sive (quod secundum est) ille te, (quod absit!) ab digno occidi dimidiata calamitas; nos vero famulos cum famulis aliis conflare: et quod ad equum attinet, non est causa cur ejus artificium extimescas: recipio enim tibi eum posthac adversus neminem se erecturum.

112. Hæc illo loquuto, mox exercitus confligere terrestres navalesque: et classe quidem Iones eo die strenue pugnantes superavere Phœnices: Samiorum tamen præcipua virtus extitit. In terra autem, ubi concursus est, dum acies dimicant circa ambos imperatores hoc actum est. Ubi Artybius equo, cui insidebat, in Onesilum invectus est, Onesilus, uti convenerat cum satellite, ipse invadentem Artybium ferit, mox equo pedes injiciente in scutum Onesili, ibi Car falce percutiens equi pedes abscidit: quo ictu Artybius Persarum imperator illic una cum equo corruit.

113. Ceteris autem pugnando occupatis, Stesenor Curii tyrannus, non parum circa se copiarum habens, prodidit socios. Curienses hi Argivorum coloni dicuntur esse. Post horum proditorem, statim Salaminiorum bellici currus idem Curiensibus fecere: quo ex facto Persæ Cypriis superiores extitere. Horum acie in fugam versa, cum alii multi occubuere, tum vero Onesilus Chersis filius, qui Cyprios ad defectionem induxerat, et Soliorum rex Aristocyprus Philocypri filius, ejus, inquam, Philocypri, quem Solon Atheniensis Cyprum profectus inter tyrannos maxime versibus celebravit.

114. Onesili quidem caput Amathusii, quoniam ipsos obsederat, abscisum in oppidum retulerunt ac supra portas suspenderunt. Quod suspensum quum jam exinanitum esset, ingressum apum examen

favo refersit. Quod quum tale contigisset, oraculum Amathusiis, nam oraculum consulere, redditum est, ut tollentes caput humarent, Onesiloque quotannis tanquam heroi sacrificarent : hoc facientibus, melius cum eis actum iri, quod Amathusii ad meam usque memoriam faciebant.

115. Iones, qui in Cypro navali pugna dimicaverant, ubi didicere res Onesili perditas, et ceteras Cypriorum urbes obsideri præter Salaminem, eam autem Gorgo pristino regi Salaminios restituisse, in Ioniam redire maturaverunt. Civitatum autem Cypriarum diutissime obsidionem Soli urbs pertulit, sed eam Persæ quinto mense circum suffosso muro expugnaverunt.

116. Ita Cyprii, quum annum liberi fuissent, denuo in servitutem sunt redacti. At Daurises, qui filiam Darii uxorem habebat, Hy-mæesque et Otanes, atque alii Persarum duces, et ipsi filias Darii in matrimonio habentes, persecuti eos Iones qui Sardibus militaverant, postquam in naves repulerunt prælio victos, dehinc partiti urbes expugnarunt.

117. Daurises quidem conversus ad urbes in Hellesponto sitas, cepit Dardanum, cepit et Abydum, et Percoten, et Lampsacum, et Pæson, singulas diebus singulis. Cui a Pæso ad urbem Parion contendenti nuncius adfertur, Cares cum Ionibus sentientes, a Persis defecisse : igitur converso itinere ex Hellesponto adversus Cariam copias duxit.

118. Sed antequam Daurises perveniret, de ejus adventu certiores facti Cares conveniunt ad Columnas Albas, quæ dicuntur, atque amnem Marsyam, qui ex Idriade regione defluit in Mæandrum. Ibi coactis Caribus, multæ sunt aliæ dictæ sententiæ : sed optima omnium, meo judicio, a Pixodaro Mausoli filio, viro Cindyensi, qui Syennesis Cilicum regis filiam in matrimonio habebat. Ab hoc sententia dicebatur, ut transmisso Mæandro Cares flumen a tergo habentes, ita cum hoste congredierentur, ut sublata spe retro fugiendi, atque ibidem manere coacti, redderentur meliores quam natura essent.

erum hæc sententia non vicit, sed illa, ut Persis potius a tergo Mæander esset, quam sibi, ut si Persarum fuga accideret, et acie vincerentur, ne redirent in flumen incidentes.

119. Post hæc quum adessent Persæ, ac Mæandrum transissent, ibi super amnem Marsyam Cares prælium conseruere cum Persis acre atque diuturnum : ad postremum præ multitudine hostium terga vertunt. Quo in prælio, Persarum, cecidere duo millia, Carum decem millia : ex quibus qui effugerunt, ad Labranda in Jovis Militaris templum, et magnum atque sanctum lucum platanorum compulsi sunt. Soli autem ex iis quos novimus, Cares sunt, qui Jovi Militari sacrificia offerant. Huc igitur compulsi Cares de salute consultabant, utrum sese Persis dedere, an Asiam penitus relinquere satius esset.

120. De hac re consultantibus, subsidio venere Milesii cum horum sociis. Ibi Cares immutata priori voluntate, rursus ad bellum instaurandum animantur : et cum invadentibus Persis concurrunt.

et quum diutius quam prius dimicatum esset, fugantur, multis cæsis, Milesiorum præcipue.

121. Post deinde acceptam calamitatem hanc Cares denuo repararunt pugnando. Audientes enim urbes suas invasum iri a Persis, insidias illis in via quæ in Pedaso est collocaverunt. In eas insidias Persæ noctu incidentes, obtruncati sunt cum ducibus suis Daurise et Amorge et Sisimace. Periit cum istis etiam Myrses Gygis filius.

122. Harum vero insidiarum præfectus erat Heraclides Ibanolis filius, vir Mylassensis. Hunc in modum interiere hi Persæ. Hymees autem, qui et ipse erat ex insequentibus Iones, qui ad Sardes militaverant, ad Propontidem conversus cepit Cion Mysiam. Hac expugnata, audiens Daurisem relicto Hellesponto tendere adversus Cariam, omissa Propontide, in Hellespontum duxit exercitum, cepitque Æolenses omnes qui oram Iliadem incolunt : cepit item Gergithas, qui ex priscis Teucris reliqui fuerant. Et ipse quidem Hymees, quum has gentes caperet, morbo decessit in Troade : et hic quidem ita mortem obiit.

123. Artaphernes autem Sardium præfectus, et Otanes tertius dux, adversus Ioniam confinemque Æolidem delecti ad ducendum exercitum, cepere ex Ionia quidem Clazomenas, ex Æolide vero Cymam.

124. Quibus oppidis captis, Aristagoras Milesius, ut declaravit, non erat animi constantis, ut qui perturbasset Ioniam, et magna negotia confudisset. Itaque cernens hæc, atque insuper ubi constitit, non posse Darium regem superari, de fugiendo deliberabat, convocatisque suæ factionis hominibus, consultabat, dicens satius fore eis, si Mileto expellerentur, aliquod perfugium in promptu habere, sive ex hoc loco ducat coloniam vel in Sardiniam, vel in Myrcinum Edonorum, quam Histiaeus, a Dario ea donatus, mœnibus sepserat : Hæc Aristagoras percontabatur.

125. Verum Hecataeus Ægesandri filius, vir historicus, negabat coloniam alterutro ducendam : sed, si Mileto ejiceretur, castellum in Lero insula exstruendum, atque illic quiescendum : deinde illinc Miletum remeaturum. Hoc consulebat Hecataeus.

126. Sed Aristagoræ sententia præcipue erat abeundi in Myrcinum. Itaque demandata Mileto Pythagoræ, viro inter populares probato, ipse sumptis secum omnibus ita volentibus in Thraciam navigavit, regionemque obtinuit ad quam concesserat. Ex ea profectus, dum urbem obsidet, tam ipse quam ejus exercitus a Thracibus, tametsi illinc accepta fide excedere volentibus, interemptus est.

HERODOTI

HALICARNASSEI HISTORIARUM

LIBER SEXTUS,

QUI INSCRIBITUR

ERATO.

ARISTAGORAS quidem Ionicæ rebellionis auctor ita oppetiit. Histiaëus autem Mileti tyrannus a Dario dimissus Sardes venit : eo quum venisset e Susis, interrogatus est ab Artapherne Sardium præfecto, quidnam ei videretur Iones ad rebellandum induxisse : et quum negaret se id scire, quinimo mirari quod actum esset, tanquam rerum præsentium prorsus ignarus, Artaphernes, qui eum artificio uti comperisset, et veram defectionis originem nosset, inquit, Histiaëe, sic res istæ se habent ; hunc calceum tu quidem suisti, Aristagoras autem calceavit.

2. Hoc Artaphernes ad rebellionem pertinens dixit : quem Histiaëus tanquam rei gnarum veritus, prima statim nocte fuga se ad mare proripuit, regem Darium frustratus, cui Sardiniam insulam maximam in illius potestatem redacturum se pollicitus, subiit ducatum Ionum belli adversus Darium. Is quum in Chium transmisisset, a Chiis in vincula conjectus est, vituperatus ab eis quasi res novas moliretur contra ipsos ab Dario : sed ubi omnem cognovere rationem, quod regi hostis esset, hominem solverunt.

3. Ibi interrogatus Histiaëus ab Ionibus, cur ita propense Aristagoræ ut a rege deficeret mandasset, et tanta clade Iones affecisset, causam quæ fuerat ipsis plane non aperuit, sed dixit regem Darium constituisse, Phœnices e sedibus suis amotos in Ioniam transferre, et Iones in Phœnicen, et hac causa sic monuisse : quum nihil omnino tale rex deliberavisset, ipse Iones terrefaciebat.

4. Post hæc ad Persas qui Sardibus erant, literas dat, tanquam secum antea de rebellionem fabulatos : quas literas misit per quendam Hermippum Atarnitam. Eas Hermippus non iis, ad quos dabantur, reddidit, sed in manum dedit Artapherni. Ille, omnibus quæ age-

bantur cognitis, jubet Hermippum eas quidem reddere, quibus Histiaeus mittebat sed quæ vicissim a Persis ad Histiaëum responderentur, sibi dare. Ita rebus palam factis, Artaphernes de multis Persarum supplicium sumpsit.

5. Et Sardibus quidem tumultus exitit: Histiaeus autem hac spe lapsus, exoratis Chiis, Miletum ab illis reductus est. Sed Milesii, libenter etiam ab Aristagora liberati, nullo pacto animum inducebant ad alium tyrannum illuc recipiendum, utpote gustata libertate. Histiaeus igitur sub noctem conatus per vim redire Miletum, a quodam Milesio femur vulneratus est. Ita rejectus a patria sua, se recepit Chium: atque illinc, quoniam Chios ad tradendas sibi naves inducere non poterat, trajecit Mitylenen: et quum Lesbiiis ut sibi traderent naves persuasisset, hi sane octo triremibus instructis Byzantium cum eo navigarunt. Ibique subsidentes, navigia e Ponto enavigantia intercipiebant, præter eorum qui se paratos obsequi Histiaëo ipsi assentiebantur.

6. Histiaëo et Mitylenæis hæc agentibus, ad ipsam Miletum ingens exercitus navalis pariter et terrestris expectabatur. Duces enim Persarum coactis in unum exercitum copiis versus eam ducebant, minoris cetera oppida facientes. Inter classiarios promptissimi erant Phœnices, cum quibus militabant et Cyprii recens subacti, et Cilices, et Ægyptii.

7. Hos adversus Miletum et ceteram Ioniam venturos quum intellexissent Iones, miserunt suos quique primores ad commune Ionie concilium. Quibus in eum locum coactis atque deliberantibus, visum est, non debere terrestres copias adversus Persas contrahi, sed ab ipsis Milesiis muros defendi, classem sociis navalibus instruere nulla navi prætermissa: instructaque classe, primo quoque tempore contrahi apud Ladam pugna navali decreturos ad juvandam Miletum.

8. Lada autem, parva est insula, urbi Milesiorum objacens. Post hæc impletis navibus Iones præsto fuerunt, comitantibus Æolensibus, qui incolunt Lesbum, atque ita aciem instruxerunt. Cornu quod erat auroram versus, ipsi Milesii cum octoginta navibus, quas etiam præbebant, tenebant. His contigui Prienenses erant, duodecim cum navibus et Myusii cum tribus. His contigui Teii, septem et decem cum navibus; illis juncti Chii cum centum. Ultra hos locati erant Erythræi et Phocæenses: Erythræi quidem, collatis octo navibus, Phocæenses vero tribus. Phocæensibus adhærebant Lesbii cum navibus septuaginta. Ultimi in cornu occasum versus erant Samii cum sexaginta navibus. In summa omnium numerus, trecentæ quinquaginta tres triremes.

9. Tot fuere Ionum naves. Barbarorum vero numero sexcentæ. Quæ ubi et ipsæ ad agrum Milesium venere, omnisque eis peditatus adfuit, tum vero duces Persarum, audita multitudine Ionicarum navium, extimuerunt ne hostem superare, atque ita nec Miletum capere possent classe non potentes, simulque ob id apud Darium caderent in periculum pœnæ subeundæ. Hæc reputantes, contractis Ionum tyrannis, qui ab Aristagora Milesio dejecti imperiis, ad Me-

dos fugerant, et tunc adversus Miletum simul militabant, horum quicumque aderant convocatis, ita verba fecerunt, Viri Iones, nunc aliquis vestrum bene merens de domo regia appareat. Suos enim populares quisque vestrum conetur abducere a reliquis sociis, eliciendo illos hac promissione, nihil eos quod rebellarint, molestiæ sensuros, nullas eorum vel sacras vel privatas res incensum iri, nihil violentius quam antea passuros; sin minus ista facere, sed omnino decernere prælio voluerint, hæc eis minitantes damna dicite eventura, quæ certe evenient; ipsos prælio victos in servitutem rapiendos, liberos eorum a nobis castrandos, virgines in Bactra asportandas: terram aliis tradendam.

10. Hæc loquutis Persarum ducibus, Ionum tyranni sub noctem ad suos quisque populares denunciatum miserunt. Iones ad quos ii nuncii etiam pervenerunt, contemnere hæc nec admittere proditio- nem, sibi quique solis illa a Persis denunciari existimantes. Hæc quidem simulatque Miletum Persæ applicuere, gesta sunt.

11. Mox quum ad Laden Iones coacti essent, conciliaque haberentur, et aliæ ab aliis sententiæ dicerentur, etiam in his Dionysius Phocæensis dux ita loquutus est: In acie quippe novaculæ res nostræ sunt, viri Iones, ut aut liberi simus aut servi, et quidem tanquam fugitivi. Itaque vos, si vultis ærumnas excipere, cum maxime quidem subeundus erit vobis labor; verumtamen superatis hostibus, liberi esse poteritis: sin autem ignavi fueritis, et per tumultum omnia confuderitis, nullam vestri spem habeo quominus pœnas regi rebellio- nis detis. Sed assentiamini mihi, et vos ipsos mihi permittite; et ego, diis ex æquo juvantibus, recipio vobis aut non concursuros ho- stes, aut si concurrent, multo inferiores futuros.

12. His auditis, Iones sese Dionysio permisere. Ille naves identi- dem in cornua producens, ut remigibus uteretur, navibus inter se trajectum procurans, et propugnatores armaret, reliquum diei naves in ancoris retinebat, et per totum diem laborem Ionibus exhibebat; ad septimum usque diem obtemperaverunt atque imperata fecerunt. Post dies istos proximo Iones, utpote talium vexationum insueti, tum laboris hac tolerantia, tum sole afflictati, inter se dixere, Quo nos deorum offenso ista patimur? qui desipientes ac de cursu mentis de- jecti viro Phocæensi superbo tres naves habenti, omnino nos ipsos permisimus? quos ille sumptos perdit insanabilibus ærumnis? quo- rum multi quidem in morbum inciderunt, multi idem passuri viden- tur: quibus satius est quidvis aliud quam hæc mala pati, atque adeo servitutem futuram, siqua erit, sustinere, quam præsentī afflictari. Agite, huic ne deinceps obtemperemus. Hæc inter se loquuti; et mox deinde nemo illi parere velle, sed tentoriis more militari in in- sula defixis, frui umbraculis, ac nolle naves ingredi, neque experi- mentis explorari.

13. Id ab Ionibus fieri animadvertentes Samiorum duces, tunc per Æacem Sylosontis filium, illos quos antea miserat sermones Æaces, jubentibus Persis rogans illos, ut desererent societatem Ionum: Samii

igitur, videntes simul gravem confusionem Ionum existere, admiserunt eos sermones, simul quod fieri non posse videretur, ut regis potentiam superarent, ac probe scirent, si præsens copia navalis superaretur Darii, aliam quintuplo maiorem adfuturam. Nacti igitur occasionem, ubi primum viderunt Iones negantes se in officio futuros, lucrifaciendam putaverunt suorum sacrorum atque privatarum rerum conservationem. Æaces autem cujus orationem admisere Samii, filius Sylosontis Æacis filii fuit, Sami tyrannus, ab Aristagora Milesio exutus principatu, quemadmodum alii Ioniæ tyranni.

14. Itaque posteaquam Phœnices adnavigare cœperunt, Ionesque et ipsi naves in cornua digestas contra educere, ac propius ventum est, prœliumque consertum, tunc quoniam Iones ignavi, quive egregii fuerint, haud queo pro comperto scribere, quia alius in alium rejicit culpam. Dicuntur tamen Samii tunc, quemadmodum cum Æace composuerant, sublatis velis ex ordine excessisse Samumque abiisse, præter undecim naves, quarum trierarchi permanserunt, dimicaruntque, nolentes dicto audientes esse ducibus. Quo ex facto commune Samiorum eis donavit, ut ipsorum nomina a majoribus paternis repetita, tanquam egregiorum virorum in columna scribebantur: exstatque ea columna in foro. Lesbii videntes Samios, qui juxta erant, fugam capessere, idem fecere quod Samii, sicut etiam plurimi Ionum fecerunt hæc eadem.

15. Ex iis vero qui in pugna perstiterunt Chii, asperrime circumventi sunt, et quia volebant perfide agere, et propter edita egregia opera. Qui, ut superius dictum est, centum naves quum præberent, singulas cum quadragenis propugnatoribus delectorum civium, etsi cernerent permultos sociorum esse proditores, tamen non existimaverunt sibi licere istis pravis similes esse: sed desolati cum paucis sociis discursando dimicaverunt, donec compluribus captis hostium navibus, pluribus suarum amissis, cum ceteris in terram suam perfugerunt.

16. Quorum vero naves invalidæ erant propter vulnera, illi quum insequeretur hostis, ad Mycalen fugientes, impactis terræ navibus atque ibi relictis, per continentem pedestre iter fecerunt. Et quum in agrum Ephesium ingressi essent, sub noctem ad urbem contenderunt, quum illic a muliebris sacra legiferæ Cereris fierent: quos armatos Ephesii ingressos agrum suum videntes, quum de eis nihil audissent, prorsus suspicati fures esse et ad mulieres tendere, universi ad vim arcendam procurrerunt, Chiosque interemerunt: et hi quidem hoc casu occiderunt.

17. Dionysius autem Phocæensis, posteaquam res Ionum accisas intellexit, captis tribus hostium navibus abiit non jam versus Phocæam, probe sciens eam cum reliqua Ionia direptum iri, sed ut erat, recta contendit in Phœnicen: ubi navibus onerariis mersis raptaque ingenti pecunia, in Siciliam navigavit: atque illinc prodeundo, latrocinia agitavit, in nullum quidem Græcorum, sed in Carthaginenses ac Tyrrhenos.

18. At Persæ, victis pugna navali Ionibus, Miletum a terra atque

mari obsederunt, suffossisque muris, et omni genere tormentorum admoto, eam vi et armis ceperunt sexto quam rebellaverat Aristagoras anno, atque diripuerunt: ut defuncta sit ea calamitate quam oraculum prædixerat.

19. Siquidem Argivis apud Delphos de civitatis suæ salute consulentibus, oraculum commune redditum est, partim ipsos quidem Argivos spectans, sed adjectionem habuit, de Milesiis eventura prædicentem. Illud quidem quod ad Argivos pertinet, quum ad eum locum venero, referam: quatenus autem absentibus Milesiis cecinit, ita habet,

Tunc quoque commentrix operum Milete malorum,
Permuitis cœna et præstantia munera fies,
Crinitisque pedes tua pluribus abluet uxor:
Templi aliis nostri in Didymis sua cura manebit.

Hæc tunc Milesiis contigerunt, quum ex iis plerique viri a Persis, qui criniti erant, sunt cæsi, uxores ac liberi in mancipiorum numerum cesserunt, templumque quod erat in Didymis, et delubrum juxta oraculum exspoliata deflagrarunt. Pecuniarum autem, quæ in hoc templo erant, sæpe alibi mentionem feci.

20. Milesii conservati a cæde dehinc Susa perducti sunt: quos rex Darius nulla alia pœna afficiens, collocavit in urbe Ampe ad mare rubrum sita, ubi fluvius Tigris eam præterfluens exit in mare. Agrum Milesium urbi circumjectum atque planitiem ipsi Persæ obtinere, montana Caribus Pedasensibus possidenda dederunt.

21. Hæc Milesiis quum ab Persis accidissent, non reddiderunt vicem Sybaritæ, qui urbe exuti Laon et Seidron incolebant: nam Sybari a Crotoniatis capta, universi Milesii puberes capita detonderunt, et ingentem luctum exhibuerunt. Ex omnibus enim civitatibus, quas novimus, hæ præcipue mutuo hospitio jungebantur. At non similiter Athenienses, hi enim Mileti expugnationem se permoleste tulisse cum aliis multifariam rebus declararunt, tum vero hac, quod Phrynicho docente fabulam, quam de Mileto direpta fecerat, theatrum illacrymavit, et Athenienses eum, quod domestica mala refricuisset, mille drachmis mulctaverunt; adjecto interdicto nequis postea ea fabula uteretur.

22. Et Miletus quidem Milesiis desolata est. Samiis autem iis qui aliquid habebant, adeo non id quod sui duces erga Medos fecerant, probabatur, ut inito statim post pugnam navalem consilio, visum sit, priusquam eo tyrannus Æaces veniret, in coloniam proficisci, neque manentes et Medis servire et Æaci. Etenim per hoc idem tempus Zanc læi ab Sicilia missis in Ioniam nunciis sollicitabant Iones ad Pulchrum litus, cupientes illic urbem Ionum condere. Hoc autem litus quod Pulchrum dicitur, Siculorum quidem est, sed in ea parte Siciliæ quæ ad Tyrrheniam vergit. His ergo sollicitantibus, soli ex Ionibus Samii cum iis, qui effugere, Milesiis eo concesserunt.

23. Quibus in Siciliam tendentibus, jamque navigantibus circa

Locros Epizephyrios, hoc rei contigit, ut interea Zancleæ una cum suo rege, cui nomen erat Scythes, obsiderent urbem Siculorum eam expugnaturi; idque quum audisset Anaxileus tyrannus Rhegii, tunc offensus Zancleæis, adiens Samios, suasit satius esse, ut Pulchrum litus, ad quod navigabant, valere sinerent, et Zanclam occuparent, viris desertam. Samii persuasi Zanclam occuparunt. Id Zancleæ quum audissent, urbi suæ suppetias ferunt, advocato Hippocrate Gelæ tyranno: erat enim is eorum socius. Qui posteaquam ad illos juvandos cum exercitu venit, Scythæ Zancleorum monarcho, orbato urbe, et fratri ejus Pythogeni vincula indidit, eosque in oppidum Inycum relegavit; at ceteros Zancleæos ex compacto agens cum Samiis, dato et accepto jurejurando, prodidit, pacta mercede ut dimidium omnis suppellectilis ac mancipiorum in urbe ipse haberet; quæ vero in agris essent, omnia ipsi Hippocrati cederent. Ergo plerosque Zancleorum titulo mancipiorum in vinculis ipse habebat: quorum præstantiores trecentos Samiis occidendos tradidit: quod tamen illi facere noluerunt.

24. Ceterum Scythes Zancleorum monarcha ex Inyco profugit Himeram, atque illinc transmisit in Asiam, ascenditque ad Darium regem: quem Darius justissimum virorum omnium censuit qui e Græcia ad se ascendissent: nam quum exorato rege in Siciliam abiisset, rursus e Sicilia ad regem rediit: donec præ senio admodum beatus apud Persas excessit e vita.

25. Samii itaque Medis liberati, Zanclam urbem pulcherrimam nullo negotio adepti sunt. Ceterum post navale prælium pro Mileto gestum, Phœnices jubentibus Persis Æacem Sylosontis filium, utpote de ipsis bene meritum, et qui egregiam operam navasset, Samum reduxerunt. Quæ civitas, sola ex omnibus, quæ Dario rebelnaverant, ea fuit cujus neque urbs neque templa incenderentur, quod in pugna navali a sociis defecisset. Statim expugnata Mileto Persæ Cariam cepere civitatibus partim se ultro deditibus, partim vi adactis. Et hæc quidem ita gesta sunt.

26 Histiaeo autem Milesio, dum circa Byzantium agit, et Ionum onerarias naves quæ e Ponto cursum tenebant intercipit, affertur nuncius de rebus ad Miletum gestis. Itaque negociis ad Hellespontum pertinentibus Bisaltæ Apollophanis filio Abydeno delegatis, ipse habens Lesbios, Chium navigat, et apud locum quendam agri Chii, quem vocant Cava, cum Chiorum præsidio, quod ipsum non recipiebat, congressus, permultos eorum interfecit: simulque ceteros Chios, utpote ex pugna navali male affectos subegit, quodam ex eorum oppidulo cum Lesbiis progrediens.

27. Sed videlicet quoties ingentes sunt eventuræ calamitates vel civitati vel nationi, solent signis prænunciari: etenim Chiis ante hanc cladem ingentia signa contigerant: unum, quod ex choro centum adolescentum quos miserant Delphos, duo omnino rediere, nonaginta octo tabe intercipiente absumptis: alterum, quod sub idem tempus, paulo ante navalem pugnam, tectum supra pueros literas discentes corruit, ita ut ex centum viginti pueris unus modo evase-

rit: hæc eis signa deus præmonstravit. Post hæc excepit pugna navalis, quæ civitatem in genu dejecit. Post eam pugnam accessit Histiaeus cum Lesbiis, qui Chios jam exhaustos facile excidit.

28. Histiaeus autem illinc cum multa Ionum et Æolensium copia adversus Thasum contendit. Cui Thasum obsidenti quum esset nunciatum Phœnices a Mileto in reliquam Ioniam proficisci, Thasum inexpugnatum reliquit, atque in Lesbum trajecit cum omnibus copiis: et illinc fame eas urgente trajecit in oppositam continentem, ex Atarneo messurus frumentum tam illinc quam ex campo Caici, qui erat Mysorum. Erat in his locis forte Harpagus, vir Persa, non parvi exercitus dux: qui cum Histiaeo egresso in terram certamen committens, et ipsum Histiaem vivum cepit, et majorem exercitus ejus partem occidit.

29. Hunc autem in modum captus est Histiaeus: Dum Græci cum Persis pugnarent in Malena regionis Atarnitidis, illi quidem diu perstiterunt, deinde vero equitatus emissus in Græcos impetum dedit, et inde tota acies pependit; adeo ut versis in fugam Græcis, Histiaeus sperans se ob præsentem noxam non interfectum iri ab rege, talem quandam vitæ cupiditatem conciperet, ut quum fugiens caperetur a quodam Persa, atque captus ab eodem esset transfo-diendus, sese Milesium Histiaem esse, lingua Persica utens indica-verit.

30. Quem opinor, si ita vivus captus ad regem Darium perductus fuisset, nihil mali fuisse passurum, et remissurum ei Darium culpam; nunc ne id contingeret, neve fuga elapsus apud regem magnus rursus existeret, Artaphernes Sardium prætor et Harpagus, qui ceperat, ut Sardes reversus est captivum ducens, corpus quidem ejus illic in crucem sustulerunt, caput sale conditum Susa ad regem Darium detulerunt. Ea re audita Darius objurgatis qui id fecerant, quod hominem vivum in conspectum suum non adduxissent, jussit Histiaei caput eos elotum atque decore obvolutum sepelire, tanquam viri de ipso ac de Persis bene meriti.

31. Its res Histiaei se habuerunt. PERSARUM autem nauticæ copię circa Miletum hybernantes, altero anno ut inde navigarunt, haud difficulter insulas continenti adjacentes ceperunt, Chium, Lesbum, Tenedum: quarum insularum ut quamque capiebant, singulas barbari subactas vermiculabant: vermiculant autem hunc in modum: Vir viri manum tenens prehensam, a mari boreali ad australe transiverunt: post hæc omnem insulam peragrant, venando homines. Ceperunt quoque in continente urbes Ionicas eadem ratione, præterquam quod non vermiculabant homines: neque enim poterant.

32. Hic autem non falso cesserunt ea, quæ duces Persarum minati sunt Ionibus, quum ex adverso castra haberent: nam posteaquam potiti sunt urbibus, formosissimos quosque puerorum seligentes exciderunt, ut exsectis testibus pro viris integris facerent eunuchos; virginesque forma præstantissimas ad regem transportarunt: et super hæc, urbes cum ipsis templis cremaverunt. Ita tertio Iones sunt in servitutem redacti, primum a Lydis, his deinceps a Persis.

33. Profectus ab Ionia navalis exercitus, omnia quæ ad lævam sunt Hellespontum innavigantibus subegit: nam quæ sunt ad dexteram, jam subacta erant a Persis per continentem. Hellesponti autem hæc in Europa sunt, Chersonesus, in qua frequentes sunt urbes, et Perinthus, et castella per Thraciam, et Selybria, et Byzantium. Quorum Byzantii, et qui opposito in litore sunt Chalcedonii, ne exspectaverunt quidem adventum Phoeniciæ classis: sed relicta regione sua, in interiora Euxini ponti recesserunt, ibique urbem Mesambriam condiderunt: at Phœnices his locis quæ dicta sunt, incensis, ad Proconnesum et Artacen se convertunt. Quibus et ipsis igni traditis, rursus in Chersonesum revehuntur, eversuri ceteras urbes, quas superiore accessu non everterant: nam Cyzicum omnino ne accesserunt quidem; quod ipsi Cyziceni, jam ante adventum hunc classis Phœnicum sub rege erant, quum se Cæbari, qui Dascylii præses erat, filio Megabazi, dedissent. Ceteras Chersonesi urbes præter Cardiam Phœnices subegerunt.

34. Quarum usque ad id tempus tyrannus erat Miltiades, filius Cimonis, nepos Stesagoræ: cujus imperii auctor fuerat Miltiades Cypseli filius, ad hunc modum. Dolonci Thraces hanc Chersonesum tenebant. Hi Dolonci quum ab Absinthiis bello vexarentur, reges suos, ut de bello consulerent, Delphos miserunt: quibus Pythia respondit, ut coloniæ in suam terram deducendæ eum auctorem adsciscerent, qui primus eos templo abeuntes hospitio invitasset. Dolonci sacram viam ingressi, per Phocenses atque Bæotios iter fecerunt: a quorum nemine invitati, Athenas divertunt.

35. Ea tempestate Athenis omne quidem imperium tenebat Pisistratus, dominabatur tamen et Miltiades Cypseli filius e familia quadrigas alente ad Olympia, primam originem repetens ab Æaco et Ægina, sed recentiora Atheniensis ab Philæo Ajacis filio, qui primus in ea domo Atheniensis extitit. Miltiades hic, ut sedebat in suis anteforibus, cernens Doloncos prætereuntes, non illius loci vestem gerentes neque hastas, homines inclamavit: accedentibusque obtulit domicilium et hospitalia dona. Illi admissa oblatione, hospitaliter ab eo accepti, aperuerunt ei totum oraculum, precesque addiderunt ut deo obsequeretur. Miltiadi ea oratione audita, confestim persuasum est, ut qui pertæsus imperium Pisistrati, cuperet illinc emigrare: protinusque Delphos se contulit oraculum consulturus, nunquid faceret quæ Dolonci ab eo petiverant.

36. Jubente etiam Pythia, ita Miltiades Cypseli filius, quadrigæ curriculo jam antea in Olympiacis victor, una cum Doloncis navigavit, assumptis Atheniensium voluntariis quibusque ad expeditionem: et ubi locum illum tenuit, ab iis qui se deduxerant, tyrannus creatus est. Is ante omnia Chersonesi isthmum operibus munivit, ab urbe Cardia ad Pactyam, ne ab Absinthiis regionem incursantibus infestari posset; sunt autem isthmi ista sex ac triginta stadia: ab hoc autem isthmo introrsus, omnis Chersonesus quadringentorum viginti stadiorum est longitudinis.

37. Miltiades igitur, interseptis faucibus Chersonesi, atque hoc

modo Absinthiiis expulsis, primis ceterorum Lampsacenis intulit bellum : illi dispositis insidiis eum vivum cepere. Ea re Cræsus Lydus audita, erat autem Cræso Miltiades charus, per nuncios Lampsacenis præcepit, ut hominem missum facerent : alioqui se illos in morem pinus extriturum minatus est. Hac oratione nutantibus Lampsacenis, quid sibi vellet, quod Cræsus minabatur, se illos in morem pinus extriturum, vix tandem quidam e majoribus natu intelligens, quid illud esset, exposuit, inquit pinum ex omnibus arboribus solam esse, quæ excisa nullam subolem remittat, sed prorsus emoriatur. Ea propter veriti Cræsum Lampsaceni, solutum Miltiadem remiserunt.

38. Ita Miltiades ob Cræsum evasit : qui postea sine liberis moriens, imperium atque opes tradidit Stesagoræ, Cimonis sui fratris uterini filio. Cui defuncto Chersonesitæ, ut mos est, conditori sacrificant, certamenque equestre ac gymnicum statuto tempore celebrant, in quo nulli Lampsacenorum certare permittitur. Durante autem cum Lampsacenis bello, contigit ut Stesagoras quoque liberis orbus decederet, in prytaneo percussus securi caput a quodam, qui se transfugam verbis simulabat, sed re ipsa hostis erat et subardentior.

39. Stesagora hunc in modum defuncto, tum Pisistratidæ Miltiadem Cimonis filium fratrem defuncti Stesagoræ, cum trireme ad suscipiendas in Chersoneso res dimiserunt : in quem etiam Athenis beneficia contulerunt, tanquam non sane conscii mortis Cimonis patris ejus ; quam mortem alio in libro qualis fuerit commemorabo. Miltiades ut venit in Chersonesum, domi tenebat fratrem Stesagoram, videlicet puniens. Quod quum audissent Chersonesitæ, undique ex omnibus civitatibus principes congregati sunt : quum autem communi profectione uterentur, quasi ad simul lugendum, in vincula ab eo conjecti sunt, et Miltiades Chersonesum obtinet, adjutores nutriens quingentos ; filiamque Olori regis Thracum Hegesipylam duxit uxorem.

40. Hic Cimonis filius Miltiades nuper quidem in Chersonesum venerat, tamen postquam venit, alia graviora negotia quam præsentia erant, illum exceperunt : nam tertio quam hæc gesta sunt anno Scythas profugit. Scythæ enim pastorii a rege Dario irritati, quum se conglobassent, ad hanc usque Chersonesum processerant. Hos non ausus exspectare venientes Miltiades fugit ab Chersoneso. Donec illis digressis eum postea Dolonci reduxere tribus annis antequam hæc ei acciderent.

41. Tunc Phœnices apud Tenedum esse quum audisset quinque cum triremibus, quas præsentibus facultatibus impleverat, Athenas navigavit ; et sicut solverat ex urbe Cardia, per sinum Melana navigabat, prætervehens Chersoneson, et Phœnicum classe circumventus, ipse quidem cum quatuor navibus ad Imbrum evasit, quintam vero Phœnices insequuti ceperunt, cui præerat Miltiadis filius natu maximus Metiochus, non ex filia Olori Thracis, sed ex alia muliere. Eum Phœnices cum navi cepere ; et quum Miltiadis filium esse

gnovissent, ad regem perduxerunt, rati se magnam apud eum gratiam inituros : quoniam Miltiades dixerat apud Iones sententiam, ut suaderet Scythis, rogantibus soluta rate domum abire, obtemperare. Oblato tamen sibi Metiocho Darius tantum abest ut quicquam mali fecerit, ut permultis eum bonis affecerit : donavit enim domo et possessione, uxore etiam Perside : ex qua liberi geniti sunt, qui inter Persas censentur. Miltiades autem ex Imbro Athenas pervenit.

42. Neque hoc anno quicquam est a Persis amplius in Ionas statutum contentiosum, sed benigna sane hæc eis contigerunt. Hoc anno Artaphernes Sardium præses accitis civitatum legatis, adegit Iones ad pactiones inter se faciendas de jure dando, et ne sese invicem ferrent aut agerent. Ad hoc adactis Ionibus, per parasangas, ita enim Persæ triginta stadia appellant, regiones eorum divisit ; regionatimque tributa singulis instituit, quæ ab Artapherne instituta, ad meam usque ætatem illic obtinuerunt, juxta eadem pæne quæ prius fuerant. Et hæc quidem illis pacata erant.

43. Ceterum ineunte statim vere aliis ducibus ab rege abdicatis, Mardonius Gobryæ filius, adhuc adolescens, et recens in matrimonium accepta Darii filia Artozostra, ad mare descendit, permagnas ducens peditum classiariorumque copias. Qui cum exercitu postquam in Ciliciam pervenit, ipse conscensa navi cum classe reliqua abiit, aliis ducibus pedestres copias in Hellespontum ducentibus. Posteaquam autem prætervectus Asiam in Ioniam pervenit Mardonius, miram hic rem ego referam iis Græcis, qui non assentiuntur Otanem inter septem Persas suasisse, potiolem esse Persis statum popularem, abdicatis Ionum tyrannis Mardonius statum popularem per civitates constituit : his actis, in Hellespontum ire contendit : ubi coacta ingenti vi navium, etiam multo peditatu, eas copias navibus trajecit Hellespontum, perque Europam iter Eretriam versus atque Athenas faciebat.

44. Hæc enim civitates erant prætextus expeditionis : sed in animo habebat quam plurimas posset Græcarum civitatum subigere. Nam et classe Thasios nec manum ex adverso levantes subegit, et peditatu Macedones, ultra eos qui jam erant, in servitutem redegit : etenim quæ intra Macedones sunt nationes, jam subactæ omnes erant. Hæc classis e Thaso transmittens, ac oppositam continentem legens, ad Acanthum usque processit : et ex Acantho solvens, dum Athon circumflectit, ventus aquilo vehemens atque arcens transitu in eam ingruit, naviumque valde multas in Athon expulit ; adeo ut dicatur ad trecentas afflixisse, et supra viginti millia hominum interiisse : quippe quum feris illud mare circa Athon plane scateat, perierunt rapti ab illis, aut petris allisi, partim quod natare nescirent, partim gelu absumpti. Et cum nautico quidem exercitu ita actum est.

45. Mardonium autem cum pedestribus copiis in Macedonia stativa habentem Thraces Brygi sub noctem invasere, et cum alios multos ex eis occidunt, tum ipsum Mardonium vulnerant. Sed non tamen vel ipsi servitutem Persarum devitare potuerunt : nam Mardo-

nus non prius ex iis locis decessit, quam illos in suam redegit potestatem. His subactis reduxit exercitum, tum ob eam quam adversus Brygos in exercitu terrestri, tum ob maiorem quam in classe ad Athon acceperat calamitatem. Ita hic exercitus turpiter re gesta rediit in Asiam.

46. Altero post hæc anno Darius ante omnia Thasios a vicinis insimulatos tanquam defectionem molientes, misso nuncio jussit diruere muros, et naves in Abdera transportare: nam Thasii, ut qui ab Histiaeo Milesio fuerant obsessi, et proventus magnos habebant, opibus utebantur, cum in texendis navibus longis, tum validioribus muris urbi circumdandis. Erat autem eis proventus hic ex continenti atque ex metallis: ex auri quidem fodinis in Scaptesyia plerumque redibant octoginta talenta: ex Thasiis autem metallis pauciora quidem his, sed tamen ita densa ut quum Thasii forent plerumque immunes circa fructus, eis in summam provenerint quotannis ex continenti atque ex metallis ducenta talenta; et quando plurimum, trecenta.

47. Quæ metalla ipse quoque inspexi, et ex ipsis longe admiratu dignissima erant quæ Phœnices ii, qui cum Thaso eam insulam condiderunt, invenere; quæ ab hoc Thaso Phœnice nomen obtinuit. Hæc autem Thasi Phœnicia metalla sita sunt inter Ænyra locum appellatum et Cœnyra: atque e regione Samothraciæ ingens mons indagando eversus est.

48. Et hoc quidem hujusmodi est. Thasii autem jubente Dario, et murum suum diruerunt, et naves omnes Abdera devexerunt. Post hæc Darius, quid in animo Græci haberent, bellarene secum an sese ipsos dedere, tentandum ratus, caduceatores per Græciam alios alio dimittit, regi terram et aquam petere jussos. Et hos quidem in Græciam misit; alios autem ad tributarias sibi maritimas civitates dimisit, imperans longas naves fieri, et navigia quibus equi vehuntur.

49. Hæc igitur isti comparabant, et legatis per Græciam euntibus, et quæ Persa præceperat petentibus, multi in continente populi dederunt: insulani quoque omnes, ad quos eadem petituri accessere, et tum alii insulani dant terram et aquam Dario, tum etiam Æginetæ. Qua re continuo Athenienses irritati sunt, quod putarent hostili in ipsos animo dedisse Æginetas, ut una cum Persa adversus eosdem militarent. Itaque libenter occasionem amplexi, Spartam profecti illos insimulaverunt, quasi eo quod fecerant Græciam prodidissent.

50. Ad hanc delationem Cleomenes Anaxandridæ filius, Spartiatarum rex, Æginam transmisit, animo præcipuos ejus rei autores comprehendendi. Conanti autem illos comprehendere cum alii Æginetæ intercessere, tum præcipue Crius Polycriti filius, negans fore, ut gaudens quemquam duceret Æginetarum: nam id eum facere sine communi Spartiatarum, ab Atheniensibus pecunia corruptum; alioqui cum altero rege venturum fuisse ad comprehendendum. Hoc autem dicebat ex mandato Demarati. Crium Cleomenes ex Ægina

repulsis interrogavit quod ei nomen esset. Ille respondit quod erat. Cui Cleomenes, Crie, inquit, jam nunc præferrato cornua, tanquam occursusus magno malo.

51. Spartæ autem calumniabatur Cleomenem per id tempus remanens Demaratus Aristonis filius et ipse rex Spartiatarum, sed ex familia inferiore, non tamen ob aliud inferiore, (ab eodem enim oriundi) quam quod familia Eurysthenis, quia primogenituræ jus habebat, honoratior erat.

52. Etenim Lacedæmonii, nulli poëtarum assentientes, negant se in eam quam nunc possident regionem ductos a filiis Aristodemi, sed ab ipso Aristodemo, filio Aristomachi, nepote Cleodæi, pronepote Hylli, regnante. Et post non multo Aristodemi uxorem nomine Argiam, quam dicunt fuisse filiam Autesionis, neptem Tisameni, proneptem Thersandri, abneptem Polynicis, peperisse geminos: eisque conspectis Aristodemum morbo decessisse. Lacedæmonios autem qui tum erant, inito consilio creasse regem e pueris eum qui esset primogenitus, ut lex jubebat. Hinc igitur nescientes, utrum eligerent, quum essent similes ac pares; id quum nequirent scire, aut etiam ante hoc tempus, fuisse percontatos genitricem: ea quoque ipsa negante se dignoscere, etsi optime nosset illa aperire, quod cuperet ambos effici reges: ita de hoc dubitantes Lacedæmonios misisse Delphos sciscitatum quid in ea re agerent; et iis Pythiam imperavisse, ut utrumque puerorum regem ducerent, sed primogenitum magis honorarent. Hoc responso a Pythia edito, Lacedæmonios nihilominus incertos quo pacto primogenitum reperirent, admonitos fuisse ab Messenio, cui nomen Panites, ut observarent utrum puerorum mater priorem lavaret cibaretque; quam si deprehenderent eodem semper modo factitare, illos vero habituros id omne quod quærerent, et vellent invenire: sin et illa alternando erraret, palam eis fore ne ipsam quidem quippiam magis nosse; et ut isti aliam rationem inirent. Ibi Spartiatas ex admonitu Messenii observantes matrem Aristodemi puerorum, ignaram cur observaretur, animadvertentesque illam uno modo præferentem primo genitum tum cibando, tum lavando, accepisse puerum, qui honorabatur a matre, tanquam primogenitum, publiceque alendum curasse, imposito ei nomine Eurysthene; juniore, Procle. Hos autem fratres, ubi adoleverunt, per omne vitæ tempus inter se dissensisse, et itidem eorum posteros perseverasse.

53. Hæc soli Græcorum Lacedæmonii aiunt. At hæc secundum ea, quæ commemorantur a Græcis, ego scribo; hos Doriensium reges usque ad Perseum Danaæ filium deo omisso, recenseri recte a Græcis et demonstrari Græcos esse: jam tum enim isti inter Græcos censebantur. Ideo autem dixi, usque ad Perseum, nec altius repetii, quod nullum Perseo cognomentum adest mortalis patris, quemadmodum Herculi Amphitryon. Itaque a me rectam rationem sequente dictum recte est usque ad Perseum. A Danaæ vero Acrisii

filia retrorsum patres eorum superiores recensendo, constabit principes Doriensium esse Ægyptios indigenas. Hæc generis recensio ex commemoratione Græcorum facta est.

54. Ut autem a Persis narratur, Perseus ipse, quum esset Assyrius, factus est Græcus, non tamen progenitores ejus : nam majores Acrisii fateri, quod ad cognationem nihil cum Perseo sibi esse : eosque, quemadmodum Græci aiunt, Ægyptios esse. Hæc de his hactenus.

55. Quod autem in regna Doriensium, quum Ægyptii essent, successerint, et qua re patrata, ea acceperint, hæc, quoniam ab aliis dicta sunt, omitemus : quæ vero alii non attigerunt, eorum faciam mentionem.

56. Hæc autem decora regibus Spartiatæ tribuerunt : duo sacerdotia, Jovis Lacedæmonis et Jovis cœlestis : et jus belli in quamcunque libuerit regionem efferendi, ut id nulli Spartiatarum prohibere fas sit ; sin, piaculari crimine teneatur. Ut in militando primi eant reges, abeant postremi. Centum delecti viri eis in militia custodes adsint. In profectionibus ad bellum utantur pecoribus quocunque libuerit : quorum immolatorum omnium pelles ac terga accipiant ipsi. Bellica hæc.

57. Alia sunt quæ pacis tempore eis tribuuntur : Ut quoties aliquod publicum sacrificium fit, primi in cœna reges discumbant, et iis primis dari partes incipiant, unicuique eorum dupla omnia quam ceteris convivis : libaminumque initia penes illos sint, et immolatorum pecorum coria. Singulis quoque calendis et septimis diebus ingressi mensis, singula pecora perfecta utrique e publico dentur in Apollinis, et farinæ medimnus, et vini Laconicus quartarius : et in omnibus certaminibus primaria sint exempta loca ; et penes illos sit constituere proxenos, quos ex civibus velint ; et utrique binos eligere Pythios : sunt autem Pythii, qui Delphos ad consulenda oracula mittuntur, quique publice cum regibus pascuntur. Regibus ad cœnam non euntibus domum mittantur bini farinæ chœnices, et vini cotyla : præsentibus dupla dentur omnia : eadem ratione a privatis quoque invitati ad cœnam honorentur. Vaticinia quæ contigerunt, ab illis custodiantur : sed simul ea noscant Pythii. Reges soli de his solis judicent : de virgine ad quam tota hereditas devenerit, quem habere eam oporteat, si pater eam nondum desponderit : nec non de viis publicis : et si quis adoptivum filium facere velit, coram regibus id fieri : eosdem quoque consultantibus assidere senioribus, qui sunt duodetriginta : si eo non accesserint, eorum maxime propinqui senes decora regum obtineant, duos calculos ponendi, tertium pro se-ipsis.

58. Viventibus hæc regibus a republica Spartiatarum tribuuntur ; ista defunctis. Equites per universam Laconicam quid acciderit nunciant : feminæ per urbem circumeuntes lebetem pulsitant : quumque hoc fit, necesse est ex singulis domibus duos ingenuos, marem ac feminam, contaminari, magnis pœnis, nisi hoc faxint, impositis. Eadem autem circa mortes regum consuetudo Lacedæmoniis est, quæ

barbaris Asianis : nam plerique barbarorum eodem ritu in mortibus regum utuntur. Siquidem posteaquam mortem obiit Lacedæmoniorum rex, oportet ejus exequiis adesse ex omni Lacedæmone absque Spartanis aliquo numero ex vicinis oppidis vel invites. Horum igitur et hilotarum atque ipsorum Spartiatarum posteaquam multa millia in unum coacta sunt, promiscue cum mulieribus frontes suas intrepide pulsan, et ululatu immenso utuntur, ultimum semper quemque regum dicentes fuisse optimum. Qui vero regum in bello periit, ejus simulacrum quum expresserunt, in toro bene strato effecerunt ; et cum sepeliverunt decem dies justitium est, nullusque comitiorum consessus, sed luctus continens.

59. Aliud autem hoc istis convenit cum Persis, quod defuncto rege alter qui succedit liberat ære alieno, quicumque Spartiatarum aliquid aut regi aut reipublicæ debebat : et apud Persas item qui rex creatus est, omnibus civitatibus tributum quod debebant remittit.

60. Cum Ægyptiis etiam Lacedæmonii in hoc congruunt, quod eorum præcones et tibicines et coqui excipiunt paterna artificia : et tibicen e tibicine, et coquus e coquo, et præco ex præcone gignitur, neque alii propter vocalitatem impositi ipsos excludunt, sed in paterno opere perseverant : atque hæc quidem ita fiunt.

61. Cleomenem autem tunc quum apud Æginam esset, ac communi Græciæ bono operam daret, insimulabat Demaratus, non tam Æginetis studens, quam invidia et livore ductus. Quem Cleomenes ab Ægina reversus consultabat ut regno submoveret ; ob hanc rem intendens in eum actionem. Ariston Spartæ regnum obtinens, quum duabus uxoribus ductis liberos non susciperet, in se culpam ejus rei non esse agnoscens, tertiam duxit uxorem, et duxit hunc in modum. Erat ei amicus quidam Spartiata, cujus opera ex omnibus civibus maxime utebatur ; cui viro erat uxor longe speciosissima omnium Spartanarum, idque sane ex turpissima talis facta : siquidem quum haberet faciem minus luculentam, nutrix ejus, utpote filia parentum locupletum et formæ indecoræ, insuper videns parentes ægre ferre, hoc excogitavit, ut puellam singulis diebus bajularet ad Helenæ templum, quod quidem est in loco qui dicitur Therapne, supra Phœbeium fanum : eo quoties nutrix intulerat puellam, adstans simulacro, deam precabatur, ut alumnam deformitate liberaret. Cui aliquando abeunti e templo mulier quædam apparuisse fertur, atque interrogasse illam quidnam in ulnis gestaret : et quum nutrix se infantem gestare respondisset, jussisse sibi ostendi : quumque negaret nutrix id se facturam, quod infantem parentes vetuissent ostendi cuipiam, jussisse prorsus ut sibi ostenderetur. Nutricem vero, quum videret mulierem illam magni æstimare visum, ei tandem puellam ostendisse. Hanc autem demulcentem caput puellæ dixisse, futuram eam omnium Spartæ mulierum formosissimam : atque ab eo die pristinam speciem mutari cœpisse. Hanc, quum ad nubilem pervenit ætatem, duxit uxorem Agetus Alcidis filius, ille amicus Aristonis.

62. Ejus mulieris amore titillatus quum esset Ariston, hanc rem commentus est : Ageto sodali suo, cujus illa erat uxor, recepit se dono daturum unam e suis rebus omnibus quamcunque ille optaret ; atque invicem jussit illum simile munus sibi dare. Agetus nihil de uxore suspicatus, quum videret Aristoni quoque uxorem esse, accepit conditionem, et in eam rem jusjurandum interposuerunt. Cui mox Ariston e suis rebus pretiosis donavit, quaecunque fuit, quam ille elegit : ita ipse vicissim pro scopo habens donari ab illo, ibi tum ergo tentavit uxorem amici abducere. Agetus dicere, se præter hoc unum cetera annuisse ; jurejurando tamen adactus ac doli astutia permittit abduci.

63. Ita tertiam hanc Ariston repudiata secunda duxit uxorem : quæ intra brevius tempus, nondum exactis decem mensibus, hunc ei genuit Demaratum. Ariston, quum ei sedenti in consessu cum ephoris quidam ex domesticis nuncium nati filii attulisset, sciens ab quo tempore duxisset uxorem, deductis per digitos mensibus, dixit adjurans, Hic non est filius meus. Quod audientes ephori, haud magni fecere impræsentiarum ; sed posteaquam puer adolevit, poenituit Aristonem dicti, opinantem utique filium sibi esse Demaratum : cui ideo nomen impositum est Demaratus, quod ante eum natum omnis populus vota fecit, ut Aristoni, omnium ante id tempus regum viro probatissimo, filius gigneretur : ea de re id nomen huic impositum est.

64. Interjecto deinde tempore Aristone vita functo, Demaratus obtinuit regnum : sed videlicet necesse erat ut hæc quæ in notitiam venerant, hominem regno privarent. Eapropter Cleomeni vehementer offensus erat, cum antea quod ab Eleusine abduxisset exercitum, tum eo tempore quum adversus Æginetas cum Medo sentientes trajecit Cleomenes.

65. Ergo ingressus eum ulcisci Cleomenes, componit cum Leutychide Menaris filio, Agidis nepote, ex eadem qua erat Demaratus familia, ut si eum regem in locum Demarati constituisset, se adversus Æginetas comitaretur. Erat autem Leutychides Demarato maxime inimicus, ob hanc causam, quod quum Percalum filiam Chilonis, neptem Demarmeni, sponsam haberet, Demaratus insidiosè hominem conjugio privavit, præveniens et præripiens Percalum ac pro uxore retinens. Ob hanc causam Leutychidæ inimicitiae cum Demarato extitere. Is tunc, Cleomene sollicitante, contra Demaratum juravit, negans eum rite in Spartanis regnare, qui Aristonis filius non esset ; postquam ita juraverat, institit persequi, repetens quod Ariston tunc dixerat, quum ei nunciasset domesticus filium natum, et menses conferens, jurejurando negasset illum esse suum. Huic verbo insistens Leutychides, pronunciabat Demaratum neque ex Aristone genitum esse neque rite Spartæ regnare ; eisdem ephoris adhibitis testibus, qui Aristoni assidentes tunc hæc ex illo audierant.

66. Tandem re in contentionem deducta, visum est Spartiatis oraculum, quod Delphis est consulendum, an foret Demaratus Aristonis filius. Re ergo de Cleomenis providentia ad Pythiam relata

ibi ille Cobonem Aristophanti filium, maxima apud Delphos auctoritate, sibi conciliat, ut persuadeat Periallæ antistiti, dicere ea quæ Cleomenes volebat dici. Ita Pythia sciscitantibus iis qui ad oraculum erant missi negavit Aristonis filium esse Demaratum: quæ tamen res sequenti tempore palam factæ sunt, et Cobon e Delphis profugit, et Perialla honore spoliata est.

67. Hactenus quæ ad dejiciendum regno Demaratum acta sunt. Is vero e Sparta ad Medos profugit, ob hanc contumeliam: post ejectionem ex regno gerebat electus magistratum, quum esset spectaculum luctæ nudorum puerorum, et adesset Demaratus, misit ad eum Leutychides, in locum Demarati jam rex factus, deridendi insultandique causa, ministrum, qui interrogaret qualis esset hæc præfectura post regnum. Eam interrogationem ægre ferens Demaratus, respondit se utrumque expertum esse, illum vero non; eam tamen interrogationem Lacedæmoniis futuram initium plurimæ aut calamitatis aut felicitatis. Hæc loquutus velato capite e theatro domum abiit, confestimque præparatum Jovi bovem immolavit: quo immolato matrem arcessivit.

68. Quæ quum advenisset, positus in ejus manus extis, mulierem obsecravit his verbis, Per ego te, mater, cum alios deos, tum Jovem hunc Herceum tangens, precor, promas mihi veritatem: quisnam revera meus est pater? Nam Leutychides quidem in contentionibus objecit, te e priore viro gravidam, ita ad Aristonem venisse. Alii etiam dementius referentes, aiunt te ad asinarium ex tuis servis ventitasse, illiusque me filium esse: ego igitur te obsecro per Deos, ut verum dicas. Si quid enim eorum quæ dicuntur fecisti, non sola fecisti, sed cum multis: et multus in urbe Sparta sermo est, negantium Aristoni fuisse semen procreando aptum: nam si fuisset, priores uxores ei fuisse parituras.

69. Hæc Demaratus. Cui mater ita respondens, Fili, inquit, quoniam precibus mecum agis, ut dicam veritatem, omne tibi verum exponetur. Ut me domum Ariston duxit, tertia quam me duxerat nocte, imago tanquam Aristonis ad me venit, quæ posteaquam mecum concubuit, coronis quas gestabat, me circumdedit, atque abiit. Dehinc Ariston advenit, qui cernens me coronas habentem, sciscitabatur quisnam me illis donasset. Ego ipsum dedisse respondi: eoque id abnuente, juravi, asseverans non bene illum facere qui negaret, quippe qui paulo ante ingressus, ubi mecum coiisset, coronis me donasset. Ariston, cernens me jurantem, intellexit eam rem divinam fuisse: compertumque est partim illas coronas fuisse sumptas ex heroico conditorio, quod est juxta januam aulæ extructum, quod vocant Astrabaci; partim vates esse hunc eundem heroem responderunt. Habet igitur, fili, ita omne, quod volebas audire: aut enim ex hoc heroë genitus es, paterque tibi est Astrabacus heros, aut Ariston: nam ea te nocte concepi. Verum quod tibi præcipue exprobrant inimici, quod Ariston, quum ei te natum esse nunciatum est, multis audientibus negavit te suum esse, quia tempus, decem menses, non exisset, per inscitiam talium rerum illi hoc verbum excidit: nam mulieres novem etiam mensium ac se-

ptem mensium partum edunt, non omnes decimum mensem explentes: ego autem, fili, septimestrem te genui. Ipse quoque Ariston non diu post agnovit, se per dementiam id verbum ejecisse. Alias narrationes de tua origine noli admittere: omnia enim verissima audisti. Nam quod ad asinarios attinet, ipsi Leutychidæ et iis qui talia loquuntur, suæ uxores de asinariis pariant filios! Hæc illa dixit.

70. Demaratus auditis quæ volebat, sumpto viatico per speciem eundi Delphos ad oraculum consulendum, Elin contendit. Eum suspicati Lacedæmonii fugam capessere, insequuti sunt: sed Demaratus ante jam ex Elide Zacynthum trajecerat, quem illuc transgressi Lacedæmonii prehenderunt, ejusque fumulos auferunt; sed Zacynthiis eum dedere abnuentibus, Demaratus illinc in Asiam ad regem Darium trajecit: a quo magnifice exceptus est, terraque ac urbibus donatus. Ita in Asiam Demaratus abiit, ac tali fortuna usus vir cum aliis in multis factis dictisque apud Lacedæmonios illustris, tum quod illis Olympiacam palmam quadrijugo certamine adjecit, quod ille solus omnium Spartæ regum confecit.

71. Leutychidæ autem Menaris filio, qui in regnum amoti Demarati successerat, natus est filius Zeuxidamus, quem nonnulli Spartiatarum Cyniscon, catulum, vocabant. Is Spartæ non regnavit, ante Leutychiden defunctus, relicto filio Archidamo. Leutychides orbatus filio, alteram duxit uxorem Eurydamen, Menii sororem, Diactoridis filiam, ex qua nullam prolem virilem suscepit, sed filiam nomine Lampito: quam Archidamus Zeuxidami filius in matrimonium accepit, ab ipso Leutychide datam.

72. At ne Leutychides quidem ipse Spartæ consenuit, sed has quasdam pœnas Demarato rependit: In expeditione Thessalica dux Lacedæmoniorum quum omnia subjugandi potestatem haberet, multum pecuniæ per corruptelam dono accepit, ipsaque in re deprehensus ibi in castris, quum sederet utraque manu pecuniam tenens, in judicium delatus e Sparta profugit, domusque ejus excisa fuit: et Tegeæ, in quam profugerat, mortem obiit. Sed hæc insequenti tempore acta sunt.

73. Tunc autem Cleomenes, quum sibi res in Demaratum bene cessisset, assumpto protinus Leutychide, contendit adversus Æginetas, majorem in modum illis propter ignominiam infensus. Ita et Æginetæ utriusque regis contra se adventu non repugnandum jam sibi esse putaverunt, et isti quum elegissent viros decem, divitiis ac genere Æginetarum eminentissimos duxerunt, cum alios, tum Crium Polycriti, et Casambum Aristocratis filium, qui plurimum habebant potentiæ. Eos in Atticam adductos, penes inimicissimos Æginetis Athenienses deposuerunt.

74. Post hæc Cleomenes, jam manifestus maleficii in Demaratum perpetrati, quum eum subiisset metus Spartiatarum, in Thessaliam subterfugit: atque illinc in Arcadiam profectus, res novas moliebatur, sollicitans Arcadas adversus Spartam, adigensque eos, tum alio jurisjurandi genere ad se sequendum quocunque ipsos educeret; tum etiam in animo habebat primores illorum ad urbem Nonacrin ductos

adigere ad iurandum per aquam Stygis. In hac ipsa autem urbe ab Arcadibus fertur esse Stygis aqua: et est videlicet talis aliqua. E petra aqua exigua quæ apparet, stillat in vallem, in gyrum maceria præseptam. Nonacris autem ubi fons hic visitur, urbs Arcadiæ est ad Pheneon.

75. Talia molientem Cleomenem Lacedæmonii quum didicissent, timentes sibi ipsis, Spartam revocarunt eadem conditione, qua et ante regnabat. Sed eum reversum statim morbus insania excepit, jam etiam antea subinsanum: nam ut cuique Spartiatarum obvius erat, in ejus faciem infligebat sceptrum. Hæc illum facientem ac desipientem propinqui cippo illigaverunt. Qui custodem digressis aliis solum remansisse cernens, petiit ab eo gladium: custode abnuente dare ab initio, comminabatur quæ mox ei faceret, donec minis conterritus custos, erat enim hilotarum quidam, gladium illi tradidit. Eo accepto, Cleomenes a tibiis incipiens sese truncabat. In longum namque discindens carnes, e tibiis ad femora processit, e femoribus ad coxarum vertebrae atque ilia, quousque pervenit ad ventrem, in quo rescindendo sic expiravit, ut quidem plerique Græcorum memorant, quia Pythiam corruperat ad ea dicenda, quæ circa Demaratum acta sunt: ut autem soli Athenienses, quod adortus Eleusinem, fanum dearum fuerat depopulatus: ut Argivi, quia eos qui e pugna fugerant, Argivos ex Argi templo ipsorum abductos obtruncarat; et ipsum lucum irreverenter incenderat.

76. Cleomeni enim Delphis oraculum poscenti responsum fuerat eum Argos esse capturum: qui postea quam ad flumen Erasinum copias Spartiatarum duxit, quod flumen e lacu Stympthalio manare fertur: hunc enim lacum in voraginem obscuram condi, et Argis rursus exorientem apparere, illincque jam eam aquam ab Argivis vocari Erasinum: ad hoc igitur flumen posteaquam pervenit, ei hostias immolavit; et quum læta non essent exta de flumine transmittendo, dixit delectari se quidem Erasino, qui nollet prodere cives suos, non tamen vel sic Argivos gavisuros. Moxque illinc motis castris ad Thyream venit, et mari taurum quum mactasset, navibus copias ad regionem Tirynthiam ac Naupliam duxit.

77. Id audientes Argivi ad eos arcendos obviam tendunt ad mare. Et quum adventarent Tirynthem, in loco cui nomen inditum est Sippia, relictæ non magna inter duas acies intercapedine, consederunt e regione Lacedæmoniorum. Neque vero illic pugnam ex aperto reformidabant, sed ne dolo caperentur: nam ad hanc rem attinebat oraculum, quod Pythia ediderat communiter eis atque Milesiis in hæc verba;

Verum quando marem prævertet fœmina victrix,
Inter et Argivos referet prælustri honorem:
Tunc Argivarum reddet plerasque gementes,
Ut venturorum aiat quis quandoque virorum,
Telo sævus obit sinuoso corpore serpens.

Hæc omnia Argivis quum contigissent, metum incutiebant; ideoque eis visum est præcone hostium esse utendum. Quod quum decrevissent, sic egerunt, ut quoties præco Spartiata quippiam Lacedæmoniis denunciaret, idem facerent ipsi.

78. Cleomenes autem animadvertens Argivos facientes quicquid suus præco denunciasset, præcepit suis, ut quum præco denunciaret prandendum, tunc raptis armis tenderent in Argivos. Hoc exequentes etiam Lacedæmonii, in Argivos e voce præconis prandentes impetum faciunt, eorumque cum multos occiderunt, tum plures in lucum Argi fuga elapsos circumsederunt.

79. Qui dum asservantur, Cleomenes hoc sibi faciendum putavit: Sciscitatus quosdam quos secum habebat perfugas, misit præconem ad evocandum nominatim eos Argivos, qui in luco præclusi erant. Evocavit autem dicens se pro illis accepisse redemptionis pretia: est autem apud Peloponnenses redemptio in singulos captos viros, binæ minæ. Ita Argivorum quinquaginta, ut quisque evocatus fuerat, Cleomenes interimebat: quod faciens, latebat ceteros qui in fano erant, utpote denso luco interjecto, qui vetabat interiores cernere, quid illis foras eductis accideret: nisi postquam quidam conscensa arbore, quod fiebat inspexit: unde non amplius qui vocabantur prodire.

80. Ibi Cleomenes jussit unumquemque hilotarum lucum materia circumdare, atque illis obtemperantibus, lucum incendit. Eoque jam ardente, percontatus est quendam perfugarum cujus deorum esset ille locus: perfuga, Argi esse respondit. Quo audito Cleomenes vehementer ingemiscens, O Apollo, inquit, vaticine, sane magnopere me frustratus es, dicens Argos esse capturum: conjicio jam exitum habuisse oraculum.

81. Post hæc majore copiarum parte Spartam redire permissa, ipse cum mille eorum delectis perrexit ad templum Junonis sacrificaturus. Sed sacrificare super aram volens, quum a sacerdote vetaretur, negante fas esse externo illic sacra facere, jussit hilotas abductum ab ara sacerdotem verberare et ipse immolavit: quo facto, Spartam abiit.

82. Reversum inimici ad ephoros citaverunt, crimini dantes quod pecunia corruptus, Argos, quum facile posset, non cepisset. Quibus respondit Cleomenes, incertum mihi vere an falso. Respondit igitur, posteaquam templum Argi cepissent, visum sibi esse dei evenisse oraculum, et proinde non prius tentandam urbem quam sacris operatus sciret, utrum sibi deus illam traderet, an impedimento esset. Sibi autem apud Junonis templum litanti effulsisse flammam ignis e pectore simulacri: atque ita se intellexisse clare non expugnare Argos. Si enim e capite simulacri effulsisset, urbem vi caperet: quum vero e pectore illa extitisset, id omne fuisse confectum quod deus confici voluisset. Hæc dicens, credenda ac probabilia Spartiatis dicere visus est, multoque majore parte sententiarum absolutus.

83. Ceterum Argos ita viris desolatum est, ut servi eorum res omnes susceperint, atque magistratus administrarint, dum filii cæso-

rum ad puberem adolevere ætatem, qui urbem in suum jus rursus redigentes, mancipia ejecerunt. Servi autem ejecti prælio Tirynthem obtinuerunt. Aliquamdiu quidem igitur fuit in eis mutua benevolentia; sed postea ad eos venit vates quidam Cleander, genere Phigalensis ab Arcadia: is persuasit servis ut dominos adorirentur: unde bellum inter eos diuturnum extitit, donec Argivi ægre evasere victores.

84. Ob hæc aiunt Argivi Cleomenem ad insaniam redactum, male perisse. Ipsi autem Spartiatæ negant ab ullo dæmonio Cleomenem ad insaniam redactum, sed conversatione Scytharum, meribibam esse factum, et inde furiosum. Scythas enim Nomades, post illatum sibi a Dario bellum, ad illum ulciscendum perstitisse, missisque Spartam nunciis ad societatem faciendam, ita pepigisse, ut oporteret ipsos quidem Scythas juxta flumen Phasin conari Medicam regionem invadere, Spartiatas vero jussisse ab Epheso exorsos ascendere, et deinde in idem occurrere. Cum iis Scythis qui ad hoc missi sunt, consuetudinem habuisse Cleomenem aiunt, atque plus nimio familiarem didicisse potationem meri: seque ob id eum insanisse arbitrari. Unde etiam, quoties intemperantius bibere volunt, aiunt, Episcythison, *adde Scythicum*. Ita de Cleomene referunt Spartiatæ. Mihi vero videtur ille has pœnas Demarato pependisse.

85. Eum vero esse defunctum ubi audivere Æginetæ, Spartam nuncios misere, exprobraturos Leutychedæ de obsidibus, qui Athenis tenerentur. His Lacedæmonii, iudicio habito, multum injuriæ a Leutychede illatum esse censuerunt, hominemque dedendum, quem illi Æginam deportarent pro iis qui Athenis tenerentur. Hunc quum essent ducturi Æginetæ, tunc ad eos Theasides Leoprepis filius, vir Spartæ probatus, Quid, inquit, viri Æginetæ, facere vultis? regemne Spartatarum deditum a suis civibus ducere? Si nunc præ iracundia Spartiatæ ita decreverunt, ut ne quod exitiale malum posthac in vestram regionem, si hoc feceritis, inferant. His auditis Æginetæ ab illo ducendo supersederunt, hac tamen conditione, ut secum profectus Athenas Leutychedes redderet sibi viros qui illic depositi essent.

86. Ubi Athenas venit Leutychedes, ac depositum repoposcit, Athenienses, ut qui reddere nollent, tergiversari, quod dicerent duos in deponendo reges fuisse, ideoque iniquum esse id alteri sine altero reddi. Quibus negantibus se reddituros, Leutychedes, Facite, inquit, Athenienses utrum ipsi vultis: si reddetis, sancte facturi; e contrario, si non redditis. Qualis autem res circa depositum contigerit Spartæ, volo referre. Dicimus nos Spartiatæ, fuisse in urbe Lacedæmone tertia abhinc ætate Glaucum Epicydis filium, qui cum aliis summis laudibus excellebat, tum justitia audiebat optime super omnes, qui per id tempus Lacedæmonem incolebant. Et huic procedente tempore contigisse, ut vir Milesius Spartam venerit hominis conveniendi gratia, atque hæc præ se tulerit; Milesius sum, qui ad tuam, Glauce, fruendam justitiam venio. Nam quum esset tuæ justitiæ fama celebris cum per omnem aliam Græciam, tum vero per Ioniam, apud memetipsum ratiocinatus sum, Ionia quidem semper obnoxia periculis est, Peloponnesus autem tuto fundata, et quod

nuspian videre licet eosdem habere pecunias. Hæc reputanti mihi atque consultanti visum est dimidium mei census in pecuniam redactum deponere penes te, quod probe intelligo hæc penes te deposita mihi salva fore: tu vero has mihi pecunias accipe, et has notas, quas una custodi; quas notas, quisquis habens reposcet pecuniam, ei reddito. Hæc hospes qui Mileto venerat dixit; atque ea conditione depositum Glaucus accepit. Multo deinde tempore interjecto, filii ejus, qui pecuniam deposuerat, Spartam veniunt, Glaucum conveniunt: exhibitisque notis pecuniam reposcunt. Ille enimvero repellere, atque his verbis e contrario respondere, Neque istius rei quicquam reminiscor, neque ad me pertinet de illis scire quæ dicitis. Volo tamen reminiscens, quicquid justum fuerit facere, et, si accepi, jure optimo reddere: sin omnino non accepi, Græcorum legibus in vos utar. Ad quod confirmandum præstituo vobis tempus hinc ad quatuor menses. Ita Milesii deplorantes casum suum, discessere tanquam fraudati pecunia: et Glaucus Delphos se contulit ad oraculum consultandum. Cui consultanti, an jurejurando pecuniam prædaretur, Pythia respondit his versibus,

Glaucè Epicydide, sane expedit ad breve tempus
Jurando vicisse, intervertisseque nummos;
Jura: jurandi memorem quia mors quoque tollit.
Jurandi tamen est natus sine nomine, nullis
Et manibus pedibusque, citusque supervenit, omnem
Corripiens, donec tulerit subolemque domumque:
Postera jurandi memorem sed laudat origo.

His auditis Glaucus veniam sibi eorum, quæ dixisset, ut daret, deum obsecrabat. Cui Pythia inquit, idem pollere, tentare deum et facere. Tunc Glaucus accitis Milesiis hospitibus pecuniam reddidit. Cur autem, O Athenienses, hæc oratio apud vos institui cœperit, dicetur: Glauci nunc neque ulla superest suboles, neque domus ulla, quæ Glauci censeatur: sed ex Sparta radicitus extrita est. Ita bonum est nihil aliud de deposito cogitare, quam ut repetentibus reddatur. Leutyichides hæc loquutus, quum nihilo magis ab Atheniensibus audiretur, discessit.

87. At Æginetæ priusquam superiorum injuriarum, quas Atheniensibus intulerant gratificantes Thebanis, darent pœnas, hæc fecerant. Quum Atheniensibus succenserent, et sibi ab illis injuriam fieri arbitrarentur, se ad castigandos eos apparabant. Erat autem Atheniensium in Sunio quinqueregis: hanc igitur Æginetæ locatis insidiis navem, ad sacra mitti solitam, intercepte, plenam primoribus Atheniensium, virosque captos alligavere. Hæc ab Æginetis passi Athenienses non amplius differendum putaverunt, quin omnia in illos excogitarent.

88. Erat igitur nomine Nicodromus Cnœthi filius, in Ægina vir spectatus: hic vituperans Æginetas quoniam antea se ex insula ejecerant: tum vero cognito Athenienses esse animatos ad nocendum

Æginetis, composuit cum illis de prodenda Ægina, statuens certum diem, quo esset rem aggressurus ipse, et illos oporteret venire subsidio. Atque ita ex composito urbem quæ vetus vocabatur occupat.

89. Sed Athenienses ad constitutum non adfuerunt, quia ipsis classis par ad pugnandum Ægineticæ non erat comparata. Dum igitur a Corinthiis commodari sibi naves rogant, interim res corrupta est. Corinthii autem per id tempus Atheniensibus amicissimi dedere rogantibus naves viginti, sed dedere vendentes singulas quinque drachmis: quoniam eas dono dare vetabantur lege. His acceptis Athenienses, et suis instructis in summam septuaginta numero, in Æginam navigaverunt, perveneruntque postridie ejus diei, qui erat destinatus.

90. Qui quum ad diem non adessent, consenso navigio Nicodromus ex Ægina profugit, aliis nonnullis Æginetarum eum comitantibus, quibus Athenienses Sunium incolendum dederunt. Unde isti prodeuntes, eorum, qui in insula erant, Æginetarum res ferebant et agebant: sed hæc posterius acta sunt.

91. Ceterum procures Æginetarum superata plebe quæ una cum Nicodromo tumultum in ipsis fecerat, mox eos quos ceperant, ad necem educebant. Unde piaculum admisere, quod nullo sacrificio expiare potuerunt, quum id sedulo facerent, præoccupatique, prius ex insula sunt dejecti, quam sibi deam propitiarent: nam quum septingentos e plebe quos vivos ceperant, ad necem educerent, unus eorum e vinculis elapsus fugit ad Cereris legiferæ antefores, ejusque ansis prehensis adhærebat: quem illi quum avellere, quod tentabant, non possent, abscissis viri manibus ita duxerunt, quæ manus ansis consertæ manserunt.

92. Sic in se ipsis consuluerunt Æginetæ. Mox classe septuaginta navium cum Atheniensibus, qui supervenere, congressi superantur. Victi navali prælio, eosdem quos prius Argivos in auxilium vocaverunt: sed illi noluerunt eis amplius auxilio esse, causati quod et naves Æginææ per necessitatem sumptæ a Cleomene oram Argolidem tenuissent, et cum Lacedæmoniis in terram descendissent, ut nonnulli quoque e Sicyoniis navibus descenderunt in illa ipsa expeditione. Quo nomine utrisque mulcta ab Argivis injuncta est mille talentorum, quorum quingena quisque populos solveret: sed quum Sicyonii suam culpam agnoscentes, centum talentis cum Argivis decidissent, Æginetæ ne agnoscere quidem culpam voluerunt: erant enim superbiores. Eapropter rogantibus eis nemo amplius Argivorum publice auxilium tulit, sed voluntariorum circiter mille, duce quodam, cui nomen erat Eurybates, quinquentionem adeptus: quorum plures non remeavere, sed in Ægina ab Atheniensibus occubere. Et ipse dux Eurybates singulari certamine ter victor, quarto sub Sophane Decelensi oppetiit.

93. Verum Æginetæ sua classe adorti incompositos Athenienses superavere, eorumque naves quatuor cum omnibus viris cepere. Et Athenienses quidem bellum cum Æginetis contraxerant.

94. Persa autem quæ ipsius partes erant, exequebatur, cum fa-

mulo assidue in memoriam redigente ut reminisceretur Atheniensium, tum Pisistratidis assidentibus Atheniensesque criminantibus; tum cupiditate per hunc prætextum quo nixus erat, subigendi in Græcia illos, quicunque sibi terram et aquam denegasset. Itaque Mardonium, qui male rem navalem gesserat, præfectura amovit, aliosque designatos duces adversus Eretriam et Athenas misit, Datin genere Medum, et Artaphernem Artaphernis fratris sui filium, datis mandatis, ut Athenas atque Eretriam penitus diriperent, et mancipia in conspectum sibi ducerent.

95. Postquam hi duces declarati, ab rege digressi, ad campum Ciliciæ Aleium devenere cum ingenti pedestri ac bene instructo exercitu, ibi castris positis supervenerunt nauticæ copiæ omnes, ut singulis erant imperatæ; ad hæc equos vehentes naves, quas superiore Darius anno mandaverat tributariis suis parandas. Quum has oneravissent equis, atque terrestri exercitu navibus imposito, sexcentis cum triremibus in Ioniam contenderunt. Hinc non secundum continentem recto cursu, Hellespontum et Thraciam versus navigabant, sed e Samo unde solverant, juxta Icarium, interque insulas vehebantur: præcipue quidem, ut ego sentio, metu circumnavigandi Athon, quia cursum superiori anno illac peragentes, magnam jacturam fecerant; sed et coacti propter Naxon, quam antea non ceperant.

96. Ad quam posteaquam ex Icario pelago appulsi sunt, in hanc enim ut primum copiæ ducerentur, Persæ urgebant, Naxii memores priorum, fuga se in montes concitaverunt, non ausi resistere. Eorum autem, quos adepti sunt Persæ, quum in servitutem rapuissent, delubra atque urbem incenderunt. His actis ad ceteras insulas appellant.

97. Hæc dum isti agunt, Delii relictæ et ipsi Delo fuga Tenum abeunt. Eo tendentes naves præcedens Datis non sinebat ad insulam habere stationem, sed trans eam ad Rhenæam. Et simul cognito ubi Delii essent, misso caduceatore his eos verbis affatus est, Viri sacri, quid fugientes abitis, non pro merito de me male opinantes? Ego enim et ipse etiam talia intelligo, et ab rege jussus sum, qua in regione duo dii geniti sunt, nequid aut eam regionem aut ejus incolas lædam. Et nunc igitur abite ad vestra ipsorum, et colite insulam. Hæc Deliis per caduceatorem dixit: mox trecenta thuris talenta super aram aggesta adolevit.

98. His actis Datis adversus Eretriam primum navigavit, simul omnem exercitum, simul Iones pariter atque Æolenses ducens. Statimque ab illius inde digressu Delos tremuit, ut Delii aiebant, et primum et postremum ad meam usque ætatem mota, deo mala ventura hominibus per hoc prodigium portendente. Nam sub Dario Hyaspis, et Xerxe Darii, et Artaxerxe Xerxis filio, tribus iis deinceps ætatibus, plus malorum passa est Græcia, quam viginti aliis ætatibus, partim a Persis, partim ab ipsis primoribus de principatu bellantibus: ut non ab re Delos mota sit, prius immobilis: de qua etiam in oraculo ita scriptum erat,

Et Delon, quamvis sit adhuc immota, movebo.

Et sane in Græca lingua pollent hæc nomina, Darius, idem quod *coercitor*: Xerxes, idem quod *martius*: Artaxerxes, idem quod *magnus bellator*. Hos igitur reges ita recte Græci ex suo sermone vocaverint ἐρξείης, Ἀρήϊος, μέγας Ἀρήϊος.

99. Barbari, postquam a Delo ad insulas profecti sunt, sumebant illinc tum copias, tum liberos insulanorum obsides. Ut vero insulas præternavigantes, Carystum appulerunt, Carystique negarunt se vel obsides dare vel militare adversus vicinas civitates, Athenas et Eretriam significantes, Carystii tunc obsessi sunt, eorumque ager vastatus, donec in deditionem Persarum venerunt.

100. Eretrienses autem audito Persarum exercitum adversus se venire, auxilia ab Atheniensibus imploravere. Quibus non dene-ganda auxilia rati Athenienses, concesserunt subsidio illis ea quatuor millia hominum, qui sorte Chalcidensium equos alentium obtine-rant prædia. Sed Eretriensium haudquaquam sincerum erat consi-lium, qui tametsi arcessebant Athenienses, tamen ancipiti sententia vacillabant; quibusdam eorum consentibus urbem deserendam, et in promontoria Eubœæ eundum; quibusdam, qui privata lucra a Persis expectarent, prodicionem molientibus. Horum utrorum-que animos animadvertens Æschines Nothonis filius, Eretriensium primarius, patefecit Atheniensibus omnem præsentium rerum sta-tum, oravitque ut domum abirent, ne una cum illis occumberent. Hæc consulenti Æschini obtemperantes Athenienses, illinc in Oro-pum transgressi, salutem sibi pepererunt.

101. At Persæ eo advecti, naves oræ Eretricæ ad fanum et Chœreas et Ægilia applicuerunt: potitique his locis, continuo equos exposuere, et tanquam cum hostibus conflicturi se instruxere. Ad-versus quos non decreverunt Eretrienses sibi esse prodeundum: sed quandoquidem sententia de urbe non deserenda evicerat, dabant operam ut mœnia custodirent. Adorientibus autem ea Persis, acri pugna per sex dies certatum est: multisque utrimque cadentibus, septimo die Euphorbus Alcimachi filius, et Philagrus Cyneæ, inter populares suos viri spectati, urbem hostibus prodidere. Quam in-gressi Persæ, templa postquam spoliavere, incenderunt, in ultionem eorum templorum, quæ Sardibus deflagraverant, hominibus jussu Darii in servitutem redactis.

102. Potiti Eretria, et paucos illic dies morati, in Atticam na-vigaverunt, tum acriter se coërcentes, tum rati idem se illaturos A-theniensibus quod Eretriensibus intulissent: etenim erat locus At-ticæ Marathon ad equitandum opportunissimus, et proxime Eretri-am; ideo huc illos Hippias Pisistrati filius deducebat.

103. Eodem Athenienses et ipse re audita ad vim arcendam pro-cesserunt, decem præfectis sibi ducibus: quorum decimus erat Mil-tiades, cujus patrem Cimonem Stesagoræ filium, ut fugeret ex A-thenis Pisistratum filium Hippocratis coëgerat casus, et dum exul erat, obtinere palmam Olympicam quadrijugo certamine contigerat:

quam victoriam muneris gratia transtulit in Miltiadem fratrem uterinum : proximaque Olympiade eisdem equabus iterum vincens concessit Pisistrato, ut renunciaretur, et sic victoria in hunc translata rediit in domum suam reconciliatus ; idemque quum eisdem equabus aliam Olympiadem vicisset, a filiis Pisistrati interfectus est, non jam vivo Pisistrato. Interfecerunt autem eum ad Prytaneum noctu summissis percussoribus, sepultusque ante urbem trans viam, quæ per Cœlam vocatur : et e regione ejus sepultæ sunt equæ illæ, quæ tres Olympicas victorias reportarant. Idem quod istæ, jam aliæ equæ fecerant, quæ fuerunt Euagoræ Laconis : aliæ præterea nullæ. Per idem tempus major natu filiorum Cimonis Stesagoras, apud Miltiadem patrum in Chersoneso educabatur : minor autem apud ipsum Cimonem Athenis erat, nomen habens Miltiades a Miltiade Chersonesi conditore.

104. Hic igitur Miltiades e Chersoneso tunc profectus, dux Atheniensium erat, e duplici cæde elapsus ; nam simul eum Phœnices usque ad Imbrum persequuti, in magno negotio habebant capere hominem, ut ad regem perducerent ; simul ab iis elapsum, et domum suam reversum, ac se salvum esse existimantem, inimici sui inde exceperunt, et judicio subjecerunt, accusantes occupatæ in Chersoneso tyrannidis. Sed et hoc reatu liberatus, ita suffragiis populi dux Atheniensium declaratus est.

105. Duces autem quum adhuc in urbe essent, ante omnia præconem Spartam mittunt Phidippidem, illum quidem Atheniensem, sed diurnum cursorem et id ipsum meditantem. Huic Phidippidi, ut ipse dicebat, et Atheniensibus renunciavit, circa Parthenium montem, qui supra Tegeam est, obvius fuit Pan : compellatoque nominatim Phidippide, jussit nunciari Atheniensibus, quid ita illi nullam gererent curam sui, qui ipsis bene nunc vellet, quique jam sæpenumero de eis bene meritus fuisset atque etiam futurus esset. His verbis fide habita, Athenienses, quando eorum tandem status erat bene constitutus, extruxerunt sub arce templum Panis : illique annuis sacrificiis ex quo nuncium acceperere, sacrificant, et lampadis cursu supplicant.

106. Tunc autem Phidippides hic a ducibus missus, quando sibi dixit etiam Pana apparuisse, secundo die postquam Atheniensium urbe exivit, Spartam pervenit, adiensque magistratus, Lacedæmonii, inquit, orant vos Athenienses ut sibi opem feratis, nec civitatem inter Græcos vetustissimam negligatis, in discrimen adductam, ut barbaris serviat. Etenim Eretria direpta est, insignique civitate Græcia imbecillior reddita. His mandatis a Phidippide expositis, placebat quidem Lacedæmoniis opem ferre Atheniensibus : sed id sibi impossibile confestim facere erat, nolentibus legem rumpere : nam erat nonus dies stantis mensis, quo die negabant se progressuros, orbe lunari non impleto. Et isti quidem plenilunium expectabant.

107. Hippiæ autem Pisistrati filio, qui barbaros in Marathonem ducebat, visum hoc in somnis superiore nocte oblatum est : Videbatur sibi Hippias cum matre concumbere. Quo ex somnio con-

jectabat fore, ut reversus Athenas, ac recepto dominatu senex domi suæ obiret. Hunc in modum interpretabatur visum suum. Tunc autem ducis officio fungens, partim mancipia Eretriensia in insulam Styreorum, nomine Ægileam, deportat; partim naves ad Marathonem appulsas ipse in stationibus locat; sed et barbaros in terram egressos disponit. Ei talia administranti contigit sternutatio, tussisque solito vehementior, unde, concussis ejus, utpote senis, plerisque dentibus, unus illorum ex violentia tussiendi excussus est, et in arenam delapsus: qui magna adhibita ad invenendum diligentia, quum tamen non appareret, suspirans Hippias, ad eos qui aderant ait, Hæc terra non est nostra, nec eam poterimus nobis subjectam efficere; quanta autem pars ad me pertinebat, dens obtinet.

108. Ita Hippias ista visione interpretabatur se defunctum esse. Atheniensibus autem apud Herculis fanum instructis supervenere auxilio Plataenses omni cum populo; quippe qui sese Atheniensibus dediderant, et pro quibus frequentes jam labores susceperant Athenienses. Dediderant autem sese hoc modo: Quum a Thebanis premerentur Plataenses, primum Cleomeni Anaxandridæ atque Lacedæmoniis qui intervenerant, sese dediderant; a quibus tamen recepti non sunt, hac oratione utentibus: a nobis qui procul habitamus, frigidum quoddam fuerit vobis auxilium: nam priusquam nostrum quisquam audiat, possitis occupati ab hostibus sæpe expugnari. Suademus autem, ut vos ipsos Atheniensibus dedatis, vicinis pariter et ad tutandum non invalidis. Hoc Lacedæmonii non tam consulebant Plataensibus quod eis bene vellent, quam quod optarent Athenienses defatigari Bœotorum bello. Id suadentibus Lacedæmoniis non adversati Plataenses, aditis Atheniensibus, dum rem divinam duodecim diis faciunt, eis ad aram suppliciter sedentes sese dediderunt. Adversus quos Thebani re audita exercitum duxerunt, in eorumque auxilium Athenienses venerunt. Sed conserturos prælium Corinthii non neglexerunt; verum occurrentes reconciliandi gratia, utrorumque permissu regionem hunc in modum terminarunt, ut Thebani eos Bœotos qui nollent inter Bœotos censi, sinerent facere quod vellent. Hoc ubi decrevere Corinthii, abscessere. Abscedentes quoque Athenienses aggressi Bœoti sunt, sed commissa pugna repulsi: unde Athenienses transgressi quos Corinthii statuerant Plataensibus terminos, illos dico excedentes, Asopum ipsum statuerunt limitem esse Thebanis versus Plataenses et Hysias. Ergo Plataenses Atheniensibus sese quum dedidissent eo quo dixi modo, ad Marathonem tunc auxilio venerunt.

109. Erant autem in Atheniensium ducibus ancipites sententiæ, aliis vetantibus fieri prælium: paucos enim se esse, ut cum Medis confligerent; aliis, quorum erat Miltiades, ad pugnandum hortantibus. Itaque quum separarentur, et deterior sententia vinceret, ibi Miltiades Callimachum Aphidnæum adiit, tunc forte polemarchum, *belli principem*: qui magistratus per fabæ sortitionem electus in ferendo suffragio undecimus est: nam quondam Athenienses vi senten-

tiae parem ducibus faciebant polemarchum. Ad hunc Miltiades; In te, inquit, nunc, Callimache, situm est, utrum in servitutem Athenæ redigantur, an tu eas liberando memoriam tui in omne ævum relin- quas, qualem ne Harmodius quidem atque Aristogiton reliquerunt. Nam Athenienses nunc in maximum omnium ex quo fuerunt veni- unt discrimen: qui si Medis succumbant, palam est quæ passuri sint, traditi Hippiae: sin autem superent, poterit hæc civitas urbium Græciæ effici prima. Quo autem pacto hæc fieri possint, et, quo- modo ad te harum rerum arbitrium redeat, nunc exponam. No- stræ, qui duces sumus numero decem, divisæ sunt sententiæ de præ- lio committendo: aliis id suadentibus, aliis dissuadentibus. Qui ni- si prælium committimus, vereor ne magna existat seditio, quæ men- tes civium sollicitet ad sentiendum cum Medis: sin pugnamus ante- quam aliquid putre in nonnullis Atheniensium existat, possumus diis æquis cum victoria discedere. Hæc omnia ad te tendunt, et abs te dependent: qui si meæ sententiæ accesseris, est et tibi patria libera, et civitas Græcarum omnium princeps: sin accesseris consilio dissua- dentium pugnam, eorum quæ recensui bonorum tibi contraria existent.

110. Hæc dicens Miltiades Callimachum induxit. Ita accedente sententia polemarchi, obtentum est, ut configeretur. Post hæc ii duces, quorum sententia de configendo fuerat, ut cujusque dies im- peritandi venerat, vicem suam Miltiadi dabant: quam ille accipi- ens, non tamen prius decertandum putavit, quam sua dies imperii advenit.

111. Itaque ubi vices ejus fuere, tunc Athenienses hunc in mo- dum instructi sunt ad configendum: Dextro cornu præerat Calli- machus polemarchus: ita enim lex apud Athenienses tunc postula- bat, ut polemarchus dextrum cornu teneret. Hoc duce sequeban- tur deinceps ceteræ tribus, ut quæque ordine erat, junctim cohæren- tes. Novissimi autem sunt collocati Plataenses, sinistrum cornu tenentes. Quo factum est, ut ab hujus pugnae tempore, quoties A- thenienses offerunt hostias apud sacros populorum conventus, qui quinto quoque anno fiunt, Athenienses præco precetur bona Athe- niensibus pariter et Plataensibus. Igitur Atheniensium acie tunc apud Marathonem instructa exstabat tale quid. Acies æquata aciei Medicæ in medio paucis constabat ordinibus, ideoque illic maxime debilis acies; utroque autem in cornu per multitudinem validior.

112. Posteaquam vero structa est, ac sacrificium litavit, Atheni- enses ubi fuerunt emissi, cursu in barbaros tendunt: erat autem in- ter utramque aciem non minus octo stadiorum intercapedinis. Quos cursu ferri in se videntes Persæ, aptabant se tanquam illos exceptu- ri: insaniae eorum dantes et perniciem omnium prædicentes inde, quod cernerent eos cursu tendere, quum pauci essent, et nec equita- tu nec sagittis freti. Hoc ita barbari auspicabantur: at vero Atheni- enses, posteaquam conferti admixti sunt barbaris, pugnam memoratu dignam edebant. Quippe primi omnium Græcorum, quos ipsi novi- mus, cursu in hostem usi sunt; ac primi sustinuerunt cernere Me-

dicam vestem et viros ea indutos : quum antehac vel audire nomen Medorum Græcis terror fuisset.

113. In Marathone quum diu pugnatum esset, barbari circa mediam aciem vincebant, ubi Persæ stabant et Sacæ; ibi ergo vincentes barbari eamque perrumpentes, hostem in mediterranea persequabantur: at in utroque cornu vincentes Athenienses Plataensesque barbaris, qui terga dederant, fugam liberam dantes, contraxerunt utraque cornua, et cum iis, qui mediam ipsorum aciem perfregerant, dimicantes, quum superassent, fugientes Persas urgebant cædebantque, donec ad mare pervenientes, petito igne naves corripuere.

114. Quo in certamine Callimachus polemarchus interficitur, egregia navata opera. Occubuit quoque e ducibus Stesileus Thrasyli, et Cynægirus Euphorionis filius, qui illic aplustre navis apprehendens, abscissa manu securi cecidit: nec non alii Athenienses multi et clari.

115. Ac septem quidem naves obtinuerunt Athenienses hoc modo: navibus ceteris barbari inhibuerunt, receptaque præda Eretriensi ex insula ubi reliquerant, circumvecti sunt Sunium, animo prævertendi Athenienses, ut in ipsam urbem venirent; quod consilium eos excogitavisse apud Athenienses in crimen conjecit Alcmaeonidas ex eo, quod ex composito Persis jam in naves redactis scutum ostenderint.

116. Dum illi Sunium circumvehuntur, Athenienses e vestigio abeuntes celerrime ad ferendam urbi opem properarunt, barbarosque eodem tendentes præverterunt: progressique ex Herculis templo, quod est in Marathone, in aliud Herculis fanum, quod est in Cynosargi, castra posuerunt. Barbari, quum classe Phalerum superassent, hic enim Atheniensium navale tunc erat, super eum locum ad ancoras suspensis navibus morati, rursus in Asiam abierunt.

117. Quorum in hac pugna apud Marathonem pugnata occubuerunt circiter sex millia et quadringenti: Atheniensium vero, centum nonaginta duo: tot ex utrisque cecidere. In qua pugna hæc res mira contigit, ut Atheniensis quidam Epizelus Cuphagoræ filius, dum stans in acie pugnat strenue, luminibus caperetur, neque saucius ulla parte corporis, neque eminus ictus; atque ita cæcus in reliquum vitæ tempus permanserit. Quem audiui dicere solitum de sua clade, visum sibi esse obsistere virum armatum, procero corpore, cujus barba omnem clypeum inumbraret: et hoc spectrum præter ipsum quidem ivisse, sed illum qui sibi assisteret occidisse. Hæc Epizelum solitum commemorare audiui.

118. Porro Datis in Asiam cum classe rediens, ubi Myconum tenuit, vidit in somnis visum: id tamen quod fuerit, non traditur: sed ubi primum dies illuxit, naves rimatus est; compertoque in navi Phoenissa simulacro Apollinis inaurato, sciscitatus est, unde sublatum esset: et ubi audivit ex quo templo foret, navigans sua navi Delum, jam enim Delii in insulam redierant, ibi simulacrum in templo deposuit, præcepitque Deliis, ut illud in Delium Thebanorum

referrent, quod est ad mare e regione Chalcidis. Hoc ubi præcepit Datis, vela illinc fecit. Delii tamen hanc statuam non reportaverunt, sed vicesimo post anno eam Thebani ex oraculo in Delium tulerunt.

119. Datis autem et Artaphernes, posteaquam in Asiam navigare, captivos Eretrienses Susa perduxere; quos Darius rex, etsi in eos ante captivitatem bilem contraxerat acerbam, quod priores cœpissent injuste agere, tamen ut in conspectum suum abductos vidit ac sibi subjectos, nullo alio malo affecit, sed in suo Cissiae regionis stathmo collocavit, cui nomen est Ardericca: ducentis ac decem stadiis procul a Susis, quadraginta a puteo qui exhibet triplices rerum species: nam ex eo bitumen et sales et oleum hauriunt, ad hunc modum. Hauritur quidem tollenone; pro situla autem, dimidiat uter ei est alligatus; quo in puteum decusso hauritur, et mox in cisternam diffunditur, atque hinc alio effusum, triplici varietate concrescit: bitumen quidem et sales protinus; oleum autem, quod Persæ rhadinacen appellant, in vasa colligunt: est autem atrum ac graviter olens. Hoc loco rex Darius locavit Eretrienses, quem ad meam usque memoriam tenuere, servantes pristinam linguam. Quod ad Eretrienses attinet, ita habet.

120. Ceterum post plenilunium duo millia Lacedæmoniorum Athenas venerunt, tanta festinatione adipiscendi hostem, ut triduo quam ex Sparta discessere, in Atticam pervenerint: et licet serius post pugnam venissent, tamen intuendi Medos cupidi ad illos intuendos in Marathonem perrexerunt. Deinde laudatis Atheniensibus et eorum facinore, rursus redierunt.

121. Tenet autem admiratio me, nec rationem inire possum, Alcæonidas unquam Persis ex composito ostentasse clypeum, quod vellent Athenienses barbaris atque Hippiae subesse: quippe quos constat vehementiore aut simili odio in tyrannos fuisse, quam fuit Callias Phænippi, pater Hipponici: nam Callias cum alia omnia in Pisistratum inimicissime commentus est, tum vero solus Atheniensium omnium, illius Athenis ejecti quum publice sub præcone venderentur bona, emere ausus est.

122. Cujus Calliae mentionem crebro plerique omnes habere debent cum ob ea quæ dicta sunt, ut viri summopere patriam liberantis, tum ob hæc quæ in Olympia fecit: nam et in equorum cursu palmam obtinuit, et in quadrigario fuit secundus: et in ludis Pythiis quum primas obtinuisset, in universos Græcos sumptuosissimus extitit: tum ob id quod talem se in filias suas quæ tres fuerunt, exhibuit: nam posteaquam nubiles extitere, eis magnificentissimum munus dedit et gratificatus est, ut quem sibi unaquæque vellet ex omnibus Atheniensibus, eum deligeret: atque ita eum illi nuptum dedit.

123. At Alcæonidæ aut perinde aut nihil minus quam Callias, perosi tyrannos fuere. Quo major me admiratio subit, minusque admitto criminationem, eos clypeum Persis ostentasse, qui per omne tempus tyrannidis in exilio vixerunt, et quorum astutia Pisistra-

tidæ tyrannidem dereliquerunt : atque ita multo magis Athenarum liberatores extiterunt illi meo iudicio, quam Harmodius et Aristogiton. Illi enim Hipparcho interempto, non tam ceteros Pisistratidas ab affectanda tyrannide represserunt, quam asperaverunt : Alcmaeonidæ autem ex aperto Athenas liberaverunt, si modo ipsi fuere qui Pythiæ persuasere, ut imperaret Lacedæmoniis Athenas liberare, quemadmodum superius a me commemoratum est.

124. At enim propter aliquam causam forsitan succensentes Atheniensi populo patriam prodiderunt ? Imo nulli erant viri illustriores eis inter Athenienses, neque qui magis essent honorati. Ita neque ratio probat clypeum ab his esse ostensum ob talem causam. Nam certe ostensus fuit clypeus, idque non licet aliter dicere : factum est enim : sed quis tamen ostenderit, nequeo ulterius dicere, quam dixi.

125 Quamquam Alcmaeonidæ jampridem extiterant Athenis clari sane : sed ab Alcmaëone atque etiam Megacle extiterunt omnino splendidissimi. Etenim Alcmaëon Megacelis filius, iis Lydis, qui Sardibus a Cræso Delphos ad oraculum ierant, administrum se præbuit, eosque comiter accepit. Cujus erga se beneficentiam Cræsus a Lydis ad oracula euntibus quum audisset, hominem Sardes arcessivit, et ubi advenit, eum donavit tanto auro quantum semel corpore suo efferre posset. Ad istam doni conditionem Alcmaëon hanc astutiam attulit : pergrandem tunicam amictus, ingenti in ea sinu relicto, cothurnisque quos latissimos reperit calceatus, ad thesaurum perrexit, ad quem illi ducebant. Ibi in acervum ramentorum procumbens, primum quidem præter tibias, quantum auri capiebant cothurni, infersit : deinde omnem sinum implens atque etiam crines ramentis perspargens, et parte in os desumpta, e thesauro processit, ægre trahens cothurnos, cuivis alteri rei quam homini similior : cujus et os turgidum erat, et omnia exporrecta. Id cernens Cræsus, in cachinnumque erumpens, ea omnia illi donavit : nec minora his alia dona dedit. Ita domus hæc vehementer locupletata est, et sic Alcmaëon iste quadrijugos equos alens, vicit Olympia.

126. Sed eam deinde secunda ætate Clisthenes Sicyonius tyrannus extulit, ut multo magis quam prius inter Græcos celebris extiterit. Erat enim Clistheni Aristonymi filio, Myronis nepoti, Andrei pronepoti, filia nomine Agarista : quam pater destinabat nuptum dare ei quem præstantissimum Græcorum omnium comperisset. Quum igitur ludi Olympiaci celebrarentur, et eis Clisthenes curriculo quadrigæ victor extitisset, exclamari jussit voce præconis, ut quisquis sese dignum putaret, qui Clisthenis gener esset, is ad sexagesimum diem aut prius, Sicyone præsto foret, quod Clisthenes intra annum a sexagesimo die incipiens, exequi nuptias destinasset. Itaque Græcorum illi, qui et sua ipsorum et patriæ claritate arrogantes erant, eo proci contenderunt : Quos Clisthenes et spatio currendi et palæstra ad certandum præparata detinebat.

127. Ex Italia illuc se contulit Smindyrides Hippocratis filius Sybarita, qui unus vir in delicias plurimum processerat : florebat

autem maxime Sybaris ea tempestate : et Damas Samyris filius, ejus qui sapiens appellabatur Sirites : et hi quidem ab Italia venerunt. Ab Ionio autem sinu Amphimnestus Epistrophii filius Epidamnius. Ætolus vero Males, frater Titormi illius, qui Græcos robore fuerat supergressus, et in extrema Ætoliæ homines fugerat. E Peloponneso autem Leocedes Phidonis Argivorum tyranni filius, ejus inquam Phidonis, qui mensuras Peloponnensibus statuit, longe omnium Græcorum insolentissimus ; qui summotis Eliensium agonotheis ipse agonotheta extitit in Olympia ; necnon Amiantus Lycurgi filius Arcas, ex Trapezunte : et Laphanes Azenus, ex urbe Pæo, filius Euphorionis ejus, qui ut in Arcadia fertur fama, in domum suam excepit Castorem et Pollucem, et ab eo in omnes homines hospitalis : et Onomastus Agæi filius Eleus. Isti quidem ex ipsa Peloponneso venerunt. Ex Atheniensibus autem, Megacles, Alcmaeonis ejus filius, qui ad Cræsum se contulerat : alter, Hippoclides, Tisandri filius, divitiis ac forma inter Athenienses præcipuus. Ex Eretria autem, quæ per id tempus florebat, Lysanias : solus hic ab Eubœa. E Thessalia vero a Scopadis Diactorides Cranonius. Ex Molossis autem Alcon. Tot proci fuere.

128. Qui quum ad diem præstitutam adfuissent, Clisthenes ante omnia patrias singulorum familiamque percontatur, deinde eos annum apud se detinens, exploravit uniuscujusque et virilitatem, et mentem, et eruditionem, et mores ; nunc cum singulis, nunc cum universis congregiens, et juniores in gymnasia educens : præcipue tamen in convivio experiebatur : quandiu enim eos apud se tenuit, omnia fecit ac magnifice accepit. Sed ei inter procos præcipue cordi erant Athenienses : et illorum magis Hippoclides Tisandri filius, et strenuus esse judicabatur, et quod ejus majores Cypselidarum fuissent in urbe Corintho propinqui.

129. Quum autem illuxit dies destinatus et accubitus nuptiali, et pronunciationi ipsius Clisthenis, quem ex omnibus legeret, mactatis centum bubus, in convivium tum ipsos procos, tum omnes Sicyonios accepit. Postea vero quam cœnatum est, proci certamen de musica habebant, et de sermone, qui proferebatur in medium : procedente autem potatione, Hippoclides, quum longe alios detineret, jussit tibicinem sibi canere ἐμμέλειαν, id est, concinnum quoddam saltationis genus. Tibicine obsequente saltavit, sibi quidem placens, sed Clisthenes omnem rem cernens dissimulabat. Post hæc aliquantulum interquiescens Hippoclides, jussit aliquam inferri sibi mensam : qua illata, primum super eam Laconicos saltavit modulos, mox alios Atticos : tertio super mensam capite statuto, cruribus veluti manibus gesticulabatur. Ad cujus primam ac secundam saltationem, etsi aversabatur Clisthenes, Hippoclidem adhuc generum sibi esse propter saltationem et impudentiam, tamen esse continebat, nolens in eum erumpere : at ubi vidit cruribus veluti manibus gesticulantem, jam se ultra continere non sustinens, inquit, Fili Tisandri, exsaltasti sane matrimonium. Cui excipiens ille ait, Nulla cura Hippoclidæ. Inde proverbium factum est.

130. Tunc Clisthenes silentio imposito, in medium hæc protulit, Viri proci meæ filiæ, vos equidem omnes laudo, vobisque omnibus, si fieri posset, gratificarer, neque unum e vobis præcipuum probans, neque ceteros improbens : verum fieri non potest, ut de unica virgine deliberans, omnium voto satisfaciam. Itaque singulis vestrum, qui compotes hujus matrimonii non estis, quod ita dignati fuistis uxorem petere ex me genitam, quodque domo peregre abfuistis, singula argenti talenta dono : Megacli autem Alcmaeonis filio meam filiam Agaristam despondeo ritu Atheniensium. Annuente conditioni Megacle, nuptiæ Clistheni confirmatæ sunt.

131. De judicio inter procos hæc evenerunt, atque hunc in modum Alcmaeonidæ per Græciam celebrati fuerunt. Porro ex horum conjugio, cum Clisthenes avo materno Sicyonii cognominis, procreatur, qui Atheniensium tribus populariumque statum instituit, tum Hippocrates : ex Hippocrate autem alius Megacles et alia Agarista, ab Agarista Clisthenes nomen habens : quæ nupta Xanthippo Ariphronis filio, quum prægnans esset, visa est sibi in somnis parere leonem, paucosque post dies peperit Xanthippo Periclem.

132. Miltiades autem cum antea probatus apud Athenienses, tum vero post vulnus in Marathone hostibus inflictum magis tunc increvit, et quum petivisset septuaginta naves cum militum copia et pecunia, ab Atheniensibus, non promens eis cui regioni bellum esset illaturus, sed tantummodo illos locupletes futuros, si se sequerentur ; ad eam enim regionem se ducturum, unde affatim auri nullo negotio deportarent. His Athenienses erecti tradiderunt.

133. Itaque militibus acceptis Miltiades in Parum navigat, per speciem ulciscendi, quod Parii triremibus in Marathonem una cum Persa venientes bellum priores intulissent. Hoc quidem colore orationis utebatur, sed odium quoddam gerebat adversus Parios ob Lysagoram Tisiæ filium, genere Parium, qui ipsum apud Hydarnem Persam accusaverat. Eo postquam pervenit Miltiades, Parios intra mœnia coactos obsedit, missoque caduceatore poposcit centum talenta, dicens, si ea sibi non darent, se non prius illinc abducturum copias, quam eos evertisset. At Parii ut quicquam pecuniæ Miltiadi darent, non consultabant ; sed ut custodirent urbem, id excogitabant, cum alia loca obsepientes, tum maxime unde ea oppugnari poterat ; quæ pars noctu in duplum quam fuerat vetus, excitata erat.

134. Hactenus Græci omnes in hac re commemoranda consentiunt ; deinceps gesta ipsi Parii referunt hoc modo : Miltiadem, quum inops consilii esset, adisse atque alloquantam fuisse mulierem captivam, genere Pariam, nomine Timoun, quæ esset inferarum dearum subministra : hanc, quum in conspectum Miltiadi venisset, consilium ei dedisse, ut si magni faceret Parum capere, exequeretur quæ a se præciperentur. Ejus deinde præceptis auditis Miltiadem, quum accessisset ad collem qui est ante urbem, maceriam Cereris legiferæ transsiluisse, quum nequiret fores aperire ; et quum tamen transsiluisset, ivisse in ipsum delubrum ad aliquid intus faciendum,

sive ad movendum aliquid quod moveri nefas esset, sive ad aliquid quodcunque agendum. Et quum ad fores esset, repente horrore ob-
jecto, eadem via revertisse, deque maceria desilientem fermur convul-
sisse : alii illum impegissee genu aiunt.

135. Ita Miltiades male habens, retro navigavit, neque pecuniam Atheniensibus portans, neque Paro acquisita ; urbe tantum per sex et viginti dies obsessa, et insula vastata. Parii, cognito submini-
stram dearum Timoun Miltiadem edocuisse, volentes ob id de ea supplicium sumere, postquam obsideri desierunt, Delphos miserunt, sciscitatum nunquid subministram dearum occiderent, ut quæ ratio-
nem capiendæ patriæ hostibus detexisset, quæque Miltiadi exposuis-
set sacra, quæ ad virilem sexum efferri nefas esset. Id Pythia fieri non permisit, negans Timoun earum rerum esse causam : sed quia Miltiadi misera morte pereundum esset, ideo ei ducem malorum ap-
paruisse : Hæc Pariis Pythia respondit.

136. Miltiadem autem e Paro reversum cum alii Athenienses in ore habebant, tum præcipue Xanthippus Aripbronis filius, qui eum apud populum crimine capitali accusavit, quod Athenienses circum-
scripsisset. Cui accusationi Miltiades non per se ipse respondit, ne-
que enim poterat, qui putrescente femore jaceret in lecto, sed acri-
ter eum defenderunt amici, sæpe memorantes pugnam in Marathone gestam, et Lemnum expugnatam, quam ultus Pelasgos, Atheniensi-
bus tradidisset. Interventu tamen populi ne capitis damnaretur, quinquaginta talentis culpa mulctata est. Post hæc Miltiades dis-
soluta atque putrefacto femore decessit : quinquaginta autem talen-
ta Cimon filius exsolvit.

137. Porro Lemnum Miltiades Cimonis filius hunc in modum ob-
tinuerat : Pelasgi posteaquam ex Attica ab Atheniensibus exacti sunt, sive jure, sive injuria : nam de hoc nihil habeo præter relata, quia Hecatæus Hegesandri filius in historiis ait abrupte injuria. A-
thenienses enim, quum viderent regionem, quæ ipsorum propria erat sub Hymetto, quam illis habitandam dederant, mercedem muri circa arcem ducti, bene excultam, quæ prius mala fuisset et nullius pretii, livore captos fuisse et amore terræ habendæ ; et ita exegisse illos, nullam aliam speciem prætexentes Athenienses. Ut autem ipsi A-
thenienses aiunt jure ejecisse ; quippe Pelasgos sub Hymetto habi-
tantes, illinc prodire solitos hanc injuriam intulisse : filias enim ac filios Atheniensium assidue ad Novem fontes ire et aquam petere so-
litos, nulladum enim aut eis aut illis Græcis per id tempus servitia erant, quum ergo illæ irent, Pelasgos eis per libidinem et contem-
ptum vim attulisse, neque hoc fecisse contentos, quippe ad extremum manifesto deprehensos, de invadendis Atheniensibus consilia agitas-
se vero adeo meliores, quam illi fuerant, viros fuisse, ut quum habe-
rent facultatem interimendi Pelasgos, ut quos sibi insidiatos depre-
hendissent, tamen noluerint ; sed eis præceperint ut e regione ex-
cederent : atque ita illos solum vertentes, tum alia loca, tum vero Lemnum obtinuisse.

138. Illa Hecatæus, hæc Athenienses aiunt. At Pelasgi Lem-

num tunc incolentes, hanc Atheniensium injuriam ulciscendi avidi, bene gnari quando dies festi Atheniensium celebrarentur, navibus quinquaginta remorum instructis, insidias collocarunt uxoribus Atheniensium, diem festum Dianæ apud Brauronem agentibus: permultisque illarum inde raptis abierunt, et in Lemnum delatas pro concubinis habuerunt. Hæ feminæ posteaquam liberis abundavere, lingua Attica ac moribus Atheniensium pueros imbuerunt. At illi consuetudinem cum Pelasgidum filiis habere abnuebant: et si quis e suis ab illorum ullo vapularet, cuncti auxilio aderant, et mutuo sese tutabantur: ac dignos se qui aliis pueris dominarentur existimabant, atque adeo longe prævalebant. Qua re animadversa Pelasgi inter se colloquuti sunt, considerantesque indignatio quædam intravit; Si autem isti pueri dignoscunt etiam sibi opitulari adversus pueros uxorū istarum, quas virgines duxerant, et eis continuo præesse conantur, quidnam facient in virilem adulti ætatem? itaque placitum est, ut eos filios e mulieribus Atticis susceptos necarent: hic necatis, addunt et cædes matrum. Ex hoc facinore, et illo superiore feminarum, quæ viros suos una cum Thoante interemerunt, usu receptum est per Græciam, ut teterrima quæque facinora Lemnia appellentur.

139. Pelasgi, quum eis post necem liberis suis atque mulieribus illatam neque tellus fructum redderet, neque uxores neque pecudes ut prius gignerent, pariter fame et liberorum sterilitate vexati, Delphos miserunt petitum aliquod laxamentum præsentium malorum. Jussi autem a Pythia pœnas Atheniensibus quas illi vellent pendere, Athenas iere: pollicitique sunt daturos se pœnas illis omnis injuriæ. Athenienses, stratis in prytaneo toris quam poterant splendidissime, appositæque mensa omnium bonorum refertissima, jusserunt Pelasgos ita comparatam regionem sibi tradere. Tunc Pelasgi excipientes dicere, Si vento aquilone navis peraget uno die cursum e vestra regione in nostram, ita trademus. Hoc dixere quod scirent fieri hoc non posse, nam Attica multo magis ad austrum vergit quam Lemnus. Hæc hactenus.

140. Tunc compluribus deinde interjectis annis, ubi Chersonesus, quæ est ad Hellespontum, Atheniensium ditionis fuit, Miltiades Cimonis filius, ventis etesiis perflantibus, ex Elæunte quæ est in Chersoneso, solvens, in Lemnum delatus est, præcepitque Pelasgis ut ex insula excederent: redigens eos in memoriam oraculi, quod nunquam illi expletum iri sperassent. Quorum Hephæstienses quidem obtemperaverunt: Myrinæi autem, non agnoscentes Chersonesum esse Atticam, tamdiu obsessi sunt donec in deditionem venerunt. Ita Lemno potiti sunt Athenienses atque Miltiades.

HERODOTI

HALICARNASSEI HISTORIARUM

LIBER SEPTIMUS,

QUI INSCRIBITUR

POLYMNIA.

POSTEAQUAM nuncius pugnae in Marathone peractae ad regem Darium Hystaspis filium allatus est, quum antea etiam vehementer infensus esset Atheniensibus, quod Sardes invasissent, longe tunc infensor factus est, ac propensior ad bellum Graeciae inferendum: missisque continuo nunciis ad civitates, edixit ut colligerent turbam militum, et singulae multo quam antea plures naves longas, equos, rem frumentariam et onerarias compararent. Dum autem haec circumquaque denunciantur, Asia triennium agitata est. Ubi dum delectus agitur optimi cujusque, utpote adversus Graeciam militaturi, et apparatui opera datur, quarto anno Aegyptii qui fuerant a Cambyse subacti, defecere a Persis: quo magis etiam adversus utrosque Darius expeditionem sumere properabat, Aegyptios atque Athenienses.

2. Dum autem huc tendit, interea ingens inter ejus filios de principatu exorta dissensio est, quoniam ex instituto Persarum, oportebat ita demum ire in expeditionem, quum regem declarasset. Erant autem Dario jam antequam regnaret, filii tres e prioris uxore Gobryae filia suscepti, et post partum regnum, alii quatuor ex Atossa Cyri filia. Superiorum maximus natus erat Artabazanes, posteriorum Xerxes: qui quum ex eadem matre non essent, disceptabant: nam Artabazanes quidem, quod omnis paternae subolis ipse maximus natus foret, et quod apud universos homines sit institutum, ut maximus natus obtineat principatum: Xerxes vero, quod ipse Atossa genitus esset, filia Cyri, et quod Cyrus foret, qui Persis libertatem acquisisset.

3. Dario autem nondum ferente sententiam, aderat forte Dema-

ratus Aristonis filius, qui per id tempus altercationis Spartano regno exutus, ac Lacedæmone profugus, Susa ascenderat : hic vir audita liberorum Darii controversia, adiit, ut fama fertur, Xerxem, admonuitque ut ad cetera quæ pro se dicebat hoc adderet, se quidem genitum Dario jam regi et Persarum imperium obtinenti ; Artabazanem vero, Dario etiamdum privato : proinde neque æquum neque justum esse, alium quempiam potius quam se illud decus adipisci ; quoniam Spartæ, quod subjecerat Demaratus, quoque sic usurparetur, ut si cui antequam regnet filii nati fuerint, deinde regnanti alius nascatur, hujus postea nati successio regni sit. Hac a Demarato suggesta ratione utentem Xerxem, tanquam justa dicentem, Darius regem declaravit. Quamquam etiam citra præceptum Demarati Xerxes, ut mea fert opinio, regnavisset : quippe quum omnis potentia penes Atossam esset.

4. Declarato Darius Xerxe rege quum conaretur rebus apparatis exire in expeditionem, altero ab defectione Ægyptiorum anno, supremum diem obiit, sex et triginta annis regni expletis, haud compos voti ut rebellantes Ægyptios et Athenienses ulcisceretur.

5. Ejus morte regnum ad Xerxem filium devenit, qui ab initio nequaquam animatus erat ad bellum Græciæ inferendum, sed Ægypto. Ceterum Mardonius consobrinus ejus, Gobryæ et sororis Darii filius, tum præsens et plurimum apud eum valens, his verbis est alloquutus, Domine, haud decorum est Athenienses tam male jam de Persis meritos non dare pœnas eorum, quæ perpetraverunt : tu vero quod in manibus habes nunc perficias : ubi vero Ægyptum illam contumeliosam domueris, sume adversus Athenas expeditionem : ut et bene de te loquantur homines, et posthac abstineat quisque belli causa in terras tuas veniendo. Et hæc quidem erat ratio ultionis exigendæ : illa autem rationis accessio, Europam esse regionem admodum speciosam, omniaque genera felicium arborum ferentem, ac summæ bonitatis, et dignam quæ a solo inter mortales rege possideatur.

6. Hæc Mardonius dicebat ut novorum operum cupidus, et ambiens Græciæ præfectus esse. Tempore tandem intercedente etiam confecit, ac Xerxi persuasit, ut talia aggrederetur. Contigit enim quoque, ut alia ad hoc persuadendum adjumenta fuerint : primum e Thessalia nuncii ab Aleuadis ad regem invocandum, se enim adversus Græciam omne obsequium præstituros : Aleuadæ autem isti erant Thessaliæ reges, deinde ii Pisistratidæ qui Susa ascenderant : qui cum eisdem sermonibus inniterentur, quibus et Aleuadæ, tum vero aliquid super hæc amplius adporrigebant, Onomacritum virum Atheniensem habentes sortilegum, et Musæi sortium venditorem. Ascenderant autem ante cum eo reversuri in gratiam : nam Onomacritus ab Hipparcho Pisistrati filio Athenis fuerat ejectus, quod a Laso Hermionensi manifesto deprehensus fuisset, versibus Musæi etiam inseruisse oraculum, fore ut insulæ, Lemno adjacentes, mari submergerentur. Ob id Hipparchus hominem ejecerat, familiarissime illo antea usus. Et tunc cum simul ascendisset, quoties in conspectum regis veniret,

honorifice de eo Pisistratidis loquentibus, ordine recensebat quædam oracula. Si igitur alicui inesset aliquid cladem barbaro nuncians; ex illis nullum recitavit; sed quibus felicissima significabantur, ea excerpens dicebat, et Hellespontum jungi in fatiis esse ab viro Persæ, et expeditionem enarrans. Hic igitur oracula promens conversabatur, et Pisistratidæ sententias dicentes.

7. Ubi autem Xerxes ad inferendum Græciæ bellum inductus est, altero a morte Darii anno, primam expeditionem fecit adversus eos qui rebellaverant: quos subactos, et Ægyptum omnem magis servam reddens quam sub Dario fuerat, tradidit gubernandam Achæmeni fratri suo, Darii filio: quem præsidem Ægypti interjecto deinde tempore interemit Inarus Psammitichi filius, vir Afer.

8. Xerxes recepta Ægypto, ducturus manus consertum adversus Athenas exercitum, præstantissimos quosque Persarum in concilium vocavit, ut et illorum sententias audiret et ipse coram omnibus diceret quæ liberet. Quibus coactis, ita loquutus est, Viri Persæ, equidem ego non ero hujus instituti autor, sed ab aliis traditi imitator: nam quemadmodum a majoribus natu accepi, ex quo imperium hoc Medis eripuimus, Astyage per Cyrum amoto, nunquam conquievimus, sed ita deus ducit, et ipsis nobis multa adsequentibus in melius conferuntur. Atque ea quidem, quæ Cyrus Cambysesque ac pater meus Darius fecere, quasque gentes imperio addidere, non attinet referre apud probe scientes: ego autem posteaquam hanc sedem accepi, dedi operam ne ab iis qui hoc honore sunt functi degenerarem, neve minus potentiæ Persis acquirerem. Quod animo versans, invenio nobis accedentem gloriam pariter, et regionem ea quam nunc possedimus, neque minorem neque deterio-rem, sed feraciorem, una cum ultione injuriæ atque vindicta. Ideoque ego vos contraxi, ut id quod agere constitui vobis exponerem. Constitui, juncto Hellesponto, copias per Europam ducere in Græciam, ut Atheniensium ulciscar injurias, quas cum Persis aliis, tum patri meo intulere. Noratis autem et Darium adversus hos viros bellum movere destinasse: verum ei morte prævento non contigit, ut illos ulcisceretur. Ego vero ejus vicem aliorumque Persarum ulcisci non prius desinam, quam expugnavero incenderoque Athenas; cujus cives et me et patrem meum priores injuria affecerunt: primum quum Sardes una cum Aristagora Milesio servo nostro venientes cremaverunt lucosque ac delubra. Deinde in vos quid fecerint terram suam ingressos, quum Datis et Artaphernes duces fuere, omnes scitis. Harum rerum gratia allevor ad inferendum eis bellum: in quibus tot bona ratiocinando comperio, si hos atque ipsorum finitimos, regionem Pelopis Phrygis incolentes, in potestatem redegerimus; terram Persidem ætheri Jovis conterminam reddemus, nullam enim regionem spectabit sol finitimam nostræ, sed ego omnem permensus Europam, una vobiscum cunctas illas in unam redigam. Nam ita rem habere audio, nullam reliquam esse neque virorum civitatem neque gentem aliquam hominum, quæ nobiscum dimicare possit, extirpatis his quos dixi. Ita et qui nos laccessierunt, et qui

sunt sine culpa, jugum servile sustinebunt. In quo vos mihi hæc faciendo gratificemini : ubi tempus vobis indicavero quo præsto esse oportet, tunc unusquisque debet impigre adesse. Quorum qui ornatissimis cum copiis aderit, eum donabo iis, quæ in nostra domo pretiosissima habentur. Et hæc quidem ita agenda sunt. Sed ne meo videar arbitrio privatim consulere, rem pono in medio, jubens unumquemque quam libet sententiam dicere. His dictis loquendi finem fecit.

9. Post quem Mardonius, Domine, inquit, tu vero non modo natis Persis, sed etiam venturis es præstantior : qui cum alia et optima et verissima commemoras, tum vero Iones, qui Europam incolunt, non sines insultare nobis, sane illos indignos. Etenim res miseranda fuerit, si Sacas et Indos et Æthiopes et Assyrios, aliasque multas ac grandes nationes, quæ nihil Persas læsere, tamen potentiæ prolatandæ gratia in servitutem redeamus ; Græcos, qui nos lacescere injuria inceperunt, non ulciscemur, quidnam metuentes ? quam multitudinis colluviam ? quam pecuniarum vim ? Eorum pugnam novimus, eorum novimus vires, quæ sunt imbecilles, eorum, postquam subegimus, liberos habemus, hos qui in regione nostra habitantes, Iones et Æolenses et Dorienses appellantur. Quos ipse quoque expertus jam sum, quum eis jussu patris tui intuli bellum : ac mihi quum Macedonia usque processissem, et pene usque ad ipsas Athenas nemo pugnaturus occurrit. Quanquam consuevere Græci (ut audio) inconsultissime inire bella, propter imperitiam ac sinisteritatem : nam quum bellum inter eos indictum est, in locum quem pulcherrimum planissimumque invenere descendentes, ibi prælia faciunt, ita ut magno cum suo malo victores inde discedant : de victis prorsus nihil dico, nam ad internecionem deveniunt : quos oportebat, quum sint ejusdem linguæ, interpositis caduceatoribus ac nunciis dirimere controversias, et omnia alia potius agere quam pugnare : aut, si necesse habent inter se omnino pugnare, invenire qua parte utrique sint expugnatu difficillimi, et ibi fortunam belli tentare. Hoc itaque ritu haud probo utentes Græci, nunquam ad eam venerunt rationem, ut dimicaret quum Macedonia terra tenus promovissem. Tibi autem, rex, quis obviam venturus est bellandi causa, copias Asiæ atque omnem classem agenti ? non eo audaciæ procedunt, ut reor, Græcorum res. Quod si me fallit opinio, et illi vecordia elati ad pugnandum nobiscum venient, discant nos esse in re bellica præstantissimos hominum. Nihil igitur sit quod non experiamur ; nam sua sponte nihil fit, sed omnia ab experimento hominibus fieri consuerunt. His Mardonius sententiæ Xerxis assentatus, loqui cessavit.

10. Tum silentibus aliis Persis, nec diversam eis quæ dicta essent sententiam dicere audentibus, Artabanus Hystaspis filius, Xerxis patruus, eoque fretus, ita inquit, Rex, nisi diversæ inter se sententiæ dicantur, non potest quis eligere meliorem, sed necesse habet ea quæ dicta est uti ; at quum plures dictæ sunt, licet ; sicut aurum purum ipsum in se non discernimus, sed quum affricuerimus alteri, melius discernimus. Ego autem etiam patri tuo Dario eidemque fratri meo sua-

debam, ne sumeret adversus Scythas expeditionem, viros nulla usquam oppida incolentes : sed ille sperans Scythas Nomades se subacturum, mihi non est assensus, et sumpta expeditione, multis et egregiis viris de exercitu amissis abscessit. Tu vero, rex, bellum, inferre destinas viris multo, quam Scythæ sunt, præstantioribus, quique et mari et terra optimi esse dicuntur : in quibus quid formidandum sit, hoc me tibi justum est promere. Quum ponte junxeris Hellespontum, ais te copias per Europam in Græciam ducturum : atqui contigerit aut in terra aut in mari aut utrobique te superari ; siquidem feruntur viri esse fortes. Cujus rei licet hinc argumentum capere : Si tot copias ductu Datis et Artaphernis Atticam regionem ingressas soli Athenienses profligaverunt, ergo non utraque in parte illis successit. Quod si iidem conscensis navibus pugna navali victores ad Hellespontum navigent, ac deinde pontem solvant, hoc formidabile, rex, fuerit. Neque vero hoc ex mea unius privata prudentia conjecto, sed eo casu quo aliquando parum abfuit, quin opprimeremur, quum pater tuus juncto Bosporo Thracio, ac flumine Istro pontibus commisso, trajecit ad Scythas : eum trajectum Scythæ omnibus modis institere precari Iones, quibus custodia pontium Istri delegata erat, ut inter-scinderent. Quo tempore si Histiaeus Mileti tyrannus aliorum sententiæ accessisset, ac non contradixisset, actum erat de rebus Persarum. Atqui res est dictu et auditu quoque horribilis, omnem regis statum in uno viro positum fuisse. Quare ne delibera tu ullum tale adire discrimen, nulla exigente necessitate, sed mihi obtempera : hunc cœtum in præsens missum facito, iterumque quum tibi videbitur, re apud te ipsum ante considerata, edicito quod optimum esse arbitraberis : bene enim consultare, comperio maximum esse lucrum ; nam etiamsi quid e contrario evenire volet, nihilo tamen minus bene consultum est, sed superavit fortuna consilium : at qui turpiter consultavit, si ei fortuna obsecundet, ille est quidem voti compos, nihilo tamen minus male consilium cepit. Vides ut prægrandia animalia fulmine deus ferit nec sinit insolescere : parva vero nec leviter eum angunt ? Vides ut maximas semper domos et arbores talia tela percutiunt ? Gaudet enim deus eminentissima quæque mutilare. Unde et ingens exercitus ab exiguo profligatur, quoties deus iis invidens, aut metum incutit aut tonitru, indignis utique priore fortuna modis labuntur. Deus enim neminem alium quam se ipsum sinit magnum sapere. Quodcunque igitur quidam negotium properando parit errores, unde magna detrimenta fieri adsolent : in cunctando autem bona insunt, si non talia quæ statim appareant esse, certe suo tempore quis comperiat. Et hoc quidem tibi, rex, suadeo. Tu vero, Gobryæ fili Mardonie, desine loqui stulta de Græcis, haud dignis, qui male audiant, nam Græcos calumniando, ipsum regem excitas ad bellandum ; ad id tu omni aviditate contendere videris : Ne quæso ita sit. Calumnia namque importunissima res est : in qua duo sunt qui injuriam faciunt, unus cui injuria fit. Qui enim calumniatur, injurius est, quod non præsentem accusat : item injurius est, qui sibi patitur ab

hoc persuaderi, prius quam rem vere compertam habeat, et illi qui ab sermone abest, ob id fit injuria quod ab altero per calumniam traducitur, ab altero malus putatur. Quod si omnino bellum his viris inferre oportet, agendum : rex ipse permaneat domi apud Persas, nobis ambobus liberos offerentibus ipse tu in expeditionem, ito, delectis quos velis viris ac quantiscunque velis copiis : et, siquidem qua tu dicis, res succedent regi, interimantur liberi mei, et insuper ego : sin cedent ut ego prædico, talia patiantur tui, et insuper tu, si redieris. Quod si hanc subire conditionem recusas, et omnino in Græciam deduces exercitum, affirmo fore, ut aliquis eorum qui hic relinquentur, audiat Mardonium post allatam Persis magnam aliquam calamitatem, a canibus volucrisque discerpi aut in Atheniensium solo aut certe te in Lacedæmoniorum, nisi forte et antea inter viam ; sciens adversus quales viros suadeas regi ut moveat bellum.

11. Hæc Artabano loquuto, Xerxes ira percitus his verbis excepit, Artabane, quod patris mei frater es, hoc te sublevat, ne dignam stulta oratione mercedem recipias, hac tamen te notabo ignominia, quia instrenuus es et ignavus, ne comes sis meæ in Græciam expeditionis, sed hic una cum feminis maneat. Ego etiam sine te quæ dixi conficiam, neque enim fuerim Darii filius, qui fuit Hystaspis, qui fuit Arsamis, qui fuit Armnis, qui fuit Teispei, qui Cyri, qui fuit Cambysis, qui fuit Teispei, qui fuit Achæmenis filius, nisi Athenienses ultus fuero : probe intelligens, si nos qui iverimus, non quieturos illos, sed nostram terram cum exercitu invasuros : prout colligere licet ex iis, quæ illi facere cœperunt, qui et Sardes incenderunt, et Asiam incur sarunt. Itaque neutri possunt exire et recedere, sed propositum est certamen aut agendi, aut patiendi, ut aut hæc omnia sub Græcis, aut illa omnia sub Persis sint, medium enim inimicitiarum nullum est. Quare honestum erit nos lacessitos jam exigere ultionem, ut formidolosum istud quod passurus sum intelligam, profectus adversus eos viros, quos etiam Pelops Phryx meorum majorum servus ita subegit, ut ad hoc usque tempus et ipsi homines et eorum regio ab illius, qui subegit, cognomine appellenter. Hæc hactenus loquutus est.

12. Post ista advenit nox, et Xerxem momordit Artabani sententia ; unde per noctem apud se consultans, comperit prorsus non esse suum opus inferre Græciæ bellum. Itaque postquam hæc rursus sederunt, obdormiit, et in ista tunc nocte vidit, ut fertur a Persis, hoc visum ; somniabat virum corpore ingenti atque specioso repente apparentem sibi dicere. Resilisne ab decreto et statutis, ô Persa, exercitum non ducere in Græciam, quum imperaveris, ut Persæ comparent exercitum ? Neque igitur mutans animum benefacis, neque qui tibi assentiatur adest : quare perge ire eam viam, quam interdum ire destinaveras. Hæc loquutus ille visus est Xerxi avolare.

13. Ubi dies illuxit, Xerxes hujus insomnii nullam rationem habuit ; imo ille coactis Persis quos et antea coëgerat, ita verba fecit : Viri Persæ, veniam mihi date dicenti contrariam superiori senten-

tiam, nam et ipse nondum ad summum quo perveniendum est mihi prudentiæ perveni; et qui ut illud faciam suadent, nullo unquam a me tempore abscedunt. Equidem mihi Artabani sententiam audienti, confestim juvenus efferbuit, ut verba in virum grandiore natu effunderem petulantiora quam debui, nunc itaque agnoscens erratum meum, utar illius sententia: et quoniam revocavi expeditionis contra Græciam sumendæ sententiam, vos quieti estote. Hæc ubi audire Persæ, lætitia affecti adoravere.

14. Insequenti nocte idem rursus insomnium quiescenti Xerxi apparens, inquit: Fili Darii, videris expeditionem apud Persas revocasse, verbis meis pro nihilo habitis, quasi illa a nemine audisses. Hoc igitur nunc bene intellige; nisi extemplo inis expeditionem, id tibi ex ea re continget: quemadmodum brevi magnus et amplius effectus es, ita brevi rursus humilis eris.

15. Hoc viso perterrefactus, e cubili exiit pariter et nuncium misit ad arcessendum Artabanum, qui ubi advenit, ita ad eum inquit, Artabane, ego statim quum in te bene consulentem mihi stultis verbis invectus sum, non fui compos mentis: sed non multo post pœnitens, cognovi id mihi esse faciendum quod tu præcipiebas. Tamen id volens exequi non possum, nam mihi jam animo immutato, et prioris sententiæ pœnitenti, apparet in somnis visio, dissuadens omnino hoc quod posterius facere constitueram: quinetiam nunc interpositis minis abscessit. Quod si Deus est, qui insomnium misit, eique prorsus est cordi expeditionem sumi adversus Græciam, advolabit hoc tibi quoque insomnium, itidem ut mihi præcipiens. Quod ita fore conjecto, si omnem meum ornatum sumas, eoque indutus in solio meo consideas, et deinde in cubili meo capias somnum.

16. Hæc loquuto Xerxi, Artabanus initio nolle obsequi, atque negare se dignum qui regio in solio sederet: tandem quum cogere-tur, fecit imperata, hæc præloquutus. Apud me, rex, tantumdem valet bene sentire per se, et alteri bonam dicenti sententiam accedere velle: quæ ambo tibi quum adsint, malorum tamen hominum colloquia depravant: quemadmodum mare, quod est hominibus omnium utilissimum, ferunt ingruentes ventorum flatus non sinere, ut natura sua utatur. Me vero ex te mala verba audientem non tam dolor momordit, quam illud, quod quum propositæ essent duæ sententiæ Persis, una quæ contumeliam augeret, altera quæ tolleret, ac diceret perniciosum esse imbui animum plus aliquid semper expetendi quam præsens est; his propositis sententiis, tu elegisti eam quæ et tibi ipsi et Persis est periculosior. Nunc igitur quum mutato in melius consilio, tamen ais tibi remittenti adversus Græcos expeditionem accedere insomnium, alicujus dei nutu, quod te vetat dimittere exercitum, hoc non res divina est, fili: insomnia enim ista, quæ adeuntia homines frustrantur, talia sunt, qualia ego te docebo, multis quam tu annis natu grandior. Consuerunt ipsa somniorum visa plerumque frustrari ob ea quæ quis per diem mente agitat, nos autem nudiustertius expeditionem hanc et quidem vehementer agita-vimus. Quod si hoc non est cujusmodi ego discutio, sed aliquid di-

vini particeps, tu ipse omnia in verbis tuis comprehendisti, apparebit enim et mihi ita, ut tibi, jubens. Verum nihilo magis apparere mihi debet tuum amictum gerenti, quam etiam non meum: neque magis quiescenti in tuo toro quam non et in meo: si etiam alias vult se exhibere. Neque enim eo vesaniæ pervenit illud quicquid est, quod sese obtulit tibi in somnis, ut me cernens putet esse te, ducto e vestibulis argumento. Id autem si me contemptui habebit, profecto nec aspectu suo dignabitur, sive mea geram vestimenta, sive tua, sed te adibit; quod jam animadvertendum erit. Nam si frequentius accesserit, ipse quoque faterer divinum esse. Ceterum si ita tibi agendum videtur, neque id revocari potest, en ad cubandum in tuo cubili pergo. Age, mihi quoque, quum ista fecero, appareat; hac tantum conditione tuæ sententiæ acquiescam.

17. Hæc loquutus Artabanus, qui speraret probaturum se Xerxem dicere nihil, jussa exequutus est. Et quum induta sibi Xerxis veste, regali solio resedisset, moxque cubitum ivisset, idem insomnium dormienti adfuit, quod Xerxem adierat, eique superadstans, ita inquit, Tunc ille es qui festinantem bellare contra Græciam Xerxem detines, tanquam ejus curans gerens? Tu neque in futurum neque in præsens inpune feres, qui dissuades id quod debet contingere. Quid autem Xerxem pati necesse sit, dicto non audientem, ei ipsi demonstratum est.

18. His verbis Artabano visa est illa visio in somnis minitari, candentibusque ferramentis conari oculos ipsius exurere. Quare vehementer exclamans Artabanus exiit, et sedens prope Xerxem, ubi obversatam sibi in somnis visionem exposuit, secundo loco hæc inquit: Equidem, rex, ego, utpote homo, qui multa jam videram et magna negotia cecidisse sub inferioribus, non sinebam te omnia ætati indulgere, gnarus rem esse malam multa concupiscere, memoria tenens expeditionem Cyri contra Massagetas quemadmodum cecidisset; etiam reminiscens, quomodo actum fuerit cum exercitu Cambysis contra Æthiopes: qui etiam cum Dario militavi adversus Scythas. Hæc sciens ego, sentiebam te, si quiesceres, ab omnibus hominibus pro beato celebratum iri. Sed quoniam divinus quidam instinctus est, et Græcos clades quædam, ut videtur, missa divinitus manet, ego quoque et ipse mutor, ac sentio aliter. Tu vero quæ divinitus missa sunt, indicato Persis, jubetoque, ut iis quæ ad apparatus pertinentia prima præceperas, operam dent. Ita autem agito, ut nihil tuorum, deo tribuente, desit. His dictis, et elatis ex ea visione animis, simulatque dies extitit, ibi confestim et Xerxes hæc Persis exponit, et Artabanus, quem constabat prius solum omnium fuisse dehortatum, tunc palam exhortabatur.

19. Post hæc ineunti expeditionem Xerxi tertium in somno visum oblatum est: quod magi auditum, conjectarunt ad universam terram pertinere, portendereque omnes homines Xerxi servituros: visum autem tale erat: Videbatur sibi Xerxes surculo oleagino coronatus esse, cujus oleæ ramis universa tellus occuparetur, et mox coronam capiti circumdatam evanescere. Hæc magis interpretando

illuc trahentibus, et Persis congregatis, sine mora quilibet eorum ad suam præfecturam digressus, omni studio incubuit ad exequenda jussa, certantes dona quæ proposita fuerant obtinere.

20. Xerxes autem ita copias militares suscitavit, ut omnem continentis locum scrutaretur, siquidem a debellata Ægypto per totum quadriennium comparaverat exercitum, atque ejus apparatus, quinto autem anno ineunte movit cum ingenti copiarum manu. Nam omnium quas novimus expeditionum hæc multo maxime extitit, adeo ut ad eam nihil fuisse videatur aut illa Darii adversus Scythas sumpta, aut illa Scythica, quæ Cimmerios insequens Medicam regionem invasit, ac pene omnia superiora Asiæ subegit ac tenuit; quo nomine Darius postea Scythas ivit ultum: neque ad illa quæ jactantur Atridarum adversus Ilium, aut illa ante Troica Mysorum Teucrorumque, qui per Bosporum in Europam transgressi, omnes Thracæ in ditionem suam redegerunt, ad Ioniumque pontum descendentes, ad Peneum usque amnem, qui ad meridiem vergit, processerunt.

21. Neque illæ omnes expeditiones, neque aliæ præter has, cum una hac comparari merentur. Quam enim ex Asia gentem non duxit contra Græciam Xerxes? quæ aqua præter ingentes amnes potando non defecit? Alii namque naves præstabant; aliis ut pediatum, aliis ut equitatum, aliis ut navigia ad vectandos equos una militantibus, aliis ut naves longas in usum pontium præberent, injunctum erat; aliis ut frumentum et naves. Etenim propter Athon, ut in quo superior classis dum circumvehitur, afflictata fuerat, ex tribus ferme annis præparatio erat. Ad Elæuntem enim Chersonesi triremes habebant stationem, illincque omnes, copię sub flagellis cœperunt Athon effodere, quum per vices alii aliis succederent, adjutantibus etiam in effodiendo accolis montis: præpositis operi, Bubare Megabazi, et Artachæa Artæi filio, viris Persis.

22. Est autem Athos mons ingens ac nobilis, in mare pertinens, ad hominibus cultus; quæ ad continentem desinit, habet speciem peninsulæ, et est isthmus duodecim fere stadiorum. Hæc planities, atque tumuli, e mari Acanthiorum ad mare quod est contra Toronen, non sunt magni. In hoc isthmo ubi Athos finitur, sita est urbs Græca nomine Sana. Quæ autem intra Sanam et intus in Atho sitæ sunt urbes, et quas tunc Persa ex continentibus insulanas facere aggressus est, sunt hæ, Dion, Olophyxus, Acrothoon, Thysus, Cleonæ. Istæ quidem sunt urbes, quæ Athon obtinent.

23. Hoc autem modo fodi placuit: barbari locum nationatim divisum circa Sanam urbem fune porrecto metientes posteaquam depressa alte erat fossa, illi quidem in imo versantes pergebant fodere, alii humum effossam assidue tradebant aliis super scalas stantibus: et isti excipientes deinceps aliis, dum ad summos perveniebatur, qui illam efferebant atque ejiciebant. Qua in re aliis quidem deruptæ et præcipites ripæ operis, præterquam Phœnicibus, duplum laborem præbebant: nam quum eandem facerent mensuram oris superioris et ejus, quod erat inferius in fundo, id necesse fuit illis contin-

gere. At Phœnices cum aliis in rebus, tum vero in illa prudentiam suam declaraverunt: quippe partem, quanta ipsis sorte ducta erat, ita excavaverunt, ut superius os fossæ duplum facerent, quam ipsam fossam esse oportebat, procedenteque opere assidue illam coarctabant: ut et ad imum deveniret ac fossa ceterorum partibus adæquaretur. Est autem hoc loco pratum quoddam, ubi illorum erat et forum et mercatus, quo multum etiam ex Asia frumenti moliti comportabatur.

24. Hanc fossam Xerxes, ut ego conjectura colligo, jactantiæ gratia deprimi jussit, potentiæ ostentandæ cupidus, ac monumenta relinquendi; nam quum liceret nullo negotio naves per isthmum transportare, jussit isthmum intercidi, ad mare recipiendum in fossam tantæ latitudinis, ut duæ triremes pariter illac agitari possent. Eisdem autem quibus fuerat imperatum, ut fossam facerent, etiam imperatum fuit, ut flumen Strymonem pontibus jungerent. Istâ Xerxes hunc in modum facit.

25. Comparabantur item ad pontes armamenta ex byblo et ex albo lino, dato hoc Phœnicibus Ægyptiis negotio, ut commeatum quoque exercitui comportarent: ne fame vexaretur exercitus, neve jumenta quæ ducebantur in Græciam. Sed admonitus jussit illum deponere in loca, quæ ubique opportunissima essent, alium alia via comportantes undique ex Asia navibus onerariis et vectoriis. Verum plurimum collectum portarunt in oram Thraciæ, quæ dicitur Album litus: alii in Tyrodizam Perinthiorum, alii in Doriscum, alii in Eionem, quæ est ad Strymonem: alii in Macedoniam ex jussu.

26. Dum isti in imposito opere occupantur, interea Xerxes, coactis omnibus pedestribus copiis, iter ingressus est Sardes versus, movens ex Critalis Cappadociæ. Illuc enim edictum erat, ut cunctæ copię congerentur, quæ per continentem erant cum Xerxe ituræ. In quibus quisnam præfectorum agmen pulcherrime instructum ducens, ab rege donatus fuerit propositis donis, affirmare non possum; neque omnino venisse aliquos de ea re in judicium novi. Posteaquam autem transmisso flumine Haly, attigerunt Phrygiam, itinere per eam facto, pervenerunt Celænas, ubi fontes Mæandri existunt, et alterius amnis non minoris Mæandro, nomine Catarractæ, qui ex eo ipso foro Celænarum exoriens influit in Mæandrum. In qua urbe et in quo foro visitur suspensa Sileni Marsyæ pellis in utrem formata: quam a Phrygibus fertur Apollo illi detractam suspendisse.

27. In hac urbe residens Pythius Atyis filius, vir Lydus, omnem regis exercitum atque ipsum Xerxem magnificentissimo hospitio excepit: spoponditque se pecuniam ei in bellum suppeditaturum. Ob quam sponsionem Xerxes eos, qui aderant Persas, interrogavit, quisnam esset Pythius, et quantum possidens, qui hoc polliceretur. Illi, Rex, inquiunt, hic ille est qui Darium patrem tuum aurea platano ac vite donavit: quique nunc omnium hominum divitiis princeps est secundum te.

28. Hæc ultima verba Xerxes admiratus, secundo loco perconta-

tus est ipse Pythium quantum ei pecuniarum esset. Cui ille, neque te, inquit, celabo rex, neque prætexam me nescire meas ipsius facultates : sed sciens, proinde exacte recensebo. Etenim simulatque accepi te ad mare Græcum descendere, volens tibi ad bellum pecuniam dare, subducta ratione comperi, mihi esse argenti quidem duo millia talentorum, auri vero quadragies centena millia staterum Daricorum, septem millibus minus : quæ tibi dono do : nam mihi ipsi victus e mancipiis atque ex fundis suppetit. Hæc Pythius.

29. Quibus verbis dalectatus Xerxes, Hospes Lyde, inquit, ego ex quo Persidem regionem egressus sum, neminem adhuc nactus sum, qui in exercitum meum hospitalia officia exercere voluerit, aut qui in conspectum meum veniens, sua sponte pecuniam mihi ad bellum conferret, præter te ; qui et exercitum meum magnifice hospitali comitate prosequutus es, et ingentem pecuniam polliceris. Pro his vicissim ego tibi ea decora confero. Hospitem meum te facio : et ista quadragies centena millia staterum de meo ipsius explebo, datis septem millibus : ne quadringentæ myriades destituantur septem chiliadibus, sed sit tibi e me suppleta summa solida, quæque tibi parasti, ipse possideto, ac scito semper talem agere, nam ita agentem te, neque in præsens neque in posterum pœnitebit.

30. Hæc loquutus, et quæ dixerat exequutus, perrexit assidue progredi : prætergressusque urbem Phrygiam nomine Anaua, et stagnum ex quo conficitur sal, pervenit Colossas, Phrygiæ majus oppidum, ubi Lycus amnis hiatum terræ subiens occulitur, deinde fere quinque post stadia energens, elabitur et ipse in Mæandrum. Movens autem e Colossis exercitus, venit ad confinia Phrygum ac Lydorum in oppidum Cydrara : ubi cippus defixus atque erectus a Cræso est, indicans literis eos fines.

31. Ubi autem e Phrygia in Lydiam ventum est, ad divortia viarum, quarum sinistra in Cariam fert, dextra Sardes : quam tenenti necesse est prorsus Mæandrum transire urbemque Callatebum præterire, in qua sunt opifices mellis e myrica et tritico conficiendi : hanc viam tenens Xerxes, reperit platanum : quam ob pulchritudinem aureo monili donavit, eamque tuendam viro immortalis delegavit, et ad urbem Lydorum altero die pervenit.

32. Postquam Sardes advenit, principio caduceatores dimisit in Græciam petitem terram et aquam ; edictumque ut cœnas regi instruerent. Sed neque Athenas neque Lacedæmonem dimisit ad petitionem terræ, sed prorsus in ceteras. Ea vero causa dimittebat secunda vice ad terram et aquam ; quia quotquot hæc ante Dario mittenti non miserant, hos tunc perterritos omnino daturos arbitrabatur. Id igitur volens accurate explorare, misit.

33. Secundum hæc sese apparabat tanquam Abydum profecturus, quum interea alii Hellespontum ex Asia in Europam jungerent. Est autem Chersonesi in Hellesponto, Sestum inter et Madytum urbes, ora salebrosa, quæ in mare procurrit e regione Abydi : ubi non longo post tempore sub Xanthippo Ariphronis filio, Atheniensium duce, Artayctem virum Persam Sesti præfectum cepere, vivum-

que stipiti suffixerunt ; qui in templum etiam Protesilai, quod est in Elæunte, adductis feminis nefanda perpetrabat.

34. Ad hanc oram ex Abydo progressi jungebant pontem ii, quibus hoc munus erat delegatum : hinc Phœnices albo lino, illinc Ægyptii byblo. Est autem ex Abydo ad oppositam continentem septem stadiorum trajectus : quem pontibus junctum ingens adorta tempestas ea omnia contudit atque dissolvit.

35. Quod quum audisset Xerxes, indigne ferens, jussit trecenta Hellesponto verbera flagello infligi, et in pelagus par compedum dimitti. Jam vero audivi, misisse quoque cum his tortores, stigmata Hellesponto inusturos. Certe mandavit ut flagellantes eum dicerent barbara ac vesana, O aqua amara, dominus hanc tibi irrogat pœnam quod eum læsisti, qui de te nihil male meritus erat. Te tamen rex Xerxes, velis nolisve, transmittet : meritoque nemo hominum tibi sacrificat, ut doloso et ingratae salsuginis flumini. Hac pœna mare Xerxes plecti jussit, atque eis qui præpositi jungendo Hellesponto erant, capita præcidi.

36. Et quidem ista fecerunt ii, quibus hic ingratus honor propositus erat. At alii architecti illos junxerunt. Junxerunt autem hoc modo : quinquaginta remorum naves triremesque trecentas sexaginta Euxinum versus Pontum composuere : item ab altero latere trecentas quatuordecim. Ponto quidem transversas, Hellesponto autem secundum fluxum, ut laxa esset fluitatio intentionis armamentorum. Quibus compositis, prægrandes ancoras demiserunt, partim ab latere contra Pontum, ventorum causa qui intrinsecus expirant : partim ab altero contra occasum et Ægæum, euri et austri causa : relicto inter naves l. remorum patente transitu tribus in locis : ut qui vellet in Pontum minutis navigiis et ex Ponto navigare posset. His actis, intenderunt armamenta a terra torquentes asinis ligneis, non jam separatim utraque ordinantes, sed bina ex albo lino partientes in utramque, quaterna e byblo : eadem quidem erat crassitudo et species : sed prout ratio dictat linea erant robustiora, quorum cubitus talentum pendebat. Porro trajectu pontibus juncto, truncos lignorum serra discissos et ad latitudinem pontis adæquatos apte imposuerunt super armamenta intentâ. Hos ubi gradatim posuerunt, tum ibi rursus superjunxerunt. Quod posteaquam fecere, materiam intulerunt concinneque imposuerunt, deinde terram importarunt : qua complanata sepem hinc atque hinc ne maris aspectu jumenta et equi terrerentur, prætenderunt.

37. Perfectis iis quæ ad pontes pertinent, quum et opera circa Athon, item aggeres ad ora fossæ jacti propter æstum maris, ne ipsa ora alvei implerentur, atque etiam ipsa fossa penitus perfecta nunciaretur : Sardibus, ubi hybernauerat, ineunte vere instructus exercitus profectus est Abydum versus : cui moventi sol suam in cœlo sedem relinquens apparere desiit, quum nullæ nubes, verum serenissimus aër esset : et pro die nox extitit. Id animadvertenti Xerxi quum cura incessisset percontandi magos, quid ostentum id vellet portendere, illi responderunt, deum præsignificare Græcis civitatum

defectum: quod dicerent, solem, Græcorum esse præmonstratorem, lunam ipsorum. Ea re audita, Xerxes majorem in modum lætatus, ire pergebat.

38. Quem precedentem adiens Pythius Lydus cœlesti ostento perterritus, elato animo propter munera his verbis alloquutus est; Domine, indulgeas quid quod impetrare cupio, tibi leve concessu, sed mihi pro magno futurum? Xerxes nihil non potius, quam petebat, illum petiturum ratus, se indulturum respondit, et ut peteret proloqui jussit. Pythius ubi hoc audivit, sumpta fiducia, Domine, inquit, quinque mihi filii sunt, quos omnes contingit in militiam tecum ire adversus Græciam: horum unum tu quæso, rex, misertus mei qui huc processu ætatis, dimitte ab militia eum, qui natu est maximus: ut et mei ipsius et census curam gerat; quatuor tecum ducas: ita confectis quæ in animo habes, rursus revertaris!

39. Rex ob id admodum indignatus, his verbis respondit, Homo improbe, tune, quum ego ipse in expeditionem eam adversus Græciam, filiosque meos et fratres et domesticos et amicos ducam, ausus es mentionem filii tui facere, qui meus es servus, quem oportebat cum omni familia et ipsa uxore me comitari? Probe nunc discito hoc, animum in hominum habitare auribus: qui bona quum audivit, corpus voluptate implet: his contraria audiens exacerbatur. Tu itaque quum bene fecisti, et alia ejusdem generis promisisti, non gloriaberis te supergressum esse regem munificentia: quum vero ad impudentiora conversus es, non tu quidem pro merito, sed minora quam pro merito accipies: nam te et quatuor filios liberant hospitalia munera: unius autem, quem præcipue complecteris, vita multabere. Hæc quum respondisset, subito imperavit iis quibus delegatum erat ista exequi, ut maximum natu filiorum Pythii inventum discinderent medium: ejusque discissi dimidium ad dexteram viæ, et dimidium ad sinistram disponent, et illac transiret exercitus.

40. Hoc illi ubi exequuti sunt, illac exercitus pertransivit. In quo præcedebant ii qui sarcinas portabant et impedimenta. Post hos omnigenarum gentium non distinctæ sed promiscuæ copiæ, numero ultra dimidium exercitus. Post has intercedebat intervallum: neque enim isti cum rege miscebantur. Præcedebant mille equites e Persis omnibus delecti: secundum hos totidem hastati, et ii delecti ex omnibus, versis deorsum in terram spiculis. Post hos sacri equi decem quam pulcherrime ornati, qui Nisæi dicuntur, ideo sic dicti, quod est ingens Medicæ regionis campus nomine Nisæus, qui grandes fert equos. Hos decem equos sequebatur sacer Jovis currus, quem octo equi albi trahebant, pone auriga comitante, qui pedibus ingrediens habenas tenebat, hanc enim sellam nemo mortalium inscendit. Post quem ipse Xerxes in curru equorum Nisæorum, ad latus incedente auriga, cui nomen erat Patiramphes, Otanis filius, viri Persæ.

41. Hunc quidem in modum Sardibus excessit Xerxes: sed e curru, quoties ratio exigebat, in essedum transcendebat. Eum sequebantur hastati Persarum optimi ac nobilissimi mille, e more spi-

cula gestantes. Post hos alius delectus equitatus mille Persarum. Dehinc e ceteris Persis decem millia peditum delecta, quorum mille in hastis pro imis cuspidibus gestabant mala punica aurea, et reliquos undique includebant; at novem millia sic ab eis circumdata habebant argentea mala punica; sed et aurea mala punica habebant illi, quorum terram versus spectabant spicula: etiam mala, ii qui Xerxem proxime sequebantur. Hæc decem millia ordine subsequeretur equitatus e decem millibus Persarum. Relicta post hos duorum stadiorum intercapedine, mox ibat cetera multitudo promiscue.

42. Ita exercitus e Lydia perrexit ad flumen Caicum et regionem Mysiam: a Caico autem a læva habens montem Canæ, per Atarnem ad urbem Carinam. Ab hac per campum Thebæ, urbem Atamyttium et Antandrum Pelasgidem prætergrediens, et Idam ad sinistram manum stringens, ad terram Iliensem pervenit: cui primum sub Ida noctem agenti, tonitrua et fulgura ingruerunt, et complures ibidem ex eo exercitu occiderunt. Deinde ad Scamandrum est ventum, quem fluviorum primum, ex quo iter e Sardibus fieri coeptum est, aqua destituit, nec exercitui jumentisque potantibus suffecit.

43. Ad istum amnem Xerxes postquam pervenit, Priami Pergamum ascendit, loci visendi cupidus. Quod ubi contemplatus est, et singula quæque eorum audivit, Minervæ Iliadi mille boves immolavit: sed et libamina Magi heroibus dederunt. His actis terror per noctem exercitum invasit. Simul atque illuxit, illinc movit, a læva stringens Rhætion urbem, et Ophryneon, et Dardanon, quæ Abydo contermina est: a dextra, Gergithas Teucros.

44. Ubi in Abydon venerunt, Xerxi incessit cupido omnem exercitum oculis subjiciendi: itaque in exedra prominente, quam ei Abydeni prius ab illo jussi e candido lapide in tumulo industrie extruxerant, residebat prospiciens et in litore spectabat pedestres copias atque classem. Quam dum intuetur, subiit eum cupiditas spectandi navale certamen. Id certamen postquam commissum est, in quo Phœnices Sidonii vicere, voluptatem Xerxes cepit, cum certaminis, tum copiarum spectaculo.

45. Et quum intueretur omnem Hellespontum navibus obductum, omnia vero litora atque Abydenorum campos hominibus refertos, ibi se beatum esse jactavit, et post hæc lacrymas fudit.

46. Sed animadvertens Artabanus eum patruus, qui primo libere sententiam protulerat dissuadens bellum Græciæ inferendum, hic vir considerans Xerxem lacrymantem, his verbis alloquebatur, Quam valde diversa, rex, inter se nunc facis et paulo ante: nam qui te beatum esse dixeras, nunc lacrymas fundis. Et ille, Reputantem me, inquit, quam brevis sit omnis humana vita, subiit horum miseratio; quorum, quum tot sint, nemo ad centesimum annum supere-rit. Excipiens Artabanus, Atqui, inquit, alia, quam istud est, vivendo miserabiliora patimur. Nam in tam brevi vita nullus hominum adeo felix extitit, neque horum neque aliorum, cui non crebro, nedum semel, subitura sit animo moriendi voluntas potius quam vi-

vendi. Incidunt enim calamitates et morbi perturbant: efficiuntque, ut quum vita brevis sit, tamen perlonga videatur. Ita mors optatissimum est perfugium ærumnosæ vitæ: sed deus, dulci gustu sæculum adspargens, in eo invidus esse deprehenditur.

47. Cui Xerxes, Artabane, inquit, de humana quidem vita, cujus conditio talis est, qualem tu exponis, commemorare supersedeamus: neque tristium meminerimus, quum jucunda in manibus habeamus. Hoc mihi potius edissere: nisi tibi ita evidens insomnii visio fuisset oblata, perstaresne adhuc in priore sententia, dissuadens mihi adversus Græciam bellum? an eam desereres? agedum aperte hoc mihi dicito. Ei respondens Artabanus, Visio, inquit, rex, quæ in somnis objecta est, ad votum succedat amborum! ego autem adhuc adeo metu perculsus sum, ut non sim apud me; etiam mecum reputans alia multa, tum quoque duo, omnium maxima, videns tibi summopere hostilia.

48. Ad hæc Xerxes, Divine vir, inquit, quænam ista ais duo mihi summopere hostilia esse? utrum terrestris exercitus tibi improbandus est, tanquam non satis copiosus? et multo numerosior ille Græcus futurus esse nostro videtur? an classis, tanquam illorum classe inferior? an hæc ambo? Nam si ob hoc inbecilliores tibi videntur nostræ res, celerrime alterum quis exercitum comparet.

49. Respondit Artabanus, Neque hunc, rex, exercitum improba-verit quisquam, qui sit mentis compos, neque hanc navium multitudinem. Si vero plures coëgeris, quæ duo, dico, erunt tibi multo magis hostilia. Ea vero duo sunt, terra et mare: neque enim usquam maris portus est ejusmodi, ut ego conjecto, qui surgente tempestate sit capax hujus tuæ classis, idoneusque ad eam tutandam: neque vero unum illum portum esse oportet, sed per universam continentem, quam præterveharis. Itaque quum portus tibi opportuni desint, intellige homines in arbitrio fortuitorum, non fortuita in arbitrio hominum esse. Et sic e duobus uno exposito, pergo dicere alterum: Terra tibi hostilis est; si nihil illic adversarium tibi vult constituere, eo hostilior tibi est, quo longius processeris, assidue ulterius surripiens. Nulla enim est hominibus rei feliciter cedentis satietas. Unde etiam, ut nemo tibi occurrat, dico majorem majori in tempore regionem, famem esse allaturam. At vir ita demum fuerit optimus, si in deliberando quidem, omnem rem se passurum reputans, extimescat, in re autem agenda sit audax.

50. Cui Xerxes, Artabane, inquit, probabiliter tu quidem horum singula discrevist: tamen non est ut omnia reformides, omniaque peræque consideres. Nam si velis in negotii cujuscunque supervenientis consultatione semper omnia perinde considerare, nunquam aliquid efficias. Satiùs autem omnia alacriter aggredientem dimidium ærumnarum pati, quam omni in re præsumpto metu nihil omnino pati. Quod si repugnando omnibus quæ dicuntur, neque quod firmum est, demonstraveris, labi debes in illis, perinde atque is qui contraria istis dicat. Hoc sane perinde se habet. Scire vero aliquem, quum sit homo, qua ratione quid firmum esse oporteat, nequaquam arbitror.

At eos qui facere quid volunt, consueverunt plerumque sequi lacra: raro autem illos qui perpensant omnia, et qui agere cunctantur. Cernis quo res Persica potentiae processit! quo nunquam progressam videres, si ii, qui ante me extitere reges, istiusmodi consiliis, quibus tu, usi fuissent; aut non utentes istis, alios suasores tales habuissent: nunc pericula contemnentes, tantopere illam provexerunt. Magna enim negotia magnis cum periculis suscipi volunt. Quare nos, illorum facta æmulantes, optimo anni tempore ingredimur: subactaque omni Europa, rursus revertemur, nullam usquam neque famem neque rem tristem passi: nam et commeatus affatim ipsi nobiscum portamus: et ad quamcunque vel regionem vel gentem veniemus, ejus re frumentaria potiemur: nam aratoribus viris non pastoribus inferimus bellum.

51. Posthæc Artabanus, Quandoquidem, inquit, non sinis ullam rem formidari, tu tamen meum admitte consilium: necesse est enim de multis negotiis in longius extrahi orationem: Cyrus, Cambyse genitus, omnem præter Athenas Ioniam Persis tributariam reddidit: quare suadeo ne quo pacto hos viros adversus parentes suos ducas: nam sine Ionibus satis superque sufficimus hostem superare: quos necesse est aut injustissimos esse, si metropolim suam in servitutem redigant; aut justissimos, si illius libertatem adjuvent. Si injustissimi erunt, nullo modo certe nobis magnum lucrum adferunt: sin justissimi, magnam poterunt tuo exercitui afferre perniciem. Itaque hoc vetus dictum tanquam probum in mente habe, non statim cum initio exitum omnem esse manifestum.

52. Ad hæc excipiens Xerxes, Artabane, inquit, sententiarum quas dixisti in hac præcipue falleris, qui Iones metuis ne immutentur; quorum maximum habemus documentum; quorum et tu testis es, et qui alii cum Dario adversus Scythas militaverunt; quia in eorum potestate situm fuit universas Persarum copias et perdere et servare: illi vero fidem justitiamque præstiterunt, nihil ingratum committentes. Præterea quum liberos suos atque uxores et opes in nostra terra reliquerint, ne cogitare quidem oportet eos aliquid rerum novarum molituros. Quare neque hoc extimescas, sed bonum habens animum, tutare meam domum atque tyrannidem: tibi enim soli ex omnibus ego sceptrum meum permitto.

53. Hæc loquutus Xerxes Artabanum Susa dimisit, iterumque illustrissimos quosque Persarum arcessivit. Qui posteaquam præsto fuere, his eos verbis alloquutus est, ô Persæ, ego hæc a vobis contendens, vos contraxi, ut viri præstantes existatis, neve res antehac gestas a Persas magnas præclarasque dedecoretis: sed cum singuli, tum universi exhibeamus alacritatem, commune enim hoc omnibus bonum procuratur. Eaque de re vobis impero bellum gnaviter excipere: nam, ut ego audio, adversus viros egregios tendimus; quos si superaverimus, nullus unquam nobis alius hominum exercitus obstabit. Nunc igitur deos præsides terræ Persidis precati, transeamus.

54. Ac eo quidem die sese ad transeundum paraverunt. Postero

autem tansisper morati sunt, volentes solem exorientem cernere, omnis generis odores in pontibus adolentes, ac myrto iter consternentes. Ubi sol exortus est, ex aurea phiala Xerxes libans in mare, ad solem vota concepit, nequid sibi adversi contingeret, quo prius desisteret Europam subigere, quam ad illius terminos pervenisset. Hæc precatus, phialam in Hellespontum abjecit, aureumque craterem, ac gladium Persicum, quem acinacem vocant. Hoc pro comperto dijudicare non possum, utrum soli dedicans gladium demiserit in pelagus; an Hellespontum, quod eum flagellasse pœniteret in compensationem gladio donaverit.

55. His actis, per alterum pontium, qui vergebat in Pontum, perditatus omnis equitatusque transivit: per alterum qui vergebat in Ægæum jumenta atque servitia, præcedentibus decem millibus Persarum, coronatis omnibus, quos promiscuus omnium nationum sequebatur exercitus, et hi quidem eo die. Insequenti autem die primi transiere equites, quique spicula deorsum versa gestabant, et hi etiam coronati, dehinc equi sacri, ac sacer currus, tum ipse Xerxes, post hastati, et mille equites; post hos alius exercitus, et naves pariter ad ulterius litus agebantur: quanquam audivi quoque postremum omnium transisse regem.

56. Xerxes, posteaquam in Europam trajecit, conspicabatur exercitum sub flagellis transeuntem. Transivit autem ejus exercitus septem per dies totidemque noctes, nullo tempore intermisso. Ibi jam transgresso Hellespontum Xerxe, fertur quidam vir Hellespontius dixisse, O Jupiter, quidnam tu sub specie viri Persæ, et accepto Xerxis pro Jovis nomine, Græciam e sedibus suis exturbare vis, omnes homines ducens, quum etiam sine his tibi id facere liceret?

57. Transgressis omnibus et iter ingredientibus, ingens prodigium oblatum est: quod Xerxes nihili fecit, etsi ad conjecturam patens; siquidem equa leporém enixa est: quod facile erat inde ad conjectandum; quod Xerxes quidem exercitum adversus Græciam cum maximo strepitu et ambitiosissime ducturus foret, rursusque pro seipso sollicitus, ad eundem locum fuga recursurus. Alterum quoque ei prodigium, dum Sardibus foret, exhibitum est: mula enim mulam edidit ancipitia genitalia habentem, maris et feminæ; sed maris erant superiora.

58. Quorum prodigiorum utrumque pro nihilo habens, ire pergebat, comitante eum pedestri copia, quum navalis exercitus extra Hellespontum navigans terram legeret, diverso pedestribus cursu: nam iste quidem vesperam versus ad promontorium Sarpedonium navigabat; quo quum pervenisset, jussus erat permanere: at terrestris exercitus ad auroram et solis exortum iter faciebat per Chersonesum, dextrorsum habens sepulcrum Helles filię Athamantis, sinistrorsum Cardiam urbem; tum progressus per medium oppidi, cui nomen est Agora, illinc deflectens ad sinum nomine Melana, et fluvium, cui idem est nomen, fluxu non sufficientem exercitui, sed deficientem, hunc dico fluvium, unde etiam sinus iste accepit appellationem, transgressus vesperam versus contendit, et Ænon urbem Æoli-

dem et paludem Stentoridem præteriens, donec ad Doriscon pervenit.

59. Est autem Doriscus Thraciæ litus et campus ingens, quem grande flumen Hebrus interfluit: ubi exstructum est castellum regium quod Doriscus appellabatur, in quo Persarum erat præsidium a Dario jam inde impositum, quum Scythis inferebat bellum. Quum igitur locus digerendis recensendisque copiis idoneus videretur, Xerxes ita sibi faciendum putavit. Ejus jussu navarchi, quum eo appulissent, omnes naves ad litus Dorisco contiguum receperunt, ubi Sala urbs Samothracica et Zona sitæ sunt: cujus litoris ultima Serrium, celebre promontorium, qui locus quondam erat Ciconum. In hoc litus appulsa ac subducta classe, respiravere. Xerxes autem per hoc tempus apud Doriscon colligebat numerum militantium.

60. Equidem quantam singuli turbam ad numerum præbuerint, pro certo affirmare non possum; quoniam a nullis prorsus hominibus id refertur: pedestris autem exercitus multitudo comperta fuit centum septuaginta myriades, vel *decies septies centena millia*. Numerum hoc modo inierunt: Conduxerunt unum in locum myriadem, vel *decem millia* hominum: quo coarctata quam maxime poterant, extrinsecus circulum circumscripserunt; quo facto emissaque illinc myriade, septem ex circuli modo circumdederunt, in altum excitantes umbilico viri tenus. Eam ubi fecere, aliam subinde intra illud circumstructum myriadem introduxerunt: donec omnes isto pacto enumeraverunt; numeratos autem nationatim digesserunt.

61. Ex quibus qui militabant, hi erant. Persæ, hunc in modum ornati: Circa capita gestabant pilea, quas vocant tiaras, non densata; circa corpus tunicas, manicis auctas, varii coloris, squama e ferro conserta in similitudinem piscium: femoralia circa crura: pro clypeis gerra, pharetris subter pendentibus: hastas breves, arcus grandes, sagittas arundineas: insuper ad dextrum femur pugiones e zona suspensos. Hi ducem habebant Otanem patrem Ames-tris, quæ erat uxor Xerxis. Vocabantur autem quondam Persæ a Græcis Cephene; a se vero ipsis atque ab accolis, Artæi: verum posteaquam Perseus Danaës et Jovis filius ad Cepheum Beli filium commeavit, et Andromedam ejus filiam duxit uxorem, sustulit ex ea filium, quem Persem appellavit, eumque illic reliquit: a quo, nam Cepheus carebat virili prole, cognomen sortiti sunt Persæ.

62. Medi eodem ornatu instructi militabant; nam hæc armatura Medica est, non Persica. Habebant autem ducem Tigranem, virum Achæmenidem. Hi quondam ab omnibus vocabantur Arii: sed ubi ad istos Arios concessit Athenis Medea Colchis, immutaverunt et ipsi nomen. Ita de se ipsi Medi commemorant. Cissii in militia cetero ornatu ut Persæ erant armati, sed pro pileis mitras ferebant. Eis dux erat Anaphes Otanis filius. Hyrcani quoque Persica armatura ornati ducem habebant Megapanum, qui postea Babylonis procurator fuit.

63. Assyrii autem qui militabant, hunc habebant ornatum: æreas,

galeas in capitibus, barbarico quodam modo consertas nec facili ad enarrandum: clypeos autem, hastas, pugiones Ægyptiacis adsimiles: et præterea ligneas clavas ferro quasi callo horridas, ac lineos thoraces. Isti a Græcis Syrii vocabantur, sed a barbaris Assyrii sunt vocati, inter quos Chaldæi sunt, iis præerat Otaspes Artachæi filius.

64. Bactrii ornatu capitis persimili illius Medici militabant, sed more gentis, arundineis arcubus et hastis brevibus. Sacæ, qui Scythæ sunt, in capitibus gestabant pilea, in acutum erectas atque compactiles, induti femoralibus: necnon arcus gentiles atque pugiones, ad hoc secures sagares. Hos, quum sint Scythæ Amyrgii, Sacas appellabant; quod cunctos Scythas Persæ Sacas appellant. Bactriis et Sacis præerat Hystaspes, Darii filius et Atossæ Cyri filia.

65. Indi vestiti erant amictu e xylo confecto: arcus arundineos gestabant, itemque arundineas sagittas ferro præfixas: ita instructi Indi, erant sub duce Pharnazathre Artabatis filio. Arii Medicis arcubus muniti erant, cetera Bactriorum similes. Iis præerat Sisamnes Hydarnis filius.

66. Parthi et Chorasmii et Sogdi et Gandarii et Dadicæ eandem quam Bactrii armaturam gestantes militabant, quorum Parthis et Chorasmiiis præerat Artabazus Pharnacis filius: Sogdis, Azanes Artæi filius: Gandariis et Dadicis Artyphius Artabani filius.

67. Caspii, sisyrnis, *genus est rude vestis*, induti, arcus gentili more arundineos gestabant et acinaces, ducem sui agminis habentes Ariomardum Artyphii germanum. Sarangæ indumenta gestantes versicoloria decori erant, caligasque genuum tenus allevatas; sed arcus lanceasque Medicas, duce Pherendate Megabazi filio. Pactyes, et ipsi sisyrnas ferebant, et vernaculos arcus atque pugiones: quorum dux erat Artyntes Ithamatis filius.

68. Utii et Myci et Paricanii eodem quo Pactyes modo armati erant sub his ducibus: Utii quidem et Myci, sub Arsamene Darii filio: Paricanii vero sub Siromitre Œobazi filio.

69. Arabes succincti erant ziras, *amiculi genus*, arcusque recurvos, ad dextrum latus et longos gestabant. Æthiopes pardorum pellibus leonumque amicti, arcus e palmarum spathis factos gerebant, longos, quatuor non minus cubitis; item breves ex arundine sagittas, pro ferro præfixas eo lapide acuminato, quo sigilla sculpunt: præterea hastas et in eis capreæ cornu erat acuminatum et instar spiculi factum; sed et clavas callo clavorum duratas habebant. Hi quum eunt in pugnam, dimidiatum corpus gypso, alterum minio illinunt. Arabum autem Æthiopumque, qui super Ægyptum incolunt, dux erat Arsanes, Darii filius et Artystonæ Cyri filia: quam Darius ex uxoribus maxime adamans, statuam auream malleo ductam fecit. Arsanes quidem Æthiopibus, qui sunt super Ægyptum, atque Arabibus præerat.

70. Ii autem Æthiopes qui sunt ab ortu solis, nam duplices militabant, accensebantur Indis, forma nihil admodum a ceteris diffe-

rentes, sed voce duntaxat atque capillicio. Nam Æthiopes qui ab sole sunt, promissos crines; qui ex Africa, crispas maxime inter omnes homines habent. Æthiopes autem hi ex Asia pleraque arma eadem Indis gestabant, sed antefrontes equinas cum auribus excoriatas atque juba in capitibus, ut ipsa juba pro crista esset, et hirtæ aures equinæ rigerent: in locum clypeorum pelles gruum prætendebant.

71. Libyes autem corio armati iere, ac jaculis adustis, duce Masage Oarizi filio.

72. Paphlagonες autem capitibus gerebant consertas plectendo cassides, scuta exigua, hastas haud magnas; præterea jacula, pugionesque; pedibus inductas caligas populares ad mediam tibiā ascendentes. Eandem Paphlagonibus armaturam gestabant Ligyes et Matieni et Mariandyni et Syri. Isti autem Syri a Persis Cappadoces vocantur. Paphlagonum et Matienorum dux erat Dotus Megasidræ filius: Mariandynorum et Ligyum et Syrorum, Gobryas Darii filius et Artystonæ.

73. Phryges autem proximam Paphlagonicæ armaturam gerebant paullum differentes: qui, ut Macedones aiunt, tamdiu vocati sunt Briges, quamdiu Europæi fuerunt, Macedonum accolæ; transgressi autem in Asiā, una cum loco nomen immutavere in Phryges. Armenii Phrygum cultu armati erant, utique illorum coloni. His utrisque præerat Artochmes, qui Darii filiam in matrimonio habebat.

74. Lydi proxime ad Græcorum armaturam accedebant, olim Meones vocati: pristinoque nomine mutato, a Lydo Atyis filio cognomen acceperunt. Mysi super capita gentiles galeas ferebant, scutula quoque ac adusta jacula. Sunt autem Lydorum coloni, a monte Olympo Olympieni nominati. Horum utrisque præerat Artaphernes Artaphernis filius, qui collega Datis Marathonem invasit.

75. Thraces vulpinas pelles capitibus gestabant, corpus tunicis, et insuper circumdati variis ziris; ad pedes ac tibias caligæ hinnulorum: ferentes præterea jacula et peltas et puniunculos. Isti transgressi in Asiā, vocati sunt Bithyni, prius appellati, ut ipsi aiunt, Strymonii, quod Strymonem accolerent: a suisque sedibus exactos se dicunt a Teucris et Mysis.

76. Thracibus autem qui Asiā incolunt præerat Bassaces Artabani filius, gestantibus brevia e crudo corio scuta, et bina singulis venabula ad lupos urgendos, in capitibus æreas, cassides, et supercassides ex ære factas aures bovis et cornua, impositis etiam cristis; tibias autem fasciis purpureis involutas. Martis oraculum apud hos viros est.

77. Cabelees Meones, qui Lasonii vocantur, eundem cultum gerebant Cilicibus: quum ego, quem ordine ad Cilices veniam, indicabo. Milyæ autem hastas breves gerebant, et vestes fibulis substrictas, et eorum nonnulli Lycios arcus, in capitibus galeas e pellibus factas. Horum omnium præfectus erat Badres Hystanis filius. Moschi ligneas circa capita galeas gerebant, scutaque ac hastilia brevia, sed longa in hastilibus spicula.

78. Eodem quo Moschi ornatu militabant Tibareni, et Macrones,

et Mosynœci, quos hi regebant : Moschos et Tibarenos Ariomardus, Darii filius et Parmyis filiae Smerdis, filii Cyri. Macrones et Mosynœcos Artayctes, Cherasmis filius, qui Sesti in Hellesponto præses erat.

79. Mares in capitibus gentiles cassides plexas gerebant, scutaque coriacea parva et jacula. Colchi capita tegebant galeis ligneis ; aderant scuta ex crudo bovis tergo parva et hastæ breves, præterea machæræ. Præerat autem Maribus et Colchis Pharandates Teaspis filius. Alarodii et Saspises eodem quo Colchi ornatu militabant, duce Masistio Siromitræ filio.

80. Insulanæ gentes, quæ rubro e mari sequutæ sunt ex iis insulis, ad quas transportare rex solet, quos e suis locis summovet, gerebant proxima Medis et vestimenta et arma : quibus præerat Mardontes Bagæi filius, qui apud Mycalen dux secundo post hæc anno in pugna oppetiit.

81. Hæ erant nationes quæ per continentem ibant, ex quibus constabat pedester exercitus : quibus ii præerant qui commemorati sunt, quique ordinarant milites enumeraverantque et præfectos mille militum, et præfectos decem millium delegerant : nam hi creaverant centuriones decurionesque. Erant et alii agminum et gentium prætores : verum ii qui nominati sunt, erant duces.

82. Horum tamen et totius exercitus pedestris imperatores erant Mardonius Gobryæ filius, et Tritantæchmes filius Artabani, qui dissuaserat bellum Græciæ inferendum, et Smerdomenes Otanis filius, ambo hi fratrum Darii filii, Xerxis patruelles : et Masistes Dario et Atossa genitus, et Gergis Arizi et Megabyzus Zopyri filius.

83. Hi erant imperatores omnium pedestrium copiarum, præter illa delecta Persarum decem millia, quibus præerat Hydarnes Hydarnis filius : qui Persæ vocabantur immortales, ob hoc, quod siquis eorum aut nece aut morbo numerum imminueret, alius sufficiebatur : nec unquam plures erant paucioresve decem millibus. Præcipuo inter omnes cultu erant Persæ decori, et iidem præstantissimi. Armaturam quidem habebant talem, quæ dicta est : et præterea multo et immenso auro conspicui, ducentes una carrucas cum pallacis ac familia permulta eaque belle ornata : necnon camelos ac jumenta, præter ceteros milites, quæ commeatum portabant.

84. Equitant autem hæ nationes : sed non omnes habebant equos, verum hæ solæ : Persæ, qui eadem erant qua peditatus armatura ornati, nisi quod quidam illorum gestabant in capitibus opera ex ære ferroque ductilia.

85. Sunt autem quidam pastorii homines, qui Sagartii appellantur, gens quidem etiam sermone Persica, sed cultu inter Persicum et Pactyicum, qui contulerunt equitatum octo millium equitum, armaturam neque aheneam neque ferream assueti ferre, præter pugiones, utentes reste e loris conserta, qua freti in bellum eunt. Est autem pugna eorum virorum hujusmodi : Cum hoste congregientes injiciunt eas restes in summo habentes laqueos, qui quum aut equum aut ho-

minem adepti sunt, eum ad se trahunt : ita illi septis illaqueati conficiuntur. Talis horum pugna est, iidemque inter Persas erant collocati.

86. Medi eandem equites quam pedites armaturam gerunt : et item Cissii. Indi quoque eandem quam peditatus suus gestant armaturam : ceterum equos singulares agebant et currus : quibus curribus suberant et equi et asini agrestes. Bactrii eodem ornatu instructi erant equites quo pedites, et item Caspii. Libyes et ipsi eandem quam pedites armaturam gerebant : curruum autem hi cuncti erant agitatores. Caspii quoque et Paricanii itidem atque suus peditatus instructi erant. Necnon Arabes eo quo pedites ornati cultu ; sed cuncti agitabant camelos nihilo inferiores equis pernecitate.

87. Hæ solæ gentes erant equestres. Fuitque numerus equitum, octoginta millia, præter camelos et currus. Et alii quidem equites per ordines fuerunt appositi : Arabes autem in ultimo locati, ob id postremi, ne equitatus consternaretur, equis camelos non tolerantibus.

88. Equitatus autem præfecti erant, Harmamithres et Tithæus, filii Datis : quorum tertius collega Pharnuches Sardibus erat relictus ægrotus. Nam quum Sardibus proficiscerentur, in calamitatem incidit insciens : equitante enim eo canis sub pedes equi intercurrit : quo equus improviso territus atque erectum sese attollens, Pharnuchem excussit. Hic collapsus sanguinem vomuit, et morbus transiit in tabem. Equo autem, a casu statim domini, fecerunt famuli ut ille iusserat : abducto namque in eum locum ubi dominum straverat, crura in genibus absciderunt. Itaque Pharnuches ita a præfectura summotus est.

89. Porro triremes inito numero fuere mille ducentæ et septem ; quas hi præbuere : Phœnices, cum Syriis qui Palæstinam incolunt, trecentas, hunc in modum ornati ; Circa capita galeas Græcanicis proximas gerebant, induti thoracibus lineis, cum scutis umbone carentibus, cumque jaculis. Hi Phœnices, ut ipsi memorant, quondam mare rubrum accolebant : illinc transgressi, maritima Syriæ habitant. Is autem tractus Syriæ, et quicquid Ægypto tenus est, Palæstina vocitatur. Ægyptii ducentas præbebant naves. Hi circa capita cassides forcipiculatas gerebant, concava autem scuta magnis umbonibus prædita, ac hastas nauticas, et grandes bipennes : eorum turba thoraces gerebat ac magnas machæras. Hunc in modum isti armati erant.

90. Cyprii autem centum quinquaginta naves præbebant, hoc modo armati : Reges eorum mitris redimita capita habebant : reliqui tunicas gestabant, cetera ut Græci. Quorum illæ gentes sunt partim a Salamine et Athenis, partim ab Arcadia, partim a Cythno, partim a Phœnice, partim ab Æthiopia oriundi, ut ipsi Cyprii aiunt.

91. Cilices, centum naves : hi circa capita ferebant gentiles galeas, pro scutis parmulas e crudo bovis corio factas, laneis tunicis induti : bina singuli jacula gestantes, et ensem machæris Ægyptiacis persimilem. Hi quondam Hypachæi appellati fuerant, sed a Cilice

Agenoris filio, viro Phœnice, illud nomen acceperunt. Pamphyli, triginta naves, Græcanicis armis ornati : qui ab illis originem ducunt, qui cum Amphilocho et Calchante et Troja disjecti fuerant.

92. Lycii præbuerunt naves quinquaginta, thoracibus ocreisque instructi ; arcubus quoque e corno factis, et arundineis sagittis sine pennis, atque jaculis : gerentes ex humeris suspensas capræ pelles, et in capitibus pilea pennis circum coronata, quin etiam pugiones et falces. Hi e Creta oriundi, quondam Termilæ nominati, sed a Lyco Pandionis filio, viro Atheniensi, Lycii fuerunt cognominati.

93. Dorienses, qui sunt ex Asia, naves triginta : hi Græca gerebant arma, e Peloponneso propagati. Cares, septuaginta naves, cetera Græco more ornati, sed et falces et pugiones gerebant, qui quales prius appellati fuerint, in prioribus libris dictum est.

94. Iones, centum naves, armati Græco ritu : qui quandiu in Peloponneso regionem, quæ vocatur nunc Achaia, incoluerunt, et ante adventum Danaï et Xuthi in Peloponnesum, ut Græci aiunt, vocabantur Pelasgi Ægialees, *litorales*, sed ab Ione Xuthi filio, Iones sunt appellati.

95. Insulani, naves decem et septem, armati ut Græci : et ipsi Pelasgica gens, sed mox Ionica ob eandem causam, et duodecim oppida Ionica ab Athenis. Æolenses, sexaginta naves, more Græco armati, et olim Pelasgi, ut apud Græcos fertur, vocati. Hellespontii, præter Abydenos, quibus mandatum erat ab rege ut loco manerent ad pontes custodiendos, ceterique e Ponto, dabant centum naves, Græce ornati, Ionum ac Doriensium coloni.

96. In omnibus autem navibus epibatæ erant Persæ et Medi et Sacæ ; quarum optime navigantes præbuere Phœnices, et inter Phœnices, Sidonii. His omnibus, et item pedestribus eorum copiis præfecti erant populares duces : quorum ego, quia ratio historiæ non exigit necessario, non faciam mentionem. Neque enim singularum nationum duces digni memoria facere, quarum quot urbes, tot duces extitere : sequebantur enim non ut ductores, verum ut alii bellantes servi : quoniam duces, penes quos summa imperii erat, et singularum gentium principes, quinam eorum Persæ fuerint, a me commemoratum est.

97. Nauticis autem hi copiis præfuere : Ariabignes Darii, et Prexaspes Aspathinis, et Megabazus Megabatis, et Achæmenes Darii filius. Ionicæ quidem classi et Caricæ Ariabignes, ex Dario et filia Gobryæ genitus : Ægyptiacæ autem Achæmenes, Xerxis ex utroque parente germanus : reliquæ autem classi reliqui duo. Porro triginta aut quinquaginta remorum navigia, et cercuri, cum hippagogis, longa, contracta constat ad tria millia pervenisse.

98. Eorum autem qui in classe erant, secundum duces, illustrissimi fuere, Sidonius Tetramnestus Anysi filius, et Tyrius Mapen Siromi, et Aradius Merbalus Agbali, et Cilix Syennesis Oromedontis, et Lycius Cyberniscus Sicæ filius. Cyprii autem, Gorgus Chersis, et Timonax Timagoræ filius. Carum vero Histiaeus Tymnis, et Pigres Seldomi, et Damasithymus Candaulis filius.

99. Aliorum nunc præfectorum mentionem facere supersedeo, tanquam non necesse habens. Verum Artemisiæ præcipua me tenet admiratio, mulieris expeditionem adversus Græciam sequutæ : quæ defuncto viro, et ipsa tyrannidem obtinens, quum et filius ei esset adolescens, præstantia animi atque virilitate in militiam concessit nulla adacta necessitate. Nomen ei erat Artemisiæ, Lygdamis filiæ, paternum genus ex Halicarnasso, maternum e Creta. Imperans hæc Halicarnassensibus, et Cois, et Nisyriis, et Calydniis, quinque cum navibus venit, et universæ classis post Sidonias, naves præbuit celebratissimas. Eadem apud regem optimas inter omnes socios sententias dixit. Quas civitates recensui sub illius imperio fuisse, earum universam gentem annuo Doricam esse ; Halicarnassenses quidem Trœzenios, ceteros autem Epidaurios. Hactenus de nautico exercitu.

100. Xerxes, inito copiarum numero, militibus compositis, concupivit illos lustrando oculis obire : quemadmodum et fecit. Itaque inscenso curru unamquamque nationem lustrans, percontabantur ; quam professionem scribæ excipiebant, donec ab extremis ad extremos equitum peditumque perventum est. Hoc perfecto, et navibus in mare deductis, ibi Xerxes e curru in navem Sidoniam transcendit : residensque sub aureo tabernaculo, prætervehensque navium proras sciscitabatur de singulis itidem ut de terrestri exercitu fecerat, describique jubebat. Enimvero navarchi productas a litore quatuor fere plethrorum spatio naves stabilierant, conversis ad terram pro- ris, omnes versus frontem, propugnatoribus quoque tanquam ad prælium armatis ; quos Xerxes inter proras et litus navigans conspicabatur.

101. Ubi autem et classem lustravit, egressus navi arcessivit Demaratum Aristonis filium, comitem hujus adversus Græciam expeditionis, eique arcesso ita inquit, Demarate, juvat nunc me quæ cupio abs te interrogare, qui et Græcus es, et non ex minima neque maxime invalida civitate ; ut audio tam ex te quam ex aliis Græcis, qui in sermones mecum veniunt : nunc igitur hoc mihi expone nunquid Græci sustinebunt manus contra me levare : nam, ut ego opinor, nec si omnes Græci ac ceteri ad occasum incolentes homines congregarentur, pares essent ad me invadentem sustinendum, siquidem non sint concordes. Libet tamen mihi abs te audire quid de hoc dicas. His verbis ille interrogavit. Demaratus autem excipiens, Utra, inquit, apud te rex utar, veritate an jucunditate ? Ille ut veritate uteretur jubere : neque enim sibi ob id eum minus jucundum fore, quam antea fuisset.

102. Hoc ubi Demaratus audivit, Quoniam, inquit, me jubes, rex, omnino veritatem proloqui, ea dicentem ob quæ nemo mendacii postea a te convincetur ; Græcia semper quidem alumna fuit paupertatis, virtus autem adventitia, sapientia et legibus culta severis, quam usurpans Græcia, et paupertatem abigit et dominatum. Ita laudo quidem omnes Græcos, qui circa Dorica illa loca incolunt : sed non de cunctis eis hæc verba faciam, verum de Lacedæmoniis

solis. Jam primum fieri non poterit, ut tuas voces admittant, afferentes Græciæ servitutem : deinde venient tibi obviam ad pugnandum, etiam si ceteri Græci omnes sentiant tecum. Neque vero de numero eorum quæras, quot illi sint, qui hoc facere possint : nam si in exercitu eorum mille fuerint, ii tecum congredientur ; et item sive pauciores sive etiam plures.

103. Hæc quum audisset Xerxes, cachinnans inquit, Demarate, quondam extulisti verbum ? mille omnino viros cum tanto exercitu congressuros ? Agedum, dic mihi, nonne teipsum ais istorum virorum fuisse regem ? visne igitur sine mora tu cum decem viris dimicare ? Quod si vestri populares omnes tales sunt, quales tu prædicas, profecto secundum vestra instituta decet te, qui illorum es rex, ad duplum comparari : nam si denis e meo exercitu singuli eorum pares sint, jure abs te posco, ut viginti sis par ; ita verba quæ dixisti, comprobabuntur. Atque si tales sunt illi ac proceritate tanti, qualis tu, ac Græci qui in colloquium meum venerunt, tantopere gloriamini, vide ne frustra id insolenterque faciat : nam age intelligam quacunque probabilitate, unde fieri queat, ut mille aut decem millia vel etiam quinquaginta millia hominum, qui pariter omnes liberi, nec unius imperio subjecti, tanto exercitui obsisterent : quum simus nos plures quam milleni ad singulos eorum, si fuerint quinque millia. Nam sub uno, quemadmodum apud nos fit, imperatore milites, illius metu etiam contra suam ipsorum naturam meliores efficiuntur, adactique flagello, vel pauciores adversus plures eunt : iidem remisso libero sibi arbitrio, neutrum horum facerent. Adeo opinor Græcos etiam pares numero Persis, ægre cum eis solis certaturos, quinimo istud apud nos est id quod ais : verum non ita multum, sed rarum : sunt enim e Persis meis satellitibus, qui velint cum ternis viris Græcis pariter dimicare : quorum tu inexpertus multa blateras.

104. Ad hæc Demaratus, Intelligebam, inquit, rex, ab initio me veritate utentem, non jucunda tibi dicturum : sed quia tu dicere me verissima coegisti, dixi quæ erant ex officio Spartanorum. Quamquam ipse optime intelligis quantopere nunc illos ego amem, qui me honore et decore paterno exutum, extorrem profugumque fecerunt : quem pater tuus exceptum, victu ac domicilio donavit. Quare non est credibile virum prudentem respuere benevolentiam exploratam, sed maxime observare. Ego autem neque cum decem viris promittam me posse dimicare, neque cum duobus : ac ne singulari quidem certamine volens certaverim. At si necesse fuerit, aut vehemens discrimen institerit, libentissime cum uno quolibet istorum hominum dimicarem, qui se singulos aiunt idoneos ad certandum cum ternis Græcorum. Etenim Lacedæmonii pugnando cum singulis, non sunt illi quidem ullis deteriores viris : at conferti, cunctorum virorum sunt excellentissimi : nam licet sint liberi, non tamen sunt omnia liberi : quippe quibus præest domina lex, quam multo magis metunt, quam tui te. Faciunt ergo quæcunque illa cogit, cogit autem idem semper, vetans eos ex acie fugere quantamvis hominum multitudinem ; sed ut ordinem non deserentes, aut vincant aut occumbant.

Hæc ego loquens, si tibi blaterare videor, volo posthac in ceteris silentium agere. Hactenus loquutus sum coactus : tibi vero ex sententia contingat, rex.

105. Hæc loquuto Demarato, Xerxes ad risum versus, nulla indignatione permotus est, sed comiter, hominem remisit. Post Demarati colloquium, ubi Dorisco illi præfecit prætorem Mascamem Megadostis filium, amoto eo, quem Darius præfecerat, ire cum exercitu per Thraciam adversus Græciam pergit.

106. Huic Mascami, quem illic reliquit Xerxes, uni tanquam omnium prætorum præstantissimo quos ipse aut Darius constituisset, dona quotannis misit ; et item ejus posteris Artaxerxes filius Xerxes. Etenim ante hanc expeditionem in Thracia et in Hellesponto ubique prætores fuerant, qui omnes post eandem expeditionem a Græcis ejecti sunt et e Thracia et ex Hellesponto, præterquam iste in Dorisco, quippe hunc in Dorisco Mascamem nulli unquam, etsi multi conati fuerint, tamen ejicere nequierunt : ob id huic ab eo qui semper in Persis regnat, dona mittuntur.

107. Eorum vero qui a Græcis expulsi sunt, neminem rex Xerxes virum egregium esse dixit, præter unum Bogem ex Eione, quem laudare non desinebat, ejusque qui superfuere liberos maximo inter Persas honore prosequebatur. Siquidem magnis ferri laudibus Boges meruit ; qui quum ab Atheniensibus et Cimone Miltiadis filio obsideretur, liceretque ei accepta fide egredi et in Asiam remeare, tamen abnuit, ne regi præ metu superfuisse videretur, sed ad extremum usque perstitit : atque ubi nihil in mœnibus commeatus reliquum fuit, collato ingenti rogo, interemit liberos, conjugem, concubinas, familiam, eosque mox in ignem injecit : dehinc omne aurum urbis atque argentum e muro dispersit in Strymonem : his actis, etiam semetipsum misit in ignem. Ita hic merito a Persis ad hoc usque tempus celebratur.

108. Xerxes e Dorisco in Græciam tendens, ut quosque populos adibat, secum militare cogebat. Erat autem, ut superius a me expositum est, omnis ad Thessaliam usque tractus in ditionem redactus et regi tributarius effectus a Megabazo et mox a Mardonio. Digressus a Dorisco, præteriit primum Samothracia castella, quorum ultimum oppidum ad vesperam situm est, nomine Mesambria, qui vicinum est oppidum Thasiorum, Stryma : quæ oppida interfluit amnis Lissus, cujus aqua tunc non suffecit copiis Xerxis, sed defecit. Hæc olim regio vocabatur Galaica, nunc autem Briantica ; quæ tamen optimo jure Ciconum est.

109. Transmisso alveo fluminis Lissi arefacto, Xerxes has Græcas urbes prætergressus est : Maroneam, Dicæam, Abdera, eas inquam præteriit, et has quæ juxta eas sunt, nominis clarissimi paludes, Ismaridem, quæ Maroneam Strymamque interjacet : Bistonidem Dicææ contiguam, in quam duo flumina ingrediuntur, Travus et Compsatus. Juxta Abdera autem nullum nobilem lacum præteriit Xerxes, sed fluvium Nestum mare subeuntem. Post has regiones pergens mediterraneas urbes præteriit ; in quarum una est lacus

triginta ferme stadiorum in circuitu, piscosus et admodum salsus : quem sola jumenta quum aquarentur exsiccavere. Huic urbi nomen est Pistyrus. Has urbes et maritimas et Græcas sinistrorsum relinquens præteriit Xerxes.

110. Per quas autem gentes Thraciæ iter fecit, hæ sunt ; Pæti, Cicones, Bistones, Sapæi, Dersæi, Edoni, Satræ. Quarum quæ maritimæ erant, navibus sequuntæ sunt : quæ vero mediterraneæ, quæ et commemoratæ sunt a me, præter Satras, ceteræ omnes pedestres sequi coactæ sunt.

111. Satræ nulli unquam hominum, quantum nos scimus, fuere subjecti, sed soli e Thracibus ad meam memoriam liberi semper perstitere. Editos enim montes incolunt omnigenis arboribus ac nivibus obsitos : suntque viri in re bellica eximii : apud quos oraculum est Liberi, idque in editissimis montibus. Ex Satris qui in illo templo vaticinantur, sunt Bessi : antistes vero quæ reddit responsa, quemadmodum Delphis, et nihilo magis varie.

112. Peragrata autem quam dixi regione, Xerxes secundo loco transiit castella Pierum, quorum uni nomen est Phagreti, alteri Pergamo. Et hac quidem iter propter eas arces faciebat, a manu dextera relinquens montem Pangæum, magnum atque excelsum, in quo aurea sunt et argentea metalla, quæ cum Pieres et Odomanti, tum præcipue Satræ exercent.

113. Super Pangæum ad aquilonem habitantes Pæones, Doberes et Pæoplæ prætergressus Xerxes, occasum versus contendit, donec ad flumen Strymonem pervenit, et urbem Eionem, cujus prætor Boges, cujus paulo ante feci mentionem, adhuc vivebat. Regio autem hæc Pangæo monti circumjecta nominatur Phyllis ; hinc occasum versus porrecta ad fluvium Angitem, qui Strymonem intrat : hinc meridiem versus ad ipsum Strymonem, in quem magi mactatis equis candidis litaverunt.

114. His et aliis compluribus incantamentis in flumen factis, per Novem vias Edonorum iere ad pontes, Strymonem junctum inveni-entes. Audientes autem eum locum Novem vias appellari, totidem illic pueros ac virgines virorum indigenarum vivos defoderunt. Persicum enim est defodere viventes : nam et Amestrin Xerxis uxorem, jam provectæ ætatis, audio bis septem illustrium Persarum liberos defodisse, sic gratificantem deo, qui sub terra esse fertur.

115. Ubi a Strymone progressus est exercitus, illic ad solis occasum est litus, in quo sitam urbem Græcam nomine Argilum præteriit : hæc et quæ super eam est regio, vocatur Bisaltia. Illinc autem, sinum ad Neptuni templum a læva manu habens, processit trans campum nomine Syleum, præteriens Stagirum Græcam urbem, pervenitque Acanthum, ducens simul unumquemque horum populorum, et item ex accolis montis Pangæi, et ex illis quos superius commemoravi : iis qui maritimi erant, classe, qui procul a mari aberant, terrestri itinere sequentibus. Hanc autem viam qua rex Xerxes duxit exercitum, Thraces neque confundunt, neque serunt, sed ad mea usque tempora magnopere venerantur.

116. Posteaquam autem Acanthum pervenit, Persa Acanthiis hospitii jus obtulit, eosque Medica veste donavit: laudavitque quod alaeres cerneret esse ad bellum, quodque audiret de fossa.

117. Xerxe autem apud Acanthum agente contigit, ut Artachæes, qui fossæ faciundæ præfuerat, morbo decederet, vir Xerxi spectatus, genere Achæmenides, statura inter Persas procerissima, quippe cui quatuor digiti deerant a longitudine quinque regionum cubitorum; clamabatque maxime præ aliis. Xerxes magno damno ducens eum fato functum, apparatissime funeravit, inferias illi faciente toto exercitu: cui tanquam heroi ex oraculo Acanthii sacrificant, nomine eum nuncupantes. Et rex quidem Xerxes amisso Artachæe jacturam se fecisse existimabat.

118. At ii Græci qui exercitum excipiebant, quum Xerxi cœnam præberent, in omnem miseriam devenere, adeo quidem ut suis laribus fierent extorres; ubi Thasiis pro suis urbibus, quæ in continente, accipientibus, Xerxis copias et cœnam iis præbentibus, Antipater Orgis filius, electus vir inter cives quam maxime probatus, erogavit in cœnam quadringenta pecuniæ impensa talenta.

119. Sicuti consimiliter aliis in urbibus ad eam rem constituti proposuere rationem. Tale enim convivium parabatur, utpote jampridem indictum, et multa cura instructum; partim quidem simulatque audiverunt præcones passim annunciantes, tunc vero oppidani frumentum quod in urbibus erat, inter se distributum in farinam et pultem omnes redigebant ad complures menses: partim pecora saginabant pretio optima reperientes et altiles aves habebant terrestres palustresque in caveis et in vivariis, ad excipiendum exercitum: partim etiam aurea argenteaque pocula et crateres faciebant, et cetera omnia quæ ad mensam ponuntur. Hæc quidem ipsi regi et iis qui cum illo vescebantur, fiebant: cetero autem exercitui, quæ ad esum duntaxat imperata erant: adveniente autem exercitu, tabernaculum stetit fixum paratumque, in quo mansionem caperet rex; reliqui sub dio agebant. Ubi tempus cœnæ aderat, illi sane, qui excipiebant distinebantur labore: isti vero, quum expleti noctem illic exegerant, postero die revulso tentorio et omni paratu sumpto, ita abscedebant, nihil relinquentes, sed omnia asportantes.

120. Unde Megacreontis viri Abderitæ elegans dictum extitit, qui suasit Abderitis, ut universi, mares pariter ac feminæ, sua delubra adirent, suppliciterque diis assidentes precarentur, ut posthac dimidium futurorum malorum a se propulsaretur: nam de præteritis magnam se gratiam illis habere, quod rex Xerxes non bis quotidie cibum capere consuesset. Fore enim ut Abderitæ, si juberentur etiam prandium simile cœnæ instruere, aut non præstolarentur Xerxem advenientem, aut præstolati, pessime inter omnes homines affligerentur.

121. Et isti quidem quanquam gravate, tamen quod sibi imponebatur exsequebantur: Xerxes vero ex Acantho duces classis a se dimisit, jussos ad Thermam cum classe se opperiri. Est autem Therma in Thermæo sinu sita, a qua ipse sinus habet cognomen.

Hanc enim compendiarium magis viam esse audiebat : nam e Dorisco ad Acanthum usque ita instructus exercitus iter fecerat, tripartito divisus omnis, jussu Xerxis ; ut una pars secundum mare iret pariter cum classe, cui parti præerant Mardonius et Masistes : altera per mediterranea, cui præerant Tritantæchmes et Gergis : tertia inter has media, cum qua Xerxes ipse incedebat, ducibus Smerdomene et Megabyzo.

122. Nauticus porro exercitus ubi a Xerxe discessit, fossam enavigavit in Atho depressam, ac perductam ad sinum, in quo Assa et Pílorus et Singus et Sarta urbes sitæ sunt. Ex quibus sumpto commilitio, perrexit ire ad sinum Thermæum : circumvectusque Ampelon promontorium Toronæum, præternavigavit has Græcas urbes, unde et naves et commilitium sumpsit, Toronam, Galepson, Sermylam, Mecybernam, Olynthum : quæ regio nunc Sithonia nominatur.

123. Ab eo promontorio Ampelo corripiciens cursum usque ad promontorium Canastræum, quod ex tota Pallene prominet maxime, illinc quoque et naves et commilitium sumpsit, ex Potidæa, ex Aphyti, Neapoli, ex Æga, ex Therambo, ex Sciona, ex Menda, ex Sana. Hæ sunt urbes sitæ nunc in Pallena, Phlegra prius appellata. Præternavigata hac etiam regione, ad præstitutum locum pervenit, sumptis etiam militibus e vicinis Pallenæ urbibus ac Thermæo sinui conterminis : quibus hæc nomina sunt, Lipaxus, Combrea, Disæ, Gignonus, Campsa, Smila, Ænea : quarum regio adhuc Crossæa nominatur. Ab Ænea autem, in qua finis enumerandarum urbium mihi factus est, jam ad ipsum Thermæum sinum cursus classi extitit, et ad terram Mygdoniam : donec ad Thermam, quo præceptum erat, perventum est, et ad urbem Sindum, et ad Chalestram super Axium sitam flumen, quod Mygdoniam terram dirimit a Bottiæide : cujus terræ Bottiæidis : arctum ad mare locum obtinent urbes Ichnæ et Pella.

124. Hic navales copię circa flumen Axium et urbem Thermam et alias in medio harum urbes stativa habuere, regem opperientes. Huc pervenire volens Xerxes, Acantho profectus cum terrestribus copiis mediterraneam viam sequebatur, peragrans Pæonicum agrum atque Crestonicum, super amnem Echidorum, qui e Crestonæis initio sumpto, per terram Mygdoniam fluens, propter paludem quæ est supra Axium evolvitur.

125. Hac iter faciente Xerxe, leones impetum dederunt in camelos qui commeatum portabant. Sub noctem enim relictis locis consuetis eo descendebant, nulloque alio neque jumento neque homine tacto in camelos solos grassati sunt. Cujus causam admiror, quæcunque illa erat, quod leones compelleret abstinentes ab aliis adoriri camelos : quod animal nunquam antea nec viderant nec experti illic fuerant.

126. Sunt autem per ea loca leones multi, et boves agrestes prægrandibus cornibus, quæ ad Græcos veniunt. Leonum autem terminus est hinc Nestus flumen per Abdera, inde Achelous per Acarnaniam fluens : nam neque ad auroram trans Nestum viserit quis leonem usquam gentium in Europa, aut trans Acheloum ad occiden-

tem in reliqua continente : sed in horum fluviorum medio leones gignuntur.

127. Postquam autem Thermam venit Xerxes, ibi substitit, tantum ad mare spatii occupantibus castris, quantum est ab urbe Therma et Mygdonia usque ad Lydian et Haliacmona, qui amnes agrum Bottiæicum Macedonicumque terminant in eundem alveum confluentes. In his locis stativa habuere barbari : quibus ad potum solus ex iis qui commemorati sunt amnibus Echidorus e Crestonæis fluens non suppetiit, sed defecit.

128. Xerxes e Therma prospiciens Thessalicos montes, Olympum et Ossam, præcelsæ magnitudinis, audiensque in medio eorum canalem angustum esse, per quem fluit Peneus, et illic viam esse quæ in Thessaliam fert, cupidine captus est navigandi ad ostium Penei inspicundum : quia superiorem viam tenenti erat eundem per Macedones superne habitantes ad Perræbos, præter Gonnum urbem : nam hac tutissimum iter esse audiebat. Atque ut concupivit, ita et fecit, itaque conscensa navi Sidonia, quam semper conscendebat quoties ei tale aliquid facere libebat, extulit signum ceteris quoque navibus solvendi, relictis illic terrestribus copiis. Eo postquam pervenit, ostium Penei contemplantem ingens admiratio quum subiret, accitos viæ ductores interrogavit nunquid flumen posset averti, ut alibi mare ingrederetur.

129. Narratur autem Thessalia quondam palus fuisse, utpote conclusa undique præaltis montibus : nam quæ ejus ab auroram spectant, ea Pelion mons et Ossa junctis inter se radicibus præcludunt ; quæ ad ventum aquilonem, Olympus ; quæ ad occasum, Pindus ; quæ ad meridiem et ventum austrum, Othrys : quod inter hos, quos dixi, montes medium, id Thessalia est, ita cava, ut cum alii frequentes amnes in eam influant, tum hi quinque maxime præcipui, Peneus, Apidanus, Onochonus, Enipeus, Pamisus : qui e montibus Thessaliam cingentibus in eam planitiem confluentes et nominibus cogniti, per unum canalem et eum arctum in mare evadunt, in unam aquam omnes ante redacti : et simulac confluentem fecerunt, Peneus excellens suo nomine ceteros innominatos reddit. Fertur quondam, quum nondum esset hic canalis et effluxus, hos fluvios et præter eos paludem Bœbeidem non habuisse nomen, quemadmodum nunc, et tamen non minus quam nunc fluxisse, sed suis fluentes omnem Thessaliam effecisse pelagus. Ipsi quidem Thessali memorant Neptunum fecisse convallem, per quam meat Peneus, haud absurde sentientes : qui enim arbitratur Neptunum terram quater, et quæ terræmotu diducta sunt, hujus dei esse opera, is etiam cernens hunc locum dixerit Neptunum fecisse : namque diductio illa montium, ut mihi videtur, terræmotus est opus.

130. Xerxi autem interroganti nunquid alius foret exitus in mare Penei, duces viæ rem compertam habentes, Rex, inquiunt, nulli sunt huic flumini alibi in mare tendentes exitus, quam iste hic : cuncta enim undique montibus redimita Thessalia est. Ad hoc Xerxes dixisse fertur ; Solertes sunt viri Thessalia, qui suæ sibi

imbecillitatis conscii, jampridem cum alia custodiverunt, tum vero hoc, quod regionem habeant facilem occupatu, et mature expugnabilem. Solum enim hoc esse negotium, flumen, obstructo canali, aversoque alveo per quem meat, in eorum terram inducere, a quo omnis Thessalia præter montes aquis mergeretur. Hæc vero Xerxes dixit filios Aleuæ respicientia, quoniam e Græcis primi hi sese Thessali regi tradiderant, ratus illos ab tota natione polliceri amicitiam. Hoc loquutus, et locum contemplatus, Thermam renavigavit.

131. Ubi complures dies circa Pieriam est commoratus, nam montem Macedonicum, ut illac in Perræbos omnis transiret exercitus, tertia ejus pars tondebat, eodem legati qui dimissi in Græciam fuerant ad terram petendam, regressi sunt partim inanes, partim terram et aquam ferentes.

132. Quam qui dederunt eorum, hi fuere, Thessali, Dolopes, Enienes, Perræbi, Locri, Magnetes, Melienses, Achæi Phthiotæ, et Thebani, ceterique Bœoti præter Thespienses et Plataenses: adversus quos ii Græci qui bellum contra barbarum sumpserunt, conceperunt jusjurandum: id erat hoc exemplo. Quicumque Græci se ipsos dediderunt Persæ, non adacti necessitate, rebus suis bene constitutis, eos decimare deo qui Delphis est. Ita apud Græcos jusjurandum se habebat.

133. Xerxes autem neque Athenas neque Spartam legatos terram petitem miserat, ob id quod quos ante Darius ad hoc ipsum misisset, eorum alios isti in voraginem, alios in puteum dejecerant, jubentes eos illinc terram et aquam ferre ad regem. Hac de causa nullos ad petendum misit. Et Atheniensibus quidem, quod ita legatos tractarent, quid triste contigerit non queo dicere, nisi quod eorum solum cum urbe vastatum est: quod tamen ipsum non ea causa suspicor contigisse.

134. Lacedæmoniis vero ira Talthybii, qui fuit Agamemnonis præco, incubuit: est enim Spartæ Talthybii templum; sed et sunt ejus posteri Talthybiadæ nominati, quibus legationes Spartanæ omnes instar præmii tribuuntur. Itaque post eam rem Spartiatæ, quum læta exta eis immolantibus non essent, idque diu contingeret, pertæsi hujus calamitatis, cœtu frequenter coacto, hoc præconium ediderunt, siquis Lacedæmoniorum vellet pro Sparta occumbere. Tunc Sperthies Aneristi et Bulis Nicolai filius, viri Spartiatæ, et ingeniis egregii et opibus inter primos, ultro se obtulerunt ad solvendam Xerxi Darii filio ultionem ob legatos Spartæ interemptos. Ita hos Spartiatæ tanquam mortem obituros, miserunt ad Medos.

135. Digna autem admiratione cum hæc audacia horum virorum, tum verba ab eis habita: nam Susa tendentes, ad Hydarnem Persam in Asia subjectorum litoralium præfectum venerunt: qui eos hospitaliter munificeque acceptos, his verbis interrogavit, Viri Lacedæmonii, quid tandem respuitis esse amici regis? cernitis enim ex me et meo statu quam scit honore prosequi rex viros egregios. Sic et vos, si vos ipsos ei dederitis, nam ab illo existimati estis viri egregii, unusquisque vestrum rege donante, regioni Græciæ præerit. Ad

hæc illi respondentes, Hydarnes, inquit, non ex æquo oritur consilium tuum ad nos spectans : quippe conditionem suades, quam expertus es, alterius inexpertus : nam servitutem subire quidem nosti ; libertatis autem nondum expertus es, utrum sit res dulcis an non : quæ si tibi experta foret, non ut hastis, sed ut etiam securibus pro ea dimicaremus, nobis suaderes.

136. Hæc Hydarni responderunt. Dehinc vero ut ascenderunt Susa, et in conspectum regis venerunt, principio jubentibus satellitibus ac vim afferentibus ut procumbentes regem adorarent, negaverunt, vel si in caput ab eis truderentur, se unquam id esse facturos : neque enim sibi esse consuetudinem hominem adorandi, neque se ad id venisse. Posteaquam autem in hoc repugnauerant, secundo loco hæc et his similia dixere, Rex Medorum, nos miserunt Lacedæmonii ad luendam pœnam pro iis legatis, qui Spartæ interiire. Hæc illis dicentibus, Xerxes præ magnanimitate negavit se fore Lacedæmoniis similem : illos enim interimendis legatis jus omnium hominum confudisse ; se vero, quod illis exprobraret, id non esse facturum : neque eos vicissim occidendo, Lacedæmonios culpa soluturum.

137. Hac re sic per Spartiatas gesta, in præsens ira Talthybii cessavit, etsi Spartam reversis Sperthie et Buli ; sed longo deinde tempore interjecto excitata fuit in bello inter Peloponnenses et Athenienses, ut Lacedæmonii aiunt : quod mihi divinitus maxime videtur esse gestum : quippe iram Talthybii ingruisse in nuncios, nec quiescere priusquam excesserit et eventum nacta fuerit, fas ita ferebat. Quod autem inciderit in eorum qui ad regem propter iram istam ascenderunt filios, Nicolaum Bulis, et Aneristum Sperthiæ filium, qui piscatores Tirynthios navi oneraria plena viris adnavigans cepit ; manifestum igitur est apud me divinitus id factum esse, ex ira. Nam nuncii in Asiam a Lacedæmoniis missi, proditi a Sitalce Terei filio Thracum rege, et a Nymphodoro Pythæ filio, viro Abderita, excepti sunt juxta Bisanthen, quæ est in Hellesponto, et abducti in Atticam, ab Atheniensibus necati sunt : cumque iis Aristeas Adimanti filius, Corinthius. Verum hæc multis post regis expeditionem annis gesta sunt.

138. Quæ expeditio, ut ad superiorem orationem redeam, nomen quidem habebat, quasi tenderet contra Athenas, sed descendit contra cunctam Græciam. Eam diu ante Græci quum percepissent, non perinde omnes affecti sunt : nam ii qui terram et aquam dederant Persæ, fiduciam animo præsumebant tanquam nihil ingratum passuri a barbaro : qui non dederant, magno in metu versabantur ; quippe quum nulla tanta classis esset in Græcia, quæ posset excipere invadentem, etiam plerisque detrectantibus resistere, et libenter ad partes Medorum inclinantibus.

139. Hoc ego loco necesse habeo ferre sententiam apud plures quidem homines invidiosam, at tamen qua mihi videtur esse verum, non inhibebo. Si Athenienses formidantes periculum quod impendebat, patriam deseruissent, aut etiam, non deserentes, sed manentes sese dedissent Xerxi, nulli omnino adversus regem in mari tentavissent : si

igitur nemo maris se opposuisset Xerxi, hæc in continenti gesta essent: si etiam multæ murorum essent tunicæ ductæ a Peloponnensibus per Isthmum; proditi Lacedæmonii ab sociis non voluntariis, sed necessitate per singulas urbes a classe barbara captis desolati fuissent; desolatique et magna opera edentes, genere occubuissent. Aut hæc passi essent, aut priusquam id fieret, videntes etiam alios Græcos cum Medis sentientes, fœdus cum Xerxe inivissent etiam. Ita utroque modo sub Persis Græcia fuisset. Nam murorum per Isthmum ductorum quænam utilitas futura esset rege mari potente, nequeo percipere. Nunc autem si quis Athenienses Græciæ liberatores extitisse dicat, profecto non aberret a vero; nam hi in quæcunque advertissent, hæc partes erant præponderaturæ: quum vero prætulerint Græciam superesse liberam, hi ipsi fuere, qui quicquid Græciæ reliquum erat cum Medis non sentiens erexerunt; quique secundum deos, regem repulerunt; neque illos oracula horrenda ac terribilia, quæ a Delphis veniebant, induxerunt ad Græciam deserendam, sed persistentes sustinuerunt excipere hostem sua invadentem.

140. Siquidem consultoribus Delphos missis, uti oraculo Athenienses volebant: iisque factis apud templum quæ ritus postulabat, ubi ædem ingressi consederunt; Pythia cui nomen erat Aristonice, ita vaticinatur,

O miseri! quid adestis? ad extima cedite terræ,
 Ædibus et globidæ desertis collibus urbis.
 Non etenim firmum remanet caput, ac neque corpus,
 Extremive pedes; manibus pariter medioque
 Nil salvi est, destructa jacent; illam ignis et horrens
 Mars vastat Syrio in curru furibundus et armis.
 Hic tibi non solum, hic aliis castella revellit,
 Permultasque deûm sævis dabit ignibus ædes,
 Quas nunc hic illic spectas sudore fluentes,
 Atque metu tremulas; et de laquearibus altis
 Prospiciens fati ærumnas cruor editur ater.
 Ite sed ex adyto, atque malis effundite mentem.

141. His auditis Atheniensium consultores maximo sunt mœrore affecti: quibus projicientibus sese propter tam triste responsum, Timon Androbuli filius, vir apud Delphos illustris ut qui maxime, suasit illis, ut sumpto supplicum habitu de integro reverterentur ad consulendum oraculum ut supplices. Obtemperantibus ei Atheniensibus et dicentibus, 'O Rex, redde nobis oraculum melius de patria, reveritus hæc pignora supplicantium, quæ gestantes ad te venimus: alioqui ex adyto non abimus, sed hic manebimus vel ad obitum usque;' Hæc dicentibus, antistes iterum hoc modo respondit,

Officiosa Jovem dominantem Pallas Olympo
 Nec ratione potest sed nec placare precando.

Hoc tibi sed rursum ipso adamante perennius aio :
 Nam captis reliquis, quæ limes Cecropis intus
 Comprendit, quodcunque sacer penetrale Cithæron,
 Juppiter e ligno muris Tritonida donat.
 Qui soli invicti tibi sint natisque saluti.
 Tu vero adventum peditumque equitumque quietus,
 Terrestresque acies ne præstolare : sed hosti
 Terga dato, vel si tibi fors erit obvius usquam.
 O Salamis divina, teres tu pignora matrum,
 Sit licet aut dispersa Ceres, aut prompta coire.

142. Hæc legati, ut erant, arbitrati prioribus mitiora, postquam conscripserunt, Athenas rediere, reversique ad populum recitavere ; tum multæ et aliæ sententiæ exstiterunt oraculi mentem quærentium, et hæ quas maxime solidas esse apparebat : quidam e majoribus natu dixere, videri sibi deum respondere salvam fore arcem, olim enim Atheniensium arx præsepta vallo fuit : et ii quidem ad vallum conjiciebant spectare hunc ligneum murum. Alii vero dicebant deum significare naves, easque ceteris omissis parari jubebant. Verum eos, qui aiebant naves esse ligneum murum, fallebant duo postrema dicta ab Pythia,

O Salamis divina, teres tu pignora matrum,
 Sit licet aut dispersa Ceres, aut prompta coire.

Circa hos versus confundebantur eorum sententiæ, qui naves dixerunt esse ligneum murum : nam oraculi interpretes illuc ea accipiebant, quasi oporteret circa Salaminem ipsos vinci pugnam navalem aggressos.

143. Erat autem inter Athenienses vir ad primores recens progressus, nomine Themistocles, Neoclis filius. Hic vero negabat interpretes omnia recte conjectare : talia dicens, Si illud carmen quod dictum est ad Athenienses spectaret ullo modo, non ita placide videri deum fuisse responsurum, sed sic, O Salamis misera, pro eo quod dixit, O divina Salamis ; si circa eam incolæ forent oppeturi : sed enim recte conjectanti sentiendum a deo contra hostes editum esse oraculum, non contra Athenienses. Itaque suadebat ut sese instruerent tanquam prælio navali certaturi, utpote quum hic esset ligneus murus. Hanc Themistoclis sententiam Athenienses potiore esse censuerunt magis quam illorum interpretum oraculi, qui dissuadebant apparatus pugnae navalis : sed hanc esse summam sententiæ dicebant, non levandam in hostem manum, sed ex Attica regione demigrantes aliam quandam incolere.

144. Exstitit et alia ante hanc Themistoclis sententia ad tempus egregia. Magna vis pecuniæ collecta erat ex reipublicæ ærario. Unde illam e proventu metallorum quæ sunt e Laureo, erant æque divisuri viritim denis in singulos drachmis ; tunc Themistocles hanc

dissuasit Atheniensibus distributionem, sed ex ista pecunia classem ducentarum navium ad Ægineticum bellum comparare suasit. Hoc enim bellum tunc conflatum Græciæ salutem attulit, cogens Athenienses nauticos fieri. Hæ vero naves quidem in quem usum comparatæ fuerant, non fuerunt adhibitæ; at tamen ita in opportunitatem Græciæ cesserunt. Istæ igitur naves jam præparatæ Atheniensibus erant, et alias exædificari oportebat; placuitque illis, inito post oraculum consilio, barbarum Græciam invadentem navibus excipere universos, Atticos, deo obsequentes, una cum Græcis ita volentibus. Et hæc quidem oracula Atheniensibus sunt reddita.

145. Coactis autem in eundem locum Græcis qui circa Græciam melius sentiebant, interque se colloquutis interposita fide, ibi consilio habito visum est ante omnia faciendum, ut reconciliarentur inimicitiae et bella, quæ ipsis incesserant. Quippe erant jam adversus quosdam et alios inchoata; sed maximum inter Athenienses et Æginetas. Posteaquam autem Xerxem cum exercitu Sardibus esse audire, Athenienses decrevere cum aliquos in Asiam mittendos ad res regis explorandas, tum nuncios partim Argos, ad contrahendam adversus Persam belli societatem, partim in Siciliam ad Gelonem Dinomenis filium, sed et in Corcyram, etiam in Cretam, rogaturos opem Græciæ ferri: eo animo ut, si fieri posset, omne Græcum nomen unum esset, et ad idem agendum omnes incumberent, utpote calamitate cunctis similiter Græcis impendente. Ferebantur autem res Gelonis magnæ esse, ut nullis non Græcis majores haberet vires.

146. Ubi hæc eis placuere, et in gratiam inter se rediere, primo exploratores in Asiam tres viros misere: qui quum Sardes venissent, et in speculando regis exercitu deprehensi essent, a ducibus pedestrium copiarum torti ducebantur tanquam perituri, lata in eos mortis sententia. Id ubi Xerxes audiit, reprehensa ducum sententia, mittit quosdam e satellitibus jubens, ut si vivos adipiscerentur speculatores, ad sese ducerent. Eos adhuc superstites adepti satellites, in regis conspectum adduxerunt; qui sciscitatus qua de causa venissent, præcepit satellitibus, ut homines circumducerent, peditatum omnem equitatumque ostentantes: et eos, ubi contemplando illa expleti fuissent, sine noxa dimitterent quocunque locorum ire ipsis libuisset.

147. Hoc Xerxes ea ratione imperavit, quod cogitabat fore, ut si speculatores necati fuissent, neque Græci præsciscerent potentiam suam esse fama majorem, neque graviter læderent hostem tribus viris interemptis: at iisdem in Græciam regressis, fore ut Græci, quod se opinari dicebat, auditis rebus suis antequam expeditio hæc accederet, propriam libertatem proderent, atque ita non oporteret suscipere molestiam de exercitu in eos ducendo. Hæc sententia Xerxis cum altera quadam congruit; nam quum Abydi ageret Xerxes, vidit naves cursum tenentes per Hellespontum, quæ frumentum e Ponto in Æginam Peloponnesumque portabant: quas ubi audire ejus assessores esse hostium, sese ad eas corripandas accingebant,

intuentes in regem, quando id agi præciperet. Xerxes eos interrogavit quonam illi tenderent; qui quum respondissent, Ad hostes tuos, domine, frumentum vehentes: tunc Xerxes excipiens: inquit, Nonne eodem, quo isti, et nos navigamus, tum rebus aliis, tum frumento instructi? quid igitur hi officiunt nobis, quibus com meatum portant? Ceterum speculatores illi rebus inspectis dimissi in Europam rediere.

148. Post quorum reditum Græci qui contra Persam conjurarant, nuncios iterum Argos miserunt. Sed Argivi narrant hoc negotium apud se ita confectum esse. Audisse se statim ab initio ea quæ ab barbaro excitarentur adversus Græciam, et quum accepissent intellexissentque ab Græcis se tentatum iri, ut ipsos adseiscerent contra Persam, misisse Delphos qui deum consulerent, quid sibi facientibus esset optime eventurum, nuper enim sex millia suorum fuisse interempta a Lacedæmoniis et Cleomene Anaxandridæ filio, eaque de causa se mittere. Ita qui missi fuerant interrogantibus, sic Pythiam respondisse,

Finitimis invise, deis dilecte beatīs,
Interius tutamen habens, cautusque sedeto,
Et tutare caput: nam membra tuebitur illud.

Hæc illis Pythiam prius respondisse. Postea vero quam nuncii Argos venerunt, senatumque ingressi mandata retulerunt, Argivi responderunt ad ea quæ dicebantur, se promptos esse in triginta annos pacificare cum Lacedæmoniis, percusso fœdere, et dimidium imperii penes se esse postulare, quanquam enim æquum foret jus imperandi ipsorum esse, tamen dimidio imperii se esse contentos.

149. Hoc aiebant suum senatum respondisse, quamvis dissuadente oraculo societatem contrahere cum Græcis: et licet formidarent oraculum, tamen serio urgere, ut fœdus triginta annorum feriretur; intra quos annos liberi sui in virilem ætatem adoluerent: hac videlicet ratione, ne si qua calamitas ad superius malum accederet in bello Persico, nisi fœdera forent, in posterum subjecti Lacedæmoniis essent. His dictis Argivorum a senatu, nuncios Spartanos ita respondisse, quod ad fœdera quidem attineret, se ad eos qui plures essent relegare: quod autem ad imperium, id vero sibi demandatum esse, ut responderent, ac sane dicere, sibi duos esse reges, Argivis unum, ideo non posse fieri ut alterutri Spartæ regi abrogaretur imperium: quominus cum iis duobus rex Argivus parem dignitatem obtineret, nihil obstare. Ita Argivi dicunt se noluisse perpeti Spartanorum insolentiam, sed præoptasse a barbaro imperari sibi, quam Lacedæmoniis cedere, atque ita edixisse nunciis, ut priusquam occideret sol, ex agro Argivo excederent; alioqui hostium loco futuros.

150. Hoc ipsi Argivi sic se habere memorant; aliter tamen per Græciam narratur, Xerxem antequam bellum Græciæ inferret, misisse Argos caduceatorem; quo quum pervenit, ita fertur verba

fecisse, Viri Argivi, Xerxes rex hæc vobis inquit, Nos arbitramur, Persem, ex quo nos progeniti sumus, fuisse filium Persei Danaës filii, ex Andromeda genitum, quæ fuit Céphei filia : ita igitur ex vobis oriundi sumus. Quod quum ita sit, nefas est et nos progenitoribus nostris inferre bellum, et vos aliis opem ferendo, nobis adversarios fieri ; sed potius domi vestræ vos considerentes otium tenere, nam si mihi ex sententia succedet, nullos majores quam vos faciam. Hæc Argivi quum audissent, habuisse alicujus momenti dicuntur, et statim quidem nihil promittentes vicissim poscere : sed quum ab Græcis adsciscerentur, tunc partem imperii poposcisse, gnari eam Lacedæmonios non concessuros, ut hoc prætextu tranquilli agerent.

151. Quibus convenisse etiam hanc narrationem quidam Græcorum memorant, rei multis postea annis gestæ : quum Susis Memnoniis alterius negotii gratia essent Atheniensium legati Callias Hippo-nici filius et collegæ qui pariter ascenderant, contigit ut Argivi et ipsi per idem istud tempus Susa miserint legatos, qui Artaxerxem filium Xerxis interrogarent, utrum amicitiam quam cum Xerxe contraxissent, ipsis adhuc continuaret, an ab illo pro hostibus haberentur. Quibus Artaxerxes, imo vero maxime perdurare respondit, nullamque sibi civitatem amiciolem putare quam Argos.

152. Verum an caduceatorem Xerxes Argos miserit ad ea dicenda, et an Argivorum nuncii qui Susa ascenderunt, Artaxerxem de amicitia interrogaverint, pro comperto dicere non possum, nec ullam de his aliam ferre sententiam, nisi quam Argivi ipsi edunt. In demum scio, si omnes homines qui domestica mala in medium contulissent, cum vicinis mutare volentes, mala vicinorum intuiti fuissent, libenter reportaturos rursus illorum singulos ea quæ ipsi attulissent. Ita non turpissime ab Argivis actum est. Ego vero quæ dicuntur dicere debeo, attamen non omnino omnibus credere : quod in universam historiam a me dictum sit, quoniam et hoc narratur, Argivos extitisse qui Persam in Græciam arcessiverint, posteaquam cum Lacedæmoniis male pugnassent, præ dolore præsentis quidvis præoptantes. Talia quidem de Argivis dicta sunt.

153. In Siciliam autem ad agendum cum Gelone, tum alii legati a sociis iere, tum vero etiam a Lacedæmoniis Syagrus. Hujus Gelonis progenitor inhabitans Gelam erat, ex insula Telo, quæ Triopio adjacet : qui dum Gela conderetur a Lindiis, qui sunt e Rhodo, et Antiphemo, relictus non est. Interjecto autem tempore, posteri ejus dearum inferarum antistites esse perseveraverunt, Teline, uno ex majoribus consequuto hunc in modum : Viri Geloi in seditione inferiores, in Mactorium urbem sitam supra Gelam profugerunt : hos Telines Gelam reduxit nullis virorum copiis adjutus, sed harum dearum sacris : quæ unde acceperit, aut ipse possederit, id vero dicere non possum. His sacris fretus, reduxit illos, pactus, ut posteri sui illic deorum antistites forent. Admiratio igitur et mihi incessit ad ea, quod audio tantum opus Telinem effecisse : qualia opera non a quocunque viro effici opinor, sed ab eo qui sit bonæ mentis et

virili robore. At ille fertur ab incolis Siciliæ contra fuisse ab natura comparatus, nempe et effeminatus ac mollior vir. Hunc in modum ille hoc decus adeptus est.

154. Cleandro autem Pantarei filio qui septem annos Gelæ tyrannide potitus est, vita functo, a Sabylo autem viro Geloo fuit interfectus, ibi frater ejus Hippocrates suscepit imperium. Quo tyrannidem obtinente, Gelon inter posteros Telinis vatis, cum aliis multis et Ænesidemo Pataici filio, qui erat satelles Hippocratis, non diu post ob virtutem declaratus est totius equitatus præfectus : nam quibus in bellis Hippocrates obsedit Callipolitanos et Naxios et Zancæos et Leontinos, atque insuper Syracusanos et permultos barbarorum, in iis bellis Gelon extitit vir clarissimus ; adeo ut nulla omnium quas retuli civitatum effugerit Hippocratis dominationem, præter Syracusanos : quos pugna ad flumen Elorum superatos Corinthii Corcyræique liberaverunt, his conciliantes conditionibus, atque hac lege, ut Syracusani Camarinam, quæ ipsorum jam olim fuerat, Hippocrati traderent.

155. Hippocrates autem quum totidem annos quot frater Cleander tyrannidem obtinuisset, illato Siculis bello, apud urbem Hyblam periit : ita Gelon per causam tuendi liberos Hippocratis, Euclidem et Cleandrum, ubi cives, quod abnuerent dicto amplius audientes esse, prælio vicit, re vera ipse Geloorum imperium adeptus est, liberis Hippocratis dominatu fraudatis. Post hoc commentum, Syracusanorum Gamoros, ut vocabantur, a plebe et servis suis, qui Cyllyrii nominabantur, ejectos, in patriam ex urbe Casmena reducendo potitus etiam est ipsis Syracusis, nam ei venienti plebs Syracusana et urbem et se ipsam tradidit.

156. Quam Gelon ubi accepit, Gelam quam tenebat minoris faciens, Hieroni fratri demandavit, sibique Syracusas habuit, et quidem omnia erant Syracusæ, ideoque ea civitas confestim convaluit ac floruit ; partim deductis eo Camarinæis omnibus, quos cives fecit, quum Camarinam everteret ; partim dimidio et eo amplius Geloorum perinde usus ut Camarinæis. Necnon Megarensium qui sunt in Sicilia, quum obsessi ad deditionem venissent, locupletes quoque, qui et bellum ei intulerant, et ob id se perditum iri putabant, Syracusas traducens, etiam cives fecit : at plebem Megarensensem, quæ belli movendi fuerat expers, quæque nihil mali se passuram expectabat, Syracusas adductam venundedit, ea conditione, ut ex Sicilia exportaretur. Idem hoc fecit Eubœensibus qui sunt in Sicilia, postquam distinxisset. Hoc autem ideo de utrisque statuit quod arbitraretur contubernium plebis rem esse moletissimam. Ea ratione magnus tyrannus effectus est Gelon.

157. Ad quem legati Græcorum, posteaquam Syracusas venerunt et admitti contigit, ita loquuti sunt : Lacedæmonii pariter et Athenienses eorumque socii nos misere ad te in societatem assumendum adversus barbarum : nam prorsus audisti hunc irruentem in Græciam, ut vir Persa juncto pontibus Hellesponto, secum omnes orien-

tis ex Asia copias ducens, bellum inferat Græciæ; titulo quidem utens belli Athenis inferendi, sed in animo habens omnem Græciam redigere in suam potestatem. Tu igitur, cui magna potentia adest, nec minima Græciæ portio, quum sis Siciliæ princeps, ferto opem iis qui Græciam a servitute vindicant, eamque una cum illis liberato. Coacta enim cuncta Græcia, constabit magna manus, et ad pugnam pares erimus invadentibus nos: quod si e nobis alii proditores fuerint, alii nolint adjuvare, quod sincerum supererit Græciæ, exiguum sit; jam hoc periculum est ne omnis Græcia pessum eat. Neque enim speraveris Persam, si nos prælio superaverit, ad te non esse venturum: quinimo hoc ante caveris: nobis namque opem ferendo, temetipsum tutaris. Rei bono consilio gestæ salubris plerumque vult adesse exitus. Hæc legati dixerunt.

158. Sed Gelon vehemens erat in urgendo, utens hac oratione; Veri Græci, insolentem habetis orationem, qui ausi estis me adire, hortantes ad ineundam adversus barbarum societatem: at vos ipsi quum orarem prius adversus exercitum barbaricum juvare bellum, quod mihi erat cum Carthaginensibus; etiam quum obtestarer ut ultio necis Doriei Anaxandridæ filii de Ægestanis exigeretur; quin et quum offerrem me adiutorem ad liberanda emporia, unde vobis magna emolumenta atque commoditates provenerant, vos neque mei causa auxilii, neque ultionis de nece Doriei exigendæ venire voluistis. Itaque quod ad vos pertinet, omnia hæc a barbaris obtinentur. Verum nobis hæc bene et in melius reciderunt: nunc autem postquam circumiit bellum, atque vos attigit, ita demum Gelonis memoria fit. Sed in contemptum apud vos lapsus, non ero vestri similis; sed paratus sum ferre opem collaturus ducentas triremes, et viginti millia gravis armaturæ, ac duo millia equitum, totidem sagittariorum, totidem funditorum, totidemque cursores equestres leviter armatos. Sed et rem frumentariam cunctis Græciæ copiis, donec fuerit debellatum, suppeditaturum recipio. Cæterum ea lege hæc polliceor, ut ego sim adversus barbarum Græcorum dux et imperator: aliter neque ipse venirem, neque alios mitterem.

159. Ea Syagrus audiens, non tulit; sed, O quam ejularet, inquit, Pelopides Agamemnon, si audiret Spartiatas imperio spoliatos esse ab Gelone atque Syracusanis. Tu vero ne feceris hujus rei mentionem amplius, ut nos tibi tradamus ducatum; sed si tibi animus est opem ferendi Græciæ, esto dicto audiens Lacedæmoniis: si dedignaris mandari, opem ne feras.

160. Ad hæc Gelon ubi vidit verba Syagri aversa, hanc ad extremum protulit orationem, Hospes Spartiata, contumeliæ homini immissæ solent irritare indignationem: tu tamen contumelias in verbis invehens, non induxisti me, ut vicem meam indecorus sim. Sed ubi vos ita ducatum amplectimini, me magis quam vos decet illum amplecti, qui multo majorum copiarum imperator sum ac plurium navium. Ceterum, quoniam vobis oratio ista tam difficilis accidit, nos aliquantum a superiore oratione decedemus. Si vos terrestribus

copiis præfueritis, ego nauticis præero: sin vos mari imperitare juvat, ego terrestribus volo. Ex quo oportet vos aut ad alterutram harum conditionum accedere, aut tantis sociis destitutos abscedere. Hanc Gelon conditionem offerebat.

161. Cui legatus Atheniensis, Lacedæmoniorum legatum antevertens, ita respondit, Rex Syracusanorum, Græcia nos ad te misit, non imperatoris indiga, sed exercitus: tu vero præ te fers non missurum te exercitum, nisi sis Græciæ dux; videlicet ut illius exercitui imperes affectas. Itaque quatenus quidem cuncto Græcorum exercitui præesse postulabas, sufficebat nobis Atheniensibus silentium agere, intelligentibus Laconem fore idoneum ad reddendam de utrisque rationem: quoniam vero dejectus ab imperio summo omnium poscis ut imperio classis præsis, ita habeto: nos, etiam ut Lacon permittat, non esse permissuros præesse te classi: nostrum enim munus hoc est, nisi Lacedæmonii id velint: quibus præesse classi volentibus non contradicimus, alteri vero concederemus nemini: nam frustra maritimas copias Græcorum plurimas possideremus, si Syracusanis imperio cederemus, qui sumus Athenienses, antiquissimæ originis gens, solique Græcorum qui nunquam solum vertimus: e quibus virum instruendo ornandoque exercitu aptissimum Homerus etiam versificator ait Ilium venisse. Adeo non est dedecus nobis ista commemorare.

162. His Gelon ista respondit, Hospes Atheniensis, vos qui præ sint habere videmini; quibus præ sint nequaquam. Quocirca quum nihil cedentes totum obtinere velitis, quam celerrime hinc retro abscedatis, renunciaturi Græciæ, ver ex anno illi exemptum esse. Cujus dicti sensus hic est, quem vult dicere: constat enim probatissimam anni partem esse ver; talem esse suum exercitum in exercitu Græcorum. Igitur si Græcia privaretur sua societate, quasi quoddam ver ex anno sublatum esse conjectabat.

163. Hoc responso Gelonis accepto legati Græcorum abnavigarunt. Post hæc Gelon timens quidem ille Græcis, ne superare barbarum non possent, et tamen indignum atque intolerandum sibi ratus, ut profectus in Peloponnesum subesset Lacedæmoniis, qui Siciliae tyrannus esset, omissa hac via aliam iniit. Nam simulatque audiit Persam transmisisse Hellespontum, Delphos misit cum tribus navibus quinquagenum remorum Cadmum Scythæ filium Coum, multa cum pecunia ac placidis verbis, ad observandum quo casura esset pugna: ut si barbarus vinceret, ei pecuniam traderet terramque et aquam eorum locorum quibus Gelon imperaret; sin vincerent Græci, retro navigaret.

164. Hic Cadmus ante id tempus, quum tyrannidem Coorum a patre accepisset bene cedentem et nullo molesto incurrente, sed sua sponte ob justitiam, in medium Cois reddito imperio, in Siciliam abiit: ubi una cum Samiis tenuit atque incoluit urbem Zanciam, cujus nomen in Messanam mutatum est. Hunc igitur Cadmum, hoc modo accedentem, Gelon ob justitiam, quam illi ex aliis rebus

adesse noverat, misit ; qui homo præter alia quæ edidit opera justa, hoc non minimum illorum reliquit ; quod tantum pecuniæ a Gelone commissum intervertere quum posset, noluit, sed posteaquam Græci pugna navali superiores extitere, et Xerxes cum exercitu abiit, ipse etiam in Siciliam rediit cum omni pecunia.

165. Fertur autem et hoc ab iis, qui Siciliam incolunt, Gelonem inducto ad obtemperandum Lacedæmoniis animo, fuisse laturum Græcis auxilia, nisi Terillus Crinippi filius ejectus ex Himera, ubi erat tyrannus, a Therone Ænesidemi filio Agrigentinorum monarcho, contra ipsum adduxisset sub id tempus Phœnicum et Afrorum et Iberorum et Ligurum et Helisycorum et Sardonum et Cynriorum trecenta millia, duce eorum Amilcare Annonis filio Carthaginensium rege : quem Terillus conciliatum et hospitii necessitudine, et præcipue prompta animi voluntate Anaxilai Cretinei filii, Rhegini tyranni, qui filios suos Amilcari obsides dedit, induxit in Siciliam ulciscendi soceri causa : habebat enim Anaxilaus in matrimonio Terilli filiam, nomine Cydippam. Ita Gelonem, quum nequiret auxilia Græcis ferre, Delphos misisse pecuniam.

166. Præterea aiunt iidem contigisse, ut eodem die Gelon et Theron Amilcarem Carthaginensem in Sicilia superarint, quo Græci in Salamine Persam. Quinetiam Amilcarem, qui a patre quidem Carthaginensis, a matre vero Syracusanus erat, et ob virtutem rex Carthaginensium, quum conflisset, prælio victum, e conspectu fuisse ablatum audio, nec usquam gentium aut vivum aut mortuum comparuisse : omnia enim Gelonem indagando lustravisse.

167. Apud ipsos autem Carthaginenses illius imaginem servantes, hæc fama est, dum barbari cum Græcis in Sicilia ab aurora ad crepusculum pugnarent, tamdiu enim traxisse dicitur conflictus, interea Amilcarem in castris manentem sacrificasse atque litasse in ingenti pyra integra corpora adolentem : sed quum conspiceret suos in fugam versos, ut erat adfundens libamenta sacris, sese in ignem misisse, atque ita combustum e conspectu sublatum. Cui, sive hoc modo, ut Phœnices, sive alio, ut Carthaginenses memorant, ex oculis ablato, partim sacrificant, partim extruxerunt monumenta in omnibus coloniarum urbibus et præcipuum in ipsa Carthagine. Hactenus quæ ad Siciliam attinent.

168. Corcyræi autem aliud legatis responderunt, aliud fecerunt : nam quum eos iidem qui in Siciliam ierant, adsumerent, iisdem quibus Gelonem verbis alloquuti, hi vero polliciti sunt confestim se auxilia missuros ac præsidio futuros, negantes sibi Græciam pereuntem neglectui habendam : quæ si collaberetur, nihil aliud sibi superesse, quam ut primo quoque die servirent ; ideoque sibi, quoad maxime possent, illam esse adjuvandam. Hæc illi aspectu speciosa responderunt : at ubi ferre opem oportuit, aliud habentes in animo, sexaginta naves instruxere : ægreque in altum evecti, Peloponneso applicuere, ac circa Pylon ac Tænaron oræ Lacedæmoniorum naves in salo statuerunt ; observantes et ipsi bellum quo caderet, desperantes quidem fore ut Græci superarent, sed opinantes Persam mul-

to superiorem universæ Græciæ imperaturum. Itaque studio et astu id egerunt, ut hæc ad Persam haberent, Adsciscentibus nos Græcis ad hoc bellum, O rex, qui copias habemus non sane minimas et naves præbemus non minimas, sed plurimas secundum Athenienses, tamen adversus te ire noluimus, aut quippiam tibi ingratum facere. Hæc dicendo sperabant se plus aliquid quam ceteros ablaturos, quod etiam, ut mihi videtur, contigit. Ad Græcos autem excusationem paravere, qua etiam usi sunt: accusantibus enim Græcis quod opem non tulissent, dixere sexaginta se triremes armavisse, sed per ventos etesias superare Maleam nequisse: atque ita ad Salaminem non venisse, nec ullam malitiam in causa fuisse, ut post navalem pugnam venerint. Et isti quidem ita Græcos summovertunt.

169. Cretes autem, postquam adsciti sunt ab iis Græcis, quibus hoc negotium datum erat, ita faciendum putarunt, ut communiter Delphos mitterent consultores deum rogaturos, numquid sibi satius foret Græciam defendere. Quibus Pythia respondit, O stulti, conquerimini de lacrymis, quas succensens ob ultionem Menelai vobis Minos misit. Quoniam illi quidem non adjuverunt ulcisci illius cædem in Camico factam: vos autem illos ob mulierem e Sparta a viro barbaro raptam. Hæc Cretes allata ubi audiere, ab auxilio ferendo supersedere.

170. Siquidem fertur, Minoem, quum Dædalum vestigans in Sicaniam, quæ nunc Sicilia dicitur, pervenisset, violenta nece occubuisse: interjecto deinde tempore omnes Cretes, præter Polichnitanos et Præsios, divinitus impulsos, cum magna classe in Sicaniam trajecisse, et quinquennio obsedissem Camicum, quam mea ætate Agrigentini incolunt: ad extremum quum neque illam expugnare possent, neque permanere, fame compulsos relictâ urbe abiisse: et dum circa Iapygiam cursum tenerent, ingenti eos tempestate adorta, in terram fuisse ejectos: laceratisque navibus, quia nullus in Cretam receptus ostendebatur, illic subsidentes urbem Hyriam condidisse: et mutato nomine pro Cretibus Iapyges Messapios esse effectos, et pro insulanis continentis incolas: et ab urbe Hyria alias incoluisse: quas diu post Tarentini evertebant, magnam in ruinam devenere, ut hæc maxima cædes omnium quas novimus extiterit, tum ipsorum Tarentinorum, tum Rheginorum, qui a Micytho Choeri filio ad tria millia civium adacti opem ferre Tarentinis, interiere. Ipsorum autem Tarentinorum qui cæsi sunt, numerus non est initus. Micythus autem, quum Anaxilai famulus esset, procurator Rhegii relictus, ubi ex ea urbe excidit, Tegeam Arcadum incoluit, compluresque statuas in Olympia consecravit.

171. Sed mihi Rheginorum et Tarentinorum res sint interpositio historiæ. In Cretam igitur desolatam Præsii aiunt cum alios homines, tum præcipue Græcos immigrasse: tertiaque a morte Minois ætate, res Trojanas fuisse, in quibus non deterrimos extitisse Cretes Menelai defensores: et ob id eos Troja reversos una cum suis pecoribus fame pestilentiaque correptos, iterumque desolatam Cretam

eum reliquis a tertiis Cretensibus habitari. Harum rerum memoriam refricando, Pythia illos ad ferenda Græcis auxilia animatos cohibuit.

172. At Thessali necessitate subacti circa initia Medorum partes foverunt, quum ostenderent non placere sibi quæ Aleuadae excogitassent: nam quumprimum audierunt Persam trajicere in Europam, legatos ad Isthmum mittunt, ubi provisos Græciæ delecti e civitatibus coacti erant, quæ de Græcia meliora cogitabant. Ad quos postquam venere legati Thessalorum, ita verba fecere, Viri Græci, Olympicum ingressum custodiri expedit, ut Thessalia pariter atque omnis Græcia sit septa ab bello. Nos equidem ad custodiendum simul parati sumus: sed vos quoque debetis multum mittere copiarum; quas nisi mittatis, scitote nos pactionem inituros esse cum Persa. Neque enim decet nos adeo ante ceteram Græciam positos pro vobis solos occumbere. Quibus ferre opem si recusatis, nullam potestis injungere necessitatem. Nulla namque fortior necessitas est imbecillitate. Itaque nosmet ipsi aliquam salutem comparare conabimur. Hæc Thessali.

173. Ob quæ Græci illuc mittendum decrevere exercitum pedestrem per mare ad ingressum custodiendum. Exercitus, ubi coactus est, per Euripum navigavit. Qui postquam ad Alum Achaiae pervenit, egressus, relictis illic navibus, in Thessaliam contendit, et ad Tempe pervenit, ad ingressum, qui ab inferiore Macedonia in Thessaliam fert, juxta amnem Peneum inter Olympum et Ossam montes. Ibi castra posuere Græci, ad decem millia gravis armaturæ coacti: quibus aderat Thessalorum equitatus, ducibus Lacedæmoniorum quidem Euæneto Careni filio, delecto ex polemarchis, quamquam non esset e regio genere; Atheniensium autem, Themistocle Neoclis filio. Verum paucos illic dies morati sunt: advenientes enim ab Alexandro Amyntæ filio viro Macedone legati, suaserunt eis ut discederent, ne in illo ingressu perstantes, ab exercitu irrumpente proculcarentur; multitudinem terrestrem nauticamque indicando. Horum consilio Græci, nam et bene sibi consuli, et bono erga ipsos animo Macedo esse videbatur, obtemperaverunt. Quamquam mihi videtur diffidentia id suasisse, quum audirent alium etiam esse in Thessalos ingressum per Perrhæbos, in superiori Macedonia, juxta urbem Gonnon, qua et transivit exercitus Xerxis. Ita Græci ad naves regressi, rursus ad Isthmum se receperunt.

174. Hæc fuit in Thessaliam sumpta expeditio, dum rex in Europam ex Asia transiturus erat, et Abydi jam agebat. A sociis autem deserti Thessali, ita prompti ad Medos transiere, jam nihil ambigentes, ut in rebus gerendis sese regi præstiterint utilissimos.

175. Græci autem ad Isthmum reversi, ob ea quæ ab Alexandro dicta erant, consultabant et qua bellum statuerent, et quibus in locis, evicitque hæc sententia, ut præsidio aditum Thermopylarum custodirent, quippe qui videbatur et angustior quam ille Thessaliæ, et simul ipsorum terræ propinquior. Nam, semitam qua intercepti

sunt apud Thermopylas, ne quidem noverant illi Græci, qui capti sunt, prius quam ingressi Thermopylas ab Trachiniis sciscitati sunt. Hunc igitur aditum tuendo decreverunt, non sinere barbarum transire in Græciam, utque classis navigaret in Histiaëotidis oræ Artemisium. Hæc enim loca inter se vicina sunt, ut audiri utrinque possint quæ apud alteros gerantur. Quæ loca ita se habent.

176. Artemisium quidem a pelago Thracico, ex laxitate in arctum cogitur trajectum, qui est inter insulam Sciathum et continenter Magnesiam: ab angustiis autem Eubœæ jam Artemisium excipit litus, in quo est Dianæ templum. Ingressus vero in Græciam per Trachinem, ubi arctissimus, dimidiati plethri est: quanquam ad cæteram regionem non est hic locus arctissimus, sed ante postque Thermopylas: juxtaque Alpenos a tergo sitos, tantummodo ad agendum vehiculum via patet: antè etiam juxta flumen Phœnicem, prope urbem Anthelam solum agendo vehiculo rursus via sufficit. Thermopylarum autem quod ad occasum vergit, mons est inaccessus et præalti præcipitii, procedens usque ad Cætam: quod autem viæ vergit ad auroram, mare excipit ac vada. In hoc autem ingressu sunt calida lavacra, quæ *χούρους*, id est ollas, indigenæ vocant: et prope illa est ara Herculi extructa. Ad hos ingressus, murus ædificatus erat, et olim portæ aderant. Eum autem murum ædificaverant Phocenses metu Thessalorum, quoniam illi ex Thesprotis iere Æolidem terram habitatum, quam nunc possident; quippe Thessalis conantibus eos evertere, hoc præsidio imposito se tutabantur: aquamque illam calidam in ingressum immisere, ut esset lacunosus locus; omnia excogitantes, ne in suam terram Thessali incursarent. Hic tamen antiquus murus quondam extructus, majori ex parte jam vetustate erat collapsus: quem qui rursus excitaverunt, visum est illis faciendum, ut illac barbarum arcerent a Græcia. Est autem proxime viam vicus nomine Alpeni, unde frumentari Græci statuerant.

177. Et hæc quidem loca videbantur Græcis opportuna, cuncta enim ante rimati atque ratiocinati, ubi barbari neque multitudine neque equitatu uti possent, ibi illum Græciæ turbatorem excipere statuerunt. Postea vero quam Persam in Pieria esse audire, ex Isthmo digressi sunt; peditatus ad Thermopylas insidendas, ceteri mari, ad Artemisium.

178. Et Græci quidem ex jussu propere ad succurrendum tendunt; interea vero Delphi deum consulere, de seipsis et de Græcia solliciti. His responsum est ut ventos precarentur: illos enim maximos fore Græciæ auxiliores. Delphi quod accepere oraculum, cum iis primum Græcis communicavere quibus libertas cordi erat; quo nuncio illos quod barbarum magnopere timerent, immortalis beneficio demerere. Deinde statuta ventis ara in Thyiæ, ubi fanum est Thyiæ Cephissi filiæ, a qua et locus hic habet nomen, etiam hostiis illos prosequuti sunt: propter quod oraculum etiam nunc Delphi ventos propitiant.

179. Nauticus autem Xerxis exercitus ex urbe Therma movens, decem ex omnibus navibus velocissimas recta trajecit in Sciathum,

ubi erant tres præsidiariæ naves Græcæ, Trœzenia, Æginæa, Attica : quæ prospicientes barbarorum naves, in fugam se proripuerunt.

180. Sed ex iis Trœzeniam, cui præerat Praxinus, insequuti barbari, continuo capiunt ; ac deinde strenuissimum propugnatorum ejus ducentes, in prora navis jugulant, perfaustum existimantes, quem primum et strenuissimum Græcorum ceperant : huic autem, quem mactaverunt, nomen erat Leon ; fortasse etiam non nihil ipso nomine fruitus est.

181. Æginæa vero, cujus trierarchus erat Asonides, nonnihil tumultus hostibus præstitit, quod inter propugnatores erat Pythes Ischenoi filius, vir eo die præstantissimus ; qui quum caperetur navis, tamen eousque pugnando restitit, donec totus in frusta carnis concisus est ; quumque collapsus non esset mortuus, sed spiraret, Persæ, qui in navibus militarem operam præstabant, admiratione virtutis, magnum operæ pretium putaverunt servare, vulnera myrrha sanantes, sindonisque byssinæ fasciis obvolventes, ac rursus in castra sua reversi, hominem universo exercitui ostentabant admirabundi, ac probe excipientes : quum alios quos in eadem navi ceperant tanquam mancipia tractarent.

182. Duabus navibus ita interceptis, tertia, cui præerat Phormus, vir Atheniensis, dum fugit, ad ostia Penei impacta est ; qua sine viris barbari potiti sunt : nam Athenienses simulatque navem impegerunt, ab ea desilientes, iter Thessaliam intenderunt, seque Athenas receperunt. Hujus rei per ignes e Sciatho editos facti certiores Græci qui ad Artemisium castra habebant, et ob id perterriti, illinc Chalcidem concesserunt quidem ad Euripum tutandum, relictis tamen per edita Eubœæ loca diurnis speculatoribus.

183. Ex illis autem decem barbarorum navibus tres ad saxum, quod est inter Sciathum et Magnesiam, nomine Myrmecem, invectæ sunt : quo loco ubi barbari lapideam columnam apportatam imposuere, ipsi qui ex Therma solverunt, postquam omnia ante oculos fuerunt pura, cum tota classe adnavigabant undecim diebus, ex quo rex a Therma discesserat, interpositis : sed eos ad id saxum quod erat in trajectu deducebat præcipue Scyrius Pammon. Hinc totum diem navigantes barbari, partem oræ Magnesiae peragunt ad Sepiadem, et litus quod est inter urbem Casthanæam et oram Sepiadem.

184. Ad hunc usque locum atque Thermopylas exsors malorum Xerxis exercitus fuit : et adhuc multitudo erat, quamadmodum ego conjiciendo invenio navium quidem ex Asia mille ducentarum septem : antiquam turbam e singulis nationibus millia ducenta et quadraginta unum ac quadringentos, ducenos supputando viros in unaquaque nave : et in his navibus præter indigenas singularum propugnatores, erant Persarum Medorumque ac Sacarum triceni epibatæ. Hæc alia turba constabat ex triginta sex millibus, ducen-tisque ad decem. Adjiciam autem huic et superiori numero eos qui sunt ex navibus quinquaginta remorum, supponens, quidquid plus erat in eis aut minus, ad singulas octoginta viros. Quarum navium

summa, ut superius jam a me dictum est, trium millium fuit : ita in eis fuerint virorum ducenta et quadraginta millia. Hæc igitur erat classis ex Asia, quingentorum et decem millium virorum in universum, et præterea septem millium sexcentorum decem. Perdatus fuit decies septies centenum millium : equitatus, octoginta millium : quibus addo Arabes qui camelos, Afros qui currus agitabant, quos facio viginti millium. Quæ copię classiariæ et terrestres in summam redactæ fiunt ter et vicies centena et præterea decem et septem millia, sexcenti et decem. Has copias ex ipsa Asia fuisse eductas dictum est, præter servitia quæ comitabantur, et frumentarias naves, et quot in eis vehebantur.

185. Huic omni enumerato exercitui adjiciendus est ille ductus ex Europa, de quo ex opinione dicere oportet. Isti igitur Græci ab Thracia, et ex insulis Thraciæ adjacentibus, præbuerunt naves centum viginti, quarum viri fiunt viginti quatuor millia : terrestres copias præbuerunt Thraces, et Pæones, et Eordi, et Bottiæi, et genus Chalcidicum, et Brygi, et Pieres, et Macedones, et Perrhæbi, et Enienes, et Dolopes, et Magnetes, et Achæi, et qui maritima Thraciæ habitabant. Harum nationum reor trecenta millia fuisse : quæ myriades illis Asiaticis adjectæ, fiunt in summa virorum pugnantium ducentæ sexaginta quatuor, et præterea mille sexcenti ac decem.

186. Hoc autem ipso tali pugnantium numero non pauciora sed plura fuisse arbitror, quæ eos comitabantur ministerii instrumenta, et eos qui in frumentariis acatiis erant, et omnino in aliis navibus, quæ una cum exercitu procedebant. Et sane facio illos istis pares esse, et neque plures neque ulla parte pauciores. Ita æquati numero pugnantium, explent easdem illis myriadas. Sic quingentas et viginti octo myriadas, et tria millia ducentos et viginti viros Xerxes Darii filius duxit ad Sepiadem usque et ad Thermopylas.

187. Hic est universarum copiarum Xerxis numerus. Nam mulierum pinsentium et pallacarum et eunuchorum numerum nemo pro comperto dixerit : ac ne impedimentorum quidem, aliorumque jumentorum sarcinariorum, neque canum Indicorum, exercitum comitantium, præ multitudine quisquam iniverit numerum. Quo minus miror prodidisse fluentia quorundam amnium ; magis miror, quomodo tot myriadibus cibaria suppetierint : nam subducta ratione comperio, si singuli quotidie singulos frumenti chœnicas, et non amplius acceperunt, absumpta fuisse singulis diebus centum decem millia medimnorum, et alios trecentos ac quadraginta medimnos. Haud annumero datum mulieribus eunuchisque, et jumentis, atque canibus. In quo exercitu quum tot virorum myriades forent, nec specie nec magnitudine corporis quisquam eorum Xerxe ipso erat dignior, qui illud imperium obtineret.

188. Navales autem copię, postquam e statione solverunt, pro vectæque litus terræ Magnesiæ tenuerunt, quæ est inter urbem Casthanæam et oram Sepiadem, primæ quæque naves ad terram habuere stationem, aliæ deinceps in ancoris ; utpote quum non mag-

num foret litus, capitibus in pontum obversis stabant etiam ad octavum usque ordinem, atque ita per istam noctem. Sub ipsum vero diluculum, ex sereno cœlo et tranquillo quum mare efferbuisset, incidit in eam atrox tempestas, ac vehemens ventus subsolanus, quem Hellespontiam nuncupant, qui circa illa loca habitant. Eum ventum quicumque augescere animadverterunt, et quibus per conditionem stationis licuit, ii tempestatem prævenerunt retrahendo naves, et sese atque illas incolumes præstiterunt: at quas naves ventus in alto nactus est, earum alias ad loca quæ dicuntur *Ἴπυοὶ*, id est, *furni*, quæ sunt in Pelio, extulit, alias in litus, aliæ in ipsam Sepiadem illisæ sunt, aliæ in urbem Melibœam, aliæ in Casthanæam expellebantur: erat enim intoleranda vis ejus.

189. Enimvero feruntur Athenienses divinitus Boream invocasse, allato ad eas oraculo alio, ut generum suum ad sibi opitulandum invocarent. Habet autem, ut apud Græcos fertur, Boreas in matrimonio Orithyiam, Atticam, Erechthei filiam. Ex hac affinitate, ut fama est, Athenienses inducti sunt ad conjectandum Boream sibi generum esse, et dum in Chalcide Eubœæ excubarent, quum intelligerent auctum iri tempestatem, aut etiam ante hoc tempus, sacrificaverunt, et invocaverunt Boream et Orithyiam, ut sibi auxilio essent, et barbarorum naves corrumperent, quemadmodum prius etiam circa Athon. Num autem ob id Boreas ingruerit in barbaros stationem agentes, non queo dicere: certe Athenienses aiunt Boream, qui ante fuerit ipsis auxilio, etiam tunc illa effecisse: atque digressi illinc, delubrum Boreæ extruxere ad amnem Ilissum.

190. In hac elade qui paucissimas naves, ii non pauciores quadringentis periisse aiunt, viros quoque innumerabiles, ac vim pecuniarum immensam; ut Aminocli Cratini filio, viro Magneti, circa Sepiadem possessiones habenti, majorem in modum fuerit fructuosum hoc naufragium, qui sequenti tempore multa pocula aurea per æstum ejecta, multa argentea sustulit, thesaurosque Persarum invenit, affatimque aliarum ex auro rerum lucratus est: et quum alioqui non esset fortunatus, e rebus repertis mirifice est ditatus: nam et hunc calamitas quædam tristis lugere cogebat ob liberorum necem.

191. Navium autem frumentariarum aliorumque navigiorum quæ perierunt, numerus iniri non potest. Unde præfecti navalium copiarum, veriti ne sibi post acceptam calamitatem Thessali incurserent, excelsum vallum e naufragiis circumdederunt. Triduo enim tempestas perstitit: quarto tandem die magi humanis hostiis, et præstigiis incantando ventum, ad hæc Thetidi ac Nereidibus sacrificando, tempestatem compescuerunt; sive alioquin ipsa sua sponte cessavit. Thetidi autem sacrificare, quod ab Ionibus acceperant; Thetin ex eo loco raptam fuisse a Peleo, omnemque eam oram Sepiadem illius esse, aliarumque Nereidum. Et illa quidem quarto die conquievit.

192. At Græcis diurni sui speculatores ex Euboicis promontoriis decurrentes, altero ab exorta primum tempestate die indicarunt omnia quæ circa naufragium contigerant. Quæ isti ubi audiere, fuis

ante votis Servatori Neptuno ac libamentis, celerrime rursus ad Artemisium revehuntur, sperantes sibi paucas aliquas naves fore adversarias. Ita ad Artemisium revecti iterum stationem habuere, Neptuni Servatoris cognomen inde ad hoc usque tempus usurpantes.

193. Barbari, postea quam ventus quievit, et fluctus strati sunt, deductis navibus præter continentem enavigabant, circumvehentesque promontorium Magnesiae, rectum cursum in sinum qui ad Pagasas fert tenebant. In hoc Magnesiae sinu locus est, in quo fertur Hercules, quum e navi Argo aquatum missus esset, derelictus fuisse ab Jasone atque a sociis, dum in Æam urbem Colchidis ad vellus navigarent. Illinc enim aquati in pelagus erant abituri, eaque de re nomen loco fertur esse Aphetæ.

194. Hoc in loco Xerxis naves stationem habuerunt: quarum quindecim, quæ longe ultimæ navigabant, prospectis Græcorum ad Artemisium navibus, ratæ suas esse, in medium earum hostilium navium delatæ sunt: quarum dux erat Sandoces Thamasiae filius, Cymæ Æolidis præfectus: quem ante hæc tempora Darius in hoc crimine deprehensum cruci affixerat, quod quum e regiis iudicibus esset, iniquam sententiam ob pecuniam tulerat; sed ejus in cruce suspensi Darius reputans plura peccatis esse beneficia in domum regiam collata, hoc reperiens, agnoscensque properantius se quam prudentius egisse, hominem solvit. Ita regem Darium elapsus, ut ab eo non occideretur, supererat; tunc vero in Græcos delatus, non iterum erat elapsurus: hos enim ad se cursum tenentes Græci ubi videre, cognito hominum errore, contra invecti, facile eas cepere.

195. In quarum navium una captus est Aridolis, Alabandensium qui sunt in Caria tyrannus; in altera Penthylus Demonoi filius, dux Paphius, qui e Papho duodecim naves quum duxisset, amissis earum undecim tempestate, quæ ad Sepiadem extiterat, cum una quæ superabat tendens ad Artemisium, captus est. Hos Græci quæ volebant de Xerxis exercitu sciscitati, vinctos ad Corinthiorum Isthmum dimiserunt.

196. Cetera barbarorum classis, præter quindecim naves quibus præfuisse Sandocem dixi, ad Aphetas pervenit. Xerxes cum terrestribus copiis per Thessaliam et Achaïam iter faciens intraverat et quidem post triduum in Melienses: quum in Thessalia certamen equorum suorum fecisset, Thessalici equitatus experiendi gratia, illum optimum in Græcis esse edoctus: in eo autem certamine multo inferiores fuerunt equi Græci. Fluviorum porro qui sunt in Thessalia, solus Onochonus potanti exercitui non suffecit. Fluviorum autem Achaïæ quum maximus sit Apidanus, ne hic quidem suffecit, nisi maligne.

197. Xerxi ad Alum urbem Achaïæ tendenti, duces viæ cuncta referre cupientes, enarrabant id quod de templo Jovis Laphystii ab indigenis narratur: Athamantem Æoli filium, inito cum Ino consilio necem Phrixo machinatum: deinde Achæos ex oraculo tale certamen illius posteris proposuisse, ut qui ex eo genere maximus natu

esset, huic aditu prytanei, quod leitum Achæi vocant, interdicentes ipsi excubias agunt; quod siquis intravisset, non prius exire posset quam mactandus esset. Ita multos, quum jam mactandi essent, eo metu in aliam profugisse regionem: interjecto deinde tempore quum reversi essent, si deprehenderentur in prytaneum mittebantur et quemadmodum mactarentur, referebant toto corpore infulis coperto, et cum pompa educti. Hoc autem posteros Cytissori Phrixiogeniti ob id pati, quod quum Achæi ad expiandam regionem elegerent ex oraculo Athamantem Æoli filium, eumque essent immolaturi, Cytissorus iste ex Æa Colchide veniens illum liberavit: eoque facto posteris ejus iram dei fuisse injectam. Hæc quum audisset Xerxes, ubi ad lucum adfuit, et ipse ab eo abstinuit, et idem suis copiis imperavit, domumque posterorum Athamantis item ac fanum veneratus est.

198. Hæc in Thessalia Achaïaque; a quibus locis processit Xerxes in Melidem juxta maris sinum, ubi totum diem æstus atque reciprocatio fluctuum fit. Huic sinui circumjectus est locus campester, alibi spatiosus, alibi arctus admodum. Suntque ipsi campo circumjecti montes editi atque inaccessi, omnem Melidem cingentes regionem, quæ petræ Trachiniæ nominantur. Prima in sinu urbs ab Achaia euntibus est Anticyra, quam amnis Sperchius præterlabens, ex Enienibus in mare defluit. A quo alter amnis xx. ferme stadiis abest, cui nomen inditum est Dyras, quem fama est emerxisse ad ferendam Herculi quum cremaretur opem. Ab hoc totidem stadiorum intercapedine alius amnis est, qui vocatur Melas. Unde urbs Trachis quinque stadia abest.

199. Illic est amplissimum regionis totius, ubi est sita urbs Trachis, spatium a montibus ad mare, utpote duorum et viginti millium plethrorum planitie; montis vero qui terram Trachiniam circumdat, est ad Trachinis meridiem anfractus, per quem Asopus circa radices montis defluit.

200. Ad cujus meridiem alius non magnus amnis est, nomine Phœnix, ex his montibus in Asopum defluens. Juxta Phœnicem amnem est angustissimum: quippe ubi sola una via munita est, qua plaustrum agi potest. A flumine Phœnice ad Thermopylas quindecim stadiorum est intervallum: in isto autem spatio inter fluvium Phœnicem ac Thermopylas, in quo vicus est nomine Anthela, quem præterfluens Asopus in mare evolvitur: et ei locus spatiosus est circumjectus, ubi templum Cereris Amphictyonidis exstructum visitur, et sedilia Amphictyonibus, et ipsius Amphictyonis delubrum.

201. Ceterum rex Xerxes quidem in Trachinia Melidis castra habebat, Græci vero in transitu: qui locus a plerisque Græcorum vocatur Thermopylæ, ab indigenis autem atque accolis Pylæ. Hæc erant utrorumque castrorum loca; Xerxe omnibus, quæ ad ventum boream spectant usque ad Trachinem, potito: Græcis, quæ in hac continente ad austrum et meridiem ferunt, tenentibus.

202. Qui hoc in loco Persam Græci opperiebantur, hi fuere, Spartanorum trecenti armati, Tegeatarum et Mantinensium mille, to-

tidem ex utrisque : ex Orchomeno Arcadiæ centum viginti, ex reliqua Arcadia mille : tot quidem Arcades. A Corintho autem quadringenti : a Phliunte ducenti, et Mycenæorum octoginta : hi ex Peloponneso aderant : ex Bœotis autem Thespienses septingenti, Thebani quadringenti.

203. Præter hos evocati erant Locrenses Opuntii cum omni copia, et Phocensium mille. Ipsi enim Græci eos evocaverant, missis nunciis, qui dicerent, ipsos quidem præcursores aliorum venire, ceteros autem socios quotidie penes ipsos, atque etiam expectari : ac tutelam maris esse in Atheniensium præsidio Æginetarumque, et eorum quibus res navalis injuncta esset : nec ipsis quippiam esse formidolosum : non enim deum esse qui bellum Græciæ inferret, sed hominem : nec mortalem quempiam aut esse aut fore, qui ex quo natus est, mali exsors sit : et ut quique maximi sunt, ita mala maxima : debere itaque fieri, ut quum mortalis esset, qui bellum inferret, ab opinione sit casurus. Hæc illi audientes, in Trachinem auxilio iere.

204. Erant his cum alii duces suæ quisque civitatis, tum vero, penes quem summa imperii erat, quem maxime admirabantur, Lacedæmonius Leonides, Anaxandridæ filius, qui Leontis, qui Eurycratidæ, qui Anaxandri, qui Eurycratis, qui Polydori, qui Alcamenis, qui Telecli, qui Archelai, qui Agesilai, qui Doryssi, qui Leobotæ, qui Echestrati, qui Agis, qui Eurysthenis, qui Aristodemi, qui Aristomachi, qui Cleodæi, qui Hylli, qui Herculis filius fuit : adeptus ex inopinato Spartæ regnum.

205. Nam quum duo forent ei fratres natu maiores, Cleomenes et Dorieus, aberat a cura regni adipiscendi : verum Cleomene sine virili sobole defuncto, et Dorieo jam non superstite, sed et ipso in Sicilia vita functo, ita regnum ad Leonidem pervenit, quia et major natu erat Cleombroto, is enim novissimus fuit Anaxandridæ filiorum, habebatque in matrimonio Cleomenis filiam. Qui tunc se ad Thermopylas contulit, delectis trecentis compositis viris, et quibus filii erant : assumpseratque eos Thebanos, quorum de numero feci mentionem, quorum dux erat Leontiades Eurymachi filius. Hac de causa Leonides dedit operam ut hos solos Græcorum adscisceret, quod eos maxime insimulabat cum Medis sentire. Evocabat igitur eos ad bellum, sciendi cupidus utrum simul mitterent auxilia, an ex professo abnegarent Græcorum societatem : sed illi aliud sentientes, tamen auxilia miserunt.

206. Eos qui cum Leonide fuere, primos miserunt Spartiatæ, ut his inspectis alii socii militiam sumerent, neve cum Medis etiam ipsi sentirent, si ipsos cunctari audirent. Ipsi autem celebratis Carniis, hæc enim sacra morabantur eos, relictis Spartæ custodibus, erant cum omni copia illuc celerrime ituri auxilio. Reliqui autem socii ad id agendum itidem animati, nam tempus Olympiadis in hæc negotia inciderat, haud suspicati tam cito apud Thermopylas bello decernendum, antecursores miserant.

207. Ita isti sibi faciendum statuerant. At ii Græci qui in Ther-

mopylis erant, ubi ad ingressum Persa adventabat, metu perculsi de discedendo consultabant. Ac ceteri quidem Peloponnesenses censebant faciendum, ut reversi in Peloponnesum, Isthmi custodiam agerent : huic autem sententiæ quum valde infensi essent Phocenses et Locri, Leonides suadebat illic perstandum, et nuncios ad arcessenda subsidia per civitates dimittendos, tanquam se paucioribus quam ut Medorum exercitum arcerent.

208. Hæc istis consultantibus, Xerxes equitem quendam ad speculandum quot illic essent, et quid agerent, mittit. Audierat enim jam tum quum in Thessalia esset, eo loci contractam esse exiguam copiam, ejusque duces esse Lacedæmonios, atque Leonidem e genere Herculis. Eques ubi ad stationem Græcorum successit, contemplatur aspicitque non ille quidem omnes milites, nam eos, qui intra murum quem excitaverant excubabant ad ejus custodiam, intueri nequibat, sed eos qui extra murum agebant. Erant autem eo tempore exterius manendi in Lacedæmoniorum statione vices : eos animadvertit partim se ludo gymnastico exercentes, partim comam pectentes. Hæc cum admiratione intuitus, etiam cognito eorum numero, ac omnibus plane perceptis, per otium sese recipit : nemo enim insequabatur, sed hominem magno contemptui habebant. Regressus ad Xerxem, cuncta quæ inspexerat refert.

209. Quæ Xerxes audiens, non poterat conjectare quod erat, eosque parare se, tanquam perituri, et perdituri, quantum possent. Sed, ridiculam enim rem facere sibi videbantur, arcessit Demaratum Aristonis filium, qui in exercitu erat : quem, ut venit, interrogavit horum singula, cupiens nosse quid ab Lacedæmoniis ageretur. Et ille, Audisti, inquit, et antea me, dum adversus Græciam profiscisceremur, de his viris : et quum audisses loquentem hæc ipsa, quæ eventura providebam, derisui habuisti : nam mihi summa contentio est adversus te, ô rex, veritatem colere ; audias vero nunc utique. Hi viri ad nobiscum pugnandum de introitu venire, atque hoc apparant : nam ita sese apud eos habet consuetudo : quoties adire vitæ periculum debent, tunc capita comunt : sed scito, si et hos et quod in Sparta residuum est, subegeris ; nulla hominum gens alia est, quæ contra te, rex, audeat tollere manus. Etenim nunc adversus regnum atque civitatem in Græcia pulcherrimam atque viros præstantissimos tendis. Et admodum hæc dicta incredibilia Xerxi videbantur, et de novo interrogabat, quo pacto tantillæ copiæ cum suis pugnabunt : ille vero inquit, ô rex, utere me ut viro mendaci, nisi hæc tibi evenerint, prout ego dico.

210. Hæc dicens, tamen Xerxi non persuasit. Itaque quatrimum Xerxes supersedit, ratus eos illinc fugam esse facturos. Quinto die quum non discederent, atque ipse putaret impudentia illorum atque temeritate fieri, ut manerent, ira percitus, Medos in eos ac Cissios mittit, imperans ut illos caperent vivos et in conspectum suum ducerent. Medi, ubi facto impetu in Græcos impressionem fecerunt, multi cadebant, aliisque supervenientibus nihil tamen depellebantur, etsi vehementer ingruerent : palam facientes aliis omnibus, et non

minimum ipsi regi, penes ipsum quidem multos homines esse, at paucos viros. Fuit autem hic pugnae congressus interdiu.

211. Post, ubi Medi aspere fuissent excepti, tum vero ipsi se subduxere, Persæque subeuntes excepere, immortales, quorum dux erat Hydarnes, rex appellavit, tanquam facile rem profligaturos. Ubi et hi cum Græcis congressi, nihilo magis quam Medi proficiebant, sed eodem modo, utpote in loco angusto, pugnantes, et brevioribus hastis quam Græci utentes, et nullus multitudinis erat unus: ibi Lacedæmonii dignam memoratu pugnam edebant, cum aliis in rebus ostentantes se peritos inter imperitos pugnare, tum vero in eo, quod quoties terga vertebant, conferti fugiebant. Quos barbari dum fugientes cernerent, cum vociferatione et strepitu ingruiebant: at Græci deprehensi revertebantur, ut adversis pectoribus barbaros exciperent: et sic conversi quamvis Persarum innumeram multitudinem prosternebant; aliquot tamen illic ex ipsis etiam Spartiatis occubere. Persæ, posteaquam et catervatim et universis copiis introitum occupare conati, nihil tamen promovebant, iterum sese receperunt.

212. Fertur autem Xerxes, quum ad spectaculum adesset, in his pugnae congressibus ter e solio resiluisse, quod videlicet exercitui suo timeret. Tunc igitur ita pugnarunt. Postridie autem nihilo melius barbari præliati sunt. Ita enim pugnabant, ut qui existimarent illos, utpote paucos, saucios esse; eisque adhuc ad tollendas manus vires non superesse. At Græci eos excepere, instructis ordinibus, ac per nationes digesti, et in suo quisque loco præter Phocenses, qui in monte ad iter obsidendum locati erant. Persæ ubi nihil aliud discriminis quam in pridiana pugna vident, abscedunt.

213. Ibi regem ancipitem quodnam in re præsentī consilium capesseret, Epialtes Eurydemi filius, vir Meliensis, alloquiturus adiit, tanquam magna aliqua re ab illo remunerandus, indicavitque ei tramitem qui per montem in Thermopylas ferebat: quo virtutem eorum Græcorum qui illic manserant, evertit. Is postea Lacedæmoniorum metu in Thessaliam profugit; sed cui profugo ab pylagoris, Amphictyonibus ad Pylæam congregatis, pecunia præconio publico imposita fuit: qui interjecto deinde tempore ab Athenade viro Trachinio, Anticyræ, nam illuc redierat, interemptus est. Quem, etsi ob aliam causam, quam ego in sequentibus reddam, Athenades hic interemit, nihilo tamen secius a Lacedæmoniis præmio affectus est. Hunc in modum Epialtes postea interiit.

214. Est et alia quæ fertur fama, Onetem Phanagoræ filium, virum Carystium, et Corydalum Anticyrensem, fuisse, qui ea dixerint regi, et circum montem Persas duxisse. Quod apud me prorsus fide caret: nam partim hinc licet conjectemus, quod Græcorum pylagori non Onetæ et Corydali, sed Epialtæ Trachinii capiti pecunia et præconio periculum moverunt, id scilicet compertissimum habentes: partim quod Epialten ob hoc crimen scimus se fuga proripuisse. Sane quidem etiam, quanquam Onetes non fuisset vir Meliensis, tramitem illum novisset, si in ea regione multum versatus fuisset: sed enim Epialtes est, qui montem circumduxit, et quod ad tramitem pertinet, illi culpam adscribo.

215. Xerxes ea, quæ Epialtes se confecturum spondebat, probans, majorem in modum lætus, sine mora Hydarnem cum iis quibus præerat copiis misit. Ille circa primam facem e castris profectus est. Tramitem vero illum indigenæ Melienses vestigaverunt; eo-que investigato Thessalos deduxere adversus Phocenses, eo tempore, quo Phocenses intersepta muro semita, erant in loco securo belli; et ex tanto tempore monstratus est nihil utilis Meliensibus.

216. Sic autem sese habet ille callis: incipit ab Asopo fluvio, qui per montis meat anfractum, cui monti ac viæ idem nomen est inditum Anopæa: hæc Anopæa per dorsum montis porrecta, desinit juxta Alpenum urbem, quæ prima est ex Locridibus, Melienses versus ac juxta lapidem nomine Melampygam ac juxta Cercopum sedes, ubi angustissimus est.

217. Hac ipsa via atque ita se habente Persæ Asopum transgressi, iter tota nocte fecerunt, habentes a dextra Cætæorum montes, a sinistra Trachiniorum; ac sub exortum auroræ in cacumen montis evaserunt: quo in montis loco, sicut superius ostensum est, mille Phocensium armatorum præsidium excubabat, tum ad liberandam suam terram, tum ad callem tutandum: nam ingressus inferior a quibus dictum est custodiebatur, et hanc per montem viam ultro polliciti Leonidæ custodiebant Phocenses.

218. Hoc autem modo Phocenses ascendisse Persas didicerunt: nam quum montem isti ascenderent, prorsus latebant, quia totus erat obsitus quercubus. Quum vero esset cœli tranquillitas, edito multo strepitu, ut res postulabat, propter frondes sub pedibus stratas, Phocenses recurrerunt; et dum sibi arma induunt, confestim barbari adfuere: qui conspicati viros arma sibi circumdantes, obstupuere: quippe qui adversarium nihil sibi sperabant apparitum, inciderunt in exercitum. Ibi Hydarnes formidans ne Phocenses forent Lacedæmonii, Epialten percontatus est, cujas ille esset exercitus. Mox certior rei factus, Persas tanquam in aciem instruxit, quorum sagittis multis crebrisque Phocenses quum ferirentur, fugerunt in verticem montis, gnari adversus se omnino illos venisse; et se præparabant tanquam perditii. Ita isti sentiebant. Verum Phocenses hos nihil æstimantes spernebant ii, qui circa Epialten et Hydarnem erant: ita illi rapide de monte descendunt.

219. At iis Græcis qui in Thermopylis erant, primum vates Megistias extis inspectis indicavit mortem illis cum aurora impendere. Postquam verò etiam transfugæ notum fecere Persarum montis circuitum, illi quidem adhuc noctu signum dederunt. Tertio loco significavere speculatores diurni, qui a verticibus montis decurrerant jam die illucescente. Hic inter se consultantes Græci, sententiis discrepabant: alii enim stationem non sinebant deserere, alii contra tendebant. Ita dissidentes partim abscedunt, dilapsique in suam quisque urbem se recipiunt: partim cum Leonide ad illic perstandum se accingunt.

220. Fertur autem ipse Leonides eos qui abscessere dimisisse, ne perirent procurans; se vero et Spartiatas, qui adessent, non factu-

ros e sua dignitate, si stationem desererent, ad quam venissent omnino custodituri. Ad hanc quoque ego magis opinionem vergo, Leonidem, posteaquam animadvertit socios minime promptos esse et nolle simul periculum subire, veniam eis abeundi dedisse, sibi vero decedere inhonestum putasse: permanenti autem illic ingentem gloriam futuram, et Spartæ felicitatem non defuturam. Siquidem jam inde ab initio moti hujus belli Spartiatis consulentibus a Pythia redditum erat oraculum, fore ut aut Sparta everteretur a barbaris, aut rex ipsorum occumberet. Quod oraculum hexametris illa versibus reddidit, in hæc verba,

Vobis, amplivagæ colitis qui mœnia Spartæ,
Aut urbs clara dabit Persa victore ruinam:
Aut, si non erit hoc, oriundus ab Hercule quidam
Flebitur extinctus rex in Lacedæmonis ora.
Nam neque taurorum neque vim feret ille leonum,
Sed Jovis, et cujus reor haud tolerabile robur,
Alterutrum donec passim discerpserit horum.

Hæc reputantem Leonidem, cupidumque gloriæ solius comparandæ Spartiatis dimisisse socios potius, quam illos qui abierunt, in sententiis dissidentes, tam deformiter abiisse.

221. Cujus rei non minimo id mihi testimonio est, quod non modo alios, sed etiam vatem Megistian, hujus expeditionis comitem, Acarnanem, qui a Melampode oriundus dicebatur, hunc qui etiam prædixit ex extis ea quæ erant illis eventura, propalam Leonides dimiserit, ne secum periret; at iste dimissus tamen ipse non deseruit, filium modo, qui ei unicus erat, una militantem missum fecit.

222. Ita socii quos Leonides remittebat, ei obtemperantes abiere. Thespienses tantum atque Thebani perstitere cum Lacedæmoniis: Thebani quidem, inviti ac nolentes, quippe quos Leonides loco obsidum distinebat: Thespienses vero libentissimi, qui negaverunt se Leonide et iis qui cum eo erant desertis abscessuros: permanentesque una cum illo occubuerunt: quorum dux erat Demophilus, Diadromæ filius.

223. Xerxes, sub exortum solis libaminibus factis, tantisper moratus dum tempus esset, quo forum solet maxime frequens esse hominibus, e castris movit: etenim ita ab Epialte erat mandatum: nam descensus a monte, compendarius magis ac brevioris multo spatii quam circuitus atque ascensus. Et Barbari igitur, qui circa Xerxem erant, accessere, et Leonides ac Græci, qui cum eo erant, tanquam ad necem exitum facturi, jam multo magis quam a principio itidem progressi sunt ad faucium partem laxissimam: nam munitiones muri eos tutabantur. Et qui superioribus diebus in loca areta prodeuntes dimicaverant, tunc extra angustias facto conflictu permulti barbarorum cadebant. Nam duces a tergo sui quisque agminis, flagellis quæ gestabant unumquemque cædebant, assidue ad procedendum adhortantes, unde multi eorum in mare de-

cidentes absumebantur, multo plures invicem vivi proculcabantur, quum nulla pereuntis ratio haberetur. Quumque scirent impendere sibi necem ab iis qui montem circumviverant, quantum maxime roboris poterant id in barbaros ostendebant, ingruentes ac sese intrudentes.

224. Quorum plerisque quum jam lanceæ diffractæ essent, illi vero gladiis Persas obtruncabant, et Leonides in hoc discrimine cecidit, navata strenuissime opera, et cum eo alii insignes, multi vero etiam non insignes Spartani: quorum ego tanquam dignorum virorum nomina sciscitatus sum; sed et sciscitatus fui trecentorum omnium. Persarum quoque illic cum multi alii celebres ceciderunt, tum vero duo Darii filii, Abrocomes et Hyperanthes: quos Darius ex Phrataguna Artanis filia sustulerat. Artanes autem, Darii regis frater, et Hystaspis filius nepos Arsamis erat, qui quum Dario filiam nuptum dedit, omnia insuper ei bona sua tradidit, ut qui esset unicæ pater.

225. Xerxis igitur duo fratres pugnantes occubuere; adeoque vehemens de cadavere Leonidæ fuit Persarum Lacedæmoniorumque conflictus, donec Græci et id virtute subtraxerunt, et quater adversarios fugere compulerunt, et eousque perstiterunt, dum ii qui cum Epialte erant adfuere. Quos ubi venire audierunt Græci, tum vero pugnandi ardor immutatus est, nam ad angustias viæ sese retro recepere: et prætergressi murum, quum venissent, in tumulo addensati sederunt cuncti, præter Thebanos. Est autem iste tumulus in ingressu, ubi nunc ad Leonidem stat lapideus leo. Hoc in loco defensantes se gladiis, quibus illi adhuc supererant, et manibus et oribus, barbari obruerunt incessentes; alii ex adverso urgentes, et munitionem muri diruentes; alii undique circumvenientes et circumstantes.

226. Lacedæmonii autem atque Thespienses quum tales extiterint, præstantissimus tamen extitisse fertur Dieneces Spartiata: quem, antequam cum Medis confingeretur, hoc dictum dixisse aiunt: quum a quodam Trachinio audisset barbaros ubi emissuri essent arcus, præ multitudine sagittarum solem obducturos, tantam eorum esse copiam, adeo non his expavefactus est, ut parvi faciens Medorum turbam, responderit: Omnia sibi bona Trachinium hospitem nunciare, si Medis solem occultantibus sub umbra cum illis, et non in sole pugna ipsis futura esset. Hæc et alia huiusmodi dicta aiunt Dienecem Lacedæmonium reliquisse monumenta.

227. Post hunc e Lacedæmoniis duo fratres præstantissimi feruntur fuisse, Alpheus et Maron, Orsiphanto geniti: e Thespiensibus autem excelluit maxime Dithyrambus Harmatidæ filius.

228. His eo loci ubi ceciderunt sepultis, et iis sociis qui prius occubuerunt, quam a Leonide dimissi abierunt, epigrammata his verbis inscripta sunt,

Terdecies centum hic certarunt millibus olim.

E Peloponneso millia quarta virum.

Hæc universis superscripta sunt : ista peculiariter Spartiatis,

Nos Lacedæmoniis refer hic, peregrine, jacentes,
Illorum dictis dum damus obsequium.

Et Lacedæmoniis quidem istud : vati autem quod sequitur;

Nobilis hoc bustum est, Medi occidere, Megistæ,
Sperchium ad fluvium : non sed inultus obit.
Qui vates obitum quamvis præsciret adesse,
Spartæ haud sustinuit deseruisse duces.

Qui hos inscriptionibus et cippis exornarunt, præter inscriptionem vatis Amphictyones fuere : at istud vatis Megistiæ, Simonides Leoprepis filius, propter hospitii jucunditatem inscripsit.

229. Ex his trecentis feruntur duo Eurytus et Aristodemus, et quum liceret communi ratione utentibus aut salutem sibi parare Spartam euntibus, sicut erant e castris ab Leonide remissi, et decumbabant in Alpenis acerrime oculis laborantes ; aut, si reverti recusarent, una cum aliis occumbere : quum liceret illis alterutrum facere, noluisse idem consilium sequi ; sed quum discreparent, Eurytum quidem audita Persarum circuitione petiisse arma, et quum induisset, jussisse hilotam ad pugnantes ducere : hunc ubi duxit, illum, qui duxerat, fugæ se mandantem abiisse, illum dato in agmen impetu occubuisse : Aristodemum vero præ ignavia remansisse. Quod si vel Aristodemus solus dolensque rediisset Spartam, aut si pariter ambo reduces fuissent, videntur mihi Spartiatæ nullam iis pœnam irrogaturi fuisse ; nunc autem altero eorum extincto, altero qui vicinus eidem prætextui, tamen occumbere noluerit, necessario debuisse magnopere irasci Aristodemo.

230. Quidam hunc in modum et ob hanc causam Aristodemum sospitem rediisse Spartam aiunt. Alii autem ab exercitu pro nuncio missum, quum posset pugnae quæ fiebat adesse, noluisse, sed moratur in via, fuisse superstitem : sociumque ejus, qui una mittebatur, in pugnam profectum oppetiisse.

231. Lacedæmonem igitur regressus Aristodemus probro et ignominia notatus est : qualia quum exciperet, erat infamis, neque eum quisquam Spartiatarum igni aut alloquio impertivit ; et ignominiam subibat Aristodemus fugax appellatus. Verum hic omnem sibi objectam culpam in pugna apud Plataeas gesta delevit.

232. Fertur item alius ex eisdem trecentis superfuisse, in Thesaliam pro nuncio missus, cui nomen erat Pantitæ : sed Spartam reversus, quum opprobrium esset, sese strangulasse.

233. Thebani autem, quorum dux erat Leontiades, hactenus vi retenti a partibus Græcorum dimicaverunt adversus regis copias ; at ubi res Persarum superiores esse animadverterunt, ibi a Græcis cum Leonida ad tumulum ire properantibus se dissociantes, manus ad barbaros protenderunt, ad eosque propius accesserunt, referentes,

quod verissimum erat, sese cum Medis sentire, terramque et aquam regi inter primos dedisse; at vi coactos ad Thermopylas venisse, et a culpa cladis regi illatæ abesse. Hæc allegantes, quorum etiam Thessalos testes habebant, servati sunt: non tamen omnia fortunati fuerunt: nam barbari qui eos illuc progressos cepere, aliquos horum ut accedebant etiam obtruncaverunt; pluribus, jussu Xerxis, regias notas inusserunt, a duce Leontiade exorsi: cujus filium Eurymachum postea Plataenses, quadringentorum Thebanorum ducem, quum urdem ipsorum teneret, interemere.

234. Hunc quidem in modum Græci ad Thermopylas dimicaverunt. Xerxes autem accitum Demaratum interrogavit, hinc orsus, Demarate, virum te bonum esse indicio veritatis experior; quæ enim dixisti, ea omnia perinde evenere: nunc hoc mihi pandito, Quotnam sunt reliqui Lacedæmonii, quotve eorum tales in re bellica? an et universi? Cui Demaratus, Multitudo, rex, inquit, Lacedæmoniorum omnium magna est, et civitates multæ. Quod autem discere vis, scies: Est enim in Lacedæmone urbs Sparta octo millium ferme virorum, qui omnes iis qui hic pugnare sunt similes; ceteri Lacedæmonii, non illis quidem similes, sed tamen strenui. Ad hunc Xerxes, Demarate, inquit, agedum expone quo pacto hos viros minimo cum labore subigamus: tu namque calles quo tendant eorum consilia, utpote quorum rex fuisti.

235. Cui Demaratus, Quum, inquit, me, O rex, libenter consulas, æquum est me tibi expromere, quod sit optimum; nempe, si trecentas naves ex navali copia in oram Lacedæmoniam mittas: adjacet autem illi insula nomine Cythera: quam obrui mari quam extare conducibilius esse Spartiatis Chilon aiebat, vir apud nos sapientissimus: videlicet expectans semper ab ea aliquid tale futurum, quale nunc ego expono; non ille quidem tuam classem prævidens, sed quamcunque similiter extimescens. Ex hac igitur insula exorti tui Lacedæmonios territent. Ita illi ex vicino nacti domesticum bellum, nihil tibi erunt timendi, ne ceteræ Græciæ, quum a tuis pedestribus copiis expugnatur, auxilia ferant: subacta autem reliqua Græcia, Laconica sola jam linquitur invalida. Quod nisi feceris, hoc fore expecta: Est Peloponnesi arctus isthmus, quo in loco Peloponnensibus omnibus adversum te conjuratis, alia tibi prælia superioribus atrociora futura expecta. At si illud feceris, citra prælium et isthmus hic et civitates tibi se dedit.

236. Post hunc Achæmenes, Xerxis frater, classis præfectus, quum ei colloquio interesset, veritus ne Xerxes ad id agendum induceretur, Animadverto, inquit, te, ô rex, verba admittere viri, qui tibi prospere agenti invidet, aut etiam res tuas prodit. His enim moribus uti Græci gaudent, ut et fortunato invideant et meliorem oderint: Quod si e præsentī conditione, quum naves quadringentæ naufragium fecerint, trecentas alias e cetera classe miseris ad obeundam Peloponnesum, fiunt nobis adversarii pares ad decertandum: at si conjuncta classis fuerit, inoppugnabilis illis reddetur, et omnino

nobis illi impares erunt : simulque omnis exercitus nauticus terrestri, et invicem terrestris, una iter faciens, nautico erit auxilio. Quos si distraxeris, neque tu illis usus eris, neque illi tibi : sed tua ipsius bene constituens animo age, ut adversariorum res non perpendas, vel ubi bellum gesturi sint, vel quæ acturi, vel quot numero sint. Illi enim soli ad sibi ipsis prospiciendum sufficiunt, et nos itidem ad consulendum nobis. Quod si Lacedæmonii adversus Persas in pugnam ibunt, præsens hoc vulnus minime sanabunt.

237. Ad hæc subjiciens Xerxes, Recte, inquit, Achæmenes, mihi videris dicere : quæ et faciam. Demaratus, quod optimum ille quidem mihi sperat esse, id suadet : ejus tamen sententia a tua superatur. Neque enim illud admitto, eum nolle rebus meis bene consultum, ut ex iis, quæ antea ab eo dicta sunt, et ex ipsa re conjecto. Quoniam civis quidem civi secundis rebus prædito invidet, et in taciturnitate eum male odit : neque quidquam civi consultanti, vir civis, quæ optima sibi videntur, suadeat ; nisi prope accesserit ad virtutem, quales pauci sunt. Hospes autem hospiti prospera fortuna utenti, omnium est benevolentissimus, eique consultanti optima consuluerit. Quapropter ab insectatione in Demaratum, quum sit hospes mihi, posthac abstinere jubeo.

238. Hæc Xerxes loquutus, inter cæsos transiit, et præter Leonidem : quem quum audisset Lacedæmoniorum regem eundemque ducem fuisse, jussit, postquam abcidissent caput, in crucem tolli. Et mihi cum multis quidem aliis indiciis, tum hoc non minimo factum fuit manifestum, regem Xerxem maxime omnium excanduisse in Leonidem viventem : nam alioqui nunquam in defunctum hoc genere deliquisset ; quum ex omnibus, quos ego novi, hominibus, Persæ maxime soleant viros in re militari præstantes honore afficere.

239. Illi igitur quibus imperatum erat, id exequuti sunt. Redeo ad eam narrationem unde antea defecit. Lacedæmonii primi regem adversus Græciam tendere perceperunt, atque ita Delphos ad oraculum miserunt : ubi responsum est id redditum, cujus paulo ante memini. Perceperunt autem miro modo. Demaratus enim Aristonis filius, qui profugit ad Medos, non ille erat Lacedæmoniis benevolus, ut ego quidem arbitror, et ratio mecum militat, tamen hoc fecit, sive in hoc bene illis consultum vellet, ut conjectare licet, sive quod insultaret. Nam posteaquam Xerxes statuit adversus Græciam sumere expeditionem, id Demaratus qui Susis erat, quum accepisset, censuit Lacedæmoniis esse indicandum : sed quum aliter nequiret, quippe periculosum erat, ne deprehenderetur, hanc rem commentus est. Sumptis duplicium paginarum pugillaribus, ceram illinc eradit : deinde in eorum ligno consilium regis exarat : quod litteris exaratum, rursus cera inducit, nequid negotii apud viarum custodes exhiberent pugillares vacui, qui ferrentur. Sed et ubi Lacedæmonem allati sunt, non poterant Lacedæmonii conjectura

adsequi, antequam, ut ego accipio, Cleomenis filia, eademque Leonidæ uxor, Gorgo, illos edocuit sola ipsa, quum excogitavisset, jubens ceram eradi: fore enim ut litteras in ligno reperirent. Ita ei auscultantes litteras repertas legerunt, easque deinde ad alios Græcos miserunt.

HERODOTI

HALICARNASSEI HISTORIARUM

LIBER OCTAVUS,

QUI INSCRIBITUR

URANIA.

1. *Ατὰρ* hæc quidem ita gesta dicuntur esse. Græci autem quibus res navalis delegata erat, hi fuere. Athenienses, qui naves centum et septem viginti præbuere; sed quas virtute et promptitudine stimulante, Plataenses rei nauticæ inexperti, propugnatoribus instruxerunt. Corinthii, qui attulere naves quadraginta: Megareses, qui viginti. Chalcidenses totidem sibi ab Atheniensibus præbitas armaverunt: Æginetæ duodeviginti: Sicyonii duodecim, Lacedæmonii, decem: Epidaurii, octo: Eretrienses, septem: Træzenii, quinque, Styreenses, duas: Cei, totidem, cum totidem navigiis quinquagenum remorum. Quibus auxiliares erant Locri Opuntii cum septem navibus L. remorum.

2. Hæ naves ad Artemisium in statione erant: quarum quot quique præbuerint, a me dictum est. Universarum vero præter naves L. remorum, ad Artemisium coactarum, numerus fuit ducentarum septuaginta unius. His ducem, penes quem summa imperii esset, Spartiatæ præbuerunt Eurybiadem Euryclidæ filium. Nam socii negaverunt se, nisi Lacon esset imperator, sequuturos esse Athenienses ductores, sed exercitum, qui futurus erat, soluturos.

3. Etenim jam inde ab initio, antequam in Siciliam ad societatem ineundam mitteretur, agitatum sermone erat, tanquam expediret rem nauticam Atheniensibus permittere: ceterum recusantibus sociis, cessere Athenienses, quod magni facerent Græciam superesse; quam intelligebant esse perituram, si de ducatu contenderent; recte sentientes. Nam intestina seditio tanto deterior est bello, quod concorditer geritur, quanto bellum pace. Hoc itaque ipsum intelligentes, non repugnaverunt, sed cesserunt, usquedum magnopere illis in-

digeant, quemadmodum ostenderunt. Siquidem posteaquam expulso Persa jam de illius terra certabant, superbiam Pausaniæ causati, Lacedæmonios ducatu abdicaverunt. Verum hæc posterius gesta sunt.

4. Tunc autem ii Græci, qui ad Artemisium se contulerant, ubi viderunt et multum navium ad Aphetas esse contractum, et omnia plena militum, percussi metu, quod præter opinionem suam expectationemque res barbarorum succederent, consultabant de facienda fuga ex Artemisio intus in Græciam. Quorum consultatione cognita, Eubœenses obsecrabant Eurybiadem ut exiguum temporis præstolaretur, usquedum ipsi liberos atque domesticos subducerent. Ubi non persuadent, ad ducem Atheniensium Themistoclem transgressi, paciscuntur cum eo triginta talentis, ut manentes ante Eubœam pugna navali decreturi essent.

5. Themistocles autem hac ratione Græcos retinuit. Eurybiadæ ex hac pecunia, quinque talenta impertit, tanquam de suo donans scilicet : hoc persuaso, Adimantum Ocyti filium Corinthium ducem, qui solus reluctabatur negans se permansurum, sed ab Artemisio profecturum, ita alloquutus est jurejurando interposito ; Tu vero nos non deseres, quem ego majoribus donabo muneribus, quam quæ rex Medorum tibi mitteret socios deserenti. Hæc loquutus, statim ad navem Adimanti tria misit argenti talenta. Istis donis icti obtemperabant, et Eubœensibus gratificatus est. Sed et Themistocles lucratus est et clam reliqua tenuit : sed qui partem illius acceperant, putabant eam ab Atheniensibus ad hos ipsum profectam esse.

6. Ita in Eubœa perstitere, ac prælium mari fecere, quod ita gestum est. Barbari ad Aphetas circa diluculum progressi, quum etiam ante audivissent paucas Græcas naves ad Artemisium stationem habere, tunc autem ipsi cernentes cupidine tenebantur aggrediendi, si forte eas interciperent. Ceterum ex adverso invadendum ideo non videbatur, ne Græci, conspectis ipsis obviam tendentibus, fugam capesserent, noxque fugientes exciperet, atque ita eventurum esset, ut hi scilicet effugerent ; at illorum, prout jactabant Persæ, ne ignifer quidem evadere debebat.

7. Igitur ad eam rem hoc sunt machinati : Ducentas ex omnibus navibus delectas extra Sciathum circummittunt, ne circumvehentes Eubœam ab hoste cernerentur prope Capharea et circa Geræstum ad Euripum, ut sic circumdarent, illi quidem huc tendentes, et viam quæ retro ferebat obsepientes ; ipsi vero ex adverso ingruentes. Hoc capto consilio quas constituerant naves miserunt, non habentes in animo ipsi eo die Græcos adoriri, nec priusquam signum ab illis, qui circumvehebantur, ederetur jam de suo adventu. His circummissis navibus, reliquarum apud Aphetas numerum inibant.

8. In quibus recensendis dum occupati sunt, Scyllias quidam Scionæus, qui iisdem in castris erat, omnium ejus tempestatis hominum optimus urinator, qui etiam in naufragio ad Pehium facto multam pecuniam Persis servavit, multa et sibi lucratus est. Hic Scyllias

jampridem in animo habuerat ad Græcos transire, sed quum ad eam diem non fuisset nactus occasionem, tunc ad Græcos transfugit. Sed incertum quonam modo illinc transierit: demiror tamen si vera sunt quæ referuntur. Fama est enim, quum ex Aphetis mare subiisset, non prius emersisse quam ad Artemisium pervenit, octoginta ferme illa stadia per mare emensus. De hoc viro et alia memorantur, partim mendaciis similia, partim vera: de quo mihi ea probatur opinio, eum navigio ad Artemisium pervenisse. Is ubi eo pervenit, duces certiores fecit et naufragii facti et navium ad circum-eundam Eubœam dimissarum.

9. Hoc Græci audito inter se colloquuti sunt: et quum multæ essent sententiæ, illa evicit, ut eum diem illic maneretur et in statione perstaretu; dehinc media nocte præterita proficiscerentur, et classi hostium quæ circumageretur occurrerent. Post, ubi nemo se ex adverso fert, observato diei crepusculo ipsi feruntur in barbaros, animo experiundæ fortunæ cum in pugnando, tum in perrumpendo.

10. Quos Xerxiani milites ducesque paucis cum navibus venientes in se conspicati, magnæ hoc illis dementiæ dantes, et ipsi naves educunt, sperantes facile se illos ire interceptum: merito sane id sperantes, quod viderent paucas Græcorum naves, suas vero multo plures atque velociores: itaque præ contemptu illos in medio concludunt. Ex Ionibus tamen illi, qui Græcis bene volebant, inviti militabant, magnæ calamitatis loco ducentes quod viderent circumveniri illos, quorum neminem animadverterent esse redditurum: adeo infirmæ res Græcorum esse illis videbantur. At ii, quibus id quod fiebat voluptati erat, pro se quisque adnitebatur, ut ipse primus aliqua navi Atheniensium capta, dona ab rege acciperet. Nam apud exercitum plurimus erat per hos de Atheniensibus sermo atque respectus.

11. Græci, ubi eis signum datum est, primum conversis in barbaros proris, puppes in medium coëgerunt; deinde secundo signo dato, opus capessunt, quanquam in exiguo spatio deprehensi, et a fronte: mox triginta barbarorum naves capiunt, in quibus et Philaonem Chersis filium, Gorgi Salaminiorum regis germanum, et in eo exercitu virum eximium. Græcorum autem primus navem hostium cepit vir Atheniensis Lycomedes Æschreæ filius; idemque palmam rei bene gestæ retulit. In hac pugna quum invicem nunc hi, nunc illi superiores essent, interventu noctis dirempti sunt: et Græci quidem ad Artemisium aucti, barbari vero ad Aphetas, multo majus opinione sua certamen experti. In hoc prælio, solus e Græcis, qui cum rege erant, Antidorus Lemnius ad Græcos transfugit; quem Athenienses ob eam rem loco in Salamine donarunt.

12. Ubi nox adfuit, erat autem anni tempus mediæ æstatis, im-mensa vis aquarum extitit per totam noctem, et dira tonitrua a Pelio. Cadavera quoque ac naufragia ad Aphetas efferebantur, et circa navium proras volvebantur, et remorum palmulas perturbabant. Hæc audientes qui illic erant milites, metu consternabantur, credentes se esse utique perituros, ut qui in tantum malorum devenissent:

quippe quos, antequam respirassent e naufragio et tempestate, quæ ad Pelion extiterat, excepisset atrox pugna navalis, ex pugna navali vehemens imber et validi in mare fluxus ruentes, ac dira tonitrua. Et istis quidem huiusmodi nox contigit.

13. At iis quibus negotium datum erat, ut Eubœam circumirent, eadem sane illa nox, etiam multo atrocior erat: tanto quidem, quanto majus est, quod eos dum in pelago ferrentur invasit: adeo ut tristis exitus fuerit. Ut enim eos cursum tenentes tempestas ac pluvia adorta est, quum essent ad Cœla Eubœæ, ac flatu ferrentur, ignari quo ferrentur, ad petras impingebantur. Et omne a deo fiebat, quo Græcæ classi par redderetur id navium Persicarum quod supererat, nec multo plus foret. Atque hi quidem circa Eubœæ Cœlaperiere.

14. Barbari vero qui apud Aphetas erant, ubi ipsis libentibus dies illuxit, naves tenebant tranquillas, satis habentes, quum male agerent, quietem captare in præsens. At Græcis auxilio tres et quinquaginta naves Atticæ supervenere: quæ suo adventu illos corroboraverunt et simul nuncius allatus, eos barbaros qui Eubœam circumvehebantur, tempestate illa, quæ extiterat, cunctos interiisse. Itaque Græci eadem observata hora profecti, naves Cilissas invasere. Quas ubi corrumpere, et nox advenit, iterum se ad Artemisium receperunt.

15. Tertio die barbarorum duces, tum indigne ferentes naves tam paucas ipsis insultare, tum a Xerxe supplicium timentes, non expectarunt amplius, ut Græci priores pugnam capesserent, sed cohortati sese naves circa meridiem eduxerunt. Contigit autem, ut per eosdem dies et hæc navalia prælia et illa in Thermopylis terrestria gererentur. Erat autem omne certamen his in mari de Euripo, quemadmodum illis, qui cum Leonide erant, de transitu custodiendo: et Græci quidem sese adhortabantur, ne barbaros intrare Græciam sinerent; barbari vero, ut Græcorum copiis profligatis, transitu potirentur.

16. Procedente autem Xerxianorum classe in aciem ordinata, dum Græci se apud Artemisium immotos tenerent, tunc eos barbari, ut comprehenderent, lunata classe circumdabant. Ibi Græci ex adverso prodeuntes conflixere. Qua in pugna pari marte pugnatum est: nam Xerxiana classis præ magnitudine et copia sua in se incidebat, perturbatis navibus et mutuo incursantibus: resistebat tamen neque cedebat. Indigna enim res videbatur, a paucis navibus in fugam converti. Itaque multæ Græcorum naves interibant, multi etiam viri, sed multo plures barbarorum et naves et viri: atque ita dimicantes utrique ab alteris abscessere.

17. Hoc in prælio Xerxianos inter milites optimam Ægyptii navaverunt operam, cum aliis magnis editis operibus, tum hoc, quod quinque Græcas naves cum viris omnibus cepere. E Græcis autem eo die præstantissimi extitere Athenienses, et inter Athenienses, Clinias Alcibiadis filius; qui domestico sumptu ac propria navi cum ducentis viris militabat.

18. Ubi utrique libenter in diversum abiere, ad stationem festinabant. Græci autem dirempto prælio revecti, etsi cæsum corporibus ac naufragiis potiebantur, tamen quod aspere vexati essent, præcipueque Athenienses, quorum dimidium navium vulneratum erat, de fugiendo interius in Græciam deliberabant.

19. Themistocles, reputans, si ab viribus barbaricis abduceret Iones et Cares, fieri posse ut reliquos superarent; dum Eubœenses pecora ad mare propellunt, huc duces contraxit, eisque dixit se viam quandam habere, qua speraret optimos sociorum ab rege abductum iri. Hactenus rem enudavit, addiditque in rebus præsentibus hoc ab illis agendum esse, ut Euboicorum pecorum quantum vellet quisque mactaret; satius enim esse suos milites potiri quam hostem. Ac monuit ut suis quique popularibus præciperent ignem accendere; sibi autem de discessu tempus curæ fore, ut sine noxa abirent in Græciam. Hoc illis probatum quum esset, accensis ignibus ad pecora est itum.

20. Nam Eubœenses, contempto Bacidis oraculo, tanquam nihil dicente, neque exportaverant quicquam, neque importaverant, velut impendente eis bello, et res sibi quoque ipsis ambiguas effecerant: ita enim habebat de his oraculum Bacidis,

Dum juga barbaricus canabacea jactat in æquor,
Eubœa capræ mecentes fac procul absint.

His versibus quum nihil illi uterentur in malis, quæ tum aderant, tum impendebant, debebat fieri ut maxima calamitate afficerentur.

21. Dum hæc isti agebant, advenit ex Trachine speculator: nam erat apud Artemisium speculator Polyas, genere Anticyrensis, cui datum erat negotium, et habebat expeditum et remis instructum navigium, si copiæ navales conflisissent, ut renunciaret iis, qui apud Thermopylas erant. Similiter Abronychus Lysiclis filius Atheniensis apud Leonidem erat paratus cum triginta remorum navigio ad nunciandum iis, qui ad Artemisium agebant, si quid novi pedestribus copiis contigisset. Hic igitur Abronychus adveniens, indicavit ea quæ circa Leonidem et ejus exercitum gesta erant. Qua isti re audita non jam sibi differendum abitum putaverunt: sed ut quique locati erant, abscesserunt; primi Corinthii, postremi Athenienses.

22. Quorum Atheniensium velocissimis navibus delectis, Themistocles ad aquas potabiles se conferens, in lapidibus litteras incidebat; quas postero die Iones ad Artemisium venientes legerunt, in hæc verba: Viri Iones, haud juste facitis, militantes adversus patres, et Græciam redigentes in servitutem. Sed maxime quidem state a nobis: sin hoc facere non potestis, at vos saltem et nunc e medio nobis vos subducite, et ipsi et Cares, ut eadem vobis faciant, obsecrate. Quod si horum neutrum fieri potest, et majori necessitate estis obstricti, quam ut possitis desciscere, utique vos in re

gerenda, dum pugnam conseremus, tergiversamini, memores a nobis vos esse oriundos, et inimicitiarum nobis cum barbaro principium a vobis extitisse. Hæc Themistocles, ut arbitror, duplici consilio scripsit, ut si litteræ regem laterent, Iones induceret ad deficiendum a rege ad se; sin ad eum deferrentur, darenturque crimini, infidos eidem redderet Iones, et a præliis navalibus summo- veret.

23. Postquam autem hæc Themistocles inscripsit, extemplo vir Histiaënsis navigio advectus, barbaris nuncium attulit Græcos ab Artemisio profugisse. Illi homine, quod fidem non haberent, servari jusso, navcs veloces ad rem explorandam miserunt: qua re per istas nunciata, prout erat, simulatque refulsit sol, omnis classis ad- densata ad Artemisium contendit: ubi ad meridiem usque immo- rata, mox ad Histiaëam processit. Eo appulsi, urbe Histiaëorum potiti sunt, et Hellopiæ portionis, regionis autem Histiaëotidis ma- ritimos vicos omnes incursaverunt.

24. Dum isti hoc in loco agunt, Xerxes præparatis, quæ volebat circa cadavera, præconem ad classiarios mittit. Hæc autem præ- paraverat. Quicumque e suo exercitu apud Thermopylas cæsi, erant autem viginti millia, eorum mille ferme relictis, ceteros de- pressis fossis humavit: et ne a classiario exercitu cerni possent, fo- liisque constravit, et humum aggeravit. Præco ubi ad Histiaëam transiit, facto totius exercitus cœtu, hæc dixit, Viri socii, rex Xer- xes dat veniam cuicunque libet relictis ordinibus ire visum, quem- admodum pugnet cum amentibus hominibus, qui se superaturos speraverant copias regis.

25. Hæc denunciante præcone, mox nihil infrequentius fuit na- vigiis: ita multi visere cupiebant. Illuc transvecti et transeuntes cernebant cadavera. Cuncti vero sciebant omnes Lacedæmonios esse ac Thespienses, qui jacebant, quum etiam hilotas cernerent. Itaque eos qui transmisere non latuit Xerxes, qui circa suorum ca- davera id fecisset. Etenim erat res profecto etiam ridicula, ut illo- rum quidem mille jacentes occisi extarent, isti vero omnes conferti eundem in locum quater milleni comportati essent. Atque hunc quidem diem in spectaculo consumpserunt: postero autem classiarii Histiaëam ad classem remeaverunt. Xerxes et qui cum eo erant, iter ingressi sunt.

26. Verum ad hos pauci quidam ab Arcadia perfugæ venerunt, victus inopes, et operam suam præstare cupientes: qui in conspec- tum regis adducti, interrogatique cum ab aliis Persis, tum vero præcipue a quodam, de Græcis, quæ agerent, responderunt eos age- re Olympia, et spectare certamen gymnicum atque equestre. Rur- sus eodem percontante quodnam illis præmium esset propositum propter quod certarent, oleaginam coronam inquiunt esse qua do- narentur. Ibi Tritantæchmes Artabani filius generosissimam quum dixisset sententiam, a rege pro timido est habitus. Audiens enim præmium coronam esse, non pecunias, silentium tenere non potuit quin coram omnibus diceret, Papæ Mardoni, in quos viros induxi-

sti nos ad pugnandum? qui non pecuniarum certamen agitant, sed virtutis?

27. Hæc ab illo dicebantur. Eo interim tempore post acceptam apud Thermopylas calamitatem confestim Thessali caduceatorem ad Phocenses mittunt, utpote iis infensi, cum semper antea, tum præcipue post novissimam cladem. Quippe non multis ante hanc regis expeditionem annis, quum ipsi Thessali omni cum copia et eorum socii aggressi essent Phocenses, a Phocensibus fugati sunt aspereque vexati. Etenim quum ad Parnassum conclusi essent, Phocenses habentes Telliam faticinum Eleum, ibi Tellias hic huiusmodi rem eis commentus est. Sexcentos viros e Phocensibus præstantissimos gypso tam ipsos quam arma illinit, eosque sub noctem in Thessalos immisit, dato præcepto ut quemcunque non albicantem cernerent, eum obtruncarent. Hos primi Thessalorum excubitores, aliud quoddam prodigium esse arbitrati, et post has excubias ipse exercitus adeo exhorruerunt, ut quatuor millibus cæsorum atque scutorum Phocenses potiti sunt; quorum scutorum dimidium apud Abas, reliqua apud Delphos dedicaverunt: et ex decimis pecuniarum hujus pugnae factæ sunt statuæ grandes, quæ circa tripodem e regione delubri Delphis visuntur; et alteræ ejusmodi in Abis repositæ.

28. Hæc Phocenses in peditatum Thessalorum, a quibus obsidebantur, egerunt: equitatum quoque eorundem, qui in suum agrum incursaverat, insanabili clade afflixerunt: ad ingressum enim qui est juxta Hyampolim, depressa istic ingenti fossa, amphoras inanes in ea deposuerunt, humumque desuper injecerunt, eamque reliquo solo exæquaverunt: atque ibi Thessalos exceperunt incurrentes. Thessali impetu sumpto, tanquam eos rapturi, in amphoras inciderunt, ibique equorum crura corrupta sunt.

29. Ob hæc ambo Phocensibus infensi Thessali, misso caduceatore ita dixere, O Phocenses, nunc aliquid amplius resipiscentes agnoscite non esse vos nobis pares; qui et antehæc inter Græcos, quandiu partes illorum nobis placuerunt, semper vobis antecelluimus, et nunc apud barbarum adeo pollemus, ut penes nos sit et agro vos exui, et præterea in servitutem redigi. Quam facultatem etsi obtinemus, tamen injuriarum non sumus memores, nisi ut eo nomine quinquaginta talenta rependatis: et nos vobis recipimus, damna omnia nos ab agro vestro aversuros.

30. Hæc Thessali Phocensibus denunciabant, quod soli Phocenses inter ejus loci homines cum Medis non sentiebant; idque nulla alia causa, ut ego conjectura comperio, quam Thessalorum odio; partes Medorum, ut mihi videtur, sequuturi, si Thessali partes Græcorum fovissent. Hæc deferentibus Thessalis, negarunt se Phocenses pecuniam daturos; et sibi itidem, ut Thessalis, facultatem esse sentiendi cum Medis, si aliter sentire vellent: sed nequaquam fore ut sponte essent proditores Græciæ.

31. His verbis renunciatis ita Thessali irritati in Phocenses barbaro duces itineris extiterunt, et ex Trachinia Doridem regionem

incursaverunt : nam ejus regionis limes angustus illuc triginta non amplius stadia in latum pertinet, inter Meliadem ac Phocensem regionem situs, quæ olim Dryopis erat. Hæc autem regio, Dorien-
sium qui sunt in Peloponneso, metropolis est. Hanc igitur Doridem regionem ingressi barbari nihil læserunt; cum Medis enim, etsi Thessalis non videbatur, sentiebant.

32. Posteaquam autem e Doride in Phocidem ingressi sunt barbari, ipsos quidem Phocenses non sunt adepti : eorum enim nonnulli cacumina Parnassi conscenderant ; et est vertex Parnassi juxta urbem Neonem situs, nomine Tithorea, in se aptus turbæ capiendæ, in quam aut vecti erant, aut ipsi ascenderant : sed plures ad Locros Ozolas exierant in urbem Amphissam, quæ supra Crisæum sita est campum. At barbari omnem agrum Phocensem incursaverunt : sic enim ducebant exercitum Thessali ; et omnia quæ nacti sunt, igni ferroque vastarunt, in urbes etiam et sacras ædes igne injecto.

33. Nam peragrantes Phocidem juxta Cephissum amnem, cuncta populati sunt, et hinc urbem Drymon incenderunt, illinc Charadram et Erochum et Tethronium et Amphicæam et Neonem et Pedieas et Triteas et Elateam et Hyampolin et Parapotamios, et Abas : ubi delubrum Apollinis erat locuples et thesauris donariisque compluribus exornatum ; ubi etiam tunc erat, sicut nunc quoque est oraculum. Hoc delubrum posteaquam diripere, incenderunt. Phocensium etiam quosdam ad montana insequuti ceperunt, et mulieres aliquot, præ multitudine stuprantium extinxerunt.

34. Prætergressi quoque Parapotamios, pervenere ad Panopeas. Inde copiæ delectu habito divisæ fuerunt : quarum plurima pars ac validissima cum ipso Xerxe Athenas versus tendens in Bœotos, in agrum Orchomeniorum ingressa est. Bœoti autem cum Medis universi sentiebant : quorum urbes viri Macedones in eis collocati, qui ab Alexandro missi fuerant, servaverunt, volentes planum facere Xerxi Bœotos sentire cum Medis. Et hi quidem barbari hac iter intenderunt.

35. Ceteri vero commissi ducibus Parnassum a dextra præstringentes, ad templum quod est Delphis processerunt ; quicquid agri Phocensis etiam hi nanciscebantur, id omne fœdantes : nam et Panopensium oppidum incenderunt, et Dauliorum, et Æolidarum. Ideo autem hac ab aliis sejuncti pergebant, ut direpto quod Delphis est templo, pecunias monstrarent Xerxi regi : qui omnia quæ in eo templo erant memoratu digna, melius novit, ut ego audio, quam quæ in ædibus suis reliquerat ; permultis assidue referentibus cum alia, tum præcipue Cræsi Halyattis filii donaria.

36. Hoc Delphi quum audissent, in extremam prorsus devenere formidinem : qua attoniti, deum de sacris opibus consultarunt, numquid eas humi defoderent, an alium in locum transportarent. Et deus illis interdixit, ne moverent : se enim idoneum esse, qui rebus suis præsideret. His auditis Delphi de semet ipsis curandum putaverunt, liberis uxoribusque in Achaiam trajectis. Ipsorum ple-

rique quidem vertices Parnassi superaverunt, et ad Corycium antrum delati sunt; quidam ad Amphissam Locridem se subduxerunt. Ita omnes Delphi urbem deseruerunt, præter sexaginta viros, ac prophetam.

37. Postea vero quam barbari subeuntes appropinquabant, templumque cernebant, interim propheta cui nomen erat Aceratus, aspexit ante delubrum sacra arma proposita e penetrali, ab intus exprompta, quæ nefas erat cuiquam mortalium contingere: quod ostentum Delphis, qui aderant, perrexit nunciatum. Ubi autem barbari urgentes venere ad fanum Minervæ, quod est ante templum, tum vero etiam majora quam superius prodigia illis exhibita sunt. Nam et res hæc profecto valde miranda est, arma Martia sua sponte extra delubrum proposita apparuisse. Quod tamen secundo loco evenit, ex omnibus miraculis maxima est admiratione dignum: quum enim barbari ad sacellum Minervæ, quod est ante templum, accederent, interea e cælo fulmina in eos deciderunt; et a Parnasso duo abscissi vertices, magno cum fragore sunt devoluti, permultosque eorum interceperunt: atque ex ipso sacello Minervæ vociferatio jubilatioque extiterunt.

38. Quibus omnibus pariter ingruentibus, terror incussus est barbaris, ut fugæ se mandarent. Ea re cognita Delphi descendentes magnam eorum stragem edidere. Qui autem superfuere, recta ad Bœotos fugerunt: et qui ex eis redierunt, referebant, ut ego accipio, se præter ista etiam vidisse alia divina, duos armatos, humana natura augustiores, institisse sibi, cædem facientes atque insequentes.

39. Hos autem duos Delphi aiunt indigenas heroas esse, Phylacum et Autonoum, quorum fana exstant circa sacellum: Phylaci quidem, secundum ipsam viam super ædem Minervæ: Autonoi vero, prope Castaliam, sub Hyampeo vertice. Saxa autem quæ a Parnasso deciderunt, adhuc ad nostram usque memoriam salvæ erant in fano Minervæ Protemplaris locata, ad quod per barbaros devoluta pervenire. Atque hic discessus a templo horum virorum fuit.

40. Græcorum autem classis ab Artemisio profecta, rogatu Atheniensium ad Salaminem substitit. Quod ut facerent ideo rogaverant Athenienses, tum ut liberos atque uxores ex Attica subducerent, tum ut consultarent quid sibi agendum esset. Nam pro rebus quæ contigerant, consilium capturi erant, tanquam opinione frustrati: quippe qui quum putassent, inventuros se Peloponnenses communiter ad accipiendum barbarum in Bœotia subsidentes, horum nihil invenerant, sed audiebant illos Isthmum ad Peloponnesum muro sepire, hoc plurimi facientes ut ipsi superessent, et istam obtinentes tutarentur, omissis ceteris. Hæc Athenienses quum audissent, ita socios obsecrarunt, ut ad Salaminem sisterent classem.

41. Quo aliis appulsis, Athenienses in terram suam profecti, præconio edixerunt, ut qua quisque Atheniensium ratione posset servaret liberos atque domesticos. Ibi plurimi quidem Trœzenem

miserunt, quidam in Æginam, nonnulli in Salaminem, pro se quisque properantes sua pignora exportare, et quod oraculo vellent obsecundare, et non minime propterea, quod Athenienses aiunt ingentem anguem arcis custodem in templo solitum obversari. Hæc et dicunt, et tanquam re vera esset, serpenti menstrua non cessant libamina proponere. Ea menstrua sunt placenta melle condita: quæ quum semper superioribus temporibus depasceretur, tunc illibata manserat. Id quum templi antistita indicasset, eo magis Athenienses eoque promptius deseruere urbem, tanquam a dea etiam destituta arce: exportatis itaque rebus omnibus, ad castra navigaverunt.

42. Posteaquam autem eos, qui ab Artemisio solverant, ad Salaminem substitisse auditum fuit, reliqui classiarii qui ad Trœzenem erant, eodem confluxere: nam ut in Pogonem Trœzeniorum portum coiretur erat edictum: ita multo plures contractæ sunt naves quam ad Artemisium decertaverant, et a pluribus civitatibus, eodem quo ad Artemisium duce, Eurybiade Euryclidæ filio, viro Spartiata, non tamen e genere regio: quarum multo plurimas atque optime navigantes præbebant Athenienses.

43. Quæ classis ex his constabat: Ex Peloponneso Lacedæmonii sedecim naves præstabant: Corinthii, totidem quot ad Artemisium præstiterant: Sicyonii, quindecim: Epidaurii, decem: Trœzenii, quinque: Hermionenses, tres. Hi Doricæ ac Macednæ gentis, Hermionensibus exceptis, ex Erineo et Pindo et Dryopide novissime profecti: nam Hermionenses Dryopes sunt, ab Hercule et Meliensibus e regione, quæ Doris nunc vocatur, abducti. Hæ copiæ Peloponnensium erant. Hi sunt in exteriori continente.

44. Athenienses quidem pares omnibus aliis, præstabant naves centum octoginta soli; quippe quibus non adfuerunt in pugna ad Salaminem gesta Plataenses, ob hanc causam: quod quum Græci ab Artemisio discesserunt; ubi juxta Chalcide n appulsi fuere, Plataenses exscendentes in oppositam oram Bœotiæ, ad exportandos domesticos conversi sunt: ita dum in suis conservandis occupantur, relictii fuere. Athenienses autem sub Pelasgis eam quæ nunc Græcia nuncupatur tenentibus, Pelasgi erant, Cranai nominati; sub rege autem Cecrope, Cecropidæ sunt vocati; Erechtheo autem adepto imperium, immutato nomine Athenienses appellati: deinde Iones, ab Ione Xuthi filio, qui dux extitit Atheniensis exercitus.

45. Megarenses autem tantundem copiarum, quantum ad Artemisium, attulerunt: Ampraciotæ septem cum navibus auxilio venerunt: Leucadii cum tribus, Dorica gens, et a Corintho oriunda.

46. Ex insulaniis autem Æginetæ triginta naves exhibuerunt: quibus aliæ quoque erant naves instructæ, sed iis oram suam tutabantur: verum cum triginta omnino navibus ad navigationem optimis ad Salaminem dimicaverunt. Sunt autem Æginetæ Dorienses, ab Epidauro, cui insulæ nomen antea fuerat Cænone. Post Æginetas easdem, quas ad Artemisium, viginti naves præbuere Chalci-

denses : et Eretrienses, septem : hi Iones sunt. Dehinc autem Cei easdem præbuere, gens ab Athenis Ionica. Naxii autem naves præbuere quatuor, qui quemadmodum et ceteri insulani, a popularibus ad Medos missi erant, sed illorum jussa aspernati, transiere ad Græcos, suasu Democriti, viri inter cives illustris, et tunc trierarchi. Naxii autem Iones sunt ab Athenis ducentes originem. Styreenses quoque easdem quas in Artemisio naves præbuere. Cythnii unam omnino, et penteconterum : horum utrique Dryopes sunt. Seriphii etiam et Siphnii et Melii fuere in partibus : hi enim soli ex insulanis terram barbaro et aquam negaverunt.

47. Intra Thesprotos isti omnes et amnem Acherontem incolentes militabant. Siquidem Thesproti sunt contēmini Ampraciotis ac Leucadiis, ex ultimis regionibus in militiam profectis. Eorum autem qui extra hos habitant, soli fuere Crotoniatæ, qui Græciæ periclitanti auxilium una navi tulere, cui præerat Phayllus vir ter Pythiorum victor. Sunt autem Crotoniatæ genere Achæi.

48. Et ceteri quidem ex hac classe triremes præbuerunt : Melii autem et Siphnii et Seriphii quinquaginta remorum naves, Melii duas, Siphnii Seriphiique unam utrique : Melii, a Lacedæmone genus ducentes ; Siphnii et Seriphii, ab Athenis Iones. Summa navium, præter illas quinquaginta remorum, fuit trecentæ septuaginta octo.

49. Ut vero duces ex iis quas dixi urbibus ad Salaminem convenerunt, consultabatur, Eurybiade referente, ut qui vellet sententiam diceret, ubinam ex iis locis, quibus ipsi potirentur, commodissimum videretur pugna navali decernere : jam enim Attica pro derelicta erat : itaque de ceteris deliberabatur. Pleræque igitur illorum sententiæ in hoc congruebant, ut profecti ad Isthmum ante Peloponnesum decertarent, hac videlicet ratione, quod, si male pugnassent ad Salaminem quidem, obsessis sibi in insula nullum subsidium ostendebatur ; ad Isthmum vero dabatur ad suos effugium.

50. Hæc ratio quum a ducibus, qui ex Peloponneso erant, redderetur, advenit quidam Atheniensis nunciatum, jam Atticam barbarum ingredi, eamque omnem igne vastare : nam copiæ quæ cum Xerxe erant, Bœotiam peragrantes, incensa tum Thespiensium, qui in Peloponnesum abscesserant, tum Plataënsium urbe, Athenas pervenerant, et omnia illa pervastabant. Ideo autem Thespiam et Plataeam incenderunt, quod a Thebanis acceperant illas civitates non sentire cum Medis.

51. A trajectu autem Hellesponti ex quo iter ingredi cœpere barbari, unum mensem trivere transeundo in Europam, tres alios dum in Atticam pervenere, Calliade summum Athenis magistratum gerente ; urbemque desertam cepere, paucis quibusdam Atheniensibus in templo repertis, nec non quæstoribus templi, et hominibus egenis, qui præsepta foribus atque lignis arce subeuntes arcebant : qui non exierant illinc ad Salaminem, simul præ inopia victus, simul opinione oraculi intellecti, quod reddiderat ipsis Pythia, murum ligneum inexpugnabilem fore : id interpretantes ex oraculo effugium esse, non naves.

52. Hos Persæ, castris ex adverso arcis positis in colle, quem Martium collem Athenienses vocant, hunc in modum obsederunt : Sagittas stupa circumdatas ubi incenderant, mittebant in sepem. Athenienses, quanquam obsessi, et ad ultimum malorum deducti, etiam quum sepes prodidisset, tamen resistebant ; ac ne verba quidem Pisistratidarum conditionem deditiois offerentium admittebant : et cum alia ad repugnandum excogitarunt, tum vero hoc, quod in barbaros portis subeuntes devolvebant saxa molario : adeo ut Xerxes per diu inops consilii fuerit, quod eos expugnare non posset.

53. Tandem ex difficultatibus accessus quidem apparuit barbaris : necesse enim erat, secundum oraculum, omnem Atticam quæ in continente est, subjici Persis. Igitur a fronte arcis, a tergo autem portarum et ascensus, qua parte nemo excubabat, quaque nemo credebatur quempiam hominum ascensurum, hac parte, etsi loco prærupto, quidam ascenderunt, juxta templum Aglauri filiae Cecropis. Quos ubi in arcem ascendisse viderunt Athenienses, partim e muro sese precipitaverunt, atque extincti sunt, partim in ædem refugerunt. At Persæ qui ascenderant, primum ad portas contendunt, eique patrefactis supplices trucidant : atque ubi omnium stragem fecerunt, direpto templo arcem totam incendunt.

54. Athenis omnino Xerxes potitus, equitem nuncium Susa mittit Artabano nunciaturum felicitatem præsentem. Postero die quam nuncium miserat, convocatis Atheniensium exulibus, expeditionis suæ comitibus, jussit ut conscensa arce hostias suo ritu immolarent : sive ita jusserit ex aliquo in somniis visu, sive religio ei fuerit obiecta, quod templum concremasset. Exules Athenienses id quod jussi erant exequuti sunt.

55. Cujus rei cur mentionem fecerim exponam : Est in arce hac, Erechthei, qui fertur fuisse terrigena, templum, in quo olea est et mare, ut apud Athenienses prædicatur, Neptuno et Minervæ in testimonium posita, quod de regione decertassent. Hanc igitur oleam una cum cetero templo contigit ab barbaris exuri : quam Athenienses, qui ab rege jussi erant rem divinam facere, altero ab incensione die quum in templum adscendissent, aspexerunt fruticasse, edito a stipite virgulto cubiti instar.

56. Et hæc quidem illi narraverunt. At Græci qui apud Salaminem erant, ubi nunciatum est, uti res circa Atheniensium arcem se haberent, eo perturbationis devenere, ut nonnulli e ducibus non expectarent, dum propositum negotium constitueretur, sed in naves irruerent, ac vela tollerent tanquam profecturi : ceterique qui relinquebantur, statuerent sibi ante Isthmum prælio navali dacernendum. Et quum nox adfuisset, digressi e concilio naves conscenderunt.

57. Ibi Themistoclem pergentem ad navem sciscitatur Mnesiphilus vir Atheniensis, quidnam ab ipsis decretum esset, et quum ab eo audisset decretum esse, ut ad Isthmum navigarent, et ante Peloponnesum dimicarent. Si isti, inquit, a Salamine proficiscantur jam tu pro nulla adhuc patria dimicabis : ad suam enim quique patriam remeabunt : ut nec Eurybiades, nec alius hominum quispiam illos co-

hibere possit, quominus copiæ dilabantur; Græciaque peribit consilii inopia. Quare siquid comminisci potes, perge, et quæ decreta sunt tenta disjicere, si forte possis Eurybiadem a sententia revocare, ut hic perstet.

58. Themistocles, quum hæc admonita sibi admodum probarentur, nullo reddito responso ad Eurybiadæ navem perrexit: ubi hominem conveniens, ait velle se de negotio communi cum eo colloqui. Hunc ille in navem ingressum jubet loqui, quæ vellet; cui Themistocles assidens, quæcunque a Mnesiphilo acceperat, tanquam a semetipso refert, et alia adjicit multa, donec eum orando a sententia revocavit; persuasitque ut e navi prodiret, et duces ad concilium contraheret.

59. Ii posteaquam congregati sunt, priusquam ad eos Eurybiades referret id cujus gratia ipsos coëgerat, Themistocles multis agebat verbis, prout magnopere expetebat. Quem interfatus Corinthiorum dux Adimantus Ocyti filius, Themistocles, inquit, in certaminibus ii, qui ante tempus surgunt, flagris cæduntur. Eum refellens Themistocles, At, inquit, qui domi relinquuntur, non coronantur.

60. Comiter autem Corinthio quum respondisset, ad Eurybiadem conversus, nihil amplius eorum dicebat, quæ dixerat prius, illos, posteaquam a Salamine profecti fuissent, dilapsuros: præsentibus enim sociis, putabat sibi minime decorum accusare, sed aliunde oratione sumpta, In te nunc, inquit, situm est servare Græciam, si mihi assentiens, navale prælium hic manens facias, et non ab horum quibusdam orantibus persuasus, classem ad Isthmum retrahas: utrumque enim, quum audieris, inter se comparato. Si ad Isthmum confliges, in patenti pelago dimicabis, ubi nobis minimum expedit, naves habentibus et graviores et numero inferiores. Ex quo, etiam si in aliis feliciter nobis omnia sint eventura, tamen amittes Salaminem et Megara et Æginam: nam illorum navales vires una comitabitur suus pedester exercitus: atque ita tu eos in Peloponnesum duces, omnemque Græciam discrimini objicies. Sin autem id feceris quod suadeo, hæc in eo reperies commoda: Primum si in arcto conflixerimus, paucae naves cum multis, profecto si probabilia ex bello contingant, multo superiores erimus: quoniam in arcto pugnare, pro nobis est; in spatioso, pro illis. Præterea Salamis servatur, ubi nostri nunc liberi collocati sunt et uxores. Est in his et aliud in quod etiam præcipue incumbitis; hic manens similiter pro Peloponneso pugnabis, perinde ac ad Isthmum: neque illos, si sapis, ad Peloponnesum duces. Quod si id quod spero continget, ut classe vincamus, barbari neque ad Isthmum nobis aderunt, neque longius ad Attica procedent, sed nullo ordine abeunt; et nobis lucrificiemus quæ servaverimus, Megara, Æginamque, atque Salaminem, in qua etiam nobis oraculum dicit hostibus fore superiores. Consentanea equidem rationi deliberantibus, ut plurimum solent evenire: secus facientibus ne deus quidem solet velle accedere ad humanas sententias.

61. Hæc dicentem Themistoclem rursus interpellabat Corinthius

Adimantus, jubens silere eum, cui patria non esset; quin etiam Eurybiadem non sinens ex viri extorris sententia decernere, et ita demum id permittere, quum urbem Themistocles habuisset: videlicet hæc exprobrans, quod Athenæ captæ essent, tenerenturque ab hoste. Tunc Themistocles, et illi et Corinthiis multa ingerens probra, oratione ostendit, sibi esse et solum, et urbem majorem quam illis, quamdiu naves ducentæ ipsis adessent sociis navalibus ac militibus armatæ, quas nulli Græcorum invadentes possent depellere.

62. Hæc quum sermone significasset, ad Eurybiadem transiens, majori cum acrimonia loquebatur, inquiens, Tu vero si hic manes, vir eris egregius: sin minus, Græciæ eversor: totum enim belli momentum nobis naves sustent. Sed mihi crede, nisi hoc feceris, nos, prout sumus, ubi domesticos receperimus, profecturos ad Sirin quæ est in Italia, et ab prisco tempore nostra ea fuit, et quam, ut oracula aiunt, a nobis condi oportet. Vos autem talibus sociis destituti meorum verborum reminiscimini.

63. Hæc dicente Themistocle Eurybiades edocebatur: et ob id edocebatur, ut mihi videtur, quod maxime formidabat, ne si ad Isthmum classem eduxisset, ab Atheniensibus desereretur: quibus deserentibus, jam reliqui non essent in pugnando hostibus pares. Ita sententiam eam probavit, ut illic permanentes, pugna navali decernerent.

64. Quod ubi Eurybiadi placuit, ii, qui altercationibus velitati fuerant circa Salaminem, quum illic sese appararent tanquam prælium navale facturi, dies illuxit: et simul oriente sole extitit terræ et maris motus: propter quod visum est votum diis faciendum, et ut Æacidæ in auxilium invocarent. Decretum factumque. Nam post omnibus diis vota nuncupata, illinc e Salamine et Ajacem et Telamonem invocaverunt, navemque ad Æacum et alios Æacidæ Æginam miserunt.

65. Narrabat autem Dicæus Theocydis filius, vir Atheniensis, atque exul, et apud Medos factus illustris, per id tempus, quo Attica regio Atheniensibus desolata, a pedestri Xerxis exercitu vastabatur, se forte fuisse una cum Demarato Lacedæmonio apud campum Thriasium, vidisseque pulverem triginta ferme millium virorum procedentem ab Eleusine: et quum demirarentur quorumnam hominum esset ille pulvis, statim se audisse vocem, quæ vox ipsi videretur Iacchus mysticus: et Demaratum, ut qui esset sacrorum quæ fierent in Eleusine ignarus, interrogasse quidnam esset quod ita sonaret? seque dixisse, Demarate, non aberit quin grandis aliqua clades contingat regis copiis. Hoc enim palam est, quum Attica sit desolata, numen ab Eleusine resonans, venire auxilio Atheniensibus ac sociis: et si quidem in Peloponnesum incumbat, periculum ipsi regi erit, ejusque copiis, quæ sunt in continente: sin ad classem, quæ ad Salaminem est vertatur, periculum adibit rex, ne nauticum amittat exercitum. Hæc autem solennia Athenienses quotannis celebrant Cereri atque Proserpinæ; et his sacris quicumque vult etiam aliorum Græcorum

initiatur; et vocem quam audis, in hoc festo per Iacchum emittunt. Ad hæc dixisse Demaratum, sile, neve alteri cuiquam hunc sermonem dixeris: nam si ad regem referantur hæc verba, capite plecteris, ut nec ego te nec alius quispiam hominum queat eripere; quamobrem tene silentium: hæc autem expeditio diis curæ erit. Hoc quidem Demaratum admonuisse. Ex illo autem pulvere ac voce coisse nubem, eamque in sublime eductam, Salaminem versus ad Græcorum exercitum fuisse delatam. Ita ipsos didicisse nauticas Xerxis copias esse perituras. Hæc Dicæus Theocydis filius referebat, Demaratum atque alios testes citans.

66. Classiariæ autem Xerxis copiæ, ubi conspecta strage Lacorum ex Trachine in Histiam trajecerunt, triduum illic moratæ, per Euripum navigabant, et intra totidem dies ad Phalerum præstiterunt. Nec vero minore, ut mihi videtur, numero, vel qui terra venerunt vel qui navibus, Athenas invaserunt, quam quum ad Sepiadem atque Thermopylas accesserunt: nam in supplementum eorum qui aut tempestate, aut ad Thermopylas, aut in navalibus ad Artemisium præliis interierunt, hos substituam, qui nondum regem tunc sequebantur, Melienses, Dorienses, Locros, Bœotos, qui cum omni copia advenerunt, exceptis Thespiensibus et Platæensibus: nec non Carystios, Andrios, Tenios ac ceteros omnes insulanos, præter quinque civitates, quarum nomina superius commemoravimus: nam quo magis penetrabat intro in Græciam Perses, eo plures eum nationes sequebantur.

67. Qui omnes, exceptis Pariis, postquam Athenas venere, et ad Phalerum, Parii autem in Cythno relictæ, quo bellum caderet expectabant; ceteri ergo ut venerunt ad Phalerum, ibi Xerxes ipse ad classem descendit, animo cœtum classiariorum adeundi, et audiendi sententias. Eo profectus ubi præsedet, assidentibus, qui accitu ejus ex navibus aderant, suæ quibusque gentis tyrannis ac ordinum ductoribus, ut cuique rex honorem dederat; quorum primus erat Sidonius rex, tum Tyrius, deinceps alii. Sic ubi deinceps ordine consederunt, misit ad eos Mardonium tentandi gratia, sciscitatum singulos, an prælium navale faceret.

68. Posteaquam Mardonius a Sidonio exorsus, singulos circumiens interrogavit, ceteri quidem eandem dixere sententiam, jubentes fieri prælium: Artemisia vero, Hæc, inquit, Mardonie, regi referas me dicere, quæ in præliis ad Eubœam gestis non ignavissima extiti, neque minima ostendi, domine. Sententiam vero quam habeo, æquum est me proferre quæ in rem tuam maxime esse sentio. Itaque hoc tibi suadeo, ut navibus parcas, nec prælium navale facias; illi enim viri tanto sunt tuis viris in mari præstantiores, quanto feminis viri. Quid vero necesse habes omnino venire in discrimen pugnae navalis? nonne Athenas habes, quarum gratia expeditionem sumsisti? nonne reliquam Græciam? ac nemo tibi obsistit. Qui tibi obsistebant, ita summoti sunt ut eos decebat. Quo autem ego exituras hostium res arbitror, id exponam: Si non instabis pugnae navali committendæ, sed classem perges his continere ad terram, aut etiam

tendere in Peloponnesum, tunc tibi, domine, succedent ea, quorum gratia venisti: neque enim diu tibi resistere Græci possunt, sed illos dissipabis; et ad suas quique urbes defugient; quoniam neque commeatus est eis in hac insula, ut ego audio, neque, si tu in Peloponnesum pedestres copias duces, hic eos credibile est perstituros qui illinc huc advenerunt, neque de pugna pro Atheniensibus facienda curaturos. At si pugnam navalem gerere approperabis, vereor ne copiæ nauticæ male re gesta insuper pedestribus sint exitio. Præterea hoc etiam, rex, in animum demitte: usu venire, ut bonis quidem hominibus mali servi sint, malis autem boni. Ideoque tibi, qui virorum omnium es optimus, servi sunt mali, qui numero sociorum censentur, Ægyptii, Cyprii, Cilices, Pamphyli, e quibus nulla utilitas est.

69. Hæc ad Mardonium loquente Artemisia, quicunque ei bene volebant, noxiam illi rebantur suam orationem, tanquam aliquid mali passuræ ab rege, quem vetaret pugnam facere navalem: at ii qui male consultum illi volebant invidebantque, utpote cui inter primos sociorum omnium honos haberetur, gaudebant ejus sententia, tanquam perituræ. Sed Xerxes, postquam ad eum sunt relatæ sententiæ; magnopere delectatus est Artemisiæ sententia; et quum jam antea seriam esse sensisset, tunc multo impensius laudavit. Nihilominus ut pluribus staretur jussit, ratus ad Eubœam suos sponte male pugnassee, quod videlicet ipse abfuisset: itaque constituit spectaculo pugnæ navalis interesse.

70. Classiarii, ubi nunciatum est illinc esse solvendum, classem Salaminem versus ducunt, et per otium in aciem sunt digesti. Sed quum eos dies defecisset, quominus prælium committerent, nox enim supervenit, in posterum diem sese instruebant: quum interim Græcos metus formidoque cepit, cum alios, tum vero non minime Peloponnenses, quod ipsi desidentes in Salamine, pro Atheniensium terra essent certaturi: qui si superarentur, in insula deprehensi forent obsidendi, sua terra sine præsidio relicta.

71. Per eandem noctem pedester exercitus barbarorum contendebat in Peloponnesum: quanquam cuncta, quæ poterant, excogitata erant, ne barbari per continentem ingrederentur. Nam ubi Leonidem cum suis apud Thermopylas occubuisse accepere Peloponnenses, celerrime ex urbibus concursu facto, Isthmum insederunt, duce Cleombroto Anaxandriæ filio, Leonidæ fratre. Ibi considentes, primum viam Scironidem obstruxerunt; deinde consilio inito Isthmum muro inædificabant, opusque perficiebant, quippe nemine, quum tot millia virorum essent, cessante: nam et lapides et lateres et ligna, et sportas sabulo plenas afferebant, nullo temporis momento opus intermittentes, neque diurno neque nocturno.

72. Hi autem e Græcis fuerunt qui ad Isthmum auxilio cum omni copia venerunt: Lacedæmonii, et Arcades omnes, et Elei, et Corinthii, et Sicyonii, et Epidaurii, et Phliasii, et Trœzenii, et Her-

mionenses. Hi fuerunt qui quidem auxilio venerunt, metuentes periclitanti Græciæ. Ceteris enim Peloponnensibus id nihil admodum curæ erat, et Olympia jam et Carnia præterierant.

73. Incolunt autem Peloponnesum gentes septem, quarum duæ indigenæ eundem, quem habitarunt olim locum, nunc habitant, Arcades et Cynurii: una, Achaica, quæ nunquam illa quidem e Peloponneso excessit, sed pristino loco egressa, alienum incolit: reliquæ e septem sunt quatuor adventitiæ, Dorienses, Ætoli, Dryopes, Lemnii. Ac Doriensium quidem multæ sunt et insignes civitates: Ætolorum sola Elis: Dryopum autem Hermione et Asina, quæ ad Cardamylam Laconicam sita est: Lemniorum autem, omnes Paroreatæ. Cynurii autem, quum sint indigenæ, soli putantur Iones esse, sed effecti sunt Dores, sub imperio Argivorum siti, et progressu temporis, quum essent Orneatæ, itemque accolæ. Harum igitur septem gentium ceteræ præter eas quas recensui, e medio cesserunt; et, si ingenue loqui fas est, e medio sedentes cum Medis sentiebant.

74. Apud Isthmum quidem in tali labore isti occupati erant, utpote pro omni jam cursu currentes, et nequaquam opinantes navibus se illustres futuros. Quæ audientes illi qui in Salamine erant, formidine afficiebantur, non tam pro seipsis quam pro Peloponneso solliciti; et adhuc quidem in eis vir viro adstans clanculum loquens admirabatur in Eurybiade consilii inopiam: tandem vero erupit in medium, conciliumque contractum est, et multa de hoc ipso dicebantur; ab his quidem, oportere in Peloponnesum navigare, et pro illa adire periculum, non autem manentes, pro captiva regione pugna decernere; ab Atheniensibus vero et Æginetis et Megarensibus, satius esse illic manentes dimicare.

75. Ibi Themistocles, postquam sententia Peloponnensium evictus fuit, clanculum e concilio egressus, misit ad classem Medorum navigium, cum quodam edocto quæ dicere oporteret; cui nomen erat Sicinno, domestico suo, atque eodem pædagogo liberorum suorum: quem post has res gestas ipse Thespiensem fecit, quando Thespienses in civitatem recipiebant, atque locupletem. Is tunc navigio ad duces barbarorum profectus, hæc inquit; Dux Atheniensium, quod partibus regis favet, præoptatque res vestras quam Græcorum esse superiores, misit me clam aliis Græcis indicatum vobis, illos metu perculsos fugam facere velle, et nunc offerri vobis occasionem exequendi rem omnium præclarissimam, nisi per negligentiam eos dilabi sinatis: nam neque inter se consentiunt, neque vobis amplius obsistent: sed inter se dimicantes cernetis eos, qui vobiscum, et eos, qui contra vos sentiunt. Hac re Sicinnus indicata, ab illis abscessit.

76. Cui fidem habentes barbari, tum in insulam parvam nomine Psyttaleam, quæ inter Salaminem et continentem sita est, multos Persarum trajiciunt, tum mediam circa noctem cornu quod ad occasum spectabat producunt Salaminem versus, eam circumituri: producunt autem qui circa Ceon et Cynosuram instructi erant, occupan-

pantes navibus omne fretum Munychia tenus. Ideo autem et naves producebant, ne qua Græcis liceret effugere: sed circumventi in Salamine pœnam redderent præliorum ad Artemisium gestorum. Ad insulam autem Psyttaleam trajiciebant Persas ob hanc causam, tanquam commisso navali certamine, illuc præcipue ejiciendis et viris et naufragiis, erat enim insula in trajectu, ubi futura erat pugna, sita, hos quidem ut servarent, alios vero interimerent. Hoc autem ne hostes sentirent, clanculum egere. Atque ita illi nulla noctis parte concessa somno parabantur.

77. In has ego res intuens, non habeo adversari oraculis tanquam non veris, nolens evidenter loquentia conari refellere:

Auricomæ densis ubi litora sacra Dianæ
Navibus insternent et litoream Cynosuram,
Spe stolidi fortes quod Athenas dilacerarunt,
Compescet juvenem meritissima pœna superbum,
Instinctum furiis, sibi cedere cuncta putantem.
Nam miscebitur æs æri, Mars sanguine pontum
Inficiet: Graiis tunc libera tempora reddet
Saturno genitus, simul et Victoria pollens.

Quum ita evidenter in his a Bacide dicatur, profecto de contradicendo oraculis neque ipse ausim dicere, neque ab aliis dici sustineam.

78. Porro inter duces, qui in Salamine erant, ingens conflata est rixa, nondum scientes a barbarorum navibus se circumveniri; sed sicut per diem viderant eos collocatos, ita existimabant eos illo ordine manere.

79. Quibus consistentibus, applicuit ex Ægina Aristides Lysimachi filius, Atheniensis quidem, sed testa in exilium a populo ejectus, quem ego, ut ejus mores accepi, virum optimum fuisse Athenis atque justissimum censui. Hic vir concilio assistens, Themistoclem evocavit, non amicum sibi, sed in primis inimicum: verum præ magnitudine præsentium malorum oblitus simultatum, evocavit hominem colloquendi gratia: præsenserat enim Peloponnenses muturare ad Isthmum classem reducere. Qui, quum prodiisset Themistocles ad eum inquit, Nos et alio tempore et hoc ipso contendere debemus inter nos hac de re, uter nostrum de patria præclarius mereatur: te vero certiore facio, peræque esse Peloponnensibus multa verba facere ac pauca de abducendis hinc navibus. Ego enim tibi quod ipsemet vidi, refero: nunc, ne si velint quidem, Corinthios atque ipsum Eurybiadem enavigare posse, quoniam circumdati ab hostibus undique sumus: quare ingressus eis hæc indicato.

80. Cui respondens Themistocles, Utilia valde, inquit, jubes, ac bene annunciasti. Nam quæ ego precabar, ut fierent, ea ipse tu conspicatus fieri, venis: ut enim scias, quæ fiunt a Medis, per me fiunt: quoniam opus facto fuit, ut Græci, qui nolebant sua sponte ad pugnam descendere, descenderent invitati. Tu vero, quandoquidem utilia nunciatum venis, ipse illis nunciato. Quoniam si ego

retulero, videbor rem commenticiam dicere, nec persuadebo, tanquam non hoc agentibus barbaris. Itaque tute ingressus, uti res habet ipse illis referas. Quod ubi feceris, si tibi fidem habebunt, optime habet; sin minus, perinde nobis erit: neque enim si undique circumdati sumus, ut tu ais, amplius isti defugient.

81. Aristides concilium introgressus, eadem retulit, dicens se ex Ægina venisse, et ægre elapsum, latendo stationem hostium. Omnem enim classem Græcorum, a Xerxis classe circumventam; ideoque hortari se, ut ad defensionem sui illi sese præpararent. Hæc loquutus Aristides, retro abiit. Rursus autem inter duces altercatio orta, plerisque eorum fidem nuncio non habentibus.

82. Quibus non credentibus advenit triremis transfuga virorum Teniorum, cui præerat Panætius Sosimenis filius, quæ omnem veritatem attulit. Cujus facti nomine Tenii in tripode, qui Delphis dedicatus est, inter eos qui barbarum debellarunt, scripti fuere. Ex hac autem navi, quæ ad Salaminem, et altera, quæ ad Artemisium transfugit, Lemnia, expleta est Græcorum classis trecentarum et octoginta navium: duæ namque prius ad explendum numerum defuerant naves.

83. Græci, ubi eis verba Teniorum fecerunt fidem, sese apparaverunt tanquam dimicaturi. Et sub diluculum, quum propugnatorum cœtum fecissent, Themistocles ex omnibus quæ expedirent præcipiebat: cujus orationis summa erat, meliorum cum pejoribus comparatio, quæcunque in hominis natura atque industria existunt, exhortatus ut meliora eligerent. Ubi peroravit, jussit illos ingredi naves: quibus ingressis rediit ab Ægina triremis quæ profecta ad Æacidas erat, moxque omnes naves Græci solverunt.

84. In quos moventes continuo barbari sunt invecti. Ibi ceteri quidem Græci quum inhiherent remis, cessimque irent, Aminias Pallenensis, vir Atheniensis, evector navi in hostilem incurrit: cui implicitus quum hæreret, nec abstrahi posset, ita ceteri venientes auxilio conserti sunt. Hunc in modum aiunt Athenienses extitisse initium pugnae: Æginetæ vero, navem quæ ad Æacidas abierat fecisse initium. Quanquam etiam hoc refertur, simulacrum mulieris fuisse eis oblatum: et quum apparuisset, ita illos exhortatum, ut omnis Græcorum exercitus exaudierit: sed prius his verbis convitiatum, O imperiti, quousque remis inhibebitis?

85. Ceterum adversus Athenienses instructi erant Phœnices: nam hi cornu tenebant, quod ad Eleusinem occidentemque vergebat. Adversus Lacedæmonios instructi erant Iones: hi autem cornu tenebant, quod ad auroram spectabat et Piræeum: quorum pauci admonitu Themistoclis de industria ignave agebant, plerique minime. Enimvero complurium trierarchorum nomina commemorare possem, qui Græcas naves expugnare: sed neminem nominabo præter Theomestorem Androdamantis filium, et Phylacon Histiaei filium, ambos Samios: quorum duntaxat ideo mentionem facio, quod Theomestor ob hanc navatam operam a Persis tyrannus Sami sit creatus: Phylacus inter bene de rege meritos adscriptus, sit, et

multo tractu soli donatus. Bene meriti autem de rege, Persica lingua Orosangæ vocantur. De his quidem ita res habet.

86. Multitudo autem navium ad Salaminem lacerabatur, partim ab Atheniensibus corrupta, partim ab Æginetis, utpote Græcis servato ordine ac loco certantibus, barbaris et incomposite et inconsulte agentibus : ut non eventurum illis esset aliud quam evenit : quamquam eo die fuerunt atque extiterunt longe se ipsis præstantiores, quam ad Eubœam extiterant, pro se quisque adnitentes, ac Xerxem reformidantes, et quod ab rege se singuli conspectum iri arbitrabantur.

87. Et de aliis quidem vel barbarorum vel Græcorum singulatim, quomodo dimicaverint, non possum pro comperto referre. Circa Artemisiam vero hoc rei gestum, ex quo impensius illa regi commendata est : Posteaquam regiæ res magno tumultu misceri cœperunt, hoc interim tempore Artemisia, quum navem suam navis Attica insequeretur, nullum habens effugium, quia ante ipsam aliæ naves amicæ, sua vero proxima hostibus erat, hoc sibi putavit faciendum, quod et fecisse profuit : nam ut fugiebat Atticam navem, in navem sociam, quæ erat virorum Calyndensium, impegit, quaque rex ipse Calyndensium Damasithymus vehebatur. Cum quo etsi huic jam inde quum essent in Hellesponto, contentio intercesserat, tamen incertum utrum consulto id fecerit, an fortuito navis Calyndensium præternavigans oblata fuerit. Eam Artemisia ubi incurrit pariter ac demersit, prospero casu usa et duplex hinc sibi bonum est adepta : nam trierarchus Atticæ navis, eam conspicatus incurrisse in barbarorum virorum navem, existimans hanc Artemisiæ navem aut Græcam esse, aut e barbaris profugere, et a Græcis pugnare, ab hac ad alias se convertit.

88. Ita ex hoc facto contigit Artemisiæ tum ut exitium evitaret, nec interiret ; tum ut e malo opere præcipue se probatam apud Xerxem redderet ; siquidem fertur, quum rex spectans animadvertisset hanc navem alteri incurrisse, quendam eorum qui aderant dixisse, Cernis Artemisiam, domine, ut bene præliatur, utque navem hostilem depressit ? Et regem interrogasse nunquid vere id opus Artemisiæ esset : et illos, utpote qui plane nossent insigne navis, ita rem habere adfirmasse, ratos eam navem quæ corrupta esset, hostilem fuisse : nam præter cetera quæ mulieri, ut dictum est, prospere cesserunt, hoc quoque accessit, quod e navi Calyndensi nemo servatus est, qui existeret accusator. Unde Xerxem ferunt ad ea quæ narrabantur dixisse, Viri quidem extiterunt mihi feminae, feminae autem, viri. Hæc aiunt dixisse Xerxem.

89. In eo prælio cum alii multi et illustres viri tam Persarum Medorumque quam aliorum sociorum occubuerunt, tum vero dux Ariabignes Darii filius Xerxisque frater : e Græcis pauci : quippe qui gnari natandi, ubi suæ naves corruptæ erant, nec in pugna peribant, ad Salaminem enatabant : cujus rei quia imperiti erant barbarorum plerique, in mari periire. Posteaquam autem primæ naves in fugam versæ sunt, tum vero plurimæ corrumpebantur : nam

qui in posterioribus locati erant, in anteriora progredi navibus conantes, ut et ipsi aliquod opus regi exhiberent, undique in suorum naves fugientes incidebant.

90. Quo in tumultu etiam hoc actum est, ut quidam Phœnices, quorum naves corruptæ fuerant, regem adeuntes, insimulaverint Iones tanquam proditores, quod propter eos naves amissæ essent: unde id contigit, non ut Ionum duces interficerentur, sed ut ii Phœnices qui illos insimulabant, talem acciperent mercedem. Etenim illis adhuc ea loquentibus, Samothracia navis impacta Atticæ, eam demersit: et in hanc Æginæa impulsam ipsam depressit. Verum Samothraces, ut qui jaculatores essent, propugnatores navis, quæ suam depresserat, jaculorum ictibus excusserunt, eorumque consensa navi potiti sunt: quod factum Iones liberavit. Nam Xerxes ubi egregium facinus Ionum aspexit, conversus ad Phœnices, ut erat supra modum mœstus, et omnes arguens, jussit eorum capita præcidi, ne, quum ipsi imbelles essent, meliores criminarentur. Quoties enim suorum quempiam aliquod opus edentem in hoc navali prælio cernebat, de eo homine percontabatur, sedens sub monte qui est e regione Salaminis, nomine Ægaleo, et scribæ trierarchum illum ab patre et urbe annotabant. Quinetiam cladi Phœnicum qui aderant, additus est Ariaramnes vir Persa, quanquam amicus regis.

91. Et isti quidem in Phœnices se convertebant: barbaris autem in fugam versis, et ad Phalerum elabentibus, Æginetæ in freto subsistentes, opera memoratu digna ediderunt: nam Athenienses quidem in tumultu naves simul obsistentes fugientesque expugnabant, Æginetæ vero eas, quæ elabebantur: et quoties aliqua effugiebat Athenienses, eo ipso cursu in Æginetas incidebat.

92. Quum interim naves duæ sibi obviam venirent, una Themistoclis insequens aliam, altera Polycriti Crio geniti, viri Æginetæ, dum navi Sidoniæ impingit, illi videlicet quæ speculatoriam Æginæam ad Sciathum ceperat, qua vehebatur Pytheas Ischeni filius: quem Persæ seminecem plagis, tamen admiratione virtutis servatum in navi habebant. Sidonia quæ hunc circumferebat navis, una cum Persis est intercepta, ut Pytheas ita sospes rediret in Æginam. Polycritus ubi inspexit Atticam navem, agnito signo navis imperatoriae, inclamans Themistoclem, jocatus est, exprobrans Æginetis quod cum Medis sentirent. Hoc Polycritus in navem incurrens, in Themistoclem jaculatus est.

93. Barbari autem quorum naves supererant, fuga se proripuerunt in Phalerum pedestres ad copias. In hac pugna navali e Græcis optime audierunt Æginetæ, secundo loco Athenienses: e viris, Polycritus Ægineta; Atheniensesque, Eumenes Anagyrasius, et Aminias Pallenensis, qui et Artemisiam est insequutus, non prius desiturus quam aut illam cepisset, aut ipse captus esset, si Artemisiam ea navi vehi animadvertisset: quippe trierarchis Atheniensium præceptum erat, ut eam caperent, propositumque præmium decem millium drachmarum ei, qui vivam cepisset. Indigne enim ferebant

mulierem adversus Athenas militare. At illa, ut antea dictum est, aufugit. Fuerunt et alii, quorum naves incolumes in Phalerum evaserunt.

94. Adimantum autem Corinthium ducem Athenienses ferunt statim inter initia concursus navium expavefactum atque perterritum sublatis velis fugæ se dedisse: Corinthiosque, inspecta fuga navis imperatoriæ, itidem abiisse: et quum fugiendo venissent in ora Salaminia ad templum Minervæ Sciradis, occurrisset eis celocem divino missu: quam quisnam misisset non apparuisse, et nihil de copiarum statu scientibus Corinthiis appropinquavisse: eos ob id conjectasse rem divinam esse: ut enim illi qui in celoce erant, propiores fuerunt, ita loquutos fuisse, Adimante, tu quidem conversis in fugam navibus abscedere vis Græcorum proditor: at illi quantum votis conceperunt, victores hostium evadunt. Et quum his verbis fidem non haberet Adimantus, hæc iterum dixisse, ipsos posse pro obsidibus ductos mortem obire, nisi comperirentur Græci victores. Ita conversa navi Adimantum cum ceteris ad classem suorum, re jam ab aliis navata, venisse. Hic de illis apud Athenienses rumor extitit: quod ipsi Corinthii non fatentur, seque inter primos in pugna extitisse affirmant, quibus etiam testimonium dicit reliqua Græcia.

95. Aristides autem Lysimachi filius, vir Atheniensis, cujus paulo ante ut viri optimi mentionem feci, per eum tumultum qui circa Salaminem fiebat, hoc rei gessit: Permultis armatorum, qui per litus Salaminis locati erant, genere Athenienses, sumptis et in Psyttaleam insulam ductis exscendit, qui omnes Persas qui in ea insula erant interemerunt.

96. Defuncti navali pugna Græci, deductis in Salaminem naufragiis, quæ illic etiamnum supererant, parati erant ad aliam navalem dimicationem, quod expectarent, regem iis, quæ sibi reliquæ erant, navibus adhuc usurum. Porro naufragiorum pleraque ventus zephyrus suscipiens portavit in oram Atticæ, nomine Coliadem; ut impletum sit tum aliud omne oraculum de hac pugna navali editum a Bacide et Musæo, tum vero id quod fuit de naufragiis illuc evectis ante hæc multis annis prædictum in oraculo Lysistrato Atheniensi, viro sortilego, quod omnes Græcos latuerat,

Coliades multo trepidabunt remige matres.

Hoc autem futurum erat avecto rege.

97. Cognita sua clade Xerxes, veritus nequis Ionem Græcis suggereret, aut sponte ipsi cogitarent navigare in Hellespontum ad solvendo pontes, unde ipse in Europa deprehensus salute periclitaretur, de fugiendo consultabat: nolens tamen neque a Græcis neque a suis detegi, aggerem in Salaminem tentabat educere; navesque Phœnicum onerarias, ut pro ponte ac muro essent, connectebat: et se, tanquam aliam pugnam navalem facturum, ad bellum instruebat. Quæ agentem videntes ceteri, pro certo habebant eum manendi animo atque bellandi illa apparare: sed nihil eorum Mardonium latebat, ut

maxime gnarum ingenii illius. Xerxes et hæc faciebat, et in Persidem misit, qui præsentem cladem nunciaret.

98. His nunciis nihil est in rebus humanis, quod perniciosius transcurrit, idque hunc in modum est a Persis excogitatum: Quot dierum est tota via, totidem equos ac viros ferunt distare ad diei unuscujusque iter, equi nempe et vir destinatus; quos neque vis nivium, neque imber, neque æstus, neque nox arcet, quin propositum sibi cursum celerrime conficiant. Quorum primus currendo mandata tradit secundo, secundus item tertio: et ita deinceps illa tradita in alium atque alium pertranseunt, quemadmodum apud Græcos lampadis gestatio, quam Vulcano peragunt. Hanc equorum cursitationem Persæ angareïon appellant.

99. Primus igitur nuncius Susa perveniens, Xerxem Athenis positum esse, tanta Persas qui relictæ erant voluptate affecit, ut omnes vias myrto consternerent, et odores incenderent, et ipsi in sacrificiis ac gaudiis versarentur: secundus autem nuncius illis superveniens ita eos confudit, ut universi vestes dilaniarent, vociferationeque et ejulatu irrequieto uterentur, culpam in Mardonium refundentes. Non tamen adeo de navibus dolentes ista Persæ faciebant, quam de ipso Xerxe solliciti: eaque apud Persas duraverunt toto medio tempore, donec Xerxes ipse illos redeundo sedavit.

100. At Mardonius quum videret Xerxem magnam e pugna navali calamitatem sibi illatam ducere, suspicans agitare eum fugam ex Athenis, de se ipso curam agebat, tanquam pœnas daturus, qui regi persuasisset inferre Græciæ bellum: putabatque sibi conducibilis esse, iterum prælio periclitari aut subigere Græciam, aut magna opera aggressum laudabiliter vita defungi; tamen opinio ejus de subigenda Græcia prævalebat. Hæc quum secum agitasset, regem hac oratione est alloquutus, Domine, noli mœrorem capere, aut gravem maculam ex hac re sic gesta tibi illatam crede: non enim certamen, quo omnia nostra constant, in lignis est, sed in viris et equis. Itaque nemo tibi aut horum qui sibi videntur jam omne confecisse, egressus e navibus conabitur obviam se ferre, aut ex hac continente, et qui se nobis obvios tulere, pœnas dedere. Quod si tibi videtur faciendum, Peloponnesum continuo tentemus: si videtur supersedendum, supersedeamus licet: nec animo consterneris: neque enim ulla possunt ratione subterfugere Græci, quo minus rationem dent eorum, quæ et nunc et antea perpetrarunt, tuique sint servi. Et hoc quidem præcipue tibi agendum puta. Quod si tibi constitutum est, ut ipse cum exercitu revertaris, aliud quoque habeo ex hoc proposito consilium. Ne committas, Rex, ut Persæ Græcis ludibrio fiant: non enim ab his Persis aliquid rerum est perditum; neque tu ubinam viri fuerimus ignavi dicere potes: quales si Phœnices et Ægyptii et Cyprii et Cilices fuere, nihil ista ad Persas attinet culpa. Quare, quoniam Persæ hujus rei insontes sunt, jam mihi credito: si tibi non videbitur permanendum, remea ipse ad solum natale cum pleraque parte copiarum: ego vero cum delectis de exercitu trecentis millibus militum debeo Græciam in tuam redigere servitutem.

101. His auditis Xerxes, ut ex malis, gavisus est, voluptatemque cepit: et ad Mardonium inquit, se, ubi consilium cepisset, respondurum, utrum eorum esset facturum. Et quum deliberaret cum advocatis Persarum, placuit ei Artemisiam quoque ad consultandum arcessere: quam solam constabat antea, quæ facienda essent, intellexisse. Quæ ubi advenit, eam Xerxes summotis aliis Persarum consiliariis atque satellitibus, hunc in modum alloquutus est: hortatur me Mardonius hic permanere ad tentandam Peloponnesum, negans ullam culpam hujus damni esse penes Persas atque pedestres copias, sed eis volentibus fiat experimentum. Itaque aut hoc me facere hortatur, aut ipse vult, trecenta millia militum deligens, subactam mihi tradere Græciam: me vero ad patrias sedes monet cum reliquo exercitu discedere. Tu igitur, etenim de pugna navali quæ contigit, non committenda probe consuluisti, nunc quoque dicito utrum mihi suadeas horum, quod eligendo bene consulero.

102. Hæc Xerxi consultanti respondens Artemisia, Arduum, inquit, rex, est me quæ dixi optima, consulenti adesse: tamen pro statu rerum præsentium censeo te ipsum retro abire; Mardonium vero hic relinquo cum iis quos vult, si modo velit ille, atque recipiat se ista facturum. Nam sive ea quæ ait se velle, subegerit, et hæc ei quæ cogitans dicit succedant, tuum, domine, opus est; quia id tui servi effecerint: sive Mardonio contra opinionem contingat, non magna sane calamitas erit, salvo et te et rerum domesticarum statu. Etenim si incolumis es et domus tua, profecto Græci sæpe numero pro se ipsis multa certamina cursitabunt: at si quid contingat Mardonio cladis, id nullius erit momenti, Græcique vincendo non vicerint, servo tuo interempto. Tu vero Athenis incensis, cujus rei gratia expeditionem sumsisti, reverteris.

103. Delectatus eo consilio Xerxes, quod idem illa suasisset quod ipse haberet in animo: quippe qui, ut ego opinor, non remansisset, si vel cuncti atque cunctæ id ei suasissent, adeo perterritus erat. Artemisiam igitur laudatam dimisit, ducentem secum liberos regios Ephesum: nam aliquot eum filii nothi comitabantur.

104. Cum quibus ad eorum custodiam misit Hermotimum, genere quidem Pedasensem, sed apud regem inter eunuchos nulli secundum. Incolunt autem Pedasenses super Halicarnassum; [apud quos hoc rei fertur contingere, ut quoties accolis omnibus qui circa eam urbem habitant aliquid adversi intra annum est eventurum, tunc Minervæ antistiti, quæ illic est, grandis barba nascatur: quæ res bis eos jam accidit.]

105. Ex his Pedasensibus Hermotimus erat, cui maxima ex omnibus, quos quidem ipsi novimus, ultio contigit acceptæ injuriæ. Si quidem eum captum ab hostibus ac venalem mercatus est Panionius, vir Chius, ex hoc impurissimo quæstu vitam sectans: nam quos pueros forma præditos coëmerat, eos castrabat; ductosque aut Sardes aut Ephesum, magna pecunia venundabat. Apud barbaros enim pretiosiores eunuchi sunt quam qui non sunt castrati, universæ fidei gratia. Ceterum ut alios permultos, ita hunc quoque Panionius

execuit, ut qui ex hac re vitam toleraret. Sed non omnia infelix Hermotimus, e Sardibus ad regem cum aliis muneribus deductus est, progressuque temporis ex omnibus eunuchis maximo in honore apud Xerxem est habitus.

106. Quum autem rex adversus Athenas moveret e Sardibus per id tempus Hermotimus ejusdam negotii gratia descendit in agrum Mysium, quæ a Chiis incolitur, sed Atarneus vocitatur: ibi inventum Panonium atque agnitum alloquutus est et multis et comibus verbis, primum recensens ei, quot per illum esset assequutus bona, deinde pollicens quam gratiam illius meriti foret relaturus, si homo cum suis domesticis illuc commigrasset. Ea oratione libenter audita Panonius contulit se illuc cum uxore et liberis. Quem posteaquam cum omni familia adeptus est Hermotimus, his verbis affatus est, ô omnium post homines natos ex nefandissima negotiatione quæstum faciens; quid aut ipse ego, aut meorum quispiam vel tibi vel tuorum cuipiam mali fecit, quod me ex viro feceris nihil esse; et putabas fore ut quæ tunc machinabaris laterent deos? qui justa lege utentes, te infandorum opificem tradiderunt in manus meas, ut de pœna a me tibi irroganda queri non possis. Hæc ubi exprobravit homini, filiis in conspectum adductis, coactus fuit Panonius genitalia filiorum suorum qui quatuor erant, abcidere: et coactus illa fecit, et postquam fecisset, filii adacti virilia ejus abeciderunt. Ita ultio ac Hermotimus persequutus est Panonium.

107. Xerxes autem filiorum Ephesum deducendorum negotio Artemisiæ demandato, accitum Mardonium jussit e copiis quos liberet eligere, ut consentanea verbis facta exequi experiretur. Hactenus eo die est actum. Noctu autem regis jussu duces e Phalero naves retro Hellespontum versus abduxerunt, pro se quisque accelerantes, ad custodiendas regi rates, quibus transiret. Ita navigantes barbari quum Zosteri appropinquarent, minuta quædam continentis illius prominentia promontoria suspicati navigia esse, per diu illinc aufugerunt: tandem deinde edocti non navigia esse, sed promontoria, in agmen sese receperunt.

108. Ut autem dies illuxit, Græci cernentes ibidem pedestres copias hostium perstare, rati classem quoque circa Phalerum esse, ac pugnam navalem commissum iri, se ad resistendum apparabant. Sed cognito illam vela fecisse, confestim insequi censebant: itaque eam insequuti Andro tenus, cernere quum nequissent, ad Andrum profecti consultabant. Quibus Themistocles suadebat, ut per insulas navigatione instituta, classem hostium insequentes recta ad Hellespontum navigarent, soluturi pontes. Huic contrariam Eurybiades opposebat sententiam, quod diceret fore ut si dissolverent pontes, maxima ob id calamitate afficerent Græciam. Persa enim, si deprehensus manere in Europa cogeretur, tentaturus est quietem non agere; quod sibi otium quidem agenti nec ulla res posset procedere, nec ullus retro ostenderetur receptus, et exercitus suus fame conficeretur: aggredienti vero et rebus gerendis operam danti omnia possent per Europam succedere, tum in urbibus, tum in nationibus quæ

vel caperentur, vel antea sese dederent; quin etiam rem frumentariam habituros ex annuis semper fructibus Græcorum. Nunc autem videri, Persam utpote victum navali prælio, non perstare in Europa: ideoque permitti oportere, ut fugiat, dum in terram suam fugiendo perveniret: de qua terra tunc certamen fieri jubebat. Huic sententiæ aliorum Peloponnensium duces assensere.

109. At Themistocles, postquam animadvertit se non posse plerisque persuadere ut ad Hellespontum navigarent, adiit Athenienses, qui præcipue indignabantur hostem effugere, animatique erant ad navigandum in Hellespontum, etiam per se ipsos, si ceteri recusassent: eosque ita est alloquutus. Et ipse multis jam hujusmodi casibus interfui, et de multo pluribus audiui talia contigisse, viros ad necessitatem redactos etsi victos prælium instaurasse, et superiorem inertiam emendasse: itaque nos, quoniam hoc lucro potiti sumus, ut et nos ipsos et Græciam tueremur, repulsa tanta hominum nube, non insequamur viros fugientes. Neque enim nos ista effecimus, sed dii pariter et heroës, qui inviderunt unum virum esse et Asiæ regem et Europæ, qui sit impiissimus atque scelestus: qui sacra eodem loco atque profana habens, utraque incendit, deorumque simulacra subvertit; qui et mare cecidit flagellis, et compedes in illud dejecit. Sed bene nobiscum in præsens tempus agitur: ideoque nunc quidem, ut et nostri ipsorum et nostrorum domesticorum curam geramus, et ut spatium quis ad reficiendas ædes, faciendamque sementem habeat, in Græcia maneamus, barbaro prorsus ejecto; quum autem ver appetet, tunc in Hellespontum et Ioniam navigemus. Hæc dicebat Themistocles, animo sibi apud Persam comparandi receptum, ut si quid apud Athenienses accideret adversi sibi, haberet quo se converteret; prout et contigit.

110. Hæc dicenti Themistocli Athenienses, quum tamen ab eo deciperentur, assensi sunt: nam quia et antea sapiens esse visus, vere prudens ac bene consulens compertus fuit, prorsus ei ad assentiendum prompti erant. Ille, ubi Athenienses ipsius sententiam probare, misit e vestigio viros cum navigio ad exponenda regi mandata, confisus tacituros, etsi in omne tormentum devenirent; quorum etiam rursus erat Sicinnus domesticus. Hi posteaquam ad Atticam pervenere, ceteris apud navigium remanentibus, Sicinnus ad regem ascendit, atque ita eum alloquutus est, Themistocles Neoclis filius, dux quidem Atheniensium, sed inter omnes socios vir optimus ac sapientissimus, misit me tibi denunciatum, tibi præstandi officii ergo se retinuisse Græcos, classem tuam insequi volentes, pontesque qui sunt in Hellesponto solvere: etiam nunc multa cum tranquillitate te illuc recipias. Hac re nunciata, isti denuo abiire.

111. At Græci, posteaquam decreverunt neque persequi ulterius barbarorum classem, neque navigare in Hellespontum ad solvendum trajectum, Andrum obsederunt, animo illam delendi: nam primi ex insulani Andrii pecunias poscenti Themistocli denegaverant, eique alleganti Athenienses illuc ire duobus magnis numinibus fretos, Sua-

dela et Necessitate, et ita sibi dandas utique esse pecunias, responderant ad hæc, Athenas merito magnas esse atque felices, et diis bonis bene vigere : quoniam Andrii ad maximam soli tenuitatem reducti essent, et ipsorum insulam totidem damnosa numina nunquam derelinquere, sed semper incolere, Inopiam et Impossibilitatem : quibus diis potentes Andrios pecuniam non daturos ; nunquam enim sua imbecillitate validiorem fore Atheniensium potentiam. Hæc illi quum respondissent, nec pecuniam dedissent, obsidebantur.

112. Themistocles vero, neque enim ab acquirendo cessabat, ad ceteras insulas minacia verba mittens, pecuniam flagitabat, eisdem nunciis eisdemque verbis utens, quibus ad Andrios fuerat usus : nisi pecuniam darent quam poscerentur, exercitum se Græcorum illuc adducturum, et obsidendo deleturum. Hæc dicendo, ingentem pecuniæ vim coëgit a Carystiis atque a Pariis : qui audito tum Andrum obsideri, quod cum Medis sensisset, tum Themistoclem maximo in honore inter duces esse, hoc metu pecuniam misere. Aliarum autem insularum aliqua pecuniam dederit necne, affirmare nequeo : reor tamen alias quoque quasdam dedisse, non has solas. Quanquam Carystiis ne hac quidem re contigit effugere cladem, ut Pariis, qui Themistocle pecunia delenito, expeditionem devitarunt. Ita Themistocles ex Andro exortus, clam ceteris ducibus exegit pecunias ab insulanis.

113. At copiæ Xerxis illic aliquot post pugnam dies immoratae, moverunt in Bœotos eadem qua venerant via. Quippe Mardonio visum est simul regem prosequi, et simul intempestivum anni tempus esse ad belligerandum ; atque etiam in Thessalia satius esse hybernare, et deinde ineunte vere tentare Peloponnesum. Itaque ubi in Thessalam perventum est, ibi Mardonius ante omnia Persas universos, qui immortales vocantur, elegit, excepto eorum duce Hydarne, qui negavit se rege esse cariturum. Item ex aliis Persis thoracatos, et millenarium equitatum : ad hæc Medorum, Sacarum, Bactrianorum, Indorum et peditatum et equitatum reliquum. Has nationes sibi totas desumpsit : ex sociis autem elegit discernens quibus aut species aderant, aut a quibus aliquod egregium facinus peractum cognoverat. Sed plurimos ex una gente Persarum delegit torquatos et armillatos ; secundo loco Medos, qui non numero Persis inferiores erant, sed robore : ita ut universi, trecenta millia una cum equitibus essent.

114. Hoc interim tempore quo Mardonius habebat delectum copiarum, et Xerxes circa Thessalam agebat, oraculum e Delphis ad Lacedæmonios venit, ut Xerxem pœnas necis Leonidæ poscerent, et quod daretur ab eo acciperent. Mittunt igitur quam citissime Spartiatæ caduceatorem. Is adhuc in Thessalia nactus integrum exercitum, ubi in conspectum Xerxis venit, ita verba fecit ; Rex Medorum, Lacedæmonii te et Heraclidæ ab Sparta pœnas cædis poscunt, quod regem ipsorum interemisti, dum Græciam protegit. Ad ea Xerxes cachinnos tollit : ac diu responso non reddito,

Hic, inquit, monstrato Mardonio, ut ille ei assistebat, pœnas tales dabit, quales illos decet. Caduceator hoc responso accepto discessit.

115. Xerxes Mardonio in Thessalia relicto, ipse ad Hellespontum ire maturabat : intraque quinque et quadraginta dies ad trajectus locum pervenit, nullam, ut ita dicam, partem copiarum ducens : quocunque autem veniebant, et ad quoscunque homines, eorum direptis fructibus vescebantur : ubi autem nihil fructuum reperiiebant, ipsa herba, ut e solo germinabat, et arborum delibratis corticibus, et strictis frondibus utebantur tam agrestium quam mansuetarum, nihil omnino relinquentes : hoc autem præ fame cogebantur. Quos deinde pestilentia excipiens ac dysenteria, vel alvi tormina, inter viam extinguebat. Eorum etiam nonnullos Xerxes ægrotos reliquit, injungens civitatibus, ut in quamque veniebat, uti illos curarent et pascere : quosdam etiam in Thessalia, et aliquot in Siri Pæoniæ, et in Macedonia : ubi sacrum Jovis currum, quem in Græciam tendens reliquerat, reversus non offendit. Eum Pæones Thracibus quum dedissent, tamen reposcenti Xerxi dixere, equas pascentes fuisse abactas a Thracibus superioribus, qui Strymonis circa fontes incolerent.

116. Quo in loco rex Bisaltarum ac terræ Crestonicæ, Thrax, facinus super naturam fecit : hic et se volentem negavit Xerxi servitutum, eoque in superiora ad montem Rhodopen abiit : et filiis interdixit adversus Græciam militare. Illi patre contemptui habito, sive alioqui belli libidine inspiciundi, militavere cum Persa : quibus, postquam incolumes reverterunt omnes, erant autem sex, ob eam culpam oculos pater effodit. Et isti quidem hanc mercedem acceperunt.

117. Persæ autem, ubi ex Thracia ad trajectum pervenere, urgentes Hellespontum navibus trajecere ad Abydum ; non enim intentas adhuc rates invenere, sed tempestate dissolutas. Ibi copiosiore quam in itinere commeatum adepti, nullo cum modo sese reficientes, ac mutatis aquis, permulti interibant de exercitu, qui supererat : ceteri cum Xerxe Sardes pervenere.

118. Narratur autem et alia hæc res, Xerxem, posteaquam Athenis profectus venit ad Eionem urbem, Strymoni appositam, illinc non amplius per viam iter fecisse : sed exercitu Hydarni permissio, quem ad Hellespontum deduceret, ipsum navem Phœnissam conscendisse, ut in Asiam se reciperet : et dum cursum tenet, a Strymonia ingenti vento et fluctuoso fuisse exceptum ; et eo vehementius tempestate vexatum, quod navis referta vectoribus erat, utpote quum super contabulata essent frequentes Persæ qui cum Xerxe vehebantur. Ibi metu perculsum regem cum clamore interrogasse gubernatorem, num qua salus eis esset. Et quum ille respondisset, Here, nulla admodum est, nisi horum multorum propugnatorum aliqua fiat abitio : tunc Xerxem eo audito ita loquutum, viri Persæ, nunc aliquis vestrum declaret se curam habere regis : in vobis enim videtur sita esse salus mea. Hæc ubi dixit Xerxes, illos eo adorato

exsiluisse in mare: atque ita levata navi, Xerxem incolumem in Asiam pervenisse. Et ubi primum in terram egressus est, hoc egisse: gubernatorem, quod regis quidem animam servasset, aurea corona donasse; quod autem multos Persarum perdidisset, decollasse.

119. Hic autem alter modus qui narratur reversionis Xerxis, haudquaquam fidem apud me habet cum propter alia, tum propter istum casum Persarum, nam si ista regi a gubernatore sic dicta sunt, in infinitis sententiis unam non habeo repugnantem, regem non fecisse istud: illos quidem Persas in tabulato jussurum in cavam navem demitti, utpote qui et Persæ et primores Persarum essent, at remigum, qui erant Phœnices, multitudinem Persis numero parem in mare ejecturum. Sed is, ut dictum est superius, itinere pedestri cum reliquo exercitu in Asiam reversus est.

120. Cujus rei id quoque magno est testimonio, quod apparet, Xerxem, quum rursus in Asiam reciperet se, Abdera pervenisse, et hospitii fœdus cum illis pactum esse, et acinace aureo eos ac tiara auro intertexta donasse: et ut ipsi oppidani aiunt, quod apud me fide caret, Xerxes, postquam ex Athenis retro fugit, illic primum zonam solvit, utpote jam terrore liber. Sunt autem Abdera propius ad Hellespontum sita quam Strymon, atque Eïon, unde navem illum conscendisse ferunt.

121. Ceterum Græci posteaquam Andrum expugnare nequibant, conversi in Carystum, vastato illorum agro rediere Salaminem. Ibi ante omnia diis primitias exemerunt cum alias, tum Phœnissas triremes tres: quarum una reponeretur apud Isthmum, quæ ad meam usque memoriam exstabat; altera apud Sunium, tertia Ajaci illic apud Salaminem. Post hoc prædam dispartivere, et primitias Delphos misere. Ex quibus statua effecta est longitudine cubitorum duodecim, aplustre manu sustinens; eodem in loco stans, ubi Alexander Macedo aureus.

122. Missis Delphos primitiis, Græci publice deum percontati sunt, nunquid perfectas et gratas primitias accepisset. Quibus ille respondit habere se a Græcis quidem aliis, verum non ab Æginetis: sed reposcebat eos donum optime navatæ ad Salaminem operæ in pugna navali. Id quum audissent Æginetæ, aureas stellas tres dedicaverunt, quæ super malum navis æreum stant apud angulum, proxime Cræsi craterem.

123. Post dispartitam prædam Græci ad Isthmum navigaverunt, daturi virtutis præmium Græcorum meritissimo in hoc bello. Eo ubi perventum est, duces Græci in aram Neptuni suam quisque sententiam scriptam detulere, quemnam ex omnibus primum et quem secundum judicarent. In ea autem suum quisque nomen inscripsit, se illum qui præstantissimus extitisset existimans; sed in secundis partibus Themistocli adjudicandis plerique congruerunt. Ita quum singuli in primo loco singulos calculos haberent, in secundo Themistocles multo superior extitit.

124. Et licet hanc rem Græci livore supersederint judicare, in

suam quisque patriam re non decreta reveci, tamen Themistocles et habitus est et celebratus per universam Græciam omnium Græcorum longe prudentissimus. Ipse tamen quia victor non fuisset honore affectus ab iis, qui ad Salaminem dimicassent, ut honore afficeretur Lacedæmonem se contulit. Eum Lacedæmonii et splendide exceperunt, et magnifice honoraverunt: et primas quidem partes rei bene gestæ, Eurybiadæ; solertiæ vero ac dexteritatis, Themistocli dederunt, utrumque oleagina corona donantes: præterea hunc vehiculo, quod Spartæ erat præstantissimum: laudatumque verbis amplissimis, trecenti ex delectis Spartiatarum, qui equites vocantur, recedentem ad Tegeaticos usque fines comitati sunt. Hunc solum ex omnibus quos novimus hominibus Spartiatæ abeuntem deduxerunt.

125. Eidem, postquam ex Lacedæmone Athenas venit, ibi Timodemus Aphidnæus unus ex inimicis ejus, alioqui non e claris viris, livore insaniens, crimini dabat itionem in Spartam: dicens illum Athenarum respectu, non sui, ab Lacedæmoniis honores assequutum. Et quum non faceret finem talia dicendi, inquit ei Themistocles, O homo, ita res habet, neque ego si Belbinitanus forem, sic a Spartanis honoratus fuisset: neque tu, etsi Atheniensis. Atque hæc hactenus.

126. Artabazus autem Pharnacis filius, vir inter Persas cum antea illustris, tum ex rebus Plataënsibus factus illustrior, regem deducebat sexaginta millibus ex exercitu, quem sibi Mardonius delegerat: quem ubi trajectu tenus comitatus est, quum jam ille in Asia esset, regressus circa Pallenen agebat, utpote Mardonio per Thessaliam Macedoniamque hybernante, nec etiamdum urgente venire in alia castra, non existimabat jus esse non diripere rebelles Potidæatas, in quos casu incidisset. Etenim Potidæatæ, postquam rex præteriit, et classis Persica a Salamine fugiens abiit, manifeste a barbaris defece- rant: mox aliis quoque qui Pallenen incolebant rebellantibus.

127. Tunc vero Artabazus Potidæam obsedit: sed suspicatus etiam Olynthios ab rege deficere, et ipsam obsedit. Eam autem tenebant Bottiæi, qui e sinu Thermæo fuerant a Macedonibus ejecti. Hos Artabazus postquam obsidione cepit, in paludem deductos trucidavit, urbemque administrandum Critobulo Toronæo tradidit, et generi Chalcidico. Ita Chalcidenses Olynthum obtinuerunt.

128. Expugnata Olyntho Artabazus Potidææ impensius incumbebat. Hoc faciens, cum Timoxeno Scionæorum magistratu de facienda proditione transigit, incertum mihi quonam modo ab initio; neque enim traditur: ad extremum ita evenit: Quoties exaraverat libellum aut Timoxenus ad Artabazum mittere volens, aut Artabazus ad Timoxenum, eum sagittæ circumvolvebant prope crenas, et aptatum quasi alas, ad locum de quo convenerat sagittam mittebat. Sed Timoxenus qui Potidæam prodebat, proditionis compertus est: nam Artabazus ad compactum locum sagittam dirigens, frustrante jactu humerum cujusdam Potidæatæ percussit. Quem saucium turba quum circumcurrisset, ut adsolet in bello fieri, hi subito sagittam,

quum animadverterent libellum, nacti detulerunt ad magistratus: aderat autem et ceterorum Pallenensium commilitum. Perlecto libello magistratus et cognito proditoris autore, non tamen censuerunt Timoxenum esse proditoris supplicio plectendum, Scionæ civitatis gratia, ne in posterum semper Scionæi pro proditoribus haberentur. Atque hunc quidem in modum Timoxenus proditoris manifestus fuit.

129. Artabazum vero tres jam menses obsidentem ingens recessus maris excepit, et is diutius: unde barbari videntes locum factum lacunosum, in Pallenem concesserunt: ejus itineris quum duas partes permeassent, tres aliæ supererant, quas ubi pertransissent, oportebat intrare Pallenem: sed eas ibi tanta maris æstuatio invasit, quanta nunquam extiterat, ut indigenæ aiunt, quum ea frequenter illic acciderit. Eorum qui nandi erant ignari, interiere: qui erant gnari, eos Potidæatæ navigiis adorti trucidavere. Hujus autem æstus ac restagnationis et cladis Persarum ferunt Potidæatæ hinc causam extitisse, quod isti e Persis qui sunt a mari oppressi, in templum Neptuni et ejus simulacrum quod situm est in suburbano, impie se gesserant. Hanc fuisse causam illi videntur mihi vere dicere. Eos autem qui superavere, Artabazus in Thessaliam ad Mardonium duxit. Et cum iis qui regem reduxerunt ita est actum.

130. Navalis autem Xerxis exercitus qui superfuerat, ubi a Salamine fugiens attigit Asiam, rege et copiis e Chersoneso Abydum traducto, hyemavit apud Cumam. Idem primo statim vere Samum convenit, ubi nonnullæ etiam naves hyemaverant. Ejus classis plerique propugnatores erant ex Persis et Medis, ducesque iis accesserant, Mardontes Bagæi, et Artayntes Artachæi filius, cujus patruelis Amitres ab eodem ascitus erat istorum collega. Hi utpote magnopere percussi, non altius processerant occasum versus, neque ullus ad hanc necessitatem eos adegit; sed Samo desidentes Ioniam custodiebant ne deficeret, trecentas naves cum Ioniis habentes. Neque expectabant Græcos in Ioniam ituros, sed illis satis fore, si sua tutarentur; ducta ex hoc conjectura, quod ipsos e Salamine fugientes non fuissent insequuti, sed libenter abscessissent. Ac mari quidem victi erant animo; at longe superiorem terra Mardonium futurum arbitrabantur. Qui dum Sami erant, simul consultabant, si quid mali possent facere hostibus, simul etiam subauscultabant, quonam res Mardonii caderent.

131. At Græcos excitabat tum veris adventus, tum Mardonius in Thessalia agens, et eorum quidem exercitus pedestris nondum cogebatur: naves autem Æginam abierant numero centum ac decem, præfecto atque navarcho Leutychide, qui fuit Menaris, qui fuit Agesilai, qui fuit Hippocratidæ, qui fuit Leutychidis, qui fuit Anaxilai, qui fuit Archidami, qui fuit Anaxandridæ, qui fuit Theopompi, qui fuit Nicandri, qui fuit Charilli, qui fuit Eunomi, qui fuit Polydectis, qui fuit Prytanis, qui fuit Euryphontis, qui fuit Proclis, qui fuit Aristodemi, qui fuit Aristomachi, qui fuit Cleodæi, qui fuit Hylli, qui fuit Herculis filius, ex altera regum familia. Hi omnes, præter

duos qui post Leutychem primi commemorati sunt, reges Spartæ fuerunt: Atheniensium autem, duce Xanthippo Aripbronis filio.

132. Hac omni classe Æginam profecta, adveniunt in Græcorum castra nuncii Ionum iidem qui paulo ante ierant Spartam ad orandos Lacedæmonios ut Ioniam liberarent, quorum unus fuit Herodotus Basilidæ filius. Hi septem omnino erant, qui conjuratione inter se facta de trucidando Stratte Chii tyranno, postea conspiratione patefacta per unum qui particeps erat, ceteri qui sex erant, e Chio se subduxerunt, Spartamque se contulerunt, et tunc Æginam, oraturi Græcos ut in Ioniam navigarent; ægreque exoratos Delon usque perduxere. Nam ulteriora omnia Græcis formidolosa erant, cum locorum ignaris, tum plena omnia hostium esse videbantur, et Samum vero sciebant opinione et Herculis columnas tantundem distare. Contigitque huic rei, ut neque barbari occidentem versus supra Samum navigare auderent, metu perterriti; neque Græci Chiorum rogatu, orientem versus, infra Delon: ita timor medium eorum tuebatur.

133. Dum Græci navigavere Delon, Mardonius qui in hibernis circa Thessaliam erat, inde movens misit ad oracula quendam genere Europensem, cui nomen Mus, jubens ut ubicunque consulens vaderet ac pertentans oracula, quæ liceret. Quid tandem volens ab oraculis scire talia mandaverit, haud compertum habeo: non enim memoratur: opinor autem ob nihil aliud misisse quam de rebus præsentibus.

134. Constat hunc Myn in Lebadiam venisse, et mercede corrupto quodam indigenarum ad Trophonium descendisse, et in Abas Phocensium, ad oraculum: quinetiam ad Thebas primum quum adisset, ibi tum Apollinem Ismenium consuluisse, quod illic, quemadmodum in Olympia, fas est cæsis victimis sciscitari oracula: tum ab quodam peregrino et non Thebano, pecunia corrupto, impetravisse ut in Amphiarai iret dormitum. Ideo autem nemini Thebano licet eo in loco oracula captare, quod quum Amphiaras optionem eis per oracula dedisset, utrum mallent eligere ex his, vate uti se an auxiliatore, alterutro carentes: Thebani sibi auxiliatorem eum maluerunt, ea propter nefas est ulli Thebano illic obdormiscere.

135. Tunc autem maximum extitisse miraculum a Thebanis mihi narratur: Myn Europensem, pervestigatis omnibus oraculis, isse etiam ad fanum Apollinis Ptoi: vocatur autem id fanum ita; sed est Thebanorum, situm supra paludem Copaidem, ad montem, proxime urbem Acræphiam. Ad hoc templum postquam pervenisset is, qui Mus appellaretur, sequutos eum tres urbanos viros publice delectos ad describenda ea, quæ homini responderentur: et statim antistitem barbara lingua usam: et qui eos subsequerentur, stupuisse audientes barbaram linguam pro Græca. Quumque nescirent quid in præsentī negotio agerent, Myn Europensem pugillares ab eis quos ferebant abstulisse, et in illis ea quæ dicerentur a propheta exarasse, eaque, ut dicebant, lingua Carica: et ubi illa scripsisset, digressum in Thessaliam abiisse.

136. Ea Mardonius intelligens quid dicerent, nuntium dehinc Athenas mittit Alexandrum Macedonem Amyntæ filium, tum quia ei adfinitate juncti erant Persæ, quippe cujus sororem Gygæam Amyntæ filiam in matrimonio habuerat Bubares vir Perses, ex qua genuerat Amyntam in Asia, avi materni ferentem nomen, cui ab rege data erat colenda urbs Phrygiæ magna Alabanda, tum quia audiebat hospitem atque de Atheniensibus bene meritum esse virum, Mardonius mittendum duxit: hac præcipue ratione arbitratus se conciliaturum sibi Athenienses, populum et multum et strenuum esse audiens, et quem cladis Persicæ in mari acceptæ præcipuum auctorem noverat. Quibus sibi conciliatis, spem concipiebat facile potiundi maris, prout etiam contigisset: nam terrestribus copiis longe superior esse videbatur. Ita colligebat suas res fore superiores rebus Græcorum. Cui fortassis oracula illa reddita suadebant, ut Atheniensem sibi socium ascisceret.

137. His obtemperans, Alexandrum hunc mittebat septimum ab Perdicca, qui Macedonum tyrannidem obtinuit hunc in modum: Tres fratres a Temeno oriundi, Gavanēs, Aëropus, Perdiccas, ex Argo in Illyricos profugerunt: et ex Illyriis transgressi superiorem Macedoniam, pervenerunt ad urbem Lebæam: ubi se ad mercenariam operam regi locaverunt, unus quidem equis, alter vero bobus, minimus autem natu, minutis pecoribus pascendis. Erant enim olim quoque imperia hominum debilia in re nummaria, non solum popularis status: ipsa autem regi sua uxor coquebat cibaria. Quum panis pueri mercenarii Perdiccæ coqueretur, efficiebatur altero tanto major quam erat; id ipsum quoniam semper contingebat, indicavit marito. Ille ut audivit, illico eum ingressa est opinio, quasi ostentum foret, ac cederet in aliquid magnum: moxque accitis mercenariis, ut a sua terra discederent, imperavit. Et quum isti dicerent, ita demum se abscedere justum esse, ubi mercedem accepissent: ibi rex de mercede audiens quum forte per fumarium sol penetraret in domum, mente divinitus læsus, Hunc, inquit, solem ostendens, dignam vobis mercedem reddo. Hæc audientes majores natu Gavanēs et Aëropus, steterē attoniti: at puer, Sic accipimus rex quæ das, præloquutus, gladio, nam gladium gerebat, circumscripsit in pavimento domus solem: circumscriptumque quum ter in sinum suum hausisset, abiit cum ceteris.

138. Quale autem esset id quod fecerat puer, et quod cum illorum assensu acceperit minimus natu, renunciat quidam assessorum regi. Hoc audito, rex ira percitus equites ad eos interimendos mittit. Est autem in ea regione amnis cui tanquam Sospitatori immolant ex incolis istis posterī ab Argo orti: hic amnis, posteaquam eum Temenidæ transierant, ita auctus fluxit, ut ab equitibus transiri nequirit. Temenidæ in aliam Macedoniæ plagam transgressi, habitant prope hortos, qui ferebantur esse Midæ Gordio geniti, quibus in hortis sua sponte nascuntur rosæ sexagenum foliorum singulæ, fragrantiori odore quam ceteræ; in quibus etiam ut fertur a Macedonibus, Silenus fuit captus. Super eos hortos situs est mons,

nomine Bermius, per hyemem inaccessus. Hinc egressi postquam eam plagam obtinuerunt, ceteram Macedoniam subegerunt.

139. Ab hoc autem Perdicca hunc in modum Alexander oriundus est: Amyntæ filius fuit Alexander, Amyntas Alcetæ, pater Alcetæ fuit Aëropus, Aëropi Philippus, Philippi Argæus, hujus Perdiccas, qui paravit imperium. Ita Amyntæ fuit Alexander filius.

140. Qui ubi Athenas venit a Mardonio missus, ita verba fecit, Viri Athenienses, Mardonius hæc inquit, Nuncius mihi ab rege venit in hæc verba, Atheniensibus injurias quas mihi intulerunt omnes remitto: nunc autem, Mardonio, ita facito: partim quidem eis regionem reddito: partim aliam insuper ad istam pro suo arbitrato capiant, suisque legibus potiantur. Quinetiam eorum templa, si mecum fœdus inire volent, omnia, quæ ego incendi, restituito. Hæc quum mihi allata essent, necesse habeo ista exequi, nisi per nos steterit. Ego vero hæc vobis duco dicenda. Nunc quid insanitis, bellum regi inferentes, cui nec unquam præstare nec semper obstare poteritis? Nostis enim Xerxis et copias bellicas et facta: auditis quoque nunc de exercitu, qui mecum est: quod si etiam nos superaveritis atque viceritis, cujus nulla vobis, si bene sapitis, spes est, alius huic par exercitus est adfuturus. Nolite igitur, æquiparando vos regi privari solo vestro, et pro vobisipsis assidue currere: imo redite in amicitiam, quum honestissime liceat vobis iram deponere rege huc propenso. Estote liberi, societate belli nobiscum inita citra dolum et fraudem. Hæc me jussit, Athenienses, apud vos Mardonius dicere. Ego vero de mea in vos benevolentia nihil commemorabo: neque enim nunc primum eam cognoveritis. Obsecro autem ut Mardonio morem geratis, quos animadverto non semper validos fore ad gerendum cum Xerxe bellum: quales si animadverterem esse, nequaquam huc cum his verbis venissem. Quippe regis potestas supra humanam est et manus prælonga. Quod nisi propere paciscamini, quum magnas proponant conditiones, quibus pacisci volunt, timeo vestram vicem; qui ex omnibus sociis maxime in via habitatis, et soli semper perdimini, et possideatis eximiam quandam terram in acierum intervallo positam. Itaque persuadeant ista vobis, quum sint illa quantivis pretii, si rex iste magnus vobis Græcorum solis injurias remittens, velit fieri amicus. Hæc Alexander.

141. Quem Athenas ire ad inducendos in barbari societatem Athenienses quum audissent Lacedæmonii, id ne fieret vehementer extimuerunt, reminiscentes oraculorum, quibus prædictum erat, fatale esse, ut ipse cum ceteris Doriensibus e Peloponneso ejicerentur a Medis pariter et Atheniensibus: ideoque sine mora mittendos illuc censuere legatos. Et sane contigit, ut concioni adessent Lacedæmonii: extraxerant enim Athenienses tempus, probe scientes fore, ut Lacedæmonii audirent venire a barbaro legatum ad societatem contrahendam, et postquam audissent, celeriter missuri essent legatos: quare de industria id fecere declarantes Lacedæmoniis sententiam suam.

142. Ubi dicendi finem fecit Alexander, excipientes nuncii ab Sparta, ita loquuti sunt, Nos vero misere Lacedæmonii oratum vos, ne quid novi circa Græciam agatis, neque verba a barbaro admittatis. Id enim nullo modo justum sit neque decorum cum aliis ullis Græcis, tum inter omnes vobis, idque multis de causis. Vos enim hoc bellum excitastis etiam nobis invitis, et propter imperium vestrum est decertatum: quod certamen nunc in universam Græciam emanavit: præsertim vero horum omnium autores fieri servitutis Græcis Athenienses, res nullo pacto toleranda: quos constet semper jam inde a priscis temporibus vindicasse multos homines in libertatem. Et tristem quidem conditionem vestram dolemus, quod jam bis proventu frugum fraudati estis, et jam diu domibus quæ dirutæ sunt caretis: quo nomine Lacedæmonii vobis ac ceteri socii spondent se uxores vestras et omnia ad bellum inutilia ad domesticos pertinentia, quoad bellum hoc steterit, alituros. Neque vobis Alexander Macedo persuadeat, molliens Mardonii orationem: fecit enim quod sibi faciendum est: quippe qui tyrannus tyranno operam præstat. Sed non sunt hæc ab vobis facienda, siquidem recte sapitis, qui scitis nihil barbaris esse neque fidum neque verum.

143. Hæc quum nuncii dixissent, Athenienses Alexandro quidem ita responderunt, Et ipsi cognitum habemus hoc, vires Medo etiam atque etiam majores esse quam nobis, ut id nihil oportuerit exprobrare: attamen in tutanda libertate eatenus resistemus, quatenus valebimus: societatem vero cum barbaro contrahere, neque tu persuadere nobis tentes, neque nos tolerabimus. Tu vero renuncia Mardonio Athenienses dicere, quoad sol eodem itinere meabit quo etiam nunc meat, nunquam nos cum Xerxe societatem inituros, sed eum exsequuturos propulsando, fretos ope commilitonum deorum atque heroum, quorum ille, nihil pensi habens, et templa et simulacra incendit. Tu quoque posthac cum oratione istiusmodi ne committe, ut in Atheniensium venias conspectum, neve dum videris commoda subministrare, ad infanda nos facienda adhorteris: nolumus enim te ingratum quippiam ab Atheniensibus pati, quibus et hospes et amicus es.

144. Hæc Alexandro responderunt: nunciis autem ab Sparta ista, Sane quidem Lacedæmonios vereri, ne foedus ineamus cum barbaro, valde humanum est: sed turpiter videmini, habentes mentem Atheniensium exploratam, vereri: quoniam neque tantum auri usquam gentium est, neque regio ulla specie et bonitate valde præstans, quæ nos adepti velimus cum Medis sentientes tradere servituti Græciam. Multa enim et magna sunt, quæ deterrent talia facere, vel si velimus: primum atque idem maximum deorum simulacra et ædificia cremata pariter et in tumulos aggerata, quæ nos ultum ire vel maxime necesse est potius quam cum eo foederari qui ista fecerit: deinde, Græcanici sanguinis conjunctio et sermonis foedus, et deorum et fana communia et sacrificia, et mores consimiles; quorum proditores fieri Athenienses, non bene haberet. Et certe ita scitis,

si antea nesciebatis, dum vel unus Atheniensium supererit, nunquam nos conventuros esse cum Xerxe. Vestram nihilominus in erga nos providentiam, quod consulatis nobis domi perditis ita ut domesticos nostros alere velitis, gratam habemus. Et vobis quidem beneficium prorsus consummatum est: nos tamen ita illud tolerabimus, prout poterimus, ut nihil vobis molestiæ adferamus. Nunc vero quum ita se hæ res habeant, copias primo quoque tempore emitti curate: nam, ut nos conjectamus, non diu differet barbarus invadere regionem nostram; sed simulatque acceperit nuncium nos nihil eorum esse facturos quæ ille oravit, aderit: qui ante quam adsit in Attica, tempus est nos in Bœotiam auxilio ire.

HERODOTI

HALICARNASSEI HISTORIARUM

LIBER NONUS,

QUI INSCRIBITUR

CALLIOPE.

1. **H**oc ab Atheniensibus reddito responso Lacedæmonii Spartam reverterunt. Mardonius autem, posteaquam regressus ad eum Alexander Atheniensium responsa indicavit, movens e Thessalia, citato agmine Athenas ire contendit, quacunque iter faciebat, illinc viros ad bellum sumens. At Thessaliæ principes adeo non pœnitebat eorum quæ antehac egerant, ut etiam multo studiosius Persam inducerent. E quibus Thorax Larissæus et Xerxem effugientem deduxerat, et tunc Mardonium propalam trans mittebat in Græciam.

2. Postquam vero exercitus progrediens in Bœotos venit, Thebani Mardonium exceperunt; suadendoque non sinebant progredi longius, quod negarent ullum locum ponendis castris opportunior esset quam illum, ubi subsidens consequeretur, ut omnem Græciam sine prælio subigeret. Arduum enim esse universis etiam hominibus vi subigere Græcos inter se convenientes: quod et antea cognovissent. Si vero feceris, dicebant quod nos suademus, occupabis nullo negotio validissimam quæque illorum consilia. Mitte pecuniam ad eos qui præpotentes sunt in civitatibus: missa pecunia Græciam separando conturbabis: hinc eos qui tecum non sentient, eum factiosis facile evertes.

3. Hæc Thebani suadebant: quibus ille obtemperandum non putavit, partim acri quadam libidine Athenas iterum occupandi, partim animi fastu; denique quod videbatur incensis per insulas ignibus significaturus regi Sardibus agenti, Athenas ab ipso teneri. Igitur in Atticam contendens, quum illic Athenienses ne tunc qui-

dem invenisset, sed plerosque aut Salamine, aut in classe esse audiret, urbem cepit desertam, decimo mense quam fuerat ab ipso rege capta.

4. Illic quum esset, Salaminem mittit Murichidem, virum Hellespontium, cum eisdem mandatis, quæ Alexander Macedo ad Athenienses pertulerat. Mittebat autem eadem vice altera, gnarus ille quidem non benevolo erga ipsum animo esse Athenienses, sed sperans contumaciam deposituros, tanquam subacta Attica regione, et sub ipsius imperio posita: hac de causa Murichidem misit Salaminem.

5. Is ubi in senatum venit, Mardonii mandata exposuit: et e senatoribus Lycidas sententiam dixit, Satius videri sibi esse, ut ea quæ Murichides apud senatum diceret, ipsi admittentes ad populum referrent. Hanc ille sententiam dicebat, sive quod pecuniam a Mardonio accepisset, sive quod ea ipsi probarentur. Quod simul atque audire Athenienses, tam ii qui ex senatu, quam qui extra eum erant, confestim indigne ferentes, Lycidam circumsteterunt, lapidibusque interemerunt: Hellespontium vero Murichidem dimiserunt illæsum. Excitato circa Lycidam Salamine tumultu cognoscunt quod gestum erat, Atheniensium uxores; et alia aliam exhortantes atqueprehendentes, ultro domum Lycidæ adiere, hominesque uxorem ac liberos lapidaverunt.

6. Hoc autem modo Athenienses in Salaminem transierunt: Quamdiu ipsi copias e Peloponneso venturas sibi auxilio expectabant, tamdiu in Attica manserunt: at ubi et socii tardius segniusque agunt, et Mardonius adventans jam esse in Bœotia audiebatur, ita exportatis omnibus rebus et ipsi in Salaminem trajecerunt, nunciosque Lacedæmonem miserunt, simul conquestum de Lacedæmoniis, qui neglectui haberent barbarum in Atticam ingressum, neque cum ipsis ei in Bœotiam occurrissent; simul admonituros, quæ sibi, si ad eam deficere vellent, Persa spondisset: tum prædicere, nisi præsidio Atheniensibus essent, se aliquod remedium inventuros. Agebant per id tempus Lacedæmonii solennia, quæ vocantur Hyacinthia: quæ festa dei celebrare plurimi faciebant: ad hæc murum sibi in Isthmo extruebant, qui jam pinnas accipiebat.

7. Posteaquam nuncii Atheniensium Lacedæmonem venerunt, ducentes simul Megarensium ac Plataënsium legatos, ad Ephoros admissi, ita loquuti sunt, Athenienses miserunt nos, dicentes regem Medorum cum nostram nobis regionem reddere, tum societatem nobiscum velle æquis conditionibus inire citra fraudem et dolum, tum velle quoque aliam regionem nostræ addere, quam ipsi nostro arbitrio optaverimus: nos tamen reverentia Jovis Græci, et pro atroci ducentes prodere Græciam, non annuimus, sed omnia recusavimus, quamvis injuria affecti a Græcis ac vehementer proditi. Qui, etsi non ignoremus conducibilius esse nobis societatem inire cum Persa, quam bellum gerere, tamen sponte nostra societatem non inibimus. Et sic quidem quod nostri est officii, purum simplexque administratur erga Græcos. At vos, qui tunc in omnem metum deveneratis,

ne pacisceremur cum Persa, posteaquam compertam penitus habuistis sententiam nostram, nequaquam prodendi Græciam, et murum, quem in Isthmo inædificabatis, absolvistis, et sane nullam habetis Atheniensium rationem; et quum convenëritis nobiscum de occurrendo Persæ ad Bœotiam, desertores extitistis, pro nihilo ducentes barbarum Atticam esse ingressum. Itaque vobis Athenienses in præsens usque succensent, quod non estis officio functi: quod superest, ut primo quoque tempore nobiscum copias mittatis jubent; quo barbarum in Attica excipiamus. Quoniam enim in Bœotia tergiversati sumus, nostra in terra campus Thriasius appositissimus est ad dimicandum.

8. Hæc ubi accepere Ephori, responsum in diem posterum distulerunt, postero die in alterum: idque in decem dies fecerunt, diem de die extrahentes. Intra quod tempus universi Peloponnenses magno studio incumbentes, Isthmum muro intercludere, ad finemque perduxere. Neque ausim dicere causam, cur isti magnopere solliciti fuerint, quum Alexander Macedo Athenas venit, ne Athenienses Medum amplecterentur, nunc autem nihil prorsus curaverint, aliam, quam quod ipsis Isthmus inædificatus erat. Ita putabant non amplius quicquam Atheniensibus indigere. At sub adventum Alexandri in Atticam, murus nondum perfectus erat; sed extruebant, Persarum vehementi metu capti.

9. Tandem et responsum et exitus Spartiatarum fuit hujusmodi: Pridie uam ultima constitutio futura esset, Chileus, vir Tegeata, apud Lacedæmonios maximæ inter peregrinos potentia, acceperat ex Ephoris omnia, quæ Athenienses dixissent; et quum audivisset, his verbis eos alloquutus est, Ergo ita se res habet, viri Ephori: si Athenienses non sentiunt nobiscum, sed cum barbaro societatem iniverint, quamvis valido muro sit Isthmus inædificatus, tamen magnæ fores patefactæ sunt Persis in Peloponnesum. Quare prius eos audiat, quam aliquid decernant, quod cladem Græciæ adferat.

10. Hoc Chileus consilium dedit: quod in animum admittentes Ephori confestim nihil colloquuti cum nunciis, qui a civitatibus venerant, quiaque millia Spartiatarum quum adhuc nox esset mittunt, septenis helotis circa unumquemque collocatis, Pausania Cleombroti filio jusso eos educere: erat quidem præfectura Plistarchi Leonida geniti: sed adhuc is puer erat, alter ejus tutor et patruelis: nam Cleombrotus Anaxandridæ filius, pater Pausaniæ, jam non supererat, non diu post quam copias, quæ murum extruebant in Isthmo, reduxerat, vita functus. Reduxerat autem ab Isthmo copias Cleombrotus ob eam causam, quod sibi inter sacrificandum adversus Persam sol in cœlo obscuratus esset. Adscivit autem Pausanias sibi Euryanactem, Doriei filium suum gentilem.

11. His copiis e Sparta cum Pausania profectis, nuncii de illarum profectione ignari, ubi dies illuxit, Ephoros adeunt, habentes scilicet in animo abire in suam quique civitatem. Ubi adierunt, ita verba fecere, Vos quidem, Lacedæmonii, desidentes hic Hyacinthia agitis,

ac luditis, sociis fœde proditis : Athenienses vero, ut a vobis læsi, et ob penuriam sociorum, ita ut poterunt inimicitias cum Persa dissolvent. Dissoluta autem inimicitia palam prorsus, quum regis fuerimus socii militiæ, commilitabimus in quamcunque regionem nos illi educent. Inde vos discetis quidnam vobis ex ea re eveniat. Hæc loquutis nunciis, Ephori jurejurando interposito dixere, suas se copias putare in Orestio esse, tendentes adversum peregrinos. Peregrinos enim barbaros appellabant. Hoc illi non intelligentes, quid diceretur, sciscitabantur. Sciscitati, et rem omnem edocti atque stupefacti quamcelerrime abiire ad illos insequendos, et cum iis quinque millia finitimorum Lacedæmoniorum delecta.

12. His Isthmum versus ire maturantibus, Argivi ubi primum audire copias e Sparta cum Pausania profectas, præconem, quem optimum e diurnis cursoribus invenerunt, in Atticam mittunt ad Mardonium : qui videlicet antea receperant se futuros impedimento, quominus Spartiata egrederetur. Præco ubi Athenas pervenit, Mardonio, inquit, miserunt me Argivi nunciatum tibi juventutem e Lacedæmone esse progressam, seque ne illa progrederetur præstare nequisse. Ad hæc tu bonum consilium adhibe. Hoc ille loquutus, retro abscessit.

13. Quo audito Mardonius jam non censebat amplius perstare in Attica : ubi ideo antequam istud intelligeret, immoratus fuerat, quod cuperet scire consilia Atheniensium et quid acturi essent, neque populans neque lædens Atticum agrum, assidue sperans fore, ut secum illi paciscerentur. Quod ubi desperavit, re comperta, priusquam Pausanias cum copiis Isthmum egrederetur, subduxit exercitum, incensis Athenis et siquid aut murorum aut ædium aut templorum rectum extabat, eo omni diruto atque obruto. Ideo autem excedendum sibi putavit, quod neque equitabilis esset Attica regio, neque, si ipse male pugnasset, evadere poterat nisi per angustias, ubi a paucis hominibus transitu prohiberi posset. Statuit igitur recedere illinc Thebas, ut confligeret prope civitatem amicam, ac regionem equitibus opportunam.

14. Profecto illinc ita Mardonio et jam iter facienti perfertur nuncius properans, alium exercitum mille Lacedæmoniorum Megara iter habere. Eo audito consultabat, siquo pacto hos primum posset excipere. Itaque conversum exercitum ducebat Megara, præmisso equitatu, qui oram Megaridem incursaret. Huc usque Europæ ad solem occidentem versus longissime processit hæc Persica expeditio.

15. Post hæc nuncius ad Mardonium venit, Græcos in Isthmo frequentes coactos esse : atque ita retrocessit per Deceleam. Magistratus enim Bœotorum accolæ Asopiorum arcessierant, qui Mardonium in Sphendaleas et illinc in Tanagram duces itineris deduxerunt. In Tanagra noctem moratus Mardonius, postero die ad Scolon conversus in agro Thebano erat. Ibi Thebanorum rura, tametsi Medicas partes fiventium, vastavit ; non illorum odio, sed ingenti necessitate adactus : quod vellet munimentum castris apponere : et si sibi in acie non cederet ex sententia, effugium comparare. Expor-

rexit autem castra sua ab Erythris, secundum Hysias, Plataënsi tenuis agro, juxta flumen Asopum : muro communiens, sed non pro magnitudine castrorum, verum per singulas frontes dena stadia habente. Hoc in opere barbaris occupatis Attaginus Phrynonis filius, vir Thebanus, convivio magnifice apparato Mardonium ipsum et Persarum honoratissimos quinquaginta ad hospitales epulas invitavit : invitati illi hominem sunt sequuti : fiebat autem cœna Thebis :

16. Cetera quæ referam, ex Thersandro accepi, viro quidem Orchomenio, sed Orchomeni inter primos honesto : qui se quoque aiebat ad hanc cœnam ab Attagino fuisse invitatum cum quinquaginta Thebanis : nec utrosque seorsum discubuisse, sed in quovis lecto Persam et Thebanum. Post cœnam quum potioni daretur opera, Persam, qui eodem toro recumbebat, Græce ipsum interrogasse cujus esset ; se vero respondisse Orchomenium esse : tum illum dixisse, Quoniam tu mihi mensæ consors et libaminum effectus es, volo tibi relinquere sententiæ meæ monumenta, ut ipse quoque præscius hujus rei, queas tibi consulere. Cernis hos Persas in convivium acceptos, et copias quæ ad flumen in castris relictæ sunt ? horum omnium parvo post tempore pauculos cernes superstites. Et inter dicendum multas lacrymas Persam effudisse. Admiratumque se eam orationem, ad illum dixisse, Nonne hæc Mardonio expedit dicere, et iis Persis qui secundum eum in honore sunt ? Et illum post hæc subjecisse, Hospes, quicquid ex deo fieri oportet, id ab homine nulla ratione averti potest : nam ne credibilia quidem dicentibus credere quisquam vult. Atque hæc permulti Persarum quum sciamus, tamen sequimur illigati necessitate. Est autem mœror hic in hominibus acerbissimus, eum qui multum sapit nullius rei potentem esse. Hæc ego ex Orchomenio Thersandro audiebam, atque ista insuper ipsum hæc statim hominibus memorasse, priusquam prælium ad Plataëas factum est.

17. Porro Mardonio in Bœotia stativa habenti, præbuerunt copias alii quidem omnes, et simul invaserunt Athenas, quotquot cum Medis sentiebant, ex Græcis illic habitantibus ; soli hujus irruptionis non fuere participes Phocenses : nam et isti vehementer Medis studebant, non tamen voluntarii, sed coacti. Sed iidem non multis post diebus quam Thebas itum est, et ipsi advenere, mille armati, duce Harmocyde inter populares spectatissimo. Eos Mardonius, ubi Thebas pervenere, missis equitibus jussit seorsum in campo subsidere : quod quum fecissent, protinus adfuit universus equitatus. Unde postea rumor exercitum Græcorum, qui cum Medis erant, pervasit, Phocenses ab equitatu jaculis confossum iri : quinetiam per ipsos Phocenses idem divulgatum est : quos tunc dux suus Harmocydes his verbis adhortabatur, O Phocenses, palam est hos homines certæ nos neci destinasse, accusatos, ut suspicor, a Thessalis. Quare unumquemque vestrum jam oportet egregium virum esse. Præstat enim facientes aliquid et defendentes finire vitam, quam dedentes nos foedissima morte trucidari. Sed et discat eorum aliquis illos barbaros Græcis hominibus mortem machinatos fuisse.

18. His suos Harmocydes hortabatur. Quos ubi concludere equites, invehebant tanquam ad eos occidendos; et sane tela intendebant, veluti emissuri: et forsán aliquis emisit. Phocenses ex adverso stantes et undiquaque se vertentes et quammaxime condensati quum sese opponerent, ibi equites digressi retro abiere. Affirmare autem pro certo nequeo, an ad hos interficiendos rogatu Thesalorum ierint; et posteaquam animadverterunt, eos ad defendendum se convertere, veriti ne sibi quoque vulnera inferrentur, ita retro abscesserint, tanquam a Mardonio jussi: an experiri voluerit num quid isti roboris haberent. Post abscessum autem equitatus, misso ad eos præcone, Mardonius ita inquit, Bono estote Phocenses animo: viros enim strenuos vos esse dedistis specimen, non tales quales ego audieram. Quo magis alacri animo tolerate hoc bellum: non enim aut me beneficiis aut regem vincetis. Hactenus quæ circa Phocenses sunt gesta.

19. Lacedæmonii ubi ad Isthmum venere, illic castra communiere: quod quum audirent ceteri Peloponnenses, quibus meliora cordi erant, alii quoque cernerent Spartiatis egressos, indignum putaverunt a Lacedæmoniis se in exeundo superari: itaque quum pulchre litatum esset, cuncti ex Isthmo profecti sunt et Eleusinem perveniunt: ubi quum factis sacris etiam pulchra fuissent exta, ire perrexerunt; cumque illis Athenienses e Salamine transmittentes, et in Eleusine admixti. Isti posteaquam ad Erythras Bœotiæ venere, cognito barbaros ad Asopum castra habere, inito de hac re consilio, e regione tetenderunt ad Cithæronis radices.

20. In quos Mardonius, quod in campum non descenderent, omnem immittit equitatum, cui præerat Masistius a Græcis Macisius dictus, vir apud Persas inclytus, Nisæo equo insidens, aureo freno et aliis insignibus eximie ornato. Equites ubi appropinquarunt Græcis, per turmas aggressi, multum detrimenti inferebant, et feminas eos appellabant.

21. Erant forte Megarenses ea parte collocati, qua nulla alia magis oppugnari nullaque magis ab equitatu adiri poterat: hac, impressione facta equitum, Megarenses quia premebantur, mittunt ad duces Græcorum præconem, qui ita, quum venit, verba fecit, Megarenses aiunt, viri socii, Nos excipiendo hostium equitatui soli impares sumus, qui tenemus hanc, in qua collocati sumus principio, stationem: ubi hactenus tametsi pressi, tamen strenue fortiterque resistimus: nunc nisi alios nobis substituatis, qui excipiant pugnam, scitote nos ab acie discessuros. Hæc ubi præco nunciavit, Pausanias experiri fecit Græcos, siqui alii ultro ad locum irent, ut Megarensibus succederent. Recusantibus ceteris, Athenienses suscepere hoc munus, videlicet eorum trecenti delecti, quibus præerat Olympiodorus Lamponis filius.

22. Hi fuere, qui succederent, et præ aliis Græcis ad Erythras castra habentibus in aciem compositi fuerunt, sagittariis assumptis: qui quum aliquamdiu pugnassent, hic fuit pugnae exitus: Impressionem faciente per turmas equitatu, equus Masistii, ut erat præ aliis

eminens, sagitta latera ictus est : quo dolore in pedes erectus, Masistium excussit. Collapsum confestim Athenienses urgent : et tum equumprehendunt, tum hominem sese defensantem interimunt, quum aliquamdiu non potuissent. Ita enim erat armatus : scilicet intus gerebat thoracem aureis squamis consertum, desuper purpuream tunicam. Ejus thoracem quum ferirent, non prius aliquid profecerunt, quam quidam re animadversa illum percussit in oculo. Ita Masistius collapsus interiit. Hæc autem res latebat alios equites : non enim eum aut ab equo cadentem viderant aut occumbentem : et quum in prælio fieret nunc recessus, nunc subvectio, quod actum erat non cognovere ; sed postquam constitere, quia nemo ipsis imperabat, statim desideraverunt : cognitoque quod gestum erat, mutuo se adhortati, omnes in hostem equos admisere, ut cadaver eriperent.

23. Eos autem conspicati Athenienses non jam turmatim sed universos pariter irruere, ceterum exercitum inclamaverunt. Sed dum omnis peditatus auxilio veniebat, interea cietur acre prælium de cadavere. Quamdiu igitur soli erant isti trecenti, multo inferiores erant, et cadaver deserebant : at ubi præsidio venere copiae, non amplius perstitere equites, neque illis contigit mortuum eripere, sed alios super illum e suis amisere. Digressi illinc duo circiter stadia, consultantes quid facto opus esset, decrevere sibi carentibus præfecto eundum ad Mardonium.

24. Ubi in castra rediere, maximus luctus cum omnem exercitum, tum vero Mardonium cepit, extincti Masistii : et seipsos et equos et jumenta tondentes ejulatu tristissimo usi sunt, ita ut ejus echo omnem Bœotiam pervaserit, utpote amisso viro secundum Mardonium honoratissimo tam apud Persas quam apud regem. Et barbari quidem suo more Masistium defunctum honorabant.

25. Græci autem, postquam equitatum invadentem excepere, et exceptum repulere, tum multo sunt audaciores effecti, tum ante omnia cadaver plaustro impositum per ordines circumtulērunt : erat autem spectaculo digna proceritatis ac formæ gratia. Idcirco etiam istud faciebant ; relictis ordinibus ad intuendum Masistium pergebant. Dehinc censuerunt ad Plataeas descendendum, quod sibi Plataeensis ager multo videbatur opportunior habendis castris quam Erythræus, cum propter alia, tum propter aquæ ubertatem. Ad eum locum et ad fontem Gargaphien, qui ibidem est, decreverunt abeundum esse, et bene dispositos metari castra ; et sumptis armis ierunt per radices Cithæronis præter Hysias in agrum Plataensem. Eo quum pervenere, ordinati sunt per nationes proxime fontem Gargaphien, et fanum Androcratis herois per non editos tumulos et locum planum.

26. Ibi in disponendis nationibus magna sane altercatio extitit inter Tegeatas et Athenienses, utrosque se dignos qui alterum cornu tenerent arbitantes, et sua facinora præclara tum recentia tum prisca referentes. Dicebant quidem his verbis Tegeatæ, Hoc nos semper digni loco, ubi staremus, e sociis omnibus habiti sumus, quotiescun-

que a Peloponnensibus communiter in externas expeditiones itum est, et proxime, et quondam jam inde ex quo Heraclidæ post mortem Eurysthei sunt conati in Peloponnesum redire: quo tempore hanc dignitatem assequuti sumus ob hanc rem gestam. Posteaquam cum Achæis et Ionibus, qui tunc Peloponnesum incolebant, nos auxiliarii in Isthmum profecti consedimus adversus eos, qui redibant; tunc Hyllus orationem habuit, non expedire ut uterque exercitus confligendo periclitaretur; sed ut ex Peloponnensi exercitu, quem suorum judicarent præstantissimum esse, is secum singulari certamine demicaret conceptis legibus. Placuitque ita fieri Peloponnensibus, et jusjurandum in hæc verba dederunt; Si vinceret Hyllus Peloponnensium ducem, ut Heraclidæ in paterna reverterentur; sin victus esset, retro Heraclidæ cederent, et exercitum abducerent, neve per annos centum de redeundo in Peloponnesum agitarent. Ab omnibus sociis ad eam rem voluntarius electus est dux atque idem rex noster Echemus Aëropi filius, Phegei nepos, qui singulari congressus certamine Hyllum interemit. Ex quo facto nos cum alia decora magna inter ejus ætatis Peloponnenses assequuti sumus, quæ adhuc obtinemus, tum hoc, ut alteri cornu præessemus quoties communiter itur in expeditionem. Et vobis quidem Lacedæmonii non adversamur, sed optionem cedentes utri cornu præesse malitis indulgemus: alteri vero cornu, ut nos præsimus, dicimus convenire, quemadmodum in anteriore tempore. Etiam vero citra hoc factum quod narratum est, Atheniensibus sumus digniores, qui hujus ordinis decus obtineamus: quippè qui prospere et multa vobiscum, viri Spartiatæ, certamina decertavimus, et multa cum aliis. Quo fit ut æquius sit nos alterum cornu tenere quam Athenienses: a quibus non tales gestæ res sunt quales a nobis, neque recentes neque vetustæ. Hæc Tegeatæ.

27. Ad quæ hunc in modum responderunt Athenienses, Scimus quidem has copias pugnandi cum barbaro, non altercandi gratia esse contractas; tamen quoniam Tegeata referre constituit præclara facinora tum vetusta tum nova, quæ per omne tempus ab utrisque edita sunt, necesse habemus et nos exponere apud vos, unde nobis patrium sit, dum publice utiles sumus, semper esse primis potius quam Arcadibus. Heraclidas, quorum ducem isti apud Isthmum se prædicant interfecisse, primo quidem ejectos prius ab omnibus Græcis, quos illi adibant, fugientes servitutem Mycenæorum, nos soli excepimus; et Eurysthei injuriam una cum eisdem pugnando propulsavimus, victoriaque potiti sumus de iis, qui tum Peloponnesum tenebant: deinde Argivos, qui ad Thebas cum Polynice militaverant, vita defunctos et insepultos, ducta in Cadmeos expeditione dicimus recepisse sua cadavera et in nostra terra apud Eleusinem humavisse. Jam vero nostrum præclarum facinus extat etiam in Amazonidas, quæ a flumine Thermodonte aliquando in Atticam terram excurrere. Ac quidem in laboribus Troicis nequaquam fuimus segnes. Sed nihil admodum proficit horum fecisse mentionem: etenim qui tunc egregii fuere, iidem nunc queant esse inertiores, et tunc instrenui, nunc

sint meliores. Itaque satis sint de rebus priscis ista. Ut nullæ autem res aliæ nobis gestæ sint, quæ multæ et præclaræ sunt, si ullis etiam aliis Græcorum, certe ob rem in Marathone gestam digni sumus, qui hoc decus et alia insuper obtineamus: qui soli Græcorum per nos cum Persa dimicavimus, et rem tantam aggressi, victores evasimus, sex et quadraginta nationibus superatis: quo solo nomine an non meruimus, ut hunc loci honorem juste consequamur? Verum non decet in hac rerum conditione de ordine contendere: ubicunque et juxta quoscunque vobis, Lacedæmonii, videbitur appositissimum nos stare, illuc euntes obtemperabimus. Ubicunque enim loci nos collocati fuerimus, conabimur strenui existere: itaque ducite nos tanquam vobis parituros.

28. Hæc quum pro sua parte dixissent Athenienses, cunctus Lacedæmoniorum exercitus succlamavit digniores, qui cornu tenerent Athenienses quam Arcades. Ita Athenienses Tegeatis superiores habuere cornu. Mox hunc in modum ordinati sunt et qui supervenere Græcorum, et qui a principio venerant: Dextrum cornu tenebant Lacedæmoniorum decem millia: quorum quinque millia erant Spartiatæ, quos custodiebant leviter armata triginta quinque hilotarum millia, septenis circa singulos viros collocatis. Applicuerant autem sibi Spartiatæ Tegeatas, ut proximi starent, honoris et virtutis ergo, numero mille et quingentos armatu pleno. Secundum hos stabant Corinthiorum quinque millia. Prope ipsos impetraverant ab Pausania stare trecentos Potidæatas eorum, qui ex Pallene erant. Juxta hos stabant Arcades Orchomenii sexcenti: juxta hos Sicyoniorum tria millia. His appositi erant Epidauriorum octingenti: super hos locati erant Trœzenii mille: juxta Trœzenios ducenti Lepreatæ: post hos Mycenæorum et Tirynthiorum quadringenti. Secundum hos, mille Phliasii: dehinc Hermionenses trecenti: juxta Hermionenses Eretriensium et Styrensiū sexcenti: juxta hos, Chalcidenses quadringenti: post hos, Ampraciatarum quingenti: post eos, Leucadiorum et Anactoriorum octingenti. Hos sequebantur Paleenses ex Cephalenia, ducenti: post hos instructi Æginetarum quingenti: juxta hos Megarensium tria millia, quibus adstabant Plataenses sexcenti. Ultimi et iidem primi stabant Athenienses, lævum tenentes cornu, octo millia, duce Aristide Lysimachi filio.

29. Hi omnes, præter eos qui septeni circa singulos ab Spartanis statuti erant, fuerunt numero triginta octo millia et septingenti. Gravis quidem armaturæ omnes, adversus barbarum contracti, tot erant. Leviter vero armati, triginta quinque millia, septeni circa singulos Spartiatas collocati, quorum unusquisque ad pugnandum erat instructus. Ceterorum autem Lacedæmoniorum ac Græcorum leviter armati, utpote viro uno circa virum unumquemque stante, triginta quatuor millia quingenti. Summa igitur totius levis armaturæ, quæ pugnare posset, sexaginta novem millia quingenti.

30. Totus autem Græcus exercitus qui ad Plataeas coit pugnae aptus, tam levis quam gravis armaturæ, fuit centum et decem millium, minus mille et octingentis. Sed numerus centum et decem

millium explebatur ab Thespiensibus, qui aderant; quippe etiam Thespienses in exercitu superstites ad mille et octingentos, qui nec ipsi arma habebant. Et hi quidem ad flumen Asopum positi castra metabantur.

31. Barbari vero qui cum Mardonio erant, posteaquam Masistium eluxerunt, cognito Græcos apud Plataeas esse, et ipsi ad Asopum qui illac fluit, ita sunt e regione a Mardonio collocati: Adversus quidem Lacedæmonios Persæ, qui quia copia antecedeabant, et in ordines plures erant digesti, usque ad Tegeatas opponebantur: ita ut quod robustissimum in exercitu erat, id omne contra Lacedæmonios; quod infirmius, id contra Tegeatas esset. Hæc faciebat Mardonius Thebanorum indicio atque admonitu. Juxta Persas autem collocavit Medos, ut ex adverso essent Corinthiis et Potidæatis et Orchomeniis et Sicyoniis. Post Medos collocavit Bactrios ex adverso Epidauriorum et Trœzeniorum et Lepreatarum ac Tirynthiorum Mycenæorumque et Phliasiorum. Secundum Bactrios collocavit Indos ex adverso Hermionensium et Eretriensium Styrensiūque et Chalcidensium. Post Indos statuit Sacas oppositos Ampraciatis, et Anactoriis, et Laucadiis, et Palensibus, et Æginetis. Post Sacas posuit ex adverso Atheniensium Plataensiumque ac Megarensium, Bœotos et Locros et Melienses et Thessalos, et mille Phocensium. Non enim Phocenses omnes a partibus Medorum stabant, sed eorum nonnulli et Græcis studebant ad Parnassum compulsi; et illinc excurrentes, invadebant et vexabant Mardonii copias pariter et Græcorum, qui cum illo erant. Contra Athenienses item posuit Macedonas, Thessaliæque accolæ.

32. Hæ nationum maximæ nominatæ sunt a Mardonio in aciem instructæ, quæ et celeberrimæ erant et plurimi fiebant. Aderant ceterarum quoque gentium intermixti viri, tum Phrygum, Thracum, Mysorum, Pæonum, et aliorum. Quinetiam Æthiopum et Ægyptiorum qui Hermotybies et Calasiries nominantur, gladio cincti, qui soli sunt ex Ægyptiis pugnaces: a Mardonio, quum adhuc esset in Phalero, e navibus in quibus propugnatores erant, in terram translati: non enim cum pedestribus copiis, quæ cum Xerxe Athenas ierant, Ægyptii censi fuerant. Barbarorum igitur, ut etiam superius ostensum est, trecenta millia fuere: Græcorum vero Mardonii auxiliariarum, nemo numerum, neque enim numerati fuerant, novit. Ut autem conjectura colligere licet, ad quinquaginta millia fuisse conjecto. Hi ex adverso instructi fuere pedites: equitatus vero seorsum erat collocatus.

33. Ita dispositi nationatim manipulatimque quum essent omnes, utrique etiam altero die sacrificaverunt. Apud Græcos sacrificus erat Tisamenus Antiochi filius, is enim hunc exercitum vates comitabatur, Eleus quidem et ex genere Iamidarum Clytiades, a Lacedæmoniis populo ipsorum insertus. Nam huic consultanti oraculum apud Delphos de prole respondit Pythia quinque ipsum maxima certamina excepturum. Quo non intellecto Tisamenus gymnasiis operam dabat, tanquam gymnicos agones excepturus, quumque se exer-

ceret in quinquertione, præter unum ludicrum ei processit vincere Olympia, veniens in contentionem cum Hieronymo Andrio. Lacedæmonii autem interpretantes non ad gymnica certamina spectare Tisameni oraculum, sed ad bellica, conabantur eum mercede conducere, ut una cum Heraclidarum regibus dux bellicorum certaminum foret. Hic videns Spartiatis plurimi facere ipsius amicitiam, id animadvertens, extendebat amicitiae suæ decus: quod negaret se alio pretio id facturum, quam si Spartiatam se civem facerent, omnia jura civitatis impertientes. Id Spartiatæ quum primo audissent, ferentes indigne, oraculum missum omnino fecerunt: tandem imminente ingenti Persici istius exercitus metu, arcessito annuebant. Eos iste immutatos intelligens, negare jam se eis solis esse contentum: sed oportere fratrem suum Hegiam etiam fieri Spartiatam eadem conditione qua et ipse fieret.

34. Hoc autem dicens imitabatur, ut conjectare licet, Melampodem, regnum pariter et civitatem poscendo. Etenim Melampus quum ab Argivis mercede conduceretur e Pylo ad compescendum morbum furoris mulierum suarum, poscebat pro mercede dimidium regni, recusantibus id Argivis atque digressis, quum plures e mulieribus insanirent, ita obtemperantes, quod Melampus poposcerat daturi reverterunt. Ibi ille cernens hos esse immutatos, plura optavit, negans se indulturum quæ vellent, nisi et fratri suo Bianti tertiam partem regni donassent. Argivi in arctum redacti hoc quoque annuerunt.

35. Ita Spartiatæ, quum majorem in modum Tisameno egerent, prorsus ei assenserunt: et concessu istorum Tisamenus Eleus Spartiata effectus quinque maxima certamina vaticinans cum eis suscepit. Hi ex omnibus hominibus soli sunt a Spartiatis civitate donati. Quinque autem certamina hæc fuere: Unum et id primum hoc quod pugnatum est ad Plataeas: alterum, quod in Tegea cum Tegeatis atque Argivis: tertium, quod in Dipæensibus cum universis Arcadibus præter Mantineos: quartum, quod cum Messeniis ad Isthmum: ultimum, quod in Tanagra cum Atheniensibus et Argivis. Hoc autem ultimum peractum fuit quinque certaminum.

36. Tisamenus igitur Spartiatarum tunc ductor vaticinatus est Græcis in agro Plataeensi; et apud Græcos quidem pulchre litatum est, si se defenderent: non si Asopum transgressi pugnam capesserent.

37. Mardonio autem capessendæ pugnae avido non extitere pulchra exta, nisi et ipse sese defenderet; nam is quoque Græcis sacrificiis utebatur, haruspicem habens Hegesistratum virum Eleum, et Telliadarum præstantissimum. Hunc ante ea tempora Spartiatæ quum cepissent, in vincula conjecerant morte affecturi, ut a quo multa et intoleranda perpassi fuissent. Ille in hac calamitate positus, utpote de vita periclitans, et qui ante mortem multa ac tristitia foret passurus, rem perpetravit dictu majorem: nam ut erat constrictus nervis ferro vinctis, ferro forte illato fuit potitus, et confestim excogitavit opus omnium, quæ nos novimus, maxime virile.

Conjectans enim qua ratione reliquum pedis educeretur, præcidit sibi plantam pedis, hoc acto, quippe ab excubitoribus custoditus, subfosso muro profugit Tegeam, noctu progrediens, interdiu sylvis se abdens atque immorans ita, ut Lacedæmoniis eum passim perscrutantibus, trinotio Tegeam pervenerit, utque admirarentur magnopere hominis audaciam, cujus dimidiatum pedem jacentem cerne-
rent, ipsum invenire non possent. Ita Hegesistratus Lacedæmoniis elapsus, Tegeam, quæ per id tempus non erat pacata Lacedæmoniis, transfugit. Sanato vulnere et ligneo pede adscito, ex professo Lacedæmoniis hostis extitit. Sed non ad postremum ei protractum in Lacedæmonios odium profuit: nam in Zacyntho quum vaticinaretur, ab his captus atque interemptus est.

38. Verum hic Hegesistrati interitus posterior rebus Plataënsibus fuit. Tunc autem is a Mardonio non exigua summa conductus, cupide sacrificabat, cum in Lacedæmonios odio, tum lucri gratia. Quum igitur exta non essent pulchra ad pugnam committendam neque ipsis Persis, neque Græcis, qui cum illis erant, habebant enim et Græci illi seorsum suum haruspicem quendam Leucadium Hippomachum, quumque adfluerent Græci, et eorum numerus cresceret, suasit Mardonio Timegenides Herpyis filius vir Thebanus, ut exitus Cithæronis custodidet, quod diceret assidue indies adfluere Græcos, ac fore, ut multos interciperet.

39. Jam autem dies octo abierant positis e regione castris, quum iste Mardonio hoc consilium dedit. Mardonius, admoneri se probe intelligens, primis tenebris equitatum mittit ad egressus Cithæronis, qui Plataëas ferunt: quæ Bœoti Tria capita, Athenienses capita quercus appellant. Equites missi non frustra pervenere, nacti enim ingredientia campum quingenta jumenta, quæ commeatum e Peloponneso ad exercitum subvehebant, cum hominibus, qui sequebantur vehicula, capiunt. Persæ hanc prædam nacti, immisericorditer trucidant, neque jumento ulli neque homini parcentes. In quibus occidendis posteaquam satis sunt grassati, cum ceteris quæ corripuerant, ad Mardonium sunt et ad exercitum reversi.

40. Post hanc rem gestam biduum absumptum est, neutris pugnam lacescere volentibus; nam etsi Asopo tenus barbari processe-
rant irritandi Græcos gratia, neutri tamen sibi transeundum statue-
bant; equitatus modo Mardonii progrediebatur, et Græcos infesta-
bat: quia Thebani, utpote in amorem Medorum vehementer propensi, ferebant alacriter bellum, et assidue provehebantur usque ad prælium: deinde excipientes Persæ ac Medi, præcipue præclara facinora edebant.

41. His amplius ad decem usque dies nihil est actum, at ubi undecimus dies exstitit considentibus ex adverso copiis ad Plataëas, et Græcis longe plures accesserant, quum etiam Mardonius stativa illa gravaretur, ibi venire in colloquium Mardonius Gobryæ et Artabazus Pharnacis filius, vir apud Xerxem inter paucos Persarum probatus, quorum consultantum hæc fuere sententiæ: Artabazi quidem, expedire motis quamprimum castris ire ad mœnia Thebana, quo

multum rei frumentariæ ipsis multumque pabuli jumentis comparavissent; atque ibi considentes tranquille rem conficerent ita agendo. Quippe quum multum auri tum signati, tum non signati haberent, multum etiam argenti ac poculorum, ne parcerent illis, sed ea ad Græcos mitterent, eos præcipue, qui civitatibus præsiderent, fore enim, ut illi suam celeriter traderent libertatem: neque rursus pugnandi adire discrimen. Eadem autem Thebanorum quæ istius sententia erat, tanquam aliquid plus isto prospiciente. Mardonii autem sententia ferocior pertinaciorque, et nullo modo cedens: quippe opinantis multo meliorem suum esse quam Græcorum exercitum, et primo quoque tempore configere, quam committere ut plures quam coacti erant cogerentur: Hegesistrati vero auspicia valere sinere, nec eis vim afferre: quinimo Persarum more servato configere.

42. Mardonio ita opus facto esse censenti nemo contradicebat: qui, ubi sententia sua vicit, sicut penes eum erat summa imperii, non penes Artabazum, accitis cohortium præfectis et qui secum erant ducibus Græcorum, eos percontabatur, num aliquid oraculum scirent de Persis tanquam perituris in Græcia. Silentibus illis, quos advocaverat, partim quod ignorarent oracula, partim quod haud tutum putarent proferre, quod scirent, inquit ipse Mardonius, Quoniam vos aut nihil nostis, aut promere non audetis, ego rem proferam, utpote bene cognitam habens. Est oraculum, Persis fatale esse, ut in Græciam profecti diripiant templum quod Delphis est, utque direpto templo omnes intereant. Quocirca, quum hoc sciamus, neque adibimus templum istud, neque diripere conabimur, ob hanc causam interitum devitaturi, quo nomine quicumque vestrum bene Persis volunt, voluptatem capiant, tanquam nobis Græcos superaturis. Hæc loquutus, secundo loco signum dedit, ut omnia appararent, et bene disposita haberent, veluti sub lucis exortu prælio futuro.

43. Oraculum autem, quod ad Persas aiebat spectare Mardonius, id ego scio non Persis redditum esse, sed Illyriis et Encheleum copiis. Ab Bacide autem de hoc prælio ista edita sunt,

Gramineis ripis Asopi ac Thermodontis
Barbaricæ Graiis acies clamore coibunt.
Hic multi occumbent defuncti munere vitæ,
Quando sagittiferis aderit lux ultima Medis.

Hæc ego atque alia his similia e Musæo novi ad Persas spectavisse. Fluvius autem Thermodon Tanagram ac Glisantem interfluit.

44. Postquam Mardonius de oraculis interrogavit, exhortatusque suos est, veniente nocte excubiæ dispositæ fuere. Ejus noctis quum multum processisset, conticiniumque in exercitu esset et tempus maxime concubium, tunc Alexander Amyntæ filius, dux et idem rex Macedonum, ad excubias Atheniensium adequitavit, efflagitavitque, ut cum ducibus colloqueretur. Id audientes excubitores, plerique quidem remanserunt, nonnulli ad duces concurrerunt: quibus aditis

inquiunt, quendam equo advehere e castris Medorum : qui nihil aliud proloqueretur, nisi nominatim appellans duces, velle se in colloquium illorum venire.

45. Duces, hoc audito, confestim ad locum excubiarum sequuti sunt : quos Alexander ubi venere, his verbis alloquutus est, Viri Athenienses, hæc ego vobis verba pro deposito trado arcana, ne cui efferatis nisi Pausaniæ : ne ob id me perditum eatis. Quæ haudquam dicerem, nisi de universa Græcia sollicitus essem : quippe qui vetusta origine Græcus sum, nec vellem videre Græciam pro libera servam. Itaque vos certiores facio, Mardonium atque exercitum litare non posse ; alioqui olim jam confligeretis. Is nunc sacrificia valere sinere constituit, et ubi primum illuxerit, vobiscum confligere : extimescens admodum, quantum ego conjicio, ne plures ad copias vestras accedant. Ad hæc vos parati estote. Quod si differet Mardonius, nec committet certamen, vos perseverate hic manere : ad paucos enim dies eis suppeditat commeatus. Quod si hoc bellum vobis ex sententia finietur, decebit etiam aliquem recordari meæ liberationis, qui Græcorum causa rem adeo periculosam, libenter tamen feci, ut ad vos consilium Mardonii deferrem ; ne barbari ex improvviso vos non exspectantes adorirentur. Ego autem sum Alexander Macedo. Hæc loquutus Alexander, ad exercitum se recepit, ad suamque stationem.

46. Duces Atheniensium ad cornu dextrum profecti, quæ ab Alexandro audierant, Pausaniæ retulere. Hoc sermone Pausanias in metum Persarum adductus, Quoniam igitur, inquit, sub auroram prælium fiet, necesse est vos Athenienses stare in acie adversus Persas ; nos autem contra Bœotos et vobis oppositos Græcos, ideo quod Medos cognoscitis et pugnam eorum, ut qui in Marathōne pugnaveritis : nos vero eorum sumus inexperti atque ignari ; nemo enim Spartiata fecit periculum Medorum, sed Bœotos et Thessalos sumus experti. Itaque opus est sumptis armis vos in hoc, nos in sinistrum cornu transire. Ad hæc ita responderunt Athenienses, Nobis quoque olim jam inde ab initio, posteaquam aspeximus Persas adversus vos esse collocatos, fuit in animo istud dicere quod vos dicere occupastis : sed verebamur, ne non grata esset vobis oratio, nunc quandoquidem ipsi fecistis hujus rei mentionem, et nobis jucunda oratio est, etiam parati sumus istud exequi.

47. Ubi hoc utrisque placitum est, simul aurora illuxit, simul loca permutaverunt ; rem vero advertentes Bœoti, ad Mardonium detulerunt. Ea audita Mardonius extemplo et ipse conatus est Persas contra Lacedæmonios obducere. Pausanias autem hoc fieri intelligens, nec latere factum suum, rursus in dextrum cornu Spartiatas reducit ; similiter etiam Mardonius suos in sinistrum.

48. Postquam acies pristino in loco stetero, idem misso caduceatore ad Spartiatas ita inquit, Lacedæmonii, vos vero ab his gentibus mire celebramini esse præstantissimi, qui neque e bello fugiatis, neque ordines deseratis, sed perstantes aut interficiatis hostes, aut ipsi occumbatis. Horum nihil admodum veri est, quippe antequam

congressi essemus et manus consererentur, vos cernimus fugientes, locumque deserentes, et delegato Atheniensibus experiendi principio, consistentes ex adverso nostrorum servorum : quod neutiquam est factum præstantium virorum. Ex quo plurimum de vobis nos fefellit opinio, quos expectabamus pro gloria missuros caduceatorem ad nos, quo provocaretis, quod cum solis Persis pugnare velletis, nos id facere parati nihil tale invenimus vos dicere, sed potius esse perterritos. Nunc igitur quoniam vos non incepistis hoc dicere, sed nos incipimus, quidni vos pro Græcis quia præstantissimi esse existimamini, et nos pro barbaris, dimicemus totidem utrique numero ? et, si videatur ut ceteri quoque itidem, et illi postmodum pugnent : sin hoc non videatur, sed satis esse nos solos, nos sane decernamus, et utri e nobis vicerint, ii totum exercitum vicisse censeantur.

49. Hæc fatus caduceator, quum aliquamdiu expectasset, nemine quippiam respondente, retro abiit, et rem Mardonio retulit. Ille majorem in modum lætatus, et frigida victoria elatus, equitatum in Græcos immisit. Equites illuc invecti, omnem Græcum exercitum pervexabant, jaculis sagittisque incessentes ; quippe equites sagittarii, et accessu ad cominus pugnandum difficiles. Itaque fontem Gargaphien, unde cunctus Græcorum aquabatur exercitus, conturbarunt obstruxeruntque. Eum juxta fontem soli Lacedæmonii ordinati erant ; ceteri Græci, ut quique locum nacti erant, procul aberant, Asopus autem in propinquo : sed aquari ex eo ab equitibus missilibusque prohibiti, ita ad fontem pergebant.

50. Hæc quum talia forent, duces Græcorum, quippe aqua exercitu carente, et perturbato ab equitatu, tum his, tum aliis de causis frequentes ad Pausaniam in dextrum cornu veniunt. Qui, etsi talis esset rerum status, tamen magis angebatur, quod jam re frumentaria deficiebantur, et illorum servi in Peloponnesum missi frumentatum, intercluderentur ab equitatu, quominus ad castra reverterentur.

51. De hoc autem deliberantibus ducibus visum est, si Persæ eo die supersederent committere prælium, esse eundem in insulam, quæ ab Asopo et a fonte Gargaphie, ubi tunc castra habebant, decem stadiis aberat, ante oppidum Plataense ; ita ut insula sit in continente, hunc in modum : fluvijs superne e Cithærone delabens in campum, divortia fecit : intercapedine trium ferme stadiorum sua fluentia separans, et post commiscet in unum. Nomen est Oëroë ; quam Asopi filiam esse indigenæ aiunt. In hunc locum Græci transire decreverunt, ut et affatim aquæ ad usum haberent, neque ab equitatu, sicuti quum ex adverso erant, infestarentur. Et decreverant transire secunda noctis vigilia, ne ipsos proficiscentes conspicati Persæ, insequente equitatu in tumultum venirent : quinetiam quum ad eum locum ventum esset, ubi Asopi filia Oëroë divortio aquarum e Cithærone cingitur, mitterent sub noctem istam dimidium copiarum in Cithæronem ad recipienda servitia quæ frumentatum concesserant, erant enim illa in Cithærone interclusa.

52. Hæc ubi statuerunt, totum illum diem incessente equitatu

immensum laborem pertulerunt. Sub abitum diei digressis equitibus ea noctis hora, qua de abeundo convenerat, plerique sublatis utensilibus abscesserunt, non habentes in animo locum qui convenerat petere, immo illi, ut moveri cœptum est, cupide equitatum effugerunt ad urbem Plataensem, in templumque Junonis fugiendo perveniunt, quod situm est ante urbem, a fonte Gargaphie viginti stadiis distans.

53. Quo ubi pervenere positis pro templo armis, circa templum ipsum castra posuere. Hos Pausanias cernens ab exercitu digressos, præcepit et ipse Lacedæmoniis, ut sumptis armis irent qua ceteri præcederent, ratus illos tendere ad locum constitutum. Ibi ad obtemperandum Pausaniæ ceteri præfecti parati quum essent, Amompharetus Poliadæ filius tribunus cohortis Pitatarum, negare se fugituum peregrinos, neque ultro dedecoraturum esse Spartam: quinetiam mirari id, quod fieri cerneret, quippe qui colloquio superiori non interfuisset. Pausanias autem et Euryanax cum indigne ferentes non parere sibi illum, tum indignius cohortem Pitanensem ita eo animato, relictum iri: quod erat futurum, si ipsi eos missos facerent, gratia exequendi ea, quæ cum aliis Græcis constituissent, ut periret desertus Amompharetus et qui cum eo erant: hoc reputantes substiterunt cum Laconicis copiis, conabanturque persuadere homini non id facto opus esse, et hi quidem hortabantur Amompharetum, solum ex Lacedæmoniis ac Tegeatis relictum.

54. Athenienses autem hoc sibi faciendum patarunt, ut ubi collocati erant, ibi tranquille sisterent, intelligentes Lacedæmoniorum ingenia aliud sentientium, aliud dicentium. Itaque ubi exercitus movere cœpit, equitem e suis miserunt speculatum nunquid Spartiatæ tentarent abire, an vero abire prorsus in animo non haberent; sciscitatumque a Pausania, quidnam facere oporteret.

55. Nuncius ubi pervenit ad Lacedæmonios, cernit in loco instructos, eorumque primores devenisse ad rixas. Hortantibus enim Amompharetum Euryanacte et Pausania, ne Lacedæmonii soli remanentes periclitarentur, necdum persuadentibus, donec ventum est ad iurgia, intervenit nuncius Atheniensis, Amomphareto inter altercandum sumente ambabus manibus saxum, et illud ante pedes Pausaniæ ponente, ac dicente, se illo calculo sententiæ suæ calculum dare, non fugere peregrinos; peregrinos appellans barbaros. Eum Pausanias insanum nec potentem mentis vocans, ad nuncium Atheniensium, quæ jussus erat percontantem, respondit, ut illis referret præsentem rerum suarum statum, obsecrans eos ut ad sese venirent, et de discessu eadem quæ ipsi agerent.

56. Nuncio ad Athenienses reverso, hos inter se altercantes aurora deprehendit. Ad id tempus moratus Pausanias, ratus Amompharetum non deserturum alios Lacedæmonios discedentes, prout et contigit, dato signo ceteros omnes per edita abduxit, Tegeatis sequentibus; Athenienses vero servatis ordinibus in contrarium iverunt Lacedæmoniis: nam hi tenebant prærupta et Cithæronis radicem metu equitatus, Athenienses vero deorsum ad campum deflexere.

57. Amompharetus autem prorsus non credens ausurum ipsos re-

linquere Pausaniam, contendere, ut illic manentes non desererent ordinem. At ubi ii cum Pausania procedebant, tunc ratus ex bellicæ artis jure illum deserere, sumptis armis cohortem lento gradu duxit ad reliquum agmen, quod decem circiter stadia digressum ad amnem Moloëntem, in loco qui dicitur Argiopius, ubi situm est templum Cereris Eleusiniæ, substiterat, opperiens Amomphareti cohortem, eo consilio, ut si Amompharetus cum sua cohorte non discederet loco, in quo instructa erat, sed in eo persisteret, retro ad hominem suppetias iret. Itaque et Amompharetus cum suis ad ceteros pervenit, et omnis barbarorum equitatus ingruerat, agens pro sua consuetudine: nam quum inspexisset locum, ubi superioribus diebus habuerant Græci castra, vacuum, admissis equis assidue ulteriora petens, illos adeptus urgebat.

58. Mardonius quoque cognito Græcorum nocturno abitu, inspectoque loco deserto, accitis Thorace Larissæo et fratribus ejus Eurypylo et Thrasydeio, inquit, Filii Aleuæ, quidnam dicetis adhuc, quum hæc deserta cernatis a Lacedæmoniis, quos negabatis vos finitimi ex acie fugere, sed viros summos esse in re bellica? quos et prius vidistis locum in acie immutare, et nunc proxima nocte se fuga proripuisse videmus omnes: ostenderuntque quia illos oportebat cum iis prælio decernere, qui non falso sunt hominum præstantissimi, nullius sese pretii, inter Græcos, et ipsos nullius pretii viros, demonstrari. Ceterum vobis Persarum inexpertis, sanequam facile ignoscebam, quum laudaretis istos, in quibus aliquid etiam notum simul erat: Artabazum autem vehementius admirabar formidare Lacedæmonios, et præ formidine sententiam dicere ignavissimam, expedire ex his castris nos in urbem Thebanorum concedere obsidendos, quam sententiam ipse rex ex me audiet. Sed de hoc alias dicetur. Nunc autem istis ita facientibus non est concedendum, sed instandum, donec intercepti nobis dent pœnas eorum omnium, quæ in Persas perpetrarunt.

59. Hæc loquutus, Persas Asopo transmisso cursim ducit per vestigia Græcorum, tanquam fugam capessentium; et in Lacedæmonios ac Tegeatas solos ingruerat, nam Athenienses in planum digressos propter prærupta non cernebat. Ceteri autem barbarorum agminum præfecti Persas moventes ad Græcos insequendos conspicati, sublatis confestim et ipsi signis cuncti insequuntur, pro se quisque accelerantes, nulla disciplina nulloque compositi ordine. Et isti quidem cum vociferatione ac turba instabant Græcis, tanquam rapturi.

60. Pausanias autem, ubi equitatu premi cœpit, equite ad Athenienses misso, hæc dicit, Viri Athenienses, proposita dimicatione maxima, ut aut libera Græcia sit aut servituti obnoxia, prodimur a sociis nocte præterita elapsis et nos Lacedæmonii et vos Athenienses. Inde igitur ita nobis visum est esse faciendum, ut quam strenuissime possumus defensantes, mutuo simus auxilio. Ac si quidem in vos primo impetum dedisset equitatus, oporteret sane nos, et qui post nos stant, Tegeatas Græciam non prodentes, subsidio vobis venire; nunc, quoniam totus in nos contendit, justum est, vos ad

partem maxime laborantem suppetias ferre. Quod si vobis ipsis aliquo discrimine occupatis fas non est subsidio venire, saltem hoc gratificamini nobis, ut sagittarios mittatis: quos agnoscimus longe omnium, qui in hoc bello sunt promptissimos esse ut etiam hæc exaudiant.

61. Hæc ubi audiere Athenienses, moverunt ad ferendam opem, et strenuissime propugnandum. At hos jam incedentes ea pars Græcorum, qui partes regias sequebantur ex adverso instructi invadit, ut amplius auxilium ferre non possent; nam quod objiciebatur negotium, eos dolore afficiebat. Ita destituti Lacedæmonii, numero cum levi armatura quinquaginta millia, et Tegeatæ numero tria millia, hi enim nusquam ab Lacedæmoniis dirimebantur, sacrificaverunt tanquam cœli licturi cum Mardonio præsentibusque copiis: et quum litare non possent, multi eorum interea cadebant, multo plures vulnerabantur. Confertis enim gerris Persæ ingentem vim sagittarum emittebant, adeo instanter, ut laborantibus Spartiatis, et quia litare non poterant, respiciens ad templum Junonis Plataënsium Pausanias, imploraverit deam, obsecraveritque ne spes sua ipsos frustraretur.

62. Adhuc eo deam his verbis invocante, Tegeatæ prius exsurgentes in barbaros tendunt: statimque post Pausaniæ preces sacrificantibus Lacedæmoniis exta pulchra extitere: qui aliquanto post et ipsi in Persas eunt. Persæ omissis arcubus ex adverso steterunt. Ad quorum gerra primum pugna commissa est; quæ quum cecidissent, jam atrox pugna constitit juxta Ipsum Cereris templum eaque pertinax, donec ad propulsionem ventum est. Siquidem barbari prehensantes lanceas confringebant, nec audacia nec robore inferiores: sed inermes erant et præterea imperiti, nec hostibus prudentia pares, etsi enim singuli, deni, pluresve aut pauciores irruebant conglobati tamen quia incidebant in Spartiatas, conficiebantur.

63. Mardonius, qua parte ipse ex equo albo ciens pugnam, mille delectis Persarum præstantissimis stipatus erat, ea maxime parte hostem urgebat, qui quamdiu superfuit, Persæ resistentes seseque defensantes, stravere multos Lacedæmoniorum. Postea vero quam Mardonius mortuus fuit, et agmen quod circa illum robustissimum erat occubuit, tum demum alii quoque terga vertentes cessere Lacedæmoniis: quippe eis plurimum officiebat vestis armis vacans: inermes enim cum armatis prælium faciebant.

64. Ibi et ultio necis Leonidæ de Mardonio peracta est, secundum oraculum Spartiatis redditum: et victoria omnium, quas unquam novimus, speciosissima potitus est Pausanias Cleombroti filius, Anaxandridæ nepos. Hujus autem superiorum majorum nomina in Leonida recensui, illius enim iidem qui et Pausaniæ majores fuere. Oppetiit autem Mardonius ab Æimnesto, viro inter Spartiatas eximio: qui aliquamdiu post bellum Medicum trecentos viros secum habens, apud Stenyclerum belli tempore cum omnibus Messeniis confligit, ubi ipse et trecenti illi occubuerunt.

65. Ad Plataëas autem Persæ, postquam a Lacedæmoniis in fugam versi sunt, nullo ordine ad castra sua contendunt, et ad murum lig-

neum, quem fecerant in parte agri Thebani. Tenet autem me admiratio, quum juxta lucum Cereris dimicaretur, ne unum quidem Persarum visum esse intrasse fanum, neque circa templum occubuisse, sed plerosque in profano: sed opinor, siquid de rebus divinis opinari oportet, deam ipsam eos non recepisse, qui sacrum quod est in Eleusine Anactorum concremaverant. Hactenus pugna hæc gesta est.

66. Artabazus autem Pharnacis filius, cui jam inde ab initio displicuerat Mardonium relinqui ab rege, quique multis verbis pugnam dissuadens nec sinens præliari nihil profecerat, hoc sibi agendum putavit. Is, quod sibi non placerent, quæ a Mardonio fiebant, eos quibus præerat, præerat autem non parvis copiis, sed ad quadraginta usque millibus hominum, illos, inquam, dum prælium fiebat, quid futurum e prælio esset prope intelligens, quum parasset, ibat, tessera data, ut omnes irent quacunque ipse duceret, et qua viderent ipsum festinantem. Sic jussas tanquam ad pugnam copias scilicet ducens, sed paulum progressus cernit Persas fugientes, ita non servato amplius eodem ducendi ordine, sed repente effuso cursu fugæ se dedit, non ligneum murum versus, aut Thebana mœnia, sed ad Phocenses, animo celerrime perveniendi ad Hellespontum, et hi quidem istuc iter intenderunt.

67. Ceteris autem Græcis qui stabant a regis partibus, ignaviter de industria agentibus, Bœoti tamen per diu cum Atheniensibus decertaverunt. Nam ex Thebanis ii qui cum Medis sentiebant, non parva strenuitate utebantur, pugnantisque et non ignaviter agentes, ita ut trecenti primores eorum ac fortissimi illic ab Atheniensibus occisi fuerint. Ubi autem et isti terga dederunt, fugerunt non quo Persæ et aliorum sociorum universa multitudo, quæ et cum nemine pugnaverant, et nihil forte demonstraverat, sed Thebas versus fugerunt.

68. Omnem autem barbarorum rem pependisse a Persis, inde mihi fides fit, quod tunc et ipsi, antequam etiam cum hoste congredierentur, fugæ se mandaverunt, quod Persas quoque cernebant fugientes, atque ita cuncti fugam capesserunt, præter equitatum, tum alium, tum Bœotium: qui hactenus profuit fugientibus, ut assidue hostibus proximus iret arcens amicos fugientes ab Græcis, qui quidem sane victores sequebantur urgendo Xerxianos atque interficiendo.

69. Inter hunc cœdis tumultum nunciatur reliquis Græcis qui circa templum Junonis constituti erant, et a prælio abfuerant, peractum esse prælium et Pausaniam cum suis vincere. Ea re audita, Corinthii nullo ordine eunt per radicem montis et per colles viam in alta ferentem recta, qua itur ad Cereris templum: Megarenses et Phliasii per campum, quæ planissima viarum erat. Quos utrosque jam hosti propinquos nullo ordine irruere conspicati Thebanorum equites, quorum præfectus erat Asopodorus Timandri filius, equos in illos incitaverunt, et invecti sexcentos istorum straverunt: ceteros ad Cithæronem impulerunt persequendo. Et hi quidem nulla cum laude perierunt.

70. At Persæ ceteraque multitudo postquam ad ligneum murum fugerunt, turrets, antequam Lacedæmonii advenirent, ascendere occupant. Illis conscensis quamoptime possunt murum præstruunt, ex quo subeuntibus mox Lacedæmoniis, acrior extitit muri oppugnatio. Nam quoad Athenienses abfuerunt, non modo sese defensabant, sed etiam Lacedæmoniis multo antecellebant, utpote ignaris murorum oppugnandorum: ut vero Athenienses supervenere, tum atrox circa murum pugna extitit, eaque magno temporis spatio: sed tandem virtute et pertinacia Athenienses murum transcenderunt, subrueruntque, atque ea parte Græci infundebantur, quorum Tegeatæ introiere principes; iidemque sunt, qui tentorium Mardonii diripuerunt, et ex eo cum alia, tum vero equorum præsepe ex ære totum, spectatu dignum: quod præsepe Mardonii Tegeatæ in templo Aleæ Minervæ reposuerunt, nam cetera quæ cepere, in unum cum ceterorum Græcorum præda contulerunt. Proruto muro barbari non amplius catervam cogere, nemo strenuitatis memor esse; et erant stupefacti, quippe intra exiguum locum exterriti et multæ myriades hominum interceptæ. Quos tam licite Græci trucidabant, ut ex trecentis millibus militum, exceptis quadraginta cum quibus Artabazus aufugit, reliquorum ne tria quidem millia cædi superfuerint. E Lacedæmoniis autem, qui Spartani essent, unus et nonaginta sunt omnino desiderati: Tegeatarum, sedecim: Atheniensium, duo et quinquaginta.

71. Porro inter barbaros strenuissimi extiterunt, e peditibus quidem Persæ, ex equitibus autem Sacæ, e viris vero, Mardonius: inter Græcos autem cum Tegeatæ Atheniensesque multum eminuerunt, tum virtute superaverunt Lacedæmonii. Quod nulla alia re possum ostendere, nisi quod omnes hi eos qui sibi oblatis sunt vicerunt: Lacedæmonii vero quod robustissimum fuit hostilis exercitus superaverunt. Quorum longe præstantissimus extitit mea sententia Aristodemus, is qui solus trecentorum, quod ex Thermopylis evasisset, dedecus ignominiamque acceperat. Secundum hunc navavere operam Posidonius et Philocyon et Amompharetus Spartiata. Quamquam quum sermo haberetur quisnam eorum præstantissimus extitisset, ii Spartiatæ qui adfuerunt, censuerunt, Aristodemum, quum vellet mori propalam ex inflicta ipsi criminatione, furibundum et deserendo ordinem præclara facinora edidisse: Posidonium vero, qui perire noluisset, ob id extitisse tanto præstabiliorem virum, verum id quidem etiam livore dixerint. Quos hæc in pugna mortem oppetisse edidi, omnes honore affecti sunt, præter Aristodemum: qui ideo caruit honore, quod ob causam prædictam sibi occumbendum putavit.

72. Hi sunt qui ad Platæas nobilissimi extitere: nam Callicrates extra prælium occubuit: quo nemo tunc in castra Græcorum præstantior venerat, non modo ipsorum Lacedæmoniorum, sed etiam aliorum Græcorum. Hic, quum Pausanias sacrificaret, sedens in ordine, sagitta latera ictus est: et aliis pignantibus ipse exportatus, sese morientem miserabatur, ad Arimnestum virum Platæensem inquiring, non se curare quod pro Græcia periret, sed quod nihil manu

usus esset, nullamque operam navasset dignam se et sua cupiditate navandi.

73. Ex Atheniensibus eminuisse fertur Sophanes Eutychidis filius, e populo Decelensi : Decelenses autem rem aliquando gesserunt, ut ipsi Athenienses aiunt, in omne ævum fructuosam, siquidem quum olim ad reportandam Helenam Tyndaridæ cum magnis copiis oram Atticam invasissent, et populos e sedibus suis ejicerent, ignari quonam loci subducta Helena esset, tunc Decelenses feruntur, et, ut quidam volunt, ipse Decelus, tum dolore contumeliæ quam Theseus intulisset, tum metu totius Atheniensium soli, ne vastaretur, exposuisse illis omnem rem gestam, eosque deduxisse ad Aphidnas, quas Titacus indigena Tyndaridis proderet. Quo ex facto Decelensibus permansit ad hanc usque memoriam in Sparta immunitas vectigalium, et dignitas præsidendi : adeo quidem ut bello quod multis postea annis inter Athenienses atque Peloponnenses gestum est, Lacedæmonii quum ceteram Atticam popularentur, a Decelea temperaverint.

74. Ex hoc populo ortus Sophanes, et præclarissime tunc inter Athenienses navata opera, ancipiti sermone celebratur : uno, fertur gestasse ferream ancoram e balteo thoracis catena alligatam, quam, quoties adventantibus hostibus propinquus erat, objiciebat humi, ne illi irruentes, ipsum ex ordine summovere possent : rursus eisdem in fugam se vertentibus, resumpta ancora ita fugientes insequabatur. Altero sermone a superiori differente fertur gestasse ancoram non ferream ex thorace alligatam, sed insignitam in scuto, quod nunquam quiescens, assidue rotabatur.

75. Extat et alterum Sophanis præclarum facinus, quod obsidentibus Æginam Atheniensibus, Eurybatem virum Argivum quinquentionem ex provocatione interemit. Sed aliquanto post hæc gesta virum egregium exhibens, dum Atheniensium una cum Leagro Glauconis filio dux esset, ac de metallis aureis decertaret, contigit ut ab Edonis apud Daton occumberet.

76. Postquam barbari ab Græcis ad Plateas strati sunt, accessit illuc ad hos mulier quædam transfugiens, quæ quum accepisset Persas periisse et Græcos victores, pallaca Pharandatis filii Teaspis, viri Persæ, multo auro ornata, tum ipsa, tum ancillæ, et cum veste speciosissima de omnibus quæ aderant ; descendens ex carpento pergat ad Lacedæmonios adhuc in cæde occupatos : et intuita Pausaniam illa omnia administrantem, cujus et nomen jam pridem et patriam noscebat, ut quod utrumque sane audierat, cognovit Pausaniam : Ejus genua amplectans, Spartæ rex, inquit, libera me supplicem captivitatis servitute, quam etiam hoc facto demeritus es quod istos extinxisti neque dæmonum neque deorum respectum habentes. Equidem genere sum Coa, Hegetoridæ filia, Antagoræ neptis, quam vi raptam ex Co Persa habuit. Huic respondens Pausanias, Bono, inquit, O mulier, animo esto, tum quia supplex, tum si insuper loqueris illa vera, et filia es Hegetoridæ Coi, mihi inter omnes, qui illa circa loca incolunt hospitis præcipui. Hæc loquutus, eam impræsentiarum Ephoris qui aderant commendavit : postmodum in Æginam, quo illa voluit, dimisit.

77. Post hujus mulieris digressum continuo Mantineenses supervenerunt rebus confectis: qui se animadvertentes venisse sero ad pugnam, magnæ jacturæ loco id sibi esse putaverunt, sed idoneos se esse ad sumendas de se pœnas dixere. Itaque cognito, Medos qui cum Artabazo erant, fugæ se mandasse, eos in Thessaliam usque persequuti sunt, etsi vetantibus Lacedæmoniis insequi fugientes. Iidem postea domum reversi, duces suos exilio mulctaverunt. Post Mantineenses venere Elei, qui itidem ut Mantineenses magno id sibi detrimento existimantes, discesserunt, suosque et ipsi duces exilio mulctaverunt. Hactenus de Mantineensibus et Eleis.

78. Erat autem apud Plataeas in exercitu Lampon Pythæi filius Æginetarum e primoribus, qui Pausaniam adiens, infandissima usus est oratione, inquiens, Fili Cleombroti, rem tu mirificam et magnitudine et fulgore gessisti, cui deus tribuit ut liberata Græcia, omnes quos novimus Græcos gloria supergredereris, quod superest in hac re, agas ita, ut et tu majore fama celebreris, et aliquis barbarorum posthac caveat nefanda facinora inchoare in Græcos. Etenim Leonidæ apud Thermopylas interempti reciso capite Mardonius ac Xerxes truncum in crucem sustulerunt: cui si vicem reddas, laudem nancisceris, primum ab omnibus Spartiatis, secundo loco ab universis Græcis, siquidem suffixo Mardonio, Leonidam patrum tuum fueris ultus. Hæc Lampon gratiam se initurum ratus apud Pausaniam dicebat.

79. Cui respondens Pausanias, Tuam, inquit, hospes Ægineta, benevolentiam atque providentiam amplector: tamen ab æquitate judicandi deerras, nam qui et me et patriam in altum extulisti et hæc gesta, ad nihilum redigis, quum suades mihi sævire in mortuum, aisque me auditurum melius, si istud fecero, quod barbaros decet potius facere quam Græcos, quodque in illis exprobramus, quare ego neque Æginetis, neque iis quibus ista probantur assentior: contentusque sum Spartiatis placere, ut in negotiis dictisque fas tuear. Leonidæ autem, cui me jubes parentare, affirmo magnifice esse parentatum; nam funeribus horum innumerabilibus vindicatus est et ipse et ceteri, qui apud Thermopylas occubuerunt. Tu vero posthac hærens in hac eadem cogitatione ne me adieris: quod tibi impune esse, loco beneficii ponas. Hoc quum ille audisset, abiit.

80. Pausanias autem quum præconio edixisset, nequis de præda quid tangeret, jussit helotas omnem comportare pecuniam. Illi per castra dispersi inveniunt tentoria auro et argento ornata, lectosque ex auro et argento, crateras etiam aureos, phialasque, et alia vasa potoria: nec non saccos super plaustra, interlucentibus intus inclusis ex auro et argento lebetibus. Quinetiam cæsum cadavera spoliabant armillis et torquibus, sed et acinaces aureos tollebant. Nam diversicolora vestimenta nullius momenti habebantur. Ibi tum multa furto subtrahentes helotæ Æginetis venundabant; multa, quæ occultare non poterant, monstrabant: prorsus ut inde primitus extiterint ingentes divitiæ Æginetis, utpote aurum ab helotis pro ære mercantibus.

81. Collata autem pecunia decimam selegerunt deo, qui Deiphis

est, ex qua tum tripes aureus ibi repositus est, insistens super tricipiti ex ære colubro, proxime aram: tum deo qui est in Olympia, æreus decem cubitorum Jupiter: tum deo qui est in Isthmo, æreus septem cubitorum Neptunus. Hac parte selecta, ceteras inter se distribuerunt, pro suo quisque merito accipientes: itemque pallacas Persarum, et aurum et argentum et reliquas opes cum jumentis. Quæ autem eximia data sint iis, qui optimam operam navaverant ad Plataeas refertur a nemine, data tamen illis fuisse arbitror: certe Pausaniæ sunt ex omnibus dena, et ea delecta, dono data, ex mulieribus, equis, talentis, camelis, et item ex ceteris rebus.

82. Feruntur autem hæc quoque acta esse: Xerxem, dum e Græcia fugit, omnem apparatusum suum Mardonio reliquisse: et Pausaniam dum eum apparatusum videt, ex auro argentoque et velariis diversicoloribus confectum, jussisse pistorum et coquos cœnam sibi, uti Mardonio instruere, quod quum illi ex jussu fecissent, tum Pausaniam lectos intuentem aureos argenteosque prope stratos, mensas etiam aureas ac argenteas, magnificumque cœnæ apparatusum, propositis bonis stupefactum, imperasse ad risum suis ministris ut Laconicam instruerent cœnam. Ea quum esset parata et pateret magnum intervallum, ibi eundem cachinnantem accessivisse Græcorum duces, eisque ubi convenerunt, inter ostendendum utrumque cœnæ apparatusum dixisse, Viri Græci, hac ego vos de causa convocavi, quod volebam vobis amentiam hujus Medorum ducis ostendere, qui quum talem vitam duceret, ad nos spoliandos venit, qui tam misere victitamus. Hæc Pausanias apud Græcorum duces dixisse fertur.

83. Interjecto deinde tempore complures Plataensium reppererunt loculos auri argentique et aliarum pecuniarum. Hoc quoque rei apparuit postmodum in his cadaveribus carne nudatis, ut quum eorum ossa comportarent unum in locum Plataenses, inventum sit caput nullam suturam habens, sed ex uno osse solidum; item maxilla, cum eo quod super maxillam est, habens dentes, etsi distinctos, tamen ex uno osse universos tam molares quam ceteros, quinetiam ossa viri quinque cubitorum.

84. Postquam vero cadaver Mardonii altero die subductum fuit, a quo hominum certum non habeo dicere, audiui tamen jam multos, immo omnigenas sepelisse Mardonium; et ob id multos scio ingentia dona ab Artonta Mardonii filio accepisse. Sed quis illorum curam suscepit cadaveris Mardonii subtrahendi, et humandi, pro comperto non possum sciscitari, habet tamen nonnihil famæ Dionysophanes vir Ephesius sepelisse Mardonium. At hic quidem hoc modo tumultatus est.

85. Græci vero, posteaquam prædam Plataensem dispertierunt, cæsos separatim quisque suos tumularunt. Lacedæmonii, tribus sepulcris effectis, in eorum uno Irenes, e quibus fuere Posidonius et Amompharetus et Philocyon et Callicrates. In uno igitur sepulchrorum fuerunt Irenes: in altero reliqui Spartiatæ, in tertio helotæ. Sic quidem illi humaverunt: Tegeatæ vero seorsum omnes confertos,

et Athenienses suos simul, nec non Megarenses atque Phliasii suos ab equitatu interemptos. Horum igitur quidem omnium sepulcra fuerunt repleta. At aliorum sepulcra quotquot ad Plataëas ostenduntur, illi sunt, quantum ego accipio, tumuli ab iis singulis excitati inanes, qui erubescabant se a pugna abfuisse, respectu posterorum hominum. Quippe tumulus illic est etiam qui dicitur Æginetarum: quem ego audio vel decem post hanc pugnam annis rogatu Æginetarum a Cleade Autodici filio, viro Plataëensi, illorum hospite aggeratum fuisse.

86. Græcis statim a cæsorum humatione in agro Plataëensi, inito consilio visum est bellum Thebis inferendum, exposcendumque eos qui cum Medis sensissent: et in primis Timegenidem et Attaginum, qui principes factionis inter primos extitissent; et, ni eos dedidissent, non prius ab urbe discedendum quam eam evertissent. Hoc ubi decrevere, undecimo a pugna die moventes obsedere Thebanos, jubentes dedere quos diximus viros. Abnuentibus dedere Thebanis, agrum eorum populabantur, murumque adoriebantur.

87. Quorum ager quum continenter vastareter, vicesimo die Timigenides ad populares ita inquit: Viri Thebani, quandoquidem Græcis ita constitutum est, non prius abscedere ab oppugnatione Thebarum, quam aut eas expugnaverint, aut nos illis dedideritis, absit ut nostra causa Bœotius ager amplius vexetur: sed sive per causam deposcendi nos, pecunias cupiunt, pecunias eis e publico demus: nam et publice cum Medis sensimus, non autem nos soli: sive revera deposcentes nos urbem obsident, nos ipsi nos in disceptationem exhibemus. Eum Thebani sane probe et opportune loquutum arbitantes, e vestigio caduceatorem ad Pausaniam misere, velle se viros dedere.

88. Ea re inter eos conventa, Attaginus ex urbe profugit: cuius liberos ad se Pausanias adductos culpa absolvit, negans pueros factionis Medicæ esse participes. Ceteri quos Thebani dedidere, ipsi quidem putabant se adepturos disceptationem, atque etiam sibi persuaserant pecunia disiectum iri. Pausanias autem hoc ipsum suspicans fore, ubi accepit, dimissis omnibus sociorum copiis, etiam illos Corinthum deductos supplicio affecit. Hæc hactenus quæ ad Plataëas et ad Thebas gesta sunt.

89. Artabazum autem Pharnacis filium, ut e Plataëis fugiens porro se proripuerat, Thessali, quum ad ipsos venit, hospitio invitatum interrogabant de reliquo exercitu, ignari prorsus rei ad Plataëas gestæ. Iste intelligens, si omnem viritatem pugnarum illis referret, aditurum se vitæ discrimen cum suo exercitu; fore enim, ut unusquisque cognita re ipsum adoriretur: hæc considerans, nec apud Phocenses retulerat quippiam, et tunc ad Thessalos ita loquutus est: Equidem, viri Thessali, maturo, ut cernitis, quam celerrime pervenire in Thraciam, idque operam do missus ex castris cum hac exercitus parte ad quoddam negotium. Mardonius autem ipse cum suo exercitu, meis vestigiis insistens, exspectandus est, cui et hospitium et officium præstate, non enim vos in tempus hæc præstitisse

pœnitebit. Hæc fatus, copias festinabundus per Thessaliam Macedoniamque agebat, recta Thraciam versus, tanquam vere properans: ac regionem mediterraneam viæ præcidens pervenit Byzantium, permultis sui exercitus in itinere relictis, qui vel a Thracibus obtruncati fuerunt, vel fame atque labore enecti. Ex Byzantio navigiis transmisit. Hunc in modum iste quidem rediit in Asiam.

90. Quo autem die ad Plataëas vulnus illatum est, ea die contigit et apud Mycalen Ioniæ inferri: quum apud Delon Græci considerent, ii, qui una cum Leutychide Lacedæmonio navibus venerant, eo appulsi sunt e Samo legati, Lampon Thrasyclis et Athenagoras Archestratidæ et Hegesistratus Aristagoræ filii, missi a Samiis clam Persis ac tyranno Theomestore Androdamantis filio, quem Persæ tyrannum Sami constituerant. Hi quum adierunt duces, verba fecit Hegesistratus multa et varia: Fore enim ut si tantummodo viderent hos Iones, a Persis deficerent, nec barbari emanerent? etiam, ut mamerent, tamen ut fore non aliam prædam talem isti reperirent. Præterea deos communes invocans obsecrabat, ut Græcos Græci liberarent ex servitute, ulciscerenturque barbarum, quæ facilia eis dicebat factu esse, quia naves illorum segnes essent ad cursum, nec pares Græcis ad prælium. Siquid vero apud hos suspicionis subesset, ne dolo ipsos deducerent, dicere paratos esse se, ut in horum navibus pro obsidibus veherentur.

91. In his obsecrandis quum multus esset hospes Samius, sciscitabatur Leutychides, sive omnis gratia volens audire, sive casu, deo agente, Samie hospes, quod est tibi nomen? Ille respondet, Hegesistrato. Leutychides interpellata reliqua oratione, si quam instituerat, Accipio, inquit, omen Hegesistrati, hospes Samie; effice tu, ut et ipse fide data abnaviges, et isti qui tecum sunt certe Samios promptos fore nobis socios.

92. Hæc loquutus, et rem pariter exequi aggressus est, nam quum Samii extemplo fidem interposito etiam jurejurando dedissent de societate cum Græcis, Leutychides dimissis domum ceteris legatis, jussit eum, cujus nomen pro augurio acceperat, secum navigare. Græci eum illic diem commorati, postridie pulchre litavere, haruspice Deiphono Euenii filio Apolloniata, ex Apollonia quæ est in sinu Ionio.

93. Hujus patri Euenio res hujusmodi contigit. Sunt in hac Apollonia sacræ solis pecora, quæ interdum secundum flumen pascuntur, quod e monte Lacmone per Apolloniatem agrum fluit in mare juxta Oricum portum. Noctu autem delecti viri, divitiis et genere inter populares suos splendidissimi, illi custodiunt singulis annis singuli; nam ex oraculo quodam Apolloniatæ ea pecora permagni faciunt. Stabulantur autem in antro procul ab urbe. Ibi Euenius hic, quum aliquando delectus ad custodienda pecora non excubaret vigilans, sed obdormisset, ingressi antrum lupi pecora circiter sexaginta trucidarunt. Id ubi iste animadvertit, rem suppressit, nemi nique aperuit, habens in animo totidem mercari, quæ substitueret:

at Apolloniatae ubi acceperunt, neque enim eos quod gestum erat latuit, adductum in iudicium Euenium condemnauerunt, ut, quia vigiliam edormisset, visu privaretur. Quem posteaquam excæcaverunt, mox eis neque pecora foetificabant, neque humus pro consuetudine fructum ferebat. Erant autem illis prædicta et in Dodona et in Delphis. Interrogati mox prophetæ de causa mali præsentis, responderunt illis causam esse, quia custodem sacrorum pecorum Euenium inique luminibus orbassent; se enim immisisse lupos: nec prius ab illius ultione cessaturos quam ei satisfacissent de iis, quæ in eum perpetrassent, prout ipse sibi suo arbitrio satisfactum putaret. His perfectis, daturos se Euenio tale donum, quod habentem plerique hominum putarent beatum.

94. Hæc Apolloniatis sunt reddita oracula. Quæ Apolloniatae silentio supprimentes, quibusdam e civibus exequenda delegaverunt. Isti hunc in modum putarunt exequenda: Euenium in sella sedentem adeunt, eique assidentes aliis de rebus verba faciunt, donec deveniunt ad miserandam hominis calamitatem. Ita introducta ejus rei mentione, percontantur, quam mulctam ejus injuriæ optaret, si eam promitterent pendere Apolloniatae. Hic, qui oraculum non audisset, se optare dixit duo prædia civium, quos nominabat, quorum patrimonia omnium Apolloniatarum putabat esse pulcherrima, et præterea domicilium quod in urbe sciebat esse optimum. Horum si compos effectus esset, non infensum se posthac fore dicebat, sed hac satisfactione contentum. Hoc quum respondisset Euenius, tum ii qui ei assidebant, excipientes, Eueni, inquiunt, hanc tibi satisfactionem Apolloniatae pro ereptis oculis rependunt, ex oraculis redditis. Euenius, ubi omnem rem audivit, indigno animo tulit sese fuisse deceptum. At cives ea prædia a dominis mercati, huic illa quæ optarat dedere: qui mox deinde insitam divinationem obtinuit, unde celebratus fuit.

95. Hujus Euenii filius fuit Deiphonus, qui ductus a Corinthiis exercitui vaticinabatur. Jam vero illud quoque audivi, Deiphono negotium in Græcia fuisse exhibitum, quod se filium Euenii, cujus non esset, nuncuparet.

96. Ceterum postquam litavere Græci, classem e Delo Samum versus solverunt: et quum Samum venissent ad Calamisa, illi quidem istic applicantes circa templum Junonis sese ad prælium navale parabant. Eos adnavigare quum Persæ audivissent, et ipsi ceteras naves ad continentem reducunt, nisi quod Phœnicum naves abire permiserunt: deliberantes enim censebant pugnam navalem sibi non esse capessendam, quum pares hosti non esse sibi viderentur. In continentem igitur navigabant, ut essent sub suo pedestri exercitu qui in Mycale tendebat, ex mandato Xerxis ab aliis copiis relictus ad Ioniam tutandam, numero sexaginta millium, duce Tigrane, Persarum et specie et statura eminentissimo. Ad hunc exercitum constituerunt refugere duces classis, subductisque navibus, munimenta circumdare, in illarum præsidium suumque refugium.

97. Hoc inito consilio, profecti sunt, et evecti prope Venerandarum templum Mycales ad Gæsonem et Scolopoëntem, ubi Cereris Eleusiniæ cernitur templum, quod Philistus Pasiclis filius condidit, sequutus Neleum Codri filium ad Miletum condendam; ibi subductas naves munimento circumdederunt e saxis stipitibusque mitium arborum, quas exciderunt, et circum munitionem depactis sudibus. Ita se instruxerunt, tanquam et obsidendi et victoria potituri: in utrumque enim casum ratione inita sese parabant.

98. Barbaros abiisse in continentem postquam accepere Græci, tanquam qui effugissent, ægre ferebant, incerti quid agerent, retro ne se reciperent, an procederent in Hellespontum. Tandem neutrum horum visum est faciendum esse, sed navigandum versus continentem. Præparatis igitur ad pugnam navalem et descensum tabulis, aliisque quibuscunque opus erat, ad Mycalen navigant: et quum prope castra hostium fuere, neminem ex adverso obviam navigare vident, sed naves intra murum subductas, et magnam vim peditatus pro litore dispositam. Ibi primum Leutychides in nave prætervehens, litori appropinquans quammaxime, Ionibus per præconem imperabat, inquires, Viri Iones, quicunque e vobis me exauditis, intelligite, quæ dico, nihil enim horum quæ vobis mando intelligent Persæ. Ubi pugnam conseruerimus, primo quidem debetis reminisci libertatis omnium: deinde tesseræ Hebes. Atque hoc qui e vobis non audiit, ab eo qui audiit discat. Facti autem eadem ista meus fuit, quæ Themistoclis ad Artemisium: quod videlicet hæc verba, si laterent barbaros, persuasura Ionibus essent; sin mox delatâ ad barbaros, redditura malefidos Græcis.

99. His per Leutychidem admonitis, secundum opus Græcorum fuit, ut naves litori admoventes in litus egrederentur. Et hi sese ad pugnandum instruebant. Quod facientes Græcos quum cernerent Persæ, et scirent Ionas fuisse adhortatos, arma Samiis adimunt, suspicati illos sentire cum Græcis. Quippe Samii devectos illuc classe barbarorum Athenienses captivos, quos exceperat circa Atticam relictos miles Xerxis, redemerant eos omnes, Athenasque cum viatico remiserant. Quo nomine non minimum suspicionis attraxerant, qui quingenta capita hostium Xerxis liberaverant. Præterea Milesiis, tanquam maxime loci istius gnaris, Persæ imperant, ut tramites qui ad cacumina Mycales ferunt custodiant; eo consilio id facientes, ut Milesii extra exercitum essent. Hunc in modum ab iis Ionibus, qui aliquid rerum novarum molituri videbantur, si facultatem nacti essent, Persæ sibi præcaverunt. Iidem facto ex scutis vimineis sepi-mento sese constipaverant.

100. Græci, ubi instructi fuere, ire in barbaros tendunt: quibus euntibus advolavit in universum exercitum rumor, caduceumque supra fluctus positum apparuit. Rumor autem huiusmodi ad eos ferebatur, Græcos acie in Bœotia superasse Mardonii copias. Multis nempe signis res quæ divinitus fiunt, declarantur: si etiam tunc eodem die procedente utriusque cladis, et ejus quæ ad Plataëas, et

ejus quæ ad Mycalen futura erat, fama huc ad Græcos venit, ita ut ut reddiderit eos multo ferociores, et ad subeundum ultro periculum alacriores.

101. Alterum etiam quiddam concurrere contigit, ut prope ad utramque pugnam fuerint Cereris Eleusiniæ templa; nam et apud ipsum Cereris fanum, ut a me superius demonstratum est, in agro Plataensi pugna facta est, et similiter in Mycale futura pugna erat, ut non ab re venerit ad istos fama victoriæ ab Græcis, qui cum Pausania erant, partæ, nam pugna ad Plataeas diluculo diei gesta est, apud Mycalen vesperi, quarum utramque eodem ejusdem mensis die gestam esse, non diu post ab his rem cognoscentibus declaratum est. Ante rumoris autem adventum subibat istos timor non tam de seipsis quam de Græcis, ne in Mardonio offenderet Græcia: at ubi fama hæc ad eos advolavit, impensius atque properantius ad congregiendum processerunt. Attamen Græci ac barbari in pugnam festinarunt, tanquam et insulæ eis et Hellespontus proposita præmia essent.

102. Athenienses porro, et qui juxta erant instructi, pæne dimidium copiarum, iter tenebant per litus atque planitiem; Lacedæmonii autem, et deinceps collocati, per confragosa et montes. Quæ dum Lacedæmonii circuibant, interim Athenienses in altero cornu jam præliabantur. Persæ, quoad ipsis sepimenta mansere recta, sese defensavere, et nihilo inferiores in pugna erant: postea vero quam Atheniensium et eorum qui cum Atheniensibus erant copię adnixæ sunt vehementius, se mutuo adhortantes, ut laus operis ipsorum esset, non Lacedæmoniorum, tum commutari jam res, et dejectis sepimentis Græci confertim impressionem facere in Persas. Illi excepto impetu per diu restitere, ad postremum in murum refugere: cum quibus pariter irruerunt Athenienses et Corinthii et Sicyonii et Træzenii: ita enim erant ii junctim in acie collocati. Ubi vero et murus captus est, ibi barbari non roboris memores esse, sed fugæ, præterquam Persæ: hi autem ad paucos redacti pugnabant, Græcis assidue in murum irruentibus. Et Persici duo classarii duces, Artayntes et Ithamitres, effugerunt: totidem pugnantes occubuerunt, Mardontes, et pedestrium copiarum dux Tigranes.

103. Adhuc autem dimicantibus Persis supervenere Lacedæmonii ac socii, qui eos, qui supererant trucidaverunt. Ipsorum quoque Græcorum complures illic cecidere, et cum alii ex Sicyoniis, tum eorum dux Perilaus. Quinetiam Samii, qui in exercitu Medorum militabant, quibus adempta arma fuerant, ubi viderunt statim ab initio pugnam pertinaciorem, quoad poterant Græcis suppetias iere. Quos inchoasse cernentes alii Iones, ita et ipsi a Persis deficientes adorti sunt barbaros.

104. Milesiis autem præceptum erat, ut exitus viarum custodirent, Persarum salutis gratia, ut si quis casus, qualis accidit, eos deprehendisset, Milesiis ducibus salutem sibi ad Mycales cacumina compararent, hujus quidem rei causa Milesii illic collocati fuerant, neve si exercitui adessent, aliquid innovarent. At illi e contrario

prorsus quam iussi fuerant fecere : qui et per alias, quæ ad hostem ferebant, vias illos in fugam versos deduxere, et ad extremum in eis mactandis omnium extitere maxime hostiles. Hunc in modum Ioniam iterum defecit a Persis.

105. In hoc prælio præclarissimam inter Græcos operam navaverunt Athenienses, et ex Atheniensibus Hermolycus Euthyni filius, vir in pancratio celebris : cui postea contigit, ut bello inter Athenienses et Carystios, in pugna apud Cyrnum agri Carystii occisus in Geræsto sepeliretur. Secundum autem Athenienses egregii extitere Corinthii Trœzenique ac Sicyonii.

106. Græci vero plerisque barbarorum aliis in pugna, aliis in fuga interfectis, eorum naves incenderunt, totumque munimentum, ante egesta illinc in litus præda, et quosdam pecuniarum thesauros repperunt. Ubi arcem atque naves cremavere, vela fecerunt, et quum Samum appulsi sunt, consultabant de gente Ionica transferenda, et ubinam in Græcia illam locari oporteret, cujus ipsi imperium obtinerent ; Ioniam autem barbaris relinquerent. Neque enim videbatur eis fieri posse, ut per omne tempus Ionibus tutandis præessent ; sin autem non tutarentur, sperare non poterant, ut Iones a Persis defecisse gauderent. Ad hæc magistratus Peloponnensium censebant emporia nationum Græcarum, quæ cum Medis sensissent, ejectis incolis danda cum agro Ionibus habitanda. Athenienses nullo pacto sedibus summovendos esse Iones censebant, nec Peloponnensibus de ipsorum coloniis consultandum ; et quum in hoc contenderent Athenienses, libenter eis cessere Peloponnenses : atque ita Samios et Chios et Lesbios ac ceteros insulanos, qui secum militabant, ad societatis fœdus adsciverunt, data acceptaque fide cum jurejurando, se permansuros in societate, nec ab ea defecturos. Hoc jurejurando perfecto, ad pontes solvandos navigaverunt, rati adhuc illos intentos se esse inventuros. Et quidem in Hellespontum navigabant.

107. Ii vero barbari qui effugerant, quum ad cacumina Mycales venissent, non ita multi se Sardes recipiebant. Qui dum iter faciunt, Masistes Darii filius, qui pugnae male gestæ advenerat, conviciari præfecto Artayntæ cum aliis multis probris, tum vero dicere, illum muliere esse ignaviorem, qui ita ducis munere fuisset functus, dignumque omni malo esse, qui de regia domo male meritus esset. Apud Persas summo opprobrio datur, audire se muliere esse ignaviorem. Artayntes igitur, ubi multa audiit, indigne ferens, acinacem in Masistem stringit, interficiendi avidus : quem irruentem advertens Xenagoras Praxilai filius, vir Halicarnassensis, ut stabat a tergo Artayntæ, hominem medium rapit, sublatumque humi allidit, intereaque satellites Masistis adfuere. Eo facto Xenagoras et ipsius Masistis gratiam meruit, et Xerxis, cujus fratrem servasset, ita ut ab eo ob hanc rem totius Ciliciæ præfectura donatus sit. Nihil hoc amplius inter viam illi egerunt, Sardesque pervenerunt, ubi rex erat ex eo tempore, quo Athenis prælio navali male gesto, illuc profugerat.

108. Sardibus autem tunc agens, adamabat uxorem Masistis, quæ et ipsa illic erat : ea quum potiri non posset, neque donis missitandis, neque vim afferre vellet, fratris Masistis respectu : quæ res et mulierem retinebat, probe gnaram non se coactum iri vi. ibi Xerxes ceteris prohibitus, huc evasit, ut filio suo Dario in matrimonium daret filiam hujus mulieris ac Masistis; existimans, si hoc fecisset, commodius se illa potiturum. Contracto matrimonio, aliisque ex consuetudine celebratis, Susa profectus est, eo postquam pervenit, et uxorem Dario domum suam duxit, ita demum ab uxoris Masistis amore cessavit; sed mutato amore ambiit et potitus fuit Darii quidem sui uxore, sed Masistis filia, cui nomen erat Artayntæ.

109. Qua quum potiretur, processu temporis res patefacta est, hunc in modum : Amestris uxor Xerxis, amiculum quod ipsa texuerat, grande atque variegatum, et spectatu dignum, viro donavit. Qua ille delectatus atque amictus, ad Artayntam se confert : atque ubi et se oblectavit cum ea, jussit a se petere mulierem quæ optaret sibi fieri pro præbito obsequio, omnia enim quæ peteret, impetraturam. Ad hoc illa respondens, debebatur enim toti familiæ infortunium, Dabisne, inquit, mihi quicquid a te petiero? Xerxes, omnia alia potius eam petituram ratus, cum jurejurando promisit. Qui postquam juravit, mulier intrepide amiculum poposcit. Xerxes enimvero recusare, non ob aliud quam quod vereretur Amestrin, ne sic illa rem quæ agebatur, jampridem suspicata, deprehenderet : sed offerre ei et urbes, et immensam vim auri, et copias militum, quibus nemo præter illam esset imperaturus. Eximium autem donum est apud Persas, exercitu donari. Verum quum non posset persuadere mulieri, amiculum dedit. Quo dono illa supra modum læta, eo gestando gestiebat.

110. Amestris ubi mulierem habere amiculum scivit, et rem gestam, non in puellam concepit odium, sed in illius matrem, Masistis uxorem, penes quam culpam et quam hujus rei autorem esse credebat, exitium machinatur. Observato itaque tempore quo vir suus Xerxes regalem instrueret cœnam, quæ cœna semel quotannis eo die, quo rex creatus est, instruebatur : cœnæ nomen Persice Tycta, Græce τέλειον, id est, *perfecta* : in qua rex solum caput ornatur, Persasque strenis donat : hoc die observato Amestris a Xerxe petiit, ut se Masistæ uxore donaret. Xerxes id indignum factu nefariumque arbitrari, uxorem germani dono dari, eamque insontem negotii illius, cujus causa uxor sua eam flagitaret.

111. Tandem hujus precibus evictus, et instituto, quo nefas est regia cœna proposita orantem non exorare, invitatus admodum annuit : tradensque uxori, ac jubens facere quod liberet, germano ad se arcessito, ita inquit, Masista, tu Darii filius es, idemque mihi frater, præterea vir eximius : tamen istam mulierem, cum qua nunc domum communicas, noli habere : in ejus locum do tibi filiam meam, cum qua domum communices. Istam autem quam in matrimonio habes, non enim mihi videtur habenda, missam facias. His verbis stupefactus Masistes, Domine, inquit, quam tu mecum oratio-

nem habes importunam : qui uxorem, ex qua liberi mihi sunt adolēscētes tres, et filiæ, quarum unam tu filio tuo duxisti uxorem, jubēs me relinquere, quæ mihi est ex animi mei sententia, ut filiam tuam in matrimonio ducam ? Equidem, rex, etsi magni facio me dignari conjugio filiæ tuæ, tamen neutrum istorum faciam : tu vero, qui nequaquam necesse habes, noli ad hoc rei me cogere ; alius non inferior me existet maritus filiæ tuæ : sine me meæ uxoris consuetudine frui. Hæc ille quum respondisset, percitus ira Xerxes, Atqui, inquit, ita tecum, Masista, agetur, ut neque jam tibi filiam meam nuptum dem, neque tu consuetudine tuæ diutius fruaris : ut discas accipere oblata. Masistes, his auditis, exiit, hactenus loquutus, Domine, nondum me interemisti.

112. Hoc interim tempore dum Xerxes cum fratre colloquitur, Amestris accitis satellitibus Xerxis, uxorem Masistæ excarnificat, mammas præcidit, easque canibus objicit : præcidit nares, aures, labra, linguam : atque ita excarnificatam remittit domum.

113. Harum rerum quum nihil audisset Masistes, metuens tamen aliquid sibi esse mali, cursu se domum proripiebat : ubi vero mutilatam uxorem vidit, confestim inito cum liberis consilio, abiit Bactra cum illis et aliis quibusdam, tanquam præfecturam Bactriam ad defectionem inducturus, et plurimum mali regi facturus. Quod et contigisset, ut mihi videtur, si occupasset ad Bactrios et ad Sacas ascendere : etenim præses erat Bactriorum, a provincialibusque diligebatur. Sed enim hæc eum perpetraturum Xerxes audiens, missis adversus hominem copiis, et ipsum et liberos et copias in itinere trucidavit. De amore Xerxis et nece Masistæ hæc hactenus.

114. Græci a Mycale profecti Hellespontum versus, primum circa Lecton stationem habuerunt, a ventis intercepti. Inde Abydum tenuerunt : et quum pontes, quorum præcipue causa illuc ierant, credentes se adhuc eos intentos esse inventuros, reperissent solutos, deliberabant. Leutychidi et, qui cum eo erant, Lacedæmoniis, videbatur in Græciam redeundum : Atheniensibus autem et eorum duci Xanthippo, illic manendum, ut Chersonesum tentarent. Itaque illi quidem abiere : Athenienses autem Abydo in Chersonesum trajicientes, Sestum obsidebant.

115. Huc, postquam auditum est Græcos in Hellesponto adesse, tanquam ad omnium ejus tractus munimentum validissimum, convenere cum alii ex aliis circa locis, quæ incolebantur, tum ex Cardia urbe, Œobazus, vir Persa, qui armamenta e pontibus illuc comportaverat. Tenebant autem id oppidum indigenæ Æolenses, junctis Persis pariter et magna sociorum frequentia.

116. Tyrannidem illius præfecturæ obtinebat Xerxis prætor Artayctes, vir ille quidem Persa, sed dirus tamen et facinorosus, qui et Xerxem Athenas tendentem circumvenit, subreptis Protesilai Iphiclo geniti ex Elæunte pecuniis. Etenim est in Elæunte Chersonesi sepulcrum Protesilai, et ei fanum circumjectum, ubi inerat ingens vis pecuniæ, nec non phialæ aureæ argenteæque, et æs,

et vestis, aliaque donaria, quæ Artayctes rege donante compilavit, his verbis eum circumveniens; Here, est hoc in loco domus viri Græci, qui cum militum copiis terram tuam adortus, meritis morte poenas dedit: ejus mihi domum dato, ut discant alii non militare adversus regionem tuam. Hæc dicendo facile erat persuasurus Xerxi, ut largiretur sibi domum ejus viri, de quo nihil suspicabatur eorum quæ iste statueret. Enimvero dicebat Artayctes Protesilaum in terram regis militasse, quod videlicet Persæ omnem Asiam suam esse arbitrabantur, et ejus semper qui potitur regno. Hic, postquam pecuniis ab rege donatus est, eas ab Elæunte Seston exportavit, fanumque sevit et coluit: et quoties Elæuntem pergebat, in penetrali cum mulieribus concumbebat. Tunc autem ab Atheniensibus obsidebatur, neque paratus ad obsidionem, neque expectans Græcos qui ex improvviso illum invaserunt.

117. Illi, posteaquam obsidionem advenerat autumnus, tum et gravari peregrinam a patria expeditionem, et quoniam castellum expugnare non poterant, orare duces suos, ut se illinc reducerent. Duces negare se prius id facturos quam aut castellum expugnassent, aut ipsos respublica Atheniensium arcessivisset; ita illi præsentem rerum statum boni consulebant.

118. At ii qui intra muros erant, in omnem adducti calamitatem, adeo ut funibus lectorum elixis vescerentur; ubi jam ne hos quidem habebant, ita sub noctem capesserunt fugam cum alii Persæ, tum Artayctes et Œobazus, delapsi ab tergo castelli, quod præcipue destitutum ab hostibus erat. Postquam illuxit, Chersonesitæ turribus rem indicavere Atheniensibus, portasque patefecere, quorum plerisque fugientes Persas persequentibus, alii urbem tenuere.

119. Œobazum in Thraciam fuga elapsum, Thraces Apsinthii exceptum, Pleistoro indigenæ deo, ritu suo immolaverunt; ceterum ejus comites aliter interfecerunt. Artayctes autem cum suis inita posterius fuga, quum deprehenderentur paullo supra Capræ fluenta, quum perdiu sese defensassent, partim occubuerunt, partim viri sunt capti. Quos Græci alligatos Sestum duxerunt, interque eos Artayctem cum filio suo æque ligatum.

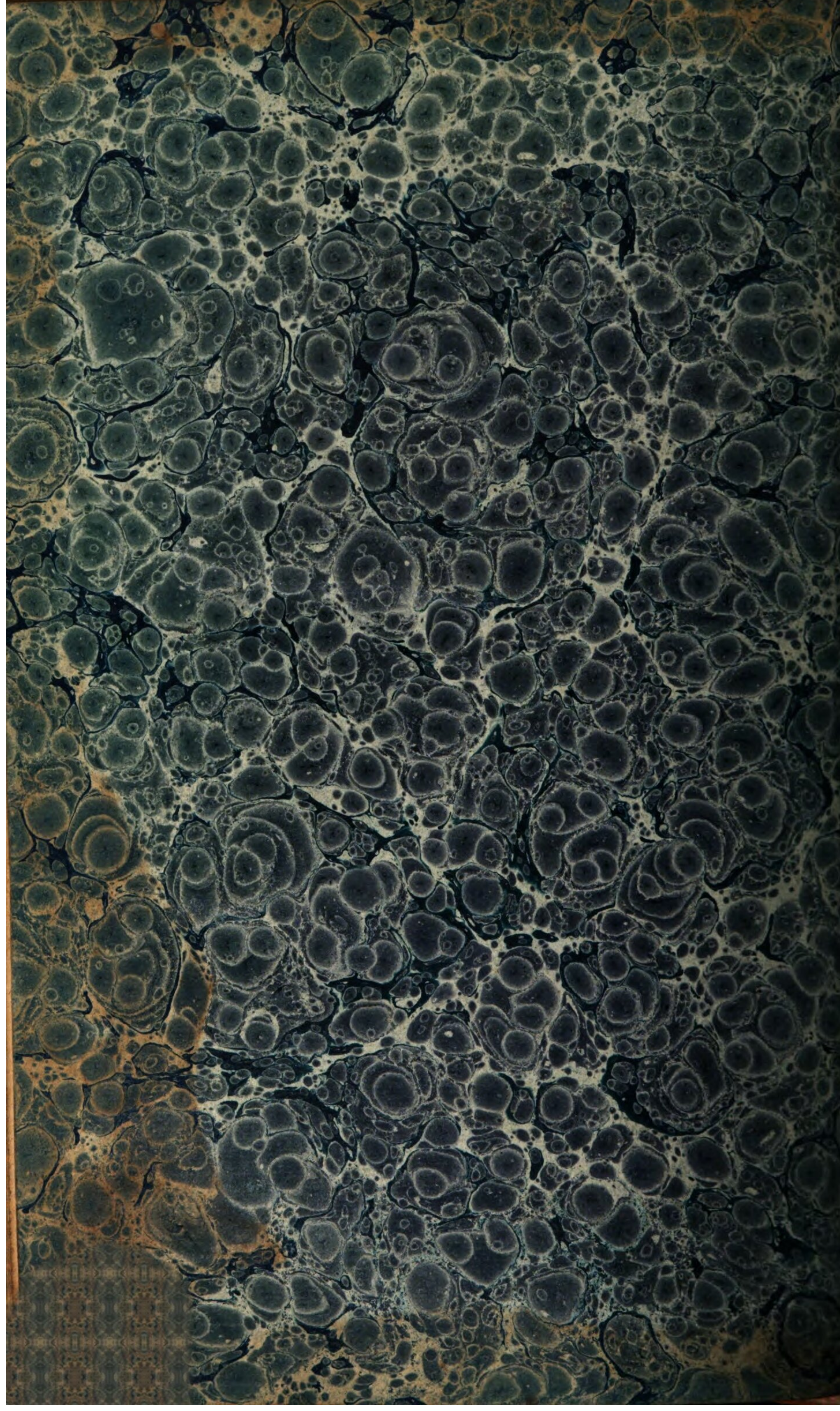
120. Tunc uni eorum, qui istos servabant fertur ab Chersonesitis, dum salsamenta torret, tale ostentum extitisse: salsamenta igni imposita resiluerunt palpitaveruntque quemadmodum pisces recens capti. Qua de re quum circumfusi admirarentur, Artayctes ostentum ut vidit, accito viro, qui salsamenta parabat, Hospes, inquit, Atheniensis, non est quod istud metuas ostentum; quod non tua causa effulsit, sed mihi Protesilaus, qui est Elæunte, signum dat, quantopere mortuus ac sale conditus, habeat a diis potestatem, eum, a quo injuriam accepit, puniendi. Nunc igitur ei præmia redemptionis ista tribuere in animo habeo: pro pecuniis quidem, quas e templo sustuli, huic deo centum talenta pendam: pro mea vero ipsius salute ac filii, ducenta talenta Atheniensibus. Hæc pollicens Xanthippum Atheniensium ducem non mitigavit, tum sua sponte animatum, tum ab Elæusiis exoratum, quo Protesilaum ulciscerentur, ut hominem interime-

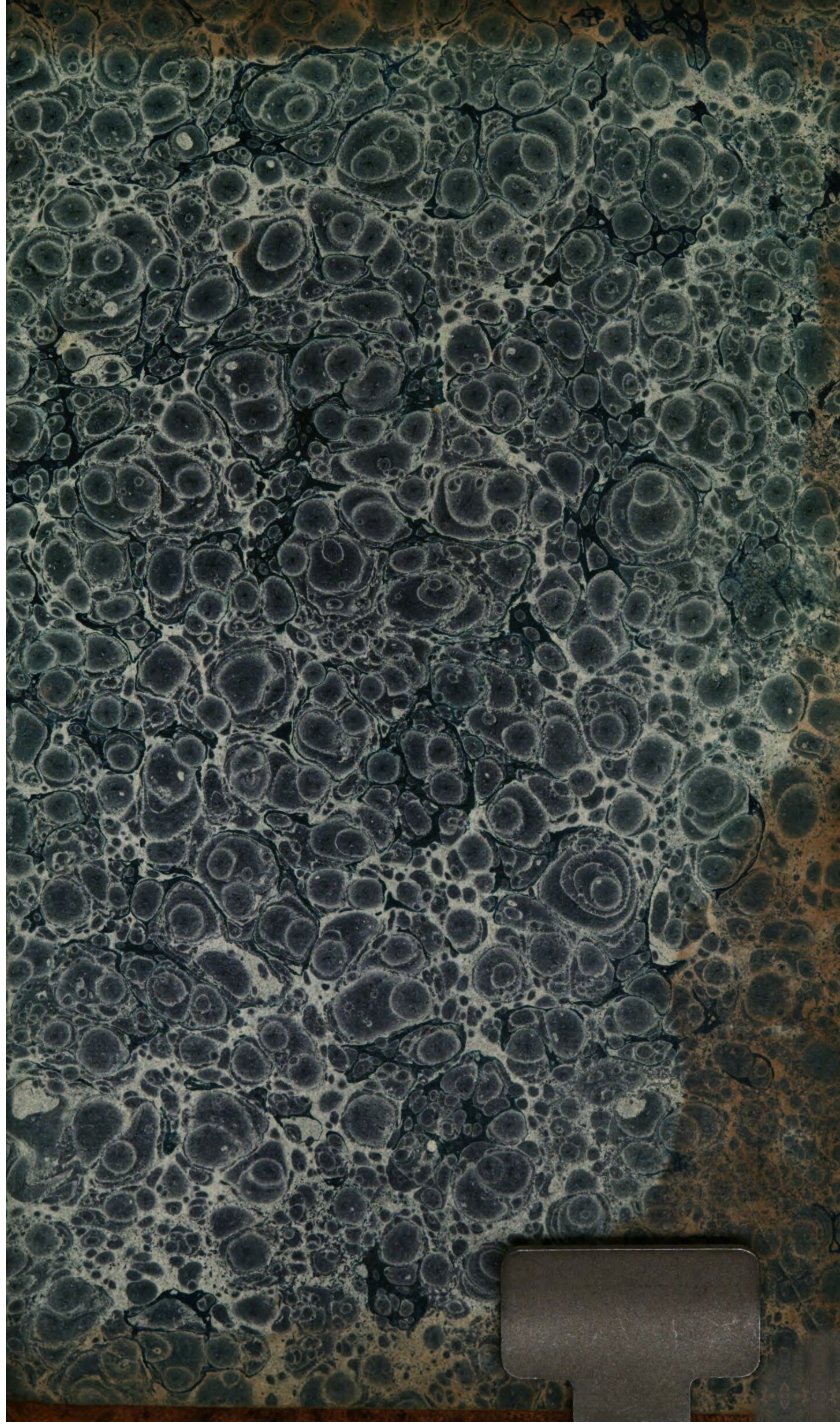
ret. Itaque adductum hunc in litus, in quo Xerxes trajectum junxerat, ut alii aiunt, in tumulum urbi Madyto imminentem, depacto humi assere suffixerunt, filio ante patris oculos lapidibus obruto.

121. His actis Athenienses in Græciam remeaverunt, portantes tum alias pecunias, tum vero armamenta pontium, tanquam apud templa reposituri. Nec aliud præterea quippiam gestum est per eum annum.

122. Hujus autem Artayctæ, qui suspensus est, avus paternus fuit Artembares, qui orationem quandam habuit apud Persas, quam excipientes Persæ, ad Cyrum detulerunt in hæc verba, Quandoquidem Persis Jupiter principatum dedit, et ex viris tibi, Cyre, Astyage dejecto, agedum demigrantes ex hac regione, quam exiguam habemus et asperam, obtineamus meliorem aliam. Multæ sunt nobis confines, multæ longinquæ: quarum unam incolentes, efficiemur pluribus admirabiliore. Decet autem hoc eos viros facere qui imperant, nam quando facultas nobis præstabitur melior, quam dum multorum hominum imperium habemus, et universæ Asiæ? Hac oratione audita, Cyrus haudquaquam admiratus, jussit eos illud facere: sed ita ut jubendo admoneret, se posthac præpararent non ad imparandum aliis amplius, sed aliis parendum, natura enim comparatum esse, ut e mollibus regionibus molles viri existant, neve ex eadem terra admirandæ fruges et egregii bello viri gignantur. Hac Cyri sententia Persæ superati, discesserunt suam damnantes: præoptaruntque exile solum incolentes, imperare aliis, quam campestre colentes, aliis servire.

FINIS.

Herodotus, / Reiz, Friedrich Wolfgang / Schäfer, Gottfried Heinrich,

Hērodotu Halikarnēssēos Historiōn logoi 9 Epigraphomenoi musai ; Textus
Wesselingianus passim refictus argumentorumque ac temporum notatio ;
Accedunt Index rerum historiae chronologia et glossae ; necon editionis
Wesselingianae cum edit. Reizii et Schäferi collatio
Bd.: 3

Oxonium 1814

A.gr.b. 1719-3

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10236151-0